

Çin Siyasal Düşüncesi ve Siyasi Tarihi Bağlamında Çin Siyasal Elitleri

Cilt 1
(1840 – 1978)

Can Ulusoy

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

ÇİN SİYASAL DÜŞÜNCESİ VE
SİYASİ TARİHİ BAĞLAMINDA
ÇİN SİYASAL ELİTLERİ

CİLT 1
(1840 – 1978)

CAN ULUSOY

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
2023

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 80
Siyaset Kitapları Serisi: 21
ISBN: 978-605-4448-75-3
DOI: [10.35250/kun/9786054448753](https://doi.org/10.35250/kun/9786054448753)
URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12695/2429>

© Kasım 2023

**ÇİN SİYASAL DÜŞÜNCEİ VE SİYASİ TARİHİ BAĞLAMINDA
ÇİN SİYASAL ELİTLERİ CİLT 1: (1840 – 1978)
Can Ulusoy**

© Copyright, 2023, KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ
Sertifika No: 43348

Seri Editörü: Halil Burak Sakal
Redaktör: Öztekin Düzgün
Kapak Tasarım: Nazile Arda Çakır
Sayfa Tasarımı: ademsenel.com

Bu eser [Creative Commons “BY-NC-SA” \(Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)
[Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Ulusoy, C. (2023). *Çin Siyasal Düşüncesi ve Siyasi Tarihi Bağlamında
Çin Siyasal Elitleri Cilt 1: (1840 – 1978)*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
545 s, 13, 5 x 21 cm.
ISBN: 978-605-4448-75-3
DOI: [10.35250/kun/9786054448753](https://doi.org/10.35250/kun/9786054448753)
Anahtar sözcükler: 1. Uluslararası ilişkiler, 2. Çin, 3. Elitizm, 4. Çin Siyaseti.

**KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ**

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir
yayinevi@kapadokya.edu.tr
kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr
0(384) 353 5009
www.kapadokya.edu.tr

ÇİN SİYASAL DÜŞÜNCESİ VE
SİYASİ TARİHİ BAĞLAMINDA
ÇİN SİYASAL ELİTLERİ

CİLT 1
(1840 – 1978)

CAN ULUSOY

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
2023

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	9
Siyasal Elitler ve Modelleme Sorunu	14
Çin Siyasal Elitleri İçin Genel Çerçeve.....	26

BÖLÜM I

1840 AFYON SAVAŞI'NA KADAR GELENEKSEL ÇİN SİYASAL ELİTLERİ

1.1. Zhongguo: Tarihsel Coğrafya Bilincinin Şekillendirdiği İsim	30
1.2. Geleneksel Çin İzole Bir Dünya mı, yoksa Dünya Sistemi'nin Bir Parçası mı?.....	34
1.3. Konfüçyüsçülük, Çin Siyasal Elitleri ve Çin Elitlerinin Zihin Dünyası	41
1.3.1. Çin Siyasal Kültürü ve Konfüçyüsçülük'ün Esasları	46
1.3.2. Çin'de Gentry Sınıfı, Eğitim ve Sınav Sistemi	58

BÖLÜM II

ÇİN'İN 19. YÜZYILI “ESKİ” VE “YENİ” TARTIŞMALARI

ÇERÇEVESİNDE SİYASAL ELİTLER

2.1. Afyon Savaşı'ndan Önce Çin'de Batılılar	69
2.2. Yeni Dünyayı Eski Zihinle Karşılama (1842-1861): İlk Tepkiler.....	75
2.3. Taiping İsyanı ve Hong Xiuquan	81
2.4. İlk Reformlar ve Çin Siyasal Elitleri (1861-1898).....	90
2.4.1. Reform Dönemi'nin (1861-1895) Birinci Devri: 1861-1876.....	98
2.4.2. I. Reform Sürecinin İkinci Devri (1876 – 1895): Li Hongzhang'ın Çin'i.....	110
2.5. Sino-Japon Savaşı, Sinosferin Sonu ve II. Reform Dönemi'nde Üç Tarz-ı Siyaset	120

2.5.1. Japonya ile Yeni Dönem ve Yüz Gün Reformları.....	122
2.5.1.1. Reform Programının Mimarları:	
Kang Youwei ve Liang Qichao	131
2.5.1.2. “Yüz Gün Reformları” ve	
İmparatoriçe’nin Darbesi	134
2.5.2. Darbeden Sonra: Karşıtlıklar İçinde	
Çin Siyaseti ve Japonya.....	138
2.5.3. Yeniden “Kendini Güçlendirme” ve Boxer Hareketi	142
2.5.4. 1901 Reform Fermanı ve Xinzheng (Yeni Siyasetler) ...	146
2.5.5. Kang Youwei ile Liang Qichao’nun Sürgün Yılları	151
2.5.6. 1911 Devrimi Öncesinde Han	
Milliyetçiliği ve Sun Yat-sen.....	158
2.5.6.1. Modernist Çin Milliyetçisi Dr. Sun Yat-sen.....	169
2.5.6.2. Çin Milliyetçilerinin Millî Demokratik	
Devrim Programı: “Üç Halk İlkesi”	177
2.5.6.3. Milliyetçiler ve Milliyetçi Örgütler	180
2.5.7. 1911 Xinhai Devrimi Öncesinde	
Anarşist ve Sosyalistler	185
2.5.8. 19. Yüzyıl Çin Siyasal Elitleri Üzerine	
Genel Değerlendirme.....	192

BÖLÜM III

ÇİN’İN 20. YÜZYILINDA SİYASAL ELİTLER

BİRİNCİ KISIM: 1911-1949

3.1. “Çin’in 20. Yüzyılı”nın Anlamı.....	196
3.2. 1911 Devrimi: Elitlerin İsyanı	204
3.3. Cumhuriyet’ten İmparatorluğa (1912 – 1916).....	209
3.4. Millî Korunma Savaşı ve	
Savaş Ağaları Dönemi (1916 – 1931).....	212
3.4.1. Savaş Ağalarının Mirası ve Dönüşen Siyasal Yapı	216
3.5. 4 Mayıs Hareketi: Yeni Kültür, Yeni Çinli	223
3.5.1. Xinhai Devrimi’nden 4 Mayıs’a	
Çin’de Anarşistler (1912-1919).....	228

3.5.2. “Genç Çin” ve “Genç (Jön) Çinliler”:	
Siyasal ve Kültürel Meydan Okuma	230
3.6. Çin Komünist Partisi’nin Kuruluşu (1921).....	240
3.6.1. Çin Komünist Partisi’nin Kuruluşunda	
Sovyet Rusya ve Komintern Etkisi.....	244
3.6.2. Çin’in Marksizmle Tanışmasında Japon	
Aydınların ve Japonya’da Eğitimin Etkisi.....	248
3.6.3. 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi’nin	
ÇKP’nin Kuruluşuna Etkisi	251
3.7. ÇKP – GMD İttifakı: Sovyet Rusya Desteğinde ve	
Komintern Gözetiminde Birleşik Cephe.....	263
3.7. “Zhongsan Savaş Gemisi Olayı”ndan	
1927 Katliamına: Birleşik Cephe’nin Dağılması ve	
GMD İçinde Siyasal Elitlerin Çatışmaları	275
3.8. Chiang Kai-Shek ve Nanking Rejimi:	
İdeoloji ve Klik Mücadeleleri	282
3.9. 1927 Yenilgisinden Sonra ÇKP: Komintern Vesayeti,	
Klik Mücadeleleri ve Mao’nun Kontrolü Sağlaması.....	303
3.10. Savaşın Bitişinden Devrime: 1945-1949.....	327

BÖLÜM IV

MAO ZEDONG’DA DİYALEKTİK, İDEAL İNSAN VE GELENEK

4.1. Mao’nun Diyalektik Düşüncesi	343
4.1.1. Mao’nun Diyalektik Düşüncesinin Felsefi Kökleri	346
4.1.2. Mao’da Diyalektiğin Temel İlkeleri	352
4.2. Mao’da İdeal İnsan: İradecilik Üzerine Bir Tartışma.....	370

BÖLÜM V

ÇİN’İN YİRMİNCİ YÜZYILINDA SİYASAL ELİTLER İKİNCİ KISIM: 1949 – 1978

5.1. Yeni Siyasal Elit Oydışması ve “Yeni Demokrasi”	395
5.2. Sosyalist İnşa Dönemi’nde Yükseliş, Aşırılık ve	
Kriz: Bürokratik Siyasal Elitlerle Devrimci Siyasal	
Elitlerin Hesaplaşmalarında İlk Raund (1954-1964).....	410

5.3. Ateşle Oynamak: “Büyük Proleter Kültür Devrimi” ve Uzlaşımsal Elit Birlikteliğinin Çöküşü	448
5.3.1. BPKD Öncesi Güç Dengesi ve Mao’nun Stratejisi.....	457
5.3.2. BPKD’nin Başlaması, Yükselişi ve Düşüşü	463
5.3.2.1. BPKD’nin Başlangıç Aşaması.....	464
5.3.2.2. BPKD’nin Yükselişi: Ağustos 1966’dan 20 Temmuz 1967 Wuhan Olayı’na.....	473
5.3.2.3. BPKD’nin Düşüşü ve Kurumsallaşma Çabaları: 1967 Kışından 1973 ÇKP 10. Genel Kongresi’ne.....	486
5.3.2.4. Kültür Devrimi’nin Başarısızlık Nedenleri ve Kısa Bir Değerlendirme	498
5.4. Mao Sonrası’na Hazırlık: Filozof Kral’dan Demirci’nin Zaferine (1973-1978)	501
SONUÇ.....	513
KAYNAKÇA	521

GİRİŞ

Çin'in dünya kapitalist sistemine eklemelenmeye başladığı 1840'tan günümüze kadar Çin'in siyasal elitlerini, Çin siyasal düşüncesi ve siyasi tarihi bağlamında; elit teorilerinin ve tarihselci yaklaşımın ekseninde incelemeye çabalayan bu çalışma, aynı zamanda Çin'in modernleşme sürecini ve siyasal elitlerini, Türk modernleşmesi ve siyasal elitleriyle mukayeseli olarak değerlendirmeye çalışmaktadır.

Türk tarihinin önemli bir kesiti Çin ile yakın münasebetler içinde geçmiştir. Fakat Uygur Devleti'nin (M.S. 847) yıkılışından sonra, Çin'in kuzeyli kültürlerle olan bağında Moğol ve Tunguzlar öne çıkmaya başlamıştır. Türk tarihinin merkezi ise bu asırlar içinde Orta Asya'dan İran'a, oradan da Rum topraklarına doğru Batı'ya kaymıştır. Çin'den uzaklaştıkça Çin'e dair ilgi ve bilgi de doğal olarak azalmıştır. Batılılar, Osmanlı İmparatorluğu'nu kapitalist dünya ekonomisine eklemelerken İmparatorluk üzerinde hegemonik bir güç tesis etmeye çalışmış ve "Avrupa'nın hasta adamı" olarak niteleyip yarı sömürge ve parçalanma eşiğinde bir imparatorluk haline getirmek için uyguladıkları taktikleri, "Asya'nın hasta adamı" olarak tanımladıkları Çin üzerinde de uygulamışlardır. Böylece çağdışı gördükleri bu iki patrimonyal imparatorluktan Osmanlı, Çin (Qing Hanedanı) için bir model olarak görülmüştür. Bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak işlenmiş olan bu konuya çarpıcı bir örnek, Batılı devlet adamlarının kariyerlerinde Osmanlı İmparatorluğu ve Qing'in ardı sıra çalışılan ve bir diğ erinde edinilen tecrübenin diğ erinde etüt edildiğ i sahalara

olmalarıdır. Batı siyaset dünyasında Osmanlı İmparatorluğu ve Qing yönetimindeki Çin’e dair bilgi beraber değerlendirilirken, her iki imparatorluğun birbiri hakkında bilgisi ve iletişimi çok zayıftır. 1869’da Kaşgar merkezli bir Türk devleti kuran Yakup Bey’in, iktidarının tanınması için halife-i müslimîn olan Sultan Abdülaziz’e başvurması, yüzyıllar sonra bölgeyle ilk mühim ilişkiyi sağlamıştır.¹ Bunun dışında ünlü Çinli reformist devlet adamı Kang Yuowei’in 1898 yılında Qing İmparatoru’na Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili sunduğu bir rapor ve Jön Türk Devrimi’nin ardından 1908 yılının Aralık ayında İstanbul’u ziyaret ederek kaleme aldığı *Türk Seyahatnâmesi*, zikredilmesi gereken iki önemli belgedir.² Çalışmanın alt bölümlerinde ayrıntılı olarak işlenmiş olan, Çin yazınında “Jön Türkler”den mülhem “Jön Çin” hareketlerinin savunduklarıyla, İttihat ve Terakki Fırkası’nın (İTF) siyasal uygulamalarını mukayeseli olarak tartışan makaleler mevcuttur.³ 1930’lu yıllarda Milliyetçi Çin rejiminin Kemalist Türkiye’yi bir model olarak incelediği ve bunun komünistlerle aralarında bir tartışmaya neden olduğunu vurgulamak gerekir. Türkiye’nin ise Çin’e siyaseten ilgisi yok denecek kadar azdır. Sinoloji ve Türkoloji bölümlerinin akademik ilgileri bir yana bırakılırsa, Türkiye’nin Çin’e yönelik zihinsel uzaklığı, tarihsel serüvenlerindeki birçok benzerliğe rağmen kapanmamıştır. 1969 sonrası Türkiye’de “Mao Zedong Düşüncesi”nden etkilenen siyasal

- 1 Alimcan İnayet, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Türk-Uygur İlişkileri Üzerine (1861-1934)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2000, sayı IV, s. 319.
- 2 Rapor ve Seyahatnâmenin metinleri için bkz. Giray Fidan, *Çinden Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang You Wei’nin Türk Seyahatnâmesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- 3 Örnekler için bkz. Wang Hui, *Çin’in Yirminci Yüzyılı: Devrim, Geri Çekilme ve Eşitliğe Giden Yol*, İstanbul, Yordam Kitap, Çev. Ümit Şenesen, 2015, s. 99-100.

hareketlerin ortaya çıkışı, Çin'e yönelik ilginin artmasına neden olsa da Türk-Çin ilişkileri Soğuk Savaş'ın belirlediği ilişki biçiminin dışına çıkmamış ve yoğunlaşmamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) 1978 sonrası Maoizmin geri planda bırakılmasıyla Çin'in ideolojik etkinliğinin sağladığı tanınırlık, yerini ucuz Çin üretimi malların piyasalarda artan görünürlüğüne bırakmıştır. Bununla beraber Çin'in ekonomik yükselişi, Türk akademisinin de ilgisini çekmeye başlamış, Çin'i iktisadi olarak analiz eden ve tanıtan çalışmaları, zaman içinde uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bir ilgi takip etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurumsal-siyasal yapısı üzerine Seriya Sezen'in çalışmaları ayrıca bir başlık olarak mühimdir. İktisat, uluslararası ilişkiler ve yönetim bilimi dallarındaki artan çalışmalara karşın, tüm bu alanlarda karar mercii olarak oldukça önemli bir rol oynayan Çin siyasal elitlerine yönelik ayrıntılı ve derinlikli bir çalışma ise yoktur. Bu eksiklik, gerek "Kuşak-Yol Projesi" gerek Türkiye'nin "Yeniden Asya" açılımı gerekse de Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS başta olmak üzere Çin'in de içinde bulunduğu çeşitli uluslararası kurumlarla Türkiye'nin kurduğu yakın ilişkiler, Çin'in karar alıcılarını iyi tanımayı zorunlu kılmaktadır.

Çin Siyasal Elitleri başlıklı üç ciltten oluşması planlanan bu çalışma, Türk siyasetçi, devlet adamı ve akademisyenleri başta olmak üzere, tüm ilgililere Çinli muhataplarının kimler olduğunu, nasıl kültürlendiklerini ve toplumsallaştırdıklarını, kırmızı çizgilerini, karar alma süreçlerinde izledikleri yol ve yöntemleri, Çin devlet aklından temayüz eden strateji ve taktikleri anlamalarında yardımcı olmayı amaçlamakta; bu nedenle tarihsel süreç ve olayların eşliğinde Çin siyasal elitlerini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Türk siyasal ve kültürel elitine fayda merkezli kurgulandığından,

Çin’in yerel düzeydeki siyasal elitlerinden ziyade, Çin’in genel siyasetine yön vermiş ve Çin’de önemli siyasal düşünce akımlarının temsilcisi olmuş başat kişi ve gruplara yönelik bir incelemeyi merkeze almıştır.

Bu çalışmanın üç cilt halinde ele alınması, hem okuyucunun binlerle ifade edilebilecek farklı isim, yer ve olay örnekleri arasında zihnini bulandırmamak hem de Çin Komünist Partisi (ÇKP)’deki üç önemli dönüşüm sürecini takip etmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Elinizdeki birinci ciltte, Mançu ve Qing geleneksel siyasal elitleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra, modernleşme ve devrim süreci Çin’in siyasal elitleri incelenmiştir. “Modernleşme ve devrim süreci” temelde iki bölümde tartışılabilir. Çin’in kapitalist dünya ekonomisiyle eklemlenmeye başladığı 1840’tan Cumhuriyet’in ilan edildiği 1911, yani Qing dönemi birinci bölüm; 1911’den 1976’da Mao Zedong’un ölümüne kadar olan Çin devrimci süreci ise ikinci ana bölüm olarak görülebilir. Çin devrimci süreci 1976’dan, Deng Xiaoping’in iktidarın işlerini tam olarak ele aldığı 1978 yılına kadar da uzatılabilir. Nitekim Çin’in devrimci sürecinin daha iyi anlaşılması açısından bu ciltte kişiler ve olaylar 1978 yılına kadar takip edilmiştir. Bu iki ana bölüm de başka birçok alt bölüm halinde incelemeye tabi tutulmuştur. Bu esnada Osmanlı-Türk modernleşmesi bir mukayese örneği olarak bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Buradaki amaç hem okuyucunun Çin’deki süreci anlamasına yardımcı olmak hem de Çin analizlerinde çok sık yapılan kültürel indirgemeciliğe karşı bir dünya sistemi içinde her ikisinin beraber değerlendirilmelerine imkân veren teorik zemini kullanma tercihidir. Çin siyasal elitleri, reformist ve millî demokratik devrimci tipleriyle Osmanlı-Türk siyasal elitlerine yakın tipleri barındırdığı gibi, Türk siyasal tarihinde ancak nadir rastlanılan

reaksiyoner muhafazakâr ve radikal sosyal devrimcileri de kuvvetle içerir. Böylece benzeştiği kadar ayrıştığı noktalar üzerinden iki modernleşme sürecini ve siyasal elitleri mukayese etmek, bir büyük dünya sistemi içinde, kendine özgülük ve yerellik iddialarının daha yerli yerine oturur bir şekilde tartışılabileceğini de gösterecektir.

Çalışmanın ikinci cildi, 1978 Deng Xioaping döneminden başlayarak 2012’de Xi Jinping’in ÇKP Merkez Komitesi (MK) Genel Sekreteri olduğu zamana kadar olan süreci kapsayacaktır. Bu dönem Deng Xioaping teorisi çerçevesinde Çin’in siyasal ve ekonomik olarak yeniden biçimlendiği bir zaman dilimidir. Mao gibi kitleler tarafından yüce lider olarak görülme de etkileyici siyasal kariyerinin yanında, partinin emektar kadroları başta olmak üzere farklı klik yapılarını belirli bir denge içinde, son derece becerikli olduğu patron-müşteri ilişkilerinin (klientalist ağlar) de etkisiyle idare eden ve çalkantılı siyasal olaylardan ÇKP’nin Çin’deki hâkim rolünü sürdürmesini sağlayan güçlü bir lider olarak, esasen “Yeni Demokrasi Dönemi (1950-1954)” ilkelerini içinde bulunduğu dönemin konjonktürüne göre yeniden yorumlayıp esneten Deng, yönetim alanında partinin kolektif önderliğini güçlendiren bir rol üstlenmiştir. Nitekim onun parti liderliği içinde oluşturduğu dengeye dayalı olarak, Mao ve kendisinden ziyade teknokrat özellikleri öne çıkan ve sınırlı süre için seçilen Jiang Zemin (1989-2002) ve Hu Jintao (2002-2012) dönemleri, temelde Deng çizgisinin takip edildiği yıllardır. Jiang ve Hu, Mao ile Deng’in karizmasından yoksun olsalar da geniş idari deneyimleri, siyasal uzlaş ve farklı kliklerle koalisyon kurma becerileriyle öne çıkan başarılı teknokratlardır.⁴ Onların dönemi,

4 Cheng Li, “From Selection to Election? Experiments in the Recruitment of Chinese Political Elites”, *China Leadership Monitor*, No: 26, 2008, s. 3.

Çin bürokrasisinde belirgin bir istikrar ve sürekliliği temsil eder. Üçüncü cilt ise, Çin’de yeniden güçlü liderliğe dönüşü, uluslararası ilişkilerde iddialı bir Çin Halk Cumhuriyeti siyasetini temsil eden ve Deng Xiaoping Teorisi’nin yanında “Yeni Çin Rüyası” temelli Xi Jinping Düşüncesi’ni ÇKP’nin en önemli teorik rehberi yapan Xi Jinping’in (2012-...) Parti Genel Sekreteri olmasından günümüze kadarki süreçte Çin siyasal elitleri tartışılacaktır.

Siyasal Elitler ve Modelleme Sorunu

Bir kavram olarak elit, bir toplumda zengin politik, ekonomik, askerî, profesyonel, iletişimsel, kültürel organizasyonlar ve hareketler içinde üst konumları tutanları tanımlamak için kullanılır.⁵ Siyasal elitler; sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye sahiplerinden çıkabileceği gibi, özellikle devrimci dönemlerde toplumun farklı katmanlarından bu statüye yükselen kişiler de olabilir. Bu açıdan siyasal elitler, belirli bir toplumdaki maddi ve manevi üretimin hangi araçlarla ve hangi toplumsal kesimlere ne kadar dağıtılacağına karar veren veya bu kararı vermek için bir mücadele içinde olan güç sahiplerini tanımlar. Bu siyasal elitler içinde karar mekanizmasının en tepesinde olan iktidar elitleri mevcuttur ki elit dolaşımı sürecine bizzat müdahildirler.

Elit dolaşımı, belirli bir siyasal sistem içinde, sistemin sürdürülmesinden sorumlu olan güç sahiplerinin, yerlerini her siyasal sistemin kendi standartları ölçüsünde yeni güç sahiplerine devrettikleri; böylelikle sistemin istikrarının sağlandığı önemli bir süreçtir. Elit dolaşımı, devrimci dönemlerde “elit değişimi”ni içerecek ölçüde genişleyebilirken

5 John Higley- Michael G. Burton, “The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns”, *American Sociological Review*, Vol. 54, No: 1, Feb. 1989, s. 18.

siyasal rejimlerin olağanüstü dönemlerinde dolaşımın sağlıklı bir şekilde işlenmesini engelleyen unsurlar öne çıkar.⁶ Esasen istikrarsızlık ile dolaşımın standart ölçüsünü yitirmesi arasında karşılıklı bağlar mevcuttur. Bu açıdan elitin yeniden üretimi ve adaptasyonu, elit dolaşımı ve elitler arası rekabet, siyasal süreçlerin özellikleri ve ruhuyla eş anlı olarak incelenmelidir.⁷ Nitekim bu inceleme neticesinde, çok büyük devrimci süreçler olarak görülebilecek olan 1949 Çin Devrimi ve 1923 Kemalist Devrim dönemleri, siyasal dönüşüme önderlik eden iktidar elitlerinin dışında, alt siyasal ve bürokratik elitlerin bir süreklilik içinde yeniden adapte olduklarını göstermiştir. Rejim içi büyük bir siyasal-toplumsal hareket olarak görülebilecek Büyük Proleter Çin Kültür Devrimi (BPKD) ise, ülkede siyasal rejimi değiştiren 1949 Devrimi'ne oranla, çok daha büyük bir rekabet ve çatışma sürecini temsil eder.

Elit dolaşımı sürecinin tıkanması, siyasal rejimlerin varlıklarını sürdürecektir olan elitleri üretmekte zorlandığı anlamına gelir. Liyakatin önemsizleştiği, nepotizm veya hemşericilik gibi meritokratik bağları dışlayan elit dolaşımı süreçleri, yapısal olarak elit fonksiyon ve özelliklerine zarar vererek bu süreci tıkayabilirken siyasal sistemin ardındaki toplumsal sınıfların güç veya inisiyatif kaybı durumlarında ise elit dolaşımı olumsuz etkilenir ve meşruiyet sorunu gündeme gelir. Bu durum devrimci aydınların güçlenmesine yol açar. Siyasal elitler, toplum üzerindeki yönetici ve yönlendirici

6 Li Cheng ve Lynn White, "Elite Transformation and Modern Change in Mainland China and Taiwan: Empirical Data and the Theory of Technocracy, *The China Quarterly*, No: 121, Mar 1990.

7 James Hughes – Peter John, "Local Elites and Transition in Russia: Adaptation or Competition", *British Journal of Political Science*, Vol. 31, No: 4, Oct. 2001, s. 673-674.

etkilerini kaybeder, toplumsal çelişkilerin şiddetine göre sert-hızlı veya yumuşak-sınırlı dönüşümler meydana gelir.⁸

Elit dolaşımı çok hızlı bir şekilde cereyan ediyorsa, bu da elitler arası çatışma ve siyasal istikrarsızlık durumunu yansıtır.⁹ Siyasal sistemde geçişler ve kırılmalar çoğu zaman elit seçenekleri tarafından belirlenir. Özellikle siyasal yapının yeniden inşa edildiği süreçlerde uzlaşıya dayalı elit birliği, istikrara olan muazzam etkisiyle, ekonomik ve sosyal yapıda travmatik kırılmaların önüne geçer.¹⁰ Çin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanının ardından ilk beş yıllık süreçte ve bunu izleyen kooperatifleşme çalışmalarında, gerek Çin Halkının Siyasi Danışma Konferansı'nda¹¹ (ÇHSDK) tecessüm eden siyasal elitlerin ittifakıyla gerekse de bürokratik yapının alt ve orta kadrolarındaki sürekliliğin korunmasıyla, büyük çalkantılı bir süreci istikrar ve büyümeyle tamamlamıştır. Buna karşın Joseph Stalin'in Sovyetler Birliği'nde (SB) 1927'de kooperatifleşmeye yönelik hamlesi, siyasal elitler ve toplumsal sınıflar arasındaki ittifakı kırarak kadar sert ve tavizsiz gerçekleşmiş ve travmatik neticeleri SB'nin yıkılışında dahi etkisini göstermiştir.

Çin'de elit dolaşımını anlamaya yönelik olarak farklı modeller ortaya konmuştur. Rongron Lin; hizipçilik, performans yaklaşımı, meritokratik argüman olarak üç ayrı modelin öne çıktığını söyler. Son yıllarda ise birkaç modeli

8 Jerome Karabel, "Towards of Intellectuals and Politics", *Theory and Society*, Vık. 25, No: 2, 1996, s. 210.

9 T. B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, Gündoğan Yayınları, Çev. Erol Mutlu, Ankara, 1990, s. 113.

10 Higley- Burton, *a.g.m.*, s. 17-20.

11 ÇHSDK, 21 Eylül 1949'da ÇKP dışında varlığını sürdüren sekiz siyasal partiden seçilen ve ayrıca bağımsız kişilerin de seçimiyle oluşturulan bir yönetim organıdır. Aşağıdaki bölümlerde oldukça geniş yer verilecek olan ÇHSDK'nın en önemli özelliği, ÇKP dışındaki siyasal elitlerin ve halkın öncü kişilerinin ÇKP ile ittifakını temsil eden bir kurum olmasıdır.

bir arada kullanan (mixed) yaklaşımlar da söz konusudur.¹² İşlevselci yaklaşımlar daha çok Mao Zedong dönemini elit dolaşımını anlamaya yönelikken, performans ve meritokratik modeller Deng Xiaoping ile ÇKP'nin kurumsal yapısının yeniden oluşturulması sürecine odaklanmaktadır.

Lowell Dittmer, Andrew J. Nathan, Kellee S. Tsai gibi araştırmacıların çerçevesini oluşturduğu hizipçilik yaklaşımı, ÇKP tarihinin Mao dönemindeki “sağcılar – solcular”, “bağımsız krallıklar” gibi parti içindeki hizipleri vurgulayan tartışmaların içinden süzölmüştür. Bu modeli, tarihsel olaylarla beraber takip edebilmenin verdiği imkân, model-olay ilişkisinin kurgulanması açısından son derece elverişli bir zemin yaratmıştır. Modelin oluşturulmasında ise öne çıkan sorun, hiziplerin varlığının, Konfüçyüsçülüğe dayanan Çin geleneksel elit sisteminin mirası olduğuna yönelik kültüralist yaklaşım, ideolojik ayrışmaları öne çıkartan siyasal yaklaşım ve ortak çıkarların oluşturduğu klientalist (clientelist) bağları vurgulayan işlevselci yaklaşım arasındaki belirleyici olanı tespit etme sorunudur.

Esasen analitik bakış açısıyla inşa edilmeye çalışılan her model, tarihsel olayları modelle uyumlu bir şekilde okuma gayretiyle, olayın kendi tarihsel anlamını zorlayan, bir başka deyişle hayatı kitaba sığdırmaya çalışan bir sorunlu davranışa neden olur. Herhangi bir modele yaslanmama ise, açıklanmaya çalışılan olgunun, olaylar ve failerle arasındaki ilişkiyi yapısal ve tarihsel olarak anlamaktan ziyade, rastlantısal ve olay bazlı analizle yorumlayarak siyasal sürece

12 Rongron Lin çalışmasında, tüm bu modelleri savunanları ve eserlerini listelemiştir. Bu açıdan Çin siyasal elitleri üzerine ayrıca bir kaynakça olarak değerlendirilebilir. Rongron Lin, *The Promotion Mechanism of Political Elites in Reforming China*, Phd. Thesis, School of Asian Studies (The University of Sheffield), 2015, s. 17.

ilişkin bütünlüklü bir okumanın yapılmasını imkânsızlaştırır. Bu açıdan modele ilişkin sorunları tartışmak, Çin siyasal elitlerinin nasıl incelenmesi gerektiği ile ilgili bakış açısına bir katkı olacaktır.

Lin'in yukarıdaki tasnifini merkeze alarak her bir elit dolaşımı modelinin belli başlı sorunları olduğu söylenebilir. Bu sorunlar kimi çalışmalarda kültürü ve özneyi ihmal eden mekanik bir işlevselci-yapısalcı analizlerde ortaya çıkabildiği gibi, buna zıt olarak çoğunlukla kültüralist çizgilerin hâkim olduğu açıklamalarda kendisini gösterir. Burada da kültürü belirleyici bir etken olarak gören yaklaşımlarla, kültüralizmi birbirinden ayırdığımızı belirtmek zorundayım. Üst yapıyı ve özellikle kültürü, zihniyet dünyalarının ve davranış edimlerinin açıklanmasında ihmal edilmemesi gereken ve ekonomiyle birlikte temel değişkenler olarak ele alan Max Weber'in analizleriyle, post-modern tezlerden süzülen kültüralizmi ayrı tutmak şarttır. Weber'de tarihsel okumanın aslı unsurlarından olan kültür, post-modern okumalarda her türlü ilişkisellikten kopartılarak adeta fetişleştirilmiştir. Özellikle Samuel Huntington'ın *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* başlıklı çalışmasında; Müslüman, Budist ve Konfüçyüsçü toplumlara demokratik siyasal-toplumsal hayat kurma yollarının kapalı olduğunu iddia etmesi ve bunu dinsel-kültürel çerçeve içinde açıklaması, Çin'de elit dolaşımına yönelik kültüralist tahlilleri cesaretlendirmiştir.¹³ Özellikle Matthew Saayman'ın, Huntington'a atıflarla dolu çalışması son derece iyi bir örnek teşkil eder.¹⁴ Bu açıklama biçimi, Batı tarafından

13 Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oclahoma Univesity Press, 1993, s. 73.

14 Matthew Saayman, "Elites and Democracy in China", <https://www.e-ir.info/2013/09/06/elites-and-democracy-in-china/>. Erişim Tarihi: 20.07.2022.

sömürge ve yarı sömürge haline getirilmiş, kurumsal dünyaları çökertilmiş ve modernleşme sürecinde Darius Şahyegân'dan borç alarak söylersek “kültürel şizofreni”ye sürüklenmiş Müslüman, Budist ve Konfüçyüsçü toplumların bütün bu tarihsel süreç içindeki hikâyelerinin biçimlendirdiği siyasal sistemlerini, salt onların dinî-kültürel dünyalarına atfetmek, sadece bu toplumları tarihsizleştirmek değil, Batı'nın sorumlu olduğu pek çok kötülüğü de gözden kaçırmaya yarayan bir kurnazlıktır.

Çin siyasal elitleri arasındaki çatışmayı siyasal-ideolojik çerçeveden sunan yazarlar mâlum olduğu üzere, Çin'de ve diğer toplumlarda Maoist olarak adlandırılabilir kesimlerdir. Mao'nun “geri dönüş teorisi” bağlamında proleter devrimci – revizyonist ayrımını öne çıkaran bu bakış açısı, Çin liderliğinin, konjonktüre göre nasıl esneyebildiği ve düşmanlarla dostların hızlıca yer değiştirebildikleri koşullarda anlamsızlaşmıştır. Elbette Çin siyasal elitleri içindeki çatışmanın siyasal-ideolojik veçheleri vardır ve sorunu Konfüçyüsçü gelenekte ya da salt siyasal yapılara için farklı fraksiyonların demokratik olmayan bir siyasal sistemdeki rekabetleri üzerinden okumanın sorunları mevcuttur. Fakat aşağıdaki bölümlerde tartışıldığı üzere, Çin'in çok sert siyasal söylemlerinin faydacı bir mantıkla zaman içinde nasıl yumuşadığını görmek, siyasal-ideolojik mücadele içinde birbirini kıran Pekinci ve Moskovacı akımların hazin hikâyelerini akılda tutmaya ve Çin'de elit sorununun tarihselci-yapısalcı bir çerçeveden okumanın zorunluluğunu kavramaya yarar.

Bu bağlamda John H. Kautsky'nin devrim dönemi ve sonrasında siyasal elitlere yönelik analizlerinin ufuk açıcı olduğunu düşünüyorum. Kautsky'ye göre, devrimle modernleşme yolu açılmış ülkelerde sanayileşme süreci başarıldıkça,

devrimci elitlerin yerini bürokrat-teknokrat elitler almaya başlar. Bu durum doğal olarak devrimci elitlerle yeni bürokratik elitler arasında bir çatışma yaratmaktadır.¹⁵ Kautsky'nin bu saptamasına, devrim sürecinde önemli roller üstlenen parti elitlerinin bir kısmının da bürokratik ve teknik yetenekleriyle, yeni bürokratik elitlerin içinde hatta onların öncüsü durumunda olduğunu vurgulayarak katkı yapmak istiyorum. Özellikle Deng Xiaoping bu tipin en önde gelen temsilcisidir. Yeni idari elitler için devrim artık geçmişte kalmış ve vazifesini yapmıştır. Kalkınmaya odaklanmak öncelikli hedefken ve bunun önü açılmışken devrimci idealizmin yön verdiği yeni siyasal hedefler ve bu uğurda kitlelerin mobilizasyonu verimli olmayan tercihlerdir.¹⁶

Nitekim 1960'lı yıllar itibariyle iyice su yüzüne çıkan devrimci siyasal elitlerle bürokratik siyasal elitler arasındaki fark, Mao ve Deng'in yanında kümelenmiş kişilerin özelliklerinde kendisini hemen belli eder. Mao'nun yanındaki parti ideologları ve ütöpik-deneysel devrimci düşüncelere açık olan kişilerken Deng'in yanında işbilir, pratik uzmanlar vardır. Devrim süreci, iyi örgütçü ve savaşçılarla beraber belagati kuvvetli müjdeleyici filozoflara ihtiyaç duyar-ken devrim sonrasında üretici güçlerin gelişimini sağlamak "filozof kral"ın değil "demirci"nin görevidir. Bu açıdan uzmanlar, ülkedeki üretici güçlerin gelişimini aksatacak her türlü siyasal müdahaleyi verimsizliğe neden olduğunu düşünerek kınarlar. Herhalde Deng'in bakış açısı bundan daha iyi özetlenemez.

Kautsky'e göre devrimin yöneltildiği kişilerin tamamen bozguna uğratıldığı durumda bile, devrimci modernleşmeciler

15 John H. Kautsky, "Revolutionary and Managerial Elites in Modernizing Regimes", *Comparative Politics*, Vol. 1, No. 4, Jul. 1969, s. 441-442.

16 A.e., s. 449.

çoğu zaman “gericilik” tehdidi algılarlar ve kendi yönetimleri altında büyüyen neslin artık bu fikirden ilham almadığını bir şok duygusuyla fark ederler. Yaşlandıkça devrimci mücadelelere katılmayan genç kuşağın kendi ideallerini takip etmemelerini dehşetle izlerler. Devrim ne kadar geçmişe çekilirse, devrimci liderler gençliğe devrimci romantizm ve püritenizm üzerinden ilham vermeye çalışırlar. Bunun en tipik örneğini Mao’nun başlattığı Büyük Proleter Kültür Devrimi’nde (BPKD) görmek mümkündür. Bu esasen devrimci romantizmin ve idealizmin zirvede olduğu 1937-1949 Yenan ruhunu bütünüyle canlandırma çabasıdır. Dikkat edilirse Mao, BPKD yıllarında Sun Yat-sen elbiselerini çıkarmış ve Yenan dönemindeki Çin Halk Kurtuluş Ordusu üniformalarını tekrar giymiş ve onu bütün Kızıl Muhafızlar da izlemiştir.¹⁷ Aşağıda derinlemesine tartışılacağı üzere söylemden sembolizme Mao, toplumsal devrimci ruh çağırma seanslarını bu dönemde itinayla uygulamıştır.

Bu konuda Çin elbette tek örnek değildir. Sovyetler Birliği’nin 1917 tarihli programı, uluslararası proleter devrim tahlili gibi devrimci dönemi en ayrıntılı şekilde analiz etmeye çalışırken, ekonomi sadece hedeflere vurgulardan ibarettir ve oldukça soyuttur. 1961 Programı’nda ise kilovatsaatten çeliğin tonuna kadar tüm ekonomik ve teknik hedefler en ince ayrıntısına kadar yer alırken, siyasal hedefler yok denecek kadar azdır. Mao ise sanayileşmeyi bile bir uzmanlık meselesi olarak ele almak yerine, ideolojik seferberlikle bütün Çin halkını vazifeye davet etmiştir. Onun liyakat sisteminde performans değerlendirmesine karşı çıkarak esas olanın devrimci ruh ve fedakârlığı harekete geçirmek olduğuna yönelik vurguları, kalkınmanın temeline “uzmanları” değil

17 A.e., s. 450-451.

“devrimcileri” koyan ve bunların ekonomik kalkınma amacıyla yer değişmemesi gerektiğini vurgulayan bakışıyla bütünleşir.¹⁸ Doğal olarak bu farklar, siyasetin vasfına yönelik tutumları da birbirinden radikal şekilde ayırıştırır. Deng’de siyasetin kendisi de tamamen teknik bir meseleyken Mao’da insanlığın kaderine yön veren teknikerler değil kitlelerdir. Nitekim bu bakış açısı kitlelere yaslanan “parti-devlet” ile uzmanların yönetimindeki “devlet-parti” farkını net bir biçimde ortaya koyar.

Bütüncül bir yaklaşımla, Çin’in siyasal yapısının tarihsel koşullarıyla olan kopmaz bağını ve elit sisteminin de bu yapı ve koşulların bağlamında çeşitli fraksiyonların varlığına imkân veren biraradalığı ihtiva ettiği söylenebilir. Bu fraksiyonlar, daha çok uzlaşımsal elit birlikteliği olarak adlandırılan bir oydaşma çerçevesinde Çin siyasal yapısının sürekliliğini sağlarken, BPKD başta olmak üzere, kimi dönemlerde çatışmanın çok şiddetlendiği ve siyasal istikrarın yerini kaosa bıraktığı bir duruma da neden olabilmektedir. Fakat Çin siyasal elitleri düzen ve kaos diyalektiği konusundaki binlerce yıllık birikime dayanan eğitim ve tecrübeyle, çatışmanın en uzlaşmaz çelişkiye dayandığı sanılan durumların ardından bile, yeni bir uzlaşma yaratmayı becerebilmişlerdir. Elbette bu uzlaşmanın bedeli de her süreç sonunda belirli tasfiyeler üzerinde oydaşılmasıyla neticelenmiştir. Mao sonrası Hua Gofeng ile Deng Xiaoping’in kurduğu yeni uzlaşımsal elit birlikteliği, siyasal iktidarın “dörtlü çete”nin tasfiyesi konusunda ortaya koyduğu iradeyle pekiştirilmiştir.

Çin siyasal elitlerini anlamak için tek bir modelin her şeyi açıklamada yetersiz olduğu fakat örgütsel yapıyı anlamada modelin, bilgilerin belirli bir çerçevede daha anlamlı

ve tutarlı bir okumaya imkân verdiğini iddia edebiliriz. Nitekim Mao dönemini analiz ederken kullanılan “hizipçi /factionalist” yaklaşımın önemli savunucularından Andrew J. Nathan da modelin ÇKP’nin elit politikalarına yönelik her şeyi açıklama eğiliminde olmadığını, Çinli liderlerin çatışmayı yürütmek için kendilerini nasıl örgütlediklerini, mücadeleye için kaynakları (ve hangi kaynakları) nasıl harekete geçirdiklerini, çatışmanın hangi resmî veya gayriresmî kurallar altında yürütüldüğünü, hangi yaptırımların olduğunu açıklığa kavuşturmaya çalıştığını, dahası, modelin yalnızca genel olarak politik davranış üzerindeki örgütsel kısıtlamalar olarak adlandırılabilir şeylerle ilgilendiğini, “oyunun kurallarını” sağlayan ideolojik, kültürel vs. diğer kısıtlamaları ihmal ettiğini vurgular. Ayrıca ÇKP’deki elit çatışmasına yönelik datanın yetersizliğinin de bir modelin her şeyi açıklama imkânını ortadan kaldırdığını söyler.¹⁹

Çin’deki siyasal elit mücadeleleri, Çin siyasal mücadele pratiğinin bütününe temsil etmez. Özellikle Mao dönemi, hizipler arası güç ve dengeye dayalı kurumsal bir partinin yanında, bu yapıya meydan okuyan kitle hareketlerinin bizzat Mao tarafından kışkırtıldığı ve siyasal olanın daha ziyade kitlelerle bağı üzerinden tanımlandığı bir zaman dilimidir. Bu yüzden Mao’yu salt bir hizip lideri olarak görüp, onun klientalist bağlar içinde kendi müşterilerine olan mecburiyetini vurgulayan ve salt bir liderlik mücadelesi olarak ele alan çalışmalar, Çin’in siyasal hayatını şekillendiren, 1949 Devrimi öncesi sert sınıfsal çelişkileri ve kitlelerin basit ama etkin sloganlarla siyasal sürecin bir parçası haline geldiğini

19 Andrew J. Nathan, “A Factionalism Model for CCP Politics”, *The China Quarterly*, Jan. - Mar., 1973, No. 53 (Jan. - Mar., 1973), s.35-36.

iskalar.²⁰ Ya da klasik Batı demokrasilerinden farklı olarak “kitlelerden kitlelere” çizgisinin, formel kurumsal yapıları tehdit edebilme potansiyelinin anti-demokratik neticeler ortaya çıkarma tehlikesine karşı görmezden gelir.

Hizipçi yaklaşımlar başta olmak üzere diğer tüm modeller, Nathan’ın da vurguladığı gibi sadece bir parçaya mercek tutar. Oysaki bütüncül bir yaklaşımla hiziplere yaklaşılsa, Çin’in siyasi ve kurumsal yapılarına ve tarihine yönelik çok daha dikkatli ve geniş içerikli analizi gerektirir. Aksi takdirde bir modelin ihmal ettiği her veçhe, o modelin eleştirisi olarak ele alınabilir. Bunun bir tehlikesi de veçhelerden her birinin mutlaklaştırılmasıdır. Bridgam ve çevresi, kliental bağların olduğu diğer toplumlarda neden hiziplerin Çin’deki gibi olmadığını üzerinden kurumsalcı-yapısalcı bakışa kültürel itirazlar getirirler. Oysaki Türkiye gibi kliental bağların gelişkin olduğu toplumdaki farkı, hiziplerin güç mücadelelerini farklı bir siyasal organizasyon içinde örgütlenerek, ana gövdeden ayrılmalarına imkân veren çok partili siyasal yapısı sağlar. Son raddede Çin’de olduğu gibi “uzlaşma” zarureti yoktur. Ama kendi siyasal partisini kurup başarı sağlayamayanların tekrar ana gövdeye eklemelendiği örnekler Türk siyasal hayatından çoktur. Çin’de ise ÇKP’nin dışında alternatif bir iktidar adayı parti kurma imkânının olmaması fark yaratır. Kurumsal yapının en önemli etkilerinden biri de Çin Komünist Partisindeki hiziplerin, üyelikleri heterojen ve değişken olduğu için hiçbir şekilde kapalı hizipler olarak görülemez. Bu, savaş lordları dönemi Çin’deki neredeyse tamamen tek bir

20 Burada CIA’e bir rapor olarak da sunulan ve daha BPKD’yi anlatan Batı kaynaklı neredeyse tüm belgeselerde kullanılan bu iddianın sahibi olarak bkz. Philip Bridgam, “Mao’s ‘Cultural Revolution’: Origin and Development”, *The China Quarterly*, Jan-March 1967, No: 29, p.p. 1-35.

adam tarafından kurulan hiziplerle veya Japon bürokrasisi içindeki, dışarıya kapalı üyelik grupları olan üniversite hizipleriyle çelişmektedir. Ayrıca, üst düzey Parti bürokratları, kontrole daha az duyarlı çıkar gruplarının konsolidasyonunu önlemek için geleneksel Çin bürokratik pratiğini, yani daha düşük seviyelerde heterojenliği geliştirmeyi tercih etmişlerdir.²¹

Siyasal ve kurumsal yapıların farkını ihmal ederek, burada kültürü temel değişken olarak almaya zorlamak, Batı-merkezci teorilerin özelliği haline gelmiştir. Nitekim Nathan ve Tsai de haklı olarak şu soruyu sormakta ve devamında önemli bir saptama yapmaktadırlar:

Eğer hizipçilik kültürel bir fenomense, neden ABD Kongresi'nde aynı davranışların çoğu başka kültürlerde de ortaya çıkıyor? Teori neden sadece Çin sisteminin elit seviyesi için geçerli? Dahası, kültürcü argüman ispat ve duygusal-etik ayırım sorunlarıyla karşılaşır. Çin siyaseti pratikte diğer sistemlerden önemli ölçüde farklı mıdır, yoksa esas olarak bu çizilmiş bir imaj mı? Belki de Çin kültürü, birçok Çinlinin iddia ettiği kadar farklı değildir. Belki de kültürler arasındaki farklılıkları bulan bir sosyal bilim kisvesi altında bir Çin öz klişesini yeniden ifade etmek teorik olarak yanlıştır.²²

Oysaki kültür ve yapı ancak analitik olarak ayırt edilebilir.²³ Çünkü insanî etkileşim, eş anlı olarak kültürel ve yapısal süreçleri etkiler ve ondan etkilenir. Bu bütün toplumsal ve tarihsel formasyonlarda takip edebilecek diyalektik

21 Ezra Vogel, *The Structure of Conflict: China in 1967*, *The Cultural Revolution*, Editor(s): Chang Chun-shu- James Crump- Rhoads Murphey, Michigan, University of Michigan Press, 1968 s. 99-100.

22 Andrew J. Nathan- Kellee S. Tsai, "Factionalism: A New Institutional Restatement", *The China Journal*, Jul., 1995, No. 34 (Jul., 1995), s. 159-160.

23 A.e., s. 169.

bir süreçtir. Analitik bakış ise, bilimsel bir yaklaşım için sınıflandırma ve onun bir fonksiyonu olarak standartlaştırma imkânı tanır. Ama ilişkiselliklerin son derece önemli olduğu bir düzlemde, analitik ayrımlar sadece bir araçtır. Bunu mutlaklaştırmak modellemelerin en büyük sorunu olarak ortaya çıkar. Bu açıdan tarihselci ve yapısalcı (doğal olarak kurumsalcı ve işlevselci) bir bakışla Çin siyasal elitlerini analiz etmeye çabalayan bu çalışma, mümkün olduğunca bütünselci bir bakış açısı kullanmaya çalışarak, bugüne kadar bütün post-modern yöntem eleştirilerine rağmen, “büyük resim”den parçalara olmasa da büyük resim içinde parçaları okumada ısrar etmiştir.

Çin Siyasal Elitleri İçin Genel Çerçeve

Çin 1840’tan 1978’e o kadar çok olay sığdırmıştır ki Çin siyasal hayatı üzerine yazmak gerçekten kolay değildir. Buna rağmen Çin siyasal elitlerinin; siyasal hayat, siyasal düşünceler tarihi ve siyasal kültür üzerinden şekillenen bir çerçeve içinde tanımlanabilmesi mümkündür. Elbette her sınır çizme çabası, merkezde ve marjinde olanlarla, sınırlarda geçişken özellikler ortaya koyan elitler arasındaki farkları belirli oranda göz ardı eder. Bu kusuru şimdiden kabul etmekle birlikte, bu çalışmanın birinci cildinden incelenilen dönem kapsamında Çin siyasal elitlerine ilişkin hipotezlerimi şu şekilde sıralayabilirim:

- Çin’in hâkim siyasal elitlerinin düşünce dünyasını besleyen üç temel kaynak; Konfüçyüsçülük, milliyetçilik ve Marksizm’dir.

- Çin Devrimi’nin pratiği Marksizmin diğer birçok ülkedeki algılanışından farklı olarak çok daha millî karakterdedir, bir diğer deyişle “Çinlileşmiş Marksizm”den söz edebiliriz.

- Çin siyasal elitlerinin zihin dünyasında 1840-1949 “utanç yüzyılı”nda yaşananlar oldukça belirleyicidir. Bu yüzyılın Çin’e yaşattığı aşağılanmalar, Çin siyasal elitleri tarafından tüm kuşaklara ısrar ve itina ile aktarılır.

- Çin siyasal elitleri, özellikle Çin Devrimi sürecinde Sovyetler Birliği liderliğinin ve Komintern uzmanlarının müdahalelerini kötü anılar kategorisine yerleştirir. Çin siyasal elitlerinin, diğer parti ve ülkelerle eşit ilişki kurma, aralarında tahakküm ilişkisi yaratabilecek yakınlıklardan uzak durup belirli bir mesafeyi korumadaki dikkatleri ve teorik özgünlük arayışlarında, bu tarihsel pratiklerinin payı büyüktür.

- Çinliler, İmparatorluk coğrafyasını büyük oranda koruyup buradan bir modern devlet çıkarmayı başarmışlardır. Bununla beraber Çinliler, tarihsel olarak yayılcılıktan ziyade, “Tek Çin” siyasetini adeta “kızıl elma” olarak görmüş, bunu sağlama ve devam ettirme amacını merkeze koymuşlardır. Bu nedenle 1840 Afyon Savaşı, Çin devrim süreci ve “Tek Çin” ilkesi, Çin siyasal elitlerinin “Çin’in toprak bütünlüğü ve egemenliği” konusunda tavizsiz tutumlarını belirlemiştir. Son derece sabırlı olan ve kesin hesaplaşmalardan kaçınan Çin siyasal elitleri, söz konusu toprak bütünlüğü ve egemenlik olduğunda bunu bir müzakere meselesi haline getirmezler.

- Özellikle 1860’lı yıllarla beraber Batı siyasal düşüncesinin sirayet ettiği ve geleneksel Çin düşüncesiyle radikal kültürel hesaplaşmaların yaşandığı dönemlere rağmen, Batı’nın I. Dünya Savaşı ile içine girdiği kriz ve Çin siyasal elitlerinin “enternasyonal” hedeflere olan inançlarının sarsılmasıyla Çin geleneksel düşüncesiyle tekrar barışılmıştır. Elbette bu barışma, Çin siyasal düşüncesine yönelik seçmeci yakınlıklar kurmak suretiyle gerçekleşmiştir. 4 Mayıs Yeni

Kültür Hareketi (1919) ve Büyük Proleter Kültür Devrimi (1966-1976) gibi geleneğe yönelik büyük saldırıların yaşandığı dönemlerin ardından Çinlilerin zihin dünyalarındaki sürekliliklerin devamında ulusal ve küresel birçok gelişme rol oynamıştır. Fakat BPKD döneminde “geleneksel” olan her şeye saldırılırken bile bu saldırının ardında yatan miras belirli oranda Çin geleneklerinden tevarüs ettirilmiştir.

- Çin kendi merkez coğrafyasında komşularıyla kurduğu ilişkilerde, İmparatorluk döneminin mirasını sürdürmektedir.

- Çin siyasi elitleri, belirli klientalist ağalar üzerinden oluşmuş klik yapıları içinde yer alırlar. Çok partili seçimlere dayalı demokratik siyasi hayatın olmadığı Çin’de, klik mücadeleleri hem siyasi güç hem de ideolojik çizgi farklılıklarını dışa vurur.

- 1949 Devrimi sonrasında, devrimci siyasi elitlerle bürokratik siyasi elitler arasındaki mücadelede, 1978 sonrası bürokratik siyasi elitler kesin kontrol sağlamışlardır. Modern bürokratik elit özelliklerinin yanı sıra, Konfüçyüsçülükten tevarüs edilmiş tavırlar ve geleneksel Çin siyaset adamlarının siyaset yapma biçimleri bu elitlerde izlenebilir.

- Çin siyasi elitleri, insan hayatının çok ucuz olduğu, büyük katliamların yaşandığı ve özellikle devrimcilerin en yakınlarını kaybettikleri bir zaman diliminde yaşadılar. Neredeyse her yıl yüzbinlerce insanın ölümünün doğal sayıldığı zamanlardan sağ çıkmayı başardılar. Bütün bu yaşananlar karşısında beden ve zihnen sağlam kalabilmek için daha sert ve acımasız oldular.

- Moğol, Tibet, Uygur gibi büyük etnik topluluklardan gelen siyasi elitler, BPKD dönemi dışında ve sadakatlerini kanıtladıkları ölçüde, bölgelerinde kendi sosyal ağaları ve

kan bağları aracılığıyla yönetimlerini süreklilik içinde sürdürmüşlerdir.

- Çin siyasi elitleri geleneklerinde olduğu gibi, her ne yaşarlarsa yaşasınlar, devlet hizmetine tekrar çağırıldıklarında göreve koşmuşlar ve daha önce yaşadıkları olumsuzluklardan çok fazla bahsetmeyi tercih etmemişlerdir.

BÖLÜM I

1840 AFYON SAVAŞI'NA KADAR GELENEKSEL ÇİN SİYASAL ELİTLERİ

Bu bölümde geleneksel Çin siyasal elitlerinin zihin dünyaları ve meritokratik sistem içinde elit dolaşımı süreci; Konfüyüsçülük, patrimonyal imparatorluk geleneği ve kamu seçme sınavları merkeze alınarak tartışılmıştır. Bunlarla beraber, bir Çin siyasal elitinin, tarih bilgisi ve coğrafya bilinciyle, kendisini ve Çin'i nasıl tanımladığı sorunu, Avrupamerkezci bakış açısına eleştirel bir yaklaşımla, İran ve Türk imparatorluk gelenekleriyle belirli mukayeseler yapılarak ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde, Çin tarihi açısından büyük bir kırılma olan 1840 Afyon Savaşı sonrası kapitalist dünya ekonomisine eklemlenme ve modernleşme sürecinde Çin siyasal elitlerinin, Çin'i ve Çinli kimliğini tanımlarken kimi zaman çatıştığı kimi zaman da yeniden üretmek zorunda kaldığı tarihsel birikimi, bu çalışmanın ana sorunsalı çerçevesinde özetlenmeye çalışılmıştır.

1.1. Zhongguo: Tarihsel Coğrafya Bilincinin Şekillendirdiği İsim

Çin medeniyetini ve Çinli kimliğini anlamaya yönelik istisnasız her çalışma, Zhongguo kavramının analiziyle başlar. Zhongguo, Çinlilerin ülkelerine verdikleri isimdir. Merkezî Krallık/Merkezî Oluşum anlamına gelen bu kavram, Çin'in “göğün altındaki her şey”e (tian xia) sahip yegâne

imparatorluk olduğunu vurgularken, yakın ve uzak barbarlarla kurduğu hiyerarşik ilişkiyi de tanımlar. Bu ilişkide medeniyetin sahibi Çin, onun dışında kalanlar ise Çin imparatorlarına secdelerini arz ederek ona biat ettiği için, bir lütuf olarak bu medeniyetten öğrenmesine izin verilen barbarlardır. Yalnız burada barbar tabiri, Roma ve çevresindeki Germanic kabilelere atfedilen medeni ve “öteki” olarak barbar ayırımına çok benzemez. Çünkü Çin’in haraççı sistemi, Doğu ve Orta Asya’da ortak kolektif kültürel değerleri paylaşma açar. Roma’da barbar kabilelerin şeflerinin çocuklarını rehin alma ve onları Romalı olarak yetiştirip, daha sonra kendi kabilelerine yönetici olduklarında bir denetim aracı haline getirmesinden çok daha öte bir durumdur. Çin merkezli kozmoloji ve onun inanç ve ritüelleri tüm bu bölgede dolaşıma sokulurken, aslında “barbar” bir nevi sürekli Çin’den öğrenmesi gereken bir “çocuk”tur. Hiyerarşiyi belirleyen şey, kopyalayanın kopyalananın üstünlüğünü ve ne kadar benzese de onun gibi olamayacağı kabulüdür. Çin’in haraççı sistemi, sadece bir vergi alma meselesinden ibaret ele almamak, hegemonya kurma süreciyle beraber tartışmak elzemdir.²⁴ Çünkü Çin haraççı sisteminin kurumsal yapıları, bir bütün olarak tian xia kozmolojisiyle desteklenmektedir.²⁵ Bununla birlikte, İpekyolu ticaret ağı, Çin’i de yeknesak bir kültürel bölge olmaktan çıkarmıştır.

24 Hendrik Spruyt, *The World Imagined: Collective Beliefs and Political Order in the Sinocentric, Islamic and Southeast Asian International Societies*, New York, Cambridge University Press, 2020, s. 85.

25 Yeni fethedilen bölgelerde bu kozmolojiye uygun olarak, imparator “cennetin oğlu” unvanıyla beraber, tabiiyet altına alınan insanlarla bağları kuvvetlendirecek ve hegemonik sürece olumlu etki yapacak unvanlar da benimsenir. Nitekim Tang Hanedanı’nın (960-1279), Türk Kağanlığını ele geçirmesinden sonra, imparator “Kutsal Kağan” unvanı da kullanmıştır. Matti Prunen, *Warring States and Harmonized Nations Tianxia Theory as a World Political Argument*, Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2020. S. 56.

Bu yüzden Han milletinin yaşadığı bölgelerin hemen çeperlerinde, farklı din ve inanç sistemlerinin kabulüyle birlikte dil, sanat ve felsefe alanındaki etkileşimler, Çin ve çevresini, izole bir dünyadan ziyade, akışkanlığa da sahip dinamik bir sınır mefhumuyla beraber düşünmeyi zorunlu kılar.²⁶

Zhongguo, Çin tarihsel coğrafyasının nerede başlayıp nerede bittiğini ve Çin siyaset adamlarının hangi iddialara sahip olarak davranmaları gerektiğini bildirir. Bu nedenle Çin siyasal elitleri açısından, siyasal düşünüş ve tutumlarını belirleyen mihenk taşlarından biridir. Her ne kadar Billy Hayton, Zhongguo'nun 19. yüzyılın sonuna kadar resmî olarak kullanılan bir isim olmadığını, önce Batılılar tarafından üretilen, sonra da Çin kültürel elitlerine sirayet eden “sürekli bir tarihsel varoluş olarak Çin özgünlüğünün” icadını destekleyen ve bu yüzden abartılan bir kavram olduğunu söylese de, kendisinin de ifade etmek zorunda kaldığı gibi bu kavramın tarihsel kökleri yadsınamaz.²⁷ Bu çalışmada önemli olan da kavramın tarihsel köklerinin sahilliğinden ziyade, Çin siyasal elitinin düşünce dünyasında oynadığı roldür. Çin siyasal coğrafyasına hâkim olan her güç odağı, ister Han'dan isterse de Kuzeyli kavimlerden gelsin, Çin'in konumu H. Kissenger'ın da belirttiği üzere “merkez” olarak tanımlamış ve diğer ülkelerle kurdukları ilişkide bu konumlarını verili bir durum olarak dayatmışlardır.²⁸ Buradaki kritik hususlardan biri Çin coğrafyasının neresi olduğu konusunda Çin siyasal ve kültürel elitleri açısından bir tartışma olmamasıdır. Tarihsel coğrafya konusunda bu

26 A.e., s. 86.

27 Billy Hayton, *The Invention of China*, New Haven, Yale University Press, 2020, s. 10.

28 Henry Kissenger, *Çin: Düünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, Çev. Nalan Işık Çeper, 2015, s. 32.

belirginlik, Çin millî kimliğinin ve siyasal iddialarının şekillenmesinde belirleyicidir. Tarihi dönemler itibarıyla bu coğrafyanın sınırlarının kimi zaman daralmış ya da genişlemiş olması işlevselliğini bozmaz. Nasıl ki Zemîn-i İran, İran'ın tarihsel coğrafyasını ve buradan tevarüs ettirdiği bir kültür havzasını hatta bir medeniyet iddiasını yansıtıyorsa, Zhongguo'nun işlevi de çok benzerdir. Bu hususta her iki toplum açısından en büyük avantaj, geleneksel imparatorlukları çökerken, 20. yüzyıl itibarıyla az toprak kayıplarıyla imparatorluk coğrafyalarını koruyabilmeleridir. Türkler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinde tarihsel coğrafyalarını da kaybetmişlerdir ve elde kalan bakiye üzerinden bir millî devlet inşa ederken, tarih ve coğrafya bağlamı tam olarak kurulamamıştır. Anadoluculuk-Rumelicilik tartışmalarıyla kendini aşikâr eden bu durum, Türk siyasal elitlerinin kültürel sorunlar üzerinden keskinleşen sonu gelmez gerilimlerini üretmiştir. Coğrafyanın kaybı, Türk siyasetinde uluslararası konularda güdükleşmeye neden olmuş, özellikle Soğuk Savaş yıllarında NATO'nun çizdiği sınırlar dışında kendine özel bir hareket alanı belirlemede isteksiz ve güvensiz bir konuma itilmesinde rol oynamıştır. Oysa Çin, 1840-1949 yıllarını kapsayan “utanç yüzyılı”nı bir istisna olarak görerek “merkez ülke” olma iddiasını, geleneksel dünya içinde Doğu Asya ile sınırlı bir dünya algısından da çıkararak, evrensel manada revize edebilmiş ve en üst düzeyde bunu dillendirmiştir.²⁹

29 ÇHC Devlet Başkanı ve ÇKP Genel Sekreteri Xi Jinping 18 Ekim 2017'de ÇKP 19. Ulusal Kongresi'ne sunduğu raporda “Çin'in dünya siyaset sahnesinin merkezine yaklaştığı ve insanlığa daha büyük katkılarda bulunduğu bir çağ” müjdelemiştir. Bkz. Xi Jinping, “ÇKP 19. Ulusal Kongre Raporu: Her Bakımdan Orta Halli Refah Toplumu İnşasında Kesin Zaferi Sağlamlaştırmak ve Yeni Çağda Çin'e Özgü Sosyalizmin Büyük Başarısı İçin Çabalamak”, *Teori*, Sayı 337, Şubat 2018, s. 27.

1.2. Geleneksel Çin İzole Bir Dünya mı, yoksa Dünya Sistemi'nin Bir Parçası mı?

Dünyanın bir küre olarak algılanması, bütün coğrafyaları birbirine bağlayan bir dünya ekonomik sisteminin varlığıyla mümkün olmuştur. Bunun da milâdî olarak 18. yüzyılda, Hollanda'nın geliştirdiği deniz ticareti sayesinde, kabaca insanın yaşadığı bütün kıtalarda ekonomik bir ağ tesis etmesi olarak saptanabilir. Böylece günümüze kadar ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin çok daha girift hale getirdiği bir dünya ekonomik sisteminin varlığından bahsedilebilmektedir. Dünyanın herhangi bir coğrafyasında vuku bulabilecek bir gelişme, az ya da çok herkesi etkilemektedir. Bu manada, Antik Yunan'da sadece hane içini ilgilendiren son derece kısıtlı bir faaliyet olarak görülen ekonomi, bütün bir küre üstünde herkesi birbirine muhatap kılmaktadır. Bu muhatabiyetin biçiminin şahsî veya gayrişahsî olmasının hiçbir önemi olmadan, dünyadaki para ve mal hareketlerinin neticelerine herkesin katlandığı bir küresel sistem mevcuttur. Oysaki Julius Caesar bir komplo neticesinde Roma Senatosunda öldürüldüğünde (M.S. 44), herhalde Çin'in modern döneme kadar bundan haberi bile olmamıştır. En fazla İran üzerinden Roma'ya gitme ihtimali bulunan birkaç seçkinin evinde porselen Çin vazosunun kırılma ihtimalinden daha fazla bir etkiye de sahip olmamıştır Çin ekonomisi üzerinde. Aynı şekilde Çin tarihinin en çalkantılı yılları olan Üç Krallık Dönemi'nin Mali ve Gana'daki Afrika

16 Ekim 2022'de toplanan ÇKP 20. Kongresi'nde ise Xi, bir önceki kongrede müjdelediği yeni çağın artık başladığını ilan eder. Bkz. Xi Jinping, "Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China: Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects", https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202210/t20221025_10791908.html, Erişim Tarihi 3.04.2023.

krallıklarındaki yaşamı zerre etkilemeyeceği ortadadır. Bu manada antik dönemde, kendisini dünya hükümdarı olarak addeden bir kişinin ufku, zarurî nedenlerden dolayı ancak belirli bir hinterlantla sınırlıdır. Belirli bir maceraperestlik ve merak duygusuyla bu hinterlantlar aşılsa bile, hiçbir ekonomik ve siyasi getirisi olmadığından, çeşitli keşiflerin bile maddi karşılığı olmamıştır.³⁰

Bir küresel sistem olmamakla beraber, dünya üzerinde yerleşik hayata geçmiş ve devlet kurmuş birçok toplumun, birbiriyle iletişim kurma ihtimali olmamasına rağmen çok benzer siyasal sistemler inşa etmeleri, kutsiyet sembollerinin ve mercilerinin neredeyse aynılığı, hatta birçok mit ve destanda bile çok yakın anlatıların olduğu genel olarak bilinmektedir. Neticede insan her yerde insandır ve hayatın benzer maddi biçimlerde üretimi ve bölüşümü, aynı türe mensup bu canlının zihnî yapısının, birbirinden habersiz bile olsa yakın muhayyileler geliştirdiği ve bunları bir şekilde görünürlü kıldığı söylenebilir. Bu açıdan I. Wallerstein'in bahsettiği manada, bütün yapısallığı ve çevrimsel süreçleriyle bir bütünlük arz eden dünya sistemi olmasa da K. Karatani'nin mübadele biçimleri üzerinden açıklamaya gayret ettiği bir dünya sistemi antik dönemde de mevcuttur. Burada mübadele ilişkisindeki rol dağılımının merkezden yerele doğru mu yoksa yerelden merkeze doğru mu evrildiği üzerinden ve merkezin yeknesak ya da parçalı olma durumuna göre farklı siyasal biçimlenmeler ürettiği açıktır. Nitekim Karatani'nin B tipi mübadele olarak adlandırdığı bu evrensel sistem içinde, mübadelenin zora dayalı olarak silah kullanma yetkesine sahip merkez veya merkezin yetkisini paylaştığı yerel gruplarca belirlendiği bir yapı söz konusudur. Kısaca

30 Kissinger, Amiral Zheng He'nin 1405-1433 arasındaki keşif gezilerini bu bağlamda değerlendirir. Bkz. Kissinger, *a.g.e.*, s. 30.

“haraççı” sistemler olarak da tanımlanabilir.³¹ Avrupa veya Japon feodalitesi, B tipi mübadele sistemi içinde, siyasal gücün parçalı yapısı itibariyle daha zayıf olanı, Weber’in patrimonyal olarak adlandırdığı imparatorluk ise, mübadele biçimi içinde haracı merkezi olarak toplama ve bir bürokratik ağ ile yönetme imkânıyla güçlü olanı temsil eder. Bu açıdan Çin siyasal geleneklerinin, kendine özgü ve merkezinde yer aldığı hinterlandın özelliklerinden kaynaklı bir şahsiyeti olduğu gibi, B tipi mübadele tipinin patrimonyal-merkezî haraççı imparatorluk geleneğini temsil etmesiyle de Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluklarıyla benzeşen siyasal kurum, anlayış ve elitlere de sahip olmuştur.

Geleneksel çağın patrimonyal imparatorlukları olarak Çin hanedanlarının siyasal elitleriyle Osmanlı siyasal elitlerinin, imparatorluğun vasfı ve sorunlara bakışında, bir başka deyişle siyasayı algılama ve siyaset etme biçimlerinde benzerlikler gözden kaçmaz. Bu İran için de söylenebilir.³² Çin imparatorlarının “cennetin oğlu”, Osmanlı sultanlarının ise “zillullah-ı fi’l âlem” sıfatları, Avrupa’nın dinî ve dünyevî iktidarı ayıran “iki kılıç” anlayışından farklı olarak, dinî ve dünyevî yetkeyi tek elde toplayan güce işaret eder. Batı literatüründe “sezaropapism” olarak bilinen ama en olgun örneklerini Doğu Roma’nın “basileus vasileas” unvanına sahip İmparatorlarında görülen bu siyasal biçim, hiç şüphe yok ki bu ülkelerin toprak rejimi ve din adamlarının konumu üzerinden anlam kazanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu,

31 Kojin Karatani, *Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*, İstanbul, Metis Yayınevi, Çev. Ali Karatay, 2017, s. 159-189.

32 İlber Ortaylı, Sasani İmparatorluğu idari kurumlarını tartıştığı ve Selçuklu İmparatorluğu’nda başta Nizam-ül-mülk olmak üzere İranî etkilerden bahsettiği *Türkiye İdare Tarihine Giriş* başlıklı çalışmasından bu benzerlikler izlenebilir. Bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2. B.s., 2000.

klasik dönemi (1453-1600) itibariyle bütün toprakların mülkünün sultana ait olduğu mirî torak düzeniyle ve tekkeler dışında dinî müesseselerin devlet teşkilâtının bir parçası olması nedeniyle Sezaropapist bir imparator biçimine en uygun iktisadî ve kurumsal zemine sahiptir. Çin, toprak üzerinde mülk sahibi sınıfın varlığını kabul etse de aşağıda tartışılacağı üzere bu sınıfı devlet bürokrasisinin bir uzantısı haline getirmesi ve gentrynin (shen-shih) devlet dini olan Konfüçyüsçülük üzerinden imparatora olan bağlılığını pekiştirmesiyle, imparatorun “tian xia”nın merkezi-sahibi sıfatını sağlamlaştıır. İran ise mülk sahibi seçkinleri bir şekilde saray bürokrasisine dâhil etmesine rağmen, özellikle Kaçar Hanedanı (1794-1925) döneminde Şîî din adamlarının kendi kurumsal düzenlerini tesis etmeleri nedeniyle bir zamanların sezaropapist Şahları -Şah İsmail en bilinen örneğidir- dünyevi yetkeyle sınırlanmışlardır. Bu açıdan ülkede kurumsal bir dinin varlığındansa, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gibi semavî bir dinin “din-û devlet” olarak biçimlendirilmesi ya da Çin örneğinde olduğu üzere ilahi olmayan bir devlet dininin varlığı, imparatorun vasfını belirlemede birinci önemdedir.

Çin’de imparatorun en önemli görevi, ilahi (göksel) ve doğal uyumun bir yansıması olarak siyasal ve toplumsal uyumun sağlanmasında oynadığı roldür.³³ Bu manada Türk-İslam siyasi geleneğindeki Nizâm-ı Âlem düşüncesiyle olan akrabalığı gözden kaçmaz. Nitekim bu benzerliğin ardında yatan zihniyeti, kadim dünyanın maddi ve manevi manada hakikati bir ve bütün gören, realiteleri o hakikatin andaki hareketinin zamandaki tecellileri olarak anlayan bakışıyla

33 Kissenger, *a.g.e.*, s. 38.

son derece uyumludur.³⁴ Esasen bu uyum düşüncesi, zıtların birliğine dayanan kadim Çin'in ve onun çok daha derinlikli ve geniş içeriğe sahip, İslam beldelerinde ve bilhassa Rum coğrafyasında güzerân eden, mevcutların diyalektik işleyişi hakkındaki metinlerin içinden rahatlıkla süzülebilir. Aşağıda da tartışılacağı üzere, Mao Zedong'un "komünizm"den ziyade, "Büyük Uyum"ı yaptığı vurgular, Marx'ın ve Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği diyalektik görüşten ziyade, kadim Çin bilgeliğinin diyalektik anlayışına yakın olduğu izlenimi verir.³⁵ Fakat Mao'nun Aydınlanmacılığı, kadim bir imparatorun, tecellilerin diyalektik işleyişini anlamasını ve onlara eşlik etmesini sağlayan erdem anlayışından uzaklaşmasına neden olur. Mao bu nedenle diyalektik akışa yön verebilen dünyevi bir Tanrı-imparator rolüne bürünür. Elbette bu rolün neticeleri kendisi için de hayal kırıklığı olmuştur. Daha sonra yerini bıraktığı Hu Guofeng'in sadece mirasını sadakatle yönetecek bir vekilden öte gitmeyen kişiliği göz önüne alınırsa, durum daha da netlik kazanır. Yine de diyalektik işleyiş devam etmiş ve ÇKP kendi zıddını bu vekil zatı tasfiye ederek üretmiştir. Bu nedenle günümüz Çin idarecileri, bu çalışmanın sonraki ciltlerinde tartışılacağı üzere, "uyumu" bozmayacak şekilde maddi ge-

34 Can Ulusoy, "Bir Kavram Üç Dönem: Olmak Olarak Hakikat, İnşa Etmek Olarak Hakikat ve Hakikati Kaybetmek", *Hakikat Sonrası: Siyaset, Felsefe, Medya, Uluslararası İlişkiler*, Der. Bülent Özçelik, Ankara, Nika Yayınevi, 2021, s. 54-63.

35 Çin klasiklerinin üstadı olan Mao üzerinden şüphesiz en derin etkiyi bırakan *Üç Krallığın Hikâyesi* olmuştur. Bu destansı tarih anlatısının ilk cümlesi, Mao'nun bütün hayatı boyunca diyalektik bakışına eşlik edecek ilkeyi açıklar: "Domains under heaven, after a long period of division, tends to unite; after a long period of union, tends to divide." (Cennetin hükümdarlığı altında, uzun süredir bölünmüş olan birleşmeli, uzun süredir birleşik bulunan ise bölünmelidir.). Luo Guanzhong, *The Romans of Three Kingdoms*, Translated by C.H. Brewitt Taylor, e book design by DW Three Kingdoms, s.4.

lişmelere eşlik eden dönüşüm kararlarına yönelmişler ve sorunları çözme tekniğinde kadim bilgeliikten daha fazla yararlanmaya başlamışlardır.

Bununla beraber kimi sorunların mutlak manada çözölmeyeceğı, sadece idare edilebilir bir merhalede bırakılması gerektiğı, Çin ve Osmanlı klasik döneminin yönetim prensiplerinden biri olarak göze çarpar. Kissenger'ın kadim Çin siyasal elitlerinin bilgeliğı olarak gördüğü bu husus³⁶ esasen imparatorluk birikiminin bir neticesidir. Osmanlı yönetim tarzında bazı meseleleri sürüncemede bırakmak, acele etmeden usûlet ve suhûlet çerçevesinde bir çözüm bulma arayışı yine imparatorluk birikiminin bir katkısıdır. Çinlilerin özellikle kuzeyli kavimlerle ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ise heterodoks akımlarla ve Eflâk gibi bağımlı krallıklarla kurduğu ilişkilerin tarihinde bu husus göze çarpar. Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminden aktarılan tecrübeler, yeni şartlar altında Tanzimat bürokrasisinin uygulamalarında da izlenebilir. Fakat İmparatorluk topraklarının parçalaması, elde kalan bakiye üzerinde ulus kurma ve üniter devlet yapısı inşasındaki tercihler, kültürel manada Batıcılığın yüz senelik etkisi kadim Osmanlı-İslam metinlerinden ve yönetim ilkelerinden faydalanan bir siyasal elit kuşağını Cumhuriyet döneminde var edememiştir. Çin ise, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışılacağı üzere, kendi geleneğini reddettiğı zamanlarda bile oradan süzdüğü çeşitli taktik ve anlayışları yeni koşullar üzerinde yeniden üretebilmiştir. Çin'in imparatorluk coğrafyasının korunması ve eğitimli kesimin klasik metinlerle bağının çok daha uzun ve derinlikli olarak devamı bunda önemli bir rol oynamıştır. Çin'de klasikler, İran'da Firdevsi'nin *Şahnâme*'si geçmiş ile

36 Kissenger, *a.g.e.*, s. 46-47

günümüz kuşakları arasında kültür, tarih ve coğrafya bilincinin sürekliliğini sağlama alırken, maalesef Türklerin elinde böyle bir metin ya da metinler yoktur. Cumhuriyet tarihi boyunca, Türk coğrafyası ve tarihi hakkında, ideolojik kaygılar üzerinden şekillenen spekülâtif yaklaşımlar, kimi zaman Anadolu halk edebiyatını, kimi zaman Dede Korkut hikayelerinden olduğu üzere Asya'nın içlerindeki Oğuzların söylencelerini ya da Türk mutasavvıflarının eserlerini ön plana çıkarmış, ama Çin klasikleri veya *Şahnâme*'nin rolünü üstlenecek bir literatür okuma sürekliliği sağlayamamışlardır. Bu açıdan Türk siyasal elitlerinin kalitesi ve bürokratik becerilerinin Çin ve İran'la mukayese söz konusu olduğunda zayıf kalması, tarihsel coğrafya bilincinin ve kültürel derinliğin kaybıyla son derece alakalıdır.

Çin, klasik dönemi itibarıyla, yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, Marco Polo'nun *Seyahatnâmesi*'nden yola çıkarak Batılı zihin dünyasında şekillenen özgünlüğünden ziyade, haraççı imparatorlukların temel niteliklerine haizdir. Burada bir özgünlük olarak tartışılmasa bile Çin'in kendi tarihsel şartlarının bir özelliği olarak zuhur eden Konfüçyüsçülük, geniş bir kadim literatür ve onu besleyen yazı stili ve eğitim süreci, siyasal coğrafyasının tarihsel sürekliliği geleneksel Çin siyasal elitlerinin zihin dünyalarını belirleyen en önemli öğelerdendir. Daha da kritik olanı, modern Çin'de de bu üç başat özelliğin varlığını korumasıdır. Bu açıdan geleneksel Çin elitlerini ve zihin dünyalarını anlamaya çalışmak, modern Çin siyasal elitlerini tartışabilmeyin de ön koşullarından birisidir.

Bu açıdan birbiriyle son derece iç içe olan Konfüçyüsçülük, Çin eğitim sistemi ve literatürünün geleneksel Çin siyasal elitleri üstündeki etkisini sırasıyla incelemek, bu çalışmanın temel sorunsalına önemli bir katkı olacaktır.

1.3. Konfüçyüsçülük, Çin Siyasal Elitleri ve Çin Elitlerinin Zihin Dünyası

Max Weber, Karl Marx'ın kapitalizmi çözümlerken ihmal ettiğini düşündüğü kültür ve zihin dünyalarının etkisini tartışırken, dikkatleri birbirinin zıttı olarak addettiği Protestan ahlâkı ve Konfüçyüsçülük üstüne toplamıştır. Weber'e göre Konfüçyüsçülük, bireyi boğan ahlakçılığı, tabii hukuk ve yasallığın formel mantıksallığının eksikliği, eğitim anlayışında doğa bilimlerinin önemsenmeyişi ve toplumun ilerlemesini sağlayacak olan esnek sivil toplumun gelişimini engelleyen tarihin gördüğü en katı ve irrasyonel bürokratik ağ ile Çin'i kıpırdayamaz hale getirmiştir.³⁷

Esasen Konfüçyüsçülük, tarım toplumlarının antik dünyadaki en büyük sorunu olan “kıtlık” ve yine en büyük zorluğu olan “savaş”a karşı bir program bütünü ortaya koyar. Çin gibi kalabalık ve nehir suları ile bereketlenen topraklarda kıtlıkla mücadelenin birinci koşulu, büyük kamu yatırımları yapabilecek bir merkezî-bürokratik devletin varlığıdır.³⁸ Nitekim birbiriyle savaşan küçük krallıkların, Çin'i doyurabilecek bir idari sistem kurabilmesi ve büyük projeleri üstlenebilmesi mümkün değildir. Konfüçyüs'ün yaşadığı devir de (M.Ö. 551 – M.Ö. 479), Çin tarihinde merkezî otorite eksikliğinden kaynaklı bütün eksikliklerin ve küçük krallıkların birbiriyle bitmek bilmez savaşların yaşandığı uzun bir dönemin tam da göbeğinde yer alır. Kendisine atfedilen *İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları* başlıklı

37 Max Weber, *Religion of China: Confucianism and Taoism*, New York, The Free Press, Çev. Hans H. Gerth, 3. B.s., 1964, s. 147-170. Ralp Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 67.

38 Karatani, a.g.e. Simon de Beavoir, “Yeni Çin'den İzlenimler”, *Yeni Çin: Dün-Bugün*, Der. Yok, İstanbul, Payel Yayınevi, Çev. Zaven Biberyan, 1966. s. 76.

çalışmasından yola çıkılarak adlandırılan ve M.Ö. 722 – M.Ö. 481 yılları arasını kapsayan “İlkbahar ve Sonbahar Dönemi” ile bu dönemden sonra M.Ö. 221 yılında Çin’i tek çatı altında toplayan Qin (Ch’in) İmparatorluğu’nun kuruluşuna kadar geçen süre tam bir karmaşa dönemidir. Bu döneme tepki olarak doğan düşünce akımlarından siyasete olan etkisi bakımından en öne çıkanlar Konfüçyüsçülük ve Legalizm olmuştur. Legalizm, özellikle Han Fei’nin (M. Ö. 280 – M.Ö. 233) çalışmalarıyla ünlenmiş ve Qin Hanedanı’nın (M.Ö. 221 – M.Ö. 206) resmî görüşü olmuştur. Qin Hanedanı’na son verilmesiyle kurulan Han Hanedanı (M.Ö. 206 – M. S. 220) ise, merkezî imparatorluğun resmî düşüncesi olarak, özellikle Han’ın ikinci imparatoru Wen-ti (M.Ö. 179- M.Ö. 157) devrinde Konfüçyüsçülük’ü kabul etmişlerdir.³⁹ Elbette Han’ın bu tercihi, Qin’e de tepki üzerinden Legalizmin reddine hatta yasaklanmasına neden olmuştur. Fakat Han yıkıldıktan sonra, onu tekrar ihya etme iddiasıyla kurulan ve kendisini Han’ın mirasçısı olarak gören Shu Han İmparatorluğu’nun Şansölyesi, büyük düşünür ve stratejist Zhuge Liang’ın, imparatorluğun kurucusu Liu Bei tarafından bizzat kendisine emanet edilen oğlu ve ikinci imparator Liu Shan’a, Han Fei okumasını tavsiye etmiştir.⁴⁰ Her çöküş dönemine bir tepki olarak, bir başka düşünce akımı öne çıkmıştır denebilir. Fakat Han sonrası Çin’i tekrar birleştiren Jin Hanedanı’ndan sonra kesintisiz olarak 1911 Çin Devrimi’ne kadar Konfüçyüsçülük resmî görüş ve inanç olmayı sürdürmüştür. Çünkü sonraki çöküşler sistemik sorunlardan ziyade, fetih ya da sistemi çalıştıracak olan yönetim

39 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 92.

40 <https://web.archive.org/web/20190318111931/https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/chinese-legalism/>. Erişim Tarihi: 04.03.2023.

erkenin bozulmasından kaynaklanmıştır. Legalizmin yeni-
den değer görmesi ve Qin'i kuran İmparator Qin Shi Huan'a
büyük saygı besleyen ve aşağıda tekrar tartışılacağı üzere,
birçok uygulamasında kendisine örnek alan, Çin Halk Cum-
huriyeti'nin kurucusu Mao Zedong olmuştur.⁴¹ Çin, Kon-
füçyüsçülük'le hiç şüphesiz en radikal hesaplaşmasını Mao
döneminde yaşadı ama bunun Konfüçyüsçülük'ü tasfiye
edebildiğini söylemek mümkün değildir. Konfüçyüsçülük,
yeni Çin'de, hem de ÇKP tarafından yeniden üretilmiştir ve
bugün Çin düşünce dünyasının bir parçasıdır.⁴² Bu açıdan

41 Mao'nun Qin Shi Huang'ı öven kendi sözleri ve konuyla ilgili akademik değerlendirmeler aşağıda tartışılacaktır. Genelde komünistler, egemen sınıftan bir tarihsel şahsiyete benzetilmekten hoşlanmazlar. Kendi cenahlarındaki yazarlar da komünist liderlere yönelik bu ifadelerden kaçınır. Mao, zaten 19. yüzyılın Avrupalı komünist simalarından birçok yönüyle ayrılır. Çin'e özgü koşullar ve çözülmesi beklenen sorunlar da bunu zaruri kılar. Bu durumun farkında olan keskin komünist kalemler de Mao'yu tartışırken, onun bu vasfını ele almış ve Qin İmparatoruyla arasındaki bağı vurgulamıştır. Örnek olarak Fransız komünist düşünür Simon de Beavoir'ın sözleri dikkat çekicidir: "O vakit yöneticilerin karşısına dikilen problemlerden bazıları imparatorluğu birleştirenleri meşgul etmiş ve benzer çözümlere kavuşmuştu. Houang Ti de şimdi Mao Tse-Tung' un yeniden başardığı siyasi ve idari birliği ilk defa olarak gerçekleştirdiği zaman, ulaştırma yollarını geliştirmeye koyuldu. Bugün konuşulan dil nasıl standartlaştırılıyorsa, o da yazıyı standartlaştırdı". Bkz. Beavoir, *a.g.m.*, s. 76.

Aşağıdaki bölümlerde Çincenin standartlaşması konusu tartışılacaktır. Kısa bir hatırlatma olarak bu standart dile Mandarin denilmektedir. Bununla beraber Kim Chew Ng'nin de belirttiği gibi "etnik Han halkının kolektif dili olarak Standart Mandarin'in hem "Sinoфон" hem de "Çince" varyantları vardır." İkinci duruma örnek olarak, anakara Çin'in "Ortak Dili" (Putonghua) ya da Tayvan'ın "Ulusal Dili" (Guoyu) verilebilir. Ayrıca, "Malezya ve Singapur'da Mandarin (Huayu), "Hua halkı'nın (Huaren) kendi kendine ifadesine karşılık gelir. Huayu, çağrışımları daha da belirsiz ve kafa karıştırıcı olan bir terim olan "Çince'nin (Zhongguohua) aksine, bölgesel lehçeleri hesaba katmaz.". Bkz. Kim Chew Ng, "Sinophone/Chinese: "The South Where Language Is Lost And Reinvented", *Sinophone Studies: A Critical Reader*, Edt. By. Shu-Mei Shih, Chien-hsin Tsai, Brian Bernards, New York, Colombia University Press, 2013, s. 99.

42 Özellikle Çin devleti destekli Konfüçyüs Enstitüleri bu bağın en önemli örneklerindendir. Türkiye'de de Boğaziçi Üniversitesi, Ortadoğu Teknik

Weber, Konfüçyüsçülük’ü her ne kadar çok katı bir form olarak görsen de Konfüçyüs’ün düşünceleri her dönemde bir şekilde kendisinin yeniden üretimi yapılarak cari olabileceği esnekliği göstermiştir. Üstelik bırakalım mâni olmayı, bugün üretici güçlerin en hızlı geliştiği Çin’de Konfüçyüsçülük’ün önemi hızla artmış, hatta bu artış ile Çin’de piyasa ekonomisinin gelişme süreci beraber takip edilebilirdir. Sorun Konfüçyüs’ün ortaya koyduğu sistem ve söylemin kendisinden ziyade, Çin’in Batı müdahalesiyle kapitalist dünya ekonomisine eklenmeye başladığı süreç evvelini bir donukluk-katılık olarak görmektedir. Oysaki burada “istikrar” kavramı ikame edilse, söylemin etkisi bir anda negatiften pozitive doğru döner. Esasen Çin, 1840’a kadar zaten kendine yeterli dünyası ve oturmuş sosyal ilişkileriyle, kendinden çok da şikâyeti olmayan, hatta olduğu şeyden memnun bir istikrar ülkesidir. Fakat Weber’in “ilerlemeci” anlayışı, bu durumu tarihsel bir sorun gibi göstermektedir. Evet, Konfüçyüsçülük, 19. yüzyıldan sonra Çin’in egemen sınıflarının değişime direnç gösterdiği dönemlerde, özellikle de İmparatoriçe Cixi’nin hakimiyet yıllarında (1861-1908), reaksiyoner muhafazakârların tutunduğu en önemli daldır. Fakat burada sorun, Avrupa benzeri bir tür püritenizmin ve/veya *nobles de robb*’un zaten Çin’de olmasının imkânsızlığıdır. Avrupa modernleşmesi, tarihsel manada “iyi” güçlerin hareketinin bir neticesi değildir; Avrupa tarihinin kendi ekonomik ve sosyal yapılarının ve o yapılara eşlik eden dinamiklerin seyrinde anlaşılabilir. Bu açıdan Konfüçyüsçülük, 1949 sonrası, özellikle de ekonomik serbestleşme ve dışı açılmanın başladığı 1978 sonrası Çin’in değişen sınıfsal kompozisyonunda, kamu ağırlıklı bir üretim ekonomisi

içinde, aile ve devlete sadakati emreden kuralları ve disiplin vurgusuyla; üretimin güvenliğini arttıran, organizasyonun hiyerarşik yapısını destekleyen bir anlayışı kuvvetlendirmiştir. Bu nedenle üretici güçlerin gelişmesi önünde engelden ziyade, destekleyici rol oynadığı ortadadır.⁴³

Konfüçyüsçülük, yukarıda da bahsedildiği üzere, değişime direnen hatta eski Çin'e "geri dönüşümleri"ni savunan reaksiyonların sarıldığı yegâne düşünce sistemi olarak, Çinli modernistlerin hışmına uğramıştır. Çünkü Konfüçyüsçülük bir "düzen" sistemidir. Oysaki Çinli modernistler, artık eski Çin'e dönmenin mümkün olmadığını gördüklerinden, yıkılmakta olan düzenin bekçiliğini elbette üstlemezlerdi. Bu nedenle alt-üst oluşun taraftarı olarak, verili düzene içkin olarak gördükleri her şeye karşı çıkmak zorundaydılar. Fakat düzen yeniden tesis edildiğinde, binlerce yıllık birikimleri reddetmektense, onu yeniden üretmenin çok daha manalı olduğunun da farkına vardılar. Zaten, aşağıdaki bölümlerde tartışılacağı üzere, o birikimden hiçbir zaman kopmamışlar, siyasal düşüncelerini ifade ederken, stratejilerine uygun taktikler belirlerken gelenekten her zaman yararlanmışlardır.

Konfüçyüsçülük yaşamaya devam etmektedir. Esasen her kadim, köklü düşünce, tamamen arkada bırakılamaz. Özellikle bir halkın karakterini oluşturan büyük gelenekler

43 Nitekim Japonya ve Asya Kaplanları (Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong-Kong) Konfüçyen kapitalizmin başarılı örnekleri olarak sunulmaktadır. Hatta Wang Hui, Weber'in düşüncelerinin aksine, Weber'in Protestanlığın kapitalizmin ruhu olarak oynadığı etkinin aynısını, yeni toplumsal şartlara uyumlanmış Konfüçyüsçülüğün de oynadığını söyler. Wang Hui, "Contemporary Chinese Thought and Question of Modernity", "Contemporary Chinese Thought and Question of Modernity", *China's New Order, Society, Politics and Economy in Transition*, Cambridge, Harvard University Press, Translated by Rebecca E. Carl, 2003, s. 160-161.

söz konusu olduğunda, hiçbir şeyin yok olmazlığı yasası en çok burada kendisini aşikâr eder. Bu açıdan Konfüçyüsçülük Çin elitlerinin karakteri ve zihin dünyalarının oluşumunda etkisini sürdürmektedir. Bu açıdan Konfüçyüsçülük’ü anlamak, Çin’in günümüze kadar siyasal elitlerini anlamak açısından zorunludur.

1.3.1. Çin Siyasal Kültürü ve Konfüçyüsçülük’ün Esasları

Konfüçyüsçülük, Konfüçyüs’ün öğretileri üzerinden öğrencileri tarafından sistemleştirilse de tarih boyunca başka isimlerin katkılarıyla gelişmiş ve onların sözleri ve yazıları da Konfüçyüsçülük’ün temel metinleri olarak literatüre aktarılmıştır.

Bu kişilerin en başında şüphesiz Mensiyüs – Meng Zi (M.Ö. 372 – M.Ö. 289) gelir. Onun insan doğası üzerinden geliştirdiği politik etik, Konfüçyüsçülük üzerinde son derece etkili olmuştur.⁴⁴ Mensiyüs, “insan doğasının iyiliği”ni (xing shan) vurgulayarak, insanın eğitilmesinde, doğuştan gelen ahlaki özelliklerine güvenir.⁴⁵ Mensiyüs’ün insan doğasına yönelik saptamaları ve bu doğanın “iyi”liğine yaptığı vurgu, modern dönemde Batı’dan gelen ilerlemeci siyasal ideolojilere yönelik kavrayışta şüphesiz rol oynamıştır. Bununla beraber Mensiyüs’ün insan ilişkilerine yönelik olarak

44 Thomas Radice, Mensiyüs hakkında yazılmış külliyatı, konularına göre tasniflemiş, böylece konunun meraklılarına önemli bir kaynakça hazırlamıştır. Bkz. <https://www.academia.edu/7492418/Mencius>. Erişim Tarihi: 06.03.2023.

45 Mensiyüs’ün yazılarının toplandığı *Mencius* başlıklı çalışmada Philip J. Ivanhoe tarafından yapılan takdimde, bu yazıların genel bir değerlendirilmesi de bulunmaktadır. *Mencius*, edited and with an introduction by Philip J. Ivanhoe, New York, Columbia University Press, translated by, Irene Bloom, 2009, s. xvi-xvii.

“insancıl otorite ve hegemonya” arasında yaptığı ayrımı Xun Zi uluslararası ilişkiler diline aktarmıştır. Mensiyüs devletin karakterini belirleyeni, hükümdarın karakteri olduğunu düşündüğünden, bu kavramlar üzerinden uluslararası siyasete ayrıca bir parantez açmamıştır. İnsancıl otorite, “iyiliği erdemle uygulayan” bilge kralın ahlakını anlatırken, hegemon ise ancak güç kullanır ve iyilik yapıyormuş gibi davranır.⁴⁶

Mensiyüs ile yakın dönemde yaşayan ama Tang Hanedanı’yla beraber ismi arka planda kalsa da Çin’in uluslararası siyaseti hakkında önemli bakış açıları sunan Xun Zi (Xun Kuan)’den (M.Ö. 314 – M.Ö. 217) de bahsetmek gereklidir. Bugün Çin’in “soft power” (yumuşak güç) olarak adlandırılan uluslararası ilişkiler yaklaşımının ilkeleri Xun tarafından Çin Hanedanlarına önerilmiştir. Onun; insancıl otorite, hegemonya ve tiranlık arasında yaptığı ayrım dikkat çekicidir. Platon’un filozof kralını andırır bir şekilde “bilge kralın” insancıl otoritesi, Çin’in diğer devlet paydaşlarıyla kazan-kazan ilişkisi çerçevesinde kurduğu ilişki ve onları ika eden yüksek söylem kabiliyetiyle, imparatorun otoritesinin “göğün altındaki herkes” tarafından rızayla kabul edildiği, barış ve istikrar dönemini garantiye alır. İnsancıl otorite, diğer devletlerin cennetin altındaki liderlikleri olarak kabul etmeye istekli oldukları bir şeydir, oysa hegemonya, hükümdarın ahlaki düzeyi insani otorite için gerekli olanın altına düştüğünde ve devletler arası liderliği büyük güç

46 Xu Jin, “The Two Poles of Confucianism: A Comparison of the Interstate Political Philosophies of Mencius and Xunzi”, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, edited by Daniel A. Bell and Sun Zhe, New Jersey, Princeton University Press, translated by Edmund Ryden, 2011, s. 163-164. Xu’nun makalesinde Mensiyüs ve Xun Zi’nin düşüncelerinin mukayeseli analizi bulunmaktadır.

ve stratejik güvenilirlikle elde ettiğinde devletler arası hakimiyettir.⁴⁷ Bununla beraber Xun Zi, Mencius'un insanların doğuştan iyi olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. İnsanları doğası gereği asosyal, sevdiklerine düşkün ve hatta bencil olarak görmüş, ancak eğitim ve ritüelin onların iyilik kazanmasını ve toplum içinde uyumlu davranmasını sağlayabileceğini savunmuştur.⁴⁸ Bu yüzden baskı ve düzensizlikten başka netice vermeyen "tiranlık" da insana içkindir.

Bir diğer önemli isim, Zhu Xi (1130 -1200), Çin devlet memurluğu sınavlarında *Dört Kitap* olarak bilinen temel metinleri bir araya getirerek, Konfüçyüsçülük'ü temel alan sınavları sistemleştirmiştir.⁴⁹ Konfüçyüs, Mensiyüs, Xun Kuang ve Zhu Xi'yle beraber Konfüçyüs'ün takipçileri tarafından Konfüçyüsçülük'ün teori, yöntem ve uygulaması, yüzlerce yıl içinde bir araya getirilmiş; Çin devlet sisteminin, eğitiminin ve Çin halkının karakterinin oluşumunda merkezî bir rol oynamıştır.

Konfüçyüs, bir düşünce okulunun kurucu babası sayılmakla beraber, kendisini daha çok ihyacı olarak tanıtmıştır⁵⁰. Çin'in merkezî birlik ve düzen içinde bulunduğu Zhou Hanedanı'nın (M.Ö. 1122 – M.Ö. 256) M.Ö. 722'ye kadar olan dönemini örnek alan Konfüçyüs, özellikle İmparatorun

47 Yan Xuetong, "Xunzi's Interstate Political Philosophy and Its Message for Today", *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton, Princeton University Press, Edt by. Yan Xuetong, Daniel A. BellSun Zhe, Translated by Edmund Ryden, 2013, s. 86-89. Yan'ın makalesi, Xun Zi'nin düşüncelerinin, modern dönem Çin uluslararası siyasetini anlamada nasıl ele alınması gerektiğini anlatan birçok örneğe yer vermektedir.

48 Sabina Knight, *Chinese Literature: A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2012.

49 Daniel K. Gardner, "Principle and Pedagogy: Chu Hsi and The Four Books." *Harvard Journal of Asiatic Studies*, s. 44, No. 1, Jun. 1984, s. 57.

50 Wang Ruichang – Fan Ruiping, "Tracing Confucianism in Contemporary China", *Journal of East-West Thought*, Vol. 9, No. 4, Winter 2019, s. 1.

kardeşi olan Zhou Dükü'nün (Zhou Kung veya Zhou Wen) (M.Ö. 1142 – M.Ö. 1135) siyasal reformlarını örnek aldığı bilinmektedir. İmparatorun meşruiyeti ve “büyük uyum”un temeli “Cennetin Emri”nde yatmaktadır (Mandate Heaven). Cennet anlamına gelen fakat Gök Tanrı olarak anlaşılabilecek *Di*'den⁵¹ kut alan imparator, “Cennetin Emri”ni yerine getiren ve Cennetin kararlarının bilgisine sahip bir kişidir.⁵² W. Eberhart, Zhou'ların dinî inançlarının Türk kabilelerin dinleriyle yakın akraba olduğunu ve ondan neşet ettiğini söyler.⁵³ Daha da önemlisi Konfüçyüsçülük'ün aileyi ve babayı temel alan patriarkal düşüncelerin kökeninde de Türklerin inançlarından alınan mirasın önemine vurgu yapar.⁵⁴ Böylece Türklerin patriarkal – pederşahi devlet anlayışlarının kökleri hakkında Bizans'ı rakipsiz gören okumalara karşı, Fuat Köprülü'nün Selçukîlere, oradan da şüphesiz İran ve Orta Asya geleneklerine uzanan bir tarihsel birikime yaptığı vurguları akılda tutmak gerekir.⁵⁵ Bu durum, Çin ve Türk imparatorluk geleneklerindeki benzerliklerde, tahmin edilenden daha kadim bir tarihin katkısı olduğunu düşündürmektedir. Yalnız aradaki çok önemli fark, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle, şeriata (hukuk) muhatap olmalarıdır. Konfüçyüs ise, örfi hukuka çok daha imkân veren Tian – İmparator ilişkisini, sosyal-ahlaki ilkeleri kuvvetle

51 John C. Didier, *In and Outside the Square: The Sky and the Power of Belief in Ancient China and the World, c. 4500 BC – AD 200, Sino-Platonic Papers (book series)*, Number 192, September 2009 (e-book), s. 162.

52 Du Lun, “The Early Zhou Period: Origin of the Idea of Political Legitimacy and the Political Philosophy of Confuchianism”, *Asian Studies*, Vol: V (XXI), 2017, s. 71. Bununla beraber *Di* tek Tanrı değildir, Göksel kozmolojide Tanrılar hiyerarşisi vardır, *Di* en tepede olan Tanrıdır. Bkz. Wolfram Eberhard, *Çin Simgeleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, 2000, s. 76.

53 Eberhart, *a.g.e.*, s. 35.

54 A.e., s. 46.

55 Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. B.s., 2001, s. 28-34.

içine alacak şekilde teorileştirerek, bir “devlet dini”nin kurucusu olmuştur. Esasen Çin’de Musevilik ve İslam örneğinde görülen şeriat sahibi dinlerin olmaması, erken devirlerinde bir “devlet dini” yaratmalarına bağlanabilir. Çünkü kişi-aile-toplum ve devlet ilişkilerini düzenleyen kanunlar ve ilkeler, “Cennetin Emri”ne riayet ederek Konfüçyüs ve takipçileri tarafından sistemleştirilmiştir. Çin’in maddi üretim koşulları ve toplumsal tabakalaşmasıyla son derece uyumlu olan bu ilkelerin varlığı, haricen ilahi bir merkezden gelecek olan hukuka ihtiyaç duyurmamıştır. Bu nedenle Çin’de, daha ziyade varlık ve varoluş sorunsalı başta olmak üzere bâtını düşünceler, bir başka deyişle tarikat ve tasavvuf ekolleri öne çıkmıştır. Budizm’in ve Taoculuğun Çin’de geniş taraftarları olması, şeriatsız bir ilahiyat anlayışının bulunduğu karşılığı ifade eder. Bunun da nedeni yukarıda belirtildiği gibi, dünyevi ilişkiler çerçevesini belirleyecek bir yasa düşüncesine Hanlıların ihtiyaç duymamasıdır. Zaten İslamiyet’in, Çin’in periferisinde yaşayan Türkler ve Hui olarak adlandırılacak olan Türklere komşu, uzak beldelerde yaşayan Hanlılarda yayılması; buna karşın Han dünyasında karşılık bulmaması şaşırtıcı değildir. Şeriatsız ve ancak meşruiyet temelli bir ilahiyatın desteklediği “devlet dini” geleneği, aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı tartışılacağı üzere Çin’in modernleşme sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır. Başta Marksizm olmak üzere radikal modernist düşüncelerin Çin’in kırsalına kadar etki etmesinde, modernist aydın ve siyasetçilere “dinsizlik” suçlamasının yapılamayacak olması kritiktir. Ayrıca bir “devlet dini”ni, “siyasal din” ile ikame etme seçeneği de semavî dinlerin yerine “sivil din (yurttaş dini)” veya “siyasal din” ikame etmeye göre çok daha kolay gözükmektedir. Bununla beraber Çin, yeni devlet dinini, eskisinden tamamen koparak oluşturamayacağını anlamış ve

sosyalizmin Çinlileşmesine, Çin'in geleneksel inanç ve kadelerini ekleme kabiliyetini göstermiştir. Bu açıdan Çin'de "devlet dini"nin incelenmesi, Wu Ti devrinden günümüze süreklilik içinde birikim ve yeniden üretimi gözler önüne serer. Bu açıdan Konfüçyüsçülük'ün temel ilkelerini ve insan modelini anlamak, Çin siyasal elitlerinin zihin dünyalarını kavramak açısından elzemdir.

Konfüçyüs'ün kendisini sadece bir ihyacı olarak tanıtmaması, Antik Dünya münevverinin, bizim literatürümüzde daire-i adalet olarak adlandırılan döngüsel zaman kabulüne eşlik eden toplum ve siyaset anlayışının tipik bir yansımasıdır. Antik dünyanın hiç şüphesiz en büyük meselesi kıtlıktır. Her türlü kamu yatırımına rağmen üretim, sanayi toplumlarının kapasitesinin çok uzağındadır. İnsan-doğa ilişkisinde, belirleyicinin mutlak biçimde doğa olduğu koşullarda, kıtlığa karşı en büyük beklenti, doğal döngünün bozulmamasıdır. Kışların kurak geçtiği ya da yazın dolu yağdığı bir dengesizlikte ortaya çıkabilecek kıtlık felaketi, medeniyetleri bile ortadan kaldıracak neticeler oluşturabilmiştir. Bu açıdan mevsimsel döngüler, kendilerinden beklenen döngüsellliği, mümkün mertebe sapmalar olmaksızın sürdürmek zorundadır. Nitekim "gökler kızdırılmamışsa" mevsimsel döngünün bozulması beklenmez. Her yıl törenlerle, göklerin rızasını almak ve döngünün devamını dilemek, dinsel ayinlerin önemli bir kısmını oluşturur.

Hayatın maddi üretiminin temelini tarım olduğu bir dünyada, değişmezlik-döngüsellik, adaletin de temelidir. Bu döngüsellik anlayışı, mevsim döngüleri ve üretim ilişkisi üzerinden toplumsal tabakalar arasındaki hiyerarşi ve ilişkide kendisini açık eder. Aslında Antik dünyanın toplumsal tabakalar arasında geçişe izin vermeyen sert yapısı, "kıtlık" tehlikesine karşı bir önlemdir. Klan toplumunun dağıldığı ve

potlaç geleneğinin sona erdiği bir dünyada, mübadele ilişkileri, sert toplumsal tabakalaşma üzerinden, kıtlık tehlikesini bertaraf edecek şekilde konumlandırılmıştır. Toplumun ezici çoğunluğunun, sınırlı yiyeceklerle karın tokluğuna yaşadığı ve ancak kendi tabakasına uygun elbise giyebildiği bir dünyada, tüketim talebini arttırabilecek her türlü eşitlikçi anlayış tehlikeli görülmüştür. Nasıl ki kozmik uyumun bir parçası olarak mevsimlerin konumu ve görevleri değişmediği sürece doğal uyum varsa, toplumsal tabakalar arasında geçişkenlik olmaması ve herkesin kaderiyle biçimlenmiş doğduğu toplumsallığın ona sunduğu görevleri yapması, toplumsal uyumun anahtarıdır. Daire-i adalet kavramı, işte, doğal düzen ile toplumsal-siyasal düzen arasındaki eşliğe vurgu yaparak, değişim karşısında sürekliliğin savunusunu gündeme taşır. Doğal olarak bu stabilite durumu, dondurulmuş bir toplum görünümü verir. Aralarında yüzlerce yıl olsa bile Han, Tang veya 19. yüzyıl öncesi Qing Hanedanı'nda yaşayan bir Çinlinin hayatı ve yaşadığı koşullar çok fazla değişiklik göstermez. Bu yüzdendir ki Konfüçyüsçülük de iki bin yıldan uzun bir süre Çin'de tartışmasız ağırlığını koruyabilmiştir. Konfüçyüs'ün yeni bir şey getirmediği, sadece bir ihtiyacı olduğu gerçeği de bu durumda anlamlıdır. Çünkü hayatın döngüsellliği, çözümlerin de geçmiş tecrübelerden çıkartılmasının en uygun olacağını salık verir. Konfüçyüs'ün farkı, semavî bir dinin gelişmediği bir toplumda, onun boşluğunu hukuk, siyaset ve ahlak alanında doldurabilecek düşünceleri sistemleştirmesidir. Kendinden sonraki nesillerin 1911'e kadar bu öğretinin kutsallığını daha baskın şekilde vurgulamaları, tarikat öğretileri ile devlet dini arasındaki mesafeyi de açmış ve Çin toplumu ikisinin tek bir din içinde yer aldığı bir ilahiyat sistemine yaslanmamıştır. Ku Hung Ming'e göre "Konfüçyüsçülüğün diğer dinlerden

farkı, onların kişisel ya da Kilise dini denebilecek bir din, oysa diğerinin sosyal bir din ya da devlet dini diyebileceğimiz bir din olmasıdır...Konfüçyüs'ün Çin milletine yaptığı en büyük hizmet, ona sosyal bir din ya da bir devlet dini vermiş olmasıdır.”⁵⁶

Konfüçyüs'ün burada oynadığı kritik rol, yerleşik yaşama geçişle birlikte sıklıkla görülen atalar kültü ve Çin'de *li* adı verilen aile dininin temeli olan incelik ve görgü kurallarını, “Büyük Onur ve Görev Yasası” olarak adlandırılacak *ming fen ta yi* bir başka deyişle devlet dinine dönüştürmesidir.⁵⁷ Çin'in pederşahi devlet geleneğinin oluşmasında, aile içinde sadakat ve görev bilincini belirli davranış kalıpları üzerinden adeta ritüele dönüştüren anlayışın etkisi büyüktür. Antik Yunan ve İran destanlarında “baba – oğul” çatışması Çin'e yabancıdır. İran'da Firdevsi'nin *Şahnâme-si'nde* Rüstem ile oğlu Sohrab'ın mücadelesiyle, Antik Yunan'da Uranos ve oğlu Kronos'un, bu sefer baba olan Kronos ile başta Zeus olmak üzere oğullarıyla olan çatışmalar, aslında bu medeniyetlerin siyasal-kültürel kodları hakkında önemli bilgiler verir. İran'da çatışmayı kazanan babadır, Antik Yunan'da ise oğullar. Her ikisinde de çatışma aktörleri babalar ve oğulları olmakla beraber, İran'da oğulları bastıran pederşahî kodların hâkim olduğu devletin zaferi vardır. Antik Yunan ise parçalı ve değişken siyasal yapısıyla oğulların babalarını devirdiği anlatıya denk düşer. Çin bunların her ikisinde de açıkça farklıdır. İran'da nihayetinde kazanan baba da olsa, oğulların babaya isyan etmesini engelleyen siyasal-kültürel kodlar oluşmamıştır. Nitekim babanın hâkimiyetini sağlayan, onun çıplak gücüdür.

56 Ku Hung Ming, *Çin Halkının Zihniyeti*, İstanbul, Doğu Batı Yayınevi, Çev. Hanife Güven, 2020, s. 61.

57 A.e., s. 68.

Konfüçyüs'ün siyasal düşüncesi, aile metaforuna dayanır. Çin ailesinde çocuklar baba ve anneye tam itaatle görevlidir. Anne, ev işlerinin sorumluluğunu yüklenir ve çocukları büyütür, kocasına tabidir. Baba, müşfik bir karakter olarak, kendisine tam biat karşılığında ailesine bakmak ve korumakla görevlidir. Bu görev ve sorumluluk dağılımında baba – imparator, anne – bürokratlar, tebaa – çocuklar olarak anlaşılabilir. Halkını korumak ve beslemekle yükümlü imparator, ona tam bir sadakatle hizmet eden ve ülkenin işlerini gören bürokratlar ile imparator ve bürokratlara sadık, onlar tarafından korunan, beslenen ve eğitilen halk.

Burada kritik olan husus, Çin'de toprak sahibi sınıfın ve Konfüçyen âlimlerin, devletten özerk olmamalarıdır. Üst ve orta sınıflar, Konfüçyüsçü temel metinleri ezberleyerek girdiği sınavlarla bürokrasinin bir parçası haline gelmektedir. Çünkü diğer Konfüçyüsçü ülkelerde de görülebileceği üzere, bir kişinin ve ailesinin gücünü belirleyen temel etken, sahip olduğu servet ve topraktan ziyade, Çin İmparatoru'na olan yakınlığı ve bürokratik mekanizmalardaki konumudur. Çin'de liyakat sisteminin tartışılacağı alt bölümde bu durum etraflıca tartışılacaktır.

Konfüçyen âlimler de soylu sınıftan çıkmaktadır. Nitekim Konfüçyüs'ün kendi yaşam öyküsünde izlenebileceği üzere, kamu görevliliği ve âlimlik vazifesi arasında geçişkenlik de oldukça yaygındır. Burada önemli olan, Konfüçyüsçü âlimlerin, Katoliklikte olduğu gibi devletten ayrı veya özerk bir kurumsal din inşa etmemeleri, devletin kurumsal kimliği içinde Konfüçyüsçülük'ün varlığına özen göstermeleridir.

Samuel Huntington, Giriş bölümünde değinildiği üzere, Çin'de demokrasinin gelişmemesini, Konfüçyüsçü toplumların, devlete karşı bir haklar geleneğinden yoksun olması,

bireysel hakların ancak devlet tarafından yaratıldığına var olması nedenine bağlar. Huntington’a göre Avrupa’da sivil hakların ve ulus-devletin temelinde, dinî ve dünyevi iktidarları birbirinden ayıran (Sezarın hakkı Sezara, İsa’nın hakkı İsa’ya), devletle birey arasında Kilise başta olmak üzere aracı kurumların var olmasını sağlayan “iki kılıç teorisi”ni görür.⁵⁸

Huntington’ın sözleri, özellikle Avrupa’nın feodal geçmişi, yani iktidar gücünün parçalı olması ve aracı kurumların varlığının, güçler ayrılığını temel alan liberal demokrasi için önemli bir temel teşkil ettiği noktasında dikkate değerdir. Yalnız bu açıklama, demokrasinin sadece liberal varyasyonu ile ilişkili olabilir, yoksa Rousseau’nun feodal dönemin parçalı iktidar yapısına tepki üzerinden teorize ettiği “güçler birliği”ne dayanan halk egemenliği düşüncesiyle farkını gözden kaçırmamak gerekir. Ayrıca Huntington’un bahsettiği “iki kılıç teorisi”, kendi tarihsel dönemi içinde üstün bir medeniyet seviyesine denk gelmez. Tam aksine, Roma İmparatorluğu sonrası, merkezî siyasal iktidar kurabilecek şartlardan yoksun Avrupa, artık tarihin periferisindedir. Fakat tarih diyalektik işler, zayıflık ve güç kendi zıttını üretir. Avrupa’nın siyasal yapısının, Asyetik devletlere nazaran zayıflığı, daha sonra burjuvaziye hareket alanı sağlayabilecek boşlukları yaratması açısından önemlidir. Burjuvazi, feodalitenin parçalı siyasal yapısından örnek alarak, ulusal sınırları içinde kendisinin gelişimine imkân veren merkantalist

58 Huntington, *a.g.e.* Kilise tarafından resmen benimsenen bu görüş, “Tanrı Devleti – Dünya Devleti” ayrımına dayanır. Bu ayrımı Kilise’nin kurucu babalarından sayılan Aurelius Augustinus *De Civitate Dei (Tanrı Devleti)* başlıklı kitabında yapar. Marcus Duds çevirisinden eserin bütünü için bkz. <https://www.gutenberg.org/files/45304/45304-h/45304-h.htm>. Erişim tarihi 03.04.2023. Türkçe özeti için bkz. “Tanrı Devleti’nden Seçme Parçalar”, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi: Eski ve Orta Çağlar*, Der. Mete Tunçay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Bs., 2018, s. 367-390.

devletin, bir müddet sonra hareketini kısıtlayıcı bir tarihsel katı form olarak engel oluşturacağını bildiğinden, güçler ayrılığı ilkesine yaslanmış ve devleti minimize etme arzusundaki liberal düşüncenin tarihsel arka planını güçlendirmiştir. Fakat Huntington'un bahsettiği üzere, liberal demokrasinin öznesi olan “birey”in hareket kabiliyeti, Katolik anlayışın içinden süzülemez. Tam aksine Katoliklik, “ilk günah” düşüncesine dayanan insanın doğasına ilişkin düşüncelerini, Kilise’nin ekonomik ve siyasal etkisini sürdürme gayesiyle bütünleştirerek, bireyin özerkliğini tamamen kısıtlayan dar bir çerçeve yaratmıştır. Katoliklik, dünyayı, cennete işlenen ilk günahın kefareti yeri olarak görür ve bu kefaretin ödenmesi için, nefsanî zevkleri reddeden, dünyevî güzelliklere sırtını dönen, örnek tipini manastır hayatında bulan bir çilecilik vazeder. Bu açıdan, kişinin kefareti ödemesini erteleyecek her türlü dünyevî çabaya girme tehlikesini karşı, onu zapturapt altına alır, özerkliğine izin vermez. Nitekim, burjuva sınıfının geliştiği Avrupa’nın kuzeyi ve Ada’da, Katolik çileciliğine karşı Protestan çileciliği, kefaretin ancak çalışma-sermaye birikimi-yatırım üçlüsüne dayanan bir adanmışlıkla ödenebileceğini savunarak hür müteşşebbisin yolunu açmıştır. Fakat burjuvazinin daha zayıf olduğu Fransa başta olmak üzere Kıta’da Katolik düşüncesiyle hesaplaşma çok daha kökten ve radikal olmak zorunda kalmıştır. Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi, bireyi özerkleştirmek isteyen burjuvazinin, Katolikliğe alternatif bir dinsel ilahiyat yaratma gücünden yoksun olduğu koşullarda ortaya çıkmıştır. Nitekim, Kıta’nın siyasal teolojileri olan ideolojiler ve rijit siyasal-kültürel kavga-lar, bu durum neticesidir. Bu açıdan Konfüçyüsçülük, Katolik anlayışa göre, kişinin erdemli olabileceğine duyduğu inançla çok daha esnektir. Muhafazakârlık bile Kıta’da,

modern birey düşüncesi ile Katolik inancını birbirine bağlamada başarılı olamamıştır. Ama Çin’de Konfüçyüsçülük, modern Çin devletinin “iyi yurttaş” anlayışına hizmet edecek şekilde yeniden üretilebilmiştir. Çin’in kapitalist dünya ekonomisine eklemlendiği 19. yüzyıldan sonra, geleneksel toplum yapısının bozulması, Konfüçyüsçülükle hesaplaşan modernist akımların doğmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda toplumsal dönüşümün önündeki düşünsel engellerle mücadele edilirken, 20. yüzyılda demokratik devrim sürecini tamamlayan Çin, “sadık ve erdemli birey”in hür müteşebbis olarak varlığına izin vermiş, ayrıca bu müteşebbisi “sadakat ve erdem” ilkeleriyle siyasal iktidara karşı konumlanabilecek düşünsel eğilimlerden uzak tutmak için bütün bu değer sistemini Çinli kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Konfüçyüsçülük’ten yararlanmıştır.⁵⁹ Bu durumda, Çin’de bireyin Batı’daki gibi özerk (bağımsız değil) olmadığını iddia etmek şüphesiz liberal indirgemecilik olacaktır. Çin’de birey, teşebbüs ve üretim gücüyle, bugün dünyada öncüdür, bu bireyin illa liberal değerlerle tamamen bütünleşmesi şart değildir. Nasıl ki demokrasinin sadece liberal versiyonunu tek tipleştirmek bir sorunsal, bireyi de salt liberal saiklerle ele almak aynı şekilde sorundur. Evet, Çin’de liberal demokratik siyasal kültürün gelişebilmesi açısından tarihsel miras çok uygun değildir. Ama liberal ufukla sınırla kalmayacak bir birey ve demokrasi düşüncesi açısından Çin pratiği dikkate değerdir. Bir yüz yıl evvel, Çin-Türkiye-İran gibi kadim imparatorluk geleneğine yaslanan ülkelerin, kendi despotizmlerini yeniden üretmek dışında hiçbir seçeneği olmadığı ve ilerleyemeyeceklerini iddia eden Avrupalı merkezci düşünceler, bugün üretici güçlerin hızla geliştiği Avrasya’ya bakarak bu tahlillerini geri çekmiş, bu sefer de

59 Wang – Fang, *a.g.e.*, s. 8-9.

otoriterizm tahlillerine yaslanmaktadırlar. Oysaki otoriterlik ve demokratiklik meselesi salt kültürel değil, aynı zamanda üretici güçlerin gelişmeye devam etme meselesidir ki, bugün Batı’da yükselen anti-demokratik eğilimlere salt kültüralist söylemlerle yanıt bulunamayacağı aşîkârdır.

Siyaset-kültür arasındaki ilişki, bir yönüyle siyasete yön veren elitlerin toplumsallaşma süreci ve yaşam tarzlarıyla ilgilidir. Bu açıdan, Çin geleneksel siyasal elitlerinin toplumsal köklerini, yaşam tarzlarını ve eğitim süreçlerini tartışmak elzemdir. Konfüçyüsçülük’ün bugün belli değer sistemiği çerçevesinde hâlâ cari olduğu Çin’in elitleri hakkında yapılacak her çalışma, geleneksel elitlerin kültürlenme süreçlerini ve bu sürecin aile ile eğitim üzerinden aktarımını ele almak zorundadır. Böylece Çin siyasal elitlerinin tarihsel serencamında, dönüşüm içinde süreklilikleri ve toplumsal değışimi zorlayan kopuşları anlayabilmek için, siyasal yapı, mülkiyet ilişkileri, toplumsal yapı ve eğitim arasındaki bağları kurmak gerekmektedir. Çin söz konusu olduğunda, bahsedilen yapı ve değışkenler arasındaki bağları, eğitim sitemini temel alarak tartışabilmek gibi bir avantaj söz konusudur. Bu açıdan Çin’in kapitalist dünya ekonomisine eklemelenme sürecine kadar olan süreçte eğitim sisteminde genel hatlarıyla bakmak, bu çalışmanın sorunsalının tartışılmasına önemli katkı sunar.

1.3.2. Çin’de Gentry Sınıfı, Eğitim ve Sınav Sistemi

W. Eberhard, Han Hanedanı’nının yönetimindeki siyasal yapı “gentry devleti” olarak niteler. Gentry, aynı zamanda büyük mülk sahibi olmakla beraber memur ve âlim olan Çin elitlerdir. Qin feodal sistemi çözölüp, eski asilzadeler yok olurken ekserisi şehirlerde yaşayan bu yeni tabaka,

çeşitli yollarla toprak mülkiyetini elinde topladığı gibi, bu sınıfın dünya görüşü ve ahlakını temsil eden Konfüçyüsçülük bilgisi, sınava dayalı meritokratik sistemle bürokrasinin bir parçası haline gelmenin anahtarı olmuştur. Bir yönüyle Çin feodalitesi, patrimonyal sistemin bir türü olan *gentry* (bürokratik seçkin) devletine doğru evrilmiştir.⁶⁰

Çin’de Tang Hanedanı (618-907) döneminde eğitim harcamalarının çok yükseldiği ve Song Hanedanı (960-1279) döneminde meritokratik sisteme göre düzenlenmiş periyodik sınav sisteminin tam olarak kurumsallaştığı söylenebilir.⁶¹ Kamu hizmeti sınavı; “soylu, asker ve tüccar ailelerini, aşağıdakileri paylaşan, kültürel olarak tanımlanmış bir statü grubu içinde birleştiren bir hanedan müfredatı yarattı: (1) ortak bir klasik dil, (2) ortak bir Klasikler kanununun ezberlenmesi ve (3) 8 ayaklı deneme olarak bilinen edebi bir yazı stili.”⁶²

Ortak klasik dil olarak Mandarin lehçesinin “yüksek-seçkin” biçimi tercih edilmiştir. Eğitimli elitlerin yönetimini şart gören Konfüçyüsçü anlayış, yazı stiline zorluğu üzerinden aslında toplumsal tabakalar arasındaki geçişi engelleyen bir elit sistemini garanti altına almışlardır. Yıllar süren yoğun çabalar sonucunda hâkim olunabilecek dil ve yazı stili, ancak bu çalışmaya ayırabilecek zamanı ve maddi gücü olanların bir ayrıcalığı olmuştur. Böylece aşağı sınıfların yönetim kademelerini amaçlamaları önüne büyük bir engel konmuştur.

Ortak bir klasik dilin varlığı, büyük Çin topraklarında siyasal elitlerin ortak bir kültür dünyasını paylaşmalarını

60 Eberhard, *a.e.*, s. 85-87.

61 Benjamin A. Elman, “The Civil Examination System in Late Imperial China, 1400–1900”, *Frontiers of History in China*, Vol: 8 – 1, 2013, s. 35.

62 *A.e.*, s. 43.

sağlayarak, imparatorluğun merkezî gücünü desteklemiş aynı zamanda da Konfüçyüsçü âlimlerin elit dolaşımını kendi aralarında sürdürebilmeleri nedeniyle de imparatorun farklı toplumsal güçlere dayanarak, mevcut elitleri tasfiye etmesi de engellenmiştir. Böylece imparator ve seçkinler arasında da bir güç dengesi sağlanmış olmaktadır. Ortak dilin Çincenin bir lehçesi olması nedeniyle, bu dili değiştirmenin gündeme getirilmesi de zordur. Oysaki Kore’de Joseon Hanedanı döneminde Kral Sejong (1418-1450), Konfüçyüsçü âlimlerin kraliyet üzerinde artan gücüne karşı, Kore halkının öğrenebileceği kolaylıkta bir millî alfabe geliştirmeye çalışmış ve Budist rahiplerin yardımıyla bunda başarılı olmuştur. Esasen Joseon, Hanedanı (kuruluş 1392) kendinden önceki Goryeo Hanedanı (918-1392) döneminde Budistlerin aşırı gücü nedeniyle etkisizleşen kraliyet otoritesini yeniden tesis etmek için, Budizm’i reddederek Konfüçyüsçülük temelinde bir ülke kurmuştur. Fakat bir süre sonra Budist hâkimiyetinin bir benzerini Konfüçyüsçü âlimler tesis edince, Kral Sejong, devlet sınavlarında kullanılabilecek millî bir alfabe olarak Hangul’u yürürlüğe koymuştur. Konfüçyüsçü âlimlerin büyük tepkisine rağmen Budist rahiplerden faydalanan Kral Sejong, Budizm’i de Kore topraklarında yeniden var etmiş ve kraliyet lehine yeni bir denge kurmaya çalışmıştır.⁶³

Çin’de ise Ming Hanedanı döneminde (1368-1644), Konfüçyüsçü âlim ve saray bürokratlarının gücünü dengelemek için gentry sınıfına dâhil olma imkânı köylülere de tanınmıştır. Böylece gentry sınıfını oluşturan yüksek tabakanın kendi içindeki dayanışma ve elit dolaşımı sistemiyle, imparatorun

63 Kim Jongmyung, “King Sejong’s Buddhist Faith and Invention of Korean Alphabet: A Historical Perspective”, *Korean Journal*, Vol. 47 – 3, Autumn 2007, s. 143-145.

karşısında avantajlı bir konumda olmasının önüne geçilmek istenmiştir. Toplumsal kökleri itibarıyla asil olmayan kim-selerin sınavlara girmek suretiyle memuriyete alınmaları, yüksek tabakadan gelen memurların iş birliğine karşı, sadakatleri bizzat imparatora bağlı bir bürokratik ağ oluşturma-nın yöntemi olarak görülmüştür. Fakat ortaya çıkan sonuç, Eberhard'ın da belirttiği üzere halkın daha çok soyulması, sarayda tam bir rüşvet ağı kurulması ve aşağı sınıflardan memuriyete girenlerin tercihi olan hadımlık sayesinde ha-remağalarına dâhil olmalarıyla, bu grubun sarayı kontrolü altına alacak kadar etkin olmasıdır.⁶⁴

Aşağı sınıfların Ming döneminde memuriyet sınavla-rına kabulü, bu sınıfların da kendi temsilcilerini bürokrasiye yerleştirebilmeleri açısından bir strateji geliştirmelerini sağ-lamıştır. Çünkü bir köylü için, sınavın gerektirdiği yazı ve literatür bilgisini edinmek, daha sonra sınav için bir aydan uzun süre başkentte kalabilmek oldukça maliyetlidir. Çö-züm, her köyün, sınavda başarılı olabileceğine inandıkları bir kişiyi sübvansetmeleri, o kişinin de memuriyete gir-dikten sonra köyünü kalkındırma, onlara yardım etme gö-revini üstlenmesiyle bulunmuştur. Esasen Song Hanedanı döneminde matbaanın kullanıma başlanması sayesinde ki-tap bulmanın oldukça kolay ve ucuz hale gelmesi de köy-lülerin böyle bir maliyeti yüklenebilmeleri açısından kritik önemde olmuştur.⁶⁵

Sınavı kazanan aşağı sınıf mensupları, Saray'da yükse-lebilmenin en hızlı yolu olarak hadım edilmeyi seçmiş ve

64 Eberhard, *a.e.*, s.274.

65 Song dönemindeki matbaa ve yayıncılık faaliyetlerinin gelişimi ve toplum-sal değişime etkisi açısından bkz. Seung Hwan Mun, "Printing Press wit-hout Copyright: A Historical Analysis of Printing and Publishing in Song, China", *Chinese Journal of Communication*, Vol 6 (1), 2013, p.p. 1-23.

haremağası olmuşlardır. Böylece imparatorun en yakınına yerleşen hadımlar; kendilerini, ailelerini ve köylerini kaldırmak için, büyük bir rüşvet ağı kurmuş ve kendi aralarında kurdukları ittifaklarla yeni bir güç unsuru haline gelmişlerdir. Hadımların acımasız sömürü karşısında yüksek sınıf temsilcileri ve halk Ming Hanedanı'na karşı adeta nefret duymaya başlamış, Tunguz kökenli olan Qing'in kontrolü ele geçirmesi karşısında, Han milliyetinden gelenler, daha önce Moğol kökenli Yuan Hanedanı'na (1280-1368) gösterdikleri tepki bir yana, haremağalarından kendilerini kurtardıkları için şükretmişlerdir. Böylece Mançuryalıların üstünlüğüne dayanan bir sistem kurulmuş olsa da Han seçkinleri ve halkı, Qing'i 19. yüzyılın son çeyreğine kadar destelemeye devam etmiştir.⁶⁶

Ming Hanedanı'nın memuriyete giriş sınavlarındaki demokratizasyonu, antik dünyanın daire-yi adalet anlayışına uymaz. Yüksek sınıfların bürokratik mekanizmalardaki varlığı, onları güçlendirse de maddi imkânlarının zaten geniş olması nedeniyle, salt zenginleşmek için bir soygun sistemi tesis etmezler. Oysaki kaynakların son derece sınırlı olduğu bir dönemde, bürokratik görevlerin aşağı sınıflardan gelenlere de açılması, kıt kaynak ve yetersiz üretimin sınırlı artık değerinin daha geniş kesimlerce paylaşılmaya kalkılmasına neden olmuş, bunun sonucu olarak da halk üzerindeki sömürü çok daha arttığı gibi, yeni ve çok haris bir iktidar eliti grubunun doğmasına neden olmuştur. Esasen Qing Hanedanı, Mançuryalıları üstün saysa da elit dolaşımı sürecini, Çin'in klasik yönetim anlayışına döndürmek suretiyle, daire-yi adalet mekanizmasını yeniden güçlendirmiştir.⁶⁷ Elbette

66 Eberhard, *a.e.*, s. 273.

67 Eberhard, Mançuların ayrıcalıklarını şu şekilde sıralar: "1644 yılında Ming Hanedanı'nı devrine Mançular, 1645 yılında yayımladıkları kanunla, Çin-

burada Qing'in bir avantajı, büyük Han nüfusu ve elitleri karşısında kendi varlığını korumak üzere hazır, Mançu kökenlilere yaslanabilmesi ve kritik konumlara onları yerleştirebilmesidir. Qing Hanedanı böylece gentrynin gücünü, millet sistemi üzerinde yumuşatabilme avantajına sahip olmuştur.⁶⁸

Qing döneminde haremağalarının dağıtılmasıyla elit doluşımı normalleşen Çin'de, nüfusun her geçen yıl artması ve sınava girenlerin sayısının da buna mukabil yükselmesiyle, yeni önlemler alınmak zorunda kalınmıştır. Ming döneminde uygulanan sekiz ayaklı sınav sistemi⁶⁹ sürdürülmekle beraber 1740 sonrasında doğa bilimleri, tarih, felsefe ve kanıt çalışmaları sivil sınavlara eklenen yeni başlıklar olmuştur.⁷⁰ Ayrıca 1787'de Konfüçyüsçü kutsal metinler olan *Dört Kitap* ile *Beş Klasik*'in tümünü zorunlu kılmıştır.⁷¹

Çin sınav sisteminde zorunlu kılınan eserler, bugünkü gibi yoruma dayalı sorularla değil, satırı satırına ezberlenmesi gereken ve güzel bir yazıyla kâğıda aktarılması gereken kitaplardı. *Beş Klasik (Wou King); Değişiklikler Kitabı*

lilerin tabiyetlerini belli etmek için, saçlarını örmelerini ve Mançu kıyafetleri giymelerini öngörmüştür. Ayrıca Çinlilerle Mançular arasında evlenme yasası konmuştur. Mançu askerler, vergi gelirlerinin bir kısmını almış ve efendi ırktan sayılmışlardır Ayrıca Mançular, Çinlilerin memuriyete girmek için mecbur oldukları ağır imtihanları geçme zorunda olmamışlardır." A.e., s. 294.

68 Qing döneminde sınava girmesine izin verilmeyenler "1- Ahlak kurallarını ihlal etmiş, fuhuş yapan ve yüz kızartıcı suç işlemiş olan kişiler, 2- Devlet makamları içinde hizmetçi olarak çalışanlar, orta ve alt rütbeli askerler, 3- Sekiz sancak sisteminde hükümdar ailesinde çalışan hizmetçiler ve Han kökenli ailelerin hizmetçileri, 4- Ağır suç işleyen baba ve dedelerin çocukları, torunları"dır. Bkz. İsmigül Avcı, "Mançu Hanedanı Çin Klasik Sınav Sistemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 54, 2017, s. 16.

69 Bu sistem, *Dört Kitap*'tan yanıtlanmak üzere sorulan bir sorunun sekiz bölümlü bir makale oluşturularak yanıtlanmasına dayanmaktadır.

70 Elman, *a.g.m.*, s. 44-45.

71 A. e., s.45.

(*Yi King*), *Tarih Kitabı* (*Xu King*), *Şiirler Kitabı* (*Xi King*), *Âyinler Kitabı* (*Li King*), *İlkbahar ve Sonbahar Vakayinâme-leri* (*Lüshi Chunqiu*)’den oluşmaktadır. Ayrıca *Dört Klasik* olarak bilinen *Konfüçyüs’ün Konuşmaları* (*Lün Yü*), *Mensiyüs’ün Kitabı*, *Orta Yol Doktrini* (*Chung Yung*) ve *Büyük Bilgi Kitabıdır*.⁷² Bu eserlerin ezberlenmesi, ayrıca okul sistemiyle sınav sisteminin bütünleştirilmiş olması, gentry adaylarının dünya görüşleri itibariyle de homojen bir grup olmasını garanti altına almayı amaçlamıştır.

Çin’de gentry sınıfına dahil olmanın tek yolu sınavlara girmek değildir. Ming Hanedanlığı’ndan Qing’e aktarılan bir gelenekle, memur statüsü satılmış, bu yöntemle Saray önemli ölçüde gelir elde etmiştir. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere Mançu soyundan gelenler bu sınavlara tabi olmadan, imparatorun kararıyla memuriyete girebilmekteydiler.

Qing döneminde satın alınma suretiyle gentrynin en alt mevkisi olan “chien sheng” olunabilmiştir. Bu mevki- nin sınavla girilen karşılığı “sheng yuan (juren)”dır. Bun- lar günümüzde “düz devlet memuru” şeklinde tanımlanan gruba benzerdir. Daha üst mevkilere yükselmek içinse, her bir mevki için ayrı saray sınavlarına girmek gerekmektedir. Bu bürokratik mevkiler de sırasıyla “kung sheng, chu jen ve chin shih”tir.⁷³ Bu bürokratik derecelerin her biri si- vil ve asker memurlar için kullanılmıştır.⁷⁴

1840 Afyon Savaşı ve ardından imzalanan Nanking Ant- laşması’yla (1842) başlayan Çin’in kapitalist dünya ekonomisine

72 *Beş Klasik Dört Kitap*’ın konularının bilgisi için bkz. Ahmet Güç, “Konfüç- yüsçülükte Kutsal Metinler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2001, s. 79-84.

73 Chung-Li Chang, *The Chinese Gentry*, Seattle, University of Washington Press, 1955, s.7.

74 Ayrıntılı bir tablo için bkz. A.e., s. 9.

eklemlenme süreci, Çin tarihinde her açıdan büyük bir kırılma ve dönüşümü temsil eder. Esasen Çin'in modern zamanı bu tarihle birlikte başlar. Çin modern zamanları önce sert bir reddiyeyle karşılaşmış, daha sonra antik dünyasına geri dönebilme ihtimalini açık tutarak tedrici bir uyuma yönelmiş, nihayet hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağına inanan yeni siyasal elitlerin doğuşuyla, Çin'in siyasal manada imparatorluğun tüm izlerini sileceği, çok sancılı bir dönemle devam etmiştir. Bu sürecin, çalışmamız bağlamında ne kadar önemli değişim ve dönüşümleri beraberinde getirdiğini ayrıca vurgulamaya gerek yok. Çin'in 19. ve 20. yüzyılının, siyasal elitlerini merkeze alan aşağıdaki bölümler, tarihsel süreç içinde, kendi zamanının ruhunu temsil eden siyasal elitlerin yaşam öykülerine de değinmek suretiyle Çin siyasal hayatını ve kültürünü tartışmıştır.

II. BÖLÜM

ÇİN'İN 19. YÜZYILI

“ESKİ” VE “YENİ” TARTIŞMALARI

ÇERÇEVESİNDE SİYASAL ELİTLER

Çin'in 1840 Afyon Savaşı'nı kaybetmesinden sonraki dönemde, Çinli ilericiler gerçeği Batı ülkelerinde ararlarken çok büyük güçlüklerden geçtiler. Hung Siuçuan, Kang Yuvey, Yen Fu ve Sun Yatsen, Çin Komünist Partisi doğmadan önce gerçeği Batı'da arayan bu kişilerin temsilcileriydiler. O dönemde ilerlemek isteyen Çinli, Batı'dan yeni bilgiler içeren her kitabı okurdu. Japonya'ya, İngiltere'ye, ABD'ye, Fransa'ya ve Almanya'ya gönderilen öğrencilerin sayısı şaşılabilecek kadar çoktu. Ülkede imparatorluk sınavları kaldırılmış ve modern okullar, bahar yağmurundan sonra fışkıran bambu filizleri gibi art arda öğrenime açılmıştı; Batı'dan öğrenmek için her türlü çaba harcanıyordu. Gençliğimde ben de böyle çalışmalar yaptım. Bunlar, o dönemin sosyal teorileri ve doğa bilimleri de dâhil olmak üzere, Batı burjuva demokrasisinin kültürünü temsil ediyorlardı. “Eski bilgi” adı verilen Çin feodal kültürüne karşı bunlara “yeni bilgi” adı verilmişti. Yeni bilgiyi edinenler, uzun süre bunun Çin'i kurtaracağını sandılar; eski bilgiyi savunanların tersine onlardan pek azının bu konuda kuşkuları vardı.⁷⁵

Mao Zedong

75 Mao Zedong, “Büyük Uyum Âlemi (Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine, Çin Komünist Partisi'nin Kuruluşunun Yirmi Sekizinci Yıldönümü Dolayısıyla, 30 Haziran 1949)”, *Seçme Eserler IV*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. B.s., 2012, s. 388.

Coğrafyacıların takvim sistemiyle, sosyal bilimcilerin takvim sistemi arasında farklar vardır. Coğrafyacılar bir yılı, gök cisimlerinin hareketleri üzerinden açıklarken, sosyal bilimciler ise yapıların dönüşümlerine odaklanır. Bununla beraber, modern dünya sistemini oluşturan yapının, merkezden merkezkaçı uzanan serüveninde, her yerde takvim çizgisi aynı hızla ilerlememekte ve aynı zamana tekabül etmemektedir. Eric Hobsbawm takip edilecek olursa, 1789 Fransız Devrimi ile “Uzun 19. Yüzyıl” başlar ve bu yüzyılı var eden değerlerin iflas ettiği I. Dünya Savaşı’na kadar sürer. Bu şüphesiz Avrupa’nın 19. yüzyılıdır. Çin için ise 19. yüzyıl, bu yüzyılın gelişini mustulayan tüm birikimlerle beraber, I. Afyon Savaşı neticesinde imzalanan 1842 Nanking Anlaşmasıyla başlatılabilir.⁷⁶ Wang Hui’yi izleyerek, binlerce yıllık imparatorluk sisteminin son bulduğu ve Cumhuriyet’in ilan edildiği 1911 itibarıyla 20. yüzyılın başladığı söylenebilir.⁷⁷

Avrupa’da 19. yüzyılın perdesini açan devrimdir. Bütün bir 19. yüzyıl, modernistlerin iyimser devrimci coşkusuyla, muhafazakârların tereddütlü-kötümser düşünceleri ve çoğu zaman ihyacı veya restoratör siyasal projelerinin çatışmasıyla geçmiştir. Asya’da ise devrimlerin baharı, Avrupa’nın 19. yüzyılın bütün siyasal iddialarını gömecek bir savaş karanlığının hemen öncesinde başlar. 1905 Rus, 1907 İran, 1908 Jön Türk ve 1911 Çin Devrimleri, Avrupa’yı terk eden devrim ruhunun, Asya’da bedene kavuştuğu bir zaman dilimini haber verir. Böylece Asya’nın, ilk yarısı devrimlerle geçen

76 Çinliler, genellikle Çin tarihini Afyon Savaşı’ndan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırırlar. Orville Schell – John Delury, *Wealth and Power: China’s Long March to the Twenty First Century*, New York, Published by Random House, 2013, s. 20.

77 Wang, *a.g.e.*

20. yüzyılı başlamış olur. Bir diğer deyişle Doğu-Batı diyalektik işleme devam eder.

Çinlilerin “Utanç Yüzyılı” olarak andıkları 1840-1949 arası dönemin neredeyse üçte ikisi Çin’in 19. yüzyılıdır. Çin açısından bu zor dönem hakkında Türk okuyucu, derhal aşinalık keşbedebilir. Kapitalist dünya ekonomisine eklemelenme ve çevreselleşme neticesinden yarı-sömürge haline gelme, ülkede adeta birer siyasi komiser gibi davranan büyükelçiler, artan Batı etkisi, çeşitli dış güçlerle iş birliği içinde fraksiyonlara ayrılmış elitler, önce devletin bekâsına daha sonra ise halkın ve ülkenin kurtuluşuna odaklanan siyasi elitler ve aydınlar, gelenekçi-modern kavgası, ülkenin belli topraklarına ve egemenliğine göz dikmiş komşular, geleneksel yapıların çöküşü ve yoğun siyasi karmaşa... 19. yüzyılda, geleneksel Doğu İmparatorluklarının benzer hikâyeleri vardır. Çünkü aynı güçler tarafından sömürülmüş, dizayn edilmeye çalışılmış ve bu güçler benzer metotlar tatbik ederek etki alanlarını oluşturmuşlardır. Bununla beraber Çin’in kendi özgül koşullarının yön verdiği ve nihayetinde Çin’in kendi yolunu inşa ettiği büyük bir tarihsel serüveni de mevcuttur. Bu serüvenin siyasi manada öznesi 19. yüzyılda bürokratik elitler ve modernist aydınlardır. 20. yüzyılda ise bu özneye kitleler eklenmiştir.

Bu dönemin bir diğer özelliği, günümüz Çin siyaseti açısından üç temel düşünce olarak görülebilecek Konfüçyüsçülük, milliyetçilik ve Marksizm’den, milliyetçiliğin bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Kimi zaman uzlaşan kimi zaman çatışan bu üç düşünce, birlikte bugünkü Çin siyasi düşüncesinin temelini oluşturur ve her birine yönelik seçmeci yakınlıklar üzerinden eklektik bir yapıya bürünerek Çin’in hâkim ideolojisini oluşturmuştur.

Yine bu dönemde, başta Japonya olmak üzere yurt dışına gönderilen on binlerce öğrenci ve birçok kamu görevlisi, yüzlerce sene kendini “merkez ülke” olarak görmüş ve dışarıyı “barbar” olarak niteleyip, sadece kendi pratiğine odaklanan Çin merkezli dünya görüşünü de terk etmiştir. Ekonomik ve siyasal manada dünyanın bir parçası haline gelen Çin, bu süreci takiben ve kimi zaman gönülsüzce de olsa, zihniyet dünyası planında da ilk kez bu dönemde evrenselin bir parçası olmuştur. Böylece kendi ayrıcalığıyla övünen bir yüksek kültür iddiasından, dünyadaki bütün gelişmiş ülkelerden öğrenen Çinli kişiliğine bürünmüştür. Fakat bastırıldığı eski karakteri, özellikle 1949’dan sonra kimi zaman uyanacak, bu çalışmanın üçüncü cildinde görüleceği üzere Xi Jinping döneminde baskın bir hal kazanacaktır.

Bu bölümde Çin’in kapitalist dünya ekonomisine eklemeliği 1840’tan Cumhuriyet’in ilan edildiği 1911 Xinhai Devrimi’ne kadar geçen süre zarfında Çin siyasal elitleri, elit dolaşımı ve dönüşümü tarihsel süreç içinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme esnasında, daha önce de belirtildiği üzere, Türk siyasal hayatı ve siyasal elitleriyle mukayeseler yapılmıştır. Böylece “dünya tarihi”nin bir parçası olmak ve kendi koşullarıyla dünya sistemi içinde var olmanın anlamının da okuyucu tarafından daha iyi kavranması ümit edilmiştir.

2.1. Afyon Savaşı’ndan Önce Çin’de Batılılar

Marco Polo’nun *Seyahatname*’si, İtalyan tüccarların Kubilay Han döneminde, ticari kazanç için Çin’e geldiklerini haber verir. Bu açıdan Çin’deki ilk Batılıların tüccarlar olduğu söylenebilir. Ayrıca Ming’ten itibaren Çin’de Cizvit misyonerleri de bulunmaktadır. Fakat çok sıkı denetlendikleri

ve oldukça sınırlı hareket etmelerine izin verildiği söylenebilir. Nitekim bu kuralların dışına çıkanların ağır cezalara çarptırıldıkları mukayyettir.⁷⁸ 19. yüzyılın başından Afyon Savaşı'na kadar, Çin'de misyoner faaliyette bulunmak üzere Katolik ve Protestan gruplar sürekli olarak artış göstermiştir.⁷⁹ Elbette bu artışın temelinde, Batılı tüccarların Güney ve Güneydoğu Asya kıyılarında 16. yüzyıl itibariyle ticari faaliyetlerini arttırmaları yatar. 17. yüzyılla beraber Çin, Portekizlilerce bir yüz yıl önce başlatılan dünya ekonomisinin küreselleşmesi sürecinden payını almaya başlar.⁸⁰

Erken Qing'de, Hollanda ve Portekiz büyükelçilikleri Çin ile geniş ticaret ayrıcalıkları oluşturmaya çalışmışlar, ancak Ritüel Bakanlığı'na kayıtlı ve yalnızca öngörülen aralıklarla ticaret misyonları göndermelerine izin verilen “bağımlı uluslar” statüsüyle yetinmek zorunda kalmışlardır. İngiliz ticaret gemileri, 1635'ten itibaren Çin'in doğu kıyılarında ara sıra görünmüştür. Qing döneminde, İngiliz tüccarların Çinlilerle Zhoushan, Xiamen ve Kanton'da ticaret yapmasına izin verilmiştir. Qing, 1680'lerde kıyı ticaretini kısıtlama politikasını sona erdirdiğinde ve “haraç” statüsü fikri genel olarak terk edildiğinde tüm Batılı güçler bundan yararlanmışlardır. 1720'de Kanton'daki Çinli tüccarlar dış ticareti kontrol etmek ve fiyatları düzenleyerek kârlarını artırmak amacıyla, Cohong adlı kendi tekeli loncalarını kurmuşlardır. 1754'te bu “Hong” tüccarlarının her birine, Qing tarafından, yabancı

78 Johnatan D. Spence, *The Search for Modern China*, New York, W. W. Norton & Company, 1990, s. 118.

79 Cheng Jin, “Orientalism and Representations of China in the Early 19th Century: A Case Study of The Chinese Repository”, Durham theses, Durham University, 2019. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/13227/>. S. 117 v.d. Erişim Tarihi 01.02.2023.

80 Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Teorisi I*, İstanbul, Yarın Yayıncılık, Çev. Latif Boyacı, 2010.

mürettebatın iyi davranışı ve nakliye ücretlerinin ödenmesi için kefil olmaları emredilmiştir.⁸¹ 1720'den sonra, Çin'den Batı'ya taşınan en önemli ihraç unsurları olan altın ve gümüşün ihracatı 1747'de yasaklanmıştır.⁸²

Çin'de 1720 itibarıyla başlayan ve gittikçe artan ticaret kontrolleri Batı kamuoyunca büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. “Doğu” imgesinin Müslüman toplumlar söz konusu olduğunda rahatsız edici çağrışımları, çok daha gizemli ve o ölçüde spekülasyona açık bir şekilde Çin hakkında, dönemin Batı gazetelerinde yer almıştır. Misyoner ve tüccarlardan gelen bilgilerle, oryantalist bakış açısının yön verdiği tahayyül süreci, Peter Kitson'un “Romantik Sino-loji” olarak tanımladığı, bir külliyyatın 1760-1840 arasında oluşmasını sağlamıştır.⁸³ Özellikle “Tory”lerin yayın organı *Quarterly Review* ve “Whig”lerin yayın organı *Edinburgh Review* yazıları incelendiğinde, *Edinburgh Review*'da ticaret engellemeleriyle beraber çok sert yazılar yayımlandığı, başta Whiglere göre daha ılımlı olan Tory basın organlarının da Afyon Savaşı'na doğru Çin'e yönelik eleştirilerini arttırdıkları görülmüştür.⁸⁴

1760'tan sonra İngiliz kamuoyunda Çin'e yönelik yükselen eleştiri dozunda “James Flint Olayı”nın etkisi büyüktür. Doğu Hindistan Şirketi, 1759'da Çince öğrenmiş bir şirket tüccarı olan James Flint'i Kanton'daki ticaret üzerindeki

81 Spence, *a.g.e.*, s. 120.

82 Earl H. Pritchard, “Private Trade Between England and China In The Eighteenth Century”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol.1, No:2, Apr. 1958, s. 222.

83 Peter Kitson, *Forging Romantic China: Sino-British Cultural Exchange 1760-1840*, New York, Cambridge University Press, 2013, s. 13. Bir önceki yüzyılı da “Pre-romantic Sinoloji” dönemi olarak tanımlar. Bkz. s. 26.

84 Dönemin yayın organlarının genel bir değerlendirmesi için bkz. Logan P. Collins, “British Periodical Representations of China: 1793-1830”, Unpublished Master of Arts Thesis, University of Huston, May 2014, s. 32-33.

kısıtlamalar ve orada yaygın olan yolsuzlukla ilgili şikâyetlerini Qing mahkemesine sunması için göndererek Çin ticaretinin ve müzakerelerinin kapsamını genişletmeye çalışmıştır. Azim ve belli bir miktar rüşvet sayesinde Flint, 70 tonluk küçük bir gemi olan Success ile önce Ningbo'ya sonra da Tianjin'e yelken açarak şikâyetlerini Pekin'e taşımayı başarır. İmparator başlangıçta esneklik gösteriyor gibidir ve güneye bir soruşturma komisyonu göndermeyi kabul eder. Ancak bir süre sonra İmparator fikrini değiştirir ve Flint Macao'da tutuklanır. Gerekçe, kuzey limanlarına yelken açmaya karşı Qing kurallarını çiğnediği, dilekçeleri uygunsuz bir şekilde sunduğu ve Çince öğrenmesidir. Neticede üç yıl hapis cezasına çarptırılır. Bu olaydan hemen sonra, 1760'ta İmparator, "Yabancı Barbarların Düzenlemelerine Karşı İhtiyat" (the Vigilance Towards Foreign Barbarian Regulations) olarak bilinen yeni kurallar ilan etmiş ve ticari sınırlamalar daha da artmıştır⁸⁵

Çin'in binlerce yıllık Sinosfer içinde düzenini devam ettirme çabası anlaşılabilir. Düzenin kendini yeniden üretebilme imkânı kadim dünyada adaletin temelidir. Nitekim Batılıların alışlageldik ölçüleri bozacak şekilde ticaret iş-tahı, kendi düzeni içinde kendine yeterli ve kendinden memnun bir toplum için tehditkârdır. Üstelik "uzak barbarlar" Çinliler açısından, Sinosfer'de yeri olmayan, coğrafi uzaklık nedeniyle Çin medeniyetinden öğrenme şansı olmayanlar anlamına gelir. Oysaki Çin merkezli dünya, imparatorun zirvesinde yer aldığı ve çevresindeki kültürler üzerinde Çin'in kültürel hegemonyasının olduğu, bu toplumların maddi kuvvet orantısızlığından ziyade rızalarıyla da imparatorun tebaası ve barbarlara benzememek için Çin medeniyetinin

85 Spance, *a.g.e.*, s. 121.

öğrencisi oldukları bir bölge sistemidir. “Uzak barbarlar”, ekonomik olarak gereksiz, adab-ı muaşeretleriyle kötü örnek olabilecek kimselerdir. Onlar, “medenileştirilmeleri” çok da mümkün gözükmeyen ve böylece kendi içinde ahenkli görünen bu dünyaya ait olmayan “yabancılar”dır. İmparator, aldığı bu önlemlerle onlarla aralarındaki mesafeyi ve bu topraklarda istenmediklerini bildirmiştir. Fakat bütün Hindistan’ı kontrol altına alan Doğu Hint Kumpanyası ve İngiliz hükümetinin, Çin gibi büyük bir pazardan uzak durmayı kabul etmesi mümkün değildir.

İngiltere, 1792’de Lord George Macartney’i (1737 – 1806) elçi olarak Çin’e göndermiştir. Ama Çin, diplomatik ilişki kurmayı reddettiği bu ülkenin elçisini, ticaret elçisi unvanıyla karşılamıştır. Macartney, Çin’e gelen elçilerin uymak zorunda olduğu protokol kurallarına göre imparatorun önünde yere tam uzunlukta secde etmeyi reddetmiş ve sadece Kral George’a yapacağı gibi İmparator Qianlong’a (1711 – 1799) tek dizini eğmeyi kabul etmiştir. Bu tavrına rağmen Macartney, Eylül 1793’te Heshen⁸⁶ ve İmparator tarafından kuzeydeki Rehe (Jehol) yazlık sarayında kibarca karşılanmıştır. Macartney, İngilizlerin Pekin’de diplomatik ikamet hakları, kısıtlayıcı Kanton ticaret sisteminin sona ermesi, uluslararası ticaret için yeni limanların açılması ve adil tarifelerin sabitlenmesi istemiştir. Bütün nezaket ve yumuşaklığına karşın ne Qing imparatoru ne de bakanı İngiliz isteklerinin hiçbirini kabul etmemiştir.⁸⁷ Modern manada

86 Heshen (1 Temmuz 1750 – 22 Şubat 1799), 18. yüzyılın sonunda yozlaşmış Çin bürokratlarının zirvesi olarak görülür. İmparator Qianlong’un en yakınındaki isim olarak, aldığı rüşvetlerle dünya tarihinin en zengin kişilerinden biri olmuştur. Qianlong’tan sonraki İmparator Jiaqing, servetine el koymuş ve onu intihara zorlamıştır. Bkz. <http://www.britannica.com/biography/Heshen>. Erişim Tarihi: 01.03. 2023.

87 Spence, *a.g.e.*, s. 122.

diplomatik ilişki, eğer her iki devlet de egemense, eşitler arası bir ilişki içinde, devletlerin ve toplumlarının çıkarlarını savunmak üzere hazır bulunacakları bir elçilik sistemini öngörür. Birinci Bölüm’de de tartışıldığı üzere Çin, “eşit diplomatik ilişki” kavramına yabancıdır, bunu kabul etmesi ise, kendini birlerce yıldır kabul ettirdiği “Orta Krallık” konumundan vazgeçtiği anlamına gelir. İmparator, elçinin ısrarı karşısında, tâbî krallara uyguladığı ve kendi merhametinin bir tecellisi olan secde ritüelini, İngiliz Kralı’nın da uygulayabileceği, böylece başkente gelip kendisine secde edebileceğini söylediğinde, herhalde İngiliz elçisi bambaşka bir dünyada olduğunun farkına nihayet varmıştır.⁸⁸ Müzakere yoluyla anlaşabilmelerinin mümkün olmadığını anlayan İngilizler, Çinlilere kapitalist pazar ilişkilerinin sadece yasal ekonomik süreçleri değil, arz-talep yasasına göre işleyen her türlü dolaşımı kapsadığını acı bir şekilde göstermişlerdir.

Bu dönemde, Batılıların Çin ürünlerine rağbet etmelerine karşılık, Çinlilerin Batı üretimi ürünlere hiç talepte bulunmamışlardır. Bu durum, Batı için dış açığa ve sonuç olarak ödemeler dengesinde bozulmaya neden olmuştur. Böylece kendi talebini yaratacak bir mal olarak afyon, Çin’e sokulmaya başlamıştır.⁸⁹ Afyonun Çin toplumu üzerindeki etkisini gören imparatorluk komiseri Lin Zexu’nun (1785-1850) çabalarıyla İmparator 1838’de afyon ticaretini tamamen yasaklamıştır.⁹⁰ 1839 baharında, Kanton bölgesinde bulunan bütün afyon depolarının Qing askerlerince basılması ve yakılması gerginliği arttırmıştır. Temmuz ayında alkollü bir İngiliz denizcinin aynı bölgede bir Çin köylüsünü öldürmesi neticesinde, Çin mahkemesince denizcinin yargılanmasını

88 Kissenger, *a.g.e.*, s. 60.

89 Spence, *a.g.e.*, s. 123.

90 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 32.

kabul etmeyen İngilizler arasında ilişkiler daha da kötüleşmiş ve nihayet Zhu Jian'a girmeye çalışan İngiliz savaş gemisinin Çin blokajını kırmaya kalkmasıyla savaş başlamıştır. Çin'in mağlubiyeti neticesinde 1842 yılında imzalanan Nanking Anlaşmasıyla savaş son bulmuş ve Çin tarihinin yeni safhası, Çin'in 19. yüzyılı başlamıştır.

2.2. Yeni Dünyayı Eski Zihinle Karşılama (1842-1861): İlk Tepkiler

Karşılaştırmalı bir analizle, Richard S. Horowitz; Osmanlı İmparatorluğu, Siyam Krallığı ve Qing İmparatorluğu'nun aynı zaman dilimi içinde kapitalist dünya ekonomisine eklemlendiğini söyler. Gerçekten de 1838 Balta Limanı Anlaşması'yla ekonomik manada eklemlenme süreci başlatılan Osmanlı İmparatorluğu'nun, hukuki manada destekleyici bir metin olarak görülebilecek olan Islahat Fermanı'nı ilanı 1856'dır. Qing İmparatorluğu ise I. Afyon Savaşı sonunda imzaladığı Nanking Anlaşması'yla girdiği benzer süreçte, 1858'de imzalamaya zorlandığı Tientsin Anlaşması'yla yarı-sömürgeleştirilmiştir. Horowitz, Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanan yarı-sömürgeleştirme stratejilerinin benzerlerinin Çin'e uygulandığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun adeta bir model olarak başta Çin olmak üzere diğer yarı-sömürgeleştirilen Asyalı toplumları dizayn ederken yararlanan birçok bilginin ilk elden tecrübe edildiği bir ülke olduğunu söyler.⁹¹

Bu süreçte göze çarpan en önemli fark ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın sınırında olduğu için, onunla çok kez savaş ve diplomasi sahasında karşılaşmış olmasıdır.

91 Richard S. Horowitz, "International Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire During the Nineteenth Century", *Journal of World History*, Vol. 15, No. 4, Dec., 2004, s. 442.

Osmanlı İmparatorluğu, hazmedilmesi her ne kadar zor olsa da Habsburglarla, bir diğer deyişle Batı ile olan ilişkilerini 11 Kasım 1606'da imzalanan Zitvatoruk Antlaşması'ndan itibaren eşitlik temelini oturtmuştur. 18. yüzyılda, askerî manada ıslahatlara başlamış, 1793'ten itibaren yurt dışında daimî elçilikler açmaya başlamıştır. II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) kurumsal modernleşme sürecini ciddiye alan İmparatorluk, 1821'de kurulan Tercüme Odası'yla, İmparatorluğun reform dönemini (1839-1876) yürütecek olan yeni siyasal elitleri yetiştirmiştir. Nitekim 1838 Balta Limanı Anlaşması'ndan hemen sonra 1839'da yayımladığı Tanzimat Fermanı ile askerî ve kurumsal modernleşmeyi, sosyal ve hukuksal zemine taşımıştır.

Oysaki süreç Çin için çok daha trajiktir. Her ne kadar Heshen bürokratik yapıya büyük zararlar vermiş ve Beyaz Lotus İsyanı (1796-1804) ülkeyi çok yormuşsa da Çin, kendi tarihsel dinamikleriyle aşacağı sorunlarla yüz yüzedir. Bürokratik yozlaşma neticesinde hanedan değişimi bile Çin siyasal ve toplumsal düzeni içinde gelişen bir olaydır. Çin topraklarının yağmalanması ve tahtı ele geçirme mücadeleleri Çin düzeninin büyük resmi içinde yer alır. Şimdiki düşman ve yaşanan süreç ise daha evvel hiç tecrübe etmedikleri bir durum yaratmaktadır: “göğün altındaki her şey” büyük ve geri dönülmez bir dönüşüme uğramaktadır. Fakat büyük devlet geleneği sayesinde tecrübi bilgi üzerinden sorun çözme tekniğine alışmış ve gerçek manada değişimin ne olduğunu yüzlerce yıldır tecrübe etmemiş Çin siyasal elitleri açısından ortaya konan ilk tepkilerden çıkarılacak sonuç değişimi algılamaktan çok uzak olduklarıdır. Esasen aynı durum Batılılar için de geçerlidir. 19. yüzyıl itibarıyla büyük ve kadim Çin medeniyetini tanımadan, Osmanlı İmparatorluğu'nu rol model olarak ele alıp ortaya

koydukları uygulamalar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel eğilimin aksine, Çin'de Batı düşmanlığını keskinleştirmiş ve Batı karşıtlığı temelinde şekillenen ulusal onur düşüncesi, en modernist akımlarda bile daha sonra kendisini hissettirmiştir.⁹²

Çin siyasal elitleri, Afyon Savaşı sonrası ortaya çıkan durumu, barbarların geçici askerî üstünlüğü olarak değerlendirmiş, tarih boyu barbar istilasına uğrayan Çin'in her zaman işe yarayan iki taktiğini uygulamaya koymuşlardır. Bunlardan ilki, barbarları büyük Çin kültürü içinde eritmek, diğeri barbarları birbirine düşürmek suretiyle parçalamak ve yok etmektir. Oysa bu seferki "barbarlar"ın amacı ne tahtı ele geçirmek ne de yağma yaparak dönmektir. Hiçbir barbarın daha önce talep etmediği ayrıcalıklı ticari haklar, eşit diplomatik ilişki, daimî elçilikler açma, ticaretlerinde kendi hukuklarının uygulanması ve Kanton bölgesi dışında kalan Çin coğrafyasının da ticarete açılması gibi isteklerde bulunmuş ve baskı kurmuşlardır.⁹³ Fakat II. Afyon Savaşı'nın sonuna kadar (1861), Çin siyasal elitleri yeni bir strateji belirlememiş, barbarlara karşı kadim strateji ve bu stratejiye uygun bilindik taktikleri uygulamaya devam etmiştir.

Aslında, Afyon karşıtı kampanyanın başını çeken Lin Zexu, Batılıların en iyi askerî metotlarının alınması gerektiğini, ilk mağlubiyetten sonra savunmaya başlamıştır. Onun öğrencisi olan Wei Yuan (1794-1857), II. Afyon Savaşı öncesinde, Çin'in güçten düştüğünü ve yenilenmenin şart olduğunu saptayan ilk kişidir. Hocası Lin Zexu'nun ötesinde

92 Tam da bu yıllarda ünlü antropolog ve Çin araştırmacısı Eugène Simon, bu neticeyi doğurabilecek uygulamalardan kaçınılması için Batı'yı uyarmıştır. Bkz. Eugène Simon, *Çin Uygarlığı*, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Oğuz Adanır, 2. B.s., 2022, s. 125-130.

93 Kissinger, *a.g.e.*, s. 60 – 85.

Wei Yuan, mevcut durumu yeni bir düzen sorunu olarak görmüştür. Bu açıdan 18. yüzyıl boyunca askerî ıslahatlarla yetinen Osmanlı siyasi elitlerine karşı, ilk kez sorunun “nizâm-ı cedit” olduğunu söyleyen III. Selim’in yaklaşımına benzerdir. Fakat Wei Yuan sadece bir mandarin ve tarihçidir. Henüz düşüncelerini Çin siyasetinde savunacak, hocası Lin Zexu’dan başka güçlü bir kişi yoktur. Yine de Wei’nin verili şartlar içinde çabalarının azımsanmaması gerekir. Wei, Liangkiang yöneticisiyken, hububat vergilerini taşıyan gemilerin sadece büyük kanalı değil, deniz rotalarını da kullanmaları için planlar hazırlamıştır. Ayrıca tuz tekeli reformu için iki bin tüccara lisans çıkartmış, böylece bir düzine kadar kalıtsal lisans sahibinin elinden bu tekeli almıştır. Wei, ticarete devletin sınırlı imkân ve kapasitesine karşın, tüccarların güçlendirilmesi, onların verimlilik ve fayda merkezli bakış açılarının ülkeyi zenginleştirme ve güçlendirmede elzem olduğunu vurgulamıştır. Wei, Afyon Savaşı sürecinde iki hacimli kitap yazmıştır. İlki, *Emperyal Askeri Tarih* (*Sheng-wu chi- Imperial Military History*), diğeri *Kıyı Ülkelerinin Resimli Coğrafyası* (*Hai-Kuo T’u-Chih- Illustrated Geograpy of Maritime Countries* (*Illustrated Treatise on Sea Power* olarak da çevrilmiştir)). *Emperyal Askeri Tarih*’te Wei-Yuan, sadece Qing’in askerî seferlerini ele almakla kalmamış, hatta ondan çok daha fazla devletin ve halkın faydasına olabilecek mali ve ekonomik bir çerçeve sunmuştur. Wei, özellikle altın ve gümüş madenciliği alanında özel teşebbüsün cesaretlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öncelikle insanların bu tarz hür teşebbüsleri engellenmemeli ve artan üretimi destekleyen ölçüde bir vergilendirme yapılmasını savunmuştur. Wei’nin coğrafya kitabı ise, Afyon Savaşı tecrübesinden yola çıkarak, modern bir donanmanın tesisi ve Batı

teknolojisine dayanan silahlar üretilmesi meselesini esas alır. Wei'ye göre Batılıları kontrol etmenin yolu, onların tekniklerini öğrenmekten geçmektedir.⁹⁴

Wei, resmî devlet ideolojisi olan Konfüçyüsçülüğe karşı legalizmin de savunuculuğunu yapmıştır. Onun bu çalışma ve önerileri, refah ve güç merkezli “Kralın Yolu”nu temel alan legalist düşüncesiyle çok uyumludur Nitekim bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere, güçlü merkezî yönetim, güçlü ordu ve müreffeh toplum ilkelerini benimsemiş olan legalizm; sorumluluk, hiyerarşi ve uyum gözetilerek gücü yerele dağıtma konusunda çok daha inisiyatif veren Konfüçyüsçülük’e göre Wei’nin yaklaşımına son derece uygundur.

Wei’nin güçlü Konfüçyüsçü siyasal-bürokratik elitlere karşı “barbarlardan öğrenmek” önerisini savunabilmesi bile oldukça önemlidir, fakat bu düşüncelerin Çin için erken olduğu da açıktır. Esasen tüm kültürler, baskın olsun ya da olmasın veya medeni veya daha primatif bir toplumun maddi ve manevi üretimlerini kapsasın, melezlenmelere ve dışarıdan alımlamalara açıktır. Çin kültürünün de bunun dışında olması mümkün değildir. Henüz bu çalışmanın Birinci Bölüm’ünde ilahiyatlarının Türklerden ne kadar etkilendiğinden bahsedildi, bu elbette sadece bir örnektir. Fakat Çin merkezli dünya düşüncesi, diğer “... merkezci” tarih açıklamaları gibi belirli oranda özcüdür ve Çin’in diğer toplumlar üzerindeki hegemonyasının araçlarından biri olarak “dışarıya öğreten ama dışarıdan öğrenmesine gerek olmayan” bir kültür muhayyilesine dayanır. “Batılılardan öğrenmek” düsturu, bu manada Sinosfer’in krizine işaret eder. Çünkü Çin’den öğrenen ve bu yolla medeniyetin ürünlerinden faydalanan “yakın

94 Kwang-Ching Liu, “The Beginings of China’s Modernization”, *Li Hung-chang and China’s Early Modernization*, New York, An East Gate Book, Edt. Samuel C. Chu- Kwang-Ching Liu, 1994, s. 4-5.

barbarlar”, Çin bile “Batı”dan öğreniyorsa, niçin imparatoru kozmik sistemin tepesine yerleştirsin? “Batıdan öğrenmek”, Çin’in tarihte gördüğü diğer barbarlardan Batılıların farklı olduğunu ve mevcut durumun geçici olmayabileceği inancının yerleşmesine bağlıdır. Her ne kadar 19. yüzyıl Çin modernleşmesi ağır işleyen bir süreç olarak değerlendirilse de bu epistemolojik kırılmanın ne kadar büyük bir mesele olduğunu ihmal etmemek şarttır. Böyle bir kopuşun gerçekleşmesi için ise, tek mağlubiyet elbette yeterli olmamıştır. Bu nedenle, Wei ile Lin azınlıkta kalmış, legalist düşünce çerçevesinde olmasa bile “kendini güçlendirme” projesi, II. Afyon Savaşı’ndan sonra kabul görmüş, Wei’nin eserleri Çin aydınının başucu kitaplarından biri haline gelmiştir.⁹⁵

1861’de başlayan reform sürecini, emperyalist ülkelerin bitmek bilmez talep ve dayatmaları kadar etkileyen bir başka olay da Taiping Ayaklanması’dır (1850-1864). Çin tarihi boyunca, milyonlarca kişinin ölümüne neden olan büyük ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Ama daha önce açıklandığı üzere, tüm bu ayaklanmalar Sinosfer’in düzen ve kaos diyalektiği çerçevesinde, Çin merkezli dünyanın sürekliliğinin içinde değerlendirilmelidir. Taiping Ayaklanması ise, Çin’in 19. yüzyılına karşı, yine bu yüzyılın Çin’e verdiği bazı enstrümanları ve inançları eklemleyerek ortaya çıkmış bir harekettir. Eklektik yapısı içinde ütöpik sosyalist (komünler ve anarşizm) düşüncüyü, ilk dönem Hristiyan komünal yaşam biçimi ve inanç yapısından çıkaran, ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle suçlanan Qing’e yönelik tepkiyi de örgütleyen Taiping isyancıları, Çin siyasal tarihine iki açıdan büyük etkide bulunmuştur. Birincisi, reformun sadece emperyalist ülkelere karşı değil, onların neden olduğu

95 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 21-41.

sorunlar yüzünden çatırdayan Çin toplumunun düzeni açısından gerekli olduğu kanaatinin yaygınlaşması, ikincisi de Qing karşıtı milliyetçi siyaset ve 20. yüzyılın başlarından itibaren kendini hissettiren anarşist ve sosyalist hareketlerin bu ayaklanmayı tarihlerinin mihenk taşlarından biri olarak görmesidir.

2.3. Taiping İsyanı ve Hong Xiuquan

Taiping İsyanı'nın lideri Hong Xiuquan (1814-1864), Hakka milliyetine mensup bir ailenin dört çocuğundan en küçüğü olarak, 1 Ocak 1814'te, Guangzhou eyaletinin Guangdong şehrine bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir.⁹⁶ Hong'un Hakka milliyetinden olması önemlidir. Hakkalar, yüzyıllar evvel Çin'in kuzeyinden güneye göç etmek zorunda kalan, ekseri olarak dağlık bölgelerde yaşayan, kadınları demir ayakkabı giymeme avantajıyla üretimin içinde olup erkeklerle beraber savaşılabilen, bu açıdan da Konfüçyüsçü aile yapısına uyum göstermeyen bir halktır. Bu yönleriyle, özellikle Çin'in güneyinde etkili olan Hristiyan misyonerlerin ilgisini çekmiş, hatta misyonerlerin bir kısmı Hakkaların, İsrailoğullarının kayıp kavmi olduğunu iddia etmiştir.⁹⁷

Hong'un ailesi, birçok Çinli aile gibi, varlıklarının neredeyse tümünü, Hong'un *shengyun* derecesi alması için memuriyet sınavlarına hazırlanmasına ayırmıştır. Fakat Hong ilk kademe sınavı geçse de daha fazla ilerleyememiştir. Fakat bu sınavlara hazırlanırken 1836'da Guangzhou'ya (Kanton) gitmesi ve burada Amerika Birleşik Devletleri'nden

96 <https://www.britannica.com/biography/Hong-Xiuquan>. Erişim Tarihi: 30.03.2023.

97 P. Richard Bohr, "Did the Hakka Save China: Ethnicity, Identity and Minority Status in China's Modern Transformation, *Headwaters*, Vol: 26, 2009, s. 10.

(ABD) gelen Seaman's Friends Society⁹⁸ adlı misyoner topluluğun emriyle Whampoa'da vaaz veren Proteston misyoner Edwin Stewens (1802-1837) ile tanışmıştır. Hong, Çince yazılmış olan “Çağı Teşvik Etmek İçin İyi Sözler” başlıklı risaleleri edinmişse de sınavlara hazırlandığından, bu risalelerle alakalı herhangi bir faaliyetine rastlanılmaz. 1837'de üçüncü bir sınav başarısızlığından sonra gördüğü garip bir rüyada Hong, kendisine bir kılıç veren sakallı, altın saçlı bir adamla ve ona kötü ruhları nasıl öldüreceği, kime “Ağabey” diye hitap edeceği konusunda emir veren daha genç bir adamla sohbet etmiştir. Gördüklerinden sonra altı yıl boyunca, Hong bir köy öğretmeni olarak görev yapmış ve bir kez daha sınavları geçmeye çalışmıştır. Ancak *shengyun* sınavlarında dördüncü kez başarısız olduktan sonra Hristiyan risalelerini tekrar açmış ve baştan sona okumuştur. Âni bir farkındalık şokuyla Hong, rüyasındaki iki adamdan birinin risalelerdeki Tanrı ve diğerinin İsa olması gerektiğini ve bu nedenle kendisinin de “Tanrı'nın Oğlu”, İsa Mesih'in küçük erkek kardeşi olması gerektiği kanısına varmıştır.⁹⁹

Hong, ilk dönem Hristiyanlarının komünal yaşam biçimiyle, asketik (çileci) Protestan inancını harmanlamıştır. Ortaya koyduğu bu inanç sistemini, Mançu Sarayı'nın yaşam biçiminin ve yabancıların baskısıyla hareket eden bozulmuş bürokratların davranışlarının tam karşısına yerleştirmiştir. Cinsiyetler arasında ayırım yapılmasını, afyon ve tütün içilmesini, fuhuşu, dansı, alkol tüketmeyi mutlak olarak yasaklayan eşitlikçi bir asketizm şart koşturmuştur. İncil'in

98 Boston merkezli bu topluluk için bkz. “Boston Seaman's Friend Society, 1828”, *Boston Notions*. Boston, N. Dearborn. 1848, s. 230-231. Ayrıca, https://en.wikipedia.org/wiki/Boston_Seaman%27s_Friend_Society. Erişim Tarihi: 30.03.2023.

99 Spence, *a.g.e.*, s. 171.

Guetzallf çevirisini kullanan Hong, Baptist misyone Issac-caar J. Roberts ile münasebetini yoğunlaştırmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca Hong'un analojisinde yeni *Ahit* kadar, düzen getirici *Eski Ahit*'in de etkisi büyüktür. Ayrıca Hong, Han öncesi bozulmamış olduğunu düşündüğü tek Tanrı inancına sahip Çin ilahiyatını da bu Hıristiyan doktriniyle birleştirmeye çabalamıştır.¹⁰¹ Bu tavır hiç şüphesiz, Konfüçyüsçülüğün etkisini kırmaya yönelik bir hamledir. Evrensel bir din, Çin halk kitleleri üzerinde, ulusal tarihle uyumlu hale getirilirse, daha etkili olacağını düşünmüş olabilir.

11 Ocak 1851'de Hong Xiuquan, taraftarlarını toplamış ve Taiping Tianguo'nun Cennetsel Kralı olarak "Büyük Barışın Cennetsel Krallığı"nı (Taiping olarak kısaltılır) ilan etmiştir. Mart 1853'te bir milyon Taiping isyancısı, eski Ming başkenti Nanking'i ele geçirdiğinde, Hong, kullandığı analojiye uygun olarak şehrin adını "Yeni Kudüs (New Jerusalem) olarak değiştirmiştir.¹⁰² İsyanın, devletleşme aşamasına gelmesiyle Hong yeni kurallar belirlemiştir. Para, teorik olarak herkes tarafından paylaşılmak üzere ortak bir hazinede tutulmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in Çince tercümesine ve Hong Xiuquan'ın dinî vahiylere ve edebi eserlerinin kopyalanmış versiyonlarına dayalı olarak sınavlar yeniden başlatılmıştır. Özel konut ve idari birimlerde örgütlenen kadınların bürokraside denetim görevlerinde bulunmalarına ve kendi özel sınavlarına girmelerine izin verilmiştir.¹⁰³ En dikkate değer uygulama, yerel bir askere alma sistemiyle bağlantılı

100 Rudolph Wagner, "Understanding Taiping Christian China: Analogy, Interest, and Policy", *Christen und Gewurze: Konfrontation und Interaktion Kolonialer Und Indigener Christentumsvarianten*, ed. Klaus Koschorke, Göttingen, Vandenohek – Ruprecht, 1998, s. 133. Spence, *a.e.*, s. 174.

101 Wagner, *a.g.m.*, s. 136-137.

102 *A.e.*, s. 136. Bohr, *a.g.e.*, s. 14.

103 Spence, *a.g.e.*, s. 174-175.

olarak, Çin’de o zamana kadar görülen insan örgütlenmesi için belki de en ütöpic, kapsamlı ve otoriter planı oluşturan Taiping Toprak Yasası’dır. Tüm arazi, Taiping’teki aileler ve destekçileri arasında, aile büyüklüğüne göre, kadın ve erkekler eşit pay alacak şekilde bölünmüştür. Her aile kendi geçimi için ihtiyaç duyduğu ürünleri sakladıktan sonra geri kalanını büyük ortak tahıl ambarlarına yerleştirmiştir. Her yirmi beş aile; üretimin kayıtlarını tutan, çekişmeleri karara bağlayan, gençlerin İncil ve Taiping doktrinlerine göre eğitimini denetleyen ve her Şabat Günü Hristiyan ayinleri düzenleyen bir “çavuş” tarafından denetlenmiştir.¹⁰⁴

Taiping Toprak Yasası ve sosyal örgütlenmesi, daha sonra Sun Yat-sen ve Mao Zedong’un amaçladığı toprak devrimi için bir modeldir. Taiping, sadece topraksız köylüyü topraklandırmamış, ayrıca ihtiyaç fazlasını ortak tahıl ambarlarına yerleştirerek, “herkesin ihtiyacına göre” komünist ilkesini de hayata geçirmiştir. Esasen doğrudan komünler oluşturmak yerine, ihtiyaç baz alınarak toprağın dağıtılması ve ihtiyaç fazlasının toplanması, halkın hem kendisine ait göreceği bir toprağın varlığını sağlayarak köylülerin desteğini almasını sağlamış hem de ihtiyaç fazlasını ortak mülkiyete tabi kılacağı bir kural yoluyla, demokratik devrimden komünist topluma doğru bir hat çizmiştir. Nitekim daha sonra Mao döneminde görülen komün uygulamaları, çok erken bir dönemde köylünün toprak mülkiyeti ile olan ilişkisini kestiğinden arzu edilen desteği bulamamıştır. Deng’in komünleri dağıtarak yeniden köylüye küçük toprak mülkiyeti sağlaması yoğun destek görmüştür. Esasen Taiping modeli, klasik Marksist ilerlemeciliğin karşısında, mülkiyet düşüncesini derhal ortadan kaldırmadan, fakat ihtiyaç fazlasını

104 A.e., s. 175.

kamuya ait kılan anlayışıyla iyi bir model olabilirdi. Fakat Taiping deneyimi ütopyik sosyalist bir girişim olarak görül-müş ve “bilimsel sosyalist” yasalara uygun bulunmamıştır. Yine de Çin’in 19. yüzyılında böyle bir deneyimin mirası, daha sonraki demokratik devrim süreçlerinde, toprağın adil bir biçimde bölüş-türülebileceği konusunda köylü kitleleri ikna etmek ve mücadele sürecine katmak açısından yararlı olmuştur. En azından köylüler, böyle bir bölüşümün müm-kün olabildiğini artık bilmektedirler.

Taiping’de Hong Xiuquan kadar bahsedilmeyi hak eden bir başka kişi, kuzeni Hong Rengan’dır (1822-1864). İngi-liz yönetimi altındaki Hong-Kong’ta yaşadığından, Batı dü-şüncesi ve kültürüne birinci elden tanık olmuş ve öğren-miştir. Hong Xiuquan’ın yanında ilk yer alanlardan biridir. Taiping’in başbakanı (1859) ve ciddi bir Batılılaşma progra-mını öneren ilk kişidir. Hukuk ve bankacılık sistemlerinin geliştirilmesi çağrısında bulunmuş; otoyolların, demiryolla-rının ve buharla çalışan yük gemilerinin inşası; posta hiz-metinin getirilmesini savunmuş, gazetelerin yayınlanması; falcılığın ve çocuk öldürmenin terk edilmesini önermiştir. Hong Xiuquan, bilgilerin gazeteler aracılığıyla yayılmasını önerisi dışında tüm bu önerileri “doğru” olarak onaylamış fakat bunların hiçbirini uygulamaya konulmamıştır.¹⁰⁵

Hong Xiuquan, Osmanlı Devleti’nin “Fetret Devri”nde, tasavvufî-bâtını bir akım olan Bedreddinîlik’in müşşidi Şeyh Bedreddin ile mukayese edilebilir. Şeyh Bedreddin, toprakta özel mülkiyeti reddeden düşüncesiyle, özellikle Rumeli top-raklarında önemli bir teo-politik hareket başlatmıştır. Her

105 Scott Plencner, “The Failure of China’s First Modernization Plan: The Roo-ts of the Failure of Hong Rengan’s Taiping Reforms”, <http://www.splencner.com/history/Papers/Taipingweb.pdf>. (Erişim tarihi: 23.06.2023.). Spence, *a.g.e.*, s. 178.

ne kadar ilk dönem Hristiyan yaşantısı, Roma İmparatorluğu'nun baskısı karşısında küçük gruplar halinde komünal bir hayat sürme zorunluluğunun bir ürünü olsa da Hz. İsa'nın söylevleri bu zorunluluğun inanç temeliyle desteklenmesini sağlamıştır. Bununla beraber ilk Hristiyanlar, daha ziyade zahit denilebilecek kimselerdir. İslam tasavvufunun ilk döneminde de züht anlayışı öne çıkmıştır ama özellikle 11 ve 12. asırlardan sonra züht ve çilecilik sadece seyr-i sülûkta bir dönem olarak görülmüştür. Terki terk etmek diye anılan, böylece zühde son veren yeni bir süreç talip için başlamıştır. Dünya, kişinin kemâlâtında âlem-i şuhud olması hasebiyle yeniden önem kazanmış ve beşeriyeti zevk edinmenin de manevî önemi vurgulanmaya başlanmıştır. Bu açıdan Bedreddin'in eşitlikçi vurguları, Hong'un züht anlayışından daha öte, vahdet-i vücûd öğretisi kaynaklıdır. Her şeyi birlemek, aynı zamanda bir olmayı madden de tecrübe etmeyi gerektirir. Bu kişilik ve yetenek farkını reddetmek anlamına gelmez, çünkü bunların her biri farklı derecede tecelli eden Zatın isim ve sıfatlarıdır. Fakat toprak mülkiyeti bir yetenek ya da kişilik konusu değildir. Üstünde her kim çalışıyorsa, ona türlü meyve ve sebzeler sunan Rahmaniyetin bir tecellisidir. İsim ve sıfat Zat'tan ayıramayacağı için, toprak da parçalanamaz ve mülke konu olamaz.¹⁰⁶ Şeyh Bedreddin'in hareketi, antik dünyanın tüm eşitlikçi teo-politik hareketleri ve köylü-göçebe isyanları gibi bastırılmıştır. Ayrıca bu isyanın, "Fetret Devri"nin koşullarına reaksiyon gösteren kitlelerin desteğini arkasına aldığını söylemek yanlış olmaz. Hong'un da isyanı, Çin'in içinde bulunduğu

106 Daha geniş bilgi için bkz. Şeyh Bedreddin, *Varidat*, İstanbul, Tekin Yayınevi, Yay. Hz. Mehmet Kanar, 2015. Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu II – Osmanlılar: Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm (1300 – 1481)*, İstanbul, Alan Yayıncılık, Çev. Yılmaz Öner, 1988.

koşullara bir reaksiyondur ve teo-politik bir harekettir. Bu açıdan, Şeyh Bedreddin örneğinde görülen, tarihte Mazdek, Karmati v.b. gibi isyanlarla da mukayese edilebilecek bir gelenek içinde değerlendirilebilir. Egemen siyasal sistemi meşrulaştıran ilahiyat, o sisteme karşı muhalefet edenlerin de manevi kaynağıdır. Zaten ideolojileri de “seküler teolojiler” olarak görürsek, modern dünyadaki siyasal hareketlerin de bir yönüyle teo-politik hareketler olduğu iddia edilebilir. Yalnız Hong’un isyanını farklılaştıran, sadece teolojik içeriği değil, aynı zamanda modern dönemde ortaya çıkışı ve Hong Rengan gibi Batı tarzı modernleşmeyi savunan liderleri içinde barındırması ve Mançu karşıtlığıdır. Bu da hareket içinde belirli çelişkilerin doğmasına neden olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, matbuat üzerinden halka ulaşılmasını savunan Hong Rengan’ın düşünceleri; vahiy, vahye muhatap olan kişi ve vahyin duyurulması arasındaki klasik bağın kopması anlamına gelir. Oysa vahyin kutsiyetini sağlayan en önemli unsurlardan biri eş zamanlı olarak dışavurumudur. Oysaki editöryel faaliyet içeren ve sınırlı sayıda basılan dergi-gazete aracılığıyla vahyin duyurulması, kutsiyetin izharının şekil şartlarını zora sokar, onu dünyevileştirir. Bu nedenle de Hong’un, kuzeninin önerisini reddetmek zorunda kaldığı düşünülebilir.

Taiping’in başarısızlık nedenlerinden biri de gelenek ve modernlik arasında ikircikli bir tutum belirlemek durumunda kalan Taiping önderliği arasındaki kolektif uyumsuzluktur. Bu durum Taiping yönetim sisteminin, normatif zayıflığını da gözler önüne serer. İnanç birliğinin önemli bir kolaylaştırıcı gibi görülmesi hatalı olur, çünkü inanç sarsılabilen bir şeydir. Taiping’in büyük liderlerinden Yang Xiuqing¹⁰⁷ (1821

107 Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Yang-Xiuqing>. Erişim Tarihi: 20.06.2023.

– 1856) ve Shi Dakai’nin¹⁰⁸ (1831 – 1863) hayatları, kolektif liderliğin kendi içindeki çatışmalar sonucu, bu liderlerin birbirlerine olan inanç ve güvenlerinin yıkılması nedeniyle trajik şekilde son bulmuştur.¹⁰⁹ Batı’nın kralı olarak bilinen Xiao Chaogu (D.T. 1820) ise henüz 1852 yılında ölmüştür. Böylece Taiping çöktüğünde Hong’un yanında eski kolektif liderlikten neredeyse kimse kalmamıştır.

Devrimlerin kendi evlatlarını yemesi neredeyse bir kural haline gelmiştir. Fakat bu çalkantılı dönem zarfında, kolektif liderlik yapısını yenileyebilme ve elit dolaşımını sürdürebilme yeteneği gösterebilenler rejimlerinin varlığını koruyabilmiştir. Taiping’in de devrimlerin bu trajedisinden muaf olması beklenemez. Fakat Taiping, yukarıda da vurgulandığı üzere, kolektif liderliğin sürdürülmesini sağlayacak olan normatif çerçeveyi sağlamada eksik kalmıştır. Ayrıca Batı desteğini arkasına alan Qing’in saldırıları ve kültürel dönüşüme çok hazır olmayan Nanking başta olmak üzere Han kökenlilerin ikircikliği Taiping’i daha zayıf kılmıştır.

Batılı güçlerin Taiping karşısında Qing’i tutma tercihleri son derece anlaşılabilir. Taze bir güç olan, Batılı devletlerin ayrıcalıklarını reddeden ve Qing’e nazaran Hong Ren-gan gibi Batı’yı daha iyi tanıyan liderlere sahip Taiping’in zaferi Batı için daha sorunludur. Nihayetinde Batılı güçler, Taiping’i silah zoruyla masaya oturtsa da uzun müzakereler

108 Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Shi-Dakai>. Erişim Tarihi: 20.06.2023. Yang ve Shi hakkında ayrıca bkz. Wagner, *a.g.e.*, s. 133. Spence, *a.g.e.*, s. 175-176.

109 Taiping liderliği arasındaki çatışmaları anlatan birçok tiyatro eserinin yorumlandığı ve süreçle ilişkin bilgileri verildiği bir çalışma olarak bkz. Xiao-mei Chen, “Six “Taiping Rebellion” Trajedis: Heroes, Traitors, and the Discourse of the Chinese Revolution”, *Changing the Subject: Marvin Carlson and Theatre Studies: 1959-2009*, Michigan, University of Michigan Press, ed. Paula Vogel, 2009, 285-291.

yeniden başlayacak ve bu sefer sadece zayıf Mançu Ordusu'yla değil, Hakkalar başta olmak üzere Taiping'i destekleyen halkla da savaş sürdürölmek zorunda kalınacaktır. Oysaki "Asya'nın hasta adamı" bir kez kolunu kaptırmıştır. Benzer bir tercihi, Kavalalı Olayı'nda (1838) Mısır karşısında Batılı güçlerin Osmanlı Hanedanı'nı desteklemelerinde de görürüz. Zayıf ve birçok anlaşmanın dayatılabileceği Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesi, ciddi modernleşme hamleleri ile Doğu Akdeniz'de kayda değer bir güç haline gelen Mısır'daki Kavalalıların, Âl-i Osman'ın yerini almalarına tercih edilmiştir. Batılı devletler, Taiping ayaklanmasını büyük bir ciddiyetle takip ederek raporlamış ve bu raporlar doğrultusunda Qing'in savaşı kazanmasını sağlamada önemli lojistik destek sunmuşlardır.¹¹⁰

Üstelik Qing, Taiping ile müttefik olan Zhang Lexing'in (1810-1863) önderliğinde, Kuzey bölgelerinde etkili olan Nian ayaklanmasıyla ve Çin'in güneybatısında kalan Dali'de, "Sultan Süleyman" adını alan Müslüman asi Du Wenxiu'nun (1823-1872) isyanıyla uğraşmaktadır. Du, *Pingnan Guo* (Barışık (pacified) Güney Krallığı) adında yeni bir devlet kurmuştur; bu şüphesiz Taiping Cennetsel Krallığı isminin bir versiyonudur.¹¹¹ Bu isyanlar ve 1856-1858 yılları arasında Batılı güçlere karşı II. Afyon Savaşı'nın ilk safhası, Çin için büyük utanç kaynağı olarak görölen "Tientsin (Tienjin) Anlaşması"¹¹² (1858) ile neticelenmiş, anlaşmayı uygulamayarak mücadeleye devam eden Qing, 1860'ta anlaşmayı uygulamaya koymak zorunda kalmıştır. Böylece Qing, yarı-sömürge bir imparatorluk olarak nitelenebilecek

110 Raporlar için bkz. Prescott Clarke – J. S. Gregory, *Western Reports on the Taiping*, Canberra, Australian National University Press, 1982.

111 Spence, a.g.e., s. 182 ve 186.

112 Anlaşma maddeleri için bkz. Kissenger, a.g.e., s. 98.

hukuksal zorlamalara maruz kalmıştır. Burada da Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi ile Çin'in kaderi zamansal olarak örtüşmüştür. Batılıların baskılarıyla ilan edilen Islahat Fermanı'na (1856) içerik olarak oldukça benzeyen Tientsin Anlaşması, Ferman'dan sadece iki yıl sonradır. 1838 Balta Limanı Anlaşması ve 1842 Nanking Anlaşması'yla iki kadim imparatorluk kapitalist dünya ekonomisine eklenirken, bu anlaşmalarla her iki imparatorluk da yarı-sömürge olma sürecine girmiştir.¹¹³ Ayrıca, nasıl ki 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra, Tanzimat'ın ikinci kuşağı olarak adlandırılan rical, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecine hız verdiyse, Qing seçkinleri de 1860 sonrası, sınırlı da olsa bir reform süreci başlatma zorunluluğu hissetmiştir. 1861 yılında henüz altı yaşında tahta çıkan İmparator Tongzhi'nin (1856 – 1875) adıyla anılan bu reform sürecinin ardındaki esas güçler ise, İmparatorun annesi ve İmparator naibi İmparatoriçe Dowager Cixi (1835 – 1908) ile Taiping'in mağlup edilmesinde çok önemli roller üstlenen Zeng Guofan (1811-1872) ve takipçisi Li Hongzhang'tır (1823-1901). Bu ilk reform sürecinin temel sloganı da “kendini güçlendirme” olarak belirlenmiştir.

2.4. İlk Reformlar ve Çin Siyasal Elitleri (1861-1898)

1860'ta Pekin, Batı müttefik ordularının işgali altındayken, Çar'ın Pekin'deki tam yetkili elçisi Kont Nikolai Ignatieff (1832 – 1908), Çin sarayının Batılı güçleri Çin'in başkentinden sadece Rusların çıkarabileceğine, Batılı güçleri

113 Sürecin ayrıntılı bir incelemesi ve Çin'in bu dönemdeki çabaları için bkz. Mary B. Rankin- John K. Fairbank- Albert Feuerwerker- Ann Arbor, “*Introduction: Perspectives on Modern China History*”. *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerwerker, 1986, s. 3-21.

de Çin'in anlaşma şartlarını uymasını sadece Rusya'nın sağlayabileceğine ikna etmiştir.¹¹⁴ Kont Ignatieff, siyasi tarihe meraklı Türk okuyucusunun aşına olduğu bir isimdir. 1864-1877 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Rus Büyükelçisi olarak çalışan Ignatieff, Çarlığın yayılmacı ve asimilasyoncu siyasetlerinin öncülerindendir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce görev yaptığı Çin'de, adeta ustalık eğitimini almış ve özellikle Çin'in kuzeydoğu bölgelerine el koymalarını sağlayan 1860 tarihli Pekin Anlaşması'nda maharetini göstermiştir. Böylece Batılı devletlerden çok daha büyük bir tehdit olarak Rusya, Çin'in en önemli dış sorunu haline gelmiştir. Rusya'nın Çin'le geniş sınırı, Orta Asya ile Pasifik'e doğru iştahla yayılma istenci ve hâkimiyet alanını ekonomik araçlardan ziyade militarist araçlarla büyütme çalışması, onu diğer Batılı devletlere nazaran dikkat edilmesi gereken bir güç yapmaktaydı. 19. yüzyılın bu kesitinde baş düşman tespitinde Çin ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinin bir kez daha kesiştiğini söylemek mümkündür.

II. Afyon Savaşı, Japonya için de önemli sonuçlar doğurmuştur. 1868 yılında başlayacak olan Meici Restorasyonu, feodal sisteme son vererek, Japon İmparatorluğu'nun merkezî gücünü tesis etmesiyle "restorasyon" ismini hak ediyor görülebilir. Fakat Japon tarihinde feodalite hâkim tarzdır, istisna olan ise merkeziyetçiliktir. Bu açıdan "restorasyon" sözü, devrimin veya radikal reform sözcüklerinin saltanatlar için korkutucu hatıralarla dolu olması nedeniyle başvuru olan kadim bir sözcüktür. Oysa Japonya'da olan, merkezî olarak yürütülen ve her türlü bedeli ödemeye hazır, kararlı, net ve hızlı modernleşme sürecidir. Japonlar açısından Çin'in içine düştüğü durum, büyük bir katalizör etkisi göstermiştir.

114 Kissenger, *a.g.e.*, s. 102.

1862 yılında Çin’i ziyaret eden Japonların hatıratlarını inceleyen Joshua A. Fogel şunları not eder:

Batı’nın varlığına (ve onunla ilgili her şeye) duyulan öfke, Japon ziyaretçilerin seyahat anlatıları ve günlükleri boyunca tutarlı bir temaydı; bazıları (Takasugi ve Hibino gibi) öfkeden yanıyordu, diğerleri sadece çok sinirlenmişti... Batılıların Şanghay çevresinde sergilediği kibir, Çinlilere karşı bazen kayıtsız bazen de küçümseyici tavırlar özellikle çileden çıkarıcıydı. İngiliz veya Fransızlar geçerken Çinlilerin telaşla yoldan çekilmelerine tanık olduktan ve yabancıların yaşadığı ihtişamla karşılaştırıldığında Şangay yerlilerinin büyük çoğunluğunun korkunç yoksulluğunu gözlemledikten sonra Takasugi, buna İngiliz hâkimiyeti demek için “Şanghay’daki koşulların yeterli olduğu” sonucuna vardı. Onun memnuniyetsiz görüşüne göre Çinliler, sanki şehrin sahibiymiş gibi şehrin sokaklarında kasılarak dolaşan Batılılara ihtiyaç duyuyordu. Çinliler, tüm niyet ve amaçlarıyla, Batılıların hizmetkârı haline geldiler. Teorik olarak, Qing hükümeti Çin üzerinde egemenliğe sahipti, ancak gerçekte ülke, Büyük Britanya ve Fransa’nın bir kolonisinden biraz daha fazlası haline geldi.¹¹⁵

Fogel’e göre Japonların yabancılara karşı sergilediği humet ve Çinlilerin bu davetsiz misafirlere karşı gösterdiği korkunç derecede itaatkâr davranışlarından duydukları tiksinti, Batılı olan her şeyin, bebek ve banyo suyu tarzında bir kenara atılması gerektiği anlamına gelmemiştir. Aslında, Batı’nın teknik başarılarına gönülsüz bir hayranlık duyulmuştur. Bu nedenle, Batılı emperyalistlere karşı tüm öfkelerine

115 Joshua A. Fogel, *Maiden Voyage: The Senzaimaru and the Creation of Modern Sino-Japanese Relation*, University of California Press, Oakland-California, 2014, s. 78.

rağmen, 1862’de Çin’i ziyaret eden Japonlar, Batı öğrenimiyle yoğun bir şekilde ilgilenmişlerdir.¹¹⁶

Japonların Çinlilere duydukları öfkeyi yatıştıracak bir tolerans göstermelerine neden olabilecek tarihsel bağlardan söz etmek çok mümkün değildir. Japonya, her ne kadar tarihsel gelişimi içinde Çin’den birçok kültürel ve teknik alımlar yapmış olsa da Çin’in diğer komşuları gibi Sinosfer’in bir parçası olduğunu söylemek zordur. Hatta Çin’i tarihsel rakip olarak gördükleri söylenebilir. Merkezî gücü sağlama aldıkları iki dönem, Japon merkezli bir Asya kurma düşünüyü de hayata geçirmeye çalışmışlardır: İlki Toyotomi Hideyoshi (1537-1598) döneminde 1592’de Kore’nin işgaliyle, ikincisi de Meici Restorasyonu’ndan II. Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte. Esasen Japonyaların üstünlük duygusunun ipuçları ya da en azından Çin ile eşitlik özelemleri yedinci yüzyılın başında ortaya çıkmaya başlamıştır. 607’de Çin sarayındaki bir Japon elçisi şu mesajı göndermiştir: “Güneşin doğduğu ülkedeki Cennetin Oğlu, güneşin battığı ülkedeki Cennetin Oğlu’na bir mektup gönderiyor.” Bu mektup Çin makamlarınca bir hakaret olarak kabul edilmiştir. Çin imparatoru, “dışişlerinden sorumlu memura barbarlardan gelen bu mektubun nezaketsiz olduğunu ve böyle bir mektubun bir daha dikkatini çekmemesi gerektiğini” söylemiştir.¹¹⁷ Zaten, Japonlar hiçbir zaman Sinosfer’in bir parçası olmaya gönüllü olmadıkları gibi, Çin ile ticaretleri oldukça sınırlı kalmış ve ülke diğerlerinden daha izole bir tarihsel süreç içinde var olmuştur. Bununla beraber Japonya 1860’lar itibarıyla kendisine rakip ve öğretmen olarak Batı’yı seçtiğinden, Çin’e karşı rüştünü ispat etme çabası artık peşinde olmadığı bir

116 A.e., s. 88-90.

117 Caroline Rose, *Interpreting History in Sino-Japanese Relations: A Case Study in Political Decision-Making*, London, Routledge, 1998, s. 8.

şeydir. Nitekim Japonya Birinci Çin-Japon Savaşı'nı (1895) kazandığında, Sinosfer en iyi ihtimalle uzak bir anı haline gelmiştir.¹¹⁸

1860'ta Batılı güçlerin anlaşma baskısına direnen İmparator başkentten çekilince, iktidar fiilen Prens Gong'un (1833-1898) eline geçmiştir. Prens Gong, öncelikle Ruslara karşı mücadeleyi ön plana alarak, daha sonra İngilizlere dönülmesini savunan bir strateji izlemeye başlamıştır. Yeni dönemin bir numaralı bürokratu olacak olan Li Hongzhang ise daha 1863'te Japon tehlikesini görmüş, eğer Asyalılar olarak birlikte Batı'ya karşı hareket etmeyeceklerse, en büyük tehdidin Japonya'dan geleceğini vurgulamıştır.¹¹⁹ Yıllar içinde yeni Batılı güçlerin ve Japonya'nın Çin'de nüfuz mücadelelerine girmeleri, bir yanıyla Çin'i, aynı Osmanlı İmparatorluğu gibi yedi düvele karşı direnmeye mecbur bırakırken, şüphesiz düşmanların çoğalması yeni fırsatlar da yaratmıştır. Çin'in kadim "barbarları birbirine kırdırmak" taktiğiyle, coğrafyasını tüm Batılı güçlere eşit şartlar ve imtiyazlarla açarak, onların birbirine düşmelerini sağlayacak bir zemin yakalamıştır. Ayrıca Çinlilerin diplomatik yetenekleri ve halkın dayanıklılığı Çin siyasetinin elinde birer güç olarak belirmiştir. Prens Gong ve daha sonra siyasi gücü elinde bulunduran tüm klikler, güç dengesi kurmaya özen göstererek Çin'e zaman kazandırmaya çalışmışlardır. Bu yönüyle de Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek Tanzimat gerekse de Sultan II. Abdülhamid döneminde izlediği dış siyasete benzetilebilir. Nitekim Michel de Certeau'nun vurguladığı gibi

118 Jashua A. Fogel, *Articulating the Sinosphere: Sino-Japanese Relations in Space and Time*, London, Harward University Press, 2009, s. 5-6.

119 Kissenger, *a.g.e.*, s. 118.

“taktik” zayıfın sanatı olarak öne çıkmış¹²⁰ ve imparatorluk birikiminin sağladığı diplomatik yeteneklerle en mahir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır.

İşte 1861 itibariyle başlayan yeni dönemde bu diplomatik beceriler, “kendini güçlendirme” sloganı ile öne çıkan reform sürecinde, Prens Gong ve onun yetkilendirdiği Zeng Guofan çevresinde toplanan yeni siyasal-bürokratik elitin ve onların oluşturduğu kliğin göz dolduran özelliklerinden biri olarak öne çıkar. Bu nedenle Kwang-Ching Liu, “kendini güçlendirme” ile dönemi tanımlayan bir diğer kavramın “ching-shih (statecraft – siyasi ustalık) olduğunu söyler.¹²¹

Reformist klik, Batılıların da “uzlaşılabilir ve modernliğin önemi kavramış” olarak gördükleri Prens Gong’un çevresinde, Zeng Guofan’ın yetiştirdiği genç bürokratlardan ve bilim insanlarından oluşur. Li Hongzhang, Zuo Zhongtang (1812-1885), Wenxiang (1818-1876) ve Yung Wing (1828-1912) yeni reformist kliğin en önde gelen bürokratlarıyken, Feng Guifen (1809-1874) ve Xu Jiyu (1795-1873) bilim insanları olarak Prens’in yanında yer almışlardır. Bu kliğin en önemli merkezi, Çin’in dışarıya açılan yüzü olarak bilinen 1861’de kurulan dış işlerinden sorumlu hükümet organı Zhongli Yamen’dir. Bu kuruluşa bağlı, Fransızca ve İngilizce öğretilen bir tercüme okulun kurulması için Prens Gong ve Wenxiang 1862’de izin almış, *Tongwen Guan* olarak bilinen bu okulda birçok yeni diplomatın yetişmesini sağlamıştır.¹²² Ayrıca bu

120 Kavram ve gündelik hayat pratiklerinde uygulandığı için bkz. Michel de Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi – 1: Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*, Ankara, Dost Kitabevi, Çev. Lale Aslan Özcan, 2008.

121 Kwang-Ching Liu, *a.g.m.*, s. 4.

122 Lawrence Wang – Chi Wong, “Translation Problem in Late Ching”, *Mapping Meanings: The Field of New Learning in Late Qing China*, ed. Michael Lackner – Natascha Vittinghoff, Brill, Leiden, 2004, s. 251. Spence, *a.g.e.*, s. 202.

kurumda; uluslararası hukuk, coğrafya ve fen bilimleri ile ilgili Batılı eserler Çince'ye çevrilerek basılmıştır.¹²³

Dikkat edilirse Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer kurumlar ve işleyiş göze çarpmaktadır. 1821'de kurulan Tercüme Odası, Tanzimat ricalinin yetiştiği en önemli okul olma işlevi görmüştür. Mustafa Reşit Paşa'nın tedrisinden geçen ve onun halkasında yer alan birçok yetenekli genç, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılının ikinci yarısına damgasını vurmuştur. Çin'de de Zeng Guofan, Zhongli Yamen'de ve bizzat kendi koruması altında Çin'in 1861 sonrasında mukadderatında önemli roller üstlenen, yabancı dil bilen, Batı'yı tanıyan fakat Saraya ve imparatorluk sistemine bağlı bürokratik elitler yetiştirmiştir. Zeng'i, Mustafa Reşit Paşa'ya, hatta Li Hongzhang'ı da Mehmed Emin Âli Paşa'ya benzetebilecek birçok özellik bulunabilir. Elbette Batı'ya sınır olan ve reform süreci daha eskilere dayanan, üstelik azınlıkların milliyetçi kalkışmalarıyla boğuşan Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarıyla Qing siyasal elitlerini eş tutmak hatalı bir analogi olur. Bununla beraber 19. yüzyılda kapitalist dünya sisteminin bir parçası haline gelen iki imparatorluğun tarihsel serencamındaki benzerlikleri görmek, en başta "dünya sistemi" olgusunu anlamak açısından önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Batı açısından Osmanlı İmparatorluğu, Çin ve diğer yarı-sömürge ülkeler için bir örnektir.

Ignatieff gibi her iki ülkede görev almış önemli devlet adamlarından biri İngiliz Sir Edmund Grimani Hornby'dir (1825 – 1896). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz konsolosluk mahkemelerinde reform yapan ve aynı şeyi Çin'de yapmak üzere gönderilen Hornby'nin Zongli Yamen'e ilişkin

123 Horowitz, *a.g.m.*, s. 467.

ilginç bir gözlemi vardır. Hornby, Zongli Yamen'in bilinçli olarak izole bir yerde ve konforsuz bir ofis olarak tasarlandığını söyler.¹²⁴ Bu durumdan iki netice çıkartmak mümkündür. Öncelikle, her ne kadar Çinliler reformlara mecbur kalsalar da Batılılara şimdiki durumun geçici, aralarındaki gerçek hiyerarşinin ise kalıcı olduğunu sembolik bir yolla anlatmak istemiş olabilirler. Bir başka yorum olarak, Saray'da büyük bir gücü elinde bulunduran reaksiyoner muhafazakârları ürkütmemek, onların gözünden uzakta çalışmalarını yürütmek ve bir güç savaşı başlatmayacaklarını anlatmak istemiş olabilirler. Her ikisini de amaçlamış olmaları mümkündür elbette.

Reform sürecine verilen, “kendini güçlendirme” veya “restorasyon (zhongxing)” adları Çin kadim siyasal geleneklerinden tevarüs ettirilmişdir. Bu yönüyle, reaksiyoner muhafazakâr çevrelere “yeni”nin bir sınırı olacağı vaadi de verilmiş olmaktadır. Ling Hongzhang'ın maharetiyle, klikler arasındaki mücadelenin I. Çin-Japon Savaşı'na (1895 – 1895) kadar daha yumuşak seyrettiği, fakat mağlubiyetle beraber Qing'in yıkılışına kadar giden süreçte Saray mensupları ve bürokratları arasındaki klik mücadelelerinin oldukça sert geçtiğini söylemek gerekir.

Kwang-Chung Liu, birçok temel metinden örnek vererek, “kendini güçlendirme” ifadesinin Song Hanedanı'ndan 19. yüzyıla kadar olan serencamını ortaya koymuştur. Yine Prens Gong, Wenxian, Zeng Guofan ve Li Hongzhang'ın “kendini güçlendirme” kavramını kullandıkları sözel ve yazılı metinlerden yola çıkarak bu kavramın iki anlam içerdiğini söyler. Birincisi, Song Hanedanı'ndan itibaren taşıdığı

124 Edmund Hornby, *Sir Edmund Hornby: An Autobiography*, Boston, Houghton Mifflin, 1928, s. 234'ten aktaran, a.e., s. 468.

geleneksel mana; “başkaları tarafından kontrol edilmemek, diğeri ise bu kavrama katılmış yeni bir mana olarak “dış ilişkilerde avantaj elde etme”.¹²⁵ Restorasyon, yukarıda belirtildiği üzere, kriz dalgalarını atlatmayı ve imparatorluğa ahlaki ve siyasi düzeni geri getirmeyi başaran diğer hanedanlar için de sıklıkla kullanılan saygıdeğer bir ifadedir. Spencer’a göre restorasyon fikrinin hem nostaljik hem de acı-tatlı bir tınısı vardı: “Bu eski restorasyonlar, önemli olmalarına rağmen geçiciydi, çünkü “restore edilmiş” hanedanların her biri sonunda ölmüştü. Dahası, geçmiştekilerden farklı olarak, Qing restorasyonu güçlü emperyal liderlik olmadan gerçekleşti. Bu restorasyon dönemine adını veren İmparator Tongzhi, 1861’de tahta çıktığında henüz beş yaşındaydı ve kişisel iktidarını kullanma şansı bulamadan 1875’te öldü.”¹²⁶

2.4.1. Reform Dönemi’nin (1861-1895) Birinci Devri: 1861-1876

Reform ya da “kendini güçlendirme” dönemini iki kısma ayırmak, her analitik ayırım gibi biraz sorunludur. Çünkü her dönemleştirmede ve onu daha alt devirlere ayırmada, incelenilen düzlemin belirli ekonomik, siyasal, kültürel ya da epistemolojik kopuşlara denk gelmesi beklenir. Siyasal elitleri temel alan bu çalışmada, elit dolaşımı-dönüşümü-değişimi süreçlerine etki eden tarihsel olaylar birer mihenk taşı olarak sıralanır. 1861’de başlayan reform süreci, yukarıda isimleri zikredilen elitlerin liderliğinde sürdürülmüştür. Nitekim bu liderliğin ortaya koyduğu perspektif, önemli bir kırılma olarak görülebilecek I. Çin-Japon Savaşı’na kadar

125 Kwang-Chung, *a.g.m.*, s. 5-7.

126 Spencer, *a.g.e.*, s. 194.

sürdürülmüştür. Buna rağmen 1861-1876 birinci devir ve 1876-1895 ikinci devir olarak ayrıma gitmedeki amaç, reformist kligin birbiriyle güç dengesi içinde hareket eden ve ismi reformist öncüler olarak kişilerin reform sürecini beraber yürüttüğü devir ile Li Hongzhang'ın bir nevi süper-bürokrat olarak yürütme ve reform işlerini kontrol altında tuttuğu ve bir döneme damgasını vurduğu devri ayırmak içindir.

Çin'de reformistler Zeng Guofan'ın paltosundan çıktı, derirse yanlış olmaz. Çünkü kendinden sonraki kuşak içinde çok iyi eğitim almış genç mandarinleri, Feng Guifen'in düşünceleri doğrultusunda harekete geçiren ve onları himayesi altına alan Zeng'tir. Elbette reformist kligi, bir siyasal partinin kolektif önderliği gibi düşünmek yanlış olur. Kimi zaman oldukça uyumlu, kimi zaman ise şahsi çabalarla sürece katkı koymuşlardır. Fakat tüm süreçte Zeng'in ve Prens Gong'un destek ve teşviklerini hissetmişlerdir.

Zeng, Taiping İsyanı sırasında, isyancılara karşı, Batılı subayların da komutasında yer aldığı "Daima Muzaffer Ordu"nın tesisinde önemli bir rol oynamıştır. O ve öğrencileri Li ile Zuo, Batılı destek kuvvetleriyle beraber isyancılara karşı çarpışırken, Batı askerî tekniğinin üstünlüğünü ve savaşın neticesini etkilemesindeki rolünü yerinde tecrübe etmiş oldular. Bu yüzden, Batılı olan her şeye belirli bir küçümsemeyle yaklaşan muhafazakâr mandarinlere karşı, onların içinden çıkan biri olarak Zeng, Batı teknolojisinin üstünlüğünü savunmaya başlamıştır. Zeng bu silahların pratik değerini savaş meydanında tecrübe etmekle birlikte, bilimsel-teknik ilerlemenin evrensel bir gerçeklik olarak ele alınması ve kültürel itirazlarla yüz çevrilmemesi gerektiği konusundaki teorik katkıları Feng Guifen'e borçludur. Çin üzerinde ikili bir travmaya neden olan Taiping İsyanı ve II. Afyon Savaşı sonrasında, ortaya çıkan derin krize karşı bir

çözüm programı ortaya koyan Feng Guifen, bunun uygulayıcısı ise Prens Gong, Zeng Guofan ve takipçileridir.¹²⁷

Feng, Çin tarihinin bilgi ve kabiliyetleriyle müstesna bir kişisidir. 1832 yılında eyalet sınavlarını ilk denemesinde geçmesi Çin’de binlerce yıldır görülmedik bir başarı olarak nitelenmiş ve elit çevrelerde adını duyurmasını sağlamıştır. Memuriyetinin bu ilk döneminde, Wei Yuan gibi Feng’in de elinden tutan Lin Zexu’dur. Nasıl ki Wei Yuan I. Afyon Savaşı’ndan sonra reforma yönelik çağrıda bulunmuşsa, Feng de ikinci savaştan sonra “*Bin Yakınındaki Bir Kulübeden Muhalif Görüşler*” başlıklı eseriyle, Çin’in modern entelektüel tarihinde derin bir iz bırakmıştır. Tipik Konfüçyüsçü tarzdaki bu çalışmayla Feng, Çin siyasal-bürokratik elitlerine hitap etmiş ve yabancı saldırganlığına karşı direnmeyi bu çalışmanın temel meselesi olarak ortaya koymuştur. “Bin” bir yer adıdır ve günümüz Xian’ının yakınlarındadır. Barbarlara karşı şiddetli direnişiyle Çin tarihinde kendisine özel bir yer edinmiş olan Zhou Hanedanı Kralı Wu’nun (vefat M.Ö. 1043) doğum yeri olması, metnin mesajının sembolik temsillerindendir. Oysaki Feng, bu kitabı yazarken Xian’da değil, Şangay’dadır. Böylece yeni “Bin” Şangay olduğunu da duyurmuş olur. Malum olduğu üzere Şangay, Batılılar tarafından bir ticaret limanı olarak geliştirilen ve her birinin imtiyazlı bölgelere sahip olduğu, Çin’in 19. yüzyılda en hızlı büyüyen kenti ve ülkenin Batılı yüzüdür.¹²⁸

Feng, 1860 yılında yazdığı ve ertesi yıl Zeng’e sunduğu bir dizi denemede, Çin’in müfredata yabancı dilleri, matematiği ve bilimi dâhil ederek “kendini güçlendirmeyi” (zhiqiang) öğrenmesi gerektiğini savundu. Feng, Çin’in Fransa’dan

127 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 52.

128 A.e., s. 53.

yüz kat ve İngiltere'den iki yüz kat daha büyük olduğunu yazdı, bu yüzden “onlar neden küçük ama yine de güçlü? Neden biz büyük ama yine de zayıfız?”¹²⁹ sorusunu sordu. Herhalde modern Çin tarihinde hiçbir soru Çin elitlerini daha çok etkilememiştir. Çin'in bağımsızlık ve egemenlik için mücadele verdiği yaklaşık yüz yıllık süre zarfında ortaya çıkan tüm siyasal akımların bu soruya kendi doğru yanıtlarını verme çabası üzerinden zuhur ettikleri söylenebilir. Feng'in cevabına göre aradaki bu fark, yabancıların dört ana alanda daha fazla beceri göstermelerinde yatıyordu: tüm insan gücü kaynaklarını kullanmak (eğitim), topraklarını sonuna kadar kullanmak (ekonomik kalkınma-merkantilizm), hükümdar ve tebaa arasındaki yakın bağları sürdürmek (siyasal meşruiyet) ve sözün eylemle gerekli uyumunu sağlamak (eleştirel söylem). Feng, Çin'in gücünü tesis etmesi için, “sağlam gemiler ve etkili silahlar” yapmayı öğrenmesini savunmuştur.¹³⁰ Feng'e göre bu da seçilen limanlarda tersaneler ve cephanelikler kurarak ve Çinli zanaatkârları Çin'de bu tür araçları üretmeleri için eğitmek üzere yabancı danışmanlar kiralayarak başarılabilir. Feng, “Çinlilerin zekâsının ve bilgeliğinin barbarlarınkinden mutlak olarak üstün olduğunu” savunduğundan, sonuç açıktır: Çin önce yabancılar-
dan öğrenecek, sonra onlara eşit olacak ve sonunda onları geçecektir. Dikkat edilirse Feng, Neo-Konfüçyüsçü temellere bağlı kalınarak, Batı'nın bilim ve tekniğini almakla sınırlı bir bakışa sahiptir. Fakat bu alma işleminin, bir organizasyon ve zaman kullanımı meselesi olduğunu da görmüştür. Bu açıdan, Batı'nın üretim toplumu olmasından kaynaklı organizasyon becerisi ve disiplini, Neo-Konfüçyüsçülük üzerinden üretmeye çalışarak, bir nevi Çinlileştirmeye çalış-

129 Feng, *Jiaobinlu kangyi*, s. 48-49'den aktaran, A.e.

130 Feng, *Jiaobinlu kangyi*, s. 53'ten aktaran A.e.

mıştır. Bu nedenle Feng'in etkisi sadece birinci reform süreciyle sınırlı kalmamış, eğitim ve sosyal alanda dönüşümleri de içermiş ve I. Çin-Japon Savaşı'ndan sonra başlayan ikinci reform sürecinde İmparator tarafından kitapları binlerce basılmış ve memurlara dağıtılmıştır.¹³¹

Feng'in takdim ettiği risalesinden bir yıl sonra, Haziran 1862 tarihli bir günlük yazısında Zeng Guofan, personeline şunları söylediğini kaydetmiştir: “Kendimizi güçlendirmenin bir yöntemini bulmak istiyorsak, işe devlet hizmetinde reform yapmayı ve liyakati esas almayı en temel görevler olarak görün ve ardından patlayıcı mermiler, buharlı gemiler ve diğer araçları yapmayı öğrenmeyi birinci derecede önemli bir iş olarak görün.”¹³² Zeng Guofan'ın bu talimatından sonra, “kendini güçlendirme” dönemi, eyaletlerdeki çalışmaları da kapsamak üzere ülke sathına yayılmasını istemiştir. Ayrıca Batı'nın teknik bilgisini ülkeye taşıması için, Amerika'da üniversite eğitimi almış ilk Çinli olan Yung Wing'e Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmesini ve Çin'de küçük bir cephanelik kurmak için gerekli teçhizatı satın almasını emretmiştir.¹³³

Yung Wing'in yaşam öyküsü incelendiğinde, yarı-sömürgeleşmiş kadim imparatorlukların kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmiş kentlerinde doğan ve yetişen, daha sonra da yurt dışında eğitim alarak, ülkenin modernleşme ajandasına önemli katkılarda bulunan, bizde alafranga diye tabi edilen ama Çin söz konusu olduğunda Anglo-Amerikan tip olarak tanımlanabilecek bir aydın grubu meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya olan yakınlığı

131 A.e. ve Spence, *a.g.e.*, s. 197.

132 Teng Ssu-yii- John K. Fairbank, *China's Response to the West: A Documentary Survey: 1839-1923*, s. 62'den aktaran Spence, *a.e.*

133 A.e., s. 201.

başta Fransa olmak üzere, Batılı eğitimin yerinde tecrübe edildiği yer Batı Avrupa ülkeleri olmuştur. Jön Türklerin çeşitli grupları da muhalif hareketlerini sürdürebilmek için Paris ve Cenevre'yi üs edinmişlerdir. Çin ve Japonya'nın modernleşme sürecinde ilk tecrübe adresi, coğrafi yakınlığın etkisiyle Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Aslında, Amerika Birleşik Devletleri'ne çok daha önce yerleşen ve özellikle madenlerde çalışan Çinliler vardır. Bunlar dünyadaki Çin diasporasının ilk temsilcileri olarak görülebilir. Fakat Yung Wing, bizzat yükseköğrenim görmek için ABD'ye giden ilk Çinlidir. Bu açıdan Yung Wing'in yaşam öyküsü ile Çin'in daha sonra siyasi, akademik ve ticari hayatında roller üstlenmiş olan, yurt dışında okumuş elitlerin öyküsü kesişir. Hatta aşağıda bahsedileceği üzere birçok kişinin ABD'de okumasına önemli katkı koyan kişilerin başında Yung Wing gelir. Bu nedenle Yung Wing'in kaleme aldığı otobiyografisinden belli pasajlar paylaşmak ve yorumlamak, Çin'in siyasal elitlerini tanımayı ve tartışmayı amaç edinen bu çalışma açısından önemlidir.¹³⁴

Yung Wing, 17 Kasım 1828'de Portekiz Makao Kolonisi'ne bağlı Pedro Adası'nda bulunan Nam Ping köyünde doğmuştur. 1834'te misyoner Rahip Charles Gutzlaff'ın eşi Bayan Gutzlaff, Hindistan'da kadın eğitiminin teşviki için kurulmuş olan Londra'daki Hanımlar Derneği'nin himayesinde Makao'ya gelmiş ve burada kız ve erkek misyoner okulu açmıştır. Yung'un okulun açıldığı Eylül 1835'te, abisinin devam ettiği geleneksel Konfüçyüsçü okuldansa Batı tarzı eğitim veren bu misyoner okula yazdırılmış olması,

134 Aşağıdaki sayfalarda Yung Wing'in yaşam öyküsü, otobiyografisinden özetlenmiştir. Bkz. Yung Wing, *My Life in China and America*, New York, Henry Holt and Company, 1909.

Çin'in geleceğinde hangi eğitimin yer alacağını da göstermesi açısından önemlidir. Henüz I. Afyon Savaşı'ndan bile önce, Yung'un ailesinin böyle bir karar vermesi, hiç şüphesiz bir kolonide yaşamaları ve dünya ticaretiyle bütünleşmenin, tercümanlık ve dış ticaret şirketlerinde iş bulma gibi yeni seçenekleri halkın önüne getirmesi nedeniyle. Oysaki Konfüçyüsçü eğitim, yüzlerce yıldır Çin'de sınıf atlatan ve güç elde etmenin tek yolu olarak görülmüştür. Çin'de yeni durumun ortaya çıkardığı değişimlerin gündelik hayata yansımalarının, kapitalist dünya ekonomisine eklenme süreciyle birlikte ne kadar hızlı gerçekleştiğini görmek açısından dikkat çekicidir. Yung, okula yazılmaya gittiği ilk gün Bayan Gutzlaff'ı gördüğünde "yeni bir dünyanın üstüne doğduğunu" söyler. Yung'un okulun en küçük öğrencisi olması ve ailesi köyde yaşadığı için Makao'da okulun yatılı öğrencisi olması, öğretmeninin üzerindeki ilgisini daha yoğun kılmıştır. Yatılı olmak ve özel ilgi, şüphesiz Yung'un "modernleşmesi" için hızlandırıcı bir etkidir.

Yung'un hayatında önemli bir yeri olan Rahip Samuel Robins Brown ile tanışması, I. Afyon Savaşı'nın zor geçim mücadelesi içinde yanında çalıştığı misyoner Doktor Benjamin Hobson aracılığıyla olmuştur. Yale'den mezun olan Rahip Brown, Makao'da Morrison Education Society School'da öğretmen olarak çalışmaktadır. Yung, Rahip Brown aracılığıyla 1841'de bu okula girmiştir. 1842 Nanking Anlaşması uyarınca Hong Kong İngiliz hükümetine bırakılınca, okul da Hong Kong'a taşınmıştır. 1846 yılında Rahip Brown, aralarında Yung'un da bulunduğu öğrencilerinin bir kısmını, eğitimlerini devam ettirmeleri için ABD'ye götürmüştür. Bu öğrencilerin ABD'deki masrafları ve geride kalan ailelerine maddi destekler, Çin'de iş yapan Amerikalı iş adamları tarafından karşılanmıştır. Yung, bunun Hristiyan

yardımseverliğinin bir örneği olduğunu vurgular. Oysaki başta eğitim olmak üzere, toplumsallaştırıcı araçlarla bir insanın zihin dünyasının yapılandırılması ve sonrasında o kişilerin Çin'in elitlerinden olarak, kendisini yetiştiren ülke ve gruplara karşı iş birliğini gönüllü ve doğal bir misyon haline getirmesi beklenir. Bu açıdan Batılıların neredeyse tüm sömürge ve yarı sömürgelerinde bu tip “devşirme” elitler aracılığıyla, o ülkelerin üzerindeki hegemonyalarını sürdürmeleri ve çıkarlarını garanti altına almaları, birkaç asırdır tecrübe edilen bir durumdur. Tabi, Yung'un da bu “misyoner” eğitimleri sürecinde Hristiyanlaştığını söylemek gerek. Din değiştirmenin, zihin dünyasında yarattığı dönüşüm ve bütün bir tarihi yeniden anlamlandırmadaki etkisi malumdur. Çin'de, bu çalışmada önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere misyoner okullarının faaliyetlerinin ne kadar yoğun olduğu ve Çin'in modernleşme sürecine yaptıkları etkiyi göz ardı ederek, Çin'in 19. yüzyılını anlamak mümkün olmaz.

Yung ile beraberindeki arkadaşları Wong Shing ve Wong Foon, Massachusetts'e Monson Akademisi'ne girmişlerdir. Wong Shing sağlık sorunları nedeniyle birkaç yıl sonra Çin'e dönerken, Wong Foon, İskoçya'da Endinburgh Üniversitesine geçmiş, Yung ise Yale Üniversitesinde eğitimine devam etmiştir. Wong Foon, 1857 Tıp Fakültesini üçüncülükle bitirmiş olarak dönmüş, 1875'teki ölümüne kadar bulunduğu Kanton'da, Asya'nın en başarılı doktoru olarak tanınmış ve büyük bir servet edinmiştir.

Yung kendisini sübvansede eden misyonerlerden, İskoçya yerine ABD'yi tercih etmesi nedeniyle maddi desteği, ancak Çin'e misyoner olarak dönme şartıyla sürdürebilecekleri teklifini almış fakat reddetmiştir. Ona göre Mesih Ruhu'nu taşımak için illa misyoner olmaya ve kendisini bununla sınırlamaya gerek yoktur. Yung, Dr. Brown'un yardımcıları,

bulduğu ve kazandığı burslar ile ayrıca kütüphanede çalışmasıyla eğitim hayatını Yale College’da üstün başarıyla tamamlamıştır. Yung eğitim hayatını tamamladığı zamanki hislerini şu şekilde kaleme almıştır:

Üniversite eğitimim boyunca, özellikle de son senemde, Çin’in içler acısı durumu sürekli aklımdaydı ve moralimi bozuyordu. ...Eğitim almak için yola çıkmıştım. Sıkı çalışma ve özveriyle sonunda gıpta ile bakılan ödül elde etmiştim ve bu arzu edilebileceği kadar eksiksiz ve simetrik bir şey olmasa da yine de konvansiyonel standart liberal eğitim fikrine ulaşmıştım. Kendime eğitimli bir adam diyebilirdim ve bu nedenle şu lüzumlu soruyu sordum: “Eğitimimle ne yapacağım?” Üniversitedeki son yılımın kapanışından önce, ne yapmam gerektiğinin taslağını çizmiştim. Çin’in yükselen kuşağının benim sahip olduğum aynı eğitim avantajlarından faydalanması gerektiğine kararlıyım; Batı eğitimi yoluyla Çin’in yeniden canlanabileceği, aydınlanabileceği ve güçlü hale gelebileceğini düşündüm. Bu hedefi gerçekleştirmek, hırslımın yol gösterici yıldızı oldu. Tüm zihinsel kaynaklarımı ve enerjimi böyle bir hedefe yönelttim. 1854’ten 1872’ye kadar inişli çıkışlı bir hayatın ince ve kalın ve iniş çıkışları boyunca emek verdim ve emeklerimin sonuçlarını bekledim.

Yung, Çin’e döndükten sonra, Shanghai gümrüğünde ve çeşitli yabancı şirketlerde çalışmıştır. Qing valisinin Kanton’da taşralı halka yaptığı zulümden etkilenen Yung’un, henüz başlamış Taiping isyancılarını sempati duymuştur. Bunda Qing yöneticilerinin yozlaşması kadar, Taiping’in Hristiyan oluşu ve güçlü temellerde yeni bir ülke kurabilme şanslarının olduğu inancı yatar. Fakat Taiping isyanının büyümesiyle, kontrol edilmesinin güçlenmesi ve disiplinsiz yağmacı unsurların isyana katılımıyla, onlara olan sempatisini yitirmiştir. Bundan sonra Yung için hayatının ikinci

kırılma aşaması ise 1863'te Liangjiang Genel Valisi ve reformist kliğin lideri Zeng Guofan tarafından davet edilmesidir. Yung'a göre Zeng, son derece bilge ve ihtişamlı bir karakterdir, Genel Vali olmakla birlikte, Qing'deki en güçlü kişidir. Zeng'le görüşmeleri neticesinde, ileride kurulacak olan Kiangnan Arsenal'in cephane üretim makinelerinin tedariki için Amerika'ya gönderilmiş ve o makineleri tedarik ederek Çin'e dönmüştür. 1867'de cephaneliğin işletilmesi açısından bir mekanik eğitim okulu kurulmasını Zeng'e öneren eden Yung, aynı zamanda başkente dört öneri içeren bir talep listesi sunmuştur. Önerilerden ilki; anonim şirket temelinde bir buharlı gemi şirketinin örgütlenmesini öngörmüştür. Hiçbir yabancı'nın şirkette hissedar olmasına izin verilmeyecek, yalnızca Çinliler tarafından yönetilen ve çalışan tamamen Çinli bir şirket olacaktı. İkincisi, hükümetin seçilmiş Çinli gençleri kamu hizmeti için kapsamlı bir şekilde eğitilmeleri amacıyla yurt dışına göndermesiydi. Üçüncüsü, hükümeti ülkenin maden kaynaklarını açmaya teşvik etmek ve böylece dolaylı bir şekilde mineral ürünleri iç bölgelerden limanlara taşımak için demiryollarının örülmesidir. Dördüncüsü, herhangi bir dinî mezhep veya mezhebe mensup misyonerlerin gerek hukuk gerekse ceza davalarında din değiştirenler üzerinde herhangi bir yargı yetkisini kullanmalarını yasaklamaktır. Yung'un burada esas hedefi Katolik misyonerleri ve Roma Katolik Kilisesidir. Daha sonraki bölümlerde bahsedileceği üzere, Katolik Kilisesi, Çin'de en çok tepki toplayan ve günümüzde faaliyetleri son derece kısıtlı olan yegâne mezheptir.

Yung'un sunduğu dört öneriden biri olan Çinli öğrencilerin yurt dışına eğitime gönderilmesi için hükümetten izin alınmış ve 1872'de Yung'un kuruluşuna önderlik ettiği "Chinese Educational Mission" organizasyonu ile 120 Çinli

öğrenci ABD New England’a okumaya gönderilmiştir. Misyon, Çin’de yabancı karşıtlığının yükseldiği döneme denk düşen 1881 itibarıyla akamete uğramış olmakla birlikte mezun olan Çinli gençler ülkelerine döndüklerinde eğitim, mühendislik ve tıp alanında Çin’e önemli katkılar sağlamışlardır. Yung’un tekrar yurt dışına çıktığı ve cumhuriyetçilerle bağ kurduğu yeni bir dönem de böylece başlamıştır.

Reformların ilk döneminde Batı eğitimi almış yeni Çin elitlerinin yetişmesi için çabalar Yung’un çalışmalarıyla sınırlı değildir. Şangay, Kanton ve Fuzhou’da devlet destekli yeni dil okulları açılmıştır. 1867’de Prens Gong ve Wenxiang, Pekin’deki tercüman okulunu tam teşekküllü bir koleje dönüştürmek için bir kampanya başlatmışlardır. Müfredata matematik, kimya, jeoloji, mekanik ve uluslararası hukuk gibi konuların eklenmesini ve yabancıların eğitmen olarak alınmasını önermişlerdir. Muhafazakâr üst düzey yetkililerin, Çinlilerin “önemsiz sanatlar” konusunda eğitim almak için “barbarlara öğretmen olarak” ihtiyaç duymadıklarına ve hatta iki yüz yıl önce büyük imparator Kangxi’nin (1654 – 1722) bile “onların yöntemlerini kullandığına [ama] aslında onlardan nefret ettiğine” dair hatırlatmalarının eşlik ettiği şiddetli protestolarına rağmen reformcular isteklerini hayata geçirmiştir. Kolej, yeni müfredatıyla, Çin’in öncü coğrafyacı ve tarihçilerinden biri olan Xu Jiyu’nun yönetiminde Şubat 1867’de açılmıştır.¹³⁵

135 Spence, *a.g.e.*, s. 202. Xu, Wei Yuan gibi, Afyon Savaşı sonrasında dikkatini denizciliğe vermiş Çin’in en önemli coğrafyacılarından biridir. *Onun A Short Account of the Maritime Circuit (1849)* adlı kitabı, bu konuyla ilgili başucu kaynaklardan biri olmuştur Zongli Yamen’e bağlı Tongwenguan’da dersler veren Xu’nun Fuijian’daki ilk gençlik yıllarında, birçok Çinli entelektüel gibi Amerikan misyonerlerinden kuvvetle etkilendiği söylenebilir. Siyasal liderler içinde hayran olduğu kişi ABD’nin ilk başkanı George Washington’dır.

Aslında her bir reform adımı, Qing Sarayı'nda güçlü muhafazakâr mandarinleri öfkeliendirmektedir. Bu dönemde Qing ekonomisinin, Osmanlı İmparatorluğu'yla ortak kaderi paylaşarak, gittikçe Batılıların denetimine geçmesi ve bu durumun halka yansması, öfkeyi daha da arttırmıştır.¹³⁶ 1872'de Zeng Guofan'ın, 1875'te İmparator Tonghzi'nin, 1876'da Wenxian'ın ölümleri ve Zuo Zongtang'ın kuzeybatıda hem Müslümanlarla çıkan sorunları çözmek hem de Ruslara karşı bölgeyi korumak için merkezden uzak kalmasıyla, birinci reform sürecinin ilk dönemine önderlik eden ekibin dağıldığı, Batı ve modernleşme karşıtlarının güç kazandığı, yönetimi fiilen elinde tutan İmparatoriçe Cixi'nin de Batı karşıtlarını arkasına aldığı bu süreçte, birinci reform döneminin ilk devrinin kapandığı söylenebilir. Bu devrin kapanması reformların bittiği anlamına gelmemektedir. Fakat eskiden Zongli Yamen merkezli olarak, daha geniş bir bürokratik elit önderliğinde gerçekleşen reformlar, bundan sonra, Li Hongzhang'ın içte dengeleri gözeten ve İmparatoriçe'nin güvenini kaybetmemeye özen gösteren yaklaşımıyla sürmüştür. Dış ilişkilerde de aynı dikkati sergileyen ve barış içinde Çin'in gücünü toparlaması ve bölgesel etkinliğini korumasını arzulayan Li, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi ricaliyle çok benzer bir şekilde "uhulet ve suhulet" ile sorunları çözmeye çalışmıştır. Fakat Kore'nin kontrolü konusunda Japonya ile bir süredir netameli giden ilişkilerin nihayetinde savaşla neticelenmesi, Li'nin kariyerinin trajik bir anıdır. Japonlara karşı alınan ağır mağlubiyet ve Tayvan adasının kaybı, Li'ye ağır yara aldırılmış ve neredeyse yirmi seneyi aşkın sürdürdüğü Çin'in en güçlü

136 Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak bağımlı hale gelmesiyle Qing'in geçtiği süreci mukayeseli bir şekilde inceleyen bkz. Horowitz, *a.g.e.*, s. 470.-475.

adamı özelliğini kaybetmiştir. Bu yenilgi aynı zamanda yeni bir reform çağını da beraberinde getirmiştir.

2.4.2. I. Reform Sürecinin İkinci Devri (1876 – 1895): Li Hongzhang’ın Çin’i

Li Hongzhan’ın biyografisini kaleme alan Alice Archibald Little’a göre Li Hongzhang’ın biyografisini yazmak Çin’in 19. yüzyılını yazmaktır.¹³⁷ Bu tanımlamay, eğer Li’nin tarihsel rolünü oynamasına neden olan şartlarla beraber düşünürsek, Little’ın iddiası fazla büyük olmaz. Onu, Çin’in modern tarihine damga vurmuş beş büyük isimden biri olarak tanımlamak mümkündür. Li, Çin’in 19. yüzyılını temsil eder. Sun Yat-sen 20. yüzyılın kapısını açandır, Mao Zedong Çin’in 20. yüzyılının merkezindedir. Deng Xioaping, Çin’i 20. yüzyıldan 21. yüzyıla taşır. Xi Jinping ise Çin’in 21. yüzyılının yüzüdür. Bu yüzden Li Hongzhang, 19. yüzyılın Çinli devlet adamlarıyla mukayese edildiğinde müstesna bir yere sahiptir. Little, Li’yi, İngiltere’de Gladstone, Almanya’da Bismarck, İtalya’da Cavour’un temsil ettiği otoriter, siyasal muhafazakâr ama modernleştirici siyasetçilerle beraber anar. Herhalde Osmanlı İmparatorluğu’ndan Âli Paşa ve Avusturya’dan Prens Metternich de bu kadro içinde sayılabilir. Bunların her biri 19. yüzyılda benzer dönemlerde zühur etmiş otoriter başbakanlardır. Avrupa’nın kendi tarihselliği içinde bir dönem olarak daha önce değerlendirdiğim bu “otoriter başbakanlar” devrine¹³⁸ Çin’den bir ismin dâhil edilmesi fikri ilginçtir. İlk olarak Li başbakan-şansölye

137 Alice Archibald Little, *Li Hung-Chang: His Life And Times*, London, Cassel & Company, 1903, s. 1.

138 Can Ulusoy, 19. Yüzyılın Otoriter Başbakanları: Metternich, Bismarck, Âli Paşa, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 107, Yaz 2011, s. 50-56.

değildir ama Çin bürokrasisi içindeki gücüne bakıldığında özellikle 1870-1895 yılları arasında en güçlü Çin bürokrati demek yanlış olmaz. Ayrıca, Qing'in merkezi gücünün artması yolunda verdiği emekler de ortadadır. Fakat bu konuda Âli Paşa kadar bile netice alması mümkün olmamıştır. Bu, Çin'de yerelliğin çok daha baskın ve Qing'in zaman ilerledikçe Hanlılar tarafından "yabancı" bir unsur olarak görülmesiyle de alakalıdır. Ama Tanzimat bürokrasisinin, Batı'nın kendi çelişkilerinden yararlanarak İmparatorluğun ömrünü bir asra yakın uzatması gibi Li de Çin'in direncinin artması ve toprak bütünlüğünü birkaç istisna dışında korumayı başarabilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Herhalde Çin'in en büyük şanssızlığı Japonya faktörüdür. Yoksa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin girdiği sürece, Çin de dâhil olabilirdi. Zaten Li'nin gözden düşmesine neden olan da yukarıda belirtildiği üzere Japonya karşısında yaşanan hezimettir. Ancak II. Dünya Savaşı'nda Japon militarizmi tasfiye edilince Çin, kendisine yeni bir yol açma imkânı bulmuştur. Yine de Little'ın saptaması, bütünlüklü bir "dünya tarihi" kavramını zihnimizde tutmamız ve her toplumun kendi tarihsel gelişimini modern dönemde dünya tarihinin bir parçası olarak yaşadığı gerçekliğini hatırlatması bakımından mühimdir. Fakat bu çalışmada Li daha çok, kendisi kadar etkin muhatabı Japon devlet adamı Itô Hirobomi (1841 – 1909) ile mukayese içinde tartışılmıştır.

Li Hongzhang'ın siyasi çabaları büyük ölçüde üç alana ayrılmıştır: girişimcilik, eğitim ve diplomasi.¹³⁹ Özellikle girişimcilik alanında yaptığı çalışmalarla reformist sıfatını hak eder. Onun reformistliğinin sınırı, Çin'in geleneksel siyasal-toplumsal-kültürel dünyasına zarar verme tehlikesi

139 Spence, *a.g.e.*, s. 218.

olarak gördüğü yeniliklere kadardır. Netice itibarıyla bir Konfüçyüsçü mandarin olarak Li'ye göre "iyi yönetim ve aile"; teknolojiden, ekonomik kalkınmadan, askerî modernleşmeden daha önemlidir.¹⁴⁰ Bu yüzden modernleşmenin, Çin'in yerleşik siyasal-toplumsal-kültürel dünyasına zarar vermeden sürdürülmesi gereken bir süreç olduğunu savunur. Onun siyasal modernleşmeye karşı tutumu, Osmanlı İmparatorluğu'nun reformist Tanzimat ricaline benzetilebilir. Fakat toplumsal ve kültürel manada da Li "Eski Çinli" olmayı sürdürür (Bizde biraz Ahmet Cevdet Paşa ilmiye sınıfından gelmesinin de etkisiyle reformist mandarinlere benzer). Onun vazgeçmediği klasik mandarin elbiseleri ve Mançulara özgü atkuyruğu, bu tutumunu dışa vurur. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu'nda "hariciye" mensupları alafrangalıklarıyla tanınırken, Li tüm dünyada eski bir Çin minyatürü figürü gibi görülmüştür. O "Çinli" olarak Çin'in bekası için elzem gördüğü reformları savunur. Ama Çinlilik ve Çin'in gelenekleri onun için esastır. Osmanlı devlet adamları, hanedan kimliği üzerinden "Osmanlılık" projesini devreye sokarken, Çin reformistlerinin Çin'in ne olduğuna dair herhangi bir tartışması veya arayışı yoktur. Bu arayış, Qing'i yabancı olarak gören modernist Han milliyetçileriyle başlamıştır. Qing'in meşruiyetini yitirmeye başlaması ile Çin'in yeniden Han kimliği merkeze alınarak cumhuriyetçi ve milliyetçi siyasal bakış üzerinden tahayyülü eş zamanlıdır.

Li, Çin'in en deneyimli diplomatı olarak, devletler arası ilişkilerde güçlü olma yolunun güçlü bir ekonomiden geçtiğinin farkındadır. Güçlü bir ekonomi, yetişmiş insan gücüne yaslanır. Bu açıdan Li'nin diplomasi, ticaret ve eğitim

140 Kwang-Chang Liu, *a.g.m.*, s. 7.

arasında kurduğu bağ üzerinden, çalışma hayatını bu üç alanda Çin'in temsili ve gelişimine adanması anlamlıdır.

Li'nin Batılı güçler arasında kurduğu denge ve Çin'in toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyeti, diplomatik becerileriyle beraber ele alındığında, bugün Qing siyasal coğrafyasını İç Moğolistan hariç elinde tutmayı başaran Çin'in bütünlüğü açısından koyduğu katkıyı inkâr etmek mümkün değildir. Li de kendi tarihinin adamıdır ve o şartlar içinde bir Çinli olarak en iyi olanı yapmaya çalışmış, yapılamayanların nedenini tespit konusunda ileriki sayfalarda tartışılacak görüşleriyle, aslında ne kadar gerçekçi bir siyasetçi olduğu ortaya koymuştur.

Li, 1823'te Anhui eyaletinde bulunan Ho-fei'de doğmuştur. Klasik Çin tarzında eğitim gören Li, 1845'te Pekin'de eyalet (chü-jen), 1848'de metropolitan (chin shih) derecelerini kazanmış ve 1851'de, ikinci sınıf Hanlin Derleyicisi unvanını alarak İmparatorluk Sarayı'nın başlıca edebi metin derleyicilerinden biri olmuştur. Daha sonra Ceza Kurulu'nun kıdemli sekreteri olarak görev yapan Li'nin hayatının kırılma noktalarından ikisi Zeng Guofan'ın dikkatini çekmesi ve Taiping İsyanı'nı bastırmada görev alması olmuştur. Li, 1853 bahrında, isyanın bastırılması amacıyla örgütlenmeye yardımcı olması için memleketi Anhui eyaletinde görevlendirilmiştir 1859'da Zeng Guofan tarafından Taiping'e karşı yürütölen mücadeleye dâhil edilmiştir. "Çinli Gordon" Charles George'un (1833–1885) komutası altına alınan; yabancılar tarafından eğitölen ve komuta kademesinde birçok Batılı subayın bulunduğu "Daimî Muzaffer Ordu"nun desteğıyle Li, Suzhou'nun teslim olması ve Nanjing'in ele geçirilmesiyle sonuçlanan çok sayıda zafer kazanmıştır. Taiping İsyanı'na karşı yürütölen kampanyalardaki başarılarından dolayı Li,

Nanjing’e genel vali vekili olarak atanmıştır.¹⁴¹ Daha sonra çeşitli üst kademe memuriyetler, valilikler, iç isyanları bastırmada askerî yöneticilik gibi görevlerinden sonra, 1870 ticaret ve dış politikayı yürütmekle görevli olarak başkente dönmüştür. Böylece 1862’den beri, görev yaptığı eyaletlerde destek olduğu reform sürecini, Çin’in genel yönetimini katılımıyla beraber, merkezden yürütmeye başlamıştır.

Li de Wei ile benzer bir biçimde “kendini güçlendirme”nin askerî teknoloji ve Batı tekniğini temel alan bir sanayileşme ile sağlanabileceğini savunmuştur. Wei’nin şahsi yatırıma öncelik veren kalkınma anlayışından da beslenmiştir. Yalnız yatırımcıların sermaye yetersizliği ve Batı teknolojisi hakkındaki bilgi yetersizliklerini göz önüne alarak, “hükümet denetimi ve tüccar yönetimi” adı verilen, devlet-özel teşebbüs ortaklığı, devlet adamlarının da yatırımlarda hisse sahibi olması ve yatırımların devlet tarafından desteklenmesi olarak özetlenebilecek bir formülü savunmuştur. Hatta Schell ve Delury, 1978 sonrasında Deng Xioaping’in devlet kontrolünde kapitalizm inşasının ilk uygulamasının Li tarafından yapıldığını iddia ederler.¹⁴² Çin’in kalkınma sürecine önemli katkılar sunan bu proje, merkezî gücün dağıldığı Qing sonrası dönemde, Çinli devrimcilerin “bürokrat sermayedar” olarak nitelediği ve büyük toprak ağalarıyla beraber Çin için en tehlikeli gördükleri sınıfı da üretmiştir.

Li, ekonomik kalkınma için zaruri gördüğü Çin’in “makine yapan makineler” üretmeyi öğrenmesi için, kurulacak işletmenin aynı zamanda askerî-ticari-eğitim alanına katkı yapması gerektiğini savunmuştur. Eğer bu yol izlenirse,

141 A.e., s. 3-7. Kwang-Ching Liu, “The Confucian as Patriot and Pragmatist: Li Hung-chang’s Formative Years, 1823-1866”, *Li Hung-Chang and China’s Early Modernizations*, a.g.e., s. 19 v.d.

142 Schell – Delury, a.g.e., s. 82.

doğal kaynakları ve nüfusu göz önüne alındığında on yıl içinde Çin'in Batı'yı geçebileceğini vurgulamıştır.¹⁴³ Eylül 1865'te *Kiangan Cephaneliği*'nin kurulmasını tavsiye ettiğinde, cephanelikteki teknolojiyle nihayet tarım ve endüstri için makineler üretileceğini umduğunu söylemiştir. Hatırlatmakta fayda var, bu cephanelik için Zeng, Yung Wing'i makine alması için ABD'ye göndermiştir.

Bir girişimci olarak, kendi kendini güçlendirme hareketinin önceki aşamasında atılan temeller üzerine inşa etmiştir. Çin'in girişimini, ülkenin genel gelişimi üzerinde uzun vadeli etkileri olacak alanlara çeşitlendirmeye çalışmıştır. Bu girişimlerden biri, Li Hongzhang tarafından 1872'de kurulan ve Çin'in kıyı taşımacılığının yabancı güçler tarafından egemenliğini durdurmak için tasarlanan China Merchant Steamship Navigation Company'dir. Li'nin kendisinin de ana hissedar olduğu şirket, gelirinin çoğunu hükümetin vergilendirdiği tahıl Orta Çin'den Pekin bölgesine aktarma sözleşmelerinden almıştır. 1877'den sonra Tianjin yakınlarındaki Kaiping kömür madenleri, Li'nin emriyle Çin'e kendi maden kaynakları üzerinde daha fazla kontrol sağlamak ve Çin'in genişleyen buharlı gemi donanmasına yakıt sağlamak için muazzam ölçüde genişletilmiştir. Li ayrıca, artan tekstil ithalatını azaltmak için 1878'de Şangay'da oldukça büyük bir pamuk fabrikası kurmuştur.¹⁴⁴

Li, tekstil sanayiinde ve madencilikte yatırımlara öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur. Wei Yuan'a benzer bir şekilde Çinli müteşebbislerin özellikle bu alanlarda onların açılması ve devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Li'nin en büyük yatırım teşviklerinden

143 Kwang-Ching Liu, "Beginings of the China's Modernisation", *a.g.m.*, s.7.

144 Spencer, *a.g.e.*, s. 218-219.

biri de askerî ve ticari gelişimin bir aradalığı açısından elzem gördüğü deniz taşımacılığı alanındadır. 1872’de kurulmasına öncülük ettiği ve hissedarlarından biri olduğu *China Merchants’ Steam Navigation Company*, sadece dört eski gemiyle faaliyetlerine başlamışken, Li’nin çabalarıyla şirket 1877 yılında devletten kredi alarak Amerikan *Russell and Company*’nin on altı gemisini satın almıştır. 1877’de *China Merchants* yirmi dokuz buharlı gemiye sahipken, rakipleri olan *Jardine-Matheson and Company* ile *Butterfield and Swire* sırasıyla altı ve beş buharlı gemi işletmekteydiler. Böylece *China Merchants*’ uzun yıllar buharlı gemi taşımacılığını domine etmiştir. Yine Li, 1877’de *Kaiping* maden şirketinin kuruluşuna öncülük etmiştir. *Kaiping* şirketi, Tienjin limanından Pekin’e uzanan bir demiryolu inşa ettiği gibi, artan üretim kapasitesi ve disiplinli çalışma biçimiyle İngiliz mühendis ve ustaların hayranlığını kazanmıştı. Li, böylelikle, Batılıların çeşitli imtiyazlarla avantaj elde ettiği maden kaynakları üzerinde Çin’in kontrolünü arttırmayı ve gittikçe büyüyen buharlı gemi donanması için yakıt temin etmeyi amaçlamıştır.¹⁴⁵

Her ne kadar Li ve reformistler, Türk siyasal düşüncesinde “hars-medeniyet” ayrımı olarak tanımlanan, Çinli olarak Batı teknolojisini geliştirme düşüncesinde olsalar da yıllar içinde, modernleşmenin tüm veçheleriyle Çin’e sirayet ettiğini tecrübe etmek zorunda kalmışlardır. I. Afyon Savaşı öncesi Batı tekstil ürünlerine hiç itibar etmeyen Çinliler, Batı tarzı eğitimin yaygınlaşması ve Batılılarla iş birliklerinin artması neticesinde, başta İngiliz tekstil ve dokuma ürünleri olmak üzere, Batı modasına uyum sağlamaya başlamışlardır. Çin’in dış ticaret açığına neden olan bu gelişmeye

145 Kwang-Ching Liu, “Beginings of the China’s Modernisation”, *a.g.m.*, s. 11-15.

karşı da Li, 1878'de Şangay'da büyük bir pamuk fabrikasının kurulmasına öncülük etmiştir.

1880'lerde Li, Tianjin'de, yurt dışından satın alınan *Remington* ve *Krupp* silahları için mermi üreten cephanelikler geliştirmeye devam etmiştir. Kısa süre sonra, satın alınan Amerikan ekipmanıyla *Remington* tüfeklerinin üretilmesine de başlanmıştır. Li, Şangay'da sona eren uluslararası kablo-ları önce Tianjin'e, sonra Pekin'e bağlayarak ulusal bir telgraf sistemi geliştirmiştir. Telgraf telleri sonraki yıllarda birçok büyük iç şehre uzatılmıştır. Ayrıca Mançurya'nın güneyindeki Liishun şehrinde yeni rıhtım tesislerinin inşasını ve Kaiping madenlerinden kömürü Tianjin'e göndererek, yeni filo tarafından kullanılabileceği yakındaki bir kanala taşımak için yedi millik bir demiryolu hattının inşasını yönetmiştir. Bu inşaat sırasında (1881) Li'nin yardımcılarından biri, Çin'in ilk buharlı motorunu yapmak için Batılı hurda parçaları kullanmış ve başarılı olmuştur.¹⁴⁶

Li Hongzhang, eğitim reformuna yönelik daha önceki çabaları da ileriye taşımıştır. İlk olarak Zeng ve Yung'un ABD'ye öğrenci yollama programını açıkça desteklemiştir. Yalnız öğrencilerin Batı kültürüne çabuk intibakı; klasik Qing cüppelerini bırakarak Batı tarzı giyinmeye başlamaları, atkuyruklarını kesmeleri ve birçoğunun Hristiyanlığı kabulü, Çin'deki muhafazakâr devlet adamlarının büyük tepkisini çekmiştir. Yung'un da kıyafet biçimi, dinî tercihi ve bir Amerikalı ile evli olması, öğrencilere kötü örnek olarak görülmüştür. Tüm bunlar Zeng ve Li tarafından desteklenen misyona zarar vermiştir. Ancak Li'nin misyonuna son darbe, Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin lise eğitimlerini tamamladıktan sonra seçkin bir grup öğrencinin

146 Spencer, *a.g.e.*, s. 219.

Annapolis ve West Point'teki denizcilik ve askerî akademi-
lere kaydolmasına izin vermeyeceğini açıklamış olmasıdır.
Çin'e denizcilikte büyük avantaj sağlayacak bu öğrenimin
hükümet tarafından reddi karşısında 1881'de muhafazakâr
Qing yetkililerinin eğitim misyonunu kapatma ve öğren-
cileri eve getirme kararına razı olmak zorunda kalmıştır.
Yine de yılmayan, Li Hongzhang, en umut verici öğrencile-
rini, hükümetlerin teknik olarak gelişmiş askerî ve denizci-
lik eğitimi almalarına itiraz etmediği Fransa, Almanya veya
Büyük Britanya'ya göndermeyi başarmıştır. Bu sayede Ti-
anjin'de kurduğu donanma ve askerî akademinin geleceğini
güçlendirdiğini düşünmüştür.¹⁴⁷

Li Hongzhang'ın yönetiminde artık değişim gözle gö-
rülür bir hal almıştır. Çin'in, Batılıların ve Japonların artan
yatırımları sayesinde kıyı kentleri hızla gelişmiş, buharlı
gemiler deniz ve nehirlerle hâkim olmuş, askerî akademiler
genç subayları Batı taktikleri konusunda eğitmeye başlamış,
matbaalarda bilimsel ders kitapları basılmış ve taşradan telg-
rafla Büyük Konsey'e (bizdeki Divan- Hümayun) önergeler
gönderilmeye başlanmıştır.¹⁴⁸ Yüz yıldır ülkede etkili olan
misyonerler, özellikle Çin'in güney ve doğu kentlerinde aç-
tıkları okullarla, yeni modern Çinli tipinin ortaya çıkışını
desteklemişlerdir. Değişimin bu denli hızlı olması, Qing'in
muhafazakâr elitlerini daha da kızdırmıştır. Eğer İmpara-
torçe Cixi'nin, Li Hongzhang'a güveni ve desteği olmasa,
Li'nin bu kadar ileriye gidebilmesi bile mümkün olmazdı.
Çin bir yandan ekonomisinde ve kültürel hayatında Ba-
tı'nın tesirlerini derinden hissederken, diğer taraftan "ken-
dini güçlendirme" yolunda attığı adımlarla, özgüvenini de
tekrar kazanmaya başlamıştır. İlginçtir, muhafazakâr elitler,

147 A.e., s. 220.

148 A.e., s. 224.

bir yandan reform sürecinde aşırı olarak gördükleri bazı sonuçlara öfke duyarken, yine bu sürecin Çin'e sağladıklarıyla özgüvenlerini arttırmış ve Batı ile bir hesaplaşma içine girmek istemişlerdir. 1881 itibariyle, Rusya'nın el koyduğu kuzey-batı topraklarından geri çekilmesini sağlayan başarılar bu özgüveni pekiştirmiştir. Yine bu dönemde, Zongli Yamen'e baskıyı arttıran muhafazakârlar, Batılı devletlerin diplomatlarının Saray'a birçok şikâyet dilekçesi vermesine neden olmuşlardır.¹⁴⁹ Nihayet, Li'nin gönülsüzlüğüne rağmen, Vietnam üzerinde hâkimiyet mücadelesi için Çin'in muhafazakâr devlet adamları, Fransa'ya karşı savaşı desteklemişlerdir. Fakat Tonking Savaşı'nda (1883) Fransızlar karşısında alınan mağlubiyet, henüz modernleşme sürecinde kat edilecek çok yolun olduğunu Çin siyasal elitlerine göstermiştir. Hatta savaşı destekleyen muhafazakâr grubun en şahini olan ve kara savaşlarında Fransızlara karşı tali zaferler elde eden Zhang Zhidong¹⁵⁰ (1837-1909), savaş sonrasında saf değiştirerek modernleşmenin en ateşli taraftarlarından biri haline gelmiştir. Savaşın bir başka neticesi, Qing Hanedanı'nın ülkeyi kurtarabileceğine olan inançları zedelenen modernist gençler içinde Han milliyetçiliğinin yükselmesi olmuştur. Bu gençlerden biri de ileride Çin'in Cumhuriyet Devrimi'nin liderliğini yapacak olan Sun Yat-sen'dir.

Oysaki Li Hongzhang'ı esas düşündüren, kendi modernleşme süreçlerinin henüz istenen neticeyi vermemiş olmasına rağmen, Japonların çok yol kat etmiş olmalarıdır. Bu yüzden Li, dikkatin Fransızlar ve İngilizlerden çok Japonya'ya çevrilmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁵¹ Bu dönemde

149 Horowitz, *a.g.m.*, s. 467.

150 <https://www.britannica.com/event/Sino-French-War>. Erişim tarihi: 14.07.2023.

151 Schell-Delury, *a.g.e.*, s. 82-83.

Japonların da Çin'e yönelik tutumlarının nasıl olacağı, aralarında önemli bir siyaset belirleme sorunu haline gelmiştir.

2.5. Sino-Japon Savaşı, Sinosferin Sonu ve II. Reform Dönemi'nde Üç Tarz-ı Siyaset

Çin siyasal elitleri, ister kadim taktikleri izlesinler, isterse de Batılılardan öğrenmek suretiyle Batılı barbarlardan kurtulmayı düşünsünler, temel amaçları Sinosferi yani Çin merkezli Doğu Asya'yı yeniden ihya etmek olmuştur. Bir gün Batılı barbarların gitmek zorunda kalacaklarına yönelik inançları hiç değişmemiştir, esas tartışma onları bölgeden yollamaya yönelik stratejinin hangi taktiklerle yürütüleceği üzerine olmuştur. Fakat tüm bu stratejiyi ve temel amacı alt üst eden gelişme Japonya'nın yükselişidir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Japonya hiçbir zaman kendisini Sinosfer'in bir parçası olarak görmemiştir. Bu yüzden Çin ülkesini ele geçirse bile, Çinlileşmeye yönelik bir arzuları yoktur. Oysa Çin'i daha önce kontrolü altına alan Tobalar, Moğollar ve Mançular, kendi etnik kökenlerinin farkında olmak ve kendi soyundan olanlara belli ayrıcalıklar tanımakla beraber, Sinosferin gönüllü parçası olmuşlar, onun yeniden üretimi içinde yer almışlardır. Çin, kadim kültürü ve medeniyet iddiasıyla adeta bölgenin anaforudur. Oysaki Japonların bir gün Asya'ya hâkim olma ihtimali, yönetim merkezinin "Orta Krallık"ta değil, "Güneşin Doğduğu Topraklarda" kurulması, Çinlileşmeye karşı bushido geleneği üzerinden tevarüs ettirilen militarist Japon milliyetçiliğinin birçok sembolik üretim ile kutsanacağı ve Çin'e karşı tarihsel rekabette galip gelmenin hissiyatıyla Çinlilere, Batılılardan çok daha saldırgan ve aşağılayıcı davranma neticeleri verebilirdi. Bununla beraber aşağıda görüşleri tartışılacak

olan bazı Japon siyasal elitleri, Japon-Çin beraberliğine dayanan, Batı'ya karşı Asya'nın birliği, kalkınması ve bağımsızlığını savunmuşlardır. Fakat başlarda "eşitlikçi" düzlemde ele alınan Asyalılık düşüncesi, daha sonra Japon emperyalizminin, üstün ve bozulmamış Japon ırkı ile onun kutsal imparatoru öncülüğünde, Asya İmparatorluğu kurma emeline evrilmiştir. Bir nevi Batı'da, Herder'in dünyayı birbiriyle eşit ve özgür olması gereken milletler bahçesi olarak gören düşüncesinden, ırkçı-faşist akımların ayrımcı ve soykırıma varan uygulamalarına evrilmesi gibi, Japonların Asyalılık rüyası de Asyalı halkların Japon egemenliği altında köleleştirildiği ırkçı-militarist bir kâbusa dönüşmüştür. İşte bu ikinci ihtimalin olmasından çekinen Li Hongzhang'ın endişeleri de haklı çıkmış oldu.

Esasen Çin de Japonya da ortak bir düşmanla muarızdır. Rus Çarlığı, her iki ülkeye baskı uygulamış ve Asya Pasifik bölgesinde güç mücadelesine girmiştir. 1891'de Rusya, Trans-Sibirya Demiryolu Hattı'nı çalıştırmaya başladığında, iki ülkenin birbirine yaklaşması için şartlar olgunlaşmıştır. Li, eğer Çin gücünü yeteri kadar arttırabilirse, Japonların Batılılara karşı kendileriyle iş birliği yapabileceğini, aksi durumda Japonya'nın Çin'e gerek duymayacağı için Çin'e karşı cephesine dönebileceğini söylemiştir.¹⁵²

Goryeo (918-1392) ve Joseon (1392-1897) Hanedanlarının, Çin'in bağıl devleti olmayı kabul ettiği uzun bir tarihsel döneme rağmen, Japonya'nın Kore'de Çin ile etkinlik mücadelesine girmesi, Çin ve Japon Savaşı'nı tetiklemiştir. Tonkin Savaşı'nda (1883) Fransa'ya karşı mağlubiyetin üzerinden on bir yıl geçmiş, bu süre zarfında ordu ve donanmasını güçlendiren Çin, Japonya karşısında galip geleceğinden

152 Kissinger, *a.g.e.*, s. 42.

emindir. Fakat Japonya karşısında alınan ağır mağlubiyet ve Tayvan Adası'nın, Pescadores Adaları'nın ve Liadong'un kaybıyla neticelenen Shimonoseki Antlaşması, Çin siyasetinde adeta deprem etkisi yaratmıştır. İmparator Guangxu (1871-1908), Kang Yuwei (1858-1927) ve Liang Qichao (1873-1929) gibi anayasal monarşiyi savunanlarla II. Reform Dönemi'ni başlatırken, Qing İmparatorluğu'na karşı Sun Yat-sen önderliğindeki Han milliyetçileri, ulus-devlet kurma hayallerini gerçeğe dönüştürmek için harekete geçmiş, diğer taraftan Japonya mağlubiyetiyle zor duruma düşen İmparatoriçe Cixi, köktenci reaksiyonerlerin arkasında saf tutmuştur. Böylece Çin'de görece liberal anayasal monarşistler, Han milliyetçileri ve köktenci reaksiyonerlerden oluşan üç ayrı ana grup tesis olmuş ve bu kesimlerin temsil ettikleri ideolojiler, Çin'in üç tarz-ı siyaseti olarak tarihte yerini almıştır. Yakın bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun da Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülükten müteşekkil kendi üç tarz-ı siyasetini ortaya koyması dikkat çekici kesişmelerden biridir.

2.5.1. Japonya ile Yeni Dönem ve Yüz Gün Reformları

Ezra Vogel, I. Çin-Japon Savaşı'nda “aslında kazanan yerel manada askerî düzenlemelerle kendini güçlendirmeye çalışan Çin'e karşı, merkezî manada yürütülen ve modernleşmeyi bir bütün olarak kavrayan Japon reformlarıdır” saptamasında bulunur.¹⁵³ Japonya, Tokugawa Şogunluğu'na karşı İmparatorluğun zaferi sayesinde feodalizmin hızlı çözüldüğü, Japonya'nın Tokyo merkezli olarak üniter yapı içinde güç ilişkilerini yeniden biçimlendirdiği bir dönemde

153 Ezra Vogel- Paula S. Harrel, “Japanese Lesson for Modernizing China, 1895-1937”, *China and Japon: Facing History*, ed. Ezra Vogel London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2019, s. 133.

modernleşmeye bir bütün olarak yaklaşabilmiş ve itiraz eden güçlerle keskin bir şekilde hesaplaşmıştır.¹⁵⁴ 1898'de Tianjin'de Japon devlet adamı Itô Hirobomi ile görüşen Li Hongzhang, Itô'nun Çin'in bunca çabaya rağmen neden bir şeyleri köklü olarak değiştiremediği sorusunu; güçlü bölgesellik, gelenek ve göreneklerin birçok çabayı akim bıraktığını söyleyerek yanıtlamıştır.¹⁵⁵ Gerçekten de bütün reform çabaları, ancak Doğu ve Güney Çin'in büyük kentlerinde belirli dönüşümleri sağlamış ama yerel güçlerin son derece etkin olduğu Orta, Kuzey ve Batı Çin'de değişen pek fazla bir şey olmamıştır. İmparatorluk yapısının merkezkaç güçlere izin veren ve onlarla uzlaşan işleyiş tarzı, farklı kültürel kimlik ve etnik toplulukları siyasal birlik içinde tutamaya izin verirken, o bölgelerdeki yapı ve ilişkileri dönüştürmeyi engeller. Osmanlı İmparatorluğu örneğinde görüldüğü üzere, gücü yerellerden çekme çabası isyanları da beraberinde getirir. Bu nedenle, çok daha homojen bir yapıya sahip Japonya'nın, siyasal gücü merkezde toplarken ekonomik kalkınmaya da izin veren şartları Çin pratiğine göre çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Japonya, kendi güçlü geleneklerini, imparatora tam biat ve kendini ülkeye adama ilkeleri üzerinde yeniden üretebilirken, Çin'in binlerce yıl süren imparatorluğunu ayakta tutan gelenekler ve o geleneklere bağlılık üzerinden kendi statülerini koruyan siyasal elitlerin ayak diremesi nedeniyle, reform çabaları istenilen sonucu vermemiştir. Güçlü gelenekler ve köklü yapılar, olağan zamanlarda istikrarın temel unsuruyken, değişimin zaruri olduğu zamanlarda, hareketi kısıtlayan taşlaşmış yapılar olarak negatif bir rol oynar. Bu yüzden ancak toplumsal çelişkiler çok keskinleştiğinde, devrim ve onun zorlamasıyla radikal dönüşümler

154 Kissenger, *a.g.e.*, s. 40-41.

155 Schell-Delury, *a.g.e.*, s. 88.

başarılabilir. Nitekim Çin'in her türlü denemeden sonra yüz yıllık utanç dönemini 1949'da büyük bir devrimle aşabilmesi, ancak büyük bir yıkımdan sonra birçok şeyi zamanın ruhuna uygun olarak yeniden üretebilmesi mümkün olmuştur. Elbette böyle bir devrim, sadece toplumsal çelişkilerin keskinleşmesiyle değil, ona öncülük edecek siyasal kurum ve kadroların yetişmesiyle bağlantılıdır. Çin, "kendini güçlendirme" programı çerçevesinde yurt dışına öğrenciler yollasa da ihtiyaç duyduğu dönüşümü sağlayabilmesi için öğrenci sayısı çok yetersizdir. Ülkeyi yöneten en reformcu kanada mensup kişilerin zihin dünyalarını oluşturan kültürel birikimlerinin moderniteyi bir bütün olarak kavramadaki yetersizliği de reformların başarısızlığının bir nedenidir. Itō ile Li'yi mukayese eden Schell ve Delury, Itō'nun yurt dışında yaşadığını, Amerika'yı yerinde etüt ettiğini, defalarca Avrupa'ya seyahat ettiğini, buralarda öğrenim görek ilk elden Batı'nın kurumsal yapılarını ve teknik bilgisini gözlemleyerek, bu bilgileri edinmeye çalıştığını söyler. Oysa muhatabı olan Li'nin Batı bilgisi, sadece Batı'da yaşamış Çinlilerin anlatıları, okudukları ve muhatap olduğu Batılı bürokratlarla sınırlıdır.¹⁵⁶ Japonya karşısında alınan mağlubiyetin en önemli sonucu belki de bu durumun değişeceği şartları yaratmış olmasıdır. Savaş sonrası ülkesini ciddi şekilde sorgulamaya başlayan Çinli aydınlar ve gençler, Japonya'nın da imkân tanınmasıyla, bu ülkede eğitim almak için adeta seferberlik başlatmışlardır. Japonya'ya okumaya giden on binlerce öğrenci ve Qing rejiminden kaçan siyasal sığınmacılar, burada modern hayatı, bilimi, siyasal ideolojileri tanımış; bunları Çin'e nasıl getirebilecekleri ve uyarlayabilecekleri tartışmalarını yürütmüş, ayrıca örgütlenmeleri için Çin'e yakın bir merkez edinmişlerdir. Ayrıca bu

156 A.e., s. 85.

durum Çin için epistemolojik bir kırılmaya da işaret eder. Artık Batılılardan değil, Asyalı bir ulustan da öğrenmeyi resmen kabul etmişlerdir. Bu artık “Orta Krallık” iddiasının sembolik olarak da çözülmesidir. Ayrıca Japonya’dan da yüzlerce öğretmen ve danışman Çin’e gelmiş ve Çin’in geleceğindeki büyük dönüşümlerin hazırlanmasında tarihteki yerlerini almışlardır.¹⁵⁷

Savaşın sonra Japonya ile Çin’in yakınlaşması için iki ülkenin de kendince sebepleri vardır. Japonlar, mağlubiyet nedeniyle telaşlanan Çin’in, toprak bütünlüğünü destekleme şartıyla Batılı devletlere daha çok ekonomik taviz vermesinden ve böylece Çin üzerinde Batı nüfuzunun artmasından rahatsızdır. Bu nedenle Eski Başbakan ve Dışişleri Bakanı Ōkuma Shigenobu’nun (1838 – 1922) adıyla anılan Ōkuma doktrini, Batılıların Sino-Japon Savaşı sonrası artan imtiyazlarına karşın, Çin’in kurumsal ve ekonomik direnişini kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Ōkuma’nın konuyla ilgili demeçlerine yer veren Kokumin *Shinbun* gazetesi, daha sonra Pan-Asyacılar tarafından çok sık kullanılacak olan Prusya ile Avusturya-Macaristan örneği üzerinden Çin-Japon yakınlaşmasının doğallığını vurgulamıştır. 1866’da birbiriyle savaşan bu iki devletin, daha sonra en sıkı müttefikler olmasına değinen gazete, Çin ile Japonya arasında benzer bir yakınlaşma beklendiği yorumunda bulunmuştur.¹⁵⁸ *Kokumin Shinbun*’un açıklamasında dikkat çeken husus, 1866’da savaşan bu iki devletin hanedanının ve halkının önemli bir kesiminin Alman oluşudur. Böylelikle,

157 Vogel – Harrel, *a.g.e.*, s. 134.

158 ‘Shina to Nihon’ (China and Japan), *Kokumin shinbun*, 3 December 1897, s. 2’den aktaran Urs Matthias Zachman, *China and Japan in the Late Meiji Period: China Policy and the Japanese Discourse on National Identity (1852 – 1904)*, New York, Routledge, 2009, s. 67-68.

dönemin Pan-Asyacılarında görülen Çin-Japonya-Kore arasında “ırk” birliğine dayanan bir ittifak savunusu bu örneğe dayandırılmıştır. Bu çerçevede Itô Hirobumi 1898’de, İmparator Guangxu ile görüşmüş ve ona tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı yıl İmparatoriçe Cixi’nin darbesinden sonra, Itô Japon yetkililere, Çinli reformculara Japonya’nın kapılarını açması ve yardımcı olunması talimatını vermiştir.¹⁵⁹ Çinliler ise Japonlara karşı öfke ve hayranlıkla karışık bir ruh hali içindedirler. Ayrıca Japonya’ya karşı büyük bir merak uyanmış, bu da ister istemez Çin ile Japonya’nın yakınlaşmasını kolaylaştıran bir neden olmuştur. Çin seçkin çevrelerinde, Japonya’nın Meiji hükümeti altında Batı sömürgeciliğini etkili bir şekilde reddettiği, ekonomik tabanını sanayileştirdiği, halkın siyasete katılımını artırdığı ve evrensel eğitimi başardığı dikkatlerden kaçmamıştır. Korku, önyargı ve kültürel üstünlük duygusu gibi karmaşık duygularla karışmış olsa da pek çok elit yine de Japonya’yı modern bir ulusun ilk örneği olarak görmüştür. Hatta Gina Anna Tam’a göre Meiji Japonyası ile Çin arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkardığı neticeler, yeni bir yüzyılın şafağında Çin açısından gerçek manada bir devrimdir.¹⁶⁰ Nitekim savaşın hemen ardından 1896’da on üç kişilik ilk Çinli öğrenci grubu Japonya’ya gönderilmiştir.¹⁶¹

Shimoneseeki Anlaşmasından sonra Çin’in akıbetine ilişkin başlayan tartışmaların matbuat hayatına etki etmemesi mümkün değildir. Çin’de 1905 sonrasında dergi ve gazete basımı artış gösterecek olsa da birçoğu misyonerler veya

159 June Teufel Dreyer, *Middle Kingdom and Empire Rising of the Sun: Sino-Japanese Relations: Past and Present*, New York, Oxford University Press, 2016, s. 52.

160 Gina Anne Tam, *Dialect and Nationalism in China: 1860-1960*, New York, Cambridge University Press, 2020, s.2-3.

161 Dreyer, *a.g.e.*, s. 52.

İngilizler tarafından kurulmuş özellikle Şangay ve Pekin’de çıkan, Çin seçkinleri içinde etkili olmuş gazeteler vardır. Özellikle Çin’de modern kamuoyunun oluşumunda önemli yer tutan, birçok reformist ve devrimcinin bünyesinde çalıştığı *Shenbao* ve 1895 sonrası Çinli genç entelektüellerin önde gelen ismi Liang Qichao’nun editörlüğünü yaptığı *Shiwu Bao*, Çin-Japon Savaşı’ndan sonra modernistlerin görüşlerini kamuoyuna sunduğu en önemli Şangay merkezli gazetelerdir.¹⁶² Rudolph Wagner, özellikle Liang’ın *Shenbao* ve *Shiwu Bao* başta olmak üzere, gazetelerde makalelerini yayımlamaya başlamasıyla, daha evvel okuyucu kitlesi oldukça sınırlı olan gazetelerin, etkili birer kamuoyu aracı haline gelmeye başladığını söyler.¹⁶³ Bu da Çin-Japon Savaşı’nın, artık okuma-yazma bilen kesimlerin birçoğunda, Çin’in geleceğine duyulan kaygıyı ve reformların daha ileri götürülmesine yönelik düşünceleri gündemin merkeze yerleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Liang, Şangay’a gelmeden önce Pekin’de Kang ile, aralarında Qing’in son döneminde ülkenin en güçlü bürokratlarından biri olan Zhang Zhidong (1837-1909) ile kendisini daha sonra imparator ilan edecek olan ve 1895 sonrası yükselen Yuen Shikai’nın (1859-1916) da içlerinde bulunduğu *Self-Strengthening Study Society*’e katılmışlardır. Topluluğun kapatılmasının ardından Liang yeni bir topluluk kurmuş ve adını *Sense of Shame Study Society* olarak belirlemiştir.¹⁶⁴ Bu toplulukların çekirdeğinde yer alan isimler,

162 Rudolph Wagner, “The Early Chinese Newspaper and the Chinese Public Sphere”, *European Journal Of East Asian Studies*, Leiden, Brill, Vol. 1-1, 2001, s. 21.

163 Rudolph Wagner, “The Shenbao in Crisis: The International Environment and the Conflict Between Guo Songtao and the Shenbao”, *Late Imperial China*, Vol: 20, No: 1, 2 June 1999, s. 107.

164 Schell-Delury, *a.g.e.*, s. 118.

bundan sonraki yıllarda Çin'in en önemli reformist aydınları olarak öne çıkmışlardır. Fakat ilk başlarda beraber hareket eden bu ekibin, aşağıda tartışıldığı üzere, Kang ve Liang; Zhang ve Yuen olarak farklı kliklerde ve birbirleriyle mücadele içinde bulunacakları, yine de belirli dönemeçlerde, özellikle Yuen ve Liang'ın yollarının bütünleştiği söylenebilir.

Shimonoseki anlamasından sonra iyice yaşlanan ve uzun bir yurt dışı gezisine yollanan Li Hongzhang'ın boşluğunu, “Yüz Gün Reforları” sırasında Zhang Zidong ve Yuen Shikai ile Liu Kunyi (1830-1902) doldurmaya çalışmıştır.¹⁶⁵ Böylece, Zhang, Yuen ve Liu'dan oluşan, İmparatoriçe Cixi'ye yakın ve muhafazakârları ürkütmeyecek kadar ılımlı reformist klik, Li'nin yokluğunda yeniden tesis edilmiştir.

Diğer taraftan, Kang ve Liang'la beraber, daha radikal reformist kliğin içinde sayılabilecek önemli bir isim de Yan Fu'dur (1854 – 1921). Bu üçlü ve onları destekleyen diğer aydınlar, henüz Shimoneseki Antlaşması'nın mürekkebi kurumadan *Gongche Shang shu* (Kamu Aracı Dilekçesi- Sınav Adaylarının Dilekçesi) olayını gerçekleştirerek bir araya geldiler. Kang'ın önderliğini yaptığı sınav adaylarının, İmparatora sunduğu dilekçede Shimoneseki Antlaşması'nın reddi ile reform çağrısı yapılmıştır.¹⁶⁶ Aynı yıl (1895) Yan Fu, Çin hükümetini, parlamenter meclisler gibi pasif emperyal “tebaaları” canlı modern “vatandaşlara” dönüştürecek yeni reformları benimsemeye davet eden “Güç Üzerine” de dâhil olmak üzere bir dizi heyecan verici makale kaleme almıştır.¹⁶⁷

165 Spencer, *a.g.e.*, s. 134.

166 Kun Qian, *Imperial-Time-Order: Literature, Intellectual History and China's Road to Empire*, Leiden, Brill, 2016, s. 58.

167 Schell-Delury, *a.g.e.*, s. 96.

Yan'ın yaşam öyküsüne bakıldığında, 19. yüzyılın reformist aydın tipinin bir örneği görülür. Yan, birçok aydın gibi, Güney Çinlidir. Fujian eyaletinin Fuzhou şehrinde doğmuş, çeşitli okul deneyimlerinden sonra İngiltere'de Greenwich'teki *Royal Naval Academy*'de okumuş, Çin'e döndükten sonra çalkantılı bir dönemin ardından Thomas Huxley'in *Evolution and Ethics*, Adam Smith'in *The Wealth of Nations*, John Stuart Mill'in *On Liberty* ve Herbert Spencer'in *Study of Sociology* gibi eserleri Çinceye çevirmiştir. Özellikle Spencer ve Huxley'in düşüncelerinden etkilenerek Sosyal Darwinizmin Çin'deki en önemli temsilcisi olmuştur. Çin-Japon Savaşı'nı izleyen yıllarda Tianjin'de Japonlar tarafından desteklenen *Guowen Bao* gazetesinin editörlüğünü yapmıştır.¹⁶⁸

İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılmış olmasına rağmen, belirtmekte fayda vardır, 1895 sonrasında radikal reformist olarak öne çıkan bu burjuva aydınları, 1911 sonrası siyasal gelişmelerde, Çin'in ancak devrimci siyasetlerle dönüşebileceği görüşünün öne çıkmasıyla beraber, şimdiki tutumlarından bile daha geri siyasetlere savrulmuşlardır. Ufukları, anayasal monarşiyi aşamamış, devrimci seçenekler gün yüzüne çıktığında, 1895'te bulundukları mevzilerden bile çekilerek, zayıf ama baskıcı monarşist rejimlerde görev almış, onları savunmuşlardır. Bu yüzden, Liang ve Yan gibi aydınlar, Çin'in en fazla yirmi sene kadar mukadderatında etkili olurken, onlarla aynı dönemde, modernist milliyetçi düşünceleriyle öne çıkan Sun Yat-sen, ortaya koyduğu ilkelele günümüz Çin'i için bile en önemli ve saygın bir kült

168 <https://www.britannica.com/biography/Yan-Fu>. Erişim zamanı: 18.07.2023. Ayrıca Yan Fu'nun biyografisi için bkz. Benjamin I. Schwartz, *In Search of Wealth and Power: Yen Fu and the West*, Harward, Belknap Press, 1964.

kişilik olmaya devam etmektedir. Nitekim Çin tarihi açısından pek çok gelişmenin ardı ardına yaşandığı 1895'te, Sun Yat-sen, I. Guangdong Ayaklanması olarak bilinen ve Han milliyetini Qing'ten kurtarmayı amaçlayan silahlı bir girişimde bulunmuş, fakat bu girişim akamete uğramıştır. Bu başarısız ayaklanma girişiminden sonra Sun, uzun yıllar yurt dışında kalmış ve siyasal mücadelesini olgunlaştırmıştır.¹⁶⁹

1895-1898 yılları arasında, reformistlerin oluşturduğu kamuoyu baskısı, İmparatoriçe Cixi'nin gölgesinde kalan ve adeta kıpırdayamaz hale gelen İmparator Guangxu için bir fırsat yaratmıştır. Üç yıl boyunca reform taleplerinin Çin aydını ve orta sınıflarında desteklediği izlenimini edinen İmparator, bürokraside destekçisi az olsa da anayasal-parlamentar bir rejime geçerek hem ülkede modernleşmenin önünü açmak hem de geleneksel mandarin sınıfına karşı, ülkede reformist aydınlara ve orta sınıfa yaslanan, parlamentoda temsilini bulacak yeni bir siyasal güç merkezi oluşturarak, ülkede elit değişimini sağlamak istemiştir. Nitekim 11 Haziran 1898'de Kang ve Liang tarafından hazırlanan reform programının ilanı, Çin tarihinde çok kısa ama birçok yeni fikrin ortaya çıktığı, yeni kararların alındığı özel bir süreç başlamıştır. 22 Eylül'de İmparatoriçe Cixi'nin hükümet darbesiyle son bulan bu reform girişimi, sadece yüz iki gün sürdüğü için, "Yüz Gün Reformları" olarak anılmıştır. Bu darbe sayesinde iktidarını yaşamının sonuna kadar sürdüren İmparatoriçe, reformcuların birçoğunun ülkeden kaçması nedeniyle, Japonya'da binlerce Çinli öğrenci ile buluştukları bir süreci de başlatmıştır. Böylece, reformist düşünceler daha da radikalleşirken, bu düşünceler Japonya'da Çin'in geleceği ile buluşmuş, burada devrimci

169 Liu Mingfu, *The China Dream: Great Power Thinking and Strategic Posture in the Post American Era*, New York, CN Times Books, 1999, s. 9.

hareketler örgütlenmiş ve 1911 Xinhai Devrimi'ni doğuracak olaylar dizisi de başlatılmıştır.

2.5.1.1. Reform Programının Mimarları: Kang Youwei ve Liang Qichao

19 Mart 1858'de Guangdong'da doğan Kang Youwei, Çinli reformistlerin birçoğu gibi Güney Çinlidir. 1878'de İngiliz yönetimindeki Hong Kong'a gidişi ve oranın gelişmişliği karşısında duyduğu hayranlık Kang'ı Batı düşüncesini araştırmaya sevk etmiştir.¹⁷⁰ İlk gençliğinden itibaren Budizm'den etkilenen Kang, parlak bir klasik bilginiyken, Konfüçyüsçülük üzerine ortaya koyduğu düşünceler ile tepkileri üzerine çekmiş ama aydın grupları içinde tanınırlığını da arttırmıştır. Kang, Konfüçyüs'ün toplumsal değişime direnmediğini, insanlığın gelişim ve ilerlemesini temelde reddetmediğini savunarak, Konfüçyüs'ü bir gerici olarak gören modernistlerin ve modernleşmeye karşı özcü-reaksiyoner kanada mensup, değişime karşı kimselerin aynı anda tepkisine maruz kalmıştır. 1897'de yayımladığı *A Study of Confucius as Reformist* başlıklı eserinde, Konfüçyüs'ün ve daha sonra kurulan okulların düşüncelerini tartışan Kang, temel öğretilerinin korunmasının önemini vurgulayarak Konfüçyüsçülüğün evrensel bir mesajı olduğunu, onu sadece feodal güçlerin çıkarlarını pekiştiren yorumlarla ele almanın ve geleneğe hapsetmenin yanlış olduğunu, güçlü klasik bilgisini kullanarak savunmuştur.¹⁷¹ Wong Young-Tsu, Kang'ın Konfüçyüsçülük yorumuyla, bir şekilde kendisini "taçsız imparator"

170 Wong Young-Tsu, "Revisionism Reconsidered: Kang Youwei and the Reform Movement of 1898". *The Journal of Asian Studies*. Vol, 51 No:3, 1992, s. 517.

171 Bkz. Wang Hui, "From Empire to State: Kang Youwei, Confucian Universalism and Unity", *Chinese Vision of World Order*, Durham, Duke University Press, ed. Ban Wang, 2017, s. 49-64.

olarak konumlandırılacak bir güç peşinde olduğu iddialarını gündeme getirir.¹⁷² Böylece Kang'ın kendisini reformist bir devlet adamından çok daha fazla hırslara sahip bir siyasetçi olarak görülebileceğini söyler. Kang'ın Cumhuriyet'in ilanından sonra bile anayasal monarşiyi savunmasında, kendisini bir nevi “filozof kral” olarak konumlandırma ihtiyacı olduğu tartışılır. Fakat bunlar Kang'ın metinlerinden yola çıkarak yapılan çıkarsamalardır. Her siyasetçi gibi Kang'ın da hırsları olduğu tartışılmaz. Fakat Konfüçyüsçülük ve değişim üzerine yaptığı vurguyu, en azından savunduğu eğitim anlayışı ile değerlendirdiğimizde, milliyetçilerin cumhuriyetçi düşünceleriyle beraber inşa etmeye çalıştıkları yeni Han ulusçuluğuna karşı, Çin'in köklerden kopmadan reform edilebileceği inancını savunmada bir tez olarak kullandığını söylemek daha makul olacaktır. Çünkü Kang'ın eğitim anlayışı, “ti-yong” (öz ve pratik kullanım) sentezine, yani Çin eğitiminin temel, Batı bilim ve tekniğinin ise Çin'in kalkınması için zaruri ama araçsal olduğu düşüncesine yaslanmıştır.¹⁷³ Onun, “Konfüçyüsçülük ilerlemeye engel değildir, Batı bilimi ve Konfüçyüsçü ahlak bir arada olabilir” anlayışı, aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda “İslam terakkiye mani değildir” diyen, İslam ve modernleşmenin uyumlu olabileceğini savunan Cemaleddin Afganî ve Mehmet Akif gibi kişileri düşününce, her iki toplumun aydınlarının gelenek ve modernleşme sorununu aşmak için benzer formüller üretmek zorunda kaldıkları görülebilir.

Kang'ın yukarıda bahsedilen Shimoneseki Antlaşması'na karşı dilekçe eylemi, Çin siyasal tarihinde özel bir yere sahiptir. Aslında Kang bu eylemiyle İmparatorun ilgisini de

172 Wong, *a.g.m.*, s. 193.

173 Spencer, *a.g.e.*, s. 223.

üzerine çekmiş görünüyor. Nitekim 1889 Meici Anayasası'nı örnek alan anayasal-monarşist düşüncelerini İmparator Guangxu'ya taşımış ve onu ikna etmiştir.

Liang Qichao, 23 Şubat 1873'te Guangdong Eyaleti'nin Xinhui şehrine bağlı küçük bir köyünde doğmuştur. Kang'la hemşeri olan Liang da birçok Çin reformisti gibi Güney Çinlidir. Köylü olmakla birlikte babası yerel bir bilgin olarak Liang'ın klasik eğitime büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Kanton'da bulunan ve modern eğitim veren Wood Akademisi'nden mezun olan Liang'ın burada hocası olan Kang Youwei ile tanışması hayatının en önemli dönüm noktalarından biridir. 1890'da Jinshi derecesi sınavlarına Kang ile giren ve aralarındaki öğrenci-öğretmen ilişkisini sürdüren bu ikiliden Liang sınavı geçemezken Kang, Jinshi derecesi almıştır. 1895'te tekrar sınava giren Liang, Kang'la beraber dilekçe eyleminin öncülüğünü yapmıştır. Bu dereceyi almaya muvaffak olamayan Liang, Pekin'de Kang'ın çevirilerine yardım etmiş, daha sonra çeşitli reformist gazetelerde çalışmış, Hunan'da reform yanlısı bir okulda dersler vermiş ve böylece ülkenin aydın çevrelerinde tanınan bir şahsiyet olmuştur. Kang gibi anayasal-monarşiyi savunan Liang'ın, sonraki alt başlıklarda tartışılmış olan “yurttaşlık” hakkındaki düşünceleri, onu Çin tarihinin en önemli reformcu teorisyenlerden biri olarak öne çıkarmıştır. “Yüz Gün Reformları”nın ilan edildiği 1898'de henüz yirmi beş yaşında olan Liang, yirmi yedi yaşındaki İmparator tarafından takdirle karşılanmış ve Kang'la beraber reform programının başına getirilmiştir.¹⁷⁴

174 <https://www.britannica.com/biography/Liang-Qichao>
18.07.2023.

Erişim tarihi:

2.5.1.2. “Yüz Gün Reformları” ve İmparatoriçe’nin Darbesi

11 Haziran 1898’de, İmparatoriçe Cixi’nin gölgesinden kurtulmak için atak yapan ve sırtını Çin’in yeni reformist aydınlarına dayayan İmparator Guangxu, Kang ve Liang tarafından hazırlanmış reform programını ilan etmiştir. Program siyasal düzen, eğitim, ekonomi ve askeriye alanında birçok yeniliği beraberinde getirmiştir.

1898 başında Kang, İmparator Guangxu’ya Meici Japonyası ve Petro Rusya’sından örneklere yer veren ve *Yönetimi Yeniden Yapılandırma Bürosu* önerisi içeren bir mektup sunmuştur. Kang’ın bu önerisi doğrultusunda anayasal monarşiye geçilmesi için bir anayasa komisyonu kurulması reformun en önemli siyasi yeniliğidir.¹⁷⁵

1898 yılı Haziran-Temmuz’unda Kang, İmparator’a bir rapor daha sunmuştur. *Türklerin Zayıflaması* başlığını taşıyan bu raporda, Kang; Türkler ile Çinlilerin soydaş olduğunu, Türklerin eski Roma topraklarında çok büyük bir imparatorluk kurarak üç yüz sene Avrupa’yı titrettiklerini fakat Avrupa’nın ilerlemesiyle, bu duruma ayak uyduramayan İmparatorluğun geri kaldığını, parçalanmaya başladığını ve halkın cahil kaldığını anlatır. Uzun mukayeselerle geri kalmışlık manzarasının Çin ile aynı olduğunu belirten Kang, şartları itibariyle hiçbir ülkenin Çin’e bu kadar benzemediği saptamasını yapar. Kang’a göre, büyük reformist Midhat Paşa’nın (1822-1884) hazırladığı *Kânûn-ı Esâsî* (1876 Anayasası) ve Meclis-i Mebûsân tatil edilip, Sultan kendi iktidarını sürdürmek için her türlü ileri adımın önüne geçme-seydi, güçlü ordu geleneği ile Türkler, Avrupa’ya karşı gelebilirlerdi. Ülkenin sınırlarının küçülmesiyle bazı dertlerden

175 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s. 136.

kurtulmuş görünseler de ülke bu haliyle bir devrime doğru gitmektedir.¹⁷⁶

Kang da Avrupalılar gibi Osmanlı İmparatorluğu ve Qing İmparatorluğu arasındaki benzerliklere dikkat çeker ve İmparator'a anayasal-monarşi çözümünü ve eğer reform yapılmazsa karşılaşılabilecek muhtemel sonucu yaşanmış bir örnekle anlatır. Anlaşılan o ki, kendisi de Çin'in Midhat Paşa'sıdır ve İmparator'un önünde ya Çin'i kurtarmak için onu desteklemek ya da II. Abdülhamid'e (1842 – 1918) benzererek, ülkeyi reforma değil ama devrime teslim etmek zorunda kalma seçenekleri vardır. İmparator'un tercihi reformdan yanadır ama gün sonunda kazanan, Batılıların Sultan ile benzer sıfatlarla andığı İmparatoriçe olmuştur.

İmparator Guangxu, Çin'in sınav sisteminde reform yapmak için “sekiz ayaklı deneme” olarak bilinen oldukça stilize edilmiş formatın kaldırılmasını emretmiştir. Ayrıca, iyi kaligrafi ve şiir bilgisinin derece adaylarını puanlamak için artık önemli kriterler olmadığını da vurgulamış; bunun yerine pratik hükümet sorunlarıyla ilgili daha fazla sorunun kullanılmasını emretmiştir. Pekin Üniversitesinin yeniden biçimlendirilerek bilim, güzel sanatlar ve Çin klasikleri eğitimini bütüncül olarak veren bir okula dönüştürülmesini, ayrıca modern bir tıp fakültesinin üniversite bünyesinde açılmasını; eski akademilerin, gereksiz kırsal türbelerle birlikte hem Çin hem de Batı öğrenimi sunan modern okullara dönüştürülmesini emretmiştir. Madencilik, sanayi ve demiryolları eğitimi için meslek enstitülerinin açılması, ziraat okullarının kurulması ve her ilde kolejlerin kurulması da programa dâhildir. Ekonomik büyüme ve refah için İmparator, yerel

176 Rapor'un tam metni için bkz. Fidan, *Çin'den Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang You Wei'in Türk Seyahatnâmesi*, a.g.e.

memurlara ticaret, sanayi ve tarımdaki reformları koordine etmelerini ve ihracat için çay ve ipek üretimini artırmalarını emretmiştir. Madenler ve demiryollarının için yeni bütçeler kurulmuş ve Gelir Bakanlığı'nın bir bütün olarak ülke için genel bir yıllık bütçe tasarlamasını karara bağlanmıştır. Ülkenin piyasa ekonomisine uyum sağlaması ve sanayileşmeye hız verilmesi amaçlanmıştır. Çin ordusunu modernize etmek, modern tatbikat yöntemlerini uygulamak, boş arazileri askerlerin eğitimi için kullanıma açmak ve Deniz Harp Okulu kurmak reform programının askeriye alanına getirmek istediği yeniliklerdir.¹⁷⁷

Bu reform programı geliştirilirken birkaç önemli personel değişikliği yapılmıştır. Li Hongzhang, Japonya mağlubiyesinden sonra etkisini kaybetmişti ve şimdi Zongli Yamen'den çıkarılmıştır. İmparator Guangxu'nun kendi öğretmeni de reformun ölçeği konusunda temkinli olduğu için görevden alınmıştır. Aralarında Kang Youwei'nin de bulunduğu birkaç reformist düşünür, önemli tartışmalara katılabilmeleri ve üstleri aracılığıyla İmparatorla muhatap olabilmeleri için Büyük Konsey'e ve Zongli Yamen'e sekreter olarak atandılar. Spence, İmparator Guangxu'nun bu çabalarına teyzesi İmparatoriçe'nin destek vererek, onu muhafazakâr mandarinlerden koruyacağına inanarak hata yaptığını söyler.¹⁷⁸ Aslında Kang'ın yönetimin yeniden yapılandırılması maksadıyla İmparatora sunduğu mektuptan hemen sonra Zhang da Saray'a "Çalışmaya Teşvik" ana başlığında birkaç makale sunmuş ve bunlar devlet kurumlarında ve yerel yönetimlerde dağıtılmıştır. Zhang'ın girişimi, Kang'ın muhafazakârları rahatsız eden açılımlarına karşı, sosyal ve siyasal

177 Paul E. Eckel, *The Far East Since 1500*, New York, Harcourt Brace and Company, 1948, s. 278-289. Spencer, *a.g.e.*, s. 229-230.

178 A.e.

muhafazakâr çevrelerin onayını alacak bir öneriler silsilesidir.¹⁷⁹ Şüphe uyandıran Kang ve Liang yerine Zhang ve Yuen'in reform sürecinin merkezine alınması, İmparator'un istediği reformların bir kısmının hayata geçmesini sağlamayabilirdi ama Saraydaki kuvveti düşünüldüğünde, kendisi için daha güvenli bir tercih olacağına şüphe yoktur.

Esasen anayasa ve parlamentoya dayalı bir sistem çağrısını ilk ortaya atan Kang değildir. Kang'tan çok daha radikal bir demokrasi savunucusu ve Çin milliyetçisi olan Zheng Guangying (1842-1922) *Shèngshì Wēiyán* (*Müreffeh Bir Çağ İçin Uyarıcı Sözler*) başlıklı, 1898 yılında yayımladığı eserde parlamenter demokrasi, kadın hakları ve modern eğitim savunusu yapmıştır.¹⁸⁰ Elbette Zheng'in böyle bir eseri yayımlaması için, İngiliz yönetiminde olan Makao'da bulunması büyük bir imkândır. Edgar Snow, Mao Zedong'un bu kitabı çok sevdiğini ve konuşurken kitaptan alıntılar yaptığını söyler.¹⁸¹ Sun ve çevresinin parlamento ve cumhuriyeti savunduğu aşikârken Kang ve Liang'ın söylemlerinin, “Yüz Gün Reformları”nın heyecanlı tartışma ortamı ve canlı matbuat yaşamı göz önüne alındığında, Zheng gibi daha radikal kişi ve akımları öne çıkarabilecek bir durum yaratabileceğinden İmparatoriçe'nin endişelenmesi muhtemeldir.

Fakat İmparatoriçe'yi esas endişelendirmiş olan, Meici Anayasası hakkında kendisine danışılmak üzere, bu anayasanın hazırlayıcısı Itô Hirobomi'nin Çin'e davet edilmesidir. 1895'te Kore Kraliçesi Min'in Japonlar tarafından suikast sonucu öldürülmesi ve böylece Kore'de Japon yanlısı kligin

179 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s. 136.

180 Zheng hakkında bir çalışma için bkz, Guo Wu, *Zheng Guanying: Merchant Reformer of Late Qing China and his Influence on Economics, Politics, and Society*, e-book, Cambria Press, 2010.

181 Edgar Snow, *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*, İstanbul, Yordam Kitap, Çev. Enis Esmer, 2015, s. 168.

güçlenmesinin bir benzerinin Çin’de gerçekleşme ihtimali İmparatoriçe Cixi’yi harekete geçirmiştir. Kendisini Qing’in temel taşı olarak gören İmparatoriçe’nin, Guangxu’nun öne çıkmasıyla Japonların bu durumu değerlendirmek isteyeceklerini ve Itô’nun böyle bir girişim için Guangxu ile anlaşmış olabileceğini düşünmesi muhtemeldir.¹⁸² Nitekim Itô’nun Japonya’ya dönüşünün hemen ardından İmparatoriçe Cixi bir saray darbesi düzenlemiş ve Guangxu’yu hapsetmiştir. Ömrünün sonuna kadar izole bir hayat sürmek zorunda kalan Guangxu, İmparatoriçe’nin ölümünden bir gün önce 14 Kasım 1908’de zehirlenerek öldürülmüştür.

2.5.2. Darbeden Sonra: Karşıtlıklar İçinde Çin Siyaseti ve Japonya

İmparatoriçe’nin darbesinden sonra Kang’ın kardeşinin de aralarında bulunduğu yedi reformist idam edilmiştir. Kang ise darbeden hemen önce bir görev nedeniyle Pekin’den ayrılmış, darbeyi haber almasıyla beraber bir İngiliz gemisiyle Hong Kong’a kaçmış, oradan da Japonya’ya sığınmıştır. Liang da kaçmayı başaranlar arasındadır ve o da birçok mülteci gibi Japonya’ya iltica etmiştir.¹⁸³ Hâlihazırda milliyetçilerin lideri olan Sun da Japonya’dadır ama Qing için Sun, acil bir tehdit oluşturmamaktadır. İmparatoriçe, Kang’ın bürokrasi içinde destekçileri olduğunu düşünmekte, bu yüzden Kang’ın Çin’e yakın ve birçok Çinli öğrencinin bulunduğu Japonya’da kalmasını tehlikeli bulmuştur. Sun ise aşağıda ayrıntısıyla tartışıldığı üzere, eğitimi, yaşam tarzı ve çevresi itibarıyla Qing’in gözünde bir anomalidir. Üstelik Sun, milliyetçi olmakla beraber, Japonya’ya hayranlık besleyen,

182 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 98.

183 A.e. Spencer, *a.g.e.*, s. 230.

Pan-Asyacı düşüncelere sempati duyan biri olarak, kendisine yardımcı olan, bağışlar toplayan birçok Japon arkadaşına sahiptir ve adeta Japonya'yı ikinci evi gibi görmektedir.¹⁸⁴

Çin'deki reformları ve İmparator Guangxu'yu destekleyen Japonya için, İmparatoriçe'nin darbesi, Pan-Asyacılık merkezinde yürüttükleri Çin siyasetinde bir değişikliğe neden olmamıştır. Hatta Japonya, Çinli siyasal mültecilerin ülkesine gelmesinden memnundur. Böylece, Avrupa'da Fransa ve İngiltere'nin siyasal çekim merkezi olarak oynadığı rolü Asya'da oynayabilir, Japonya'da bulunan Çinli aydınlar üzerinden Çin üzerinde daha etkili olabilirdi. Üstelik mültecilerin varlığı, Qing'in de sürekli olarak Japonya ile müzakereleri sürdürmeye mecbur olduğu bir durum yaratmıştır. Japonya bir yandan siyasal mültecilere ev sahipliği yaparken diğer yandan Qing ile ilişkileri bozmayacak bir yol bulmaya çalışmıştır. Japon devlet adamlarına göre Japonya önderliğinde ve Çin'in de içinde yer alacağı, Batı'ya karşı Birleşik Asya siyasetini devam ettirmek, iktidarda hangi kliğin bulunduğu bakmaksızın devam edebilecektir. Darbeye rağmen Çin-Japon Savaşı'ndan itibaren, Çin-Japon ilişkilerinin altın yıllarının devam ettiği söylenebilir.¹⁸⁵

Tokyo, siyasal mülteciler konusunda bir ara yol bulmak için, Japon parlamentosunun Üst Meclisi'nin Başkanı Kanoe Atsumaro'yu (1863-1904) görevlendirmiştir. "Asya Asyalılarıdır" düsturuna inanan Kanoe bu görev için biçilmiş kaftandır. Japonya'nın naip ailesinden gelen Kanao'nin büyükbabası İmparator'un hocasıdır ve Kanoe kadim Çin kültürünü en iyi şekilde tedarik etmiştir. Aynı zamanda Japon geleneklerine son derece bağlıdır ve Batı modernleşmesini

184 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s 138.

185 Rose, *a.g.e.*, s. 10.

en iyi idrak etmiş kişilerden biridir. Bu bağlamda Çin'deki muhatapları üzerinde Japonya'nın çıkarlarını savunacak ve onların dilinden anlayacak kişilerin başında gelir.¹⁸⁶

Konoe, Almanya'da Leipzig Üniversitesinde hukuk eğitimi gördüğü beş yıl boyunca (1890-1895), Batı'nın Asya'ya karşı ırksal bakışını sorgulamış ve “beyaz ırkla sarı ırkın” uzlaşmaz karşıtlık içinde olduğunu savunmuştur. Konoe'ye göre Japonya, Batı merkezli dış politikasından vazgeçerek, Batı'ya karşı Çin ile stratejik beraberliği savunan bir pozisyon belirlemek zorundadır. Nitekim Konoe'nin *Taiyo* dergisinin 1898 yeni yıl baskısında “Aynı Irk İttifakı ve Gerekliği” başlıklı makalesi, “ırk temelli” Pan-Asyacı düşüncenin manifestosu olarak görülmüştür.¹⁸⁷ Konoe, izolasyonist politikaları savunan Çinli reaksiyonerlere karşı Zhang gibi reformistlerin ve ülkede mülteci olarak bulunan modernistlerin Japon-Çin ittifakı temelinde Asyalılık siyasetinde buluşabileceğini düşünmektedir. Ayrıca Batılılar gibi, Japonların da Çin'e karşı üstten bakan buyurgan tavırlara girmesinin yanlış olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Konoe'nin liderlik ettiği Oriental Association, içinde Komura Jitaro, Okuma Shigenobu, Sun Yat-sen'in en önemli destekçilerinden Inukai Tsuyoshi ve Arao Sei gibi Japon siyaset ve devlet adamlarının çok önemli kişiliklerini barındırmıştır. Batı saldırganlığına karşı Asya'nın birliği düşüncesini destekleyen bu ekip, Konoe'nin Çin'de bulunduğu 1898 yılında *Dobunkai* (*Ortak Kültür Cemiyeti*)'nin kuruluşunu desteklemiştir. Dobun, yani “ortak kültür” vurgusu, Çin-Japon beraberliğini bir jeo-stratejik ittifaktan öteye taşımakta,

186 Konoe hakkındaki bilgiler için bkz. Zachman, *a.g.e.*, s. 66-89. Vogel-Harrel, *a.g.m.*, s. 138-141. <https://www.japanesewiki.com/person/Atsumaro%20KONOE.html>. Erişim Tarihi: 19.07.2023.

187 Zachman, *a.g.e.*, s. 67

“ırk ve dil” birliği öğeleri üzerinden niteliksel bir beraberlik öngörmekte ve “ortak gelecek”in politik-kültürel bağlarını örmektedir.¹⁸⁸ Kasım 1898’de başka bir Asya lobisiyle birleşen bu dernek, *Tōa Dobunkai* (*Doğu Asya Ortak Kültür Cemiyeti*) adını almıştır. Dernek üyeleri Çin’deki farklı elit fraksiyonlarını desteklemekle birlikte, Konoe, Çin ve Japon beraberliği açısından temel bazı ortak ilkeler belirlenmesi çağrısında bulunmuştur.¹⁸⁹

Konoe, Kang ile yaptığı görüşme neticesinde onun Kanada’ya gönderilmesi, Liang’ın ise Qing’e yönelik eleştirilerini hafifletme şartıyla Japonya’da kalmasına izin vereceğini açıklamıştır. Nitekim Kang 22 Mart 1899’da Kanada gemisine binerken, Zhang’ın torunu *Konoe’s Peers School’a* bahar dönemi için kaydını yaptırmıştır.

Japonya ve Çin ilişkilerinde bahar havasına son veren gelişme ise Boxer hareketi olacaktır. Fakat şimdilik Japonya ile ilişkileri stabil hale getirdiğini ve Batılı devletlerin Çin’in topraklarına yönelik tecavüzlerine, izlenen denge politikası sayesinde son verildiğini düşünen İmparatoriçe, Guangxu’nun reformları yerine, Zhang, Liu ve Yuen’den oluşan ekiple “kendini güçlendirme” siyasetine geri dönmekte, diğer taraftan ülkenin yabancı tahakkümünden kurtulması için, adeta patlamaya hazır hale gelmiş reaksiyonerleri de desteklemektedir. İmparatoriçe, bu iki kliğin üstünde bir denge unsuru olarak durmakta ve bu iki klik ise birbirlerine karşılıklı olarak ihtiyaç duyduklarını ise gizleyememektedirler. Nitekim İmparatoriçe, her iki kliği de kullanarak,

188 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s. 141.

189 Douglas R. Reynolds, “Chinese Area Studies in Prewar China: Japan’s Tōa Dōbun Shoin in Shanghai”, *Asian Studies*, Vol: 45, No: 5, 1986, s. 945. Makale başlığında adı geçen cemiyet, benzer hedeflere sahip bir kuruluştur.

ahir ömründe Qing'in güçlenmesi ve her türlü bağımlılıktan kurtulması için büyük bir kumar oynayacaktır.

2.5.3. Yeniden “Kendini Güçlendirme” ve Boxer Hareketi

İmparatoriçe Cixi hakkında Batılı malumat daha ziyade oryantalist muhayyilenin bir ürünüdür ve “Dişi Ejderha” miti, birçok eksantrik öğeyle desteklenerek Batılı okuyucunun zihin dünyasına aktarılmıştır.¹⁹⁰ Herhalde bu nedenle olsa gerek Ku Hung Ming, Avrupa seyahati sırasında İmparatoriçe'nin Batılılar tarafından anlaşılamadığından hayıflanır.¹⁹¹ Bu yönüyle İmparatoriçe'nin, Sultan II. Abdülhamid'le benzer bir Batılı algı ve o algıyı destekleyen muhalif yazımın etkisiyle, bir “gerici despot” olarak anıldığı söylenebilir. İmparatoriçe'nin reformist İmparator Guangxu'yu hapsedmesiyle, Sultan'ın reformcular tarafından desteklenen ağabeyi ve eski hükümdar V. Murad'ı Çırağan Sarayı'nda kapalı tutması arasında bir analogi de kurulabilir. Fakat Sultan'ı olduğu gibi, İmparatoriçe'yi de “siyasal modernleşmeyi engellemesi, sansür ve jurnal” gibi uygulamalarla “müstebit” olarak nitelerek mümkün olmakla birlikte, “gerici” olarak addetmek yanlış bir basitlemedir. Li Hongzhang önderliğinde yürütülen “kendini güçlendirme” çalışmaları, İmparatoriçe'nin desteği olmasa yapılamazdı. Ayrıca darbeden sonra, “Yüz Gün Reformları” geri çekilse de “kendini güçlendirme” anlayışına uygun reformların süreceği bildirilmiştir. Nitekim Zhang Zhidong, bu ikinci “kendini güçlendirme” döneminin başındadır ve “ti-yong” yani “Çin eğitimi temel, Batı eğitimi pratik kullanım için” anlayışıyla çalışmalarına devam

190 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 75.

191 Ku, *a.g.e.*

etmiştir. Bu bağlamda Japonya başta olmak üzere yurt dışına öğrenciler gönderilmeye devam edilmekte, ama öğrenciler ilk eğitimlerini Çin’de, pozitif bilimlerin yanında temel Konfüçyüsçü eserleri okuyarak almaktadırlar.

Siyasal modernleşmenin Qing’de bir çözülmeye neden olabileceği ve Çin’in imparatorluk düzenini sarsacağına inanan İmparatoriçe, iktidar gücünün yeğenine geçmesinden de korkarak, Saray’daki güçlü muhafazakârların desteğiyle bir darbe gerçekleştirmiştir. “Kendini güçlendirme” reformlarına dönüş, kendi otoritesinin ve onu destekleyen bürokratik elitlerin gücünün kırılmayacağı, kontrollü bir süreci arzu ettiği anlamına gelmektedir. Fakat kendini güçlendirmeye yönelik her türlü girişim, buna uygun zihin yapısı ve kültür dünyasını peşinden sürüklemeye mecburdur. Bu nedenle Cixi’nin yapacakları sınırındadır. Çünkü ilk “kendini güçlendirme” döneminden bu yana çok şey değişmiştir. Artık modern eğitimden geçen ve yurt dışı deneyimi edinen sayısız öğrenci mevcuttur, ülkenin Doğu ve Güney kıyıları görece sanayileşmiş, burada dünya ticaretine eklemlenmiş bir burjuva sınıfı doğmuş, ülkede matbuat hayatının gelişimi, yeni modern kamuoyunun doğuşunu sağlamıştır. Bu şartlarda İmparatoriçe’nin anayasal monarşileri engellemesi, daha radikal modernistleri öne çıkarmıştır. Çünkü Qing var oldukça Çin’in kurtulamayacağına yönelik inanç bu darbeye pekişmiş, bu yüzden modernist milliyetçiler güç kazanmıştır. Aynı şekilde “kendini güçlendirme” reformlarının devamına rağmen ülkede Batılı ve Japon tesirinin artması, bazı komprador Çinlilerin de bu durumdan faydalanarak zenginleşmelerinin karşısında reaksiyoner-milliyetçi tepki de yükselmektedir.

Çin’in kuzeyi ve kuzeydoğusunda uzun yıllardır bölgedeki doğal afet ve kuraklık gibi sorunları başta Katolikler

olmak üzere misyonerlere bağlamış, halka karşı suç işleyen kompradorların ve eşkıyaların, Qing mahkemelerinde yargılanmak yerine Hristiyanlığı benimseyerek, tabii oldukları Batılı devletin hukukuna sığınmak suretiyle kendilerine ekstra koruma sağlamaları halkın öfkesini büyüt müştür. *Yihéquán (Society of Righteous and Harmonious Fists)* adlı grubun önderliğinde, birçoğu kung-fu (Batılılar Çin boksı der, bu yüzden ayaklanmacılara boksör demişlerdir) bilen asıl militanlarıyla beraber Han ve Müslüman Hui köylülerinin desteğiyle misyonerlere ve Hristiyanlığı benimseyenlere karşı protestolar başlamıştır. 1899 Aralık ayında, Boksörlerin merkezi olarak görülen Shandong'da, önde gelen misyonerlerden İngiliz Sidney M. Brooks'un dövülmesi ve ardından da başının kesilerek öldürülmesi ile şiddet doğrudan yabancılara, onların mal ve yatırımlarına yönelmeye başlamıştır. Elçiliklerin baskısıyla birkaç göstermelik önlem aldırın İmparatoriçe, isyanın büyümesi karşısında bir tavır belirlemek için kurmaylarıyla toplanmıştır. Qing Sarayı'nın isyancıları desteklemek veya onları bastırmak konusunda bölündüğü anlaşılmaktadır. Olayların başkent dâhil bütün kuzey Çin'e yayılması ve elçilikler bölgesinin isyancılar tarafından kuşatılması üzerine, ağırlığını Japon, Rus ve İngilizlerin oluşturduğu, ABD, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın da katıldığı Sekiz Ulus İttifakı askerleri, isyancıları bastırmak üzere başta Çin'in kuzeyi olmak üzere, muhtelif yerlerden ülkeye girmişlerdir. Bu askerî müdahale karşısında, halkın Batılılara karşı büyük öfkesi ve direncini de arkasına alan İmparatoriçe, İttifaka karşı savaş ilan etmiştir. 1901'de, usta diplomat

Li Hongzhang'ın temsilci olarak yer aldığı bir barış antlaşmasıyla Qing mağlubiyeti kabul etmiştir.¹⁹²

Her ne kadar bu isyanın bastırılması Qing'in son direnişi olarak görülse de bağımsızlıkçı bir hareketin kitlelerle buluşması açısından eşsiz deneyimler sunmuştur. Siyaseti, Saray darbeleri ve elitler arası çekişmeden ibaret gören bir siyasal kültüre karşı, kitlelerin gösterdiği cesaret ve direnç, daha sonra Çin Komünist Partisi'nin Mao Zedong önderliğinde, köylü kitleleri ayağa kaldıran devrimci mücadelesine büyük bir dayanak sağlamıştır. Öyleyse isyanın ilk sonucu, Qing'in artık hızla çözülmeye gidecek yapısal krizini doruğa çıkartması, ikincisi ise Çin'in 20. yüzyıl siyasal mücadele pratiğinin merkezinde yer alacak olan "kitlelerden kitlelere" deneyimi için büyük bir miras bırakmış olmasıdır. İsyanın üçüncü sonucu, yapısal krizle bağlantılı olarak, Qing'deki çözülmeye eşlik edecek olan yeni reform sürecinin başlamasıdır. Dördüncü sonuç ise Japonya'nın, Çin ile "Asya Asyalılarıdır" düsturuyla Batı'ya karşı mücadele seçeneğinin gözden düşmesidir. Çünkü ayaklanma sırasında doruğa çıkan yabancı karşıtlığı sadece Batılılara değil Japonlara da yönelmiştir. Dreyer, Ünlü Japon Sinolog ve yazar Hattori Unokichi'nin (1867-1939) olaylar sırasında Çin'de olduğundan, maruz kaldığı saldırı ve aşağılamalardan bahseder.¹⁹³ Vogel ve Harrel'e göre de bu ayaklanma, Konoe'nin çabalarını akamete uğratmıştır.¹⁹⁴

Buna rağmen, isyanın bir savaşa dönüşmemesi için çabalayan Zhang Zhidong, Li Kunyi ve Li Hongzhang yeni bir

192 Bu çalışmada yararlanılan kaynak için bkz. Robert Leonhard, *The China Relief Expedition: Joint Coalition Warfare in China Summer 1900*, <https://web.archive.org/web/20161206044959/http://www.jhuapl.edu/ourwork/nsa/papers/China%20ReliefSm.pdf>. Erişim Tarihi: 15.07.2023.

193 Dreyer, *a.g.e.*, s. 53.

194 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s 146.

uluslararası denge kurma peşindedir. Zhang ve ekibi pro-Japon, Li Hongzhang ise pro-Rus bir siyaset benimsediler. Dış işlerinde devlet adamlarının farklı yabancı güçleri desteklemesi, kendileri ve klikleri için bir dış destek sağlamakla birlikte, ülkenin denge siyaseti açısından bir görev paylaşımı olarak da anlaşılabilir. Nitekim Türkiye’de Tanzimat Dönemi’nde ve II. Dünya Savaşı sırasında bu tip taktiklere başvurulduğu bilinmektedir. Fakat Qing için bu denge siyasetini sürdürmek mümkün olmamıştır. Özellikle 1904’te Konoe’nin ölümü ve Boxer Ayaklanması’nda Çinlilerin, Japonya öncülüğünde bir Asya düşüncesine sıcak bakmayacaklarının anlaşılması, Japonya’yı çok daha saldırgan, ırkçı, militarist bir yayılmacı siyasete yönlendirmiştir.

2.5.4. 1901 Reform Fermanı ve Xinzheng (Yeni Siyasetler)

Reaksiyoner-milliyetçi Boxer hareketinin bastırılması, Çin’in yabancılarla tüm bağıını kopararak bağımsız, izole ve geleneksel bir toplum olma düşünüyü sona erdirmiştir. Böylece, Saray’daki “pürist klik”in de kaybettiği, Boxer hareketine en başından beri karşı çıkan Zhang Zhidong ve ekibinin önünün tamamen açıldığı söylenebilir. Aslında bu fermanla “Yüz Gün Reformları”nda bahsi geçen programın önemli bir kısmı hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Fakat toplumsal desteğini yitiren ve Mançu kökenli birçok mandarinin Boxer ayaklanmasına destek vermesi nedeniyle elimine edildiği koşullarda, reformlar Qing’i kurtarmak bir yana, çözülüş sürecini başlatmıştır. Merkezî güçten yoksun Qing Sarayı’nın kuvvetli desantralizasyonist baskılara maruz kaldığı süreçte bu programı uygulamasından başarı beklemek ayrıca zordur. Üstelik 1840’tan sonra gittikçe yoksullaşan halk, son

savaşta iyice müşkül duruma düşmüş, buna rağmen İmparatoriçe'nin kendisine yazlık saray yaptırma ısrarı tepkileri büyötmüştür. İmparatoriçe'nin ölümü sonrası küçük bir hareket bile Qing'in çöküşünü sağlayabilecektir ve bu girişime milliyetçiler önderlik etmişlerdir.

29 Ocak 1901'de kapsamlı "Reform Fermanı"nı açıklamıştır. "Xinzheng" (Yeni Siyasetler) adı verilen reform programı uyarınca İmparatoriçe, köklü yapısal değişikliklerin yolunu açmıştır. Bu süreçteki en önemli değişim ise eğitim alanında olmuştur. Zhang ve Liu reform çerçevesinde geleneksel Çin sınav sisteminin kaldırılması ve Japon modeli örnek alınarak ulusal eğitime geçilmesi yolunda karar almışlardır. Öncelikle 1902 yılında geleneksel sınav sorularının hiçbirine yer verilmemiştir. Japonya yönetim tarzını yenilediğinde birinci derecede önemli olan şeyler nelerdi ve nelerin iyi etkisi oldu?" 1902 yılındaki sınavın sorusu olmuştur.¹⁹⁵ Bu soru aynı zamanda Çin ile Japonya'nın pre-modern dönemlerinin benzerliğini ve başarılı modernleşme için benzer güzergâhın izlenebileceğini düşündürmektedir. İmparatoriçenin onay verdiği ve Zhang'ın çerçevesini çizdiği "Yeni Siyasetler", Meici modernleşmesinin Çin uygulaması olarak anlaşılabilir. İmparatorun şahsında bütünleşmiş ve onu takip eden, modern dünyaya intibak sağlamış siyasal-bürokratik elitler tarafından yönetilen kurumlar düşüncesi, imparatorluğun devamıyla modernleşmenin sadece bir aradalığını sağlamamakta, aynı zamanda ikisini birbirine bağlamaktadır. Hatta İmparatoriçenin, reform programının başına getirdiği Zhang Zhidong'tan adeta bir Itô Hirobomi yaratmayı amaçladığı söylenebilir.¹⁹⁶ Fakat Japonya ile Çin arasındaki farklılıklar göz ardı edilerek Meici mo-

195 A.e., s. 147.

196 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 105.

dernleşmesinin çerçeve program olarak ele alınması başarı getirmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi dünyanın en homojen nüfus yapısına, bushido geleneğinden güzerân eden tam biat ve kendini adama kültürüne sahip Japonya ile Han milliyetine mensup yeni elitler için artık “yabancı” ve ülkenin içinde bulunduğu halden baş sorumlu tutulan Mançuların yönetimindeki Çin’i paralel olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu yüzden geleneksel yapıları ortadan kaldıran her girişim, geleneksel meşruiyet temelleri üzerinden yüz milyonlarca Han Çinlisini yöneten Mançuların iktidarının sonunu da getirmiştir.

Zaten 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle imparatorluğun inanç sistemine meydan okuyan ve onun siyasi kurumlarını kıran yeni siyasi, kurumsal ve kültürel biçimler ortaya çıkmaya başlamıştır. İmparator, bürokrasisi ve edebi kültürel formlar hızla geri kalmışlığın simgeleri haline geldiler. Bu süreçte modernist aydınlar tarafından geleneksel bilgi biçimleri kritik edilmeden “batıl inanç” olarak etiketlenirken, “modern bilim”, yeni entelektüeller tarafından bilgiye, aydınlanmaya ve ulusal güce giden yol olarak savunulmuştur. Bu süreci tamamlayan en önemli temsili değişiklik, 1370’ten 1905’e kadar süren Ming-Qing sivil sınav rejiminin siyasi, sosyal ve kültürel işlevlerinin ortadan kaldırılmasında meydana gelmiştir.¹⁹⁷ Doğal olarak, Çin eliti- nin zihin dünyasını ve estetik tarzını belirleyen bu eğitimin yıllar içinde nihayete ermesi, bu eğitim ve ona dayanan sınav sistemiyle oluşturulmuş bürokratik yapının da çöküşü anlamına gelmektedir. Böylece elinde bürokrasi ve geleneksel iktidar sembollerinden başka bir şey kalmayan Qing’in çözülüşünün son aşaması da tamamlanmıştır.

197 Elman, *a.g.m.*, s. 45.

Eğitim ve liyakat sisteminin merkezinde artık modern okullar ve Japonya’da eğitim alacak öğrenciler vardır. Japonya tercihinde daha önce açıklandığı üzere maliyet ve kültürel yakınlığın etkisi belirleyicidir. Bununla beraber Boxer ayaklanmasının daha da şiddetlendirdiği Batı karşıtlığı açısından da Asyalı bir güç olarak Japonya ehvenişerdi. Hatta sekiz yabancı ordunun Çin’i işgali sırasında, Batılı güçler aşırı saldırgan ve yağmacıyken, Pekin’de üstlenen Japonlar disiplin ve itidalli davranışlarıyla basının da övgüsünü almıştır. Bu açıdan ülkede Japonya’ya yönelik ilgi had safhadadır.¹⁹⁸

Yeni modern okullar 1905’ten sonra eğitim ve siyasi reformcuların odak noktası haline gelmiştir, artık imparatorluk sınavları yerine okul temelli sınav sistemi oluşturulmuştur. Aralık 1905’te yeni okulları yönetmek; yerel, il ve bölgesel düzeylerde ortaya çıkan birçok yarı resmî eğitim cemiyetlerini denetlemek için ayrı bir *Eğitim Kurulu* kurulmuştur. Kurul, Boxer hareketinden sonra azalan Mançu etkisinin yerine, Han Çinlisi yetkililerin artan etkisini yansıtmıştır.¹⁹⁹ 20. yüzyılın başında klasik öğrenmenin rolü konusunda gelenekçiler ve yeni eğitimciler arasında derin bir eğitim uçuşumu ortaya çıkmıştı. Reformların neticesinde oluşturulan Eğitim Kurulu, çocukların davranış biçimlerini belirleyen klasik eğitim ile onun bir parçası olan klasik okuryazarlık ve deneme yazmanın altında yatan öğretim mekanizmalarını yıkmakla, modernistlerin çıkarlarına giderek daha fazla hizmet etmiştir. Ayrıca yerel eğitim portalı aracılığıyla, yerel resmî ve gayriresmî elitler, merkezi bürokrasinin eğitim alanlarını devralmıştır. Qing sarayı ve onun üst düzey bürokratik gücü zayıflarken, bölgesel ve yerel güç katmanları, hanedanın çöküşünü hızlandırmış ve 1911’den

198 Vogel – Harrel, *a.g.m.*, s. 147-148.

199 Elman, *a.g.m.*, s. 47.

sonra Cumhuriyetin eğitim sütunlarını oluşturacak eğitim kurumlarını yaratmaya başlamışlardır. 1905 yılında kurulan *Talim ve Terbiye Kurulu*, adını *Bakanlık* olarak değiştirse de yeni müfredat ve okullar Cumhuriyet'ten sonra da devam etmiştir.²⁰⁰

Hem Japonya'da hem de ülke içindeki eğitimin en önemli neticesi, Han milliyetçisi düşüncesinin öğrenciler ve yeni elitler içinde hızlıca güçlenmesidir. İmparatorluğa sadakati pekiştireceği zannedilen Meici eğitim sistemi tam aksi sonuç vermiştir. Japon eğitimi, Meici ideolojisiyle biçimlenmiş Çinli kuşaklar yetiştirme projesini, Zhang'ın tahmininin çok ötesine taşımıştır. Japon milliyetçiliğinden etkilenen ve onlarla bağlar kuran Han milliyetçileri başta olmak üzere, Çinli gençler anarşist ve sosyalist birçok Japon'la bağlar kurmuş, bu ideolojilerin yayınlarını Japoncadan takip etmiş ve daha sonra da bir kısmını Çince'ye aktarmışlardır. Japonya'daki kültürel muhitleri sayesinde, Çin'den uzak kalmak zorunda kaldıklarında, kendileri açısından birçok sosyal ağ ile sağlamlaşmış üsler elde etmişlerdir. Çin'in gelecekteki modern siyasal süreçlerinde, Japonya eğitilmiş gençler ve Çin'e taşıdıkları düşünceler merkezî bir öneme sahip olmuştur. Böylece Boxer hareketinden sonra “pürist reaksiyonerler” tasfiye olurken, anayasal monarşist ve milliyetçilerle beraber Çin'in yeni üç tarz-ı siyaseti içine anarşist-sosyalist akımları yazmak zorunlu hale gelmiştir.

İmparatoriçe, 1901 Fermanı çerçevesinde kurdurduğu “Qing Anayasal Reform Komisyonu” üyelerinin bir kısmını, resmî görevli olarak diğer ülkelerin anayasalarını tetkik etmeleri için yurt dışına göndermiştir. Temmuz 1906'da görevinden dönen komisyon, Batı'nın refah ve gücünün anahtarının

200 A.e., s. 48.

anayasacılık ve siyasal kamuoyu olduğu, hükümdar ve halk arasında birliğin bu kurumlar sayesinde sağlandığını savunmuşlardır. Fakat Çin'in anayasal-parlamentarist bir yönetimi benimsemesi için, halkın hazırlanması gereken bir on, on beş seneye ihtiyaç olduğunu da vurgulamışlardır.²⁰¹

Bu sürede ülke içinde Mançu karşıtı modernist milliyetçi tepkiler de büyümüş ve eylemli hale gelmiştir. Shan-gay'da çıkan *The Revolutionary Army* dergisinde yazan Zou Rong (1885 – 1905), ülkedeki güçlenme (qiang) politikasıyla sadece Mançuların güçlenmesi ve zenginleşmesinin amaçlandığını vurgular: Mançular, Han'a hiçbir şey vermemektedirler.²⁰² 1907'de Anhui Valisi'nin bir Han milliyetçisi tarafından vurulması üzerine İmparator, Han-Mançu birliği için, iki milliyet arasındaki evlilik yasağını kaldırdı fakat her önlem gerginliği azaltmak bir yana daha da artmasına neden olmuştur.²⁰³

İmparatoriçe'nin 1908'deki ölümünden sonra Qing'in çöküşü sadece bir zaman meselesidir. Nitekim 1905 Rus, 1907 İran ve 1908 Jön Türk Devrimi'nin ardından sıra Çin'e gelmiştir.

2.5.5. Kang Youwei ile Liang Qichao'nun Sürgün Yılları

Kang'ın 1902'de, siyasal düşüncesini adeta damıtarak kaleme aldığı *Datong Shu* (*Büyük Uyum*), Wang Hui'ye göre “Budist ve ütopyacı komünist düşüncelerin bir alaşımı olan, kavramları ve ufkuyla sadece savunduğu anayasal monarşiyi

201 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 106.

202 Rhoads, Edward J. M. Rhoads, “Manchus and Han: Ethnic Relations and Political Power in Late Qing and Early Republican China, 1861– 1928”0 Seattle, University of Washington Press, 2000, s. 17'den aktaran A.e., s. 107.

203 A.e.

değil, ‘bütün ondokuzuncu yüzyılı’ da aşan”²⁰⁴ bir kitaptır. “Datong” kadim bir kavramdır, *Ayinler Kitabı*’nın “Liyun” bölümünde ilk kez kullanılmıştır, “Orta Krallık”ın kozmik, sosyal ve siyasal “düzen ve uyumu”nu bildirir. Bu kullanımdan iki bin yıl sonra, Başta Kang ve Sun Yat-sen olmak üzere, birçok Çinli aydın tarafından, Batı’ya karşı direnmenin ve modernleşmenin meydan okumalarıyla yüzleşmenin anahtar kavramı olarak yeniden anlamlandırılmıştır.²⁰⁵

Kang’ın “datong” anlayışındaki kritik kavramlardan biri, iyiliksever olmak, insanlara karşı insancıl, empati ve sempati ile yaklaşmak anlamlarına gelen “ren”dir. Böylece Kang, “ilerleme” düşüncesinin sadece maddi manada ele alınmasına karşı çıkarak, modern toplumun ortaya çıkardığı sorunları aşmada “ren”in önemine vurgu yapar ve modern dünyaya bir etik önermede bulunur.²⁰⁶

Nasıl ki Mao Zedong, daha sonra ayrıntısıyla tartışılacağı üzere, “komünizm” kavramından ziyade, diyalektik işleyişi daha iyi vurguladığına inandığı kadim “Büyük Uyum” kavramını kullanıyorsa²⁰⁷, Kang da bir anayasal-monarşist olmakla birlikte, nihai hedefini ütöpik komünist bir toplum olan “Büyük Uyum” toplumu olarak açıklar:

Şimdi devletlere, ailelere ve benliklere sahip olmak, her bireyin bir bencilik alanını sürdürmesine izin vermektir. Bu,

204 Wang H., a.g.e., s. 13. Ancak kitabın yayımlanma tarihi 1935’tir.

205 Albert H. Y. Chen, “The Concept of “Datong” in Chinese Philosophy as an Expression of the Idea of the Common Good”, <https://core.ac.uk/download/pdf/37965443.pdf>, s. 4-5. (Erişim Tarihi: 21.07.2023).

206 A.e., s. 5-7.

207 “Büyük Uyum” Kang tarafından da kullanılmıştır. Hatta Mao konu hakkında şu sözleri söyler: “Kang Yuvey, *Ta Tung Şu* ya da *Büyük Uyum Kitabı* adlı eseri yazmıştı, ama Büyük Uyum’u gerçekleştirmenin yolunu bulamamıştı ve bulamazdı da.” Mao Zedong, “Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine”, a.g.e. S. 391. Çevirmenin *Ta Tung Şu*, olarak çevirdiği kitap, *Datong Shu*’dur.

Evrensel Prensibi (gongli) tamamen ihlal eder ve ilerlemeyi engeller. ... Bu nedenle, güçlü ile zayıf arasında artık mücadele olmasın diye sadece devletler kaldırılmamalı; [erkekler arasında] sevgi ve şefkat eşitsizliği olmaması için aileler de ortadan kaldırılmalı ve son olarak, mal ve hizmetlerin özel amaçlar için kullanılmaması için bencilliğin kendisi de ortadan kaldırılmalıdır. ... Tek [doğru yol], dünyayı herkes tarafından ortak paylaşmaktır (tienxia weigong) ... Ortak paylaşmak, herkese aynı şekilde davranmaktır. Yüksek ve alçak, zengin ve fakir arasında hiçbir fark, insan ırkları arasında ayırım yapılmamalı, cinsiyetler arasında eşitsizlik olmamalıdır. ... Hepsi ortak mülkiyetle eğitilmeli ve desteklenmelidir; hiçbir özel mülkiyete bağlı olmamalıdır. ... Bu, Evrensel Barış Çağında hüküm süren Büyük Uyun'un [datong] yoludur.²⁰⁸

Komünist düşüncenin en önemli temsilcisi olan Karl Marx, Kang'dan farklı olarak “ilerleme” kavramını maddi temelde ele alır ve sınıf mücadelesi (çelişki) ilerlemenin motorudur. Marx ve Friedrich Engels, nihai olarak “insanın özgürleşmesi”ni sağlayacak olan “ilerleme”nin önündeki engellerin aşılması için sömürgeci siyasetlere dahi destek vermişlerdir.²⁰⁹ Onun “işçi sınıfı” vurgusu da kendisini sosyalist olarak addeden birçok kişinin anladığının aksine “ezilenler”in safında olmak için değildir.²¹⁰ Yoksa 19. yüzyıl koşullarında “lumpen proletarya ve köylüler” çok daha müşkül durumdadır. Oysaki Marx lumpenlerden tiksindir, köylüleri de çoğu

208 Hsiao Kung-chuan (1975). *A Modern China and a New World: K'ang Yu-wei, Reformer and Utopian, 1858-1927*, Seattle, University of Washington Press, 1975, s. 499'dan aktaran Chen A., a.g.m., s. 7.

209 Marx ve Engels'in konu hakkında yazdıklarından örnekler için bkz. Bryan S. Turner, *Marx ve Oryantalizmin Sonu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. H. Çağatay Keskinok, 2. B.s., 2001, s. 15.

210 Hatta “vicdan” üzerinden Proudhon'u alaya alır. Bkz. Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Ankara, Sol Yayınları, Çev. Ahmet Kardam, 5. B.s., 1999, s. 123-124.

zaman dar kafalı bulur. İşçi sınıfı ise ezildiğinden değil, üretim araçlarını kullanan ama sahibi olmayan bir sınıf olarak, iktidar mekanizmasını ele geçirdiğinde, sömürecek hiç kimsesi olmadığından, en başta kapitalist iş bölümünün ve metaların kullanım değeri ile piyasa değeri arasındaki farkın neden olduğu “yabancılaşma”ya son verecek ve insanın özgürleşmesi önünde engel olan devlet başta olmak üzere sınıflı toplumun tüm ürünlerinin sönmöleneneceği bir gelecek yaratabileceği için önemlidir. Kang ise Marx ve Engels’in eleştirdiği ütöfik sosyalist vicdanı, çok daha sağlam felsefi ve inanç değerleriyle buluşturup, halkın binlerce yıldır aşına olduğu iyi hasletlerini öne çıkartarak, “ilerleme”nin sadece maddi değil manevi yönünü de zorunlu görerek eksik parçayı, tarih ve kültürün içinden çağırır. Elbette bu çok önemli saptamalarına rağmen, Kang reel siyasete döndüğünde “devrim karşıtı” bir reformisttir ve maddeci düşüncelerin esiri olarak gördüğü rakiplerine karşı mücadeleyi ön planda tutmuştur. Her ne kadar komünist bir ufka sahipse de bu tutumu onu siyasal arenada gittikçe muhafazakâr bir konuma doğru çekmiştir.

1900’lerin başlamasıyla birkaç küçük başarısız silahlı isyan denemesinde bulunan Kang’ın takipçileri, bir saray darbesi gerçekleştiremeyeceklerini anlayınca, İmparator Guangxu’yu tutulduğu oda hapsinden çıkarmayı başlıca strateji olarak benimsemişlerdir. Bu nedenle Japonya’da *Society the Protect the Emperor* (İmparatoru Koruma Cemiyeti) ve *Society for Constitutional Government* (Anayasal Yönetim Cemiyeti) adlı toplulukları kurarak Qing üzerinde ulusal ve deniz aşırı ölkelerde yaşayan Çinlilerin desteğiyle baskı kurmak istemiştir.²¹¹ İmparator’un 1908’deki ölümünden sonra

211 Spence, *a.g.e.*, s. 258.

da Kang, Mançuların meşruiyetini hiçbir zaman sorgulamamış ve anayasal monarşiyi savunmaya devam etmiştir.

Kang Youwei'nin Japonya ile Çin arasında yapılan anlaşmayla Kanada'ya gönderildiğinden yukarıda bahsedildi. Kang, bir müddet sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde bulunduğu birçok ülkeye seyahat ederek, ileride Çin için uygulamayı düşünebileceği yenilikleri yerinde tetkik etmek istemiştir. Bütün bu seyahatleri içinde en ilginç olanı İstanbul'dur. 23 Temmuz 1908'de gerçekleşen Jön Türk Devrimi'nin heyecan kasırgası tüm ülkeyi sarmış ve haftalarca kutlamalar sürmüştü, Kang da 27 Temmuz akşamı İstanbul'a varmıştı. Herhalde dışarıda kutlamalar için toplanan kitlenin büyüklüğü ve coşkusundan olacak, Meşrutiyet ilanının o gün yapıldığını sanmaktadır. Kang'ın şehir hakkında son derece detaylı tespitleri olmasına rağmen, İmparatorluğun yakın dönem siyasal hayatından haberdar olduğu ama oldukça eksik ve yanlış bilgiyle yorum yaptığı anlaşılmaktadır. Yine de Kang'ın düzen içinde değişimi savunan bir reformist olarak, 1905 Rus, 1907 İran ve 1908 Jön Türk Devrimlerinden rahatsız olduğu ortadadır. Her üç devrim de esasen Kang'ın arzu ettiği anayasal monarşiyeye dayalı bir sistem getirmekle beraber, Kang, yöntemin devrimci olmasını, hareketlerin liderlerinin Fransa'ya özendiklerini vurgular ve eleştirir. Ona göre eski kurumlar çok acele tasfiye edilmemeli, bu yapılacaksa da kanun çerçevesinde ve düzen bozulmadan yapılmalıdır.²¹² 1898 şartlarında reformistler içinde radikal kanadı temsil eden Kang, Çin'in içine girdiği devrimci süreçle birlikte, siyasetin merkezine yerleşen devrimci milliyetçilerle mukayese edildiğinde muhafazakâr kalmaktadır. Nitekim Mao'nun da ilk

212 Fidan, *Çin'den Görünen Osmanlı*, a.g.e., s. 45-49.

gençliğinde Kang ve Liang'tan çok etkilendiğini ve ülkeyi kurtaracak reçeteyi onların ellerinde gördüğünü belirttikten sonra, Çin'in içinde bulunduğu sorunların artık reformla çözülemeyeceği, son derece keskin sınıfsal çelişkilerin devrimi zorunlu kıldığı, bu yüzden de Kang'ı artık bir ilerici olarak görmemeye başladığını söyler.²¹³ Yıllar geçtikçe Çin gençliği radikalleşmiş ve Kang'ın temsil ettiği düşünceler, 4 Mayıs 1919'da başlayacak olan "Yeni Gençlik" hareketiyle tüm gücünü yitirmiştir.

Liang Qichao'nun Qing'e ve dolayısıyla Mançulara tabiiyeti Kang ile mukayese etmez. Liang çeşitli siyasal opsiyonlara açık biri olarak, Japonya'da milliyetçilerden ve gün geçtikçe aydın-despotizmden daha çok etkilenen ve bunu Sosyal Darwinist bir çerçeveye oturtan düşüncelere doğru eğilim göstermiştir. Bununla birlikte Fransız Devrimi'nin, neden olduğu acılarla mukayese edildiğinde, devrimin ödülleri toplamanın, Fransızlar için neredeyse bir asır aldığını, bu kadar kan deryası ve yıkım karşısında buna gerçekten değip değmediğinin sorgulanması gerektiğini ve eğer Çin de böyle bir yolu tercih ederse, toparlanmasının ve devrimin sonuçlarını almasının kim bilir ne kadar süreceğini söyleyerek, devrimcilerle arasına belirli bir mesafe koymuştur.²¹⁴

Liang, Japonya'da çeşitli dergi ve gazetelerde çalıştıktan sonra, nihayet 1901'de *Yeni Yurttaş* dergisini yayımlamıştır. Ona göre Çin'in en büyük sorunu ulusal bilince sahip yurttaşlarının olmamasıdır. Eğer bu bilinç olursa, diğer uluslarla rekabet etmeye yönelik millî hedefler de olacaktır; bu olmazsa Çinliler yok olacaktır. Liang'ın "Yeni Yurttaş" ile Sun'un "Han Milleti" elbette birbirinden farklıdır. Liang,

213 Snow, *a.g.e.*, s. 169-170.

214 Spence, *a.g.e.*, s. 259.

anayasada hak ve sorumlulukları tanımlanmış siyasal öznenin, modern toplumun organize, disiplinli ve aydınlanmış sıfatlarını üstlenmiş “yurttaşlar” olmasını savunmaktadır. Liang’ın bu savunusunda, yıllar içinde Yan’ın Sosyal Darwinist düşüncelerinden çok daha fazla etkilendiği açıktır.²¹⁵

1903’te ABD’ye seyahat eden Liang’ın, Çin mahallesinde gördükleri, onun aydınlanmacı-liberal görüşlerinden uzaklaşmasına, aydın despotizmini savunan bir konuma yerleşmesine neden olmuştur. Çinlilerin ABD’de geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmeleri, ABD’deki sivil haklara rağmen, bir cemaat olarak yaşamaya devam edip Konfüçyüsçü hiyerarşiye uyarak aralarındaki ilişkileri belirlemeye devam etmeleri üzerine, Çinlilerin yalnızca despotizmi kabul edebilecekleri, demokrasiye uygun olmadıkları görüşüne varmıştır. Sosyal Darwinizm’in de etkisiyle, liberal yöntemlerle “adam” olmayacağını düşündüğü Çinlilerin, ancak aydınlanmış bir despot elinde ulusal bilinç kazanabileceklerini savunmaya başlamıştır.²¹⁶ 1906 başlarında *Aydınlanmış Despotizm*’i yazan Liang’ın siyasal manada, o sıralarda anayasa yapmak için bir komisyon kurmuş olan reformist Çinli bürokratlara göre daha geri bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Wang, kuvvetli devlet vurgusu, ülkeyi modernleştirecek aydın despot çağrısı ve Çinlilere “ulusal bilinç” aşılacak ciddi eğitim sistemiyle Liang ve Kang’ın, Şansölye Bismarck’ın Prusya-Alman ekolünü benimsediklerini söyler.²¹⁷ Nitekim Kang gibi Liang da aşağıdaki bölümlerde değinildiği üzere bu klingen bir diğer önemli ismi olan Yan da Cumhuriyet sonrası Çin siyasal hayatında oldukça muhafazakâr bir konum almışlardır.

215 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 124.

216 A.e., s. 134-135.

217 Wang, *a.g.e.*, s. 38 v.d.

2.5.6. 1911 Devrimi Öncesinde Han Milliyetçiliği ve Sun Yat-sen

Milliyetçi düşünce temelde iki gelenek üzerinden anlatılır. İlki, egemen bir siyasal toplum tahayyülü olarak Fransız, diğeri ise tarihsel bir özne olarak Alman gelenekleridir. Milliyetçilik üzerine sosyal bilimlerde yapılan çalışmaları, milleti milliyetçilikten kadim gören ilkçi yaklaşım, milletleşme sürecini temelde bir icat veya muhayyile olarak gören modernist yaklaşım ve milleti etnik bir töze dayanma suretiyle açıklayan yaklaşım olarak temelde üçe ayırmak mümkündür. Bu çalışmanın yazarı olarak, icat kavramının, herhangi bir icatla mukayese edildiğinde milli kimliğe yönelik aidiyet hissiyatının gücünü, hislere hitabındaki etkisini ve bu yüzden de dayanıklılığını hafife aldığını düşünüyorum. Bununla beraber, “millet” olarak adlandırılan topluluk, milletin tarihsel hikâyesine yönelik tam bir muhatakat içinde bulunmasa da bundan hâlihazırda bir milletin var olmadığı anlamı çıkartılamaz. Millet vardır, sadece onun ne olduğuna ilişkin “sıfatlar” tartışmalı olabilir, yoksa var olmanın herhalde ilk şartı olan bir isme sahip olmada tartışma yoktur. İsmin sıfatlarının farklı anlatılarla değişmesi, aslında isimlenenden beklenen fiillerin neler olması gerektiğiyle ilgili bir durumdur. Bu nedenle bir geçmiş tartışmasından ziyade şimdi ve gelecek tahayyülleri üzerinden yürüyen bir tartışma söz konusu olabilir.

Bir yönüyle milleti tanımlamaya yönelik gelenekler ve kimliğin varoluş biçimine yönelik teorik tartışmalar, kimin hangi “milleti veya milliyetçiliği” ele aldığıyla da ilgilidir. Çin söz konusu olduğunda, aslında her iki gelenekten yararlanmanın zarureti ortaya çıkar. Batılılar tarafından yarı-sömürge haline getirilmiş ve ırkçı bakışla aşağılanmış bir toplumun ayağa kalkması için sadece devlete, reformist

seçkinlere veya fırsatçı müteşebbislere ihtiyacı olmaz. Burada mutlaka bir kitle seferberliği şarttır. Bunu sağlamanın da iki temel koşulu vardır. Birincisi toplumu egemen olarak vasıflandırmaktır. Bu egemen topluma yani millete büyük bir tarihsel gelenekten geldiği, bırakalım aşağılanmayı hak etmeyi, tarihin gördüğü en büyük kesintisiz ve ihtişamlı medeniyetini kurduğunu, dünyadaki birçok ilki onun medeni becerileri sayesinde yapıldığını anlatmak da ikinci koşuldur. Böylece, egemen olarak, bütün yapıları korumak onun görevidir. Eğer devlet de dâhil yapılar çökerse, o zaman tarihte birçok devlet kurduğunu hatırlayıp egemenliğini izhar edeceği yapıları tekrar inşa etmek için harekete geçecektir. Dikkat edilirse bu anlatıda Çin adını kapasak yerine Türk yazsak çok bir şey fark etmez. Büyük imparatorluk geleneklerinden süzülerek, daha sonra kapitalist dünya ekonomisine eklemlenirken, “utanç yılları” yaşamış toplumlar için bu anlatı geçerlidir. Fakat bu kitle seferberliğini gerçekleştirecek olan, siyasal elitlerin seçkinci ya da kitleye yaslanan devrimci bakışları arasındaki farktır. Nitekim 1920’li yıllarda Dr. Sun Yat-sen ve sonrasında Mao Zedong bunu başarırken, Türkiye’de otoriter-seçkinci elitler, kitle seferberliğinden çekinmişlerdir.

Bu bağlamda, Türk milleti tanımlanırken nasıl elimizde bir anayasal tanım varsa ki bu tanım tamamen Fransız gelenegini izler; diğer yandan da tedris edilen tarih ve yurttaşlık bilgilerinde, kadim bir varlık olarak tanımlanan Alman geleneginin takipçiliği vardır. Bu yüzden birbiriyle muarız çalışmalardan biri “Türklük” tamamen siyasal bir tanımlamadır, diğeri hayır “güçlü ırkçı – etnisist bakışı” vardır diyerek tartışanlar, filin bir tarafını tutmuş, ne olduğunu anlatmaya çalışan kör misalidir. Her iki ülke milliyetçiliğini ayıran temel farklılıklar ise şu şekildedir; birinde “millî egemenlik”

öncesi hanedan Türk'tür, yani hâkim etnik gruba mensuptur. Çin'de ise haneden hâkim etnik grup olan Han'a değil, Mançulara mensuptur. Türklerde bu durum devleti ve milleti kurtarmayı bir gören anlayışı geliştirirken, Çin'deki milliyetçiler ise "yabancı" hanedandan kurtulmayı, milleti kurtarmanın ön koşulu olarak görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlardaki etnik-dinsel yapılar milliyetçi ideolojiyle erken, Türkler ise daha sonra ilişki kurmuş, Çin'de Han içinde milliyetçi eğilimler ortaya çıkarken, diğer etnisitelerde imparatorluk yapısına bağlılık ve onu sürdürme anlayışı daha hâkimdir. Türkler, imparatorluklarını bir arada tutmaya çalışmış ama başaramayınca bir ulus-devlet kurmak zorunda kalmışlardır. Han milliyetçileri ise, efsanevi "Sarı İmparator" tarafından kurulmuş bir medeniyetin sahibi olarak, yeknesak bir ırk olduğu iddia edilen Han milletine dayalı bir ulus-devlet kurmak isterken, siyasal iktidarı ele geçirmek için imparatorluk topraklarının siyasal birliğini kabul etmek zorunda kalmış ve farklı milliyetlere yaslanan bir "Çin Halkı (Zhongguo Ren)" tanımını öne çıkarmıştır. Böylelikle sadece Batılıları değil Mançuları da kasteden "yabancıları kovun" sloganını, salt cumhuriyetçi bir anlayışla savunmak ve kültürel kasıtlarını ise "Han şovenizmi" olarak durdurmak gibi zor bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Böylece birbirinden farklı olarak tarihle seçmeci yakınlıklar kuran milliyetçi söylemlerin varlığı için zemin hazırdır. Aslında tarihle kurulan ilişki bakımından farklı söylemler Türk milliyetçiliği için de mevcuttur. Ulus-devlet kurma sürecinde aşılamayan kültürel sorunların çok daha keskinleşerek siyasete aktarılmasıyla, alternatif Türk tarihi ve toplumu muhayyileleri birbiriyle yarışmıştır. Bu açıdan, "Batı" tarihini merkeze alan literatürden ziyade, diğer coğrafyalardaki milliyetçilik ve kimlik sorunsalını analiz ederken

başvurulması gereken teorik zemin için bizatihi o coğrafyaları çalışmış araştırmadan yararlanmak daha makuldür.

Bu bağlamda, Asya’da ama özellikle de Çin’de milliyetçiliği tartışmış olan Pransenjit Duara’nın yaklaşımını temel almak istiyorum. Pransenjit Duara, milliyetçilik ve kimliğe, zaman içindeki değişimleri ve sürekliliği açıklayabilen tarihsel bir yaklaşımın benimsenmesini savunur. Süreklilik ve değişim; milliyetçi entelijansiyanın tarih içinde seçmeci yakınlıklarla oluşturduğu milletin hikâyesinin, ülke ile ilgili esas siyasi amaç değişmeksizin, milletin tanımlanmasında anlatımın yeniden üretimine izin veren bir esnekliğin varlığını vurgular.²¹⁸ Duara tarihi; ulusal, yerel ve ulus-ötesi düzeylerde eş zamanlı olarak üretilmiş, çoğu zaman birbiriyle çelişen anlatılar dizisi olarak yeniden tanımlar. Böylelikle ulusal kimliği tekil olarak değil, değişen ve genellikle çatışan temsiller ağı içinde üretilen bir şey olarak tasavvur eder. Duara’ya göre milliyetçilik en iyi şekilde “ulusun milliyetçiliği” olarak değil, ulusun farklı temsillerinin birbirleriyle yarıştığı ve müzakere ettiği yer olarak tasarlanır.²¹⁹ Çünkü her anlatı, ulusal kimliği tanımlayan diğer kimlik kategorileriyle ilişki içinde kendisini izhar eder. Bu manada tarihsel bir varlık olarak “ulus” kabul edildikten sonra, onu tanımlayan ve tarihi bir anlatı oluşturan aktörler, Duara’nın “çatallaşma” adını verdiği alternatif anlatılar geliştirirler. Hatta ulus-devlet kurma amacındaki Han milliyetçilerinin, imparatorluk coğrafyası üzerinden modern bir devlet kurma zaruretiyle karşı karşıya kaldıklarında, tekil bir grup olarak anlaşılan Sun çevresinin anlatısı bile yeniden biçimlenmiştir.

218 Pransenjit Duara, “The Temporal Analytics of Nationalism”, *Nations and Nationalism*, Vol. 22, No: 3, 2016, s. 420.

219 Pransenjit Duara, *Rescuing the History From the Nation: Questioning Narratives of Modern China*, Chicago, University of Chicago Press, 1995, s. 8.

Duara, ulusal elitlerin milliyetçi söylemi inşa ederken yerel öznelerin de önemine işaret eder. Bu da bir tür müzakeredir. Devletin üniter veya federal olması, yerinden yönetimin hangi ilkeler çerçevesinde yetkilendirileceği gibi tüm unsurlar etkilidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin ilk başkanı olan Seyfüddin Aziz, bölgenin sadece Sincan Özerk Bölgesi olarak adlandırılmasına karşı Mao'ya ilettiği güçlü itirazında “özerkliğin dağlara ve nehirlerle verilmediğini, bazı uluslara verildiğini” söyleyerek, özerk bölgeye Uygur adının eklenmesini sağlamıştır.²²⁰ Böylelikle, Müslüman Han halkı olan Huilerden farklı olarak, Uygurların sadece din değil, etnik olarak da farklı bir ulus olarak tanınmasını müzakere etmiştir. Eğer Aziz'in bu müdahalesi olmasa, Çin resmî tarih yazıcılığında Uygurlar, milliyetçi tarih söylemi içine dâhil edilerek sadece kendi kimlikleriyle ilgili bir varoluş sorunu yaşamayacaklardı. “Han Çinlisi”nin kendi hikâyesi olarak anlattığı tarih de o oranda farklılaşacaktı. Nitekim Edgar Snow 1937'de, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Yenän bölgesindeki Çin Sovyet'ine yaptığı ziyarette, “öyle görünmektedir ki, Çinlilerin Müslümanlara karşı resmî tavrına göre, Müslümanlar “dinî bir azınlık”tır, ama “millî azınlık” değildir. Ne var ki, Müslümanları Kuzeybatı'da kendi yaşadıkları yerde görenler için, bir ırk birliğine ve bir halk olarak millet olma hakkına sahip oldukları yolundaki iddiaların gerek gerçekler gerekse de tarih bakımından sağlam bir temele oturduğu son derece açıktır” demektedir. Bu sözler Aziz'in müdahalesinin nasıl büyük bir fark yarattığının anlaşılması açısından önemlidir.²²¹

220 Gardner Bowington, *The Uyghurs: Strangers in Their Own Land*, New York, Colombia University Press, 2010, s. 199.

221 Snow, *a.g.e.*, s. 373.

Duara'da millî kimliğin oluştuğu tarihsel sürecin içindeki faillerden en dikkat çekici olanı “ulusötesi” aktörlerdir. Bu aktörler, eski dönemde sınırları aşan kabileler için de kullanılabildiği gibi, modern dönemde denizaşırı Çinliler, oryantalist Batılı yazarlar, yabancı dilli gazete ve dergiler, akademiler vs. bu sınıflandırmaya dâhildir.²²²

Çin milliyetçiliği, Çin'i kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleştiren ve onu yarı sömürge haline getiren dünya sisteminden ayrı düşünülemez. Çin milliyetçiliği, tarihsel bir topluluk olarak milletin ve ülkenin, dünya sistemi içinde ayakta kalması ve güçlenmesi amacına hizmet edecek şekilde kurgulanmıştır. Bu manada modern siyasal toplumun karşılığı olan “millet” ve onun ideolojisi milliyetçilik, Çin'e adeta dayatılmıştır. İmparatorluğun Batılı devletler tarafından eşitsiz anlaşmalara zorlanması bu dayatmanın başlangıcı olarak görülebilir.²²³ Tarihsel olarak, milletlerin kendilerini sürekli olarak ekonomik açıdan daha gelişmiş milletlerin standartlarına, normlarına ve uygulamalarına göre şekillendirme eğiliminde oldukları ancak aynı zamanda sözde benzersizliklerini ve zamansız kimliklerini övmeleri Batı dışı modernist milliyetçi anlayışın çelişkilerindendir. İlgi çekici olan bir başka durum ise, ulusun önüne hedef olarak konulan “çağdaş uygarlık” seviyesindeki ülkeler derin bir krize girdiğinde, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi insanlığa muş-tuladıkları gelecek düşü bir kâbusa dönüştüğünde, “benzersiz ve zamansız” anlatı, liberal bütün çağrışımları kovar ve muhafazakârlaşır.

222 Pransanjit Duara, “Transnationalism and the Predicament of Sovereignty: China, 1900-1945”, *The American Historical Review*, Vol: 102, No: 4, Oct. 1997, s. 1030-1031.

223 Duara, “The Temporal Analytics of Nationalism”, *a.g.m.*, s. 421.

Bu bağlamda, Duara'nın işaret ettiği üzere, kendisi tartışmalı-olumsal ulus için, ulusal tarih, öznenin sahte birliğini güvence altına alır.²²⁴ Üstelik böyle bir tarihin, binlerce yıllık imparatorluk geleneğinden süzölmüş bir toplumda yazılması ayrıca bir maharet meselesidir. Aslında burada milliyetçi entelijansiyanın yardımına koşacak olan, Çin bilgisi yarı-cahil seviyede, yaptığı gözlemleri dönemin oryantalist moda diliyle izhar ederek “mitik bir Çin” romansı yaratarak buradan ilgi devşiren Batılı yaygın anlatıma borçludur. Ayrıca bu dönemde sadece milliyetçiliğin kök salması ve oryantalist Batı söylemi üzerinden değil, aynı zamanda tarih anlatısının ve onunla ilişkili yeni bir söz dağarcığının – feodalizm, öz-bilinç, hurafe, devrim gibi- büyük ölçüde Japonya üzerinden Çin diline girmesiyle ulusal tarih yazımını belirleyen yeni dilsel kaynaklar da oluşmuştur. Böylece ulusal tarihin konusu olarak güvence altına alınan, ulusun ve dünyanın yalnızca geçmişi değil, aynı zamanda bugününü anlamlandıran yeni kaynaklardır bunlar. Böylece tarih yazımında hatırlanacaklar ve unutulacaklar, iyiler ve kötüler, sahiplenilecekler ve dışlanılacaklar bugünün ihtiyaçlarına cevaz verecek şekilde düzenlenebilmiştir.²²⁵

Duara'nın belki de tarihe ilişkin yaklaşımlara en önemli katkısı, doğrusal tarih anlatısına alternatif olarak “çatallara ayrılmış” bir tarih anlayışı geliştirmesidir. Geçmiş çizgisel bir biçimde ileriye aktarılmaz, anlamlar da uzay-zamanda dağılır. Çatallanma, geçmişi aktarırken, tarihsel anlatıların ve dilin dağınık geçmişleri günümüzün ihtiyaçlarına uygun hale getirir ve bugünün geçmişi nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar. Aslında çatallanma, tarihsel iktidar bloklarının anlatılarının dışında, gelecek mücadelesi veren diğer sınıf

224 Duara, *a.g.e.*, s. 4.

225 A.e., s. 5.

ve toplumsal grupların hâkim söylemin ötesinde bir tarihselliği kazanmasına yardımcı olur. Bir nevi uzay-zamanda kaybolmayan her şey, bazen çok ince ipliksi bağlarla da olsa kendi yolunun takip edileceği izler bırakır.

Duara'nın sunduğu teorik çerçeveden hareketle, birbiriyle çatışma ve müzakere içinde farklı millî tarihler üzerinden kimliklendirilmeye çalışılan topluluğun “millet” olarak tahayyülünde dikkat edilmesi gereken hususlar arz edilmeye çalışıldı. Çin söz konusu olduğunda dikkat çekici olan, Batılı gözle bakıldığında binlerce yıldır hiç değişmeden orada duruyormuş gibi varsayılan bir medeniyete mensup insanları “millet” olarak tanımlamanın, görece tarih sahnesine medeni bir örgütlenme kurma bahsinde daha geç çıktığı düşünülen topluluklara göre konforlu olduğunun düşünülmesi ama bunun vahim bir hata olduğudur. Oysaki büyük bir coğrafya ve kalabalık bir demografide binlerce yıldır takip edilebilen medeni hayat içinde o kadar farklı kavimlerin dahli vardır ki tek bir varlıkmış gibi görülen Çin'in, baş etmesi ve kavranması zor baskın yerelliği aslında bu durumu aşikâr eder. Bu çalışmanın birinci bölümünde uzunca tartışıldığı için sadece birkaç cümleyle geçmek istiyorum ki: “Orta Krallık” Doğunun hidrolik merkezlerinde ortaya çıkmış yerleşik hayat ve büyük bir tarım kültüründen tevarüs etmiş medeniyetlerin merkez siyasal coğrafyasıdır. En uzun ayakta kalan ve birçok zihni ve maddi yapının şekillenmesinde kritik rol oynayan Han Hanedanı'nın tam anlamıyla hükmettiği bölgede yaşayan halka Han halkı denmiştir. Bunun dışında Orta Krallık'ı sadece kuzeyli olduğu apaçık olan kavimler değil, Han sayılmakla birlikte, Tang gibi köklerine bakıldığında çok daha karmaşık bağların bulunduğu hanedanlar yönetmiştir. Bu açıdan Han ve Kuzeyli gibi ayrımların kendisi, modern dönem öncesinde bu kadar net değildir. Han

olarak sayılan nüfusların birçoğunun, tek bir kolektif kültür dairesi içinde sayılmasını sağlayacak veriler ise çok azdır. Bu nedenle, eski siyasal ve kültürel elitlerin zihin dünyalarındaki “Orta Krallık ve Halkı”ndan farkı olarak “Han milleti” ve “Çin” modern milliyetçi tarih tarafından yeniden tanımlanmıştır. Bunu kendi tarihi kayıtlarından hareketle yapamayacaklarından, bu yeni muhayyel Çin için Batı oryantalist kaynaklarının büyük yardımı dokunmuştur. Diğer yandan ise millet olmanın en önemli paydası olan dil birliğinin Han halkı için imkânsızlığı karşısında, dili standart hale getirerek bunu tüm Hanlılar ait kılmak gerekmiştir. Bunun kendisi zaten başlı başına bir gelenek icadı olan Çin yazısının bütün Han’da konuşulan, sözlükte lehçe olarak çevrilen “fangyan”ların temeli olduğu iddiasıyla, dil birliğinin tarihsel dayanakları ileri sürülmüş ve “putonghua” standart “fangyan” olarak belirlenmiştir.

Batılı yazarların muhayyilesindeki “Çin ve Çinliler” birbiriyle çelişiyor gibi gözükse ama Batılı devletlerin sömürgeci siyasetlerini destekleyen bir yapıdadır. Şöyle ki, bir yandan ırklar hiyerarşisi içinde aşağılanan “sarı uzak doğulular” vardır. Diğer taraftan ise, onların da alt grupları vardır. Çin’i yöneten Mançu Hanedanı’nın da dâhil olduğu kuzeyli kavimler, sadece aşağı ırk olmakla kalmaz, saldırgan barbarlar olarak da nitelenir. Böylece Mançular üzerinde Batı’nın kurduğu baskı, “Çin” söylemi üzerinden daha da artmıştır. Bir yönüyle de Batılıların “Çin’e yönelik bu algıları, kendilerini de Grekoromen mirasın sahibi olarak gören toptancı ve romantik tarih anlayışlarında da izlenebilir. Bir yönüyle Batılı zihnin, her şeyi saflaştırma ve standartlaştırma fonksiyonunun bir ürünüdür. Bu fonksiyon da üretimin örgütlenmesi, sermayenin dolaşımı ve artık değerın tekrar üretime aktarılması süreçlerinde önemli

rol oynayan saflaştırılmış-standartlaştırılmış içerik ve kimliklere cevaz verirken, gerçekliğin kapitalizmin akışkanlığını bozabilecek her türlü tarihsel ve dolayısıyla kültürel engebelerini düzleştirmeye yönelik bir kurmaca üretir. Artık değer üretmeyen veya beklenildiği şekilde sermaye dolaşımına müsait olmayan yerler ve kültürler de pekâlâ tarih dışı bırakılabilir. Bu manada Billy Hayton'ın da vurguladığı üzere, yerleşik hayatın çok köklü ve üretim kültürünün görece gelişmiş olduğu bölgeyi, yani Batılı düşünürler kendi zihinlerindeki “Çin”lerini bölgedeki diğer siyasi oluşumlara göre ayrıcalıklı tutmuşlardır. Zihinlerinde “Çin” bölgenin dinamik motoru iken, İç Asya sadece atlı orduları tecavüz ve yağma için Çin’e aktığında önemliydi. Avrupalıların gözünde ‘Çin tarihsel sahnede sürekli bir varlıktı, İç Asyalılar ise tarihin çöplüğüne çekilmeden önce tekrarlanan ‘binici’ bölümleri oynamaya indirgenmiştir. Bu nedenle ‘İpek Yolu’nda Çin, ticaretin lokomotif, İç Asya devletleri ise sadece bu yolun içinden geçtiği koridorlar olarak görülmüştür. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında, bu seçkin “Çin” fikri, Avrupa’dan Doğu ve Güneydoğu Asya’ya seyahat etmiş ve Qing entelektüellerinin özel tartışmalarında ve kamu dergilerinde yeni bir yuva bulmuştur.²²⁶ Bu “Çin” fikrini kabul eden ve çoğunluğu bir dönem yurt dışında yaşayan Çinli aydınlardır. Sürgün ya da ikamet yerlerinden, tıpkı Batılılar gibi “Çin” denen bir yer hayal etmeye başladılar. Zamanla evlerine döndüler ve bu tanımlanmış toprak parçası üzerinde sürekli bir tarihe sahip ülke vizyonunu, yeni fikirlere Çin’i kurtarmaya hevesli bir nüfus arasında yaymışlardır.²²⁷

226 Hayton, *a.g.e.*, s. 9.

227 A.e.

Gina Anne Tam, günümüz tarihçilerinin büyük bir paradoksundan bahseder: “Hanlılığın birincil temeli olarak genellikle ortak bir dil hayal edilse de Han’ın üyeleri kesin ve tartışmasız bir şekilde farklı *fangyan*lar konuşuyordu.”²²⁸ Tam, *fangyan* kavramını “lehçe” olarak ele almanın basitleme olacağını, “dil”in daha iyi bir karşılık olmakla birlikte, Batı sözcüklerinde *fangyan*ın tam karşılığını bulamadığını söyler. En azından Çin söz konusu olduğunda anlaşılan şudur: *Fangyan*, lehçe gibi bir dil grubuna dâhil olduğunu “ke-sin” olarak ifade edemeyeceğimiz, buna rağmen o grubun içinde bulunduğu dil ailesiyle irtibatlı olan, fakat kendi başına bir ulusal dil olarak tanımlanmasının da “ulusal dil” kavramının kendisine uymayacağından “dil” olarak da tarif etmenin zor olduğu bir kavramdır. Ayrıca “*fangyan*”ı dil olarak görmek, bir devletin ulusal birlik iddiasını direkt reddeden bir siyasal tutum olarak da görülebilir.²²⁹ Bu nedenle biz de lehçe veya dil yerine “*fangyan*” tabirini kullanacağız.

Farklı *fangyan*ların varlığı, milliyetçilerin Hanlılığı homojen mi yoksa heterojen ulus şeklinde mi tanımlayacakları tartışmasını başlatmıştır. Homojen bir ulus düşüncesini savunanlar, birleşik bir ulusun tek bir ulusal dili konuşan tek bir etnik kökenden oluşması gerektiğine inanıyorlardı. Bu nedenle “çok dilli” bir Han’ın çelişkisi, tek bir ulusal dili Han etnik kökeninin “ortak dili” olarak ilan ederek ve tüm *fangyan*’ı onun yan kuruluşu olarak yeniden çerçevelendirerek çözülecekti. Çok dilli bir etnik Han’ın paradoksu, farklı dillerin tekil bir kökenden kaynaklandığı şeklinde iyi hazırlanmış bir tarihsel yaratım yoluyla çözülmüştür.²³⁰ Bu açıdan Japonya’da bulunduğu sürede milliyetçilerle bağ kuran

228 Tam, a.g.e., s. 11.

229 A.e., s. 24.

230 A.e., s. 14.

fakat onların cumhuriyetçi görüşlerini paylaşmayan Liang Qichao bunun yolunu göstermiştir: Birleşik yazının birleşik bir “düşünce alışverişi aracı” sağladığını iddia etmek.²³¹

Dil ve tarih yazımı tartışması üzerinden inşa edilmeye çalışılan ve siyasal zaruretlerin yön verdiği millî kimlik, değişen şartlar içinde “çatallaşan” anlamlar kazanarak, bir müzakere ve mücadele konusu olmayı sürdürmüştür. Bu açıdan, bir kavramı anlamlandıran, o kavramın oluşumuna hizmet eden tarihsel malzeme kadar, onu anlamlandıracak olan faillerin hangi mücadelelerden geçtikleri, ne gibi kazanımlar elde ettikleri ve hangi tavizleri vermek zorunda kaldıkları üzerinden belirlenir. Birer muhayyile ürünü bile olsa, isimlendirilen her şeyin artık kendi varoluşu vardır ve o andan itibaren bizatihi tarihselleşir. Bu yüzden Çin’de milliyetçi siyasal elitlerini tartışmak için, kavramsal ve teorik zemini şimdilik yeterli görüyor ve tarihsel süreçte Çin milliyetçilerinin yeknesak bir grup olmasa da öncelikle merkezinde yer alan şahsiyeti, Dr. Sun Yat-sen’in Cumhuriyet’in ilanına kadar olan hayat hikâyesi ve mücadelesine odaklanmak istiyorum. Daha sonra kısa da olsa diğer milliyetçi örgütlenme ve kişilerden bahsedilecektir. Milliyetçi siyasal elitlerle ilgili esas inceleme Çin’in 20. yüzyılını tartışırken yapılmaya çalışılacaktır.

2.5.6.1. Modernist Çin Milliyetçisi Dr. Sun Yat-sen

Boxerler, yurtsever-milliyetçi hareketlerin reaksiyoner damarının en önemli temsilcisidir. Gandhi, bu damarın “barışçıl-pasifist” yüzünü temsil ederken, Boxerler “şiddet yanlısı – aktivist” bir hareket olarak öne çıkar. Çin’deki bu anti-modernist ve pürist olarak nitelendirilebilecek yurtsever-milliyetçi

231 Liang, “Zhongguo lishi shang minzu zhi yanjiu”, s. 33’den aktaran A.e.

hareketten farklı olarak, modernist Çin milliyetçilerinin varlığından bahsetmek elzemdir. Boxerleri Batılı literatürdeki “nationalist” kavramının tam karşılığı olarak sunmak mümkün değildir. Çünkü onların Çin’i ve Çinlisi, tarihsel olarak bir tartışma götürmeyecek kadar nettir. 1840 öncesi ne idiyeler yine o olarak yaşamak istiyorlardı ve bu bir muhayyel “önce” değildi. Modernist milliyetçiler ise, Çin tarihi ile kurdukları seçmeci yakınlıklar ve standardizasyon önerileriyle modern bir kimlik olarak “millet”i hayal etmişlerdir. Bunu mümkün kılan, onların toplumsallaşma süreçleri ve Boxerlerin yerelliği ile mukayese edildiğinde onların dünyayı gezen, Batı’da ve Japonya’da yaşamış kişiler olarak universal bir çerçeveden dünyaya baktıklarını düşünmeleridir. Dr. Sun’un bu hareketin tipik temsilcisi olarak tanıtılmasının nedeni, bir lider karizması ve mücadelesiyle tarihte oynadığı rol kadar, bu yeni modernist milliyetçi tipin oluşacağı bütün bir sosyal-kültürel zemin ve ilişkiler ağına sahip olmasıdır.

Sun Yat-sen, Guangdong vilayetinin Chuieng köyündeki bu köy Liang Qichao’nun doğduğu yere pek uzak sayılmaz, 1866’da doğmuştur. Ailesinin, memuriyet sınavlarına hazırlanması için özel öğretmen tutacak maddi gücü olmadığından, Hawai Hononulu’da bulunan ağabeyi Sun Mei’nin yanına gitmiştir. Audrey Wells, Sun’un ağabeyinin yanına gitmeden önce Taiping İsyanı’nı öğrendiğini ve Hong Xiuquan’ın onun kahramanı olduğunu söyler.²³² Böylece Qing karşıtı bir devrimci olarak Çin tarihine geçecek olan Sun’un henüz çocuk yaşta Hong’a hayranlık duyması

232 Audrey Wells, *The Political Thought of Sun Yat Sen: Development and Impact*, London, Palgrave, 2001, s. 1.

anlamlıdır. Ayrıca Sun da Hong gibi Hakka milliyeti kökenlidir.²³³ Hong'un isyanına Hakkarların verdiği büyük destek düşünüldüğünde, isyanın anıları Hakka'ya mensup ailelerde taze olduğunu söylemek gerekir. Sun'un ağabeyi son derece tutkulu bir Hristiyan'dır. Kendisi, kiliselerin İsa'sına değil, kurtarıcı, devrimci İsa'ya inandığını vurgular.²³⁴ Burada Anglikan yönetimindeki Iolani Okulunda ve ardından Oahu Kolejinde eğitim görmüştür. Böylelikle Sun, ergenlik yıllarının bir kısmını hem yabancı bir kültürü ve dili öğrenilebileceği hem de Hristiyan dinini gözlemleyip etkileneceği bir toplumsal bağlam içinde geçirmiştir. Ayrıca, Honolulu'da ABD'ye karşı verilen anti-emperyalist mücadeleye tanık olduğu ve bu mücadeleden etkilendiği söylenebilir.²³⁵

1883'te köye döndükten sonra, gelenekçi yapıya ayak uyduramayarak, İngiliz kolonisi Hong Kong'a gitmiştir. Çocuk satma, çocuk öldürme, cariyelik, ayak bağlama, puta tapma ve diğer kınanması gereken pek çok uygulamayı protesto eden Sun, "Kuzeyin İmparatoru" olarak bilinen büyük ahashap bir putun parmağını bükmeye cüret ederek; "Artık köynüzü korumak için ne tür bir Tanrı'ya ihtiyacınız olduğunu görüyorsunuz. Parmağını kırıp büküm ve sırtışını eskisi gibi tuttu" diyebilmiştir. Bu aşağılayıcı eylemi üzerine Sun, Hong Kong'a sürülmüştür.²³⁶ Sun'un puta yönelik bu davranışı, şüphe yok ki Honolulu'da aldığı Hristiyan eğitimin bir sonucudur. Burada Sun'un kendisini semavî dinlerin babası

233 *Modern China: An Encyclopedia of History, Culture and Nationalism*, New York, Garland Publishing, Edt. Wang Ke-wen, 1998, s. 429.

234 Schell Delury, *a.g.e.*, s. 356.

235 Ayşe Öztürk, "Sun Yat-sen'in Xinhai Devrimi'ne Yön Veren Üç Halk İlkesi SANMİNZHU YI", *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları -II*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yay. Hz. A. Merthan Dünder, 2019, s. 47.

236 William C. Weaver, "The Social, Economic, and Political Philosophy of Dr. Sun Yat-Sen", *The Historian*, Vol: 1, No: 2, 1939, s. 132-133.

olarak görülen Hz. İbrahim ile özdeşleştirdiği çok açıktır. Aynı zamanda Sun bu eylemiyle, İbrahim gibi bir put kırıcı olarak tarihte tecessüm etme arzusunu da beyan etmiş oldu. Bu putların başında hiç şüphesiz İmparatorluk ve gelenekler vardır. Çok fazla seyahat eden Sun, sonraki birkaç yılını ziyaret ettiği ülkelerdeki sosyal ve politik kurumları inceleyerek geçirmiştir.²³⁷ Hong Kong'a tıp eğitimi almaya giden Sun, burada vaftiz de olmuştur. 1892'de Hong Kong tıp fakültesinin ilk Çinli mezunlarından biri olarak Portekiz kolonisi Macao'da çalışmaya başlamıştır. Fakat Qing Hanedanı'nın yabancı güçler karşısında dirençsizliğini, yolsuz ve zayıf yönetimlerinin neden olduğunu düşünerek, Qing'e itiraz üzerinden siyasallaşmasını sürdürmüş ve mesleği ikinci plana almıştır. Özellikle 1885'te Vietnam'da Fransızlar karşısında alınan mağlubiyetten sonra Sun'un Qing Hanedanı'na son vererek cumhuriyeti kurma kararlılığına ulaşmıştır.²³⁸ 1894'te Çin'in ilk denizaşırı yurtsever örgütlerinden biri olan *Xingzhonghui*'i (Revive China Society) Hawai'de kurmuştur. Sun'un amacı bu örgüt üzerinden silahlı ayaklanmayla Canton'u Qing'ten kurtarmaktır. 1895'teki Japon yenilgisinin ardından Qing'in ülkeyi kurtarabileceğine dair tüm düşünceleri reddeden Sun, artık bir devrimcidir. Sun, zayıf ve yozlaşmış Mançu liderleri tarafından yönetilen Çin'in sosyal ve ekonomik geri kalmışlığına karşılık Hong Kong'daki gelişimin sistematikliğini fark etmiş ve bu düzenlilikten etkilenmiştir. Ancak Sun Hong Kong'da İngiliz, Makao'da ise Portekiz yönetimleri altında Çinlilerin ayırimcılığa maruz kaldığını, mesleğini icra ederken karşısına

237 Weaver, *a.g.e.*, s. 133.

238 Öztürk, *a.g.m.*, s. 49.

çıkarılan engellemelerle bizzat deneyimleyerek öğrenmiştir.²³⁹ Bu deneyim sayesinde, modernleşme ve bağımsızlık mücadelesinin beraber verilmesi gerektiğine inanan modernist milliyetçi bir Han devrimcisi olarak öne çıkmıştır.

1895'te sürgün olarak gittiği Japonya'da atkuyruğunu kesmiş, bıyık bırakmış ve Batılı elbiseler giymiştir. Sun böylece Qing ile olan her türlü bağı kopardığını sembolik olarak da ilan etmiştir. Tokyo, Hanoi, San Fransisco, Londra ve Sidney'de bulunan Sun, uzun yıllar boyunca Çin'den ayrı kalmıştır. Birçok sürgün muhalif, gençliklerinde ciddi bir Konfüçyen eğitimden geçerken, Sun neredeyse bütün tedrisatını Çin'den uzakta Batı tarzında almıştır.²⁴⁰

Temmuz 1905'e Sun Yat-sen Japonya'da, destekçilerinden olan felsefeci Toten Miyazaki'nin (1871 – 1922) kendisiyle tanıştırdığı ve sonraki alt başlık ve bölümlerde hakkında bilgiler verilmiş olan Huang Xing (1874 – 1916) ile tüm küçük çaplı dağınık haldeki devrimci örgütleri birleştirecek bir merkez devrimci örgütünü kurulması hakkında görüşmüşlerdir. 30 Temmuz'da Tokyo'da bu amaçla yapılan toplantıda *Tongmenghui* örgütünün kurulması kararlaştırılmış ve 20 Ağustos *Tongmenghui*'in resmî kuruluş töreninde Sun Yat-sen *Tongmenghui*'in başkanı seçilmiştir. Kasım ayında ise *Tongmenghui*'in yayın organı olan *Minbao* gazetesi yayınlanmaya başlanmış ve *Minbao*'ın önsözünde Çin'in demokratik devrim programı olarak bilinen ve 1924 yılına kadar geliştirilen, daha sonra ÇKP tarafından savunulan “Üç Halk İlkesi” ilk kez ifade edilmiştir.²⁴¹

239 Kam-Hing Lee, Danny Tze-ken Wong, Kwan-Hong Ng, “Dr Sun Yat-sen (1866–1925): Medical Doctor and China's Founding President”, *Singapore Medical Journal*, Vol: 54, No: 6, 2013, s. 357-358.

240 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 151.

241 Öztürk, *a.g.m.*, s. 50-51.

Devrimci İttifak olarak Tongmenhui'nin kurulması ve Çin dışında kurulmuş birçok örgütün bu çatı ittifaka katılım sağlaması ile Jön Türk Devrimi'nin örgütsel yapısı arasındaki benzerlik de göze çarpar. Osmanlı İmparatorluğu'nda da yurtiçi ve yurt dışında kurulmuş farklı Jön örgütlenmeler, 1907'de Terakki ve İttihad adı altında birleşmişlerdir.

1911'de Amerika'da ünlü bir girişimci olan ve Batılı yaşam biçimine tam intibak etmiş Charlie Song'un (1861 – 1918) kızı Soong Qingling'le (1893 – 1981) evlenmiştir. Soong, ünlü banker ve daha sonra Milliyetçi hükümetin bakanlarından ve başbakanlarından olacak T.V. Soong'un (1894-1971), Sun'un en yakınında olan ve sonra Kuomintang'ın ve Çin Cumhuriyeti'nin başkanı olacak olan Chiang Kai-Shek'in (1887 – 1975) eşi Soong Meiling'in (1898 – 2003) ve Milliyetçi hükümetin eski başbakanlarından H. H. Kung'un (1880 – 1967) eşi Soong Ai Ling'in (1889 – 1973) de kız kardeşidir. Madam Sun Yat-sen olarak da tanınan Soong'un muazzam bir siyasi kariyeri olmuştur.

Sun, Çin'den uzak kaldığı on altı senede; aldığı eğitim, kurduğu sosyal ilişkiler ve içinde bulunduğu kültürel ortamla, Çin aydınları içinde, Çin'in geleneksel düşünce ve yaşam biçimine en uzak kişi olduğu söylenebilir.²⁴² Aslında öncü bir milliyetçi için bu durumun yarattığı bir avantaj da vardır. Zihnindeki Çin'i yaratmak için Li Hongzhang'ın şikâyet ettiği hiçbir gelenekle kendisini sınırlandırmayacaktır. Ayrıca milliyetçi tarih söylemini kurarken, siyasal amacına hizmet edecek gelenek icadında çok daha rahat davranabilecektir.

Millî olana yaslanmakla Batılılaşmak arasındaki gerilimi, ezilen dünyanın modernist milliyetçi tüm liderleri gibi Sun da taşımıştır. Sun, Çinli gururuyla Çin'in geri kalmışlığı

olgusu arasında sıkışmıştır. Bir yandan Batılılar sadece siyasi baskı kurup ekonomik çıkar elde etmiyor, diğer taraftan Çin'e ait ne varsa örseliyordu. “Çinli” ve “modern” olmak birlikte olabilirdi. Hatta bu birlik, “Büyük Uyum”un bir parçası olarak da görülebilirdi. Nitekim Sun, yurt dışında bulunduğu bu süre zarfında ve bu tartışmalar eşliğinde “Üç Halk İlkesi”ni formüle etmiş ve gittiği her yerde bu devrim programını yaymaya çalışmıştır.²⁴³

Sun’un millî olmakla Batılılaşmak arasındaki gerilimi aşma çabalarından bir örnek de kendisi tarafından tasarlanmış olan kıyafettir.²⁴⁴ Japon okul kıyafetleriyle Batı elbiselerinden esinlenerek, modern Çinli’nin gelecekteki kıyafetini de tasarlamıştır. Daha sonra “Mao kıyafeti” olarak tüm dünyada ün kazanacak olan bu tasarım ilk andan itibaren devrimciler arasında moda olmuş ve Çin’de özellikle resmî parti (ÇKP) toplantılarında en çok kullanılan kıyafet olma özelliğini sürdürmektedir.

Sun, Çin devrimi ve Çin’in sorunları üzerine çok uzun ve sürekli konuşmalar yapabilen bir kişi olarak “Belagat Güneşi” olarak da anılmıştır. Az ve öz konuşmanın, dolaylı izahların hatta susmanın çok daha önemli olduğu Çin tarzına göre Sun, bu özelliğiyle de sabırsız Batı eğitilmiş bir devrimci görünüştünü tamamlamaktadır. Sun’un çiftçiler ve işçiler dâhil halkın her kesimiyle konuşması ve onların sorunlarına değinmesi, onu tam anlamıyla modern kamuoyuna muhatap ilk siyasetçisi yapar. Sun’un bir diğer özelliği, Qing’in yıkılmasına yönelik hiçbir zaman pişmanlık duymayacağı kararlılığıdır.²⁴⁵ Onun hitabeti öne çıkaran politik propagandası, daha sonra Çin komünistleri tarafından siyasal mücadelede

243 Weaver, *a.g.m.*, s. 133.

244 Schell – Delury, *a.g.m.*, s. 152.

245 A.e., s. 153.

izlenecek kitle çizgisi için son derece faydalı olmuştur. Bir sonraki bölümde tartışıldığı üzere, aralarında birçok benzerlik kurmanın doğal olduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk (1881 – 1938) ile hanedanın tasfiyesi konusundaki kararlı tutumları açısından da benzerdir. Elbette Han milliyetçilerinin “yabancı” olarak gördüğü Mançu Hanedanı’nı lağvetmeye çalışmak, Türkiye’nin durumuna göre daha kolaydır. Yine de uzun yıllar yurt dışında yaşaması ve tedrisatını dışarıda tamamlamış biri olarak Dr. Sun’un, Qing’e maddi ve manevi olarak kendisini herkesten daha az hatta hiç borçlu hissetmediği aşîkârdır.

Ayrı bir parantez olarak belirtmek isterim ki Sun’un “tıp doktoru – hekim” oluşu, Jön Türk hareketinin liderleri düşünülüğünde ilginç bir benzeşim yaratır. Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’nın, Qing İmparatorluğu’nun ise Asya’nın hasta adamı olarak görüldüğü bir dönemde, adeta bu meslek erbabı “toplumsal ve siyasal tabip” rolüne bürünerek “hasta” olan ülkelerini kurtarmaya kendilerini adanmışlardır. Bunun için de kurtarıcı reçeteler yazmaktan geri durmamışlardır.

Sun’un birçok Qing karşıtı içinde öne çıkmasını sağlayan, adeta yıldızını parlatan olay, 1896 yılında Çin ajanları tarafından Londra’da saldırıya uğrayarak gözaltına alınması fakat hükümetin baskısıyla serbest bırakılmasına neden olan kargaşadır. Bu olay, Qing’e muhalif isimler içinde Sun’un bir kahraman olarak sıyrılmasına önemli katkı koymuştur. Çünkü Çin dışında bile artık Qing için en büyük tehdit olduğu kabul edilmiştir. 10 Ekim 1911’de Wuchang Ayaklanması’yla devrim başladığında (Xinhai Devrimi olarak anılacaktır) Sun, bağış toplamak için Amerika’dan Kanada’ya

geçmiş durumdadır. Sun 1 Ocak 1912’de Çin’in yeni lideri olarak Kanton’a varmıştır.²⁴⁶

2.5.6.2. Çin Milliyetçilerinin Millî Demokratik Devrim Programı: “Üç Halk İlkesi”

“Üç Halk İlkesi”nin son halini 1924’te aldığı düşünülürse, yaklaşık yirmi beş senelik bir zaman diliminde geliştirildiği görülür. Bu manada Çin’in millî demokratik devriminin ilk aşamasının ürünü olduğu söylenebilir.²⁴⁷ “Milliyetçilik, demokrasi ve toprak devrimi” olarak kısaca formüle edilebilecek bu program, yirmi beş yıllık süreç içinde yaşanan tecrübelerle olgunlaşmış, Sun’un 1917 Rus İhtilali’nden etkilenmesi, 1924’te ulusal planda Çin Komünist Partisi (ÇKP), uluslararası alanda ise Sovyetler Birliği ile kurulan ittifak sayesinde program daha “sol” eğilimli olmuştur. 1905’te ilan edilen haliyle, kitlelere güvenmeyen, onların henüz aktif siyasal özneler olması için erken olduğunu söyleyen ve anti-emperyalist mücadeleyi en öne yazmayan Dr. Sun, daha sonra kitle çizgisini kabul eden, bağımsızlık için anti-emperyalist mücadelenin ve enternasyonal dayanışmanın önemini kavrayan bir siyasal kavrayışa ulaşmıştır. Xinhai Devrimi (1911) ve sonrasında yaşanan olaylar bu çalışmada takip edilen kronolojide üçüncü bölümde yer aldığı için, özellikle 1920’lerde kısmî dönüşüme uğrayacak olan programa şimdilik değinilmemiştir.

246 A.e., s. 54 – 55.

247 İkinci aşama Guomindang – Çin Komünist Partisi arasındaki ittifakın, Chiang Kai-shek tarafından dağıtılarak ÇKP’ye karşı savaş açtığı 1927’den, “Yeni Demokrasi” olarak adlandırılan ve 1949-1956 yıllarında ÇKP tarafından uygulanan programın nihayetlenmesine kadar olan aşama olarak görülebilir.

1894'te Sun tarafından kurulan Xingzhonghui'nin andında hem de Sun Yat-sen'in 1903 yılında Japonya'da kurduğu Qingshan Askerî Okulunun (Qingshan Junshi Xuexiao) andında yer alan şu dizeler "Üç Halk İlkesi"nin ana başlıklarını sunar: "Mançuları azlet, Çin'i ihya et; Birleşik bir hükümet kur; Toprak mülkiyetinde eşitlik". 1905'te *Minbao*'da duyurulan üç halk ilkesi ise "Milliyetçilik, Halkların Hakları (Demokrasi) ve Halkların Esenliği" olarak formüle edilmiştir.²⁴⁸ Sun'un "milliyetçilik" ilkesi, Emmanuel Sieyès'den mülhem politik bir tanımlama olan "guojia zhuyi" terimi yerine, etnik kökene atıfta bulunan "minzu zhuyi" terimini kullanmayı tercih etmiştir. Bu terim bir yanıyla Han temelli bir ulus- devlet düşüncesini yansıtırken diğer taraftan beyaz ırkın sarı ırk karşısında zafer kazanacağı "ırksal yok oluş" (miezhong) tehdidine karşı bir direniş olarak tasavvur etmiştir.²⁴⁹ 1911 Xinhai Devrimi ile ise millet tanımı daha politik bir mana kazanmış, "ırk" sadece Han üzerinden değil, Çin coğrafyasındaki bütün milliyetleri tanımlayacak şekilde genişletilmiştir. Bu değişim nedeni üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde tartışılmıştır.

Sun Yat-sen, millî kimlik inşa sürecinde, yukarıda tartışılan, ebedi ve ezeli bir varlık gibi görünen tek Çin'e ve ülkeyi Moğol ya da Mançu gibi kuzeyli kavimler yönetse bile, Çin medeniyetinin yüksek seviyesiyle onları kendi içinde eritebildiğini gösteren tarihsel özelliğine vurgu yapar.²⁵⁰ Doğal olarak böyle büyük bir medeniyet, tarihin her zaman itici gücü olmuştur. 19. yüzyıldaki durum bir istisnadır ve Çin "pozitif bilimler"de Batı'dan öğrenerek onlara

248 Weaver, *a.g.e.*, s. 133.

249 Schell – Delury, *a.g.e.*, s 167.

250 Öztürk, *a.g.m.*, s. 57.

çok rahat ulaşabilir ve geçebilir.²⁵¹ Sun’a göre kadim “büyük öğrenme” (Ta Hsia) öğretisi, en yüksek ahlaki ve pratik bilgeliği bünyesinde barındırırken, Çin’in Batı dünyasından alabileceği tek şey olarak fizik bilimlerindeki nispeten yakın zamanlı ilerleme öne sürülebilir. Bu bakımdan Sun’un ikinci ilkesi minquan fikrine dayanan “halkların hakları”dır. Yukarıda vurgulandığı üzere, Xinhai Devrimi döneminde Sun’un demokrasiye bakışı elitisttir. Halkın tam manasıyla demokratik bir sisteme adapte olabilmesi için, öncelikle devrimlerle dönüştürülmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Böylece “ulusal bilince” sahip yurttaşlar olarak demokratik hayatın ülkeyi sarsabilecek tehditlerine karşı hazır olabilirler. Nitekim Çin halkını gevşek bir kum tabakasına benzeten Sun, bu gevşek kum tabakasının birbirini tutarak sağlam bir beton olmasını sağlayacak olan çimentonun devrimci ilkeler olduğunu söyler. Elbette bu kum, çimento ve suyu karacak olan da devlettir.²⁵² Sun, “kitlelere öğretmen olmak” düşüncesinden, daha sonra Mao Zedong’un “kitlelerden öğrenmek” düsturuna uzun mücadeleler sonucunda yaklaşmış ve gerçek bir demokratik devrimin ancak halkın örgütlü desteği ile olduğunu anlamıştır.

Ayrıca Sun, şartlar olgunlaştığında oluşturulacak demokratik siyasal hayatın çerçevesini çizerken, Qing Hanedanı’nın otoriter yönetimi ve bürokrasinin yozlaşması olgularını dik-kate alan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yüzden “referandum”, “veto yetkisi”, “sansür ve denetleme erki” gibi siyasal iktidarı denetleme ve kontrol mekanizmalarını önermiş, ayrıca memurların liyakate göre seçilebilmeleri amacıyla yapılacak sınavların hükümetten bağımsız hareket edebilecek

251 Tam, *a.g.e.*

252 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 170 – 171.

ayrı bir “imtihan erki” tarafından düzenlenmesini gerektiğini savunmuştur.²⁵³

“Halkın Esenliği” (Min-Sheng) ilkesiyle ise Sun, ekonomide devlet müdahalesini savunan karma bir yapı ile topraksız köylüleri topraklandıracak ve büyük toprak sahiplerinin mülklerini dağıtacak bir devrim programı önermiştir. Sun’un ekonomiye yönelik görüşleri 1920’lerde daha sosyallizan bir hal almıştır. Ayrıca nasıl ki Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinden kopan “Müstakil Grup”’un 1946’da Demokrat Parti’yi (DP) kurma sebeplerinin başında “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” (1945) geliyorsa, Kuomintang’ın sağ ve sol kanatları arasında bölünmesi ve daha sonra sol kanadın Chiang tarafından tasfiyesindeki etkenlerden biri de Sun’un toprak devrimini uygulamaktan kaçınmak istemeleridir.

2.5.6.3. Milliyetçiler ve Milliyetçi Örgütler

Dr. Sun Yat-sen’i Çin milliyetçiliği içinde özel kılan, uzun erimli bir mücadelenin lideri olarak, Çin’in demokratik devrim programını yazması ve biri 1911 diğer ise ÇKP ile ittifak içinde 1924’te iki büyük devrim hareketine öncülük etmesi, günümüze miras kalan önemli siyasal oluşumları kurmasıdır. Böylece Çin’in I. Devrimci Dönemi’ne damgasını vurmuş olan önder Dr. Sun Yat-sen’dir.

Dr. Sun ile, özellikle Xinhai Devrimi sürecine büyük katkılar koymuş birçok önemli milliyetçi siyasal eylemci ve örgüt de bulunmuştur. Bu milliyetçi örgütler, daha sonra anarşist ve sosyalistler başta olmak üzere tüm Mançu karşıtlarını Tongmenhui çatısı altında toplamışlardır.

253 Öztürk, *a.g.m.*, s. 62. Weaver, *a.g.e.*, s. 138.

Yukarıda değinildiği üzere ilk kurulan milliyetçi örgüt, Dr. Sun'un liderliğindeki Xingzhonghui'dir. İkinci önemli örgütlenme ise 15 Şubat 1904'te Huang Xing'in (1874 – 1916) önderliğinde Hunan'ın Changsha kentinde kurulmuş olan *Huaxinghui*'dir (Çin Uyanış Derneği). Üyeleri içinde Guomindang'ın (GMD) kurucusu ve Çin milliyetçiliğinin Dr. Sun'dan sonraki en önemli ismi Song Jiren (1882 – 1913) ile 4 Mayıs Hareketi'nde kültürel muhafazakâr bir tutum takınsa da Mao'ya olan yakınlığı ile 1949'dan sonra da Çin'de önemli görevlerde bulunacak olan Zhang Shizhao (1881 – 1973) da vardır. “Tatar barbarlarını kovmak ve Zhonghua'yı (Han'a dayalı Çin) canlandırmak” stratejisiyle harekete geçmişler ve başarısız ayaklanma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bir başka Mançu karşıtı örgütlenme olan *Gelahui* (Ko Lao Hui) ile güçlü bağlantılarının olduğu iddia edilmektedir.²⁵⁴

Örgütün lideri olan Huan Xing, birçok sanatkar ve edebiyatçı yetiştirmiş köklü bir aileye mensuptur. Modern eğitiminin yanında geleneksel Çin eğitimi de alan Huan, *shengyuan* derecesine sahiptir. 1902'de Wuchang'daki Hunan ve Hubei Akademisi'ni üstün başarıyla bitiren Huan, Qing tarafından Japonya'ya gönderilen öğrenciler arasında yer almıştır. Burada diğer modernist ve milliyetçi öğrencilerle bağ kuran Huan, *Huaxinghui*'i örgütlemiş, ardından bu örgüt devrimcilerin çatı örgütü olan Tongmenghui ile birleşmiştir. Sun yurt dışı gezilerindeyken, Çin'deki faaliyetleri o yürütmüş, Xinhai Devrimi'ni doğuran Wuchang Ayaklanması'na önderlik etmiştir. Çin Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Ocak 1912'de kurulduğunda savaş bakanı olan Huan'ın otoritesinin Sun ve Song'dan bile üstün olabileceği iddia edilmiştir.²⁵⁵

254 <https://en.wikipedia.org/wiki/Huaxinghui>. Erişim tarihi: 26.07.2023.

255 *Modern China*, a.g.e., s. 462.

Gentry'e mensup bir ailede, Hunan'da dünyaya gelen Song Jioren, çocukluğunda aldığı klasik eğitimin ardından modern eğitim veren Bishop Boone Memorial School'a kaydolmuş ve burada okurken Huang Xing ile tanışmıştır. Çok erken yaşta Mançu karşıtı düşüncelerden etkilenen Song böylelikle Huang'ın liderliğindeki Huaxinghui'ye katılmış, devrimci faaliyetlerinden dolayı 1903'te Japonya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Japonya'da Waseda Üniversitesinde okuyan Song, *Twentieth-Century China* adlı dergiyi kurmuş, burada militarist Japon milliyetçiliğine hayranlığını belirten yazılar yazmış, fakat Qing hükümetinin baskıyla yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Tongmenhui'ye katılımın ardından çok daha etkili olacak *Minbao*'nun başına geçmiştir. 1907'de Mançurya bölgesinde haydutları ayaklandırmak için bulunduğu bir sırada, Japonya'nın Mançurya'nın bazı bölgelerini Kore'ye katmak için çalışmalar yaptığını ifşa etmiş, durumu bir raporla Qing Sarayı'na iletmış, böylece Japonların toprak talebinin önüne geçilebilmiştir. Çinli milliyetçiler her ne kadar Japonya'yı ikinci evleri gibi görse de her türlü riski alıp Japon faaliyetlerini ifşa etmeleri, onların yurtseverliklerinin gücünü göstermesi açısından önemlidir. 1911'de Çin'de faaliyetlerini sürdüren ve burada Huang'a katılan Song, Xinhai Devrimi'nden sonra başbakan olmuş, Dr. Sun yeni kurdukları Guomindang'ın (GMD) başkanı, kendisi ise vekili olarak seçilmiştir.²⁵⁶

Joseph W. Esherick, milliyetçi ve yabancı karşıtı bir örgüt olan Gelahui'in bir diğer adının da Kardeşler Cemiyeti olduğunu söyler. Çin'in her bölgesinde loncalar halinde örgütlenen ve her loncanın bulunduğu yerde, karizmatik bir lider tarafından büyük bir gizlilikle yönetilen örgütün, kendine

256 *Modern China*, a.g.e. s. 900 – 902.

has ritüelleri de vardır. Esherick, üyeler arasındaki bağıllık, örgütsel semboller ve ritüellerle mafyatik bir görüntü sergilediklerini söylese de son örneği *Beyaz Lotus*'ta görülebilen bu tarz isyancı cemiyetleri Çin tarihinde her dönem vardır. “Kardeşlik” vurgusu ve lonca örgütlenmesi akla masonik bir yapı olduğu sorusunu getirebilir. Osmanlı İmparatorluğu’nda muhalif akımlar masonik yapılar içinde örgütlenmeyi daha güvenli bulmuşlardır. Fakat Qing’in merkezî denetiminin oldukça zayıf olduğu düşünülürse, salt güvenlik için buna gerek olup olmadığı tartışılır. Üstelik yeni katılan üye yemin ederken henüz kesilmiş bir tavuğun şarapla karıştırılmış kanını içer ki, daha ziyade Şamanik ritüelleri akla getirmektedir.²⁵⁷ Gelahui’nin, özellikle Hui’ler içinde onbinlerce destekçisi olan bir örgüt olması da önemlidir. Çin’de Hui olarak adlandırılan Müslüman Hanlılar, daha ziyade ülkenin kuzey bölgelerinde yaşar ve o topraklara kökleri binlerce yıla dayanan Ma (At) ailesi hükmetmiştir. Oldukça sert şiddete dayalı yöntemler belirleyen bu örgütün, Tongmenhui ile doğrudan bir bağı olmasa da Xinhai Devrimi’ne destek olmak için bulundukları bölgelerde isyan çıkarmışlar ve Mançuları katletmişlerdir. Ma ailesinin lideri olan Ma Angliang (1855 – 1918; Müslüman adı Abdülme-cid’dir) ordusuyla isyanı bastırmaya çalışmış fakat bütün kuzeyli savaş lordları içinde büyük bir nüfuzu bulunan Yuan Shikai’nin (1859-1916) saf değiştirmesiyle isyan başarılı olmuştur. Üyeleri içinde daha sonra ÇKP’de üst düzey görevler yapacak olan Zhu De (1886-1976), Wu Yuzhang (1878-1966), Liu Zhidan (1903-1936) ve He Long (1896-1969) da

257 Kardeşler Cemiyeti hakkında bilgiler için bkz. Joseph W. Esherick, *Accidental Holly Land: The Communist Revolution in Northwest China*, California, University of California Press, 2022, s. 29.

bulunmaktadır.²⁵⁸ Bu kişilerden ÇKP'nin tartışıldığı bölümde ayrıca bahsedilmiştir. Onlar, Tongmenghui'i kuranlardan bir kuşak daha küçüktür ve bu örgütle tanışmaları Xinhai Devrimi'nden sonra olmuştur.

Bu dönemde öne çıkan milliyetçi liderler içinde Chen Tianhua (1875 – 1905) ile Zou Rong'u (1885 – 1905) da zikretmek gerekir. İkiisi de ırk temelli milliyetçi anlayışı savunmuş ve Dr. Sun'un yanında yer almışlardır. Chen, Qing'i protesto etmek için kendini Tokyo limanında boğarak intihar etmiş, Zou ise Shangai de bir hapisanede hastalanarak ölmüştür. İkisinin de yazıları binlerce baskıyla Japonya'ya okumaya gelmiş Çinlilere dağıtılmış, devrim mücadelesinin sembol isimlerinden olmuşlardır.²⁵⁹

Xinhai Devrimi'nin merkezinde yer alan Tongmenhui ve milliyetçiler için en dikkat çekici olan olgu, Qing Hanedanı'nın, Meici ideolojisiyle modern ama hanedana bağlı gençler yetiştirme projesiyle kendi mezar kazıcılarını yetiştirmiş olmasıdır. Mançuların denetiminden uzakta, her türlü Batılı kaynağa Japonca aracılığıyla ulaşabilen, ülkeleriyle Japonya'yı mukayese ederek Qing Hanedanı'na karşı daha da öfkelenen, Japon milliyetçiliğinin tesiriyle Mançu karşıtı düşüncelerin iyice sivrildiği ve Çinli devrimcilere destek olacak birçok Japon aydını ve siyasetçisinin bulunduğu bir ortama on binlerce öğrencinin gönderilmesi, belki de tarihsel koşullar itibarıyla inkırazı gerçekleştirecek olan bir hanedanın yıkımını hızlandırmıştır. Bununla beraber, Çin'in ağırlaşan ekonomik ve sosyal şartları karşısında radikal fikirlerle çözüm arayacak, daha sonra da Çin'de Marksizm'in doğuşuna yardımcı olacak anarşist – sosyalist düşünce akımlara Japonya

258 <https://en.wikipedia.org/wiki/Gelaohui>. Erişim Tarihi: 26.07.2023.

259 *Modern China, a.g.e.*, s. 48. https://en.wikipedia.org/wiki/Zou_Rong. Erişim Tarihi: 26.07.2023.

yataklık etmiştir. Bu açıdan da İmparatoriçe'nin durumuyla Sultan II. Abdülhamid'in durumu benzetilebilir. İktidar sembolleri ve iktidara beyatı sağlamlaştırmak amacıyla ortaya konan ritüellerle dolu ama modern eğitim veren okullarla, yine öğrencilerin Fransa başta olmak üzere yurt dışına gönderilmeleri sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Jön Türk hareketi doğmuş ve gelişmiş, böylece Sultan Hamid de aynı İmparatoriçe gibi kendi muarızlarını bizzat kendi eliyle yaratmış ya da bu süreci hızlandırmıştır.

2.5.7. 1911 Xinhai Devrimi Öncesinde Anarşist ve Sosyalistler

Japonya ve Fransa'da okuyan Çinli öğrenciler arasında anarşizm başta olmak üzere sosyalist fikirler hızla yayılmaya başlamıştır.²⁶⁰ Anarşizm Çinli öğrenciler arasında öyle etkili ve büyük bir akım haline gelmiştir ki bunun nedenleri üzerinde durmak ayrıca mühimdir. Üç unsurun bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Birincisi Mançulardan nefret eden gençler, “Yüz Gün Reformları”nın akamete uğramasının ardından barışçıl yollarla ülkede radikal değişikliklerin gerçekleşmesine dair ümitlerini kaybetmişler ve bu sırada Avrupa ülkelerindeki düzeni suikastlarla sarsan ve iktidar sahiplerini dehşet içinde bırakarak aslında güçlü görünen sistemin ne kadar zayıf olduğunu kanıtlamaya çalışan anarşistlerle hızla bağ kurmuşlardır. İkinci olarak ise Çin'de gün geçtikçe sınıf çelişkilerinin şiddetlenmesi, reformist çözümlerden ziyade daha radikal çözümlerin gençlik içinde taraftar bulmasına neden olmuştur. Marksizmin, anarşist yöntemleri reddeden ve örgütlü sınıf mücadelesini

260 Arif Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, Anarchism in the Chinese Revolution | The Anarchist Library. Erişim Tarihi: 23.03.2022.

öne çıkaran siyasal tavrının henüz Çin’de dikkat çekmesi çok zordur. Uzun erimli bir mücadelense, silahlı eylemler neticesinde Qing’in bir an önce tasfiye edilmesi ve ülkenin kurtulması için oldukça acele eden genç kuşaklar için anarşizm daha ilgi çekicidir. Ayrıca anarşizmin gevşek örgütlenme tarzı, “parti” kültürünün henüz ortaya çıkmadığı koşullarda daha caziptir. Anarşist-sosyalist akımların Marksizme göre çok daha geniş bir teorik zemin içinde hareket edebilmeleri ve ütöplast düşüncelele olan ilgileri, ideolojinin Çin koşullarına adapte edilmesinde daha büyük bir esneklik vermiştir. Üçüncü olarak, Lao Zi’nin Tao öğretisi başta olmak üzere geleneksel Çin düşüncesinde anarşizm ile bağ kurulabilmesini sağlayacak birçok ilk vardır. Anarşizmin söylemlerinin modern eğitimin yanında klasik eğitimden de geçmiş Çinliler için bir aşinalık sağladığı söylenebilir.²⁶¹ Yine de birinci vurgulanması gereken etken anarşizmin teorik imkânlarından ziyade, silahlı eyleme dayalı siyasal çizgisinin Çinli radikal öğrenciler için çekiciliğidir.

Bu çalışma, giriş bölümünde de vurgulandığı üzere, Çin’in siyasal merkezinde etkili olmuş olan, “elitlerin eliti” olarak nitelendirilebilecek iktidar elitlerine yoğunlaşmıştır. Anarşist akımlar Çin’de iktidar olmasa da bu gruplara önderlik etmiş olan birçok kimse daha sonra iktidar merkezlerinde yüksek mevkilerde bulunmuşlardır. Fakat dikkat çekici olan, anarşist hareketlerin tabanında yer alan veya sempati duyan kişiler Çin Komünist Partisi saflarına katılırken, bu hareketlerin liderleri anti-komünist aşırı sağ ya da Japon işbirlikçisi siyasetçiler olarak iktidara eklenmişlerdir. Arif Dirlik bu durumu, anarşist akımlar içinde bulunup daha sonra Marksizmi kabul etmeyen kişilerin sınıf

261 Peter Zarrow, *Anarchism and Chinese Political Culture*, *Anarchism and Chinese Political Culture* | The Anarchist Library. Erişim Tarihi: 27.07.2023.

mücadelesi kavramını ve işçi sınıfının önderliğini reddetmelerinden kaynaklandığını söyler.²⁶² Mao Zedong, Chen Duxiao (1879-1942), Li Dazhao (1889-1927), Peng Dehuai (1898-1974) gibi ÇKP'nin en önemli liderlerinin de – ÇKP'nin kuruluş sürecinde ayrıntısıyla tartışılmıştır- anarşist akımlardan etkilendiği bilinmektedir.

Asya-Pasifik bölgesindeki ilk sosyalist parti, Doğu Sosyalist Partisi (Eastern Socialist Part) adıyla 1882'de Japonya'da kurulmuştur. 1901'de Japon Sosyal Demokrat Partisi'nin, Alman Sosyal Demokrat Partisi örnek alınarak kurulduğu fakat faaliyetine izin verilmediği görülmektedir. 1906'da ise Japonya Sosyalist Partisi çalışmalarına başlamış fakat bir yıl sonra parti kapatılmıştır. Bu parti kapatıldıktan sonra, anarşit ağırlıklık Japon sosyalistleri gizli örgütlenmeler yoluyla mücadelelerini sürdürmüştür. Ishikawa Yoshihiro, bu dönemde Japon anarşist-sosyalist hareketinin en önemli ismi Kōtoku Shūsui'nun (1871 – 1911) etkisiyle Çinlilerin sosyalist düşünceyle tanıştıklarını söyler.²⁶³ Kōtoku, Kropotkin'in anarko-sendikalist düşüncelerinden etkilenmiş, hatta kendisini anarşist olarak nitelendirmesi Kropotkin'in *Fields, Factories and Workshops* adlı eseri başta olmak üzere, onun yazıları sayesinde olmuştur. Kōtoku, ABD'de bulunurken, önde gelen anarşist teorisyenlerden Emma Goldman'ın *Mother Earth* gazetesini de takip etmiştir.²⁶⁴ Çinli anarşistlerin de aşağıda belirtildiği üzere en çok etkilendikleri anarşist teoristen Kropotkin'dir.

262 Arif Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, New York, Cambridge University Press, 1989, s. 126.

263 Ishikawa Yoshihiro, *The Formation of the Chinese Communist Party*, New York, Colombia University Press, Tranlate by Jashua A. Fogel, 2013, s. 31.

264 Chushichi Tsuzuki, "Kotogu, Osugi and Japanese Anarchism", <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/hermes/ir/re/8492/HJsoc0030100300.pdf>. Erişim Tarihi: 30.07.2023.

1907’de Tokyo’da kurulan, Liu Shipei (1884 – 1919) ve eşi He Zhen (1884 – 1920) tarafından yönetilen *Society for the Study of Socialism* (Shehuizhuyi jiangxi hui) anarşistlerin başlıca merkezidir.²⁶⁵ Aslında iyi bir klasik Çin literatürü bilgini olan Liu, Mançu karşıtı bir milliyetçi olarak “ulusal öz”ü ortaya çıkarmak için arkadaşı olan ünlü filolog ve Çin dili üzerinden millî kimlik inşa etme sürecinde kritik rol oynamış olan Zhang Binglin (1869 – 1936) ile birlikte Konfüçyüs öncesi Çin tarihini açığa çıkarmak için çalışmalar yapmıştır. Liu, kullanılmasına itiraz ettiği “Gregoryen” takvimin yerine tarihi Sarı İmparator ile başlatan “Sarı İmparator Çağı Kronolojisi”ni hazırlamıştır. Böylece “ulusal öz” doktrini çerçevesinde Çinlileri Batı’nın her türlü tesirinden kurtarmayı amaçlayan özcü bir milliyetçiliğin savunusunu yapmıştır.²⁶⁶ Japonya’ya iltica ettiğinde ise anarşist düşünceleri kabul etmiştir. Fakat bir yandan Lenin’in emperyalizm teorisini andırır şekilde, pan-Asyacı bir bakışla ezilen halkların Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanmalarını destekleyerek, enternasyonal dayanışmaya dönecek olan millî kurtuluş mücadelelerinin anarko-sendikalist bir toplum yapısını ortaya çıkarmak için gerekli olan zemini yaratabileceğini düşünmüştür. Fakat Liu, daha sonra birçok anarşist önderin yaptığı tercihi ilk kullanan kişi olarak, 1909’da Mançuların Liangjiang Genel Valisi Duanfang’ın (1861-1911) danışmanı olma teklifini kabul etmiş, 1911’den sonra Yuan Shikai’nin yanında saf tutarak karşı-devrimci saflarda yerini alarak iktidar elitine dâhil olmuştur.²⁶⁷

265 Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, a.g.e.

266 Alvin P. Cohen, “Brief Note: The Origin of the Yellow King Era Chronology”, <https://web.archive.org/web/20200801082232/https://www2.ihp.sinica.edu.tw/file/1097kaBVwNb.pdf>. Erişim tarihi: 27.07.2023.

267 *Modern China*, a.g.e., s 569-571.

1906'da Paris'te kurulan *World Society*'nin (Shije she) önderleri olan Li Shizeng (1881 – 1973) ve Wu Zhihui (1865 – 1953), Dr. Sun'un yakın arkadaşları olarak Tongmenhui'nin kurucuları arasında yer almış daha sonra Kuomintang'a katılmışlardır. Zhang Renjie (1877 – 1950) de Paris ekibinin önde gelen isimlerindendir. Özellikle Kropotkin'in düşüncelerinden etkilenen bu grup, anarşistler içinde en güçlü olanıdır. Dirlik, Li ve Wu'nun yönetimindeki *World Society*'nin teorik derslerine katılanlar arasında ÇKP'nin en üst düzey yöneticileri olan Zhou Enlai (1898-1976) ve Deng Xiaoping'in (1904-1997) de bulunduğunu söyler.²⁶⁸

Çin'de Kanton'da faaliyet gösteren ve Wang Jingwei (1883-1944) ile Liu Shifu'nun (1884 – 1915) önderliğindeki anarşistler, özellikle Slav anarşist gruplardan etkilenerek *Chinese Assassination Corps*'u (Çin Suikastçılar Birliği) kurmuşlar ve özellikle 1911 Wuchang ayaklanması sırasında başarılı suikastlar düzenlemişlerdir. Wang, Japonya'da Tongmenghui ve daha sonra GMD'ye katılmıştır. GMD'nin anti-komünist sağ kanat saflarında yer alan Wang, 1940-1944 yılları arasında Nankin'deki kukla Japon hükümetinin başbakanı olarak, Japonların Çin'i işgal ve katliam suçlarına eşlik etmiştir. 1911 Xinhai Devrimi'ne önemli katkıları olsa da Çin'de vatan haini olarak kabul edilmektedir.²⁶⁹ Liu ise ölümüne dek anarşistlerin karizmatik lideri olmaya devam etmiş ve büyük bir takipçi kitlesi geride bırakmıştır.²⁷⁰

İsmi zikredilmesi gereken anarşistlerden biri, Çin'in modern tarihinin en önemli entelektüellerinden biri olarak değerlendirilen Cai Yuanpei'dir (1868 – 1940). Jinsbi derecesi kazanan bir memur olan Cai, 1898'deki hükümet darbesinin

268 Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, a.g.e.

269 *Modern China*, a.g.e., s. 1032-1035.

270 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 60.

ardından memuriyet görevlerini bırakmıştır. Dönemin birçok genci gibi milliyetçi ve radikal reformist olan Cai, ayrıca Konfüçyüs'ün insanî vizyonundan çok etkilenmiş, Kang'da, Sun'da ve daha sonra Mao'da sık vurgulanacak olan Datong düşüncesine ve onun evrensel barış çağrısına büyük ilgi duymuştur. Hükümet darbesinden sonra geldiği Şangay'ın uluslararası yerleşim yerinde *Vatanseverlik Akademisi* (Aiguo Xueshe) kurmuş, ayrıca 1904'te Mançu karşıtı *Guangfuhui*'i (Işık Topluluğunu Canlandırın – Restorasyon Topluluğu) kurmuştur. Bu topluluğun içinde, daha sonra cumhuriyet ve feminizm şehidi olarak ulusal kahraman ilan edilen Qiu Jin (1875 – 1907), 1911 Devrimi'nden sonra monarşistlerin safına geçen Qu Yingguang (1883 – 1973), 1905'te Qiu'nun da müdürlüğünü yaptığı ve idamı öncesi tutuklandığı Datong Okulu'nun kurucularından, 1908'de sınıfsız bir toplum kurmak için Devrim Cemiyeti'ni kuran, Sun Yat-sen'e itirazları sonucunda Chiang tarafından öldürülen Tao Chengzhang (1878 – 1912), Qiu'dan bir hafta önce, Anhui valisine suikast düzenlemekten ağır işkenceyle öldürülen Xu Xilin (1873 – 1907), Zhang Binglin ve Liu Shipai vardır. Daha sonra dönemin en önde gelen anarşistleri olacak bu isimleri bir çatı altında toplayan Cai'nin kendisi de 1906'da anarşizmi benimsemiştir. Almanya'da felsefe eğitimi alırken Kropotkin'in Sosyal Darwinizme karşı doğanın, dolayısıyla da insan doğasının temel yasasının rekabet ve çatışma değil, uyum ve karşılıklı yardımlaşma olduğunu iddia eden görüşlerini benimsemiştir. Cai'nin Kropotkin'e duyduğu bu bağlılıkta, Kropotkin'in düşünceleriyle kadim Çin felsefesi arasında kurduğu ilişkinin önemli bir yeri vardır. Nitekim Cai “uyum ve barış” merkezli evrenselci bakışı nedeniyle, Marksizmin sınıf savaşı anlayışını reddetmiştir. Bir sonraki bölümde de Cai'ye ayrıntılı yer verildiği için bu alt başlıkta

sadece 1911'e kadar olan siyasal düşüncesi ve eylemine değinilmiştir. Buna rağmen vurgulamakta fayda var, 1920'li yıllarda Cai, diğer anarşist liderler Li Shizeng, Wu Zhihui, Zhang Renjie ile Kuomintang'ın anti-komünist sağ kanadının en sertleri olan “dört ihtiyar” olarak anılmışlardır.²⁷¹

Berdnard Russel'in “lonca sosyalizmi”nin savunucu Jiang Kanghu (1883 – 1954), 1909'da II. Enternasyonal toplantısına katılmıştır. 1911'de *Çin Sosyalist Topluluğu*'nu kuran Kanghu, daha sonra *Çin Sosyalist Partisi* olarak adını değiştirmiştir. Jiang da sosyalizme ulaşmanın bir yolu olarak sınıf mücadelesi fikrini reddetmiş ve hem aşağıdan yukarıya hem de yukarıdan aşağıya bir değişim stratejisi önermiştir. Onun “yeni demokrasi”si, siyasetin yerel ve eyalet düzeylerinde eş zamanlı bir dönüşümü olacaktır. Lonca sosyalistleri gibi, sosyalist siyasi kurumların hiyerarşisinin, ticaret birlikleri üzerine kurulu olup aşağıdan yukarıya inşa edilmesini önermiştir. Bunlar, Jiang'a göre devlet düzeyinde bir parlamentoda sonuçlanacaktı. “Halk” seçimleri (seçmenler belirli bir eğitime sahip, oy kullanmak için sınavları geçecek “yüksek standartlara” sahip kişiler olacak), “halk” temsilcilerinin parlamentoda yer almasını sağlayarak tüm farklılıkların temsili garanti edecektir.²⁷² Jiang, sonraki dönemde sınıf mücadelesini reddeden perspektifiyle, 1920'li yıllarda KMT'ye karşı savaş lordlarının yanında saf tutmuş, daha sonra da Wang'ın başbakanı olduğu Japon işbirlikçisi hükümette Personel Bakanı olarak görev almış, savaştan sonra vatan hainliği nedeniyle tutuklanmış ve 1954'te cezaevinde ölmüştür.²⁷³ Bu dönemde lonca sosyalizmini savunan bir

271 *Modern China*, a.g.e., s. 185 – 187. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution*, a.g.e. Zarrow, a.g.e.

272 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 139.

273 https://en.wikipedia.org/wiki/Jiang_Kanghu. Erişim tarihi: 27.07.2023.

başka önemli isim, daha sonra ÇKP'nin ilk başkanı olacak olan ve bir sonraki bölümde kendisinden bahsedilmiş olan Chen Duxiu'dur (1879 – 1942)²⁷⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Mustafa Kemal dışında neredeyse bütün siyasi elitler ve aydınlar, İmparatorluğun bekasına odaklandığı için, anarşist düşüncelerin taraftar bulması zordur. Geleneksel düşüncede anarşizmle ilişkileri kurulabilecek Haydarî, Kalenderî, Cavlakî, Abdalan-ı Rum gibi heterodoks dinsel grupların yerini, devletin kuruluşundan bir asır sonra usul, erkân ve hiyerarşiye son derece dikkat eden tarikatların alması nedeniyle, Çin'de olduğu gibi geleneksel düşünceyle anarşizm arasında bağ kurulmasını sağlayacak bir miras da yoktur. Buna rağmen, Avrupa'daki anarşist tedhiş olaylarından Jön Türkler'in de kuvvetle etkilendiği ve bir siyasi mücadele yöntemi olarak bunu benimsedikleri söylenebilir.²⁷⁵ Ayrıca 1910'da II. Enternasyonal'in düşüncelerine bağlı Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Hüseyin Hilmi Bey tarafından kurulduğu düşünülürse, ilk sosyalist parti Çin'den bir yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulmuştur.

2.5.8. 19. Yüzyıl Çin Siyasal Elitleri Üzerine Genel Değerlendirme

1840 Afyon Savaşı ile başlayıp 1911 Xinhai Devrimi ile son bulduğunu iddia ettiğimiz Çin'in 19. yüzyılında, siyasi arenayı sarsan birçok olay bulunmakla birlikte, siyasi elitler açısından en önemlileri, ilk defa reform kararının alındığı 1861 “kendini güçlendirme” hareketi ile başlayan süreç ve Meici modernleşmesi neticesinde sanayileşmiş modern

274 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 7-8.

275 Adil Baktıya, “19. Yüzyıl Sonlarında Anarşist Terör, “Toplumun Anarşistlere Karşı Korunması Konferansı (1908) ve Osmanlı Devleti”, *Bilgi ve Bellek*, Yıl: 4, Sayı: 8, Yaz 2007, s. 43 – 55.

bir ulus-devlet haline gelen Japonya'ya özellikle 1898 “Yüz Gün Reformları” ile birlikte on binlerce öğrencinin gönderilmiş olmasıdır.

1861'deki reformlar çok sınırlı olsa da ilk defa Çin'in binlerce yıllık paradigmasında değişime gitmesi açısından kritiktir. Bu değişim ile Çin her geçen gün, ülkeyi barış ve düzen içinde bir arada tutmaya yarayan kadim siyasal öğretisi ve bu öğretinin pratikte uygulanması için gerekli olan tedrisat ve liyakat sistemini dönüştürmeye mecbur kalmıştır. Bu durum iktidar elitleri içinde, reformist – pürist ayrışmasına ve çatışmasına neden olduğu gibi, başta misyoner okulları olmak üzere modern eğitim kurumlarının Çin'de açılması, büyük saygı gören ve adeta iktidarın meşruiyetinin maddi temellerinden olan mandarinleri, çağ dışı kalmış bir eğitim ve liyakat sisteminin neticesi olarak gören, daha ziyade Çin'in kapitalist dünya ekonomisi ile eklemlenmiş güney ve doğu bölgelerinde yaşayan yeni bir aydın tipinin doğmasına da neden olmuştur. Bu aydınlar Çin, Batı karşısında aşağılandıkça milliyetçi düşünce ve hislere yönelmiş, İmparatorluğun reform programlarının başarısızlığı karşısında, ülkenin geleceği için en büyük engelin bizatihi Mançular olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Yabancı karşıtlığı ile Mançulara yönelik nefretin de yükseldiği Çin'de, on binlerce öğrencinin Japonya'ya gönderilmesi, 1911 Xinhai Devrimi'ne neden olacak siyasal örgütlenmelerin önünü açmıştır. Fakat bu devrim, şimdilik sadece Mançuların iktidarına son vermiş, Qing Hanedanı'ndan umudu kesen Kuzeyli savaş lordları ve monarşist devlet adamları, büyük toprak sahiplerine dayanarak, geçici süre için Mançu karşıtı devrimcilerle girdikleri uzlaşmayı, hızlı bir şekilde bozmuş ve monarşiyi yeniden inşa etmeye başlamışlardır. Çin'in 20. yüzyılını açan Xinhai

Devrimi akamete uğrarken Çin'i 1949 Devrimi'ne götürecek olan yolun taşları döşenmeye başlanmıştır.

Çin'in 19. yüzyılında toplumsal kökleri itibarıyla öne çıkan elitlerin birinci grubu, klasik memur sınavlarıyla mandarin olmak için çabalayan ve maddi durumu bu sınavlara hazırlanmak için müsait olan, mandarin çocukları, zengin ve orta köylüler ile *gentry* sınıfına mensup olanların arasından çıkarken, ikinci grup ise daha ziyade Çin'in güney ve doğu bölgelerinde yaşayan, modern eğitim almış ve başta Japonya olmak üzere yurt dışı deneyimi olan kişilerdir. 1905'te klasik sınavların tamamen kaldırılmasıyla Çin elit tabakasında büyük bir değişim yaşanmış, daha sonra Çin'in gerçek manada "kültür devrimi" olarak nitelendirilebilecek 14 Mayıs Hareketi'nin zemini oluşturulmuştur.

Bu yüzyılda ortaya çıkan milliyetçi düşünce, zamanın şartlarına göre kendisini revize etse de Çin'in siyasetini ve halkın tutumunu bugün de belirlemektedir. Bu açıdan Konfüçyüsçülük ve Marksizmle birlikte Çin'in hâkim siyasal düşüncesini oluşturan milliyetçilik neredeyse tüm düşünce akımlarına sızmıştır. Milliyetçilikten en uzak olması gereken anarşistlerin bile ayrıca Han milliyetçisi oldukları düşünülürse, Çin milliyetçiliğini anlamadan Çin'e yönelik her türlü siyasal ve uluslararası girişimin başarısız olacağı mutlaklıdır.

Islahat, reform ve devrim üçlüsünü izleyen Çin'in siyasal dönüşüm süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderiyle oldukça benzerlik taşır. Batılılar tarafından bir model olarak görülen ve bir diğerine tatbik edilen uygulamalara verilen tepkiler de benzer olmuştur. Toplumda yeni tip ve geleneksel tip aydınların varlığı, bunlar arasındaki kültürel çatışmalar ve her iki ülkede de kapitalist dünya ekonomisine eklemelenmeye uygun bölgelerde dikkate değer değişimler

yaşanmakla birlikte, diğer bölgelerin geleneksel üretim ve yaşam tarzını sürdürmelerinde de benzerdir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransa, Çin'de ise Japonya başta olmak üzere yurt dışı eğitimi, gerek gençlerin modern siyasal fikirlerle buluşması gerekse de siyasal muhalif örgütlenmeleri için zemin yaratması açısından son derece kritik bir rol oynamıştır. Bununla birlikte çok daha geniş bir kadim felsefi birikim ile sınav sistemi üzerinden seçkin tabakalara olsa da daha büyük bir ölçekte elit dolaşımı sergileyen Çin ile Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal elitleri arasındaki önemli farklılıklar da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, Batı'nın sınırında ve çok daha uzun bir süreç içinde ıslahat ve reform girişimlerini başlatmış bir Osmanlı İmparatorluğu ile onun neredeyse iki asırda yaşadığını birkaç on yıla sığdıran, baş döndürücü bir hızla Batı'yı tanımak zorunda kalan Çin'in farkı da göz ardı edilemez. Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten hanedanın Türk oluşu, Çin'i ise yöneten hanedanın Mançu kökenli olması da çok önemli bir fark yaratmıştır. Jön Türkler, kendilerinin gördükleri İmparatorluğu kurtarmak için padişaha karşı mücadele ederken, Han milliyetçileri Çin'i kurtarmak için "yabancı" olarak gördükleri Mançuların sürülmesini savunmuşlardır. Devrimci aydınlar içinde, birinde imparatorluk perspektifi, diğerinde ise ulus-devlet arzusu ağır basmıştır. Bu nedenle Çin'de Han milliyetçiliği tüm azınlıklardan önce millî davasını ortaya koyarken, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak isteyen Türkler, milliyetçilik kervanına en son katılanlardan olmuşlardır.

BÖLÜM III.

ÇİN'İN 20. YÜZYILINDA SİYASAL ELİTLER

BİRİNCİ KISIM – 1911-1949

3.1. “Çin’in 20. Yüzyılı”nın Anlamı

Wang Hui “yüzyılın özü, 1911 Devrimi’yle başlayıp 1970’lerin ortalarındaki Kültür Devrimi’nin sonuna kadar süren “uzun devrim”dir” der.²⁷⁶ 1911 Devrimi’nin kendisi oldukça tartışmalı bir kavram olan “devrim”e ne kadar karşılık geldiği bir soru işaretidir. Eğer François Furet’in 1789 Fransız İhtilali’nin bir “devrim” olup olmadığını sorguladığı yüksek kıstasları esas alırsak, 1911’den geriye “devrim” olarak adlandırılabilir hiçbir şey kalmaz.²⁷⁷ Gerçekten de 1911, Çin’de siyasi rejiminin değişmesi nedeniyle önemlidir fakat Çin tarihinde, öğrencilerin Japonya’ya eğitime gönderilmesi, 1919 4 Mayıs Hareketi gibi süreç ve olaylarla mukayese edildiğinde, etkileri son derece sınırlıdır. Buna rağmen Wang’ın bahsettiği olgu çok önemlidir; 1911’den 1970’lerin ortasına kadar, altmış yılı aşkın bir süre Çin’de esas mesele “devrim”dir. Fransız İhtilali’nden sonra, Fransa’nın siyasi yaşamının bir düzene girmesi yüz yıla yakın sürmüştür. Fakat Fransa’da Napolyon Savaşları, 1830 ve 1848 Devrimleri

²⁷⁶ Wang, *a.g.e.*, 194.

²⁷⁷ François Furet, devrimi tam bir kopuş olarak ele alır. Oysaki Fransız Devrimi öncesinde, modern devlet ve toplum zaten caridir. François Furet, *Devrim’in Yorumu. Fransız Devrimi’ne Üç Yaklaşım Biçimi*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Ahmet Kuyaş, 2013.

yaşansa da siyasal sistemin belirli bir istikrar kavuştuğu ara dönemler vardır. Restorasyon ve İmparatorluk 19. yüzyılda bu dönemleri temsil eder. Fakat Çin’de 1911 sonrasında 1949’a kadar toplumsal mücadele ve savaş aralıksızdır. 1949’dan 1957’ye kadar 1959’dan 1966’ya kadar görece bir istikrar olsa da araya Kore Savaşı ile 1966 sonrası yaşanacak büyük çalkantıların birikimi sığmıştır. Üstelik bu “istikrar” dönemleri bile Çin’de devrimci programın sürdüğü yıllardır. Bu nedenle 20. yüzyıl Çin’inde “uzun devrim” olgusu rakipsizdir.

Küresel manada bakılırsa, 20. yüzyıla esas rengini veren “savaş”tır. 1914’ten 1945’e kadar iki büyük dünya savaşı olarak “sıcak savaş”, 1945’ten sonra “soğuk savaş”. 1945 sonrası yeniden kurulan dünya sistemi ve nükleer denge sayesinde yeni bir dünya savaşı yaşanmasa da dünyanın pek çok bölgesinde sıcak savaşlar sürmüştür. Yine de 1945’te Yalta Konferansı’nda temelleri atılan “dünya düzeni”, ABD’nin başat hegemon, Sovyetler Birliği’nin (SB) ikincil hegemon güç olarak dünyada paylaştıkları nüfuz alanları üzerinden, küresel bir iş bölümü hayata geçirdikleri ve 1962’deki Küba Füze Krizi’nde bile “görelî barışı” sürdürebildikleri söylenebilir. Aslında 1945’te kurulan yeni düzen ve dengenin daha istikrarlı ve az çatışmalı sürebilmesi de kanımca mümkündü. Fakat yeni dünya düzeni içinde ortaya çıkan ve tarafların hiçbirini memnun etmeyen bir “anomali”nin uluslararası sistemin işleyişini daha karmaşık hale getirdiği söylenebilir. Bu “anomali” 1949 Çin Devrimi ve neticesinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti’dir (ÇHC). Çin devrimi, yeni güç dengesi ve bu dengenin esaslarını belirleyen bir küresel paylaşım sistemiyle, dünya düzenini yeniden kuran ABD ve SB için, bütün dengeleri alt-üst edebilecek bir olaydır. Mao Zedong’un “Üç Dünya Teorisi” ve “Bağılantısızlar Hareketi” sistem dışı

bir aktör olarak gün geçtikçe tecirt edilen Çin'in, kendisine bir alan açma çabasıdır. Dikkat edilirse Çin'in dünya düzeyine adapte edilebilmesi ancak 1973'te mümkün olmuştur. Eğer ABD için Vietnam yenilgisinin ortaya çıkardığı büyük maliyet ve SB karşısındaki gerileme olmasa, Çin'in bir "anomalı" olarak tecrit edilmeye çalışılması şüphesiz devam ederdi. 1973'te dünya sistemi içine dâhil olmak Çin'de birçok şeyi değiştirmiştir. Nitekim bu çalışmanın birinci cildinde 1973 sonrası değişim tartışılmıştır, ikinci ciltte tartışılmaya devam edilecektir.

Çin 1973'te dünya sistemine dâhil edilince doğal olarak rahatlamış ve dönüşmeye başlamıştır. Nitekim Wang'ın vurguladığı "1970'lerin ortası" aslında küresel sistemin içindeki Çin'in yeni konumuyla birlikte değişen siyasal durumuna işarettir. Yoksa Wang, 1976'da Mao'nun ölümü ya da 1978'de Deng'in iktidarın bütün iplerini ele almasını tarih olarak verebilirdi. Ben, 1973 sonrasını Çin'in 20. yüzyıldaki ikinci perdenin açılması olarak değerlendiriyorum. 1978'de Deng'in iktidarın kontrolünü ele alması ise bu durumun bir sonucu ve ilanıdır.

1991'de SB'nin dağılmasıyla, 1945'te oluşturulan dünya sistemi de çözülmüştür. Böylece Çin'in 1973'te eklemlendiği sistem artık yoktur. Fakat Çin siyaseti, aydınları ve gençliği 1973'te başlayan siyasal yakınlaşma, 1978 sonrası ise liberal eğilimlerin güçlenmesiyle ABD'ye karşı büyük sempati beslemeye devam etmişlerdir. Her ne kadar 1989 Tienanmen Olayları'nın bastırılmasına ABD'nin tepkisi büyük olsa da Çin, Irak Savaşı başta olmak üzere birçok küresel krizde ABD ile uyumlu bir oyuncu olduğunu göstermiştir. Liberalizm eğiliminin güçlendiği aydınlar ve gençler içindeyse ABD'nin presitiji her zamankinden yüksektir. Fakat 7 Mayıs 1999'da ABD, Çin'in Belgrad konsolosluğunu vurduğunda,

bütün Çin, 20. yüzyılın geride kaldığını anlamıştır. Herhalde ABD, Çin'deki "liberal" aydın ve gençler" başta olmak üzere kamuoyunun tepkisinin büyük bir milliyetçi dalgalanmaya neden olacağını düşünmemiştir.²⁷⁸ Çünkü zaman içinde alt yapısının serbest piyasa ile uyum sağlaması nedeniyle üst yapısının da demokratikleşeceğine inanan ABD'liler, Çin'in topyekûn tavrı karşısında şaşkındır ve Çin bir daha ABD'yi umutlandırıcak oranda bir liberal eğilim göstermemiş, halkın milliyetçi tavrı günümüzde de gücünü korumuştur. Bir yüz yılı "utanç" olarak tanımlayan, anarşizmden Marksizme kadar tüm düşünce akımlarının içine milliyetçiliğin sirayet ettiği bir ülkede, siyasal durum değerlendirilirken, "yurtsever" refleksleri dikkate almak şarttır. Bu nedenle tekrar etmekte fayda var, Çin'in Konfüçyüsçülük ve Marksizmle birlikte siyasal düşüncesindeki merkezî önemde olan milliyetçilik, diğer ikisine rengini veren, onları biçimlendiren bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda ülkenin resmî ideolojisi dışında tüm siyasal düşünce ve inançlara da sirayet etmiştir. Çin'in 19. yüzyılından miras kalan, 20. yüzyılında çelikleşen ve gerekirse 21. yüzyılda savaşa girmekten çekinmeyeceği "tek Çin politikası ve bağımsızlık"tır.

20. yüzyıl 1991'de bitti ama Çin'in bir bütün olarak bu durumu idrak etmesi 1999'dur. 20. yüzyılın ilk perdesini 1911 Devrimi açmış, 1973'e kadar Çin'in iç sorunları ve küresel sistem içindeki yeri nedeniyle "uzun devrim" olgusu Çin'in 20. yüzyılının dörtte üçünü kapsamıştır. 1973'te ise 20. yüzyılın ikinci perdesi açılmış ama ışıkların tekrar yanıp seyircilerin dekor ve aktörleri görmesi 1978'de Deng'in iktidarı ele geçirdiği 11. Merkez Komitesi (MK) 3. Genel Kurulu'yla olmuştur.

278 Kissenger, *a.g.e.*, s.

20. yüzyılın Çin'e getirdiği en büyük yenilik şüphesiz Marksizm'dir. 4 Mayıs Yeni Kültür hareketinin içinde fi-
lizlenen Marksist düşünce üç kaynaktan beslenmiştir: İlki,
anarşist-sosyalist düşünürler, ikincisi Japon Marksistler ve
son olarak da Bolşevik Devrimi'yle beraber Komünist En-
ternasyonal (Komintern). Her ne kadar sınıfsal çelişkiler son
derece keskin ve ülke, ancak devrimle sorunlarını çözebile-
cek bir durumda olsa da çıkarları çelişen toplumsal güçler
ve ülkenin ekonomik alt yapısı dikkate alındığında, sosya-
list devrimin gündeme gelmesi için Çin'de şartlar hiç mü-
sait değildir. Fakat ülkenin tam bağımsızlık ve toprak dev-
rimi temelli, Dr. Sun Yat-sen tarafından "Üç Halk İlkesi"
olarak programlanmış ve GMD'nin (Çin Milliyetçi Partisi)
önderliğindeki demokratik devrim, Dr. Sun'un vefatı sonra-
sında, ÇKP'nin yükselmesinden çekinen ve iktidarı onunla
paylaşmak istemeyen Chiang Kai-shek'in, ülkede otorite-
sini hızla temin amacıyla, toprak ağaları, komprador bü-
rokratik sermaye ve Batılı devletlerle (ABD ve İngiltere)
iş birliğine girmesiyle akamete uğramıştır. Ülkedeki askerî
elitler ve temsil ettikleri burjuvazi, ÇKP ile ittifak yerine
belirli tavizler karşılığı ülkenin içinde bulunduğu kötü du-
rumdan sorumlu sınıf ve güçlerle iş birliğini seçmiştir. I.
Dünya Savaşı sonrası burjuvazinin Avrupa'da işçi sınıfına
karşı faşistlerle kurduğu ittifaklar düşünülürse, demokratik
devrim sürecine öncülük etmeye çalışan burjuva partileri-
nin, milliyetçi bile olsalar, kısa süre sonra işçi sınıfı yerine,
"gerici" olarak nitelendirdikleri yapıları tercih ettiği açık-
tır. Nitekim Türkiye'de Kemalist Devrim'in, bağımsızlıkçı
çizgisini korumakla birlikte, ülkedeki zayıf toplumsal ta-
banı karşısında eşrafla iş birliği ve toprak ağalarını ürküt-
memeye çalışan tavrının, daha sonra devrimin uluslaşma,
sekülerleşme ve toprak devrimi sorununu çözemediği hatta

amaçlarından saptığı bir gerçektir. 1947 sonrasında CHP'nin bağımsızlıkçı çizgisi bile oldukça sorunludur. Çin'de ise ülkeyi bağımsızlaştıracak ve merkezî kontrolü sağlayarak ciddi kültürel dönüşümler yapacak bir burjuva iktidarı dahi olmamıştır. Türkiye'de milliyetçiler, Mustafa Kemal'in önderliğinde bağımsızlık, merkezî devlet ve kültürel devrimler sürecinde kritik rol oynarken, Çin'de Milliyetçi Parti'nin çok daha geri mevzilere savrulmasıyla, ülkenin demokratik devrimini başarmak için ÇKP tartışmasız siyasal güç olarak tecessüm etmiştir. Bu açıdan ÇKP'yi iktidara taşıyan sosyalist devrim programı değil, Çin'in demokratik devrimini ÇKP dışında uygulayabilecek başka bir gücün olmadığı koşullarda tüm halk sınıflarının ÇKP'nin içinde veya onunla ittifakla hareket etmesidir. Elbette 1949 öncesi süreçte, Çin'in tarihsel koşullarına son derece uygun bir strateji ve ustalıklı taktiklerle Parti'ye önderlik eden Mao Zedong ve ÇKP liderliğinin hakkını da teslim etmek gerekir.

Çin'in 20. yüzyılının bir diğer yeniliği ise binlerce yıldır sadece devlet bürokrasisi ve elitler arası bir meşgale olarak görülen siyasete halkın, kitlelerin bir özne olarak ağırlığını koymasıdır. 1911 Devrimi'nin yenilgisi ve sonraki süreçten çıkan dersler GMD ve ÇKP'nin kitle çizgisi benimsemesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, imparatorluk sisteminin çöküşüyle birlikte ordu üzerindeki sivil kontrol gücü kalkmış ve ordu hiç olmadığı kadar siyasette önem kazanmış olsa da ordu içindeki klikler ve yerel güçler, "millî ordu"nun varlığını engellemiş ve her bir klik kendi silahlı gücüne dayarak hâkimiyet ve nüfuz mücadelesine girmiştir. Sivil bürokratik mekanizmaların gücünü yitirdiği, ordunun ise parçalı olduğu bir durumda, siyasal kanallar ancak

kitlelere rücu ederek açılabilmiştir.²⁷⁹ Dr. Sun'un GMD'si 1920'li yıllar itibariyle başarılı bir kitle çizgisi izlemişken, Chiang ise yeni bir tarihsel iktidar bloku oluşturduğunu düşünerek kitlelerden ve siyasal ajitasyondan uzaklaşmıştır. Oysaki iç savaş, savaşan tarafların ordularının; siyasal bilinç, cephe gerisinde kitle desteği ve siyasal propaganda ile moral üstünlük elde etmek zorunda oldukları bir süreçtir. Chiang, kendini devletli görüp, profesyonel-bürokratik bir sistemle askerî güçlere önderlik etmeye çalıştıkça kaybetmiştir. Çünkü ne yeteri kadar sağlam bir meşruiyet zeminine yaslanmıştır, ne de büyükşehirler dışında kontrol kurabilmiştir. Maaşlı profesyonel GMD askerinin karşısındaki, siyasal bilinçle ajite edilmiş fedai ruhlu bir Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) neferi mukayese edilmez. Mao Zedong ise "sürekli devrim" teorisine uygun olarak, her bir adımında bürokratik-siyasal mekanizmalarla mücadele edeceğini bildiği için, kitle çizgisini her zaman korumuş ve kitlelerin siyasal seferberliğine önem vermiştir. Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin (BPKD) başarısızlığı ve 1973'te Çin'in dünya sistemine angaje edilmesinin ardından, "sürekli devrim" teorisinden ziyade "düzen ve ekonomik gelişme" ilkesi öne çıktığından ÇKP, kitle çizgisinden uzaklaşmıştır. Böylece, "Parti ile sıradan halkın (dazhong), özellikle de köylülerin birleşmesiyle türeyen yeni bir siyasi özneliği içeren siyasi bir kategori"²⁸⁰ olarak halk (renmin) ve kitleler (gunzhong) 1978 sonrası kadim Çin geleneklerine göre yeniden tanımlanmıştır. Halk, devletin çocuğu, kitleler ise siyasal değil ekonomik hedefler için ancak seferber edilecek bir güçtür. Bu açıdan Konfüçyüsçülük, illiberal olarak yapılanmış siyaset için tekrar önem kazanmış, sadakat ve çalışma, hızlı

279 Rankin – Fairbank – Feuerberker, *a.g.m.* 1986, s. 9.

280 Wang, *a.g.e.*, s. 194.

kalkınma ve üretici güçlerin gelişiminin anahtar kavramlarından biri olmuştur.

“Uzun devrim” süreci, siyasal elitler açısından birkaç cümle ile izahı zor bir dönemdir. Normal şartlarda devrimin elit dönüşümüne neden olması beklenir. Devrim, bir yönüyle elit dolaşımının artık mümkün hale gelmediği ya da eski siyasal elitlerin yerini alabilecek yeni elitlerin yükselmesiyle olur. 1917 Bolşevik İhtilali “devrim”in bu özelliğini tam olarak yansıtır. Çin’de ise 1911 Devrimi, Qing siyasal elitlerinin bir kanadıyla, devrimcilerin uzlaşması sayesinde gerçekleşmiştir. Fakat bu “uzlaşımsal elit birlikteliği” çok sürmemiş, merkezî otoritenin çökmesi elit dolaşımı sürecini de alt-üst etmiştir. 1924’te ÇKP ile GMD arasındaki ittifak, yeni bir siyasal elit oydaşmasıdır, fakat bu da çok kısa ömürlü olmuştur. 1949 Devrimi, 1911’den farklı olarak “devrim” kavramının içini doldurmuşsa da “elit sürekliliği” gözlerden kaçmaz. Mao Zedong, sadece ÇKP dışındaki demokratik güçleri siyasal elit içine sokmakla kalmamış, halka karşı affedilemez suçlar işlememiş tüm GMD’lilerin de siyasal sistem içine alınmasını sağladığı gibi, özellikle bürokratik mekanizmalarda değişim çok sınırlı olmuştur. Bu durum, ÇKP önderliğinde gerçek manada bir “uzlaşımsal elit birlikteliği” sağlandığı anlamına gelir. Çin’de 1950’li yılların ortasında su yüzüne çıkan klikler arasındaki mücadele, 1966’da BPKD’nin başlamasıyla, Çin tarihinde görülmedik bir elit dönüşümüne ve aynı oranda elit dolaşımının hızlanmasına neden olmuştur. Elbette son derece istikrar-sız bir siyasal sürece işaret eden bu durum ancak 1970’lerin başında yumuşama göstermiştir. Bundan sonra inişli çıkışlı bir seyirde ilerleyen elitler arası çatışma, 1978’de ÇKP Genel Sekreteri Hu Guofeng’in (1921 – 2008) lideri olduğu Maoocu kliğin Deng Xioaping’in liderlik ettiği klikle uzlaşması

neticesinde “dörtlü çete” olarak anılan bir sol kliğin ezilmesi ve BPKD’nin bu olayla resmen sona ermesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Nihayet 1978’in sonunda, Deng Xioaping kontrolü ele almış ve Çin’de elit dolaşımını tekrar sistemli bir hale getirmiştir.

Çin, 20. yüzyıla bir ülkenin sığdıracağı siyasal olaylardan çok daha fazlasını sığdırmıştır desek yanlış olmaz. İmparatorluk sisteminden çıkarak, komün denemelerine kadar uzanan oldukça hareketli bir dönem olan 20. yüzyıl, Çin tarihinin en baş döndürü yılların ev sahipliği yapmıştır.

3.2. 1911 Devrimi: Elitlerin İsyanı

İmparatorçe Cixi’nin vefatının ardından Qing İmparatorluğu’nun inkırazı artık sadece bir zaman meselesidir. İmparatorluk bürokrasisi içindeki farklı klikleri, otoritesi sayesinde bir arada tutabilen İmparatorçe’den sonra, Boxer İsyanı bastırılırken kıyıma uğrayan ve iyice zayıflayan Mançu kökenli bürokratların, diğer milliyetlerden gelen başta askerî liderler olmak üzere diğer bürokratik elitlerle İmparatorluğun merkezî gücünü yeniden tesis edebilme şansı yoktur. Çeşitli isyan denemeleri ve bitmek bilmez saldırılarla iyice zayıflayan Qing idaresi, 1911 Wuchang ayaklanmasıyla başlayan ve tüm ülkeye yayılan isyan karşısında parçalanmıştır. Bu neticenin doğmasının nedeni, Tongmenhui’nin öncülüğündeki devrimcilerin tek başlarına Qing’i yıkabilecek güçlerinin olmaması, fakat Qing’in de istikrarlı bir yönetim kurma şansının kalmamasıdır. Bu şartlarda Yuan Shikai’nı başını çektiği, askerî liderlerden ve kuzeyli yerel güçlerden oluşan klik, monarşizme olan inançlarına rağmen, Tongmenhui ile geçici bir uzlaşıda karar kılmıştır.

İmparatorluğu korumak için direnen Mançu güçlerine son darbeyi vuran Beiyen Ordusu (1901’de kurulan modern “Yeni Çin Ordusu”) ve onun lideri Yuan Shikai, İmparator ailesiyle sıkı bir pazarlık yürütmüş, Pekin’deki “Yasak Şehir”de İmparator Pu-Yi’nin yaşamaya devam etmesi, sadece burada geçerli olmak üzere imparator ünvanını kullanması, İmparatorluk ailesi hazinesinin kendilerinde kalması ve İmparator’a belirli bir aylık ücret bağlanmasında anlaşmışlardır. İmparator da bir “ferman” yayımlayarak tahtan feragatini ve ülkenin bundan sonra “cumhuriyet” rejimi ile yönetileceğini bildirmiştir.²⁸¹

Bu olay bile başlı başına 1911’in “devrim” hüviyetini sorgulamak için yeterli olsa gerek. Bir hanedanın, başka bir hanedana yönetimi fermanla devrettiği olay, *Üç Krallığın Hikâyesi*’nde geçer. Han’ın son İmparatoru Xian (181 – 234), yayımladığı fermanla tahttan feragat etmiş ve Wei Kralı Cao Pi’yi (187 – 226) Wei İmparatoru olarak ilan etmiştir. “Ferman”la cumhuriyet ilan etmek, bir yönüyle Yuan’ın devrimin meşruiyetini şüphede bırakacak bir eylemi olarak düşünülebilir. Yuan’a bu cüreti veren, devrimcilerin elindeki güç kompozisyonudur.

Xinhai Devrimi’nin öncü olan Tongmenhui, kitlelere dayanmamış, etki alanındaki eski ordu güçleri ile çeşitli cemiyetleri ayaklanmada organize etmiş ve Beiyen Ordusu’yla ittifak kurmuştur.²⁸² Dayandığı silahlı güçler zayıftır, toplumsal tabanı aydınlar, öğrenciler ve büyük kenlerin elit tabakalarına yaslanmaktadır. Wang Hui’nin aktardığına göre “1912’de Xuan Lan’ın *Doğu Derlemesi*’nde çıkan “Jön Çinli Partisi ile Jön Türk Partisi” karşılaştırmasında ne Çin

281 Spence, *a.g.e.*, s. 267.

282 ÇKP Merkez Komitesi Parti Tarihi Araştırma Enstitüsü, *Çin Komünist Partisi Tarihi*, İstanbul, Canut Yayınları, Çev. Tomas Aliyev, 2012, s. 18 ve 61.

ne de Türk devrimlerinin bütün halkın devrimi olduğuna, sadece azınlıktaki siyasetçilerin zaferi şans eseri kazandıklarına işaret edildi.”²⁸³

Diğer taraftan ise 1911 Devrimi ülkedeki anayasal monarşistleri adeta birleştirmiştir. Qing tarafından kardeşi idam edilen, kendi canını şans eseri kurtaran ve sürgünde olan Kang Youwei, Qing ortadan kalkarsa Moğolistan ve Mançurya’nın elde tutulamayacağını savunmuştur.²⁸⁴ Liang Qichao ise devrimden sonra Çin’e döndüğü gibi Yuan ile ittifak kurmuştur. Nitekim ülkeyi bir arada tutacak gücünün olmadığını gören Dr. Sun da devlet başkanlığı için Yuan’a çağrı yapmıştır.²⁸⁵

Qing’i tek başına deviremeyeceklerinin farkında olan devrimciler, Yuan Shikai ile iş birliği yapmak zorunda kalınca Han milletine dayanan ulus-devlet kurma düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. “Beş Uluslu Cumhuriyet” sloganına sarılan devrimciler, ülkenin bayrağını da “kırmızı; Han”ı, “sarı; Mançular”ı, “mavi; Moğollar”ı, “beyaz; Huiler”i ve “siyah; Tibetliler”i temsil edecek şekilde beş renkli yapmışlardır.²⁸⁶ Ayrıca, Çin’in güneyi ne kadar cumhuriyetçiye kuzeyi de o kadar anayasal monarşi taraftarıdır. Wang Hui, “Moğol beylerinin, Güney’in temsilcisi Wu Tingfang’a yazdıkları mektupta, Mançular, Moğollar, Tibetliler, Uygurlar “gelenekleri gereği yalnızca kendi

283 Wang, *a.g.e.*, s. 99. Yazının devamında “Guangdong ilericilerinin söyledikleri genç Selanikliler partisinin sözcülerinden farklı değildi. “Yöneticiler yozlaşmışsa onların gücü büyük ölçüde yabancı sermayenin eline geçer. Herkes para ve ün peşindedir ama başı dik yurttaşın güçsüzlüğü kalıcıdır. Dürüst, yürekli, derinden üzülen gerçek yurtseverler, makam peşinde olan allameler ve zorba askerlerce dışlanır. Çin de Türkiye de aynı kaderin kurbanıdır” denilmektedir.

284 A.e., s. 75.

285 Spence, *a.g.e.*, s. 267.

286 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 17.

hükümdarlarını tanır, ‘cumhuriyet’ nedir bilmez, ayrıca cumhuriyetin bir avuç seçkinin yönetimi olmasından korkar”, dediklerini belirtir ve “önerdiğiniz ‘cumhuriyet’ yönetimi, yalnızca on sekiz Han bölgesinde mi uygulanacak, yoksa Mançu, Moğol, Tibet, Uygur topraklarını da mı kapsayacak?” diye sormuşlardır” der²⁸⁷.

Devrimcilerle yapılan uzun müzakereler neticesinde, Pekin’in başkent olması talebi kabul edilen Yuan, Nanking Geçici Senatosu’nun kararıyla 14 Şubat 1912’de Çin Cumhuriyeti’nin Geçici Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 10 Mart’ta yemin etmiştir.²⁸⁸ Devrimciler ve monarşistler arasındaki nemteli ilişkiler, Aralık 1912 – Ocak 1913 arasında düzenlenen Çin Cumhuriyeti parlamento seçimleriyle yeni bir aşamaya taşınmıştır.

Seçimlere dört parti katılmıştır. Tongmenhui partileşerek Guomindang (GMD – Çin Milliyetçi Partisi) olmuştur ve liderliğini Song Jiren üstlenmiştir. Cumhuriyetçi Parti, Birlik Partisi ve Demokratik Parti seçime “sağ kanat” partiler olarak katılmışlardır. Cumhuriyetçi Parti, direk Yuan Shikai’yi destekemiş ve onun partisi izlemini vermişken, Birlik Partisi, eski Tongmenhui üyesi olan ve Çin dili çalışmalarlarıyla Han milliyetçiliğine önemli katkılar sunan ayrıca Cai Yuanpei’nin liderliğindeki Guanfui’nin de etkili üyelerinden biri olan Zhang Binglin tarafından kurulmuştur. Zhang, 1911 Devrimi’nden sonra GMD karşıtı sağ güçlerle beraber hareket etmiştir. Demokratik Parti (önceki adı İlerici Parti), fiilen liderliğini Liang Qichao’nun yürüttüğü anayasal-monarşist bir partidir.²⁸⁹ Seçim sonuçlarına göre

287 Wang, *a.g.e.*, s. 25 ve 34.

288 Spence, *a.g.e.*, s. 276.

289 A.e., s. 279.

GMD parlamento ve senatoda salt çoğunluğu alamasa da diğer partilerden kat be kat daha çok oy almıştır.²⁹⁰

Seçimler, 1911'in ruhuna uygun olarak oldukça elitist bir mantıkla tasarlanmıştır. 400 milyon nüfusa sahip Çin'de sadece yüksek vergi ödeyen erkeklerden oluşan 40 milyonla sınırlı bir seçmen vardır. GMD, açıktır ki, şehirli elitlerin hükümete katılma eğilimini temsil ederek birinci parti çıkmıştır fakat partilerin aldıkları oylar bizatihi kendi seçmenlerinden oluşmamakta, aslında kentlerdeki zayıf ve dağınık "elit ittifakları"ndan ibaret olduğunu göstermektedir. Başbakan olmak isteyen Song Jioen, eşraf-tüccar destekçilerine dayanarak yeni Cumhuriyet'in hükümetini kontrol edebileceğini düşünse de ne Dr. Sun ne de diğer parti liderleri Song'un iyimserliğini paylaşmamıştır.²⁹¹

Seçimlerden sonra GMD dışındaki siyasi partiler, Yuan Shikai'yi destekleyen ortak bir hat inşa etmek için İlerci Parti'de (Terakkiperver-1913) birleşmişlerdir. Herhalde bu isim seçimi de Türk ve Çin siyasi tarihinin ilginç kesişmelerinden biri olsa gerek. Millî devrimci ve cumhuriyetçi partiye karşı muhalefetin "Terakkiperver" adını alması dikkat çekicidir. Ayrıca Yuan'ın kabinesinde Adalet Bakanı olarak görev alan Liang, bu partinin de başkanı seçilmiştir. Hükümeti kurmakta zorlanan Song Jioen ise, Yuan Shikai'in emriyle suikast sonucu öldürülmüş (22 Mart 1913), bu cinayetten dolayı Liang da suçlanmış fakat bütün tetikçiler

290 Senato: 274, Temsilciler Meclisi: 596, ikisinin birleşmesinden oluşan Millî Meclis: 870 seçilmiş üyeden oluşmuştur. Senato ve Temsilciler Meclisi'nde sırayla KMT: 132 – 296; Cumhuriyetçi Parti: 46 – 120; Birlik Partisi: 6 – 18; Demokratik Parti: 8 – 16 sandalye kazanmışlardır. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/1912_Chinese_National_Assembly_election. Erişim Tarihi: 04.08.2023.

291 Rankin – Fairbank – Feuerberker, *a.g.m.*, s. 64.

gizemli bir şekilde ortadan kaldırılmış (öldürülmüş veya kayıp), böylece Yuan adli makamlarca suçsuz bulunmuştur.²⁹²

Son Jioresn suikastı, 1911 Xinhai Devrimi sırasında oluşturulan geçici uzlaşım sal elit birlikteliğinin sonudur. Bütün monarşistleri birleştiren Yuan Shikai, GMD'ye karşı büyük bir saldırı başlatmış ve otoriter diktatörlüğünü ilan etmiştir. Bizzat toprak ağası olan ve komprador bürokratik sermayenin desteğini arkasına alan Yuan, Kuzey'in yerel şefleriyle olan ittifakı ve Beiyarı ordusunun gücüyle, kitle desteğinden yoksun GMD'ye karşı üstünlük sağlamıştır. Japonya'ya iltica eden ve ikinci devrim çağrısı yapan Dr. Sun'un çabaları yeterli olmamış ve Yuan'ın güçleri isyancıları bastırmıştır. Uluslararası desteği de arkasına alan Yuan, monarşiyi tekrar tesis ederek kendisini İmparator ilan etmek için hazırlıklara başlamıştır.

3.3. Cumhuriyet'ten İmparatorluğa (1912 – 1916)

1911 Devrimi'nden sonraki dört yıl içinde ne proto liberal demokratik seferberlik anlamında ne de Qing'in son dönemindeki devletçi modernleşmeyi takip edecek bir ilerleme olmamıştır.²⁹³ Qing İmparatorluğu'nu ayakta tutan tarihsel iktidar bloku, 1913 itibarıyla militarist yönü ağır basan yeni bir koalisyonla kısa süre sonra tekrar hâkimiyeti ele almıştır. Fakat imparatorluğun tasfiyesi, bu koalisyonu yönlendirecek Konfüçyüsçülük başta olmak üzere ideolojik araçları devre dışı bırakmış, sivil-bürokratik mekanizmaların silahlı güçleri yönetme kapasiteleri azalmıştır. Bu şartlar altında Qing'le mukayese edildiğinde Çin için müspet denebilecek bir değişim olmadığı gibi şartlar biraz daha kötüleşmiştir.

292 Schel – Delury, *a.g.e.*, s. 135.

293 Rankin – Fairbank – Feuerberker, *a.g.m.*, s. 64.

1911 Devrimi, her şeye rağmen belli ilklere neden olmuştur. Çin'in geleneksel Ay takvimi yerine, Güneş takvimi kullanılmaya başlanmıştır. Devrim dönemlerinde takvimde yapılan değişiklikler, uluslararası standartlara uymanın yanı sıra, yeni bir başlangıcı ve eski olandan kopuşu sembolize eden bir uygulama olarak sıklıkla görülür. Erkekler, Mançu stili çift örgü şeklindeki klasik saç modellerini değiştirmeye başlamış, kadınlar da ayaklarına demir ayakkabı giymeye bırakmışlardır. Alt kademe memurlar artık karşılaştıkları üst kademedeki amirlerlerine diz çökmeyeceklerdir.²⁹⁴

Bu dönemdeki en önemli çalışmalardan biri 1912'de Cai Yuanpei'nin eğitim bakanı olduğunda millî eğitim reform programının başlangıç noktası olması amacıyla "Millî Muvakkat Eğitim Konferansı" toplamış olmasıdır.²⁹⁵ Bu kongrede ulusal eğitimin ana hatları tanımlanmış olmasına rağmen, olağanüstü siyasal durum gerekli düzenlemeleri engellemiş veya geciktirmiştir. Nitekim Yuan'ın otoriter diktatörlüğünü kurmasıyla beraber, pek çok KMT üyesi gibi Cai Yuanpei de 1916'da Yuan devrilene kadar yurt dışında kalmıştır.²⁹⁶ Cai, eğitim hakkındaki düşüncelerini, 1916'dan 1922'ye kadar sınırlı bir şekilde de olsa Pekin Üniversitesi rektörü-ken hayata geçirebilmiştir.

Yuan iktidarını pekiştirdikten sonra, memur alımında sınav sistemini yeniden uygulamaya koymuş ve ordu üzerindeki sivil-bürokratik denetimi arttırmaya çalışmıştır. Fakat ne kadar hassas bir denge üzerinde oturduğunu fark edemeyen Yuan'ın kendini imparator ilan etmesiyle (22 Mart 1916), başta en yakını olarak gördüğü Duan Qirui (1865-1936)

294 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 17.

295 E-Tu Zen Sun, "The Growth of the Academic Community (1912 – 1949), *The Cambridge History Of China*, a.g.e., s. 369.

296 *Modern China*, a.g.e., s. 186.

olmak üzere yeni konumlar kazandırdığı elitlerin sadakatini kazanmayı başaramadığı ortaya çıkmıştır.²⁹⁷

Dr. Sun ise 1914'te Tokyo'da *Çin Devrimci Partisi*'ni (ÇDP) kurmuştur. Çin Devrimci Partisi'nin mücadele yaklaşımı, Tongmenhui'nin mirası üzerine devam etmiş ve kitle tabanını kuvvetlendirmeye odaklanmak yerine esas olarak askerî birliklere ve gizli topluluklara ulaşmayı, darbe tipi isyanlar örgütlemeyi ve suikastlar düzenlemeyi hedeflemiştir.²⁹⁸ ÇDP'nin tertiplelediği her türlü isyan ve darbe girişimi Yuan tarafından bastırılmıştır. Fakat 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın, Qingdao'da bulunan Alman kolonisini ele geçirmesi ve Ocak 1915'te hükümete "Yirmibir Talep" adı altında, Çin'in Japon protektorasına girmesini içeren bir ultimatoma vermesi, Yuan'ın itibar kaybetmesine ve ülkede milliyetçi dalgalanmaya neden olmuştur. Yuan her ne kadar Japonya ile pazarlığı uzatıp bu sırada gizli ultimatoma Batılı devletlere sızdırmayı başarmış ve böylece belirli tavizler karşılığında Çin'in protektoral bir ülke olmasını engellediyse de kamuoyu baskısını yüklenmek zorunda kalmıştır. Sun ise Yuan'ın iktidardan devrilmesi karşılığında, Japonya'ya daha iyi bir anlaşma vaat etse de bir karşılık bulamamıştır. Sun'un bu girişimi onun siyaseten kendisini ne kadar çaresiz hissettiğini göstermektedir.²⁹⁹ Yalnız Sun'un bu çaresiz durum içinde şansı dönmüştür denebilir. Çünkü bölgede Rusya'ya karşı kadim ABD-Japon ittifakı, bu ultimatoma sonra bozulmuş ve Japonya, ABD'nin güvenini kaybetmiştir. ABD'nin Çin'in kontrolünü Japonya'ya bırakmak istememesi ve askerî liderler içinde bazılarını desteklemeye

297 Rankin – Fairbank – Feuerberker, *a.g.m.*, s. 64.

298 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 23.

299 Dreyer, *a.g.e.*, s. 62.

başlaması, Sun'un karşısında bulunan iktidar bloğunun çözülmesini hızlandırmıştır.³⁰⁰

3.4. Millî Korunma Savaşı ve Savaş Ağaları Dönemi (1916 – 1931)

1915 itibariyle Yuan, kıyafetiyle, *Cennet Tapınağı*'nda Qing İmparatorlarının uyguladığı ritüelleri taklit etmesiyle, ülkeyi ancak bir imparatorun birleştirebileceği ve kalkındırabileceği söylentilerini yaymasıyla, tahta çıkma hazırlıklarına başlamıştır.³⁰¹ Bu arada Yuan Shikai'a danışmanlık yapan Amerikan Siyaset Bilimi Derneği Eski Başkanı, Columbia Üniversitesinde Prof. Dr. Frank Goodnow, Çin halkının demokratik bir siyasal yaşama kültürel olarak müsait olmadığı, otoriter-modernleştirici ve birleştirici vasıflarını yüklenmiş bir imparator beklediklerini iddia etmiştir.³⁰² Temsilciler Meclisi'nden oy birliği ile çıkan karar sonrası İmparatorluğu kabul eden Yuan, kalıtsal bir hanedan olarak Xuanton'g'u ilan eden Yuan'a karşı başta Beiyan Ordusu generalleri, Liang Qichao'nun grubu ve çeşitli eyalet valileri isyan başlatmıştır. ÇDP'nin de aktif olarak katıldığı bu isyana "Millî Koruma Savaşı" denmiş, nihayet 12 Aralık 1915'te kendisini İmparator ilan eden Yuan, 22 Mart'ta monarşiyi lağvettiği açıklamıştır. Buna rağmen siyasi ve idari manada hızla parçalanan Çin'de Yuan'ın tüm görevlerinden ayrılmasını isteyenlerin isyanı daha da büyümüştür. 6 Haziran 1916'da ölen Yuan'ın ardından savaş ağalarının hükümetleri kurulmuş, Çin'de uzun süren ve halkı büyük bir

300 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 20.

301 Spence, *a.g.e.*, s. 286.

302 Goodnow'un bu konuda düşüncelerini yazdığı makale için b.k.z. Frank J. Goodnow, "Reform in China", *The American Political Science Review*, Vol. 9, No: 2, May 1915, ss. 209-224.

yoksullağa iten iç savaş silsileleri yaşanmıştır. Ülkede merkezî yönetimin çöküşüyle, feodal yapıların güçlenmesi ve büyük bir kargaşa ortamına neden olmakla birlikte, güçsüz hükümetlerin yarattığı boşluktan siyasal düşünceler ve yeni örgütlenmeler kendilerine zemin bulabilmiş, üniversiteler en özerk zamanlarını yaşamışlardır.

Frank Goodnow'un Batı merkezci bakışı, güç ilişkilerinin müzakereye dayanan yönünü ihmal ederek, kafasındaki "Doğu" muhayyilesinden yola çıkarak tabiyet ilişkilerini en sağlıklı olarak üretecek olanın imparatorluk olduğunu düşünerek büyük bir hata yapmıştır. Oysaki Çin, yarım asırlık bir modernleşme tecrübesini geride bırakmıştır ve Yuan'ın otoriter yönetimi, askerî elitlere verdiği ayrıcalıklarla beraber, kurumsal yapıyı tekrar restore etme çabası nedeniyle kabul görmüştür. Neticede elitler arası ittifakın lideri olan Yuan'ın, kalıtsal monarşiyi yeniden hayata geçirmesi demek, soy ve klan temelli ayrıcalıkların yeniden devreye girmesiyle, askerî-bürokratik unsurların güçlerinin zayıflaması anlamına gelir. Bu yüzden Yuan'ın en büyük silahı olan Beiyan Ordusu'nun en önemli generallerinin isyana kılınması şaşırtıcı değildir.

Yuan, her ne kadar imparator olma kararıyla Çin'in 1913 sonrası tarihsel iktidar bloğunun parçalanmasına, bir diğer deyişle kendisini iktidarda tutan ittifakın dağılmasına neden olsa da bu ittifakı bir araya getiren yine Yuan olmuştu. Güçlü bir eyalet valisi, deneyimli asker ve yüksek Saray bürokrati olarak Yuan Shikai, Beiyan ordusunun birçok liderini zamanında kendi himayesi altına almış, onların yükselmesini sağlamış, Qing Hanedan klanı Aishin Gioro'nun da içinde olduğu Kuzeyli yerel güçlerin saygısını kazanarak onları yönetime katmış, Lian Qichao, Zhang Binglin gibi önemli aydınları da saflarında tutabilmiştir. Aslında

Yuan Shikai, ülkedeki toprak ağası ve komprador bürokratik burjuvazinin çıkarlarını en iyi temsil edecek otorite olarak öne çıkmıştır. Bu özelliklere sahip, ülkede yeni bir iktidar bloğu kurabilecek bir liderin yokluğunda, Çin büyük bir kargaşaya sürüklenmiştir. Çin’de militarizm hiç olmadığı kadar bu dönemde hâkim olmuştur.

Yuan’ın iktidarında, Beiyân Ordusu’nun önemli komutanlarının, siyasal elitler olarak yükselmesi, militaristleşmeyi gözle görülür kılmıştır. Aynı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda da mektepli subaylar içinde örgütlü olan *İttihad ve Terakki Fırkası* sayesinde, siyasal elitler içinde askerlerin nüfuzu artmıştır. Fakat buradaki temel fark, Yuan’ın çevresindeki askerlerin devrimci olmamasıdır. Gerçi anayasal-monarşist düşünceleri itibariyle her iki askerî grup birbirine benzese de orta sınıf taşra orjinli, ülkedeki merkezî yönetimin pekişmesini arzulayan ve parti disipliniyle hareket eden İttihatçılarla, önemli bir kısmı toprak ağası ya da askerî bürokratik mekanizmalar içinde yer alan ailelerin çocukları olarak, Çin’deki desantralist eğilimleri güçlendiren, aralarında çıkar bağı olan ve her an toprak üzerinde feodal hâkimiyet için ayrı klikler oluşturabilen Beiyân askerî elitleri arasında oldukça fark vardır.³⁰³ Çin’de bu dönemde militarizmin yükselmesinin temel iki nedeni, Qing İmparatorluğu’nun sivil-bürokratik mekanizmalarının çöküşü ve GMD’nin kitle desteğine dayanmayan siyasal yapısıdır.

19. yüzyılda orduyu modernleşme çabaları, zamanla silahlı güçlerin zihin dünyalarına da tesir etmeye başlamıştır. Konfüçyüsçü sadakat rejiminden uzaklaşıldıkça, askerî gücün bizaat kendisi bürokraside yükselmenin araçlarından

303 Beiyân Ordusu liderleriyle ilgili değerlendirmeler için bkz. Jack Gray, *Rebellions and Revolutions: China from the 1800s to 2000*, New York, Oxford University Press, 2002, s. 169 – 171.

biri haline gelmiştir. Yuen Shikai, kendi birliklerine sahip bir vali olarak bu yükselişin tipik örneğidir. Kendisini imparator ilan ettikten sonra generallerinin bir kısmı isyan etmiş, ölümüyle birlikte tüm Beiyan ordusu da kendi içinde fraksiyonlara bölünmüştür. Takiben diğer yerel askerî liderler ve feodal güçlerin de kendi kuvvetleriyle nüfuz mücadelesine girmesiyle, “savaş lordları” dönemi başlamıştır.³⁰⁴ Anhui, Zhili ve Fengtian kliklerinin başı çektiği çatışmaların silsilesini bile takip etmek oldukça zordur.³⁰⁵

Militarizmin yükselmesi, sadece kuzeyli savaş lordları için söz konusu değildir. Modern eğitimden geçmiş, düzenli talim yapan yeni askerler, modern devletin kontrol sahasını genişlettiği ölçüde modernleşme süreçlerinde her zaman önemli olmuşlardır. Fakat sivil merkezî kontrolün çöktüğü bir dönemde milliyetçilikle buluşan militarizm çok daha etkilidir. Nitekim Kanton’da savaş ağalarına karşı mücadeleye başlayan Sun, artık sivil bir tıtr olan Dr.’dan ziyade Generalissimo olarak yeniden doğmuştur ve bundan sonra ikinci adam, Japonya eğitilmiş bir sivil aydın değil, askerî okul mezunu Chiang Kai-shek’tir.³⁰⁶

1916’da Kanton bölgesine gelen Sun Yat-sen, burada devrimci bir hükümet kurmaya çalışmışsa da savaş ağaları tarafından sürülmüştür. 1917’de Şangay’a geçmek zorunda kalan Sun, eskiden beri milliyetçilerle yakın ilişkileri olan “Yeşil Çete”nin desteğiyle Guomindang’ı yeniden örgütlemek için çalışmalara başlamıştır.³⁰⁷ 10 Ekim 1919’da GMD’yi yeniden kuran Sun, 1921’de yeniden Guangzhou’da

304 Rankin – Fairbank – Feuerberker, *a.g.m.*, s. 65.

305 Gray, klikler arası savaşları ayrıntılı olarak aktarmıştır. Gray, *a.g.e.*, s. 173-190.

306 A.e. s. 66.

307 Spence, *a.g.e.*, s. 304. “Yeşil Çete” için b.k.z. <https://www.historic-shanghai.com/shanghai-gangsters-the-big-eight-mob/>. Erişim Tarihi: 04.08.2023

(Kanton) Generalissimo olarak Askerî Hükümet kurmuştur. Dr. Sun'un bu ikinci GMD'si ilkinden farklı olarak, daha sosyalizan, kitlelerle bağ kurmaya özen gösteren ve ÇKP ile müttefik olarak tarihsel rolünü oynamıştır. Bu dönemde GMD'yi baştan şekillendiren ve ülkenin kaderinde en etkin aktör olmasını sağlayan nedenlerin başında; savaş ağalarının bitmek bilmez mücadelelerinden bitap düşmüş halkın desteğini GMD'ye yönlendirmesi, 4 Mayıs Yeni Kültür Hareketi, I. Dünya Savaşı sonrası emperyalist devletlerarasındaki çelişkiler, 1917 Bolşevik Devrimi ve Çin Komünist Partisi'nin kurulması (1921) gelir. Ülkedeki savaş lordları dönemini sona erdirecek olan stratejiyi Dr. Sun hazırlamış olmasına rağmen, ömrü vefa etmemiş, nihayet Chiang Kai-Shek liderliğindeki Çin Cumhuriyeti Ordusu savaş lordlarını tasfiye etmiştir. Fakat Chiang'ın, Dr. Sun'un ölümünün ardından yaptığı siyasal tercihler, ülkede yeni bir çatışma sürecini başlatmıştır.

3.4.1. Savaş Ağalarının Mirası ve Dönüşen Siyasal Yapı

Çin'de militarizm, hükümetlerin ülkeyi yönetmelerini çok zorlaştırdığı gibi, astların ihanetleriyle parçalanmış orduların birbirlerine denk kuvvetler halinde bölünmeleri ülkeyi tam bir kaosu içine sokmuştur. Böylece kent seçkinleri, sadece savaş ağalarına karşı değil, onları engelleyemeyen hükümetlere de karşı konumlanmışlardır. Şahsî hırslarının peşinde koşan klik liderlerinin ülkede merkezî yönetimi tamamen işlevsiz kılan faaliyetlerine karşı büyüyen tepkiler, yerel her türlü güç unsuruna karşı “tek Çin” ve “tek Çin ulusu” düşüncesinin öne çıkmasında etkili olmuş, bu düşünce etrafında Çin'i birleştirecek bir hükümete başta Güney bölgeleri olmak üzere Çin'in tüm büyük kentlerinde yönelim başlamıştır.

Wang Hui, dönemin ruhunu en iyi özetleyen bir yazı için, Ocak 1917’de yazar Du Yaquan (1873 – 1933) “Açığa Çıkan Dış İlişkiler” yazısına atıfta bulunur. Çin’in diplomatik bunalımlarını ve yakındaki parçalanma tehlikesini açıklayan, burada da Jön Türkler örneğini kullanıp siyasi partilerle devletin bölünmesi arasındaki ilişkiyi inceleyen Du, şu uyarıyı yapar: “Ulusumuzun siyasi partileri şu andaki durumu göremezse ve Jön Türklerin partisinin Balkanların parçalanmasına yol açan davranışına özenirlerse, [ulusumuzun] olası parçalanması çok yakındır.”³⁰⁸

Dikkat edilirse Du, yazısında iki önemli vurguya yer verir. Birincisi “ulusumuz” tabiriyle, “Han milliyeti” ya da “beş uluslu Cumhuriyet”ten farklı olarak “Çin” ulusunu vurgulaması, ikincisi ise siyasal parçalanma ile ülkenin parçalanması arasında bağ kurmasıdır. Du’nun yazısı, bu dönemde öne çıkmaya başlayan temel duygu ve düşünceleri özetler.

Sun Yat-sen de bu dönemde “beş uluslu Cumhuriyet” sloganını terk etmiş “yeni ve tek bir “Çin ulusu” (zhonghua minzu) kavramına yanaşmıştır”.³⁰⁹ 1920’de Şanghai’daki GMD Konferansındaki konuşmasında “Beş Uluslu Cumhuriyet” sloganını “pek uygunsuz” bularak eleştirmiş, “Ülkemizde beşten çok ulus yok mu? Benim görüşüme göre, Çin’deki bütün kimlikleri tek bir Çin ulusu altında toplayalım, Çin ulusunu en uygar topluma dönüştürelim. İşte o zaman “uluslaşmamız” gerçekleşecek.” demiştir³¹⁰

Sun Yat-sen’in bu dönemle birlikte konuşmalarında artık Han vurgusu yoktur. Yukarıda da belirtildiği üzere,

308 Chang Fu, “Waijiao pu yan”, *Dongfang zazhi*, 14:1, Jan. 1917, s. 1-8’den aktaran Wang H., *a.g.e.*, s. 1000

309 A.e., s. 37.

310 Sun Yatsen, “Zai Shanghai Zhongguo Guomindang benbu huiyi de yanshuo” (4 Kasım 1920), *Sun Zhongshan quanji*, c. 5., Pekin, 1981, s. 394’ten aktaran a.e., s. 343.

Japonya'nın Çin üzerinde nüfuz kurma siyaseti nedeniyle, öğrenciler artık ABD'ye gönderilmekte ve burada ABD'li öğrencilerden çok daha iyi performans sergileyerek Çin halkının gururu olmuşlardır. 21 Aralık 1923'te Sun Yat-sen, Guangzhou'ya bağlı Linnan'a ABD'den geri dönen öğrencileri, Çin halkının doğuştan gelen zekasını ve bilgeliğini övdüğü bir konuşmayla karşılamıştır. Tarihi kanıtlar öne süren Sun, Çin'in zayıflık ve yoksulluktan daha fazla güç ve refah dönemlerine sahip olduğuna işaret etmiştir. Çin halkının karakterini de kanıt olarak kullanan ve Çin halkının yabancılardan daha yetenekli olduğuna işaret eden Sun'a göre Çin halkı dünyadaki en iyi halktı ve kesin olarak Japonya ve Batı'yı aşması gerektiğini vurgulamıştır.³¹¹

Sun ABD'nin kurulduğunda sadece 4 milyon insan ve 13 eyaletten oluştuğunu, Çin'in ise 400 milyon insanın yaşadığı 22 eyalete ve bol kaynaklara sahip olduğunu, bu nedenle Amerika'yı aşmanın son derece mümkün olduğunu, Çin'in birçok alanda ABD'den üstün olduğunu savunmuştur. Sun ayrıca Japonya'nın kırk yılda yaptığını Çin'in beş senede yapacağına inandığını da belirtmiştir.³¹²

Feng'in I. Afyon Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleriyle yaptığı mukayese ve sorduğu soruyu hatırlarsak, Sun'un artık bu soruya net bir cevabı olduğunu söyleyebiliriz. Her milliyetçi lider gibi kendi milletinin yüksek karakterini vurgulayan Sun, yine kalkınmacı-modernist liderlerde görülen “muasır medeniyet seviyesi”ni yakalamak ve aşmak konusunda oldukça özgüvenlidir. Aşağıdaki bölümlerde görüleceği üzere Mao da İngiltere'yi çelik üretiminde beş yıl aşma hedefiyle İleriye Doğru Büyük Bir Adım programını

311 Li, *a.g.e.*, s. 10.

312 A.e., s. 14-15.

başlatmıştır. Aradaki fark, Sun'da Batı ile mesafeyi kapatacak olan Çin milletinin, Mao'da ise Çin emekçilerinin yüksek karakteri ve çalışkanlığıdır.

“Savaş ağaları” döneminin bir diğer neticesi, anayasal monarşist ve Sosyal Darwinist akımların Çin'den silinmesidir. 1917'de savaş lordlarının son “Pekin Hükümeti”nde finans bakanı olarak görev alan Liang Qichao, çok az şey yapabildiğini görünce görevinden ayrılmış ve Avrupa'ya seyahate çıkmıştır.³¹³ Liang ve onun siyasal düşüncesinin gelişiminde oldukça önemli rol oynayan Yan Fu'yu I. Dünya Savaşı derinden etkilemiştir. Yan Fu, bir zamanlar çok inandığı ilerlemenin; Avrupa'da bencillik, canilik, katliam, yozlaşma ve utanmazlığa yol açtığını düşünmeye başlamıştır. Artık Liang da Çin'in büyük geleneklerini, Konfüçyüsçü ahenk ve Budist ruhani disiplini, Avrupa'nın çöken uygarlığının düzelmesine katkıda bulunacak değerler olarak görmektedir.³¹⁴ Bu açıdan eski gelenek yıkıcılarının, pürist mandarinlerin 19. yüzyılda Batı medeniyeti hakkındaki endişelerini paylaştıkları söylenebilir. Nitekim Liang'ın çağrısını yerine getirenlerden biri, Qing'e ömür boyu sadık kalmış, pürist bürokratlardan Ku Hung-Ming (1857-1928) (Gu Hongming), Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde verdiği konferanslarda, Avrupa'nın kurtuluşunun Konfüçyüsçülükte olduğunu anlatmıştır.³¹⁵

Bununla beraber hükümetin parçalanması ve genel maddada kontrolü yitirmesi, özellikle büyük kentlerde radikal siyasal düşüncelerin ve kurumların, eski baskı ortamına oranla çok daha rahat bir şekilde yayılmasına imkân vermiştir. Böylece 14 Mayıs'ı doğuracak olan şartlar da oluşmaya

313 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 137.

314 A.e., s. 142.

315 Ku, *a.g.e.*

başlamıştır. Siyasal düşünce yelpazesindeki genişlikle beraber, Aydınlanma düşüncesinin ve bilimin önemi daha da artmıştır. Son derece aktif bir kolej-üniversite gençliği ile aydın kesimi dergiler, gazeteler, dernekler, düşünce ve araştırma toplulukları aracılığıyla etkili olmuştur. Bu dönemde Japonya'nın işgal ve baskıları karşısında, yüzyılın son çeyreğinden itibaren yükselen milliyetçi-yurtsever duygular, Konfüçyüsçü aile temelli sadakat hislerinin yerini almış ve bu sadakat üzerinden kendisini Çin halkına adayan, fedai ruhulu yeni devrimci kuşaklar GMD ve ÇKP'de, 1924 sonrasında ise ÇKP ve dost örgütlerinde toplanmışlardır.

1911'den sonra Çin Cumhuriyeti'nin eğitim kurumları, geç Qing reformlarının doğrudan mirasıdır.³¹⁶ 1898'de Metropolitan Üniversitesi olarak yeniden düzenlenen Pekin Üniversitesi, 1912 – 1916 yılları arasında Eğitim Bakanlığı'na doğrudan bağlı tek üniversite olmuştur. Bu dönemde üniversite rektörlüğü görevinde bulunan Yan Fu'nun ardından, 1916 sonunda ülkeye dönen ve Ocak 1917'de rektörlük görevini devralan Cai Yuanpei'nin katkıları 4 Mayıs Hareketi'nin doğuşunda ve sonrasında Pekin Üniversitesinin siyasal düşüncelerin geliştiği bir merkez olarak işlev yüklenmesinde son derece önemlidir. Daha önce eğitim bakanı olan fakat Yuan Shikai'nin diktatörlük kurmasının ardından eğitimle ilgili çabaları akim kalan Cai, gençlik yıllarından beri inandıklarının en azından bir kısmını hayata geçirebileceği bir imkâna sahip olmuştur. Bunda yukarıda belirtildiği üzere, dönemin şartları nedeniyle geniş rektörlük yetkisi ve üniversite özerkliğinin etkisi büyüktür.³¹⁷

316 Elman, *a.g.m.*, s. 48.

317 E-Tu, *a.g.m.*, s. 370.

Cai Yuanpei'nin Batı tarzı akademik öğretim ve üniversite yaşamını hayata geçirmesinin yanında, ideolojik düşüncesine bakmaksızın, liyakat sahibi akademisyenleri iş alması ve onları desteklemesi, Pekin Üniversitesini özgür düşünce merkezi haline getirmiştir. Anti-komünist olan Cai'nin bu dönemde, ÇKP'nin ilerideki kurucularından Li Dazhao, Chen Duxiu, Mao Zedong, ünlü komünist romancı Lu Xun (1881 – 1936), Çin'in en önemli liberal düşünürü olan ve 4 Mayıs Hareketi'nde önemli roller üstlenen Hu Shih (1891 – 1962), Bergsoncu düşünceleriyle tanınan ve daha sonra Çin Demokratik Ligi'nin içinde yer alacak olan Liang Hu-anding (1893 – 1988) gibi isimler bu dönemde üniversitede çalışmışlardır.³¹⁸

Bu dönemde yatılı okulların karma eğitime başlamasıyla ve politize olmuş yurtsever öğretmenlerin tedrisiyle öğrenciler siyasal angajman ve örgütlenme için gerekli zemini bulmuşlardır. Okul sadece ders görülen bir yer olmaktan çıkarak siyasal karargâh görünümü vermeye başlamıştır.³¹⁹ Böylece okulun Japonya'da Çinli öğrenciler için oynadığı rol, bu sefer bizzat kendi ülkelerinde geçeri olmuştur.

Bu dönemin ekonomik mirasını incelediğimizde, Çin Komünist Partisi'nin ileride kitleselleşmesini sağlayacak olan koşulların alt-yapısının bu dönemde hazırlandığı söylenebilir. Qing döneminde sosyalist düşünceler daha ziyade korporatizm, dayanışmacılık, lonca sosyalizmi gibi sınıf çatışmasını reddeden düşünceler etrafında gelişmiştir. Ülkede güçlü bir sanayi proletaryasının olmadığı; köylünün, eğer mevsim şartları olumsuz seyretmezse kıt kanaat de olsa karnını doyurabildiği Qing döneminde sınıf mücadelesini savunmak

318 <https://www.britannica.com/topic/Peking-University>. Erişim Tarihi: 05.08.2023.

319 E-Tu, *a.g.m.*, s. 366.

için şartların olgunlaşmadığı söylenebilir. Oysaki “savaş lordları” dönemi, sınıf çelişkilerinin keskinleştiği, büyük kentlerde sanayi proletaryasının vücuda gelmeye başladığı bir döneme tekabül eder.

1911 Devrimi’nden sonra savaş ağaları ve bürokratlar, imparatorluk ailesi ve aristokratların yerini alarak ülkenin en büyük toprak sahipleri haline gelmişlerdir. Bu dönemde bürokratik komprador sermaye ve kuzey savaş ağaları, Qing Hanedanlığı’nın resmî işletmelerinin kontrolünü ele geçirmişler, bazı büyük ölçekli yeni sanayi kuruluşlarına ve madencilik işletmelerine el koymuşlardır. Ayrıca aralarındaki bitmek bilmez çatışmaları finanse etmek için sürekli olarak dış ve iç borç bonoları çıkarmak zorunda kalan savaş ağaları, bankalar üzerine odaklanmışlardır. Bu dönemde en hızlı gelişim gösteren sektör bankacılık olmuştur. Borçlar arttıkça başta topraksız, küçük ve orta toprak sahibi köylüler üzerindeki baskı ağırlaşmıştır. Birçok bölgede yaşanan kıyım ve katliamlarla beraber, bir bölgeden çekilmek zorunda kalan birlikler, düşmanın eline geçmemesi için ekinleri ve depoları yakmışlardır. Ağır vergi ve ürettiklerini kaybetme tehlikesi karşısında, çatışmaların ağır seyrettiği bölgelerde köylüler büyük şehirlere göç etmişlerdir. Büyük toprak sahiplerinin ve komprador burjuvazinin işbirlikçisi olan savaş ağalarının neden olduğu bu durum, Çin tarihinde görülmedik oranda halkın zorluklarla karşılaştığı ve sınıf çelişkilerinin keskinleştiği bir durum yaratmıştır. Ayrıca alınan dış borçları ödeme sıkıntısı çeken savaş ağalarının yabancı devletlere verdikleri tavizler, ülkede milliyetçi duyguları daha da ateşlemiştir. I. Dünya Savaşı ile ithalatı azalan buna karşı ihracatı artan Çin’de, dış talebi karşılamak için sanayi hızlı bir büyüme göstermiştir. Japonya’nın “Yirmi Bir Talep” ultimatomu, ülkede Japon mallarına yönelik büyük bir kitlesel

boykotu başlatmış, böylece Çin mallarına yönelik iç talep de artmıştır. Çin sanayisinin altın yılları olarak bilinen bu dönemde sanayi proletaryasının gelişimi, sınıf temelli siyasal ideolojilerin önünü açmış ve Marksizm muhatabı olan sınıfla buluşmuştur. Her ne kadar tek başına demokratik devrime önderlik edebilmesi mümkün olmasa da ulusal burjuvazi, bürokratik komprador sermayeye karşı işçi sınıfı ve diğer emekçi kitlelerle ortak çıkar temelinde iş birliği yapmaya başlamıştır. Ülke sanayisinin gelişiminin yarattığı artık değeri, savaş ağaların ve onların temsil ettikleri sınıfların kullanımına sunmak istemeyen “millî sınıflar”, ortak bir siyasal hat kurma çalışmalarına başlamışlardır. GMD ve ÇKP arasında kurulacak olan iş birliğinin sınıfsal temeli, ulusal burjuvazi, işçi sınıfı, aydınlar, küçük burjuvazi ve diğer emekçi sınıfların ittifakına dayanmıştır.³²⁰

3.5. 4 Mayıs Hareketi: Yeni Kültür, Yeni Çinli

Duan Qirui, 1916 – 1920 yılları arasında şüphesiz Çin'deki en güçlü kişidir. Parçalanmış Beiyuan Ordusu'nun Anhui kliğinin lideri olan Duan, başta Japonya olmak üzere, uluslararası güçlerle; kendi kliğinin çıkarlarını da gözeten yapıtı eşit olmayan anlaşmalarla anılır. Duan Qirui'nin Mayıs 1918'de Düşmanlara Karşı Ortak Savunma adı altında Çin-Japon Askerî Anlaşması'nı imzalamasına karşı mücadele etmek için Japonya'da eğitim gören Çinli öğrenciler “Çin Gençlik Birliği”ni örgütlemeye karar vermişler, eğitimi boykot kampanyaları başlatmışlar ve “savaş ağalarına karşı” mücadeleye katılmak için Çin'e geri dönmüşlerdir. Bu süreçten sonra Çin'de “Yurtsever Öğrenci Cemiyeti” ve “Ulusal

320 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 21-27.

Kurtuluş İçin Öğrenci Cemiyeti” adı altında yurtsever sosyalist ve milliyetçi cemiyetler üniversitelerde kurulmuştur.³²¹

I. Dünya Savaşı’na İtilaf Devletleri’yle beraber katılan Çin, savaş sonrasında Wilson İlkeleri çerçevesinde daha önce egemenlik haklarının elinden alındığı bölgelerin yeniden kendisine verilmesini, eşitsiz uluslararası anlaşmaların son bulmasını beklerken, değişen tek şey Almanya’nın elinde bulunan bölgelerin, Çin için en tehlikeli güç olan Japonya’ya verilmesidir. Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919-21 Ocak 1920) devam ederken, anlaşma metninin basın tarafından duyurulmasıyla 4 Mayıs’ta ayağa kalkan Çin gençliğine, işçilerin, aydınların, küçük ve millî burjuvazinin verdiği büyük destekle büyüyen olaylar neticesinde, Çin’in geleceğine yön veren çok önemli bir süreç yaşanmıştır.

4 Mayıs’ta, Pekin Üniversitesi ve on üç kolejdən 3000’in üzerinde öğrenci Tiananmen Meydanı’nda, “Egemenlik İçin Savaş, Kahrolsun Hainler”, “Japonya’nın Yirmi Bir Talebi Feshedilsin” ve “Qingdao Kenti Çin’e Geri Verilsin” sloganları eşliğinde toplanmışlardır. Ayrıca Kuzey savaş ağalarından Japon yanlısı üç bürokrat olan Cao Rulin (1877-1966), Zhang Zongxiang (1879-1962) ve Lu Zongyu’nun (1876-1941) cezalandırılmasını talep etmişlerdir. 5 Haziran itibarıyla, Şangayda işçiler, esnaflar, iş adamları eylemlere destek vermiş, grevler ve büyük gösteriler gerçekleşmiştir. Ardından ülke sathına yayılan grev ve protestolarla, 4 Mayıs’ta öğrenciler tarafından başlatılan eylemler, genel bir yurtsever harekete dönüşmüştür. 7 Haziran’da merkezî hükümet, gösterilerde tutuklanan öğrencileri serbest bırakmış ve üç Japon işbirlikçisini azletmiştir. 27 Haziran’da Paris’te Çinli işçiler ve öğrenciler, anlaşmanın imzalanmasından bir gün

321 A.e., s. 32.

önce Paris Barış Konferansı'nda Çin delegasyonunun başı olan Lu Zengxiang'ın (1871-1949) kaldığı evi kuşatmışlar ve Lu imza törenine katılmayı göze alamamıştır. Yirminin üzerinde eyalet ve yüzden fazla şehre yayılan eylemler, Çin'e yeni mücadele pratikleri ve örgütlenme yöntemleri kazandırmıştır. Özellikle işçi sınıfının sahneye çıkışı, sınıf mücadelesi ile bağımsızlık mücadelesinin demokratik devrim sürecinde birbirinden ayrılmaz olduğunu göstererek, Çin'de Marksist düşüncenin yurtseverlikle olan bağı, sınıf dinamiği sayesinde kopmaz bir biçimde kurulmuştur. Eylem ve grevlerin yanında, Çin'in içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak için gazete, dergi, çalışma atölyeleri, öğrenci toplulukları, araştırma enstitüsü gibi onlarca kurum faaliyete geçmiştir. 1920 yılı itibarıyla yurtsever-milliyetçi, sosyalist-anarşist ve komünist yayın organları dört yüz civarındır.³²² Nitekim 4 Mayıs'ın "Yeni Kültür Hareketi", bu kurumlar çevresinde gelişen entelektüel hayat ve tartışma sürecinin içinde gelişmiştir.

4 Mayıs Hareketi, Çin'de zihin dünyalarının dönüşümü açısından kritik önemdedir. Bu zihinsel dönüşümden nasibini alanlardan biri siyasal kültürdür. Kamuyu ilgilendiren kararların alındığı ve toplumsal artık değerini hangi eller tarafından kime ne kadar dağıtılacağına karar veren siyaset, Çin'de elitler arası bir müzakere ve mücadele süreci olarak görülmüştür. Oysaki tüm parti ve kliklerin toplumsal gücünü aşan kitle hareketleri karşısında, siyaset artık yeni bir özne kazanmış, Dr. Sun ve 4 Mayıs Hareketi içinde oluşan ÇKP, kitlelerle kurulan bağın önemini bu süreçte anlamışlardır.

Geleneksel değerlere karşı bilimin ve aklın savunusuyla aydınlanmacı bir hareket olan 4 Mayıs, diğer taraftan

322 Olay silsilesi için bkz. A.e., s. 37 – 39.

Batı'ya, Batı'nın değerleri içinden bir itiraz getirmeyi de ihmal etmemiştir. I. Dünya Savaşı'nın liberal düşünce ve değerlere inançta yarattığı tahribat ile Wilson İlkeleri'nin sözü konusu büyük devletlerin çıkarları olduğunda kolaylıkla ihmal edilebilmesinin yarattığı farklı bir "aydınlanma" durumu söz konusudur. Üstelik Çin bu konuda tek örnek değildir. I. Mart Hareketi, Kore'de benzer bir zemin üzerinden yurtsever, özgürlükçü ve sosyalist düşünceleri ayaklandırmıştır.³²³ Hatta Wang Hui, Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım karşısında Batı'yı "medeniyet" üzerinden sorgulayan ve Konfüçyüs değerlerine yeniden dönen Liang Qichao'nun yaşadığını da "aydınlanma" pratiğinin bir parçası olarak görür.³²⁴ Batı emperyalizminin Çinli modernistler tarafından, Aydınlanma ve Fransız Devrimi mirasına sırt dönmekle suçlandığı bir iklimde – ki Türk milliyetçileri de Batı'yı I. Dünya Savaşı'ndan sonra aynı şekilde eleştirmektedir – Liang ve çevresinin dönemin ruhundan etkilenmemeleri mümkün değildir. Liang ve Yan Fu'nun Neo-Konfüçyüsçü düşüncelerle beraber, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson, Rudolph Eucken, Hans Driesch ve Bertnard Russel'dan faydalanarak "Aydınlanma ve modernleşme" eleştirileri, "modernizasyonun karşı modern eleştirileri" veya "karşı modernleşmenin modernizm teorileri" içinde değerlendirilebilir.³²⁵ Bununla beraber, daha önce ismi zikredilen pürist reaksiyoner Ku Hung-Ming'den farklı olarak, Liang ve Yan Batı tecrübesine Konfüçyüsçülükle beraber yine Batı'nın içinden çıkan düşünürlerle eleştiriler getirmişlerdir. Oysaki Ku'nun bu bağlamda Batı'ya başvurmasını gerektirecek hiçbir nedeni yoktur, her zaman

323 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 31.

324 Wang, *a.g.e.*, s. 55.

325 Edmund S. K. Fund, *Intellectual Foundations of Chinese Modernity: Cultural and Political Thought the Republican Era*, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 22.

olduğu şeye yani “Eski Çinli”liğe kompleksizce bağlıdır. Bu nedenle I. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan tabloya, nasıl Çinli modernistler radikal düşünürlerden faydalanarak, aslında modernizm içinden moderniteye eleştiriler getiriyorlarsa, kültürel muhafazakârların da Batı modern düşüncesinden faydalanarak karşı Aydınlanmacı düşünceler ortaya koymaları itibariyle bir benzerlikleri vardır. Liang ve Yan ile 4 Mayıs Hareketi’ne katılanlar arasındaki en büyük fark, Liang ve Yan’ın Konfüçyüsçülüğü, Batı medeniyetine karşı bir perhiz olarak tüm insanlığa önermelerine karşı, “ilerici”ler kapitalist dünya sisteminin Çin’de yarattığı tahribat karşısında, Batı siyasal düşüncesi içinden tevarüs etmiş ideolojilere ve emekçilerden yana olduğunu düşündükleri bilime sarılmışlardır. Nitekim Wang da “Yeni Kültür Hareketi “bilim” ve “demokrasi” bayrağını kaldırıp monarşiye dönüş isteyen Kang Youwei ve destekçilerine karşı dörtbaşı mamur bir saldırı başlattı.” diyerek savaş ağaları içinde, başta Son Qing İmparatoru Pu-Yi tahta çıkarmayı düşünenler olmak üzere monarşiyi, dolayısıyla eski siyasal sistemi ve onun ideolojik-kültürel dünyasını yeniden inşa etmeye kalkanlara büyük bir meydan okuma olduğunu vurgular.³²⁶ Moderniyete, karşı modernist ve modernist eleştirilerin yanında daha ılımlı, Batı ve Doğu düşüncesi arasında bir denge kurmaya çalışan, siyasal olarak Liang’ın çevresinde bulunan Du Yaquan’ın (1873 – 1933) düşünceleri de aşağıda tartışılmıştır.

4 Mayıs Hareketi, Çin siyaseti ve düşünce dünyasına birçok yeni isim armağan etmiştir. Japonya ve Amerika başta olmak üzere yurt dışı eğitiminden geçmiş; 1905’te klasik sınavların kaldırılması ve okul sisteminin değişmesiyle, Çin’de pozitif ve beşerî bilimlere dayalı müfredatla eğitim görmüş

326 A.e.

ve 1917 Bolşevik İhtilali'nin haberini almış olan kuşak, 4 Mayıs sürecinin yoğun araştırma, münazara ve eylemlilik iklimi içinde pişerek, Qing'in son döneminde güzerân eden aydınların yerini almıştır.

4 Mayıs Hareketi'nin en önemli dolaysız sonuçlarından biri, Çin Komünist Partisi'nin kurulmasıdır. 4 Mayıs Hareketi, yoğun entelektüel faaliyet ortamı içinde Çinli gençlerin Marksizmle buluşmalarını kolaylaştırırken, hareketin dikkat çeken dinamiği, Komintern'in de bu dönemde Çin'e yönelik ilgisiyle bütünleşmiş ve bu sürecin içinde kurulan sosyal ağlar sayesinde Çin Komünist Partisi'ni örgütleyen aydınlar bir araya gelebilmiştir.

4 Mayıs Hareketi döneminde ekseriyetle anarşistler, sosyalistler, liberaller, milliyetçiler ve yeni baş göstermeye başlamış Marksistler, Çin'in siyasal ve kültürel meseleleri başta olmak üzere, Çin siyasal elitlerinin sonraki yıllarda biçimlenmesinde etkili olacak birçok konuyu dergi ve gazetelelerinde tartışmışlardır. Bu tartışmaların içeriğine geçmeden önce, Marksizmin Çin'de bir siyasal akım haline gelmesine katkıda bulunan ve 4 Mayıs Hareketi'nin öncü gruplarından olan anarşistlerin Xinhai Devrimi'nden sonraki durumuna kısaca bakmak faydalı olacaktır.

3.5.1. Xinhai Devrimi'nden 4 Mayıs'a Çin'de Anarşistler (1912-1919)

Çin'de Xinhai Devrimi'nden 1915'e kadar anarşistler daha çok Liu Shifu'nun çevresinde toplanmıştır. 1912'de Liu ve takipçileri Kanton'da "Karanlıkta Ötüşen Horozlar Cemiyeti"ni kurmuşlardır. "Yıkımdan yapıma" şiarıyla hareket eden bu örgütü 1913'te "Kalp Cemiyeti" izlemiştir. Anarşist hareketin örgütlenmesi için bir proto-tip oluşturmaya çalışan

Liu, bu cemiyete üyelik için 12 şart belirlemiştir: üyeler ve-jeteryan olacak, içki içmeyecek, sigara kullanmayacak, hizmetçi edinmeyecek, evlenmeyecek, soyadı kullanmayacak (Liu bu nedenle Shifu lakabını kullanmaktadır), memur olmayacak, sedan koltuklara ve çekçeklere binmeyecek, parlamenter olmayacak, siyasi parti üyesi olmayacak, orduda görev almayacak ve dinî inancı bulunmayacak.³²⁷

20 Ağustos 1913'te, *Karanlıkta Ötüşen Horozun Sesi* dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. Birkaç sayı, anarşistlerin evrensel dili Esperantoca *LaVoco de la Popo* adıyla yayımlanan dergi, daha sonra bu adın Çince çevirisi olan *Min Sheng (Halkın Sesi)* olarak yayın hayatına devam etmiştir. Proudhon, Kropotkin, Bakunin ve Malatesta çevirilerine yer veren bu dergi sayesinde Çin'de ilericilik “anarşizm”le özdeş görülmeğe başlanmış ve öğrenciler arasında hızla yayılmıştır. 1914 ortalarında Kanton'da “Anarşist-Komünist Yoldaşlar Cemiyet”i kurulmuş, daha sonra Nanking, Şangay ve diğer pek çok büyük şehirde Cemiyetin örgütlenmeleri olmuştur. Bu dönemde uluslararası anarşist hareketin bir parçası haline gelen Cemiyeti temsilen Liu Shifu, Esperanto hareketinin kuvvetli bir destekleyicisi olarak “Uluslararası Esperanto Cemiyeti”nin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Ülkedeki siyasal durum nedeniyle, aynı Dr. Sun gibi Şangay'a gitmek zorunda kalan Liu, buradaki uluslararası bölgede çalışmalarına devam etmiştir. Liu'nun 1915'teki vefatından sonra da takipçileri tarafından 28 Kasım 1916'ya

327 Robert Scalapino – George T. Yu, *The Chinese Anarchist Movement*, The Chinese Anarchist Movement | The Anarchist Library. (<https://theanarchistlibrary.org/library/robert-scalapino-and-george-t-yu-the-chinese-anarchist-movement#fn5>). Erişim Tarihi: 07.08.2023.

kadar yayımlanan dergi, Çin siyasi hayatının en etkili yayın organlarından biri olmuştur.³²⁸

Liu'nun bu dönemde Jiang Kanghu ve Sun Yat-sen'le tartışmaları önemlidir. Jiang'ı "sosyal reformist" olarak nitelleyen Liu, onu insanlığın kurtuluşu için bütünsel bir bakıştan eksik olarak eleştirmiş, Dr. Sun'un bu dönemde başlayan Marksizm ilgisini de anarşistlerin Marksizme yönelik eleştirileriyle yanıtlar vermiştir. Daha sonra Liu'nun çevresinin de dâhil olduğu bu tartışmalar, 4 Mayıs Hareketi sırasında, Marksist ve diğer sosyalist düşüncelerin tanınması açısından önemli bir rol oynamıştır. Fransa başta olmak üzere Avrupa'da bulunan anarşist Çinliler de daha önce bahsi geçen çalışma atölyeleri üzerinden çalışmalarına devam etmişlerdir. Nitekim bu atölye kültürü de 4 Mayıs döneminde etkisini hissettirmiş, benzer atölyeler Çin üniversitelerinde kurulmuştur.³²⁹

3.5.2. "Genç Çin" ve "Genç (Jön) Çinliler": Siyasal ve Kültürel Meydan Okuma

4 Mayıs ve *Yeni Kültür Hareketi* döneminde yeni bir kavram hem ulusal hem de uluslararası literatürde yerini almaya başlamıştır: Genç Çin.³³⁰ Bu kavram bir yönüyle "eski"ye karşı zihinsel bir kopuş arzusunu, diğer yandan Çin siyasetine hâkim, Qing döneminden kalma savaş ağalarının tasfiyesi beklentisini ve yeni bir Çin'in inşası arzusunu çağrıştırmıştır. Hareketin içindeki "gençlik" ağırlığı, Jön Türk Devrimi'ne de nisbetle bu ismin Çin versiyonunun üretilmesini sağlamıştır.

328 A.e.

329 A.e.

330 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 3.

“Genç Çin” düşüncesinin 4 Mayıs Hareketi öncesi filizlendiği iki merkez vardır. Bunlardan ilki daha önce vurgulandığı üzere, 1917 başından itibaren Cai Yuanpei’nin rektör olmasıyla yeni bir çehreye kavuşan Pekin Üniversitesi, diğeri ise 1915’te Chen Duxiu’nun yönetimindeki *Yeni Gençlik* (*Xin qingnian*) dergisidir. Yazarları arasında dönemin seçkin aydınları; Li Dazhao, Lu Shun, Hu Shi, Liu Bannong (1891-1934), Yi Baisha (1886-1921) bulunan derginin sloganı “bilim ve demokrasi”dir.³³¹

Çin siyasal hayatında önemli bir yeri bulunan dergi aslında siyasal konulara müdahil olmamayı ilke olarak benimsemiş, önüne “eski feodal kültürel kodları yıkacak zihniyet devrimi” görevi koymuştur.³³² Çünkü bu hareketin önde gelen isimleri, 1911 Devrimi’nin başarısızlığının asıl nedenini, bu devrimin bir zihniyet dönüşümüne neden olmamasına bağlamışlardır. Özellikle Dr. Hu Shih’nin görüşleri, *Yeni Gençlik*’in bu dönemki bakış açısında belirleyici olmuştur.

“Batılılaşmış” bir Çinli olan Hu Shih, yedi sene yükseköğretim ve doktora çalışmaları için bulunduğu ABD’de parlak bir öğrenci ve aydın olarak sivrilmiş, henüz Çin’e gelmeden ünü akademik çevrelerde yayılmıştır. Cai Yuanpei tarafından Pekin Üniversitesine davet edilen ve felsefe kürsüsünde ders vermeye başlayan Hu Shih, ilk gençliğinde Liang Qichao ve Yan Fu’nun etkisiyle, Herbert Spencer ve Sosyal Darwinizm’den kuvvetle etkilenmiş³³³, ABD’de ise John Dewey’in takipçisi olarak işlevselci pragmatik “deney

331 *ÇKP Tarihi*, a.g.e. s. 34.

332 Jerome B. Grieder, *Hu Shih and the Chinese Renaissance: Liberalism in the Chinese Revolution, 1917-1937*, Massachussets, Harward University Press, 1970, s. 176. *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 35.

333 Grieder, a.g.e., s. 25-30.

felsefesini” savunmuştur.³³⁴ Çin’de zihniyet değişiminin temel mesele olduğunu savunan Hu, Çin’de “kötü yönetim”e karşı en önemli çözüm olarak da “denetleme ve kontrol mekanizmaları”nın tesis edilmesini savunmuştur.³³⁵ Elbette bu mekanizmaların çalıştırılabilmesi de öncelikli olarak zihniyetin değişmesine bağlıdır.

Yeni Gençlik’in 1917’de ilk sayısında “Edebiyatı Reform Konusunda Bir Öneri Denemesi” başlıklı makalesiyle ülkede büyük bir tartışmayı alevlendirmiştir.³³⁶ Chen Duxio’nun da lehte katıldığı ve daha da büyümesini sağladığı tartışmanın ana konusu “ölü” venyen ya da klasik dilin yerine, bay-hua ya da ana dilin Çin’in millî dili olması talebiydi.³³⁷ Buna karşın özgür tartışma ortamını ve 4 Mayıs hareketini destekleyen Liang Qichao, günlük konuşma dilinin yazı dili olmasına karşı çıkmış, ama tartışmayı daha derinleştiren Du Yaquan olmuştur. Du’nun 1919 sonunda *Doğu Derlemesi* dergisinde yayımladığı “Yerli Dil Üzerine” başlıklı denemesi, *Yeni Gençlik* ile *Doğu Derlemesi* dergileri arasında uzun bir süre devam edecek polemikleri başlatmıştır.³³⁸

Çin’de bu dönemde “yazı dili – günlük dil” üzerine yapılan tartışma, Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi’nde İbrahim Şinasi’nin başlattığı ve Osmanlı aydınlarını ikiye bölen tartışma sürecine çok benzemektedir. Çin’in bu tartışmayı Osmanlı İmparatorluğu’na nazaran bu kadar geç yapmasında, 1905’e kadar “sekiz ayaklı klasik sınav sistemi”nin temelde klasik Çin dili ve edebiyatını bilmeye

334 . Chan Lien, “Hu Shih”, Hu Shih: Chinese Philosopher, Diplomat & Educator, *Britannica*. Erişim Tarihi: 07.08.2023.

335 Fung, *a.g.e.*, s. 182.

336 Chan, *a.g.e.*

337 Snow, *a.g.e.*, s. 189.

338 Wang, *a.g.e.*, s. 66.

dayanması önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda siyasetin sadece klasik dili bilen elit kesimler içinde tartışılan bir konu olması; ülkenin kurtuluşunun ekonomik ve kurumsal dönüşümlerle sağlanmasını savunan düşüncelerin hâkim olduğu bir dönemin ardından, 1911 Xinhai Devrimi'nin istenilen sonuçlara ulaşamaması üzerine, Çin aydınları bu kez zihniyet meselesini gündeme getirmişlerdir. Fakat esas ilginç olan, Hu Shih'nin bu dönüşümü tam bir siyasal elitizm ile ele almasıdır.

Her ne kadar *Yeni Gençlik* dergisi siyasetle arasında kalın bir çizgi çekmek istese de zihniyet dünyalarını değiştirmek istedikleri kitleler onları peşinden sürüklemiş ve siyasallaştırmışlardır. 4 Mayıs ve takip eden günlerdeki büyük eylemlerde, “yeni fikirler”le donanmış gençler, siyasal kurumların da yenileşmesi çağrısını yapmış ve birçok yeni örgütlenmeyle 1919 senesini aktif olarak geçirmişlerdir. Aslında Hu Shih, değişim talebinin siyaset kurumu dışından gelmesinden hoşnuttur. Hu, siyaseti, sadece devlet adamları tarafından ve diğer siyasal elitler tarafından kurumsal dünya içinde yapılan bir uğraş olarak görmektedir. Nitekim bir yazısında “Genç Çin, yeniden uyanan umut ve enerjiyle şimdi bu yeni faaliyet kanallarında, yavaş ama istikrarlı bir biçimde Çin demokrasisi için çalışıyor”³³⁹ demiştir. Fakat kitle hareketinin siyasallaşması ve siyasetin doğasının devlet ve elit merkezli olmaktan kitle ve parti merkezli olmaya doğru evrilme sürecini görmek istememiştir. Bu nedenle “siyasallaşma”yı; Duan ve diğer savaş ağalarının kuralları içine girmek ve o sahada yozlaşmak olarak görmüş, düşünsel ve kültürel dönüşümün, siyasal mücadeleden çok

339 Hu Shih, “Intellectual China in 1919,” *The Chinese Social and Political Science Review*, Vol. 4, No: 4, December 1919, s. 350'den aktaran Grieder, a.g.e., s. 178.

daha derin sonuçları olacağını savunmuştur. Böylece demokratik bir toplum yaratılmasının siyasal başarı değil, entelektüel başarı olacağını savunmuştur. Bu düşünce şüphesiz, “aydın tarafından toplumun ıslahı” olarak görülebilecek bir elitizm barındırır.³⁴⁰ Aslında burada liberalizmin kitlelerin politizasyonu üzerinden demokratikleşme sürecine karşı duyduğu endişe görülebilir. Demokrasi, siyasal elitizmden çıkıp, halkın karar süreçlerinde yer alması olarak tesis edildiğinde, liberaller, kitlelerin başta eşitlik olmak üzere bireyin özgürlüğünü sınırlandırabileceğini düşündükleri, onu çoğunluk kararlarıyla bastıracaklarına inandıkları her türlü inisiyatifi reddederler. Dr. Hu’nun da siyasal elitizminin ardında, liberal düşüncelerinin etkisi büyüktür.

Nihayetinde Dr. Hu’nun “siyasallaşmama” ümitleri, öğrencilerin entelektüel faaliyet, düşünüş biçimi ve yaşam tarzlarını dönüştürmekle sınırlı kalacağını düşündüğü hareket, başta gençler olmak üzere kitlelerin GMD’yle bağ kurması ve hareketin içinden ÇKP’yi doğurmasıyla neticelenmiştir. 4 Mayıs’ın ortaya çıkardığı en büyük sonuç, kitlelerle bağ kurmayan siyasal hareketlerin Çin’in geleceğini belirleme şansı olmadığıdır. Çünkü Çin, hükümet darbeleriyle sorunlarını çözebileceği aşamayı çoktan geçmiş ve devrimci bir süreç içine girmiştir. Eğer devrim söz konusuysa, uzmanlar veya aydınlar değil, kitlelerin eğilimi neticeyi belirler. Böylece 4 Mayıs Hareketi, Çin’deki olumsuz durumun kaynağını bir zihniyet meselesi olarak ortaya koyan *Yeni Kültür Hareketi*’ne, zihniyetin kitlelerin mücadele pratiği içinde dönüştüğünü öğretmiştir. Elbette toplumların zihin dünyası, devletin ideolojik aygıtları ve toplumsallaştırıcı araçlarıyla da dönüştürülebilir. Fakat Çin’in koşullarında, siyasal iktidarı

340 A.e., s. 179.

elinde bulunduran kliklerin, Qing'in son döneminde ortaya çıkan feodal güç unsurları olduğu düşünülürse, bu aygıt ve araçları kullanacak olan siyasal iktidar sorununun daha yakıcı olduğu, bunun eksikliğinde kitlelerin ancak siyasal pratik içinde dönüşebileceğini tespit etmek gerekir. Ayrıca, kitlelerin siyasal süreç içinde yer almasını sağlayacak olan zemini oluşturmak ya da onları sadece edilgen ve öğretilen kalabalıklar olarak görüp kendilerine münasip görülen kimlik etiketlerini yapıştırmak da bir siyasal tercih meselesidir. İleriki bölümlerde tartışıldığı üzere, Çin'in 1949 sonrası siyasal tercihlerinde bu iki çizgi önemli rol oynamıştır.

Mao Zedong 1942'de yaptığı bir konuşmada şunları vurgulamıştır:

4 Mayıs Hareketi sırasında çağdaş kafalı insanlar, klasik Çin dilinin kullanımına karşı çıkarak konuşma dilini savundular; geleneksel dogmalara karşı çıkarak bilimi ve demokrasiyi savundular. ...4 Mayıs Hareketi'nin en büyük başarılarından biri de bu eski basmakalıp yazının ve eski dogmanın çirkinliğini gözler önüne sermesi ve halkı bunlara karşı başkaldırmaya çağırmasıydı.

...Fakat daha sonra ortaya yabancı basmakalıp ve yabancı dogma çıktı.

...Yabancı basmakalıpcılık ortadan kaldırılmalıdır; boş ve soyut teranelere son verilmeli, dogmatizm bir kenara bırakılmalıdır. Bunların yerini, Çin halkının çok sevdiği diri ve yaşayan Çin tarzı ve Çin ruhu almalıdır. Enternasyonalist özünü milli biçimden koparmak, ancak enternasyonalizmin e'sinden haberi olmayanların yapacağı bir iştir. Biz tam tersine, bu ikisini sımsıkı birleştirmeliyiz.³⁴¹

341 Mao Zedong, "Basmakalıp Parti Yazılarına Karşı Çıkalım (8 Şubat 1942)", *Seçme Eserler Cilt III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Basım, 2013, s. 56-57 ve 72.

Mao'nun Batılı biçim ile Çin halkının tarzı ve özü arasında kurmaya çalıştığı dengeyi, *Yeni Kültür Hareketi* döneminde, Du Yaquan "Uyum Teorisi" (Tiaohe lun) ile başarmaya çalışmış, fakat Mao'dan farklı olarak kefenin diğer yanına Çin halkının tarzını değil, klasik biçimi koymuştur. Du elbette uyum teorisini "yazı" tartışmasıyla sınırlamamıştır. Bilim ve ahlakı eşit değerde gören Du, bilimin maddi hayatı iyileştirdiğini, ahlakın ise manevi hayatın sürmesini sağladığını söyler. Bu bağlamda, Liang ve Yan gibi düşüncelerinden etkilendiği Herbert Spencer'da sosyal iş birliği ve karşılıklı yardımlaşmanın insanlığın ilerlemesi için önemine işaret eden düşünce dizileri olduğunu savunan Du, ahlakın, "en uygun olanın hayatta kalması"yla çelişmeyeceğini iddia eder. Avrupa'daki siyasal gelişmeleri "uyum teorisi" açısından değerlendiren Du, tek bir ideolojinin her şeyi içermeyeceği ve farklı ideolojilerin birbirinin yararına var olduğunu; her zaman rakip ideolojiler tarafından paylaşılan ortak zeminlerin bulunduğunu, bu nedenle aralarındaki farklılıkların sentez olasılığını dışlamadığını; insan aklını ürünü olan ideolojilerin doğal sınırlarının olamayacağını, düşünen insanın diğerleriyle iletişime girmek zorunda olduğunu söyler. Fikirlerin çatışmasının normal olduğu, fakat bu çatışmanın çözülmesiyle ilerlemelerin sağlandığı, bu nedenle insanların aşırıya kaçmadan, açık fikirli olması ve diğer görüşleri yadsınamaması gerektiğini vurgular. Dikkat edilirse Du'nun yaklaşımı Marksist ilerleme teorisinin tam karşıtıdır. Bu açıdan ilerlemenin motoru olarak çelişkiyi değil uzlaşmayı koyar. Bunu da Konfüçyüsçülükten tevarüs eden ahlak anlayışı ile bütünleştirir.³⁴²

342 Fung, *a.g.e.*, s. 88.

Bu dönemde *Yeni Gençlik* dışında *Weekly Review*, *The Morning Post* ve *Pekin News* gibi önemli yayınlar ile üniversitelerde özellikle anarşistlerin önderlik ettiği düşünce atölyeleri de güncel tartışmaların merkezlerindendir.³⁴³ Ayrıca bu dönemde etkin olan *Şafak*, *Genç Çin*, *Yeni Toplum*, *Halk Toksini*, *Yeni Kadın*, *Düz İnsanlar*, *Yukarıya*, *Çekişme* dergilerinin isimleri dönemin ruhunu anlamak açısından çarpıcıdır.³⁴⁴ Dirlik'e göre 1919 yılı civarında, Dört Mayıs dönemi boyunca, anarşizm sosyal ve kültürel değişim üzerine radikal düşünceyi kaplamış ve "komünizm", "anarko-komünizm" ile özdeşleştirilmiştir. "Marksizm, doğrudan Dört Mayıs döneminin rekabet halindeki sosyalizmlerinden yalnızca biri değildi hem kendisine adanan sayı hem de Çinli aydınların ona aşinalığı açısından aynı zamanda en zayıf olanıydı ve Leninizm ideoloji olarak neredeyse yoktu."³⁴⁵

25 Temmuz 1919'da Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Yardımcısı Lev Karakhan (1889 – 1937), daha sonra "Birinci Karakhan Manifestosu" olarak bilinen, tam adı "Çin Halkına ve Çin'in Kuzey ve Güney Yönetimlerine Deklarasyon" olan resmî bir metin yayımlamıştır. Manifestoya göre Sovyet Rusya, Çarlık döneminde Çin'e karşı yapılan tüm haksızlıkları giderme iradesini ortaya koymuş, Çin aleyhine her türlü ekonomik ve siyasal egemenlikle ilgili bu dönemde yapılmış anlaşmaların geçersizliğini ilan etmiştir. Manifesto'daki en önemli madde ise Çin Doğu Demiryolu'nun (Eski Sibirya Demiryolu'nun bir bölümü) tazminat ödemesinden Çin'e iadesi ile ilgilidir. Gerçi Sovyet Rusya bir müddet sonra "bedelsiz devir" in söz konusu olmadığını, Manifesto'nun Fransızcasından hatalı çeviri nedeniyle bir yanlış

343 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 34.

344 Spence, a.g.e., s. 312.

345 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 10.

anlama olduğunu söylemiştir.³⁴⁶ Bu konu daha sonra Stalin ile Mao arasında sürtüşmeye neden olsa da günün şartlarında eşi görülmemiş ölçüde övgüye değer bir açıklama olarak selamlanmıştır.³⁴⁷ Çin tarihindeki en büyük yurtsever hareket sırasında Sovyet Rusya'dan gelen bu açıklama, ülkedeki anarşist-sosyalist gençlerin Marksizm-Leninizm'e ve Bolşevik Devrimi'ne büyük bir ilgi duymalarına neden olmuştur.³⁴⁸ Bu Manifesto'ya karşılık olarak *Yeni Gençlik* dergisine "Rus Çalışmaları" sütunu yerleştirilmiş ve Bolşevizmin Çin'de yayılması için büyük bir imkân doğmuştur.³⁴⁹ Bu ilgi özellikle Rusya ve Çin'in durumlarını karşılaştırarak, Çin'in sorunlarına bir çözüm arama çabasını beraberinde getirmiştir. Kalabalık bir nüfusa, oldukça geri bir ekonomik altyapıya ve kültürel ortama sahip olan Rusya, Çar iktidarı altında çürümüş politik yapısıyla Çin'e oldukça benzetilmiştir. Rusya ile binlerce kilometrelik sınıra sahip olan Çin, Komintern için de öncelikli olarak ilgilenilmesi gereken ülkelerden biridir. Böylece bütün şartlar Çin'de komünist hareketin yükselişi ve örgütlenmesi için müsait hale gelmiştir.³⁵⁰ Nitekim Dirlik de Çinli anarşist ve Marksist-Leninist olmayan sosyalistlerin, Ekim Devrimi'nin etkisiyle 4 Mayıs Hareketi'nde dönüşüme uğrayarak Bolşevik düşüncesini benimsediklerini ve Çin komünistlerine dönüştüklerini vurgular.³⁵¹ Gerçekten de birkaç yıl içinde Çin'de anarşist hareket etkisini hızla yitirmiş, bu hareket içindeki gençler

346 Spence, *a.g.e.*, s. 307.

347 1950'de Moskova'da görüşen Stalin ile Mao'nun bu konuda anlaşamadığı açıktır. Daha sonra Mao, Kruşçev'e bu durumu hatırlatmıştır.

348 Shinkichi Etô, "China's International Relations 1911 - 1931", *Cambridge History of China*, a.g.e., s. 108.

349 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 60.

350 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 35-36.

351 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 5.

ÇKP'ye yönelirken, daha önce bahsedildiği üzere onlardan bir kuşak büyük anarşitler GMD'nin en anti-komünist sağ kanadına mensup olmuşlardır.

Bu çalışmanın ana konusu Çin siyasal düşünceler tarihi olmamakla birlikte, ÇKP'ye katılmamış sosyalistlerin bu dönemde ortaya koydukları düşünceleri de vurgulamak gerekir. Çin sosyalistlerinin en azından bir kısmı, 1949 sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti'nde önemli görevler üstlenmişlerdir. Çin sosyalistleri içinde Jiang Kanghu'nun dışında Zhang Dongsun (1886 – 1973) ve Zhang Junmai (Carson Chang) (1887 – 1969) 4 Mayıs Hareketi ve sonrasında Çin sosyalistlerinin önemli isimleri olmaya devam etmişler ve eklektik de görölse önemli teorik açılımlarıyla dikkat çekmişlerdir. Her ikisi de Bertrand Russel'ın lonca sosyalizminden etkilenen, kapitalizmi belirli faydaları olmakla birlikte (istihdam, teknoloji vs.) olan ama sosyalizme geçmek için “zorunlu bir kötülük” olarak gören, bunun için de ülkede burjuvazinin desteklenmesi gerektiğini savunan düşünürlerdir. Her ikisi de Kant'tan kuvvetle etkilenmiş, “sorumluluk” duygusunu hukukiliğin en önemli parçası olarak görmüşlerdir. Zhang Junmai Japon “bushido” geleneğine, Zhang Dongsun ise Budizme atıfla, Kant ve Russel arasında bağ kurarak bu düşünürlerin teorilerini yerlileştirmeye çalışmışlardır. Jiang'dan farklı olarak her ikisi de Japonya'ya karşı direniş içinde yer almış ve GMD-ÇKP çatışmasında “üçüncü yol”un temsilciliğini yapma iddiasında olmuşlardır. Zhang Junmai, 1949 Devrimi'nden sonra ülkeyi terk ederken, Zhang Dongsun ise Mao Zedong'un “geniş demokratik ittifak” siyaseti uyarınca önemli görevlerde bulunmuş, fakat ABD'ye Kore Savaşı'nda bilgi sızdırdığı gerekçesiyle görevlerinden azledilmiştir. Zhang Dongsun bundan sonraki yaşam öyküsü, Kültür

Devrimi'nin boyutlarını anlamak açısından dikkat çekicidir ve bu bilgiye aşağıda yer verilmiştir.³⁵²

Çinli aydınlar üzerinde büyük etkisi olan Bertrand Russel ve John Dewey'in 4 Mayıs Hareketi döneminde Çin'i ziyaret ettiklerini de hatırlatmak gerekir. 1920-1921 yıllarını Çin'de geçiren Russel, Hunan Eyaleti'nin iç kısımlarındaki Changsa'nın bile içinde olduğu birçok Çin şehrini gezmiş, konfranslar vermiş, aydın ve öğrencilerle görüşmüştür. Hu Shih ile dostluğu bulunan John Dewey, 1919-1920 yıllarında Pekin'de yaşamıştır. Russel gibi o da son derece aktif bir biçimde konferanslar, kurslar, çalışma grupları aracılığı ile Çinli aydın ve öğrencilerle buluşmuştur. 1922 sonlarında Albert Einstein da Çin'e bir ziyarette bulunmuştur. 1923 başlarında ise Nobel ödüllü Hint Şair Rabindranath Tagore; estetik, şiddetsizlik, kendi kendine yeterlilik ve kolektif çalışma ilkelerine dayalı kırsal toplulukların inşası hakkındaki görüşlerini sunmak için Çin'de konferanslar dizisi düzenlemiştir. Bu isimler dışında da birçok yabancı aktivist ve bilim insanının 4 Mayıs döneminde Çin'e geldiğini söyleyebiliriz. Bu ziyaretler, 4 Mayıs'ın boyutlarını anlamak açısından dikkat çekici örneklerdir.³⁵³

3.6. Çin Komünist Partisi'nin Kuruluşu (1921)

23 Temmuz 1921'de Çin Komünist Partisi'nin 1. Çin Ulusal Kongresi Şangay'da No. 106 Wangzi caddesinde –şimdiki no: 76 Xingye Caddesi'nde- bir evde toplanmıştır.³⁵⁴

352 Bkz. Fung, *a.g.e.*, s. 202 – 205. Xuduo Zhao, "Tempered Radicalism: Zhang Dongsun and Chinese Guild Socialism, 1913–1922", *International Review of Social History*, Vol. 68, Issue 2, August 2023, s.s. 233 – 256.

https://en.wikipedia.org/wiki/Zhang_Dongsun. Erişim Tarihi: 08.08.2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Carsun_Chang. Erişim Tarihi: 08.08.2023.

353 Spence, *a.g.e.*, s. 317.

354 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 57.

7 ayrı bölgeden 12 delege, 53 parti üyesini temsilen Birinci Kongre'ye katılmışlardır. Pekin'in temsilen Zhang Guotao (1897-1979), Liu Renjing; Jinan'ı temsilen Wang Jinmei, Deng Enming (1900-1931); Wuhan'ı temsilen Dong Biwu (1886-1975), Chen Tanqiu (1896-1943); Şangay'ı temsilen Li Hanjun(1890-1927), Li Da (1890-1966); Chansha'yı temsilen Mao Zedong (1893-1976), He Shuheng (1876-1935), Guanzhou'yu temsilen Bao Huisen (aslında temsilci olarak Chen Gongbo (1892-1946) katılmış, fakat Kongre'nin ortasında ayrılmak zorunda kaldığı için onu da Bao temsil etmiştir); Japonya temsilcisi Zhou Fohai (1897-1948) ve Komintern temsilcileri olarak Hollandalı komünist Maring H. Sneevliet (1883-1942) ile Komintern Uzakdoğu Bürosu Sekreteryasından Nicolaevsky adlı bir Rus katılmıştır.³⁵⁵ Farklı bir şehirde olduklarından dolayı Pekin komünistlerinin lideri Li Dazhao ile Şangay komünistlerinin lideri Chen Duxiu kongrede bulunamamışlardır. Kongre'de Partinin Merkez Yönetimi, Chen Duxiu'nun Genel Sekreter, Li Da ile Zhang Guotao'nun propaganda ve örgütlenme sorumluları olarak seçilmesiyle üç kişiden oluşturulmuştur.³⁵⁶

Daha önce de vurulandığı üzere Çin Komünist Partisi'nin kurulmasında etkili olan üç kaynak vardır. Birincisi; Japon sosyalistleri aracılığıyla Marksist eserlerin Çinlilerle buluşması, ikincisi özellikle 4 Mayıs Hareketi döneminde anarşist-sosyalist hareketlerin ÇKP için bir kuluçka görevi görmesi, üçüncüsü de Bolşevik Devrimi'nin etkisi ve Komintern'in çalışmalarıdır. Literatürde bu üç etmenden hangisinin daha öncelikli olduğuna yönelik, özellikle Dirlik ve Ishikawa'nın vurgularını önemsemekle birlikte, bu etmenlerden

355 Ishikawa, *a.g.e.*, 249-250. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, *a.g.e.*, s. 156.

356 *ÇKP Tarihi*, *a.g.e.*, s. 58.

hiçbirinin ihmal edilemeyecek derecede önemli olduğunu söylemek gerekir. Elbette bir partinin kurulması, onun varlığını güçlü bir şekilde sürdürmesi için yeterli şartları sağlamaz. Bu nedenle ÇKP'nin 1949'da iktidarı ele geçirmesini sağlayan Çin'e özgü diğer koşullar da son derece önemlidir.

Şurası net ki eğer Bolşevik İhtilali olmasa, 1921'de Çin Komünist Partisi'nin kurulmasını beklemek fazla iyimserlik olur. Dikkat edilirse, Kore Komünist Partisi, ÇKP'den iki ay önce ilk kongresini yapmıştır. Japonya Komünist Partisi'nin kuruluşu ise bir yıl sonra, 1922'dir. Ishikawa, bu partilerin kuruluş yıllarına işaret ederek, bu dizilimin ilk bakışta zamansal yanlış hizalanma hissi verdiğini söyler.³⁵⁷ Gerçekten de işçi sınıfının gelişmişliği ve Marksist düşüncelerin tanınırlığı açısından Japonya tartışmasız en ileride olan ülkedir. Onu Çin izler. Fakat Türkiye Komünist Partisi ve İran Komünist Partisi'nin 1920'de kurulduğu düşünülürse, bu sıralamada Sovyet Rusya'nın ve Komintern'in müdahalesinin ne kadar kritik olduğu açıktır.

Japonya için, Çin modernleşmesinin yatağıdır desek yanlış olmaz. Özellikle 1898'den sonra Japonya ile Çin tarihi hiç olmadığı kadar yoğun bir ilişki içinde olmuşlardır. Bu ilişkinin açığa çıkardığı durumlardan biri de Çinlilerin, Marksist düşüncenin temel kaynaklarının Japon aydınlar aracılığı ile elde etmiş olmasıdır. Özellikle 4 Mayıs süreciyle beraber Japonca'dan Çince'ye çeviriler ile Marksist eserler okuyucu ile buluşmuştur. Çinli öğrenci ve aydınların önemli bir kısmının Japonca bildiği, Japonya'ya gidip geldiği ve oralarda sosyal çevreleri olduğu düşünüldüğünde, Marksist teorinin Çinli anarşist-sosyalistler ve ÇKP içinde hızlı bir şekilde öğrenilmeye başlanmasının en temel nedeni

357 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 7.

anlaşılır. Elbette bu çevirilerin Çin’de yayımlanmasında, dönemin otorite boşluğunun yarattığı müsait ortam ve Pekin Üniversitesi’nin özgürlükçü yaklaşımı da önemli bir rol oynamıştır. Türkiye’de temel Marksist eserlerin, 1961 Anayasası’nın sağladığı ortam sayesinde ancak 1960’lı yıllarda yayımlanmaya başlanmasının, Çin ile mukayese edildiğinde ne kadar büyük bir fark yarattığı ve bu çevirilerin ne kadar önemli olduğu ortadadır.

4 Mayıs Hareketi ise yukarıda da biraz değinildiği üzere Marksizmin Çinli gençler ve aydınlar arasında yayılması açısından çok önemli bir işlev görmüştür. Bu süreçte dergi, gazete ve kitaplara olan yoğun ilgi, birçok araştırma grubu, topluluk ve cemiyetlerin kurulması, anti-empyrist mücadele ve keskinleşen sınıf çelişkilerinin barışçıl yollarla çözülmesinin mümkün görülmemeye başlanmasıyla ÇKP’nin örgütlenmesi için gerekli ortam hazır olmuştur.

ÇKP’nin kurucu kadroları ekseriyetle üniversite mezunu, aydın tabakaya dâhil kişilerden oluşur. Buna karşılık ÇKP, işçi sınıfı içinde siyasal çalışma yapmaya kurulduğu andan itibaren oldukça özen göstermiştir. Kurucu üyelerin geldikleri aileler, gelir durumu bakımından çoğunlukla orta, orta-üst seviyededirler. Üyelerin bir kısmı da Fransa ve Almanya’da komünist düşüncüyü benimsemiş Çinli öğrencilerden oluşmuştur. Ayrıca Sovyet Rusya’da öğrenim gören ve orada ÇKP’den ayrı olarak kendi siyasal örgütlenmelerini yapmış bazı kişiler de sonradan ÇKP’ye katılmışlardır. Ayrıca birçok ÇKP üyesi, eğitim görmek için Çin’den Sovyet Rusya’ya gitmiştir. Kuruluş döneminde ÇKP’nin siyasetlerinin belirlenmesinde Sovyet Rusya’nın ve Komintern’in büyük etkisi olduğunu, Komintern’in Çin’deki görevlilerinin parti hiyerarşisinin üstünde davrandıkları da söylenebilir. Fakat ÇKP’li Marksistler ilk yıllarda bu “ağabeylik”

tavrını, acemilikleri nedeniyle sorun etmese de ileride büyük çatışmalara neden olmuştur.

3.6.1. Çin Komünist Partisi'nin Kuruluşunda Sovyet Rusya ve Komintern Etkisi

Çinliler, Marksizmi Ruslar aracılığıyla buldular. Ekim Devrimi'nden önce Çinliler sadece Lenin'i ve Stalin'i değil, Marx'ı ve Engels'i de bilmiyorlardı. Ekim Devrimi'nin gürleyen topları bize Marksizm-Leninizm'i getirdi.

Mao Zedong³⁵⁸

Çin Komünist Partisi'ni örgütlemek amacıyla Komintern'in ilk resmî girişimi Nisan 1920'de gerçekleşmiştir. Fakat bu tarihten önce de Rusya'da yaşayan Çinliler, Bolşevik organizasyonlarında yer almışlardır. 2 Mart 1919'da toplanan III. Enternasyonal'e *Çin Sosyalist İşçi Partisi*'ni temsilen, Rusya'da yaşayan Çinlilerden Liu Zeron (1893 – 1977)³⁵⁹ ve Zhang Yongkui katılmışlardır. Yalnız Ishikawa,

358 Mao Zedong, "Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine" *a.g.m.*, s. 388.

359 Liu Zeron ile ilgili bir bilgiye ABD Ankara Büyükelçiliği'ne 9 Nisan 1951'de verilmiş bir bilgi notunda rastladım. ABD Ankara Büyükelçiliği'nde çalışan Uyur kökenli siyasi sürgün Enver Shakul, bölgedeki son gelişmeleri ABD Büyükelçisi'ne aktarırken Liu Zeron'dan Milliyetçi Hükümet'in Sincan temsilcisi ve şimdi Pekin'de Zhou Enlai'nin (Dışişleri Bakanı) yardımcısı olarak bilgi vermiştir. Bkz. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/memorandum-mr-b-kuniholm-enver-shakul-news-sinkiang>. Erişim Tarihi: 09.08.2023. Liu Zeron'un Sincan Bölgesi'nde Urumçi'de görev yaptığı 1940-1949 dönemine ait günlükleri de basılmıştır. Bkz. David Brophy (edt.), *A Decade in Sino-Soviet Diplomacy: The Diaries of Liu Zeron, 1940 – 1949*, Singapore, Springer Nature, Çev. Chris J. McDowell – Leonella H Lui, 2023. Bir başka kaynaktan ise Liu Zeron'un o sıralarda Rusya'da öğrenci olduğunu, Rusya'da çalışan Çinli işçi ve öğrencilerin kendisini başkan seçtiği ve Rusya'da bulunan Çinli işçilerin şartlarının düzeltilmesinde önemli rol oynadığından bahsediliyor. Bkz. <https://acrosstheamur.wordpress.com/2018/04/30/the-petrograd-soviet-and-chinese-workers/>. Erişim Tarihi: 09.08.2023.

bu partinin, Kongre'ye Çinlilerin de katılmasını arzu eden organizatörlerin kâğıt üstünde yarattıklarını söyler. Liu burada Lenin'le görüşmüş ve Kongre'de bir de konuşma yapmıştır.³⁶⁰

Mart 1920'de Komintern'in Irkutsk'taki Uzakdoğu Bürosu Şefi Gregory Voitinsky (1893-1953), eşi, kendilerine tercümanlık yapan Çin kökenli Sovyet Rusya vatandaşı Yang Mingzhai ve birkaç sekreterin eşliğinde Pekin'e gelmiştir. Pekin Üniversitesinde Rusça profesörü olan Sergei Polevoy, Voitinsky'yi iki öğretim üyesiyle, Li Dazhao ve anarşist Huang Lingshuang³⁶¹ (1898 – 1982) ile tanıştırmıştır. Voitinsky orada, Li ve radikal öğrencileriyle Rus Devrimi'nin doğasının ve Çin'deki koşulları tartışıldığı birkaç toplantı düzenlemiştir. Li'nin tavsiye mektubu ile Şangay'a giden Voitinsky burada Chen Duxiu, Dai Jitao ve Zhang Dongsun ile buluşmuştur.³⁶² Voitinsky'nin ziyaretiyle beraber, daha önce Çin'de, Japonya'da ve Fransa'da kurulmuş olan ve kurulmaya devam eden sosyalist düşünce toplulukları, bu müddet içinde komünist hücrelere doğru evrilmişlerdir. 4 Mayıs Hareketi'nin ürünleri olan bu toplulukların Marksizme eğilim göstermesinde, Dirlik'e göre Voitinsky ve arkadaşları sadece bir katalizör rolü oynamamış, partinin ideolojik ve örgütsel inşasının her alanında görev almışlardır.³⁶³ Ishikawa da Voitinsky ve arkadaşlarının etkisini şu sözlerle açıklar:

360 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 82-83.

361 "Huang Lingshuang (1898-1982), Shifu'nun erkek kardeşi Liu Shixin'in Guangzhou'da oluşturduğu anarşist komünist grubun bir üyesiydi. Daha sonra Beijing'deki ilk anarşist grubun kurulmasına yardım etti. Rus Devrimi'nden sonra Marksizm'e eleştiri getiren ilk Çinli anarşistler arasındaydı." (Çevirmenin Notu: Nil Erdoğan – Mustafa Erata). Bkz. <https://tr.anarchist-libraries.net/library/huang-lingshuang-evrim-ozgurluk-ve-marksizm-uzerine-yazilar>. Erişim Tarihi: 09.08.2023.

362 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, *a.g.e.*, s. 149.

363 *A.e.*, s. 150-153.

“Söylemeye gerek yok, onların faaliyetleri ve Bolşevik yazıların yayılması, Çinli sosyalistlerin faaliyetlerinin Bolşevizme uygun hale getirilmesinin ve ÇKP’nin oluşumunun başlıca nedeniydi.”³⁶⁴

Soviet Rusia, Sovyetlerin ABD bürosunun yayın organıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere ABD’de her sene binlerce Çinli öğrenci okumaktadır. Buradaki öğrenci Çinliler ilk defa Lenin ve Troçki’nin yazılarını Çince’ye çevirmişlerdir. Ayrıca Kasım 1920’de Lenin’in “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” makalesi çevrilmiştir.³⁶⁵

Yukarıda da belirtildiği üzere *Yeni Gençlik* dergisinde Karakhan Manifestosu’ndan sonra “Rusya Çalışmaları” sütunu eklenmişti. İlerleyen süreçte, özellikle Voitinsky’nin ziyaretinden sonra Sovyet yayınlarından çeviriler hızlanmıştır. Hatta Hu Shih, “şimdiden *Yeni Gençlik*’in, Sovyet Rusya’nın Çince çeviri aracı haline geldiğini” söyleyerek eleştirmiştir.³⁶⁶

Li Dazhao’nun Pekin’deki grubu içinde bulunan Qu Qiubai (1899 – 1935), *Chenbao* gazetesi adına incelemelerde bulunmak için 1920’de Sovyet Rusya’ya gitmiştir. Gazete incelemesi elbette bahanedir, aslında Li Dazhao ve takipçileri, Bolşevik Devrimi’ni birinci elden öğrenmek istemişlerdir. Qu, Rusya’dayken, Tolstoy’un torunu Sofya ile birlikte Leo Tolstoy’un Yasnaya Polyana’daki evini de ziyaret etmiş, Lunacharsky ile “proleterleşmiş eğitim” üzerine konuşma fırsatı bulmuş, Lenin’in bir grup delegeye hitap ettiğini görmüş, Feodor Chaliapin’in Aleksandr Puşkin’in şiirlerini müzik eşliğinde seslendirdiğini duymuş ve Pyotr

364 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 81.

365 A.e., s. 60-62. Ishikawa, bu yayın organından hangi yazıların çevrildiğinin bir listesini de vermiştir.

366 A.e., s. 62.

Kropotkin'in cenazesine tanık olmuştur. 1922'de ÇKP'ye katılan Qu, büyük bir şevkle Çin'e dönmüş ve onun Rusya izlenimleri genç kuşak üzerinde etkili olmuştur.³⁶⁷

Karakhan Manifestosu'nun yayınlanması, 4 Mayıs Hareketi'yle birlikte patlama yapmış olan dergi ve gazetelerde dikkatlerin Sovyet Rusya'ya çevrilmesiyle Bolşevizm'e ilginin artması ve Komintern'in müdahalesiyle ÇKP'nin ideolojik ve örgütsel inşasının sağlanması birkaç yılda gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın sonundan itibaren en güçlü radikal akım olan anarşizmin bu kadar hızlı çözülmesi nasıl gerçekleşmiştir? Bu konuda Dirlik'in cevabı tatmin edicidir:

Bolşevik merceklerden bakıldığında, Marksizm'de, Çinli entelektüeller yalnızca bir sosyal teori değil, aynı zamanda bir eylem ideolojisi keşfettiler- sadece ortak hedefler veya ütopyik bir vizyon (alternatifleri olan) değil, daha da önemlisi, örgütsel bir ideoloji ile uyumlu eylem için birleştirici bir ilke...
...Rus Devrimi'nin rolünün en katalizör olduğu yer burasıydı. Devrimin etkisi soyut ideolojik "etki"de değil, Komintern'in ideolojik olarak belirsiz radikalleri birleşik bir grup halinde örgütlemeye yönelik doğrudan müdahalesindeydi.³⁶⁸

Çin'de yükselen yurtseverlikle doğru orantılı anti-emperyalist mücadele, mutlaka uluslararası bir desteğe ihtiyaç duyacaktı. Nitekim aynı yıllarda gerek Enver Paşa gerekse de Mustafa Kemal, Sovyet Rusya ile ittifak arayışına girmişlerdi. Muhakkak ülkeyi birleştirmek ve demokratik devrimini tamamlamak isteyen herkes, başta Dr. Sun Yat-sen Sovyet Rusya ile müttefik olmak zorundaydı. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın bitişiyle beraber Batılı şirketler tekrar Çin'e dönmeye başlamış, böylece rekabete dayanamayan

367 Spence, *a.g.e.*, s. 309-310.

368 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, *a.g.e.*, s. 13-14 ve 48.

bazı ulusal firmalar iflas etmiş, savaş ağalarına rağmen büyük kentlerde savaş boyunca ekonomik manada yaşanan bahar havası tersine dönmüştür.³⁶⁹ Bu şartlar altında komprador sınıflarla üretici güçler arasındaki çelişkiler de keskinleşmekte, böylece sınıf mücadelesini ikinci plana atan, daha ziyade dayanışmacılık-korporatizm gibi teorileri savunanların eli zayıflamaktadır. Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde Çin’de sosyalist-anarşist hareketler içinden mutlaka bir komünist partinin doğacağını beklemek fazla iyimserlik olarak görülemez. Fakat Komintern’in müdahalesi, süreci hızlandırmış, anti-kapitalist ve anti-empyralist somut bir örnekle Çinli radikallerin karşısına çıkmış, bu da son derece etkili olmuştur. Komünist bir partiyi örgütleyecek ve ideolojik olarak donatacak tecrübe eksikliğini ise Komintern kapatmıştır. Ayrıca Komintern’in müdahalesi ve Bolşevik Partisi örneği sadece ÇKP’yi değil GMD’yi de kuvvetle etkilemiştir. Hatta Wang Hui’ye göre “Partinin siyasileşmiş ordusu ve silahlı karşı-devrimciliğe direnme kavramları, başlangıçta ÇKP’nin değil, devrimci döneminde Komintern’in hâlâ etkisi altında olan GMD’nin yenilikleridir”.³⁷⁰

3.6.2. Çin’in Marksizmle Tanışmasında Japon Aydınların ve Japonya’da Eğitimin Etkisi

Marksizm Çin’e, ÇKP’nin kuruluşundan önce Japonya üzerinden gelmiştir. Bu dönemde Batı kaynaklı Marksist yazın Japonca üzerinden Çin’e ve Çinceye aktarılmıştır. Li Hanjun, Li Dazhao gibi ilk Çinli Marksistler Japonca Marksist literatür üzerinden Marksizmle tanışmışlardır.³⁷¹

369 *Çin Komünist Partisi Tarihi*, a.g.e., s. 28.

370 Wang, a.g.e., s. 128.

371 Ishikawa, a.g.e., s. 8.

Bu çalışmada ÇKP'nin ilk üyeleri hakkında kısa bilgiler daha sonraki sayfalarda verilmiştir. Tekrar olmaması için, ÇKP'nin ilk üyeleri içinde birçok kişi, özellikle de Şangay grubunun neredeyse tamamı Japonya'da eğitim almıştır.

Chenbao Fukan'a, Şubat 1919'da "Açık Tartışma (Ziyou Luntan)" ve "Çeviriler (Yicong)" başlıklı sütunların eklenmesiyle beraber yabancı düşüncelerin Çin'e sirayeti oldukça hızlanmıştır. Bu dönemde yapılan çevirilerin listesine bakıldığında Japonca'dan çeviriler ezici bir çoğunluktadır.³⁷² Ayrıca Chen Duxiu ile ÇKP üyeleri Li Hanjun, Chen Wangdao (1891-1977), Shi Cuntong (1899-1970), Zhou Fohai ve Li Da Japonya'ya birçok defa ziyaretlerde bulunmuş ve Japon sosyalist düşünürlerin çalışmalarından faydalanmışlardır.³⁷³

Pekin Üniversitesi'nin kütüphane sorumlusu olan Li Dazhao, 1919 yazında Pekin'den Changli'ye seyahati sırasında kaleme aldığı "My Marxist Views" ("Wo de Makesizhuyi guan"), Marksizmin Çince'deki ilk ciddi tanıtım ve savunusu olarak tarihsel bir değerdedir. *Chenbao (Sabah Postası – fukan – eki)* dergisinin ekinde yayımlanan bu yazı, daha sonra *Yeni Gençlik* başta olmak üzere birçok dergide basılmış, adeta 4 Mayıs Hareketi'ne katılan Çin gençliği elden ele bu yazıyı gezdirmiş ve okumuştur.³⁷⁴ Li'nin bu makalesinde Kropotkin'in karşılıklı yardım teorisinin etkilerinin sürdüğünü belirten Dirlik, daha sonra birçok Marksist eserin çevirisinde olduğu gibi Li'nin de bu yazıda ünlü Japon Marksist Kawakami Hajime'nin (1879 – 1946) çevirilerinden yararlanmışır.³⁷⁵ 4 Mayıs Hareketi'ne katılan gençlerin

372 Liste için bkz. A.e., s. 24.

373 A.e., s. 54 – 55.

374 A.e., s. 23-24.

375 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 46. Kawakami Hajime, köklü bir samuray ailesinden gelen, gençliğinde Hristiyan sosyalizmine ilgi duymuş daha sonra Sen Katayama'nın (1859 – 1933) etkisiyle Marksizme

Marksist teoriyi Kawakami'nin çevirileri üzerinden öğrendiklerini vurgulayan Dirlik, bu nedenle Çinli komünistlerin eğilimlerini belirleyeninin onun ekonomizm merkezli Marksist anlayışı olduğunu söyler.³⁷⁶

Ishikawa, Japonca'dan Çince'ye Marksist eserleri çeviren herkesin Marksist olmadığını vurgular. Yuan Quan'ın Kawakami çevirilerinden Çince'ye aktardığı eserler için bunu vurgular. Ayrıca bir dönem komünist harekete yakın olmuş Chen Puxian'ın (1891 – 1957) çevirilerinin Li'den bile daha etkili olduğunu söyler. Japonca'dan Marksist eserleri Çince'ye çeviren bir diğer kişi Dai Jitao'dur (1890 – 1949). Chen bir süre sonra Dai ise en başından beri GMD içindedir. Fakat bu dönemde çevirileriyle Çinli gençlerin Marksizme olan ilgilerini ateşleyen Dai'nin, daha sonra “Budist milliyetçi” olarak adlandırılabilir bir düşünceye evrildiği, GMD'nin sağ kanadının en ateşlilerinden biri olduğu ve 1949'da ÇKP zafer kazanınca intihar ettiğini söylemek gerekir. Chen de Tayvan'a kaçmıştır.³⁷⁷ Zaten Dirlik, Marksist çevirilerin Çinli komünistlerden çok bu dönemde GMD'li radikaller tarafından Japonca'dan Çince'ye kazandırıldığını söyler.³⁷⁸ Üstelik *Komünist Partisi Manifestosu*'nu Ağustos 1920'de Çince'ye

yönelmiş, öğretim üyeliği ve çevirilerden kazandığı gelirin neredeyse hepsini Japonya Komünist Partisi'nin faaliyetleri için harcamış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetersiz beslenme nedeniyle vefat etmiş, Japon komünist hareket içinde çok saygın bir kişidir. Hakkında bilgi için bkz. Gail Lee Bernstein, *Japanese Marxist: Kawakami Hajime, 1879-1946*, Harvard University Asia Center, 1976.

376 A.e., s. 48.

377 Gregory Adam Scot, “The Buddhist Nationalism of Dai Jitao”, *Journal of Chinese Religion*, Vol. 39, No. 1, 2011. https://en.wikipedia.org/wiki/Dai_Jitao. Erişim Tarihi: 11.08.2023. Ishikawa, a.g.e., s. 24.

378 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 104.

çeviren Chen Wangdao'ya (1891 – 1977)³⁷⁹, eserin Japoncasını veren ve çevirmesini rica eden Dai Jitao'dur.³⁸⁰

Bu dönemde, savaş ağalarına karşı GMD bir bütün olarak mücadele vermekteydi. Bu şartlar altında, güç birliği yapabilecekleri tüm unsurlarla yakın olmaları, onların düşüncelerinden etkilenmeleri ve ortak bir gelecek tahayyülünde bulunmaları doğaldır. Ne zaman ki savaş ağalarının yenileceği kesinleşmiş ve GMD ile ÇKP iktidar elitleri olarak bir paylaşım içine girmişlerdir, işte o zaman GMD kadrolarının hızla sağa kayarak ÇKP'yi düşman ilan ettiklerini görmekteyiz. Herhalde Carl Schmitt'in siyasetin doğasına ait olarak gördüğü “dost-düşman dikotomisi” burada devreye girmiştir. Ortak düşman ortadan kalkınca, GMD, iktidarı daha fazla paylaşmak ismediği ÇKP'yi “düşman”laştırmıştır. Eskiden mücadele ettiği düşmanlar ise kendisine tabii olunca, yeni “dost”lar haline gelmiştir. Bu açıdan GMD'nin içinde bulunan isimlerin daha sonra ateşli sağcılar olması siyasetin doğasına uygundur. Elbette “düşman”ın henüz toplumsal ve ekonomik manada yenilmediğini savunan GMD sol kanadı da partinden kopmuş, hızla ÇKP ile ortak bir hat örmüştür.

3.6.3. 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi'nin ÇKP'nin Kuruluşuna Etkisi

Eğer 4 Mayıs ve Yeni Kültür Hareketi olmasaydı, Çin'de Marksizm, Komintern'in müdahalesi ve Japon Marksist düşüncesinin etkisine rağmen kısıtlı bir çevrede kalabilirdi. Nitekim Komintern Çin'de bir sosyalist devrimden ziyade, ezilen ulusların anti-emperyalist mücadelesi bağlamında durumunu değerlendirmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra bütün

379 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 53.

380 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 50 – 51.

Avrupa'ya şâmil bir devrim düşüncesi Polonya'da işçilerin Bolşeviklere karşı millî refleksle hareket etmeleri, Almanya'da ise Rosa Luxemburg'un katledilmesiyle neticelenen başarısız devrim girişimiyle akamete uğramıştır. Bu şartlarda iyice yalnızlaşan Bolşevikler, Avrupa'ya devrimin bir süreliğine veda ettiğini düşünmüşler, Avrupa işçi sınıfının dünyadaki sömürüden elde edilen artık değerinin bir kısmını almasıyla, Lenin özellikle sendika ve sosyal demokrat partiler içinde bir "işçi aristokrasisi"nin varlığından bahsetmişti. Pratikte Avrupa solunun reformist eğilimleri ve işçilerin konformist tutumları karşısında Lenin, baş çelişkiyi ezen-ezilen milletler olarak ayrımı olarak tespit etmiştir. Dikkat edilirse "ezen millet" sadece burjuvaziyle değil, millet olarak, bir başka deyişle tüm emekçi sınıfları da içerecek şekilde tanımlanmıştır. Bu şartlarda emperyalist sömürüden Batı işçi sınıfının aldığı pay kesilmeden devrim ümidi Avrupa için yoktur. Devrim ancak "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayanlar" için söz konusu olabilir. Lenin, dünyadaki tüm anti-emperyalist temelli millî kurtuluş savaşlarını destekleyerek hem yalnızlığını aşmakta hem de Avrupa işçilerini yeniden devrimci rotaya sokacak olan nesnel şartların oluşmasını ummaktadır. Bu bağlamda Komintern'in Çin'e yaklaşımı ile Millî Mücadele döneminde Ankara'ya yaklaşımı arasında çok fark yoktur. Nitekim Komintern sadece ÇKP ile değil, aynı şekilde GMD ile de iş birliği yapmış, hatta ÇKP'nin tarihinde düştüğü en zor durumlar Komintern'in GMD'ye verdiği tavizler nedeniyle olmuştur. Çünkü Komintern, anti-emperyalist millî devrime GMD'nin öncülüğünü çok daha önemsemiş ve ÇKP'nin ancak GMD'nin müttefiki olarak, onu Sovyet Rusya'nın yanında hizalanmasına yardımcı olacak bir güç olarak görmüştür. 1949 Devrimi'ne kadar da Sovyetler Birliği'nin ana politikası her zaman

GMD üzerinden yürümüştür. Her ne kadar ÇKP'nin kuruluşunda Komintern'in müdahalesi yukarıda tartışıldığı üzere belirleyici önemde olsa da ÇKP'nin büyük bir güç olarak tecessüm etmesi Çin'in iç koşullarının bir ürünüdür.

1919'a kadar Çinli radikallerin ekseriyeti anarşist akımlara üye ya da sempatizandır. 1919-1920 yılları ise anarşist düşünceyi savunan birçok kişinin Marksist olarak dönüştükleri bir süreci tanımlar. Özellikle 4 Mayıs Hareketi ile sayıları hızla artan sosyalleşme kanalları; Çin'in koşulları, Bolşevik İhtilali, Karakhan Manifestosu vb. gibi durum ve olayların da etkisiyle, Marksist dönüşümün merkezi olmuşlardır.

Anarşist düşünce dairesi içinde olup daha sonra Marksist olan birkaç isimden bahsetmek bile yukarıdaki iddiayı destekler niteliktedir. Mao Zedong, Amerikalı gazeteci Edgar Snow ile yaptığı mülakatta "Pekin'de kütüphanede Li Dacao'nun (Dazhao) yardımcısıyken ...o sırada fikirlerim hâlâ karışıkı. Bir çıkış yolu arıyordum diyebilirim. Anarşizm üzerine broşürler okudum ve fazlasıyla etkilendim. Bana gidip gelen Cu Şünpey (Zhu Shunpei?) adlı bir öğrenciyle anarşizm ve Çin'de gerçekleştirme olanakları üzerine sık sık tartışırdık. O sırada anarşizmin önerdiği birçok şeyi benimsiyordum" der.³⁸¹ Yang Fencheng ise Mao Zedong için "1915'teki Yeni Kültür Hareketi'nden önce idealist felsefeyi benimseyen genel bir demokratı. Xinmin Enstitüsü'nün 1918'de kurulmasından önce zihin beden ikiliğine inanan, radikal devrimci bir demokrat oldu. 1921'de ÇKP'nin kuruluşundan önce ise Komünizmi benimseyerek felsefi olarak da Marksist materyalizme inanmaya başladı" demektedir.³⁸² Li Dazhao'nun üstünde Kropotkin'in düşüncelerinin

381 Snow, *a.g.e.*, s. 186.

382 Yang Fencheng, *Mao'nun İdeolojisi: Mao ve Düşünceleri Üzerine Batılı ve Çin'li Düşünürlerin Araştırmaları (1920-2007)*, İstanbul, Canut Yayınları, Çev. Yok, 2016, s. 60.

önemli bir etkisi vardır. Hatta Dirlik, Temmuz 1919'da *Weekly Critic*'te Li, "Sınıf Mücadelesi ve Karşılıklı Yardım" başlıklı makalesinde Marx'ın düşüncelerinin devrim için yetersiz olduğu, ancak Kropotkin'in karşılıklı yardım teorisiyle beraber Marx'ın sınıf mücadelesi teorisini birlikte yorumlamanın kritik olduğunu savunduğunu söyler.³⁸³ ÇKP'nin önderlerinden Peng Dehuai de gençliğinde anarşizme ilgi duyduğunu söyler.³⁸⁴ Chen Duxiu ise anarşist olmamakla birlikte, John Dewey ve Bertrand Russel'in etkisi altındaki bir lonca sosyalizmi versiyonunu seçmiş ve 1920'ye kadar Marksist olmamıştır.³⁸⁵ Nitekim Chen'in *Yeni Gençlik*'i Hu ile birlikte çıkarmalarını sağlayan da Dewey üzerinden belirli düşüncelerde ortaklaşmalarıdır.

4 Mayıs öncesinde de Çin'de önemli aydın ve gençlik kesimlerinin içinde olduğu organizasyonlar mevcuttur. Haziran 1919'da kurulan *Genç Çin Birliği* içinde taşradan Mao Zedong, Yun Daiying ve Zhang Wentian'ında üyesi olduğu millî bir örgüttür. Pekin'de ise Li Dazhao'yla birlikte birliğin üyelerinden olan Deng Zhongxia, Gao Shangde, Shao Shiyan, Huang Rikuei ve Zhang Guato'nun 1920'de Pekin Komünist Grubu'nun önde gelen üyeleri olmuşlardır.³⁸⁶

Benzer bir organizasyon, etki alanı Pekin ve Şangay'la sınırlı olmak üzere *Yurttaş Degisi Topluluğu* (*Guomin zhishe*) adıyla Ekim 1918'de Pekin'de kurulmuştur. Tüm gruplar içindeki en radikali olarak bilinen bu topluluk, 4 Mayıs döneminde Marksist çalışmaların propagandacısı olarak öne çıkan *Öğrenci Millî Kurtuluş Birliği*'yle yakın ilişki içinde olmuştur. Bir kısmı aynı zamanda *Genç Çin Birliği*'nin de

383 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 46.

384 Snow, a.g.e., s. 331.

385 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 7-8.

386 A.e., s. 158.

üyeleri olan ve daha sonra hepsi komünist hareket içinde yer alan Deng Zhongxia, Zhang Guatao, Gao Shangde, Huang Rikuei, Wu Tianfang ve Yi Keyi’i bu topluluğun önde gelen üyeleridir.³⁸⁷

1918’de Li Dazhao, üniversitede kütüphane ofisinde, siyasal gelişmeleri değerlendirmek için bir düzine kadar öğrenci ve öğretim üyesinin bir araya geldiği bir grup kurmuştur. 1918 sonunda Marx’ın *Kapital*’ini okuyarak tartışmaya başlayan grup, bu süreçle beraber yarı-resmî bir hüviyet kazanarak “Marksist Araştırma Topluluğu” adını almıştır. Chen Duxiu da 1 Mayıs 1919’da Li ile, *Yeni Gençlik* dergisinde özel bir sayı çıkartmıştır. Grubun düzenli takipçileri arasında Mao Zedong, Qu Qibai ve Chang Guatao ismi öne çıkan müdavimlerdir.³⁸⁸

1920’nin başlarında *Beijing daxue pingmin jiaoyu jiangyuantuan* (Pekin Üniversitesi Kitle Eğitimi Konuşma Grubu veya Pekin Üniversitesi Sivil Eğitim Ders Grubu) 4 Mayıs’ın mayalandığı en önemli organizasyondur.³⁸⁹ Ayrıca, Pekin Üniversitesi öğrencileri, Li’nin kırsal kesimdeki koşulları inceleme fikrini takiben komşu köylere seyahat etmeye başlamışlardır. Bu süreçte ayrıca ulusal ve uluslararası politikaları tartışmak için okuma kulüplerinde aydınlar, öğrenciler ve işçiler bir araya gelmişlerdir.³⁹⁰

387 A.e., s. 159.

388 Mao Zedong bu dönemde kütüphanede Li’nin yardımcısı olarak çalışmaktadır. Dışişleri Bakanlığına bağlı Rus Dili Enstitüsünde okuyan Qu Qibai Dışişleri Bakanlığına bağlı Rus Dili Enstitüsünde okumaktadır. İlk gençliğinde tutukulu bir Budist’tir. Chang Guatao ise Jiangxi-Hunan sınırında bir Hakka toprak sahibinin oğlu olan ve daha önce Dr. Sun’un Yuan’a karşı mücadelesi sırasında, isyancılar için silah kaçakçılığı yapmıştır ve grup kurulduğunda Pekin Üniversitesinde okumaktadır. Spence, a.g.e., s. 307.

389 A.e., s. 309. Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 159.

390 Spence, a.g.e., s. 309.

Li'nin *Marksist Araştırmalar Grubu* olarak bilinen komünist grubunun bir benzeri iki ay sonra Chen Duxiu, Li Hanjun, Shi Cuntong, Yu Xiusong (1899-1939), *Şangay Komünist Grubu*'nu oluşturmuşlardır.³⁹¹ Ishikawa, Çin belgelerinde sık sık *Marksist Çalışma Grubu* veya *Sosyalist-Komünist Parti* olarak anılan bu gruptan Rus belgelerinde *Devrimci Büro (Revoliutsionnoie byuro)* veya *Sosyalist Gençlik Birliği (Soyuz sotsialisticheskoi molodezhi)* olarak bahsedildiğini söyler.³⁹²

Mao Zedong, Liu Shaoqi (1898-1969), Ren Bishi (1904-1950), Xiao Jingguang (1903-1989), Chen Duxio, Li Da ve Li Hanjun Ağustos 1920'de kurulan *Yabancı Diller Enstitüsünde* rol almışlardır. Chen, Li Da ve Li Hanun zaten Pekin Üniversitesinin³⁹³ öğretim kadrosundadırlar. Eylül ayında İngilizce, Rusça, Japonca ile başlanmış, Almanca ve Fransızca eğitim de amaçlanmıştır. Yabancı Dil Enstitüsü gençleri hedef alırken, *Şangay Mekanik Birliği*'nin kurulması, işçi hareketine yönelik bir girişimin başlatılmasına işaret eder.

İzleyen birkaç ay içinde, Changsha (Hunan), Wuhan (Hubei), Jinan (Shandong) ve Guangzhou'da (Guangdong) benzer gruplar teşkil etmiştir. 1920'de Tokyo, 1921'de ise Paris'te aynı amaçlarla topluluklar kurulmuştur. Bütün bu örgütlenmeler, ÇKP'nin nüvesidir.³⁹⁴

Shandong'da iki önemli merkez Tianjin ve Jinan'daki radikaller de ÇKP'ye katılmışlardır. 1920-1921'de Zhou Enlai'nin de bir müddet bulunduğu Tianjin'deki öğrencilerden burslu olarak Fransa'ya gidenler, 1921-1922'de Zhou'nun

391 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 161.

392 Ishikawa, a.g.e., s. 157.

393 A.e., s. 171.

394 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 149.

önderliğinde Fransa'da ÇKP'nin bir parçası haline gelmişlerdir.³⁹⁵ Mao Zedong, Hunan Changsha'da üniversitede kurdukları *Yeni Halk Çalışma Topluluğu'nun* (*Xinmin xuehui*) ileride ÇKP'ye birçok önemli önder kadro kazandırdığını söyler.³⁹⁶ Nisan 1918'de kurulan; Mao Zedong, Cai Hesen (1895-1931) ve He Shuheng'in de içinde bulunduğu on dört üyeden oluşan bu topluluk 4 Mayıs döneminde oldukça öne çıkmış, Hunanlı radikallerin bu dönemdeki faaliyetleri sayesinde, hareket için Pekin kadar önemli bir yer haline gelmiştir. Ayrıca Hubei eyaletinde özellikle Wuhan'da belli gruplar müteşekkildir. Daha önce Pekin'de *Gazetecilik Cemiyeti* üyeleri olan Chen Gongbo, Tang Pingshan (1886-1956) ve Tan Zeitang ortak editör olarak Guanzhou'da *Guangzhou Kitleleri* (*Guangzhou gunbao*) adlı yayın organı çevresinde komünist örgütlenme çalışmalarında bulunmuşlardır.

1921'de kurulan Paris komünist hücresi, 1922'de kendi yayın organı olan *Gençlik* (*Shaonian – La Jeunesse*), *Çin Komünist Gençlik Partisi* merkezli olarak örgütlenmişlerdir. Dirlik'e göre ikisi de ÇKP'nin koludur. Ayrıca ÇKP'nin I. Kongresi'nden haberi olmayan bir grup da Cai Hesen'in çağrısıyla College de Montargis'te aynı ay parti kurmak için bir toplantı düzenlemişler, fakat ÇKP'nin kurulduğu haberi gelince Paris'teki komünist hücreye dâhil olmuşlardır.³⁹⁷ Fransa'da Çin devleti tarafından eğitim için gönderilmiş birçok öğrenci olmakla birlikte, yoğun bir Çinli işçi nüfusu vardır ve komünist hücre işçiler arasında da etkin çalışmalarda bulunmuştur. Fransa'daki bir diğer organizasyon ise Li Lisan

395 A.e., s. 163.

396 Snow, a.g.e., s. 181-182.

397 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 58-59.

ve Zhao Shiyan tarafından 1921’de kurulmuş olan *Emek Çalışmaları Birliği*’dir.³⁹⁸

Anarşist-sosyalist gençler ve aydınların dışında GMD üyesi olup daha sonra ÇKP’ye katılanlar da olmuştur. Zhejiang ve Hangzhou’dan öğrenciler, Li Hanjun ve Li Da gibi Japonya’dan dönen öğrenciler ile *Ulus (özellikle eki Uyanış)*, *Hafasonu Bakış* ve *İnşa* gazeteleri GMD’lilerin ÇKP’ye sempati duymasını sağlayan yayın organları olmuştur.³⁹⁹

1920 1 Mayıs’ı Çinli komünistler tarafından taşra kentlerinin yanı sıra Şangay ve Pekin’de de coşkuyla kutlanmıştır. Li’nin 1 Mayıs etkinlikleri çerçevesinde kaleme aldığı 1 Mayıs tarihi, Çin şehirlerindeki süreli yayınlarda ve günlük gazetelerde geniş çapta basılmış ve Li’nin ülke çapında üne kavuşmasını sağlamıştır. Bu dönemde ayrıca işçi sınıfı içinde örgütlenmenin ilk hamlelerini başlatan Şangay Komünist Grubu, *Emek Dünyası*, *Emeğin Sesi* ve *İşçiler* adlarını taşıyan yayınlar çıkarmışlardır.⁴⁰⁰

Değınmeden geçılmemesi gereken bir isim de Lu Xun’dur. 1917 itibariyle Çin’in aydın ve öğrenci kesimi üzerinde, yazdığı edebi formlar üzerinden fırtına estiren Lu Xun, 4 Mayıs Dönemi’nde okuyucu ve takipçilerinin Marksizme ilgi duymasında fevkalade bir rol oynamıştır. Mao Zedong ne zaman edebiyat ve sanat hakkında konuşsa mutlaka Lu Xun’dan övgüyle bahseder ve onu Çinli aydınlara örnek olarak gösterir.⁴⁰¹ Lu Xun, Çin halkını sarsmak, uyandırmak istiyordu ve hiç olmazsa “düşünerek” ölsünler, diyordu. Mao Zedong bu şıarı kitleler için dövüşerek ölme iradesi ve teorinin pratikten çıkarak tekrar pratiğe hizmet etmesi, bir diğer deyişle

398 A.e., s. 59.

399 Dirlik, *The Origins of Chinese Communism*, a.g.e., s. 161.

400 A.e., s. 150.

401 Mao’Nun Lu Xun ile ilgili düşüncelerine dördüncü bölümde değinilmiştir.

Marksist praksis felsefesi üzerinden yeniden kodlamıştır.⁴⁰² 1918'de Chen'in ısrarlı davetlerine daha fazla dayanamayarak *Yeni Gençlik*'te yazmaya başlayan Çin nesrinin büyük ustası, iğneleyici üslubuyla Konfüçyüsçülük başta olmak üzere Çin geleneksel düşünce dünyasına karşı başlattığı huruç ile *Yeni Kültür Hareketi*'ne damga vurduğu gibi,⁴⁰³ 1921'de yayımladığı *Ah Q'nin Gerçek Yaşam Öyküsü* ile komünist hareketin Çin'deki en büyük kült edebi eserini yazmıştır.⁴⁰⁴

Birbiriyle irtibat kuran bu hücrelerden ayrı olarak 1921 yazında Liqun'da *Bolşevik İçin* adlı bir grup ortaya çıkmış ve 1923 kışında Sichuan ilinde Wu Yuzhang ve Yang Angong'un da aralarında bulunduğu bir grup *Çin Genç Komünist Partisi*'ni kurmuş ve sonra ÇKP'ye katılmışlardır.⁴⁰⁵

4 Mayıs Hareketi sürecinde iyice politize olan Çin aydınları ve gençleri, Li Dazhao ve Chen Duxiu'nun kişisel itibarı ile kurdukları sosyal ağlar başta olmak üzere, birçok esnek örgütlenme modeli içinden geçerek nihayetinde demokratik merkezizetçilik ilkesine bağlı, disiplinli ve ideolojik olarak net bir siyasal partiye doğru akmaya başlamışlardır. Fakat siyasal ideolojinin Çin gerçekliğine uydurulması ve buna yaslanan bir strateji izlenmesi ise kolay olmamış, Komin-tern'in de dâhil olduğu sert klik mücadeleleri yaşanmıştır.

Görüldüğü üzere ÇKP kurulduğunda küçük burjuva aydınlardan oluşmaktadır. Bunların işçiler ve köylülerle tanışıklıkları GMD'den çok daha azdır.⁴⁰⁶ Robert C. North'a göre ÇKP, proletaryanın öncü partisi olarak tanımlanmasına

402 Spence, *a.g.e.*, s. 318.

403 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 190 – 195.

404 Eserin tanıtım ve özeti için bkz. <https://www.encyclopedia.com/arts/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/true-story-ah-q-ah-q-zheng-zhuan-lu-xun-1923>. Erişim Tarihi: 12.08.2023.

405 *ÇKP Tarihi*, *a.g.e.*, s. 59.

406 Wang, *a.g.e.*, s. 157.

rağmen 13 politbüro üyesinin hiçbiri proletarya kökenli değildir. Hatta dördü varlıklı toprak sahibi sınıfının en ileri gelenlerinden, biri küçük toprak sahibi-memur aileden, dördü varlıklı toprak sahibi sınıftan, ikisi alt sınıf köylü, ikisinin ise sınıfsal kökeni bilinmemektedir.⁴⁰⁷ Eğitim seviyeleri genellikle yüksektir. 9'u yüksek eğitim almıştır, üçü Japonya, ikisi Almanya ve biri de Fransa'da eğitim görmüştür. Sadece Chang Wentien San Fransisko'da Çince çıkan bir gazetede çalışırken California Üniversitesi kütüphanesinden faydalanmış, sekiz veya daha çoğu farklı zamanlarda Sovyetlerde eğitim almış, iki veya daha çoğu Sovyet enstitülerinde hizmet vermiştir.⁴⁰⁸

ÇKP üyelerinin birçoğu 4 Mayıs Hareketi döneminde sosyal ağlar üzerinden birbiriyle tanışmış öğrenci ve aydınlardan oluşmaktadır. Nitekim ÇKP'nin I. Kongresi'ne eyaletlerden katılanların hepsi, birbirleriyle üniversiteden ya da 4 Mayıs Hareketi'ndeki organizasyonlar üzerinden tanışmışlardır. Kurucu kadroların yaşam öykülerine bakıldığında ortak toplumsal kökler, sınıfsal özellikler ve dâhil bulundukları sosyal ağların etkisi hemen göze çarpar. Mao Zedong ile Cai Hesen'nin başını çektiği Chansha ekibinin bir diğer üyesi Cai Chang (1900-1990), Cai Hesen'in kardeşidir ve ağabeyi gibi üniversite mezunudur. Yang Kaihui (1901-1930) ise Mao'nun ikinci eşidir. Babası Yang Changji (1871-1920), Mao'nun Pekin Üniversitesinde en sevdiği hocadır. Ayrıca Yang Changji, Cai Hesen'in de hocası olmuştur. Ren Bishi, *Hunan Birinci Üniversitesinde* okurken bu grupla dost olmuştur. Hu Shuheng ise Mao'nun *Hunan Normal*'den sınıf arkadaşısıdır. Guangzho'dan babası Qing'in memurlarından olan Gongbo ve Tan Zhitang, Li Shifu'nun etkin

407 Robert C. Nort, "The Chinese Communist Elite", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, Vol. 227, Report on China, 1951, S. 67.

408 A.e., s. 68.

anarşist gruplarıyla ilişkilidirler. Tan ayrıca Pekin Üniversitesinde okumuştur, Chen ise 1921’de eğitim için ABD’ye gitmiştir. Li Hanjun, Li Da, Dong Biwu ve Wang Jingwei Japonya’da üniversite okuyan ve daha önce GMD’ye üye olan arkadaşlardır. Wang Hiuwu ise misyoner okulundan mezundur, komünist harekete katılımı eşi Li Da sayesinde. Zhou Enlai, Japonya’da okuduktan sonra Çin’e dönmüş, sonra Fransa’ya gitmiştir. Avrupa’daki komünistlerin lideridir. Seçkin bir aileye mensuptur. Deng Xioaping, Li Fuchun (1900-1975), Chen Yi (1901-1972), Nie Rongzhen (1899-1992), Li Lisan (1899-1967) ve Li Weihan (1896-1984), Zhou’nun çevresinde toplanmış, Fransa’da okurken komünist olmuşlardır. Liu Shaoqi ise Moskova’da üniversite eğitimi almıştır. Zhang Guatao Pekin Üniversitesi öğrencilerinden olarak Li Hanjun ile hareket etmiştir. Qu Quibai üniversitede olmasa da Pekin’de Dışişlerinin Rus Dili Merkezinde okumuş ve Pekin grubunun içinde yer almıştır. 4 Mayıs sürecinde çeşitli organizasyonlarda birbirleriyle tanışan ve komünist hücreler oluşturan diğer isimlerden yurarda bahsedildi. Hepsi öğrenci veya aydındır. İlk komünist kadronun içinde sadece Zhu De (1886-1976) ile Peng Dehuai daha sonra askerî okuldan mezun olmuşlardır; Zhu, haremi dahi olan zengin bir toprak sahibiyken okumalarının etkisiyle kendisini mücadeleye adamıştır. Zhu De, ayrıca Almanya Hannover ve Sovyet Rusya’da da eğitim almıştır.⁴⁰⁹ Zhang Tailei (1898-1927) ise eski eşkiya olarak Peng gibi yoksul köylülerden gelmekte. Chen Duxiu ve Li Dazhao ise dönemin tanınmış aydınlarıdır.

ÇKP’nin I. Kongresi’nin delegelerinden sadece Mao Zedong ve Dong Biwu, Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilan edildiği seremoniye katılmışlardır. İlk kadroların çok azı ÇKP’li

409 Snow, *a.g.e.*, s. 407.

olarak ÇHC'nin kuruluşuna şahit olmuşlardır. Bu kadroların büyük bir kısmı Chiang Kai Shek liderliğindeki GMD tarafından katledilmiş, bir kısmı ÇKP içindeki klik mücadeleleri neticesinde, geriye kalanlar ise ideolojik tercih ya da kişisel ikbal için saf değitirmiştir. Bu nedenle, özellikle GMD tarafından ÇKP'nin saldırıya uğradığı 1927 ile 1935 arası partinin önder kadrolarında değişim oldukça hızlıdır. Bu durum partinin kolektif bir önderlik sistemi oluşturmamasını oldukça engellemiş, sert siyasal koşullarla tecrübesizlik birleştiğinde, Parti yönlendirmelere ve klik mücadelelerine daha açık hale gelmiştir. 15 – 17 Ocak 1935'te toplanan ÇKP'nin Zunyi Konferansı tarihi önemlidir. Bu konferansın neticesinde Mao Zedong'un liderliği kabul görmüş ve ÇKP, Çin'in koşullarına uygun, bağımsız ve gerçekçi bir çizgiye oturmuştur. 1935'e kadar ÇKP'nin ayakta kalmasını sağlayan, ülkedeki keskin çelişkilerin ÇKP'nin varlığını adeta dayatması ve 1935 sonrası Partiye hâkim olan önderlerin zor zamanlardaki dirayetleridir.

Türkiye'de *Yeni Edebiyat*, *Millî Edebiyat* vb. tartışmalar yaşanmakla beraber bunlar daha ziyade kültürel elitler arasında yaşanmıştır. Elbette dört yüz milyonluk bir nüfusa sahip ve büyük şehirlerinin birçoğunda üniversite olan Çin ile Türkiye'yi bu açıdan mukayese etmek doğru olmaz. Neredeyse her bir eyaleti bir ülke büyüklüğünde olmasına rağmen, sosyal ağlar ve ortak yazı dili sayesinde birbirinden haberdar olan aydın ve gençlik kitlesinin varlığı burada belirleyicidir. Ayrıca Türkiye'de millî kurtuluş hareketlerine milliyetçiler ve onların silahlı politik örgütleri öncülük etmiş, oldukça kısa süreler dışında millî ordu parçalanmamış, alternatif veya isyancı silahlı birlikler kısa süre içinde bastırılmıştır. Merkezî otorite boşluğunda, bölgelerini savunmak ve millî bir direniş hareketine katkı koymak için Türkiye'de “kongre ve müdafaa-i hukuk cemiyetleri” dönemi belki bir

karşılaştırma imkânı verebilir. Fakat unutulmaması gereken, bu hareketlerin arkasında çoğunlukla İttihatçı kadrolar vardır. Yine bu hareketlerin toplumsal temelinde asker-sivil bürokratlar ve yerelde eşraf oldukça etkilidir. Yalnız Türkiye’de de merkezî otoritenin sarsıldığı ve Ankara’nın millî kurtuluş için ittifak yapabileceği tüm güçlere ihtiyaç duyduğu dönemde, siyasal alan da oldukça çoğullaşmış, birçok düşünce akımının temsilcisi ortaya çıkmıştır. 1923 itibariyle merkezî otorite ülke çapında tesis edildiğinde, kısa bir süre sonra siyasal çoğulluğa son verilmiştir. Çin’de bu süreç, ister istemez Türkiye ile mukayese edildiğinde çok daha uzun sürmüştür.

Türkiye’de komünist hareket, Sovyet Rusya ile stratejik iş birliği yapıldığı dönemde bile büyük baskılara maruz kalmıştır. Ülke içindeki sınıf çelişkileri, komünist partiyi destekleyecek kadar keskin değildir. Öncesinde güçlü bir anarşist-sosyalist gelenek de yoktur. Komintern ve Sovyet Rusya’nın da tercihi Kemalist Türkiye ile dostluğun sürdürülmesi yönünde olduğu için, komünist hareketin rejimle çatışmalı bir mücadele içinde olmasına taraftar olmamıştır. Çin ile Türkiye arasında kapitalist dünya ekonomisine eklenme sürecinden itibaren, benzerlik kurulamayacakların başında “komünist hareket” tarihi gelir.

3.7. ÇKP – GMD İttifakı: Sovyet Rusya Desteğinde ve Komintern Gözetiminde *Birleşik Cephe*

ÇKP’nin kurulduğu süreçte şüphesiz Dr. Sun hayatının en zor dönemlerinden birini yaşamaktadır. Qing’i yıkmışlar ama bu sefer de ülke savaş ağaları arasında parçalanmış ve ülkenin millî birliğini tesis edecek bir güç merkezi oluşmamıştır. Sun, savaş ağalarından hangisinin işine geliyorsa onun himayesinde bir müddet bulunduktan sonra,

çeşili siyasal denemelerden bulunmuş fakat bir sonuç alamamıştır. Ülkenin birleşmesini ve bağımsızlığını sağlayacak bir güç merkezine acilen ihtiyaç vardır, fakat GMD'nin bunu sağlayabilecek askerî, mali ve kitleler içinde örgütlü gücü yoktur. Sovyet Rusya'nın birleşik, bağımsız ve kendisiyle müttefik bir Çin'e ihtiyacı her geçen gün daha yakıcı bir ihtiyaç haline gelirken, ÇKP'nin de kitlelerle bağ kurmak için güçlü bir siyasal merkeze ve bu merkez tarafından sağlanacak araçlara ihtiyacı vardır. Böylece GMD ve ÇKP'nin anti-emperyalist temelde demokratik siyasal elitlerin kuracağı ittifak için şartlar hazırdır. Komintern bu sürecin gözçüsü, Sovyet Rusya ise destekçisi olarak önemli bir rol oynamıştır.

Ocak 1918'de GMD'nin yayın organları Bolşevik İhtilali'ni kutlayan haberler yaptılar. Birkaç gün sonra da Sun Yat-sen Lenin'e tebrik telgrafi çekmiştir.⁴¹⁰ Nitekim Bolşeviklerin zaferi ve Karakhan'ın açıklamaları Çin'i en azından Rusya hattında rahatlatmıştır. Bu nedenle Sun Yat-sen Bolşeviklerden şüphesiz ki memnundur.

1920'lerin başında Kanton ve Şangay arasında mekik dokuyan Sun Yat-sen, 1921-1922 yıllarında Guandong Savaş Ağası Chen Jiongming'in koruması altında eski Pekin Parlamentosu'ndan geriye kalanlar tarafından ilan edilen Çin Halk Hükümeti'nin başkanı seçilmiştir. Fakat Sun, bölgeyi Çin'i birleştirmek için bir üs haline getirmek isteyince Chen tarafından Guandong'dan sürülmüştür.⁴¹¹

Komintern temsilcisi Maring, Sun'ı 1921'de millî birleşme hareketini koordine etmeye çalışırken ziyaret etmiş ve prensip olarak ilişkileri sürdürme kararı almışlardır. Ocak 1923'te

410 Spence, *a.g.e.*, s. 305.

411 A.e., s. 334.

Sovyet diplomatı Adolf Joffe ile görüşen Sun, nihayet Sovyet Rusya ile aralarında bir mutabakat bildirisi ilan etmiştir. Çin’de sosyalizmin veya Sovyet hükümeti kurmanın nesnel şartlarının olmadığı, Çin’in ulusal birlik ve tam bağımsızlığının sağlanmasının önlerindeki tarihsel görev olduğu ve Komintern’in her türlü desteği bu amaçla sağlayacağı bildirilmiştir.⁴¹² Aslında alınan bu karar ÇKP 2. Kongresi’nin saptamalarıyla uyumludur. Temmuz 1922’de Şanghay’da yapılan, 21’i işçi 192 parti üyesini temsilen 12 delegenin katıldığı 2. ÇKP Ulusal Kongresi’nde, Parti önüne anti-emperyalist, anti feodal demokratik devrimci mücadele görevini koymuştur.⁴¹³ Bu ÇKP’nin “sosyalist devrim” değil “demokratik devrim” stratejisini benimsediğini gösterir. Alınan bu kararlar birlikte, ÇKP üyeleri şahsi katılımlarla GMD’ye üye olmuşlardır. Örgütlerin yan yana gelmesiyle kurulacak bir çatı ittifakı için Dr. Sun ve GMD yönetimi hazır değildir.⁴¹⁴

Çin’de savaş ağalarının mücadeleleri içinde dengeler sürekli olarak değişmektedir. Bu anlaşmadan iki ay sonra savaş ağası Chen Jiongmıng (1878-1933) Guangzhou’dan çıkmak zorunda kalmış, Şangay’dan tekrar Kanton’a geçen Sun; Yunnan, Guangxi, Hunan ve Henan’dan gelen askerî birlikleri tek çatı altında toplamış ve bu sefer silahlara kontrol eden gücü kendisinde ve GMD’nin elinde toplamak için *Generalissimo* olarak ordunun da başkomutanı ilan edilmiştir.⁴¹⁵

Sovyet Rusya bir yönüyle daha önce ifade edildiği üzere “emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşları”nı destekleme siyaseti, diğer taraftan da Mançurya’da baskın güç haline gelen ve Rus Uzakdoğusu’na komşu anti-komünist

412 A.e., s. 334-335.

413 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 62.

414 A.e., s. 73.

415 Spence, a.g.e., s. 335.

bir hareket olarak, 1905'te Çarlık'ı mağlup etmenin verdiği özgüvenle hareket eden Japonya'ya karşı, birleşik Çin'i ve Çin Doğu Demiryolu'nun kontrolünü jeo-stratejik açıdan çok önemsemiştir.

ÇKP içinde ise Chen Duxio, daha sonra GMD ile ittifakı sürdürmek için her türlü tavizi verecek olmasına rağmen, müteredditken, Li Dazhao ittifakı açıktan desteklemiş ve ağırlığını koymuştur. Chen'in "sınıf" temelli itirazlarına karşı Li, "millî kurtuluş ve demokratik devrim" stratejisinin önceliğine vurgu yapmıştır.⁴¹⁶ Nitekim ÇKP – GMD ittifakı ÇKP'nin 12-20 Haziran 1923'te Guangzhou'da 3. Ulusal Kongresi'nde karara bağlanmıştır.⁴¹⁷

O gün ittifaka "sol" siyasetlerle karşı çıkanları ittifakın bozulması gerektiğinde ise oldukça "sağ" eğilimli hareket etmişlerdir. Bu da aslında tarihte "sol" ve "sağ" olarak kendisini ortaya çıkaran oportünizmin bu iki kanadının birbiriyle aslında aynı temelde hareket ettiğine bir örnektir. Tarihsel şartlar içinde "sol" tavır ortaya koyarak günün devrimci görevini reddeden bakış açıları, aslında devrimi reddetmek için soldan konuşmakta ve esas sağcılar olmaktadırlar. Benzer bir durumu Türkiye'de 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi içinde yaşanan tartışmalarda da görmek mümkündür.

6 Ekim 1923'te Kanton'a varan Komintern temsilcisi Michail Markovich Borodin (Michael Gruzenberg) (1884-1951) Sun tarafından GMD'ye danışman olarak atanmıştır.⁴¹⁸ Aslında Borodin'in görevde bulunduğu süre içinde ÇKP'ye patronaj uyguladığı, ÇKP ile GMD arasındaki ilişkileri belirlediği ve GMD'ye yapılacak olan yardımları koordine ettiği söylenebilir.

416 A.e., s. 337.

417 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 73.

418 A.e., s. 74. Spence, a.g.e., s. 337.

Chen Jiongmin'in tekrar Kanton'a saldırma ihtimali belince Borodin, Sun'a radikal önlemler almasını teklif etmiştir. İşçi ve köylülere orduya dâhil etmenin önemini vurgulayan Borodin, bunun için günde sekiz saat çalışma, asgari ücret ve büyük toprak ağalarının mülklerine el konulması durumunda işçi ve köylülerin kitleler halinde destek vereceklerini söylemiştir. Sun, müttefiki olan askerî grupları ürkütmemek için bu programı başlatmamış ama GMD'nin Kongresi'nde demokratik devrimin programı için kararlar alınacağını belirtmiştir. Borodin, demokratik devrim ile ülkeyi birleştirme mücadelesinin bir arada olmasını savunurken, Sun en geniş ittifakı kurarak, iktidar gücünü ele alınca demokratik devrimi gerçekleştirme eğilimindedir.⁴¹⁹

Kongre öncesinde denizaşırı müttefikler Sun'a "Sovyetleştirildiği"ni söylerken, Sun eğer ittifakı desteklemezlerse kendisinin ÇKP'ye katılacağını söyleyerek yanıt vermiştir. Borodin'in Yahudi kökenlerine atıf yaparak adını soran özellikle Amerika'daki Çinlilere Sun, "Lafayette" cevabı vermiştir.⁴²⁰

20-30 Ocak 1924'te, yüzde 15'i komünistlerden oluşan 165 delege ile Guangzhou'da toplanan Guomindang'ın I. Millî Kongresi'ne Sun Yat-sen başkanlık etmiştir. Sun Yat-sen Li Dazhao'yu kongre başkanlık divanı üyeliğine atarken

419 A.e.

420 A.e. Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, kısaca Marquis de Lafayette (1757 – 1834), Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikalılarla beraber savaşmış, bağımsızlık sürecinde önemli rol oynamış, Amerikan-Fransız Dostluğu'nun sembol ismidir. Fransa'nın desteği olmadan Amerikalıların bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştıramayacakları düşünülür. Nitekim Sun da Sovyet Rusya olmadan Çin'in millî birleşme ve bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşamayacağını da böylelikle vurgulamıştır.

komünist Tang Pingshan da kongrede GMD Geçici MYK adına bir çalışma raporu sunmakla görevlendirilmiştir.⁴²¹

Kongre’de Lenin’in vefat haberi duyurulması üzerine Sun, “Büyük Adam” olarak Lenin’i andıktan sonra “Ben gösterdiğin yolda ilerlemek istiyorum ve düşmanlarım buna karşı olsa da halkım beni selamlayacaktır” demiştir.⁴²²

Kongre’de Üç Halk İlkesi “anti-emperyalist milliyetçilik, demokrasi ve sosyalizm” olarak revize edilmiştir.⁴²³ Demokrasi”, demokratik hakların bütün sıradan halk tarafından kullanılmasını, “halkın iyi geçim koşullarının sağlanması” ilkesinin yerini “toprak mülkiyeti sahipliğinde eşitliği” ve “sermayenin düzenlenmesi” ilkesi açıklıyordu. Sun’un demokrasiye yönelik önceki elitist bakışı ve kalkınmacılıkla sınırlı ekonomik anlayışıyla mukayese edildiğinde programın iyice sola kaydığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Sun, 1960’lı ve 1970’li yıllarda çok kullanılan “Toprak İşleyenindir” sloganını ortaya atmıştır.⁴²⁴ Mao Zedong 22 Nisan 1945’te yaptığı bir konuşmada, Dr. Sun’un “Guomintang’ın milliyetçilik ilkesi ikili bir anlam taşır. Birincisi ‘Çin milletinin kurtuluşu, ikincisi Çin’deki bütün milliyetlerin eşitliğidir’ ve Guomintang Çin’deki bütün milliyetlere kendi kaderlerini tayin etme hakkı tanıdığını, emperyalizme ve savaş ağalarına karşı devrim zafere ulaştığında özgür ve birleşik bir Çin Cumhuriyeti kurulacağını resmen ilan eder” dediğini aktarır.⁴²⁵ Gerçekten de ırkçı vurguları yüksek Han milliyetçiliği ile başlayan süreçte, önce 5 milletli cumhuriyet, sonra ise homojen olarak tahayyül edilen “Çin milleti”

421 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 75.

422 Spence, *a.g.e.*, s. 338.

423 A.e., s. 338 – 339.

424 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 75.

425 Mao Zedong, “Koalisyon Hükümeti Üzerine (22 Nisan 1945), *Seçme Eserler Cilt III*, a.g.e., s. 317.

vurgularından sonra bu Kongrede “Çin milleti”ni farklı milliyetlerden oluşmuş ve tarihte ortak yaşama iradesi ortaya koymuş siyasal bir kimlik olarak sunarak, Sun’un milliyetçi düşüncesinin evrimi dikkat çekicidir. Doğal olarak bu son tanımı, GMD içindeki sağcılar, zorunlu gördükleri *Birleşik Cephe*’nin varlığı için “şimdilik” suskun karşılamışlar ama 1927 sonrası tekrar Han’ı merkez alan bir milliyetçiliğe evrilmişlerdir. Doğumunun 150. yılı hem Çin hem de Tayvan’da kutlanan Sun Yat-sen’in “gerçek mirasçısı” olarak Xi Jinping’in ÇKP’yi vurgulaması⁴²⁶, Çin demokratik devrim programı olan *Üç Halk İlkesi*’nin bu Kongrede geçirdiği revizyon ile doğrudan alakalıdır. Gerçekten de Çin Komünist Partisi, arada belli sapmalar olmakla birlikte günümüze kadar *Üç Halk İlkesi*’ni temel alan bir siyaset izlemiştir.

Kongrede “Sovyetler Birliği ile ittifak, ÇKP ile iş birliği, köylülere ve işçilere yardım” GMD’nin üç siyaseti olarak belirlenmiştir.⁴²⁷ Kongrede Li Dazhao, Tang Pingshan, Lin Zuhan (Boqu) (1886-1960), Qu Qubai ve Mao Zedong, üye sayısının dörtte birini oluşturan Merkez Yönetim Kurulu asil veya yedek üyeliklerine seçildiler.⁴²⁸

Sovyetlerin askerî olarak GMD’yi desteklemeye başlamasıyla beraber Wampoa Akademisi kurulmuş, GMD delegasyonu Moskov’a giden Chiang Kai Shek, burada askerî organizasyon konusunda çalışmalar yapmış ve Sun tarafından Akademinin başına getirilmiştir. ÇKP önder kadrolarından Zhou Enlai de Akademinin siyasi komiseri olarak

426 Bkz. Xi Jinping, “Speech at the Conference to Commemorate the 150th Anniversary of the Birth of Dr. Sun Yat-Sen”, <https://interpret.csis.org/translations/speech-at-the-conference-to-commemorate-the-150th-anniversary-of-the-birth-of-dr-sun-yat-sen/> Erişim Tarihi: 14.08.2023.

427 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 75.

428 A.e.

başkan yardımcısı görevini üstlenmiştir.⁴²⁹ Akademinin kuruluğu ile binlerce subay ve asker yetiştirmeye başlayan Çin Halk Hükümeti, Sovyetler'den gelen maddi yardımla da orduyu teçhiz etmeye başlamış ve ülkeyi birleştirecek harekât için hazırlıklarını hızlandırmıştır.

ÇKP de bu ittifak sürecini kitlelerle bağ kurmak açısından oldukça verimli değerlendirmiştir. Özellikle *Birleşik Cephe*'nin iktidarda bulunduğu başta Guangzho olmak üzere, bütün bölgelerde hükümet araçlarını kullanabilen ÇKP; işçi ve köylü kesimlerle tarihindeki en rahat bağları bu dönemde oluşturmuştur. Özellikle Şanghay'da işçilerin anti-İngiliz ve anti-Japon grevleriyle birlikte ülke çapında 1925 30 Mayıs'ta başlattıkları *Büyük Devrim* adlı ayaklanma, ÇKP'nin büyümesinde son derece önemli bir süreçtir. İngilizlerin grevci işçi ve onlara destek veren öğrencilere karşı katliama varan silahlı müdahaleleriyle bütün ülkeye yayılan grev ve protesto dalgasına ÇKP öncülük etmiştir. Nitekim ÇKP'nin Ocak 1925'te 994 olan üye sayısı Ekim ayında 3000'e, Aralık'ta ise 10.000'e yükselmiştir. Bu büyümenin özellikle grevleri sürükleyen işçi önderlerini barındırması da ayrıca önemlidir.⁴³⁰

Bu olaylardan birkaç ay önce, 12 Mart 1925'te, Çin demokratik devriminin lideri Sun Yat-sen vefat etmiştir. 30 Mayıs olaylarının üstünü örttüğü fakat alttan alta kaynayan büyük bir klik mücadelesi GMD'yi beklemektedir. Bu dönemde kazanılan askerî zaferlerle ülkeyi birleştirmeye yönelik inancı oldukça artan GMD, ÇKP ile ilişkileri önce farklı bir seviyeye çekme, daha sonra ise *Birleşik Cephe*'yi dağıtma kararı almıştır.

429 Spence, *a.g.e.*, s. 338.

430 *ÇKP Tarihi*, *a.g.e.*, s. 81.

Sun'un ölümünden sonra GMD liderliği için muhtemel üç aday Hu Hanmin (1879 – 1936), Liao Zhonkai (1877 – 1925) ve Wang Jingwei öne çıkmıştır. Wang, Madam Sun Yat-sen tarafından desteklenen “sol kanat” liderlerindedir. Liao Zhonkai de işçi hareketlerine GMD içinde önderlik etmiş, sol kanadın en radikal temsilcisi olarak bilinmektedir.⁴³¹ Sağ kanadın henüz GMD’nin içindeki fraksiyonlara hükmedecek karizmatik bir lideri yoktur. Yalnız Liao’nun 20 Ağustos 1925’te suikaste kurban gitmesiyle gözler Hu Hanmin’e ve sağ kanada çevrilmiştir. Kısa süre tutuklu kalan Hu Hanmin geçici olarak yurt dışına çıkmış, Kanton’da zaten çok güçlü olan “sol”culardan duydukları rahatsızlık ve cinayet şüphesi nedeniyle sağ kanat mensupları da Şangay’a ve Pekin’e taşınmışlardır.⁴³² Bu durum, öğrenci ve işçi hareketlerinin merkezlerinden olan bu iki kentte siyasal ağırlığın sağa kaymasına neden olacak bir sonuç doğurmuştur. Ayrıca, 1920’lerin başında Bolşeviklere oldukça sempatiyle yaklaşan ama Sun’un kendisinden sonra liderliğini işaret etmemesi nedeniyle kızgın olan Hu Hanmin istikrarlı bir biçimde bu süreçte sağa doğru kaymıştır.⁴³³

Aslında bu ilk olay bile Dr. Sun’un yokluğunda hiçkim-
senin GMD içindeki klikleri bir arada tutabilecek saygınlık
ve karizmaya sahip olmadığını da göstermiştir. Bir müddet

431 Martin C. Wilbur, *Nationalist Revolution in China 1923-1928*, Cambridge University Press, 1983, s. 27.

432 Gray, *a.g.e.*, s. 211.

433 Spence, *a.g.e.*, s. 343. Bu arada Hu Hanmin 1928’de Finans Bakanı Sun Ke ile Türkiye’ye gelmiş ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. Kemalist Devrim’in milliyetçi düşüncesini ve modernleşme hamlelerini öven Hu, Kemalizmin Çin için örnek olabileceğini belirtmiştir. İleriki sayfalarda Hu’nun ve GMD’nin Kemalizme bakışı tartışılmıştır. Bkz. Necati Demircan, “Interaction Between Two Republics: The Republic of Turkey and Republic of China (1923-1949), *Belt & Road Initiative Quarterly*, 3(1), 2021-2022, s. 33.

sonra ÇKP'ye yönelik GMD saflarından başlayacak saldırılar, aslında GMD'nin kendi içindeki siyasal elitlerin ve onlara bağlı kliklerin de çatışması anlamına gelmektedir. Bu çatışma ortamı içinde, siyasal düşünceleri net olarak bilinmeyen fakat Sun'la çok yakın olmuş ve Madam Soong'un kız kardeşiyle evlenmiş Chiang, silahlara hükmetme gücüyle birbiriyle çatışan sivil siyasetçilerin üzerine çıkmıştır. Nitekim doğaldır, her zaman olmasa da tarihte, askerî eylemlerin belirleyici olduğu dönemlerde üniformalı liderler bir adım önde olmuşlardır ya da sivil de olsalar artık üniforma giyen "commandante"lere dönüşmüşlerdir.

Chiang bir süre sonra GMD içinde yeni bir oluşum liderlerinden biri olarak öne çıkmaya başlamıştır. Eski anarşist liderlerden, şimdinin en keskin sağcısı ve ünlü bir yatırımcıya dönüşerek GMD'nin faaliyetlerinin finanse edilmesinde kritik rol oynayan Zhang Renjie; GMD'nin ilk lider kadrosunun en büyük isimlerinden ve Yuan Shikai'nin emriyle suikaste kurban giden Chen Jimei'nin yeğenleri Chen Guofu ve Chen Lifu; Taiping isyanının merkezindeki Huang ailesine mensuptur ve bu yüzden büyük zorluklar yaşamış, fakat ABD'de aldığı burslu eğitim sayesinde önemli bir diplomat ve iki dönem eğitim bakanı olarak görev yapmış olan, Chiang'ın yeminli kan kardeşi Huang Fu ve Sun Yat-sen'in düşüncelerinin "sağ" yorumunu yaparak Sun'u evrensel siyasal akımlardan ve özellikle sosyalizm ile olan bağlarından koparan Dai Jitao ile çevrelerindeki geniş halkanın merkezindeki çekirdek grubu oluşturmuşlardır. Dai, 1925 yazında iki kitap yayımlamıştır: *San mǐn zhūyì zhī zhéxué de jīchǔ* (Üç Halk İlkesi Felsefesinin Temeli) ile *Guómín gémìng yǔ zhōngguó guómíndǎng* (Ulusal Devrim ve Çin Milliyetçi Partisi). Dai bu kitaplarda Üç Halk İlkesi ve GMD'nin tek doktrin – tek parti olarak varlığını savunmuş ve farklı bir

ideolojiyi taşıyan bir partinin üyelerinin GMD içinde yeri olmadığını söyleyerek ÇKP'lilere ağır sözlerle yüklenmiştir.⁴³⁴ Ayrıca Sun'un dünya görüşünü geleneksel Çin felsefesi içinde açıklamaya çalışmıştır. Bu grup GMD içinde Zhejiang kligi olarak bilinir. Chiang'ın, Wampoa Akademisi'ne kayıt almak için aşağı Yangzhe eyaletlerinde Chen Guofu'yu görevlendirmesi grubun geleceği için çok önemli bir adım olmuştur. Komünistlerin dikkatini çekmeden, Sovyet uzmanlarla oldukça uyumlu bir şekilde yürütülen ilişkiler sırasında dört bin civarı, ileride Chiang'ın en radikal destekçileri olacak subay adayları, Chen'in aracılığıyla Akademi'ye kaydedtirilmiştir.⁴³⁵ Ayrıca Whampoa Harbiyelileri arasında bir grup "Sun Yat-senizm Araştırma Topluluğu" kurmuşlardır. Anti-komünist olan bu Harbiyeliler Dai Jitao'nun düşüncelerinden beslenerek Sun Yat-sen düşüncesini kabul etmişlerdir. Ayrıca, Sovyet tipi yapılanmaya karşı, daha üniter bir yapının savunucularıdır ve bu düşüncelerini Akademi'de yaymışlardır.⁴³⁶ Bununla beraber ordunun askerî başarıları karşısında teslim olarak Millî Ordu'ya katılan savaş ağaları ve onların askerlerinin sol eğilimlerden ne kadar uzak olduğu tartışmasızdır. Bu yeni katılımcılar Akademideki sağcı subay ve Harbiyelilerin yanında saf tutmakta tereddüt etmemişlerdir.⁴³⁷

Bu sıralarda Şangay'da toplanmış bulunan veteran sağcılar da bir örgütlenme içine girmiştir. Hu Hanmin'in başını çektiği grup "Western Hills" adı verilen yerde, Sun Yat-sen'in kabri başında toplanmışlardır. Daha önce Sun Yat-sen'e etmiş oldukları bağlılık yeminini tekrarlayan grup, komünistleri

434 Wilbur, *a.g.e.*, s. 33.

435 Gray, *a.g.e.*, s. 213.

436 Spence, *a.g.e.*, s. 343.

437 A.e.

partiden atmaya ve Parti merkezini Kanton'dan Şangay'a taşımaya söz vermişlerdir. GMD içindeki sağ kliğin oluştuğu bu yeni oluşum "Western Hills" adını almıştır.⁴³⁸

Western Hills'in taleplerine karşı sol kanadın lideri ve Çin Millî Hükümeti'nin başkanı olan Wang Jingwei ile hareket eden Chiang⁴³⁹ aslında ince bir taktik izlemiştir. GMD'nin 1- 19 Ocak 1926'da toplanan II. Genel Kongresi'ndeki 278 delegenin 168'i solcu ya da komünisttir. Sadece 65'i merkezde, 45'i ise sağ kanatta kendisini tanımlamıştır. GMD MK'sının 36 üyesinin 7'si komünist 14'ü sol kanattan seçilmiştir. Merkez Yürütme Kurulu'nun 9 üyesinden ise 3'ü komünist, 3'ü de GMD sol klik mensubudur.⁴⁴⁰ Bununla beraber Borodin, komünistlerin hiçbir yerde 1/3 oranını geçmeyeceği yolunda Chiang'a garanti vermiştir.⁴⁴¹

GMD Kongresi'nden zayıf çıkan sağcılar, artık komünistlere karşı tek başlarına üstünlük kuramayacaklarının farkındadır. İşte tam da bu sırada Chiang'ın komünistlere karşı hamlesi gelmiş, böylece emektar ve gazi olarak ağırlıkları olan sağ grubun içindeki bütün isimleri, Chiang'ın liderliğinde birleştirmesi için fırsat doğmuştur.

Türkiye'de de Atatürk'ün ölümünden sonra CHP içinde sağ Kemalistlerin gün geçtikçe ağırlıklarını arttırdıkları söylenebilir. Zaten "Kadro" dergisi etrafında kümelenmiş "sol Kemalistler" birkaç aydından müteşekkil ve Atatürk'ün koyduğu sınırları zorlamaya teşebbüs etmeyecek kişilerdir. Özellikle Memduh Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreteri olmasıyla güçlenen sağ Kemalistlerin içinden bir grup 1946'da DP'yi kurarken, bir kısmı da CHP'de kalmış ve ağırlıklarını

438 A.e., s. 343. Gray, *a.g.e.*, s. 219.

439 A.e.

440 Wilbur, *a.g.e.*, s. 33.

441 Spence, *a.g.e.*, s. 343.

korumuşlardır. Ancak DP'ye karşı özellikle 1955 sonrası CHP'nin sert muhalefete başlaması ve 1960 İhtilali'nden sonra doğan siyasal iklim içinde Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu gibi aydınlardan etkilenen ikinci kuşak sol Kemalistler ortaya çıkmışlardır. Her iki partide de sağ eğilimlerin bir süre sonra hâkim olması, bu partilerin burjuvaziye dayanan sınıfsal karakterleriyle doğrudan ilgilidir.

3.7. “Zhongsan Savaş Gemisi Olayı”ndan 1927 Katliamına: *Birleşik Cephe'nin Dağılması* ve GMD İçinde Siyasal Elitlerin Çatışmaları

GMD II. Kongresi solun zaferi gibi gözükse de aslında büyük bir silahlı güce önderlik eden ve Merkez Yürütme Kurulu'na seçilen Chiang Kai-Shek esas avantajlı olandır. Nitekim 1926'da Sovyetler Birliği içinde Stalin'in sert iktidar mücadelesi içinde olduğunu iyi tahlil eden Chiang, ÇKP'nin belini kıracak ama ihtiyaç duyduğu Sovyet askerî desteğinin de en azından kısa bir süre daha devam etmesini sağlayacak bir strateji izlemiştir. Nitekim Kongre'den daha iki ay sonra 20 Mart 1926'da meydana gelen Zhongsan Savaş Gemisi olayı ile Chiang harekete geçmiştir.

20 Mart 1926'da bir komünist subayın yönetimindeki Zhongsan Savaş Gemisi, şafaktan önce Whampoa Adası açıklarında aniden belirince Chiang ve yandaşları bunu bir kaçırma olayı olarak ilan etmişler ve komünistlere karşı harekete geçmişlerdir. Kanton'da sıkıyönetim ilan eden Chiang, önemli kamu binalarına kendisine bağlı askerî öğrencileri ve polisleri yerleştirmiş, işçilerin gözcülerini etkisiz hale getirtmiş, şehirde bulunan otuzdan fazla Rus danışmanı tutuklatmış, ÇKP Siyasi Komiserlerini gözaltına aldirmiş ve ÇKP'ye bağlı gazetelerin yayınıni askıya aldirmıştır. Birkaç

gün sonra baskıları hafifleten Chiang, Sovyetler Birliği ile ittifaka hâlâ inandığını açıklamıştır.⁴⁴²

Bu olaylar yaşanırken Mao Zedong, Zhou Enlai ve Chen Yannian (1898-1927) karşı saldırı teklifinde bulunmuşlardır. Aslında bu teklif kabul görse, başta Guangzhong olmak üzere birçok bölgede askerî denge ÇKP ve sol GMD'den yanadır. Buna rağmen Parti lideri Chen Duxio ve Sovyet danışmanlar N.V. Kuibyshev (1893-1937) ile Borodin daha çok taviz vererek Chiang'ı yatıştırmayı seçmişlerdir.⁴⁴³ Esasen “baskın basanıdır” şiarının en çok karşılık bulduğu yer herhalde 1926 – 1927 Çin'idir. Komintern'in engellemeleri ve onun sözünden çıkmayan liderliğin sekte tutumundan kaynaklanan gecikmelerin bedelini ÇKP çok ağır ödemiştir.

Borodin, Chiang'la yeni bir anlaşma yaparak ÇKP'nin hiçbir hükümet bürosuna başkanlık edemeyeceğini, hiçbir GMD'linin ÇKP'ye üye olamayacağını, ÇKP'ye iletilen Komintern emirlerinin GMD'ye de bildirileceğini, mevcut tüm ÇKP üyelerinin listesini GMD Yürütme Kurulu'na vereceklerini teminat altına almıştır. Aslında Sovyetlerde Stalin'in en kritik iktidar mücadelesi sınavını verdiği bu dönemde Komintern'in Kanton'dan çekilmeyi göze alamayacağını düşünen Chiang, ÇKP açısından çok tehlikeli şartları Borodin'e kabul ettirmiştir.⁴⁴⁴ Mao ve arkadaşları ise Sovyet Rusya'nın millî çıkarı söz konusu olduğunda ideolojik yakınlıklardan ziyade reel-politik duruma göre ne kadar esnek olabileceğini görmüşlerdir. Çin komünistlerinin ÇKP'ye dışarıdan herhangi bir dayatmada bulunulmasına şiddetle karşı çıkmaları, Sovyetler Birliği'nin dünya sosyalist hareketinin bir nevi “büyük ağabeyi” rolünü reddetmeleri ve kuvvetli

442 A.e., s 344

443 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 87.

444 Spence, a.g.e., s. 344.

milliyetçi tavırlarında bu olayın ve akabinde Komintern'in hatalarının payı büyüktür.

Gücünü pekiştiren ve artık ülkeyi birleştirmek için askerî yeteneği kazandığını düşünen Chiang için *Birleşik Cephe*'yi sürdürmesi için bir neden kalmamıştır. Zaten bu süre içinde ÇKP'yi hükümet ofislerinden ve askeriye den mümkün oldukça uzaklaştırmayı başarmıştır. Chiang'ın temsil ettiği güçlerin sınıfsal kompozisyonu zaten Sovyet Rusya ve ÇKP ile uzun erimli bir ittifaka müsait değildir. Ülkeyi Batılı devletlerle iş birliği içinde, büyük toprak ağaları ve burjuva sınıfına yaslanarak ama bunların da üstünde kendisine özerk konum belirleyerek yönetmek isteyen, bir nevi Louis Bonapart rolüne hazırlanmaktadır.

Chiang ile yaptığı anlaşmaya güvenen Komintern ve ÇKP liderliği ise bütün gücünü kitle çalışmasına vermiştir. Kentlerde işçi sınıfı içinde örgütlülüğü pekişmeye başlayan ÇKP'de Mao Zedong Hunan, Hubei, Jiangxi ve Henan eyaletlerini köylü hareketinin merkezi yapma karar aldı ve 1926'da ÇKP MK Köylü Hareketi sekreteri oldu. Temmuz 1926-Ocak 1927, köylü birliklerine katılanlar 400.000'den iki milyona çıkmıştır.⁴⁴⁵ Fakat ÇKP'nin kitle hareketiyle buluşacak ayrı bir ordusunun olmaması ve Chiang'ı rahatsız etmemek için ordudan uzak durması, bütün bu gelişmeleri de akamete uğratmış, ÇKP ile hareket eden köylüler de büyük bedeller ödemek zorunda kalmışlardır.

12 Nisan 1927 sabahı erken saatlerde, Mafyatik örgüt *Yeşil Çete*'ye bağlı haydut çeteleri Şangay sokaklarına daldı, komünistleri ve komünist olduğundan şüphelendiklerini silah ve kılıçlarla buldukları yerde infaz etmeye başlamışlardır.⁴⁴⁶

445 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 91.

446 Llouyd E. Eastman, "Nationalist China During Nanking Decade 1927 – 1937", *The Cambridge History of China*, a.g.e., s. 117.

1920'lerin başında Yeşil Çete ile bağ kuran Chiang ile çetenin lideri "Kulaksız" lakaplı Deng Yuesheng (1888 – 1951) ile özel bir dostluk kurmuştur. Uyuşturucu, fuhuş, kaçakçılık kumar, gazino işletmeciliği gibi yeraltı dünyasının bütün faaliyetleri içinde olan Şangay'ın "Büyük Patron"u Deng aynı zamanda iki banka ve Şangay'ın en büyük denizcilik şirketinin sahibi olarak Chiang'ın faaliyetlerinin arkasındaki en büyük sponsordur.⁴⁴⁷

Bu kan deryası içinde altı gün sonra 18 Nisan 1927'de Chiang Kai-Shek'in milliyetçi hükümeti göreve başladı. Bu sırada katliamlar Chiang'ın hâkim olduğu tüm bölgelere yayılmıştır. Nitekim Haziran 1928'e kadar 26.000'den fazlası ÇKP üyesi olmak üzere 310.000 kişiyi öldürmüştür. 60.000 olan parti üye sayısı 10.000'e düşmüştür.⁴⁴⁸

Saldırıları hazırlıksız yakalanan ÇKP, Wuhan'da sol GMD lideri Wang'ın ittifakı bozması üzerine ancak 1 Ağustos 1927'de Zhou Enlai liderliğinde *Nanchang Ayaklanması*'nı ve Mao Zedong önderliğinde 7 Eylül 1927'de Sonbahar *Hasatı Ayaklanması*'nı başlatmışlardır. GMD birliklerinin gelmesiyle ilk eldeki kazançları yeterli bulan Zhou, taktiksel olarak geri çekilmiş fakat ÇKP liderliğinin ısrarıyla Guanzhou'yu ele geçirmeye çalışmıştır. Zhou ile He Long (1896 – 1969) ise Hunan sınır bölgelerine çekilmeyi ve orada üslenmeyi savunmuşlar ama teklifleri kabul görmemiştir. Sovyet temsilcilerinin bu teklifin önemini anlamayarak işçi sınıfının yoğun bulunduğu kent merkezlerinde tutunma stratejileri ise başarısız olmuştur. Nihayetinde Zhou ile Mao birliklerini kırsal bölgelere çekmişler, elde az sayıda savaşçı

447 Bilgiler için bkz. Edward R. Slack, Edward R. Slack, *Opium, State and Society: China's Narco-Economy and the Guomindang, 1924 – 1937*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2001.

448 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 110.

kalmış olsa da silahlı birlikleri güvenli bir alanda üslendirip tekrar örgütlemeyi tercih etmişlerdir. Fakat bu kararları Sovyet etkisindeki ÇKP MK'sı tarafından "sağ oportünist" olarak eleştirilmiş ve disiplin cezası almışlardır.⁴⁴⁹

Mao ve arkadaşları kırsal bölgelerde yaptıkları çalışmalarda, devrimin nicel gücünün köylülerden geleceğini anlamıştır. Zaten kentlerdeki işçilerin birçoğu da savaş ağaları ve büyük toprak sahiplerinin baskılarıyla köylerini terk etmek zorunda kalanlardan oluştuğu için, işçi-köylü ittifakını kurmak da mümkündür. Ayrıca Çin gibi büyük bir coğrafyada GMD'nin ulaşamayacağı, ulaşsa da lojistik olarak desteklenmesinin zor olduğu, küçük gerilla birlikleri ile hareket kabiliyetine ve kitle desteğine sahip ÇKP'nin bu bölgelerde büyük bir avantaja sahip olduğunu görmüşlerdir. Kissenger, rakibi kesin yenilgiye uğratmaktan çok kuşatarak savaş kabiliyetini yok etmenin önemli olduğu wei qi taktiğini Mao'nun "kırlardan kentleri kuşatma" stratejisi içinde ustalıkla uygulandığını söyler.⁴⁵⁰ Mao'nun stratejisinin, 1927'de mujikleri ortadan kaldırarak gulaglara yollayan ve böylece köylülerle işçiler arasındaki muhtemel ittifakı alt-üst eden Stalin döneminin stratejistleri tarafından anlaşılmasını beklemek mümkün olmayabilir. Ama burada esas sorumluluk, Çin'in kendisine özgü koşulları anlamadan, düşünce tembelliği ile salt taklit ve Sovyetlerden emir alarak mücadele yürütmeye çalışan ÇKP'nin liderliğindedir. Nitekim Mao, Edgar Snow ile yaptığı mülakatta 1927 yenilgisinin ilk sorumlusu olarak Chen Duxiu'yu ikinci olarak da Borodin'i ve Komintern yöneticilerini işaret eder: "Borodin Çen Duşiyu'nun biraz sağındaydı ve burjuvaziyi memnun etmek için her şeyi yapmaya hazırdı. Nitekim sonunda işçilerin

449 A.e., s. 118.

450 Kissenger, *a.g.e.*, s. 143.

silahsızlandırılmasını dahi emretti. Komintern’in Hintli delegesi M. L. Roy gerek Çen’in gerekse Borodin’in biraz so-lunda duruyordu ama sadece duruyordu”. Mao’ya göre Roy “konuşmasını biliyordu, üstelik hiçbir gerçekleştirme yön-temi önermeden bol bol konuşuyordu.” Mao objektif olarak Roy’un bir aptal, Borodin’in bir şaşkın ve Çen’in bilinçsiz bir hain olduğunu düşünüyordu.⁴⁵¹

1927 başlarında Çin’in millî birliğini sağlama yolunda büyük adımlar atılırken, GMD içinde klik mücadeleleri son derece gaddar yöntemlerle ilerlemiştir. Hâlihazırda Nan-king’deki Milliyetçi Hükümet, onun meşruluğunu kabul etmekle birlikte Parti MK’sını temsil ettiğini iddia eden Şangay’daki Western Hills ve Hankow’da (Wuhan) Wang Jingwei’nin başında olduğu ÇKP – Sol GMD’nin Millî Dev-rimci Hükümeti üç ayrı güç merkezi oluşturmuştur. Chi-ang’ın temmuz ayındaki Pekin seferindeki mağlubiyeti ve Nanking’in bile düşme tehlikesi içine girmesiyle, Chiang şimdilik tasfiye edilmiş, ÇKP ile beraberliğinin kendisini bir gün saldırıya açık hale getireceğinden korkan Wang Jin-gwei ise komünistlerle yolunu ayırarak Nanking hükümeti içinde Chiang’ın rakibi Kwangsi hizbinin lideri Li Zongren (1890 – 1969) ile anlaşmıştır. Western Hills kliğinin de ka-tılımıyla “Merkezî Özel Komite” adı verilen yeni bir koa-lisyon kurmuşlardır.⁴⁵²

5 ay istirahatata çekilen Chiang bu arada Madam Sun Yat-sen’in kardeşi Soong Mei-Lin ile evlenmiştir. Oysaki Madam Sun Yat-sen Kızıllara karşı “Beyaz Teör” olarak adlandırılan 12 Nisan Katliamı ve sonrasındaki gelişmeler nedeniyle

451 Snow, *a.g.e.*, s. 199 – 200. Türk Siyasal Tarihi’ne meraklı okuyucu Roy’un Komüntern’de Lenin ile yaptığı tartışmaları hatırlayacaktır. Roy, Lenin’in Türk Kurtuluş Savaşı’na destek çıkılması yolundaki görüşlerine karşı çıkmıştır. Tartışma neticesinde Lenin’in tezleri kabul görmüştür.

452 Eastman, *a.g.e.*, s. 117.

Chiang'ı, Dr. Sun'un mirasına ihanet etmekle suçlamıştır.⁴⁵³ Kız kardeşler arasındaki güç mücadelesi de Çin tarihinin bu döneminin ilginç olaylarından biridir. Her gün İncil okuyarak iyi bir Hristiyan olacağı konusunda Charlie Soong'a söz veren Chiang, uzatmalı sevgilisi ile biri Çin diğeri Hristiyan adetlerince iki nikâh düzenlemiş ve Şangay'daki Majestic Otel'in büyük balo salonunda Çin'in önde gelen isimlerinin katıldığı bir kutlama düzenlemiştir. Chiang'ın bu evliliği, Batılı standartlara önem veren Çin burjuvazisinin desteğini arkasına alma çabasında sembolik bir önemdedir ve gerçekten olumlu bir hava yaratmıştır.⁴⁵⁴ Amerikan *Time* dergisi 1937 yılının çifti seçtiği Chiang ile eşinin evliliğinin Chiang açısından öneminden şu sözlerle bahseder: "General Çan'ın evliliği önemlidir, çünkü onu Kuomintang'ın merhum aziz Güneş'inin ölüm sonrası kayınbiraderi yaptı; Big Banker TV Soong'un kayınbiraderi ve aynı zamanda bir Soong kızıyla evli olan Çin'in en büyük bilge Konfüçyüs'ün soyundan gelen ünlü Dr. H. H. Kung'un kayınbiraderi. Çan, Nanking'de Kuomintang Hükümeti'nin başına geçmek için Çin'e döndü. Kısa süre sonra Generalissimo unvanını aldı ve kuzey Çin'i fethetmek için bir sefere başkanlık etti."⁴⁵⁵

453 Gray, *a.g.e.*, s. 215.

454 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 221.

455 *Time*, biraz da alaycı bir üslupla haberde şu detaylara da yer verir: "Yaşlı Charlie'nin Kızları. Yakın zamana kadar, evden çok uzakta olmak zorunda kalan herhangi bir önde gelen Çinli'nin (karısının bilgisi ve rızasıyla) genellikle bir veya daha fazla cariyesi vardı ve o sırada başarılı General Chiang da bir istisna değildi.

General Chiang artık Güney ve Orta Çin'in efendisiydi, ancak birçok Kuomintang politikacısı onu Faşist veya daha kötü bir şeyle suçladı. Karakteristik bir hareketle tüm görevlerinden istifa etti ve Japonya'ya gitti. Orada, iktidara giden kurnaz, taş kafalı, sert, duygusuz asker Chiang; güzel, eğitilmiş, yüksek fikirli Soong Meiling'i huzura çıkardı. Bugün Çin'in en büyük finansörü olan kardeşi Bay TV Soong, General Chiang'a mümkün olduğunca kibar bir şekilde, Çinli Hristiyan Soong ailesinde cariyeleri olan bir

Beş aylık bekleyişten sonra Chiang çok daha kuvvetli olarak geri dönmüştür. Chiang olmadan finans merkezlerinden kredi bulamayacağını ve savaşı sürdüremeyeceğini gören hükümet, Ocak 1928’de Chiang’ı göreve çağırmıştır.⁴⁵⁶ GMK Merkez Yürütme Kurulu Başkanı, Ordunun Başkomutanı görevlerini üstlenen Chiang Ekim ayında Devlet Konseyi Başkanı olarak; askerî diktatörlüğünün üç güç ayağı olan ordu, Parti ve devlet yönetimi liderliğini şahsında birleştirmiştir.⁴⁵⁷ Llyoud E. Eastman’ın dediği gibi on yıl sürececek olan “Nanking rejimi hizipler arası çekişme ve dökülen kandan doğmuştur.”⁴⁵⁸

3.8. Chiang Kai-Shek ve Nanking Rejimi: İdeoloji ve Klik Mücadeleleri

Chiang Kai-Shek, 20. yüzyılın ezilen dünyada ortaya çıkmış sağcı-milliyetçi siyaset adamının tipik örneğidir: Anti-komünist; asker-millet özlemi duyan, geleneğe bağlı ama

kocanın talip olarak pek kabul edilemeyeceğini bildirdi. Mei-ling’in “Yaşlı Charlie” Soong olarak bilinen babası, misyonerler talep yaratır yaratmaz İncillere Çinlilere basıp satarak bir öncü olarak servetini kazanmıştı. Kârını yaklaşık %40 Çin faiziyle yatırdı ve bir tüccar prens olarak öldü.

...Saygıdeğer Anne Soong, General Chiang’a, eğer bir Hristiyan olursa, Wellesley mezunu çekici Meiling ile evlenebileceğini söyledi. Fatih, sadece bir gelin kazanmak için yeni bir dine girmeyeceğini, ancak Bayan Soong onunla evlenirse Hristiyanlığı okumayı kabul edeceğini ve ardından uygun gördüğü şeyi yapacağını söyledi. General Chiang’ın Bayan Soong ile evlenmekte özgür olduğunu düşünen hiçbir atanmış Hristiyan papaz bulunamadı, bu yüzden sıradan bir YMCA sekreteri onları kutsal evlilikte birleştirdi. General Chiang’ın 2 numaralı karısını bu şekilde aldığı günden itibaren hem karakteri hem de talihi hızla belirli bir ihtişam kazanmaya başladı. Sonunda o da bir Hristiyan oldu.” Bkz. *Time*, 3 Ocak 1938, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,847922-8,00.html>. Erişim Tarihi: 16.08.2023.

456 Spence, *a.g.e.*, s. 363.

457 Eastman, *a.g.e.*, s. 118.

458 A.e., s. 117.

onu kendi otoriter rejimi ve ulus inşası için seçmeci olarak kullanan; söylemde anti-emperyalist ama pratikte İngiliz-Amerikan işbirlikçisi; kitleleri siyaset dışında tutmak isteyen elitist tek partinin şefi; büyük burjuvazi, yabancı sermaye ve toprak ağalarının çıkarlarını korumaya özen gösterirken siyasal alanın görece özerkliğini korumaya dikkat eden bir devletli; muğlak bir gelecekte demokratik toplum hedefinden bahseden ama şimdilik tam kıvamında olması gerektiğini düşündüğü “iyi yurttaş”ı yetiştirmek için toplum üzerinde vesayet kuran bir otokrat.

“Yeni Hayat” adını verdiği “kültür” hareketi ile 1943’te yayımlana *Çin’in Kaderi* adlı eseri Chiang Kai-Shek’in düşünce dünyasını anlamada bize rehberlik edecek iki önemli başvuru kaynağıdır. Elbette bir siyasi liderin düşünce dünyasını analiz ederken sözden ziyade pratiğine yönelmek daha doğru olacaktır. Fakat söz ve eylem arasındaki uyum ve zıtlıkları tespit etmek de son derece önemlidir. Özellikle *Çin’in Kaderi* kitabındaki söylemleriyle, pratiği arasındaki farkı, Chiang’ı sevenler, şartların zorlamasına başvurarak açıklayabilirler. Bununla beraber tarih, söylemde bir şeyin “en”i olmakla ona “en” zarar verenler arasında sıkı bir bağ olduğunu döne döne göstermiştir.

Chiang Kai-Shek’in “Yeni Hayat Hareketi”ni başlatmasının iki mesnedi olduğunu düşünüyorum. Birincisi, kitleleri iktidar aygıtları aracılığı ile kendi düşüncesindeki asker-millete dönüştürme projesini hayata geçirmek; ikincisi, Dr. Sun döneminden farklı olarak GMD’nin kitlelerle bağını koparması neticesinde, kitlelerle bağını sürdüren ÇKP’nin etkisini kırmak ve henüz konsolide edemediği yurtsever saflarda dağınılıyı önlemek için bu hareketi başlatmıştır. Bir yanıyla da Japon istilacılar ve komünist siyasal muhalefet arasında kalan Chiang, bu durumdan faydalanmayı da düşünmüştür.

Normal şartlarda Çin, 4 Mayıs Hareketi'nden sonra kitlelerin uysal bir biçimde her türden otokrata boyun eğeceği bir ülke değildir. Fakat iç ve dış tehdit, birçok ülkede olduğu gibi “millî birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu günlerde” sözleriyle, sivil alanı daraltmanın, siyasal alandan kitleleri dışlamanın ve otoriter yönetimi meşrulaştırmanın bir gerekçesi olmuştur. Bu tarz rejimler, verili tehditleri abartarak ya da bizzat yaratarak, topluma kültürel müdahalelerde bulunarak kendi makbul yurttaşlarını yaratmaya çalışırlar. Türkiye’de Şeyh Sait Ayaklanması ve Menemen Vakası’nın ardından yaşananlar bu manada düşünülebilir. Şeyh Sait Ayaklanması, siyasal-kültürel devrim sürecini çok hızlandırmış, Menemen Vakası’ndan sonra ise rejim sivil alanı tamamen daraltarak Halkevleri başta olmak üzere kültürel dönüşüm ve hegemonya mücadelesi içine girmiştir. Japonya’nın Mançurya’yı işgaline rağmen, bütün enerjisini komünistleri yok etmek için harcayan Chiang’a ülkenin dört bir yanından ve parti içinden yükselen itirazlara karşı, “Yeni Hayat” ile yanıt vermesini bu bağlamda düşünmek gerekir.

“Yeni Hayat” Neo-Konfüçyüsçülük, protestan ahlakı ve ondan tevarüs eden patetik yurttaş anlayışının harmanlanması olarak görülebilir. Bu yönüyle Doğu-Batı, gelenek-modernlik, Konfüçyüsçülük-Metodizm arasında bir uzlaşma bulmaya çalıştığı söylenebilir. Bir yönüyle Chiang’ın kendi gündelik yaşam pratiğinde bu saydıklarımızın etkisi görülebilir. Chiang; Tang Hanedanı Dönemi şiirine meraklı, oldukça iyi bir hattat, Konfüçyüsçü “Junzi” (beyefendi – kâmil kişi) kavramına önem veren bir gelenekçi; Batı’yı siyasal manada takip etmek isteyen, vaftiz olmuş bir Çinli olarak sosyetik ailesiyle Batılı tarzda bir hayat yaşayan modern bir adamdır. Ayrıca disipline, kontrole, düzene, bir başka deyişle militarist anlayışa tutkuyla bağlıdır. Kendisi Batı dili

bilmemesine ve kısa süreli Japonya-Rusya zamanları ihmal edilirse Çin dışında bulunmamış biri olarak, Amerika eğitilmiş ve çok iyi yabancı dil bilen eşiyle, yabancılarla gireceği sosyalleşme sorununu aştığını düşünmüştür. Bir yanıyla Sun Yat-sen kıyafetleri giyerken diğer taraftan elinde baston ve başında fötr ile fotoğraflar verebilmektedir.⁴⁵⁹

4 Mayıs Hareketi, milliyetçi tepkiyi emperyalist devletlerle beraber Çin'in geleneksel kurumları ve Konfüçyüsçülüğe yöneltmişti. Chiang'ı ise milliyetçilik tutkuyla geleneğe çekmiş, Dai Jitao başta olmak üzere -daha önce Liang Qichao ve Yan Fu gibi milliyetçilerde olduğu gibi- sağ GMD mensupları Çin geleneği ile barışmışlardır. Chiang, Sun gibi Çin milletinin “millî ruhunu” (jiben jingshen) yeniden uyandırmak istemiştir. Esasen gelenek ile hep kavga ettiği düşünülen Sun, son yıllarda geleneğe seçmeci yakınlıkla bakmıştır. Nitekim Sun'un Çin imparatorlarınıninkine benzer, geleneksel ve modern mimarinin harmanlandığı devasa anıtkabrindeki mezar taşında hayattayken çok sevdiği “tianxia weigong” (“dünya herkes tarafından paylaşılır”, Liyun datong pasajından alınan bir ifade) ifadesi mezarına yazılmıştır.⁴⁶⁰ Fakat bu pasaj, sağ siyasal düşünceden ziyade Kang'daki ütöpik komünist ve yine Mao'da komünizmi de aşan bir kavrayışa işaret eden “Büyük Uyum”dur ve Sun'un son dönemlerindeki Marksist-Leninist düşünceyle olan temasından kaynaklanma ihtimali büyüktür. Fakat her ne gerekçe ile olursa olsun Chiang da Dai Jitao ve diğer sağ GMD teorisyenlerinin Sun'un *Üç Halk İlkesi*'nin Konfüçyüsçü yeniden yorumunu kabullenmiştir.⁴⁶¹ Bu durum Chiang'ın geleneksel bürokratik elitlerin mirasını sürdürenlerle ve kırsalda geleneklere

459 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 224.

460 A. Chen, *a.g.m.*, s. 4.

461 A.e.

son derece bağlı büyük toprak sahipleriyle girdiği ittifakın ideolojik yönünü de ele vermektedir.

Chiang'ın “Yeni Hayat Hareketi”nden önce ulus-inşa çalışmalarını eğitim alanıyla başlattığını söylemek gerekir. Elbette en önemli toplumsallaştırıcı araç olan “okul”un idari ve müfredat bakımından şekillendirilmesi atılacak ilk adım olmalıdır. 1928’de Nanking Hükümeti, misyoner kolejlerini ve üniversiteler dâhil yabancı okulları Eğitim Bakanlığına bağlama kararı almıştır. Bu okulların müdürlerinin de Çinli olması zorunluluğunu getiren hükümet, zorunlu dersler arasından bu okullarda okutulan Hristiyan ilahiyatı temelli din derslerini de kaldırarak Çin milliyetçiliği temelinde Çin milliyetçisi kuşaklar yetiştirmek için müfredatı düzenlemiştir. Özellikle 1933’te yapılan reformla *Üç Halk İlkesi*’nin artık tüm okullarda öğretilmesi karara bağlanmıştır. Bu reformla gelirleri arttırılan ve güçlendirilen üniversitelere ulus inşasında önemli görevler düştüğü vurgulanmıştır. Eğitim müfredatı standart hale getirilerek eğitim birliği oldukça önemsenmiştir.⁴⁶²

Eğitim birliği sağlanmasına komünistlerin de bir itirazı olmamıştır. Fakat Chiang, Sun’un GMD 1. Kongresi’nde çerçevesini yeniden çizdiği Çin milliyetçiliğinden Han şovenizmine doğru gidişat, anti-feodal mücadelenin engellenmesi, emekçilerin gerçek sorunlarının üstünün örtülmesi, kitle hareketlerinin baskılanması ve *Üç Halk İlkesi*’nin sağ siyasal bakışla yeniden üretilmesini eğitim müfredatıyla desteklemeye başlayınca, Lu Xun ve Mao Dun (1896-1981) gibi önemli edebiyatçılar, ÇKP ve Sol GMD destekçisi aydınlar ve yazarlar bir *Edebiyat Cephesi* örgütlemişlerdir.⁴⁶³ Her-

462 E-Tu, *a.g.m.*, s. 388 – 390.

463 Leo Ou-Fan Lee, “Literary Trends: Road to Revolution 1927 – 1949”, *The Cambridge History of China*, a.g.e.

halde Chiang'ın bütün bir ideolojik mücadelesi, Lu Xun'un sözleri kadar üniversite gençliği üzerinde etkili olamaz. Mao Zedong'un o günlere Lu Xun için şu sözleri çarpıcıdır:

Lu Hsun, bu yeni kültürel gücün en büyük ve en cesur sancağıydı. Çin'in kültür devriminin başkomutanıydı, o sadece büyük bir edebiyatçı değil, aynı zamanda büyük bir düşünür ve devrimciydi. Lu Hsun, her türlü dalkavukluktan ve dalkavukluktan uzak, boyun eğmez bir dürüstlüğe sahip bir adamdı; bu nitelik, sömürge ve yarı-sömürge halklar arasında paha biçilmezdir. Ulusun büyük çoğunluğunu temsil eden Lu Xun, düşmanın kalelerini topa tutarak burçlarında gedikler açıyordu; kültür cephesinde o en cesur, en doğru davranan, en sağlam, en sadık ve en coşkulu ulusal kahramandı. Bu yanlarıyla tarihimizde ona benzer bir kahraman yoktur. Onun yolu, Çin'in yeni ulusal kültür yoluydu.⁴⁶⁴

Bu şartlar altında aydınlar ve öğrenciler üzerinde baskıyı arttıran Chiang, bu grupların radikalizmini de kırmayı amaçlayarak “Yeni Hayat Hareketi”ni başlatma kararı almıştır.⁴⁶⁵

19 Şubat 1934'te Kiangsi'ye bağlı Nanchang'da başlangıcı resmen ilan edilen “Yeni Kültür Hareketi”nin⁴⁶⁶ gerekçesini Chiang şu sözlerle açıklamıştır:

Günümüz insanının genel psikolojisi ruhsuz olarak nitelendirilebilir. Davranışta kendini gösteren şey şudur: İyi ile kötü, neyin kamusal ve neyin özel olduğu, birincil ile ikincil arasında ayırım yapılamamaktadır. İyi ve kötü arasında ayırım yapılamaması doğru ve yanlışın karıştırılmasına neden olur.

464 Mao Zedong, “On New Democracy” (Ocak 1940), *Selected Works*, Vol.2, Foreign Language Press, 1975, s.362.

465 Arif Dirlik, “The Ideological Foundations of the New Life Movement: A Study in Counterrevolution”, *Journal of Asian Studies*, Vol.36, No: 4, 1975, s. 947.

466 A.e., s. 945.

Kamusal ve özel arasında ayrım yapılamaması kamu fonlarının kullanımında usulsüzlüğe neden olur. Birincil ve ikincil arasında ayrım yapılmaması ilk ve sonun doğru sıraya yerleştirilememesine neden olur. Sonuç olarak, yetkililer dürüst olmama ve açgüzlü olma eğilimine, kitlelerin disiplinsiz ve nasırlı olmasına, büyükler yozlaşmış ve cahilleşmiş, zenginler israf ve lüks içinde yaşıyor, fakirlerin sefil ve serkeş hale gelmesine, doğal olarak toplumsal düzenin ve milli hayatın bozulmasına neden olur, bu yüzden doğal afetleri, içten gelen felaketleri, dışarıdan gelen istilaları ne önleyecek ne de iyileştirecek durumdayız. Birey, toplum, tüm ülke çile çekiyor... Milletimizin hayatını kaldırmak için, toplumumuzun varlığının korunması ve insanımızın geçim kaynaklarının iyileştirilmesi için bu sağlıksız koşulların mutlaka ortadan kaldırılması, yeni ve akılcı bir hayata başlanması zorunludur.⁴⁶⁷

Bu sorunları ortadan kaldırmak için Chiang, Neo-Konfüçyüsçülüğün dört temel erdemine başvurur fakat bunları zamanın şartlarına göre yeniden şekillendirir. Dönemin sol anlayışının alt yapıya yaptığı vurguya “önce ahlak ve maneviyat” diyen sağ muhafazakâr akımların tipik yaklaşımıyla yanıt vermeye çalışır. Ayrıca disiplin, düzen ve istikrara takıntı derecesinde düşkün olan Chiang’ın Konfüçyüsçülüğe başvurması da çok doğaldır. Milliyetçiliğin ataerkil söylemiyle oldukça rahat uzlaşabilecek olan Konfüçyüsçü aile ve devlet muhayyilesi, Chiang’ın ataerkil bir aile olarak düşlediği Çin’in reisi konumunu da desteklemektedir.⁴⁶⁸ İdeolojik yatkınlığı kadar az gelişmiş, yarı feodal bir ülkede büyük komprador burjuvazinin ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışıp iktidarını garanti altına almasında elzem gördüğü

467 Chiang Kai-Shek, “Essential of The New Life Movement”, (demeç, 1934), http://afe.easia.columbia.edu/ps/cup/chiang_kaishek_new_life.pdf. Erişim Tarihi: 16.08.2023

468 Spence, *a.g.e.*, s. 241.

toprak ağalarını kayırdığı bir sistem içinde toplumsal rıza üretiminin zorluğu onu “sadakat”i merkeze alan Konfüç-yüsçü ilkelere başvurmaya zorlar.

Yeni Hayat Hareketi, li, yi, lian ve chi olmak üzere dört erdem tarafından yönlendirilen düzenli bir yaşamı teşvik etmeyi amaçlar.

...Bu kuralları çiğneyen başarısızlığa mahkûmdur ve onları ihmal eden ulus hayatta kalamaz.

İki tür şüpheli vardır:

Birincisi bazıları dört erdemin sadece iyi davranış kuralları olduğunu düşünüyor. Ne kadar iyi olursa olsunlar, ilmi ve tekniği diğerlerinden aşağı olan bir milleti kurtarmaya kâfi gelmezler.

Bu görüşe sahip olanlar, birincil ve ikincil öneme sahip meseleler arasındaki farkı anlamıyor gibi görünüyor. İnsanlar bilgiye ve tekniğe ihtiyaç duyarlar çünkü iyilik yapmak isterler. Aksi halde ilim ve teknik ancak haysiyetsiz işlere alet olur. Li, yi, lian ve chi hem topluluk hem grup hem de tüm ulus için genel kurallardır. Bu kurallara uymayanlar, bilgi ve becerilerini muhtemelen toplumun zararına kullanacaklardır. Dolayısıyla erdemler sadece ulusu kurtarmakla kalmazlar, aynı zamanda ulusu yeniden inşa edebilirler.

İkincisi bu erdemlerin açlık ve soğukla başa çıkmada yetersiz olan yalnızca biçimsel incelikler olduğunu iddia eden başka bir grup insan var. ...bu erdemler üstün geldiğinde, yiyecek ve giyecek yetersiz olsa bile üretilebilirler. Tahıl ambarı boşsa insan emeği ile doldurulabilir. Öte yandan, bu erdemlere uyulmadığı zaman, yiyecek ve giyecek yetersiz ise, kavga ve soygunla yeterli hale getirilemeyecektir veya ambar boşsa, çalıp dilenmekle doldurulamaz.⁴⁶⁹

469 Chiang, a.y.

Chiang'da *li – ilke*: düzenlenmiş tutumlar (disiplin); *yi – uygun*: doğru davranış (iyi ve kötüyü ayırt edebilmek, Çinli adab-ı muaşeret); *lian – açık*: açık ayrımcılık (iyi ve kötüyü ayırmak); *chi – özbin*: Eylemlerin diğer üç ilkeye uygun olduğuna yönelik farkındalık olarak anlamlandırılır. İnsanların askerî bilince sahip olmasını savunan Chiang, “Bir ülke kendini koruyamazsa, varlığını kaybetme ihtimali her zaman vardır. Bu nedenle insanımızın askerî eğitim alması gerekiyor. Başlangıç olarak düzenlilik, temizlik, basitlik, tutumluluk, çabukluk ve netlik alışkanlıklarını edinmeliyiz. Düzeni sağlamalı, teşkilata, sorumluluğa, disipline özen vermeli, vatan için her an ölmeye hazır olmalıyız” der.⁴⁷⁰

Kendisini adamaya hazır asker-milletin ferdi gündelik hayatında neler yapar, nasıl bir yurttaşır? “Yeni Hayat”tan birkaç örnek vermek gerekirse: Anti-komünisttir, yurtseverdir, bayrağı selamlar, sadakate, saygıya, kişisel hijyene önem verir, tutumludur, alçakgönüllüdür, nezaketlidir, boş zamanını moral bozucu şarkılarla değil bedenini geliştirecek atletizmle ve millî moralini yükseltecek sanatlarla geçirir, cinsel perhize dikkat eder, afyon kullanmaz.

Chiang ve Soong Mei-ling’in vaaz ettiği davranış biçimi ve düşünce tarzına bakıldığında, “iyi yurttaş”ın etik ve politik dünyası, Chiang’ın Konfüçyüsçü, S. Mei-Ling’in ise koyu Hıristiyan ahlakçılığı ile şekillenmiştir. *Time* dergisi “Yeni Hayat”taki Metodist tonu gözünden kaçırmamıştır:

Generalissimo ve Mme Chiang, Çin yetkililerinin ihtiyaç duyduğu şeyin büyük dozda Püritenlik hintyağı olduğuna karar vermişlerdi. Bunu dağıttıkları çorba kaşığına Yeni Yaşam Hareketi adını verdiler ve Nanking’in otoritesinin her zeresiyle tüm Çin’i ilaçladılar. Partiler halinde yerel belediye

başkanları ve yargıçlara Nanking'e gitmeleri emredildi, orada birincil ahlak kurallarına göre eğitildiler ve teşvik edildiler; Yeni Püritenliği uygulamayanların en kötüsünü bekleyebileceği konusunda uyarıldılar- ve bu boş bir tehdit değildi.⁴⁷¹

“Yeni Hayat Hareketi” ilan edildiği zamandan itibaren ordu ve GMD’nin yakın kontrolünde çeşitli organizasyonlar aracılığıyla ülke sathına yayılmaya çalışılmıştır.⁴⁷² Dirlik, “halkın “politikleştirilmesi” (cheng-chih-hua) ve bilinçlerinin “uyandırılması” (chuiehhsing), Yeni Hayat Hareketi’nin kabul edilmiş bir amacıydı. Eleştirmenler siyasi önemini inkâr etse de liderlik hareketi siyasi seferberlik için çok önemli gördü. Biri onu “siyasi reform için temel bir hareket” olarak tanımladı, çünkü ulusun hayatında devrim yaratmayı amaçlıyordu”⁴⁷³ der. Hareketin yoğun anti-komünist propagandası ve *Generallissimo*’nun emirlerine itaat bilinciyle davranmayı, İtalyan Kara Gömlekliler örneğinden mülhem, insanların “Yeni Hayat”a uygun davranıp davranmadığını kontrol eden “*Mavi Gömlekliler*”i (*Üç Halk İlkesini Uygulama Topluluğu*) eğer Dirlik “politizasyon” süreci olarak selamlıyorsa, bunu belki İtalyan faşizminin politik küre içinde eriyen toplum hedefiyle beraber değerlendirebiliriz. Fakat bunu demokratik bir politizasyon olarak görmek için elde hiçbir veri yoktur. Ayrıca bu süreci GMD’nin kitlelerden kopuk elit-bürokratik bir mekanizmaya dönüşmesiyle beraber düşünürsek, halkın siyasetin öznesi haline gelmesini değil, sorumluluk bilinciyle hareket eden “iyi yurttaşlar” olmalarını sağlayacak bir politik tutum belirlemelerine yönelik girişim olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

471 *Time*, 3 Ocak 1938, a.y.

472 Dirlik, “The Ideological Foundations of the New Life Movement: A Study in Counterrevolution”, *a.g.m.*, s. 950.

473 *A.e.*, s. 958.

Chiang Kai-Shek'in en önemli eseri, editör Tao Xis-heng'in yardımıyla hazırlanan ve 1943'te yayımlanan *Çin'in Kaderi*'dir. Rejiminin İngiliz ve Amerikalılarla yakın ittifakına rağmen ateşli bir siyasi ve ekonomik tam bağımsızlık söylemi bu kitaba hâkimdir. Yüz yıllık ulusal aşağılanmayı hafızalarda diri tutarak, Çin kuşaklarının tam bağımsız ve birleşik Çin siyasetinden ödün vermemesini isteyen Chiang “ulusal aşağılanmayı asla unutma” sloganını kullanmayı ihmal etmemiştir.⁴⁷⁴ Kitabın Çincesini okuyan Amerikan dışişleri personeli John S. Service, kitabı “Chiang'ın Main Kampf”ı olarak adlandırmış, “Çin'in tüm sorunlarından yabancı saldırganlığı sorumlu tutan bağnaz, dar kafalı son derece milliyetçi bir çaba” olarak değerlendirmiştir.⁴⁷⁵ Chiang'ın yanındakiler önce kitabın İngilizce baskısının yapılarak yumuşatılmasını önermişler, sonra da unutulmaya bırakmışlardır.⁴⁷⁶ Bir daha asla aşağılanmayacak, milliyetçi, geleneklerine bağlı ama çağın tüm gereklerini yerine getirmiş, onurlu birleşik bir Çin düşü kuran Chiang'ın başta Tayvan kaynaklı pratiğinin ise tam tersi sonuçlar doğurduğuna şüphe yoktur.

Her ne kadar Chiang, ABD'nin sadık bir müttefiki olarak bu yoldan hiç sapmasa bile Amerikalıların en ufak bir anti-emperyalist söyleme ya da ezilen dünyanın içinde bulunduğu durumun sorumluluğunu üstlenmeye çağırılmalarına en ufak bir tahammülleri bile yoktur. Gerçi Chiang, 1945'te Japonya teslim olduktan sonra uluslararası basına şu açıklamayı yapmıştır: “zafer, dış müdahaleden bağımsız,

474 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 240.

475 John S. Service, *Lost Chance in China: The World War II Despatches of John S. Service*, Ed. Joseph Esherick, New York, Random House, 1974, s. 90'dan aktaran A.e.

476 A.e.

ekonomik ve siyasi olarak gerçek bir yeniden yapılanmanın başlangıcı demektir.⁴⁷⁷ *Time* dergisi bu demeci şu şekilde yorumlamıştır: “Çin’in yeni egemenliğinden duyduğu gurur, “dış müdahaleye” yaptığı vurguda açıktı.”⁴⁷⁸ Akabinde Chiang, karma ekonomiyi temel alan ve kalkınmada devlet yatırımlarına öncelik verdiğini belli eden şu sözleri söylemiştir: “Devlet endüstrisi büyük ölçüde demir ve çelik, kömür, bakır, kurşun, çinko, elektrik, kimya ve çimento enerji ve iletişim gibi ağır endüstrilerle ve tekstil, un, deri yatırımları yapacak. Aynı kategorideki özel ve devlet teşebbüslerine eşit muamele edilecek, özel sektöre karşı ayrımcılık yapılmayacak.”⁴⁷⁹ Dikkat edilirse, tam bağımsızlık ve karma ekonomiyi temel alan kalkınma, ÇKP’nin 1949’dan sonra uygulamaya koyduğu siyasetlerin özetidir. Fakat Chiang, elindeki kuvvetlere ve ABD’ye güvenerek ÇKP ile ortak bir hükümet kurmak yerine savaşı tercih ettiğinde söylediklerini yapabileceği fırsatı da kaçırmış oldu.

Kendisine diktatör olduğunu söyleyenlere karşı “hiddetlenen” Chiang, sadece Çin toplumu hazır olana kadar “zaruri bir vesayet” uyguladığını iddia etmiş, *Mavi Gömlekliler*’i tasvip etmediğini, faaliyetlerini de 1938’de sadece birkaç yüz kişiyle sonlandırdıklarını söyler.⁴⁸⁰ Bu bilgiyi veren Taylor, “Yeni Hayat”ın kaynaklarından biri olarak da Japon adetlerine vurgu yapar.⁴⁸¹ Bu adetlerin ve özellikle bushido geleneğinin Japon militer faşizmine olan tesiri düşünülürse,

477 *Time*, 3 Eylül 1945 Pazartesi, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,855220-6,00.html>.

Erişim Tarihi: 16.08.2023.

478 A.y.

479 A.y.

480 Jay Taylor, *The Generalissimo Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Massachusetts, Harvard University Press, 2009, s. 108.

481 A.e.

Chiang'ın sözlerinin en azından samimiyet derecesi tartışılır. Bu açıdan düşünceleri ve pratiği ile alındığında Friedrich Jr. Wakeman'ın "Konfüçyüsçü Faşizm" tanımı oldukça uygun gözükmektedir.⁴⁸² Yine de otoriter milliyetçiliğin faşizmle olan ince ayrımını dikkate alarak onun kalkınmacılık, kültürel muhafazakârlık ve militer milliyetçiliğini bir arada değerlendirdiğimizde "otoriter sağcı" olduğunu ve buna uygun bir rejim tesis etmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Çin'de Chiang Kai-Shek ve GMD'nin kendisine Mustafa Kemal Atatürk'ü ve CHP'yi örnek aldığı yolunda bir tartışma yaşanmıştır. Özellikle Mao Zedong'un sözleri bu açıdan çok önemlidir. Fakat bundan önce GMD yöneticileri ve Çin Cumhuriyeti yetkililerinin Türkiye ziyaretlerindeki demeçlerine bakmak faydalı olacaktır.

1928'de Türkiye'yi ziyaret eden GMD'nin en keskin sağcılarından Hu Hanmin Türkiye'nin örnek alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸³ Çin'den Türkiye'ye ilk resmî ziyaret 1930'da General Vonk Moo Song, Albay Cenk Kay ve Pilot M. V. Chio'dan oluşan askerî bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Heyet, "Çin'in tamamı Türk gençliğini ve devrimleri büyük bir ilgi ve takdirle takip etmektedir" dedikten sonra Çin aydınlarının "Mustafa Kemal'i en büyük aziz olarak tanıdığı ve sevdiğini" vurgulamıştır.⁴⁸⁴ Esas ilgi çekici olan ziyaret ise 14 Haziran 1934'te "Yeni Hayat Hareketi"ni geliştirmede yararlanılacak bir örnek olarak sivil bir heyetin Ankara'yı ziyaret etmesi ve Türkiye'nin en dikkat ettikleri ülke olduğunu söylemeleridir.⁴⁸⁵ Dikkat edilirse bu

482 Frederic, Jr. Wakeman, "A Revisionist View of the Nanjing Decade: Confucian Fascism." *The China Quarterly*, Special Issue: Reappraising Republic China, No: 150, June 1997, s. 395-432.

483 Demircan, *a.g.m.*, s. 31.

484 Cumhuriyet, 1930: 2; 1'den aktaran A.e., 33

485 Cumhuriyet, 1934 c: 1-4'den aktaran A.e., s. 35.

ziyaret; Türkiye’de rejimin özellikle taşrada kendisini konsolide etme çabası içinde *Halkevleri*’ni (1932) kurduğu, üniversite reformunu hayata geçirdiği (1933) – ki Çin’de de aynı tarihtir -, sivil örgütlenmeleri neredeyse tamamen ortadan kaldırdığı bir zamanda, Kemalizm’in bir doktrin olarak biçimlendiği, tarih ve dil teorileriyle ulus inşa programına hız verildiği ve çok partili siyasal yaşam denemesinden uzunca bir süre vazgeçildiği ortamda yapılmıştır. Bu dönem CHP’nin “makbul yurttaş” projesi ve “ulus inşası” çalışmalarına, otoriter bir rejim altında kültür politikarını en sıkı uyguladığı dönemdir. 1938’de yeni atanan Çin Maslahatgüzarı M.D. Toung *Cumhuriyet* gazetesine verdiği röportajda Chiang Kai-Shek’in Mustafa Kemal Atatürk’ü ve devrimlerini her zaman hayranlıkla andığını belirtir.⁴⁸⁶ 1937’de Milletler Cemiyeti ve Çin Yönetimi’nin arzusu üzerine Türkiye’ye gelen Prof. Pen’e göre Çin’in tek örneği Türkiye’dir.⁴⁸⁷ 1935’te atanan Çin’in ilk Türkiye büyükelçisi He Yao Zu da *Üç Halk İlkesi* ile Kemalist programın benzerliğini vurgulamıştır.⁴⁸⁸

Mao Zedong 1940’ta yaptığı ünü “Yeni Demokrasi Üzerine” başlıklı konuşmasında şunları söylemiştir:

486 Cumhuriyet, 1935 a, 1-9’dan aktaran A.e, s. 36.

487 Cumhuriyet, 1937: 3)’den aktaran A.e., s. 35.

488 Çin hükümetinin CHP Türkiye’sini kendisine örnek olarak aldığını He Yaozu’ya araştırmasını istedikleri üç soru net bir şekilde açıklar.

“1. Türkiye, faşizm ile komünizm arasında bir ülke olarak nasıl tarafsız kaldı ve kendi kültürel dünyasını yarattı?

2. Türk siyasetinin otokrasiye ve tek parti diktatörlüğüne benzemesine rağmen meclis varlığını sürdürüyor ve faaliyetlerine devam ediyor. Bu konuda ne söyleyebilirsiniz?

3. Türkiye’nin ekonomik kalkınması çok kısa bir süre önce başladı, nasıl oldu da ekonomi iyileştirildi ve yaşam standartları yükseltildi?”

He Yaozu, “Türkiye’nin Ulus İnşası ve Üç Halk İlkesi”, 1925, *Dışişleri Dergisi*, sayı 132, 1936, s. 20-25’ten aktaran Giray Fidan, *Cumhuriyet’in Çinli Misafirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 89-99.

Burjuvazinin küçük Kemalist diktatörlüğü Türkiye’de birinci emperyalist dünya savaşından ve Ekim Devrimi’nden sonra belirli özel koşullar nedeniyle (burjuvazinin Yunan saldırganlığını püskürtmedeki başarısı ve proletaryanın zayıflığı) ortaya çıkmış olsa da ikinci bir Türkiye olamaz. 2. Dünya Savaşı ve Sovyetler Birliği’ndeki sosyalist inşanın başarısından sonra 450 milyon nüfuslu bir “Türkiye” şöyle dursun. Çin’in kendine özgü koşullarında (burjuvazinin uzlaşmaya meyilli gevşekliği ve proletaryanın devrimci kararlılığındaki gücü), işler hiçbir zaman Türkiye’deki kadar kolay yürümez.

Çin burjuvazisinin bazı üyeleri, 1927’de başarısız olan Birinci Büyük Devrim’den sonra Kemalizm için yaygara ko-parmadı mı?

Ancak Çin’in Kemal’i nerede? Ve Çin’in burjuva diktatörlüğü ve kapitalist toplumu nerede? Ayrıca, Kemalist Türkiye bile sonunda kendisini İngiliz-Fransız emperyalizminin kollarına atmak zorunda kaldı ve giderek daha fazla bir yarı sömürge ve gerici emperyalist dünyanın parçası haline geldi.

Bugünün uluslararası durumunda, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki “kahramanlar” ya emperyalist cephede saf tutup dünya karşı-devrim güçlerinin bir parçası oluyorlar ya da anti-emperyalist cephede saf tutup dünya devriminin güçlerinin bir parçası oluyorlar. Birini ya da diğerini yapmak zorundalar, çünkü üçüncü bir seçenek yok.⁴⁸⁹

Mao Zedong, 1930’lu yıllarda dünyayı Kızıllar ve Beyazlar (Milletler Cemiyeti) arasında bölünmüş olarak tahlil etmiştir. Elbette bu bakış, Nazizmin ve faşizm türevlerinin yükseldiği bir dönemde çok doğru görülemez. Mao’nun Türkiye’nin kendisini İngiliz-Fransız emperyalizminin kollarına attığı, neredeyse yarı-sömürge ve gerici emperyalist dünyanın bir parçası haline geldiği iddiası da doğru değildir.

489 Mao, “On New Democracy” (Ocak 1940), *a.g.e.*, s.355.

Mao, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olmasını ve özellikle 19 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere-Fransa Bağlaşması'nı kastediyor olsa gerek. Mao'nun SSCB'nin Nazi Almanyası ile 23 Ağustos 1939'da yaptığı "Saldırmazlık Paktı"nı çok iyi değerlendiremediğini söyleyebiliriz. Elbette Yenân Dağları'nda savaşıyan bir adam için uluslararası arenayı bütünüyle kavrayıp tahlil etmesini beklemek biraz fazla olabilir. Ama Mao'nun esas derdinin "içerisiyle" olduğu bellidir. GMD'nin Kemalizm'i örnek alarak bir ülke kurmak istemesine yönelik olarak Mao'nun bu sözleri söylediği açıktır. Zaten Çin burjuvazisinin ki burada kastedilen GMD'dir, Kemalizm için yaygara kopardığını söylüyor. O günkü şartlarda komünizm ve faşizm arasında üçüncü bir yol olarak GMD'nin dikkatini çeken Kemalizm gerçekten Chiang Kai-Shek'in ideolojisini açıklamak için yeterli midir? En baştan yanıtı vererek tartışmayı açalım: Chiang, Mustafa Kemal'in daha sağında, Çin egemen sınıflarına ve Batılı devletlere çok daha bağımlı bir devlet adamıdır. Yalnız Kemalizm'in de "kanatları" olduğu düşünülürse, Mustafa Kemal'in daha sağında olan Chiang'ı sağ Kemalizm ile buluşturan birçok ortaklık vardır.

Şüphesiz Chiang, Mustafa Kemal'e nazaran daha gelecektir. Mustafa Kemal, dinî hayatı kontrol altına alarak, yurttaşın devlete olan sadakatine hizmet etmesini sağlayacak sınırlar içinde Hanefiliği öne çıkarmıştır. Osmanlı geleceğine çok seçmeci yaklaşan Mustafa Kemal, daha ziyade yeni bir tarih algısı çerçevesinde gelenek icadı çabasında olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nda izlediği "bütün millî kuvvet ve imkânları seferber etme" kararlılığı, bölge merkezli dış politika ile Batı ve Doğu arasında kurduğu dengede Sovyetler Birliği dostluğuna özel önem vermesi aralarındaki bir başka farklılıktır.

Bununla beraber Kemalizm, modernleşmeye öncülük edecek toplumsal sınıfların eksikliğinde, hedeflediği siyasal ve kültürel devrimleri başarmak için eşraf ve toprak ağaları ile uzlaşmıştır. Aşar vergisinin kaldırılması, Türkiye'nin millî kalkınması için tasarruf edebileceği en büyük gelir kalemini, toprak ağalarının rejimle çatışmasını engellemek ve desteklerini almak için yapılmış bir hamledir. Ayrıca, çeşitli çok partili hayat denemelerine rağmen, Kemalist rejim de toplumu muhayyilesindeki ekonomik ve kültürel aşamaya gelene kadar “vesayet” altında tutma kararlılığında olmuştur. Özellikle 1930'lu yıllarda sivil demokratik bütün kurumları kapatarak toplumsal rıza üretimi, ulus inşası ve makbul yurttaşlar yetiştirmek amacıyla eğitim ve kültür politikaları üzerinden ciddi müdahalelerde bulunmuştur. CHP, kitle çizgisinden tamamen kopuk, elitist bir parti olarak devletle bütünleşmiş, parti-devlet olmasa da devlet-parti olarak rol üstlenmiştir. “Tek parti – tek ideoloji – Ebedi Şef” üçlemesi bu dönemin siyasal karakterini yansıtır. Millî burjuvazi yaratmak için eşraf desteklenirken işçilerin grev, toplu sözleşme, sendika ve diğer örgütlenme hakları tanınmamıştır. Bu özellikleriyle de GMD ve Chiang'ın pratiği ile oldukça kesiştiği söylenebilir. Herhalde Kemalizm ve GMD ilişkisi için son olarak şu söylenebilir; Sun Yat-sen'in Mustafa Kemal'in daha solunda ama Chiang Kai-Shek'in daha sağındadır. Sağ Kemalizm içinde de Süleyman Demirel ve Turhan Feyzioğlu gibi parlamenter demokrasiye olan sadakatleriyle Chiang'dan çok daha demokrat isimler mevcuttur.

Chiang'ın iktidara gelişiyle başlayan Sun döneminden siyasal-ideolojik farklılaşma GMD'nin yapısına da yansımıştır. Sun döneminde Bolşevik Partisi modeline göre örgütlenmiş ve kitlelerle önemli bağlar kurmuş olan GMD, Chiang'ın liderliğiyle beraber peyderpey kitlelerden uzaklaşmaya

başlamıştır. İşçi ve köylülerin arasında çalışma yürütmenin kendilerini komünist gibi göstereceğini düşünen GMD'nin sağ siyasete evrilmesiyle kitlelerden kopuşu eş süreçler haline gelmiştir.⁴⁹⁰

Chiang'ın dönüşüyle Wang Jingwei'nin yurt dışına çıkmak zorunda kaldığı koşullarda Chen Gongpo (1892-1946), sol GMD'yi yeniden örgütlemeye karar vererek *Guomindang Yeniden Örgütlenmeci Yoldaşlar Topluluğu*'nu kurmuş, yaygın satışı sınırlı olsa da aydın çevrelerde muazzam bir etkiye sahip *Devrimci Eleştiri* gazetesini çıkarmıştır. Buna rağmen GMD solcularının tam bir grup içinde bulunmaları mümkün olmamış, bu fraksiyon da kendi içinde kliklere ayrılmıştır. Kitle hareketleri örgütleyerek, özellikle taşrada toprak ağalarına karşı mücadele vererek etkinliğini arttıran solcular, GMD merkezinin hışmına uğramışlardır. Parti üyeliklerinin yeniden yazımını karar altına almışlar, ayrıca Chiang'ın da doğum yeri olan Chekiang'da toprak ağasına karşı mücadele veren solcu liderden biri öldürülmüş, bölgedeki solcular tutuklanmış ve gazeteleri *Cumhuriyet* kapatılmıştır.⁴⁹¹

15-28 Mart tarihleri arasında toplanan GMD Üçüncü Genel Kongresi'nde sağ kanadın partiye hâkimiyeti tescillenmiş, Chen Gongpo'nun da içinde bulunduğu solcuların bir kısmı ihraç edilmiş, Wang ise kınama cezası almıştır.⁴⁹²

Kongreden sonra GMD'nin siyasal etkinliği gittikçe zayıflamaya başlamıştır. Eski tarz bürokratlara ve orduya gittikçe daha çok bel bağlayan Chiang, Nanking'e akın eden savaş ağaları ve onların subaylarını yakın çevresine almış, sivil bağları önemsemeyen, devlet gücünü kutsayan ve partiyi elitist bir tabakayla sınırlı tutarak, ideolojik ve siyasal

490 Eastman, *a.g.m.*, s. 118 – 119.

491 A.e., s. 120 – 122.

492 A.e., s. 122.

berraklığı için adeta kitlelerden izole eden bir tarz benimsemiştir.⁴⁹³ GMD'nin kitlelerle bağının koptuğu bu dönemde, Chiang'ın "ulus inşası" ve "iyi yurttaş" yetiştirmek için başlattığı "Yeni Hayat Hareketi" yukarıda da vurgulandığı üzere, Chiang'ın gün geçtikçe halk desteğini kaybederken, kitle çalışmasına özen gösteren ÇKP'nin ve sol GMD'nin etkinliğini arttırması ve Chiang'ın "ordu, parti ve milis" desteğiyle kültürel hegemonya kurma çabası üzerinden de değerlendirilmesi gerekir.

Bu dönemde parti içinde anti-komünizm üzerinden konsolidasyona özen veren Chiang, zaten kliklerden oluşan GMD'nin sadece sol kanadıyla değil sağ kanadıyla da sorunlar yaşamıştır. Japonya'nın 1931 – 1933 Mançurya işgali ve daha sonra 1935 – 1936 yıllarında Çin'i bir bütün olarak Japon İmparatorluğu'na katma savaşı içinde Chiang'ın Japonlarla savaşmak yerine komünistlerle mücadeleye odaklanması, başta Li Zongren ve Li Jishen (1949 – 1954, Li 1945 sonrası Sol GMD'ye dâhil olmuştur) olmak üzere sağcı olarak değerlendirilebilecek GMD'lilerden ve GMD'ye yeni katılmış savaş ağalarının bir kısmından büyük tepki görmüştür. Hatta 1936'da Fengtian kliğinin eski lideri ve Mançurya bölgesinin en güçlü adamı Zhang Xueliang (1901 – 2001), Chiang'a olanca bağlılığına rağmen, Xian'da onun korumalarını öldürterek kendisini esir almış ve ÇKP ile Japonya'ya karşı *Birleşik Cephe* kurması için zorlamış, nihayet Zhou Enlai ile görüşen Chiang ÇKP ile anlaşmıştır.⁴⁹⁴

Chiang'ın en büyük siyasi hatalarından biri olduğu kabul edilen Japonya yerine ÇKP ile mücadeleye ağırlık vermesini Chiang, dış saldırıların yıkımları ileride mutlaka

493 A.e., s. 123.

494 Gray, *a.g.e.*, s. 217 v.d.

telafi edilebileceğini ama içindeki yıkımların bütün bir Çin varlığını yok edebileceğini savunarak açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan 1860'ta İmparator'a, başkenti yağmalayan İngiliz-Fransızlar'dansa Taiping'le mücadeleye öncelik verilmesi gerektiğini savunurken söylediği sözlerin neredeyse birebir aynısı söylemiştir.⁴⁹⁵ İç kargaşa ve dışarıdan istila durumları karşısında önceliği iç cepheyi güçlendirmeye vererek daha sonra istilacılarla mücadele etmek anlaşılır bir stratejidir. Oysaki Chiang mevcut durumu tamamen saptırmış gözüküyor. Çünkü Japon işgalcilere karşı, yaşadıkları korkunç kayıplar ve acılara rağmen daha ilk andan itibaren *Birleşik Cephe* düşüncesini savunan komünistlerdir. Belki Chiang bunu komünistlerin uzun sürecek Japon Savaşı'nda kendilerini güçlendirecekleri bir avantaj olarak düşünüp buna yanaşmak istememiş olabilir. Ayrıca Chiang'ın Japon işgaline karşı Batı desteğine güvendiği de çok açıktır. Ama ne olursa olsun, ülke Japonlar tarafından işgal edilip, Çin halkı katledilirken, ordunun bütün imkânlarını aslında kendilerinin de yurtsever olduğundan şüphe duyulmayan komünistlere karşı yönlendirmesini GMD içinde dahi tam olarak kabul ettirebilmesi mümkün olmamıştır. Aynı zamanda Chiang'ın bu ısrarı, kendisine ve ideolojisine bir güvensizlik sorununu da ortaya çıkarmıştır. Çünkü komünistlerin kitleleri ikna ederek çok daha güçleneceğini varsaymak, hislere hitap edebilme gücüne karşın milliyetçi propagandanın başta Çin köylüsünün dertlerini çözemeyeceği ve demokratik devrimi sürdüremeyeceği anlayışını Çinli aydın ve öğrenciler arasında pekiştirmiştir. Ayrıca Japonlarla mücadelede Chiang ayak sürerken Mao Zedong başta olmak üzere ÇKP kadrolarının yoğun yurtsever propagandası son derece

495 Schell – Delury, *a.g.e.*, s. 224.

etkili olmuştur.⁴⁹⁶ Japonlara karşı *Birleşik Cephe* faaliyeti sırasında da Çin Millî Ordusu'ndan farklı olarak ÇKP'liler, askerî mücadele ile siyasal propagandayı birleştirerek, savaş sırasında güçlü bir kitle desteği yaratmış, kitlelerin de en azından lojistik destek için gönüllü olmalarında önemli rol oynamıştır. Nitekim aradaki farkı anlayamayan Chiang'ın 1949'daki mağlubiyetinde bu durum kendisini aşikâr eder.

Chiang, iktidarda bulunduğu süre boyunca özellikle mali olarak ve ulaşım alt-yapısında Çin'i güçlendirmeye özel önem göstermiştir. Harward mezunu kayınbiraderi T. V. Soong tarafından yönetilen mali reformları uygulamaya koyan Chiang'ın özellikle ulaşım alt yapısına yoğun yatırımları dikkat çeker. Bir yönüyle ticaretin gelişmesi için zorunlu olan bu yatırımlar, diğer taraftan Nanking rejiminin ülkede merkezî kontrol sağlamasına hizmet ederek komünistleri, Chiang'ın deyişiyle “şiddetli kızıl haydutlar”ı bastırmak için de elzemdi. Hatta *Time* dergisi “ne kadar çok otobüs o kadar az haydut” diyerek bu yatırımlardaki esas tercihin nedenini vurgular.⁴⁹⁷

Chiang iktidarı yukarıda da belirtildiği üzere her türlü sivil demokratik örgütlenmenin baskı altına alındığı ve muhalefete karşı acımasızca muamele edildiği bir dönemi kapsar. İşçi sendikalarını klientalist ağlarla yeniden biçimlendirmiş, hükümet kontrolü dışında sivil örgütlenmelere hoş bakmamıştır. 1931-1933, 1935-1936 yıllarında yurtsever refleksle Japon saldırganlığına karşı ayağa kalkan öğrencilere yönelik yoğun şiddet uygulamıştır. Birçok komünist lider bu dönemde idam ve infaz edilmiştir. Kendi kontrolü

496 Mao'nun *Seçme Eserleri*'nin birinci ve ikinci cildinde yer alan birçok konuşma ve yazılarında, millî hisleri uyandırmada ne kadar başarılı olduğu izlenebilir.

497 *Time*, 3 Ocak 1938, a.y.

altında olmayan hiçbir siyasal harekete izin vermeyecek bir baskı ve keyfiyet içinde hareket etmiştir. Toprak ağalarını ürkütecek en ufak bir yasa çıkarmaktan kaçındıkları gibi, komünistlerin toprak devrimi yaptığı yerleri ele geçirdiklerinde, toprakları yeniden ağalara dağıtan karşı devrimci bir rol üstlenmişlerdir. Japon tehdidi karşısında siyasal birliği bozmama düşüncesi zor da olsa sağ siyasal elitlerle ve burjuvazi ile olan ittifakını sürdürmesini sağlasa da emekçi kitlelerin siyasal radikalleşmesine uygulamalarıyla katkıda bulunmuştur.

3.9. 1927 Yenilgisinden Sonra ÇKP: Komintern Vesaleti, Klik Mücadeleleri ve Mao'nun Kontrolü Sağlaması

1927 yenilgisini hazırlayan en önemli iki neden, ÇKP'nin hükümete girmek yerine dışarıdan denetleme-gütme politikası izlemeyi tercih etmesi ve askerî gücü kontrol etmenin önemini kavramamış olmasıdır.⁴⁹⁸ İlk hatada ÇKP'yi, 1908'de Jön Türk Devrimi'ni gerçekleştiren ama daha sonra hükümette yer almayarak iktidarı gütme politikası izleyen İttihat ve Terakki'nin durumuna benzetebiliriz. Netice itibarıyla her iki örgüt de çok genç kadrolara dayanmakta ve kendilerinden daha yaşlı devlet adamlarını yönlendirebileceklerine inanacak kadar tecrübesizdirler. Yalnız İttihatçılardan farklı olarak, ÇKP'nin arkasında onu daha doğru yönlendirebilecek Sovyet ve Komintern uzmanları vardır. Özellikle Sovyet danışmanların, hükümette olmanın ve silahları kontrol etmenin önemini bilmemesi beklenemez. Öyleyse burada kritik olan, Sovyetlerin GMD'ye fazla güvenmesi ve uluslararası manada elini güçlü tutmak için Çin'i birleştirecek olan yegâne gücü üretmek istememesi olarak

498 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 83.

değerlendirebiliriz. Ayrıca bir başka ülkenin yöneticileri ve aydınları, ne kadar bilgili ve deneyimli olursa olsunlar, o ülkenin kültürünün içine doğmuş, insanını tanıyan, mücadele-nin tam merkezinde yer alan insanlar kadar o ülkenin şart-larını ve nasıl mücadele verilmesi gerektiğini anlayamazlar. Nitekim Mao Zedong'un yukarıda Türkiye ile ilgili payla-şılan sözleri de buna bir örnektir. Bolşevikler, tarihin gör-düğü en büyük iki devrimden birine imza atmış olarak, el-bette önemli kadrolara sahiptir. Fakat her devrim, ulusal ve uluslararası nesnel koşullara yaslanır ve bu koşulların cari olduğu bir momentte doğru siyasal müdahale sonucu başa-rılabilir. Bu yüzden, Çin komünistlerinin kendi nesnel ko-şullarını saptamaya öncelik vermek yerine, Sovyet uzman-lara aşırı güvenmeleri önemli bir sorundur.

1927 ile 1935 yılları arasında Chiang Kai-Shek'in komü-nistlere karşı acımasız tavrı ve Komintern kaynaklı strate-jik hatalar onbinlerce parti üyesinin ve yüzlerce kadronun ölümüne neden olmuştur. Henüz çok genç bir üye tabanı ve liderliğe sahip ÇKP için şüphesiz 1927'de, Li Dazhao'nun idam edilmesi büyük bir kayıptır. Aynı yıl ÇKP'den ayrılıp sol GMD'nin bir parçası olan fakat ÇKP ile dostluğu sürdü-ren, partinin ilk kurucularından Li Hanjun da katledilmiş-tir. 1930'da Mao'nun ikinci eşi ve Çin'in önemli bir aydın ailesine mensup Yang Kaihui idam edilmiştir. Yine parti-nin genç lider kadroları içinde Maksist çevirileri ile birçok Çinli genç ve aydının Marksizmi tanımasına vesile olan Deng Zhongxia ve Mao'nun en yakınlarından olan Çin ko-münistlerinin güçlü kalemi Cai Hesen 1933'te idam edilmiş-tir. 1935'te Mao'nun Hunan'dan arkadaşı da olan parti lider-lerinden Hu Shuheng katledilmiş, partinin Chen'den sonra göreve gelen ikinci lideri olan güzide aydın Qu Quibai de 1935'te idam edilmiştir.

Yaşanan büyük kayıplarla beraber; Marksizmin henüz çok yeni bir ideoloji olarak Çin’de karşılık bulmaya başladığı, kadroların çok tecrübesiz ve genç olduğu, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) ile Komintern’in adeta siyasetlerini dayattığı bir ortamda, bu kadar kısa bir zaman içinde ÇKP kadar sınanan bir parti herhalde dünya tarihinde yoktur. Yoğun mücadele ve baskı ortamı içinde teorik gelişme için uygun bir zaman ve zemin yaratmanın çok zor olduğu koşullarda, Parti’yi adeta ezilmekten kurtarıp iktidara taşımada, onlara eşlik edenlerin çabalarını azımsamamak koşuluyla üç ismin büyük payı olduğu söylenebilir: Elbete en başta Mao Zedong, Zhou Enlai ve Zhu De. Bu üç isim sadece GMD’ye ve Japonlara karşı mücadele etmekle kalmamış, dünyada dönemin iktidardaki tek komünist partisi olan SBKP ve Komintern ile onların desteklediği sol ve sağ kliklere karşı da mücadele ederek Çin’in gerçekliklerine uygun bir mücadele stratejisi ve parti yapısı oluşturabilmişlerdir.

1927-1935 yılları arasında Parti, Komintern vesayeti altında ve klik çatışmaları ortasında kendisini güçlendirmeye ve Chiang Kai-Shek’in saldırılarına karşı koymaya çalışmıştır. Chen Duxiu ve yandaşlarının 1927 yenilgisini kesin bir sonuç olarak görüp teslimiyetçi tutum almaları ve sonrasında Troçkizme yönelmeleri ile partide dört ayrı kliğin güç mücadelesi içine girdiğini söylemek gerekir. Bu ekiplerden ilki Li Lisan çevresinde toplanmış “sol”cular, ikincisi Zhang Guatao’nun “sağ” olarak eleştirilen klik, üçüncüsü Komintern destekli “28 Bolşevik”tir. Ayrıca 1930 Aralık ayında gerçekleşen ve gerçek nedeni üzerinde spekülasyonların sürdüğü Anti-Bolşevik Ligi (AB Tuan) adlı Jianxi bölgesinde faaliyet gösteren Chiang Kai-Shek’e bağlı bir örgüt üyelerinin, ÇKP’ye sızarak yıkıcı ajan-provokatör faaliyette bulunduğu gerekçesiyle Mao Zedong tarafından katledilmesi gerçekten

bir ajan faaliyeti engellememe mi yoksa bir klik çatışması mı olduğu muammadır. ÇKP resmî tarihi, henüz hakkında Parti kararı olmayan bu olayla ilgili suskundur. Chiang'ın ÇKP içine ajan grupları yerleştirmeye çalışmayacağını düşünmek mantıklı olmaz. Fakat Stalin'in de benzer şekilde birçok muhalifini ajan suçlamasıyla öldürttüğü düşünülürse, klik çatışmalarında tarafların birbirini tasfiye etmek için bu tip suçlamalarda bulunduğu bilinmektedir. Neticede AB Tuan ile mücadele ÇKP tarihinin en kanlı iç hesaplaşmasıdır. Emin olduğumuz bir şey varsa o da Mao ile suçlananlar arasında toprak devrimi uygulaması yüzünden önemli bir anlaşmazlık olduğudur. ÇKP'nin hâkim olduğu bölgelerdeki en önemli uygulaması ve aynı zamanda siyasal-propaganda aracı toprak devrimidir. Bu grubun Parti kararına rağmen toprak devrimi yapmayı reddedip toprak ağalarını cezalandırmamaları, Mao'nun onlara ilişkin “ajan-provokatör” olduklarına yönelik düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Üstelik 1927 katliamını ve 1930'da bu olaylardan önce Mao'nun eşi Yang Kaihui'nin de bir ihbar neticesinde yakalanıp 14 Kasım'da idam edildiği düşünülürse, Mao'nun acısının çok taze ve öfkesinin ne kadar büyük olduğu anlaşılabilir. Neticede Parti'nin özellikle güneybatı kliği olarak bilinen Jiangxi Eylem Komitesi tasfiye edilmiş, bunun üzerine klikten geriye kalanlar Zhu De ve Peng Dehuai'yi tutuklayıp GMD'ye teslim etmeye kalkmışlardır.⁴⁹⁹ Mao birlikleriyle Zhu ve Peng'i tutuklayanların üzerine yürümüş, daha sonra müzakere yapıpılma kararı alındığında, görüşmeye gelen isyancı 200 kişi

499 Ronald Suleski, “The Futien Incident Reconsidered”, *The China Quarterly*, Vol. 89, 1982, s. 100 ve 104.

etkisizleştirilerek infaz edilmiştir.⁵⁰⁰ Bu nedenle bir klik mi yoksa ajan grup mu oldukları meçhuldür.

Bu dönem Parti'deki hiziplerden biri de Mao Zedong liderliğindedir. Elbette hiçbir resmî parti tarihi böyle bir klik olduğunu söylemez. Savaşı kazananlar kendisini Parti'nin esası, diğerlerini klik olarak nitelendirirler. Yine de rakiplerinin gözünde onlar bir kliktir. Nitekim bu dönemde Parti toplantılarında Mao'yu destekleyen ve onun çizgisini takip eden Deng Xiaoping, 1932'de "28 Bolşevik" in lideri olan Wang Ming tarafından Mao'nun grubuna dâhil olmakla suçlandığını ve üç yıl rehabiliteye tabii tutulduğunu söyler.⁵⁰¹ Ayrıca ÇKP'nin gerilla dönemindeki baskın yerellik, birçok Parti liderinin kendisine kesin biat eden astlarıyla bir klik gibi davrandığı izlenimini de vermektedir.

Deng, 1935'teki Zunyi Konferansı'na dek tek bir önderlik grubunun dahi olgun olmadığını söyler.⁵⁰² Bundaki en büyük etken, Komintern'in asli belirleyiciliği altında Parti'nin bağımsız bir çizgi izleyememesi, bir başka deyişle omuzlarında kendisinin değil Komintern'in kafasını taşıyor olmasıdır.

ÇKP'nin 6. Genel Kongresi 18 Haziran – 11 Temmuz 1928 tarihleri arasında Moskova'da Komintern adına Pavel

500 İki farklı görüşten Mao'nun tavırını olumlayan; Agnes Smedley, *Red Army Marches*, New York, The Vanguard Press, 1934. Olayı komünist siyasetin tasfiyeci özelliğine bir örnek olarak gören; Yang Fa-Chen, "The Futiang Incident and The Anti Bolshevik League: The "Terror" in the CCP Revolution", *Republican China*, John Hopkins University Press, Vol 19, No: 2, April 1994, s.s. 1-51.

501 Deng, böyle bir grubun varlığını doğal olarak reddetmiştir. Oriana Fallaci, *Interviews with History and Conversation with Power*, (Deng Xiaoping ile röpotaj içinde), New York, Rizzoli International Publication, 2011, s. 353.

502 Pu Guoliang, *Deng Xiaoping Çağdaş Çin'in Mimarı: Biyografisi ve Görüşleri*, (Deng'in 31 Mayıs 1989 tarihli "Reformu Yürütecek ve Gelecek İçin Umud Vaat Eden Kolektif Önderliği Kurmalıyız" başlıklı konuşmasının içinde), İstanbul, Canut Yayınevi, Çev. Deniz Kızılçec, 2015, s. 461.

Milf gözetiminde toplanmıştır. Alınan kararlarda tamamen SBKP ve Komintern belirleyici olmuştur. Jerome Chen, bu dönemde SBKP'nin ÇKP'ye adeta "sömürge statüsü" uyguladığını söyler.⁵⁰³ ÇKP'lilerin bütün işçi sınıfının anavatanı olarak gördükleri Sovyetlerin, salt yoldaşlık duygusu ve devrimci dayanışma ile hareket ettiğine inanmaları mümkün. Bu yüzden kendilerini böyle bir statü içinde gördüklerini sanmam. Yalnız ÇKP, ideolojinin ve yoldaşlığın, reel-politik durum ve millî çıkarlar söz konusu olduğunda nasıl geri plana atıldığını birçok kez tecrübe edecektir. Bütün bu tecrübelerin ışığında SBKP liderlerinin emperyal bakışlarının Stalin dönemi itibarıyla mevcut olduğunu söylemek gerekir.

Bu Kongrede Moskova, kendi sorunluluğunu görmezden gelerek, Chen Duxiu'nun "sağ teslimiyetçiliği"nin Parti'yi yenilgiye götürdüğünü saptamıştır. Onun yerine geçen Qu Quibai'nin de durumda herhangi bir iyileşme sağlayamadığını tespit etmiştir. Stalin ve Buharin başta olmak üzere SBKP yöneticileri için temel sorun Qu Quibai gibi birçok önder kadronun küçük burjuva aydınlardan oluşmasıdır. Moskova, işçi sınıfına mensup bir genel sekreterin partiyi çelikleştireceğini düşünmüştür. 6. Kongre delegelerinin yarısından çoğunun işçilerden oluşmasını şart koşarak Parti'yi "sınıf partisi" haline getirmek istemiştir. Oysaki Lenin'in Öncü Parti teorisi bir liderin salt işçi olmasından veya işçilerin sayısından ziyade, sınıf bilincinden ve bu bilinci sınıfa taşıyacak olan öncülerden bahseder. Stalin büyük ihtimalle, 1927 senesinde, SBKP'de aydınlara karşı yaptığı büyük tasfiyenin ideolojik gerekçelerinin ÇKP için de geçerli olduğuna inanıyor olsa gerek. Bu şartlarda, partinin küçük burjuva aydınlardan dolu olmasından rahatsızlık duyan ve onların

503 Jerome Chen, "The Communist Movement 1927 - 1937", *The Cambridge History of China*, a.g.e. s. 168.

entelektüel tartışmalarıyla meşgul olmak istemeyen, bu minvaldeki şikâyetlerini SBKP'ye ileten Xiang Zhongfa'da aradıkları nitelikleri bulduklarını düşünmüşlerdir.⁵⁰⁴ Çalıştığı fabrikadaki sendikanın başkan yardımcısıyken 1921'de Partiye katılan Xiang, elli yaşında bir işçi olarak genç aydınlardan oldukça farklı bir profil çizmektedir.

Xiang Zhongfa, herhangi bir proleter içgörü ortaya koymadığı gibi, kısa sürede Li Lisan'ın takipçisine dönüşmüştür.⁵⁰⁵ Li Lisan'ın darbeciliğe olan eğilimi, ülkedeki şiddet ortamının arttırılmasıyla yabancı müdahalenin kaçınılmaz hale geleceği ve bu sayede Sovyet askerî müdahalesinin de önünün açılacağını, hatta bu durumun dünya devrimine gidecek olan büyük savaşın kıvılcımı olacağı savunusuyla tam bir "sol sapma" çizgiyi temsil etmiştir. Li'de, Mao Zedong ve arkadaşlarındaki güçlü yurtseverlik, kitle çizgisi ve uzun erimli mücadele iradesi yoktur. Aşırı aceleci ve saldırgan tutumlarla Parti'nin tecrübesiz üyeleri üzerinde etki tesis etmiş ve onları maceralara sürüklemiştir. Xiang'ın Li Lisan'ı savunarak, bu tip eylemlere karşı çıkan Komintern Uzakdoğu Komitesi ile tartışması, Stalin için yüzünü tam olarak söz geçirebileceğine inandığı Sovyetler Birliği'nde okumuş aydınlarla tekrar yöneltmiştir.⁵⁰⁶

Aslında Zhou Enlai yurt dışındayken Li'nin oldubittiye getirerek silahlı bir kalkışmaya yönelmesi karşısında, Zhou ülkeye dönmüş ve Parti konuyu tartışmak için toplanmıştır. 24-28 Eylül 1930'da Şangay'da ÇKP'nin 6. Merkez Komitesi'nin (MK) Genişletilmiş Tam Katılımlı Oturumu'nda

504 Zhihua Shen, *A History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991*, Londra, Palgrave ve Mc Millian, 2020, s. 41-42.

505 Liang Sui, "Li Li-san Line", Failure of Independent Trial by Leaders of CCP, *Asian Culture and History*, Vol. 2, No: 1, Jan. 2010, s. 25.

506 A.e., Shen, *a.g.e.*, s. 42.

Li Lisan öz eleştirisi vermiştir. Bu süreçten sonra Zhou ve Mao'nun önderliğinde ÇKP'nin hızlı bir gelişim gösterdiği takip edilmektedir. Parti üye sayısı 100.000'i, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun sayısı ise 70.000'i aşmıştır. Yukarıda söz edildiği üzere Lu Xun'un önderlik ettiği aydınlar ve öğrenciler Chiang Kai-Shek rejimine karşı oldukça etkili çalışmalar yapmaktadır. Mao'nun kırsal alanlara ağırlık vermesiyle, Parti ve Ordu, GMD saldırılarından daha korunaklı bir halde, bulunduğu bölgede toprak devrimi en yoğun siyasal propaganda ile kök salmıştır. Her şey rayına oturuyor denirken, bu sefer de Stalin ve Komintern'in "kendi adamları" olarak gördükleri "28 Bolşevik" kılığını önderliğe taşıma kararıyla 1935'e kadar sürecek olan zorlu bir süreç daha başlamıştır.⁵⁰⁷

1921'de Moskova Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde eğitim almak üzere ilk genç grubu ÇKP tarafından Rusya'ya gönderilmiştir. Bunlar içinde Liu Shaoqi ve Ren Bishi gibi önemli isimler de bulunmuştur. Akabinde 1923'te aralarında Zhu De'nin, 1924'te Li Fuchun ve Deng Xiaoping'in bulunduğu öğrenci grupları izlemiştir. 1925'te açılan Moskova Sun Yat-sen Üniversitesinde 2000 Çinli komünist genç eğitim görmüştür. İçlerinde Wang Ming, Bo Gu, Zhang Wentian, Li Zhusheng (1903-1973), Yu Xiusong gibi önemli isimler de vardır. 1927'den sonra ise Liu Bochong (1892-1986) ve Nie Rongzhen gibi birçok ünlü komünist Bolşevik tedrisatından geçerek tam anlamıyla birer "Bolşevik" haline getirilmeye çalışılmıştır.⁵⁰⁸

1917 Bolşevik İhtilali gerçekleştiği zaman Rusya, kalkınma perspektifinden bakıldığında Batı'nın en gerisi ya da

507 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 136-139

508 Shen, a.g.e., s. 42-43.

Doğu'nun en ilerisi olarak tanımlanabilecek bir durumdadır. Eğer I. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullar olmasa, işçi sınıfının sosyalist bir devrim yapacak gücü mevcut değildir. Yine de Bolşevik İhtilali'nin başarısını, başta Petrograd ve Moskova olmak üzere işçi sınıfının en kalabalık ve örgütlü olduğu kentler belirlemiştir. Bu ihtilal pratiğine dayanan ve köylülerle irtibatları çok zayıf olan, hatta 1927'de toprakta özel mülkiyeti son derece acımasız yöntemlerle kaldıran Stalin başta olmak üzere Sovyet uzmanların, “kırdan kentlerin kuşatılması”, “devrimde köylülüğün önemi” gibi Mao ve arkadaşları tarafından Çin koşulları üzerinden ortaya konan strateji ve siyasetleri kabul etmesi mümkün olmamıştır. Marksizmin 19. yüzyılda kapitalist üretim ilişkilerinin en gelişmiş olduğu Batı Avrupa'da bir ideoloji haline geldiği düşünülürse, özellikle dogmatik çevrelerin Çin Devrimi'nin koşullarını kavraması mümkün değildir. Oysaki Mao ve arkadaşları Çin'in önünde bir sosyalist devrim değil, demokratik devrim zarureti olduğunu görmüş, Çin'de işçi sınıfı ile köylüler arasındaki çok taze bağları bilmektedirler ve Çin'de sınıf çelişkilerinin en keskin olduğu yerin Çin kırsalı olduğunu da bizzat 1920'li yıllarda yaşayarak öğrenmişlerdir. Nitekim 1927 Yenilgisi sonrasında kırsal bölgelere çekilen Parti'nin ne kadar büyük bir potansiyelle karşılaştığı ve bunu değerlendirebildiği de aşikârdır. Fakat Pavel Milf'in tam desteğini arkasına alan Wang Ming'in başını çektiği Bo Gu (1907-1946) ve Zhang Wentian'ın (1900-1976) önde gelenlerinden olduğu “28 Bolşevik”, adeta metazori ile Parti liderliğine getirilmişlerdir.⁵⁰⁹ Üstelik 1931'de ilan edilen Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin Başkanı olarak Mao Zedong ilan edilse bile esas yetkili olan Parti liderliği ve tabii ki Komintern'dir. Çalışmayı kırsaldan büyük kentlere

509 Shen, *a.g.e.*, s. 43.

taşıma, işçi sınıfı içinde örgütlenmeye kırdaki askerî-siyasi faaliyetten daha çok eğilme, “kentlerden kırı kuşatma” gibi Çin gerçekliğine uymayan, görüntüde oldukça “sol” fakat tamamen dogmatik bir programı ÇKP’ye dayatmışlardır. Bu koşullarda bile Chiang’ın 4 büyük saldırısını püskürtten ÇHKO, beşinci büyük saldırıda çözülmüş ve Mao Zedong’un hazırladığı strateji çerçevesinde elde kalan birlikler “Uzun Yürüyüş” ile Çin’in güneyinden tarihin gördüğü belki de en maceralı harekâtı yaparak Çin’in kuzeybatısına, GMD’nin rahatlıkla ulaşamayacağı Yenan bölgesine çekilmişlerdir. “Uzun Yürüyüş” sadece askerî değil, siyasi olarak da ÇKP’yi dönüştürmüştür. Wang – Bo Gu ve onların destekçisi Komintern temsilcisi Otto Braun’un (1900 – 1974) hataları sorgulanmış, yanlış stratejileri nedeniyle adeta Sırat Köprüsü’nde ilerler gibi büyük risklerle dolu bir ölüm-kalım savaşında kendilerini bulmalarına neden olmuştur. Ayrıca yürüyüş sırasında Çin kırsalının durumu daha iyi değerlendirilip, güçlü Çin Cumhuriyeti Ordusu karşısında büyük kentlerde tutunmanın yanlışlığı tespit edilerek, Çin’in nesnel koşullarına dayanan anlayışlar öne çıkmıştır. Tarihte eşi görülmemiş bu muazzam pratik, Çin devrimci kadroları açısından en büyük ders olmuştur. Nihayet 15 – 17 Ocak 1935’te Zunyi Konferansı olarak bilinen ÇKP MK Politik Büro toplantısında Mao Zedong, Zhou Enlai ve Wang Jiaxiang’dan (1906-1974) müteşekkil üç kişilik grup, Politik Büro Daimî Komitesi’nin liderliğini devraldılar. Elbette bu liderlik içinde esas önder Mao Zedong’dur ve 1935 – 1976 yılları arasında bu misyonunu sürdürmüştür.⁵¹⁰

Bu toplantıdan sonra, Mao’nun kuzeybatı kararını oldukça uzak bulan, Çin merkezine daha yakın Sichuan-Xikang’da

510 Bu özetin kaynağı olarak bkz. *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 135 – 158.

üstlenmeyi teklif eden, Mao'nun Pekin Üniversitesinden arkadaşı ve yaklaşık 50.000 askeri komuta eden Zhang Guatao ile aralarında büyük bir anlaşmazlık çıkmıştır. Mao hem güvenlik açısından hem de Japonlara karşı *Birleşik Cephe* siyasetini savunduğundan, ileride Chiang'ın ordularıyla beraber hareket edebilme yeteneği kazandıracağından Yenan'a gitmeyi savunmuştur. Zhu De'nin araya girmesiyle ayrı yollara giden ve bölünen ekiplerden, Zhang büyük bir mağlubiyet yaşayarak Mao'nun yanına dönmüş ve alternatif bir liderlik oluşturma şansını kaybetmiştir.⁵¹¹

Bununla beraber Wang henüz mücadeleden vazgeçmiş değildir. En başta arkasında duran Komintern Başkanı Georgi Dimitrov'un (1882 – 1949) desteği büyüktür. Ayrıca Dimitrov ile Wang arasında önemli bir kişisel bağ vardır, çünkü Wang'ın kızını Dimitrov evlatlık almıştır.⁵¹² Üstelik Wang Ming, Komintern'in de çok önem verdiği GMD ile oluşturulmaya çalışılan *Japonya'ya Karşı Birleşik Cephe*'nin en başta gelen savunucularından biridir. Fakat Wang, ilk *Birleşik Cephe* döneminde yapılan hataların benzerine neden olabilecek bir bakış açısına sahiptir. Tüm faaliyetlerin *Birleşik Cephe* üzerinden yapılması, ÇKP kurumsallığının daha geri planda tutulmasını savunmaktadır. Oysaki Japonlar mağlup edildikten sonra GMD ile tekrar büyük bir savaşa girmeyeceklerinin hiçbir garantisi yoktur. Propaganda ve kitle siyaseti üstünlüğünü elde tutan ÇKP'nin, bu süreç içinde hem kitleler içinde daha derinleşmesi hem de propagandasını yurtseverlik savaşıyla birleştirmesi çok daha

511 Spence, *a.g.e.*, s. 408-409.

512 *The Diary of Georgi Dimitrov 1933-1949*, Hr. ve edt. Ivo Banac, New Haven, Yale University Press, 2003, s. xxxviii.

mühimdir. Bu durum araları hiçbir zaman iyi olmayan Mao ile Wang arasında yeni bir mücadele konusu olmuştur.⁵¹³

Georgi Dimitrov'un 23 Temmuz 1936'da Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Sekreterliği toplantısında teslim ettiği “Çin Sorunu Üzerine Konuşma”, Wang'ın bu sefer Komintern yetkilisi olarak Çin'e dönüşünü teklif etmektedir. Dimitrov konuşmasında bunun nedenini şu sözlerle açıklar:

Çinli Komünistler iyi ve yiğit insanlardır ve iyi savaşırılar. Ancak bugün Çin'de içinde bulunduğumuz karmaşık durumda siyasi olarak olgunlaştıkları ve göreve hazır oldukları söylenemez.

...

Komünistlerimiz, Merkez komutanlığımızın Chiang Kai-shek'e, Nanking kuvvetlerinin Başkomutanına sunduğu somut bir siyasi teklifle, parti olarak Guomindang'a, Guomindang Merkez Komitesine dönerlerse doğru olur. Yoldaşlarımız Çin Kurtuluş Topluluğu'na dönmek ve onu örgütlemek zorundadırlar. Bu şekilde, yoldaşlarımız Japonya'ya karşı popüler cephenin başlatıcıları, cephe savaşçıları ve örgütleyicileri olarak öne çıkmalıdır. O halde, bu Japonya'ya karşı birleşik cephe için verilen mücadele sırasında, daha önce bahsettiğimiz birleşik Çin Cumhuriyeti'ni kurmak için çaba sarf edilmelidir. O zaman temsilcilerini bu parlamentoya gönderecek olan Sovyet bölgelerimiz, birleşik Çin Cumhuriyetinin demokratik organı olarak Sovyetlerin kurulması sorununu gündeme getirebilir ve Çin'de emekçi halkın Sovyet iktidarı için mücadelesini bugünden çok daha ileri pozisyonlara taşıyabilir.

...

513 Lyman Van Slayke, “The Chinese Communist Movement During the Sino-Japanese War 1937-1945, *The Cambridge History of China*, a.g.e., s. 616-617.

Wang Ming yoldaşın önerisinin temel olarak kabul edilmesini ve bu kısa direktifi benimle birlikte düzenlemeleri için Wang Ming yoldaşı ve Çinli yoldaşların görevlendirmesini tavsiye ediyorum...⁵¹⁴

Dimitrov'un üslubundaki üstenci bakış ve Çin'in şartlarına aslında hiç de vakıf olmadığını gösteren ifadeler, şüphe yok ki Mao Zedong gibi ulusal onura ve bağımsızlığa çok düşkün biri için asap bozucudur. Üstelik bu “yüksek emir-nâme”nin Wang Ming’le iletilmesi ve adeta bir “siyasi komiser” gibi atanması durumu daha da gerginleştirmiştir. Aslında Wang’ın iddiasının tersine Dimitrov, Çin’e gitmeden önce kendisini, Mao’nun ayağını kaydırmaya çalışmaması konusunda uyarmıştır.⁵¹⁵

SSCB’nin yardımının önemli olduğu, artık Çin Sovyeti’nin Yunan merkezli, bir başka deyişle SSCB sınır bölgelelerinde bulunduğu ve SSCB’nin desteğinin Chiang ile de her zaman pazarlıkta ellerini güçlendirecek bir unsur olduğu gerçeği göze alındığında Mao’nun Çin geleneksel elitlerinin sabır gösterme ve ince taktiklerle Wang’la baş etmekten başka çaresi olmadığı malûmdur.⁵¹⁶

Wang, Parti’nin önder kadroları içinde yüksek itibara sahiptir. Nitekim 28 Bolşevik dışında, neredeyse Parti kurulduğundan beri Mao ile netameli ilişkileri olan Zhano Enlai de Wang’ın yanında saf tutmuştur. Böylece Politbüro’da Wang Ming, Bo Gu ve Zhou Enlai bir tarafta; Mao, Zhang

514 Georgi Dimitrov, “Çin Sorunu Üzerine Konuşma”, <https://www.marxists.org/reference/archive/dimitrov/works/1936/china1.htm>. Erişim Tarihi: 18.08.2023.

515 A.e., Philip Short, Mao Zedong: Bir Yaşam, İstanbul, İthaki Yayınları, Çev. Yavuz Alagon, 2007, s. 334.

516 Wang ve Mao’nun bu dönemdeki tartışmalarını izlemek için bkz. Gregore Benton, “The Second Wang Ming Line”, *The China Quarterly*, Vol. 61, Mart 1975, s.s. 61 – 94.

Wentian, Chen Yun ve Kang Sheng diğer tarafta yer almışlardır. Fakat Mao bu mücadeleden üstün çıkıp liderliği ke-sinkes Stalin tarafından da onaylanınca, Zhou Enlai, Mao'ya adeta bir mürit gibi sadakatle bağlanmış ve ömür boyu bu tavrını sürdürmüştür.⁵¹⁷

Wang Ming ve Zhang Guatao'nun Mao Zedong'a karşı beraber hareket etme ihtimalleri elbette Mao için sorunu büyötmektedir. Fakat Wang'ın dönemin Sincan Valisi olan ama Sovyetlerle iş birliği yaparak, kendisinin komünist olduğunu söyleyen Shicai Sheng'le beraber Parti içinde etkinliğini arttırmak için komplocu bir tarzı seçmesiyle Zhang'ın desteğini kaybetmiştir. Esasen Shicai, Stalin tarafından güvenilmeyen ve bu konuda Sincan Konsolosu'na uyarılar yapılan bir kişidir. Vali Shicai Sheng'in Stalin, Molotov ve Vorşilov'a yolladığı gizli mektupta okuduğu Marksist eserleri, düşüncelerini ve Sovyet desteğini beklediğini yazmıştır.⁵¹⁸ Stalin ise Shicai'i "bir provokatör ya da Marksizmden haberi olmayan umutsuz bir "solcu"" olarak tanımlamıştır.⁵¹⁹ Mektuptan Shicai konusunda ÇKP liderlerinin de dikkatinin çekildiği anlaşıyor. Buna rağmen Wang, içlerinde ÇKP'nin I. Kongresi'ne delege olarak katılmış, kıdemli komünistlerden Yu Xiusong'u ve dört arkadaşını Troçkist olmakla suçlamıştır. Yu haricindekiler, Shicai'nin hapisanesinde işkence görerek idam edilmişlerdir. Tutuklanan Yu ise 1938'de SB'ye teslim edilmiş, 1939'da orada idam edilmiştir. Çin-Sovyet

517 Short, *a.g.e.*, s. 334.

518 Vali, Shicai Shen'in Mektubu (Haziran 1934), <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/letter-governor-shicai-sheng-cdes-stalin-molotov-and-voroshilov>. Erişim Tarihi: 18.08.2023

519 Stalin'den G. Apresov'a, Urumçi Başkonsolosuna Mektup, 27 Temmuz 1934. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/letter-stalin-c-de-g-apresov-consul-general-urumqi>. Erişim Tarihi: 18.08.2023.

ilişkileri koptuğu dönemde, 1962 yılında Yu, Çin'in ulusal kahramanı ilan edilmiştir.⁵²⁰

Sovyetler Birliği'nin Almanya'nın saldırısına uğrayarak II. Dünya Savaşı'na dâhil olması nedeniyle dikkatini ÇKP'den çekmesi ve Komintern'in 1943'te kapanması Wang Ming'i şüphesiz çok zor bir duruma düşürmüştür. Parti içindeki desteği gün geçtikçe azalan Wang'a esas darbeyi Mao Zedong, ÇKP tarihinin ilk düzeltme kampanyası olan 1942 Yen'an Kültür ve Sanat Forumu'nda vurmuştur. Aslında bir yönüyle Wang'ı ideolojik olarak mahkûm etmeye çalışan Mao, perde arkasından Stalin ile de tartışmaktadır. Çünkü Wang Ming Ekim 1937'de Yen'an'a geldiği zaman Stalin'in sözleri olarak kendisine, liderliğinin kabul gördüğünü ama Partinin esas ihtiyacının kolektif liderlik olduğunu iletmış; dar deneyciliği (amprizm) ve "Marksizm-Leninizm konusundaki cehaleti" nedeniyle Mao'nun "ideolojik olarak güçlendirilmesi" talimatını verdiğini iletmıştır.⁵²¹ Mao Zedong'un en önemli eserleri olarak görülebilecek "Çelişki Üzerine", "Pratik Üzerine" ve "Yen'an Konuşmaları" esasen Wang ve Stalin'e eleştiridir. Nitekim Mao Zedong, sadece Stalin'in diyalektik materyalizmini değil, aşağıda ayrıca tartışıldığı üzere ekonomizmini de şiddetle eleştirmiştir. Stalin'in Mao'dan gerçekten hazzetmediği herhalde tüm ilgililerin malumudur. Bununla beraber Stalin'in tavrında "Doğulu" bir komüniste karşı "Batılı" kibri de hissedilmektedir. Bu çalışmanın konusunu açacağı için ayrıca bir pencere açmayı düşünmüyorum ama Mao'nun "Doğulu üstelik köylü" oluşuna yönelik bir üstenci bakışının varlığı şüphe götürmez. Rusya'nın da Marx tarafından nasıl "despotizmin ve gericiğin" merkezi olarak nitelendirildiğini düşünürsek, Stalin

520 Ishikawa, *a.g.e.*, s. 172.

521 Benton, *a.g.m.*, s. 77.

bu kompleksini Mao'ya yansıtmış olabilir. Çünkü Stalin, Marx'ın Rus despotizminin kökenlerini tartıştığı ve onu Tatar-Asyalı olarak nitelendirdiği *18. Yüzyılda Gizli Diploması* başlıklı eserini yasaklatmıştır.⁵²²

Mao Zedong'un eserleri incelendiğinde aslında açık sözlü bir şekilde Li Lisan, Wang Ming, Zhang Guatao gibi klik liderlerini her zaman eleştirdiğini görebiliriz. Elbette bir siyasi liderin alıngan bir çocuk gibi hareket etmeye hakkı yoktur, bu yüzden Mao da doğru zamanda, yeri geldiğinde bu eleştirilerini yapmıştır. Yukarıda açıklanan şartlar olgunlaştığında, Parti'nin kendi içindeki elitlerin çatışmaları ve klik mücadeleleri nedeniyle istikrar kazanamaması ve bu durumun ödettiği ağır bedelleri göz önüne alarak Yenän Kültür ve Sanat Forumu'nun öncesinde Mayıs 1941'den itibaren dikkatleri bu alanda toplamıştır. Kolay değildir, Parti'nin kuruluşunun üzerinden 20 sene geçmiştir ve ancak bağımsız bir çizgi izleyerek, demokratik merkezîyetçi bir parti inşası için şartlar olgunlaşmıştır.

Mao Zedong'un Mayıs 1941'de hazırladığı "İnceleme Tarzımızı Yeniden Düzenleyelim" başlıklı raporu, Wang Ming'in izlediği çizgi ve epistemolojik bakışına, bizzat kliği kastederek uyarılarda bulunmuştur. Mao'nun bu eseri ve benzerlerini, onun görüşlerini değerlendirip eleştirdiğim bölümde ayrıntılı olarak tartışmaya çalıştım. Bu yüzden sadece yirmi sene süren Parti elitlerinin ve kliklerin mücadelesinde önemli dönemeçlerden birini tartışmak için daha ziyade nakille yetinmiş oldum.

Mao bu raporu elbette Parti'nin geniş katılımlı kadro toplantısında okumuştur. Bu yüzden çekmecede duran bir

522 Karl Marx, *18. Yüzyılda Gizli Diploması: Rus Despotizminin Asyetik Kökenleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Işık Soner, 1992.

yazılı rapor değil, sıcak tartışma ortamı içine sunulmuş bir metindir. Mao Zedong epistemolojik bir tartışma açarken, aynı zamanda “yerli” bir itirazda da bulunmuştur. Muarızlarının Batı merkezli düşünce okullarının dışına çıkmayıp kendi tarihsel üretimlerini incelemediklerini ve dogmatik olduklarını ısrarla vurgular. Adeta Marksizm-Leninizm konusunda kendisine “cahil” diyenleri, ustası olduğu Çin klasikleri bilgisini özenle ortaya koyarak yanıtlamayı da ihmal etmez. Nitekim Mao’nun tüm konuşmaların sadece bir Marksist değil “Çinli” olduğunu gösteren birçok nişâne vardır:

Birçok Parti üyesi gerek son yüzyılın gerekse eski çağların Çin tarihinden hâlâ habersizdir. Birçok Marksist-Leninist bilim adamı, eski Yunanistan’a değinmeden konuşmıyor ama kendi atalarını unutuyor.

...

Kendi ülkelerinden habersiz olan bazıları ise, eski yabancı kitaplardan edindikleri son derece yetersiz ve bölük pörçük bilgilere dayanarak, eski Yunanistan’a ve başka ülkelere ait masallar anlatmaktadırlar.

20-30 yıldır, yurtdışından dönen öğrencilerde bu hastalık var. Avrupa’dan, Amerika’dan ya da Japonya’dan yurda dönen bu öğrenciler yabancı şeyleri papağan gibi tekrarlamaktadırlar. Birer gramafon olup çıkmakta ve yeni şeyleri kavrama ve yaratma görevlerini unutmaktadırlar. Bu hastalık Komünist Partisine de bulaşmış bulunuyor.

...

Eğer bilimsel bir tutum yoksa, yani teori ile pratiğin birleştirilmesi konusunda Marksist-Leninist bir yaklaşım yoksa, Parti ruhu ya hiç yok demektir ya da yetersizdir.

Bu tür kimseleri çok iyi anlatan bir beyit vardır:

Duvar da büyüyen kamışların ucu ağır, gövdesi ince, kökü yukarıdadır;

Tepelerdeki bambu filizlerinin ucu sivri, kabuğu kalın, içi boş olur.

Bu sözler, bilimsel bir tutuma sahip olmayan ve Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in eserlerinden sadece sözcükler ve cümleler aktarabilen ve gerçek bilgiyle elde edilmemiş haksız bir üne sahip olan kimseleri ne kadar güzel anlatıyor!⁵²³

Mao Zedong'un, 4 Mayıs Hareketi'ni tartıştığımız bölümde, bu hareketin geleneksel basmakalıp düşünce biçimlerini yıktığı ama günümüzde yabancı basmakalıp ve dogmaların ortaya çıktığı saptamasına yer vermiştik. Dikkat edilirse Sovyetlerin adeta "sömürge" ile muhatap olur gibi ÇKP'ye yön vermeye çalışması ve Sovyetlerden aldığı destekle onların sözcüsü gibi hareket edenlerin tavırları, Mao'nun millî hassasiyetlerini daha da kabartmış gibi görünüyor. Nitekim Mao'nun enternasyonalizm ve millîlik arasında kurduğu ilişkide, enternasyonalizm gerekçesiyle bir başka ülkenin Komünist Partisi'ne dilediği gibi müdahalede bulunanlara yönelik bir tepkinin izlerini görmemek mümkün değildir:

Yabancı basmakalıpcılık ortadan kaldırılmalıdır; boş ve soyut teranelere son verilmeli, dogmatizm bir kenara bırakılmalıdır. Bunların yerini, Çin halkının çok sevdiği diri ve yaşayan Çin tarzı ve Çin ruhu almalıdır. Enternasyonalist özü millî biçimden koparmak, ancak enternasyonalizmin e'sinden haberi olmayanların yapacağı bir iştir. Biz tam tersine, bu ikisini sınıksız birleştirmeliyiz.⁵²⁴

Bugüne kadar Maoizme yöneltlen en büyük eleştirilerden biri Marksizmin milliyetçilikle bozulmuş bir türü olduğuna yöneliktir. Esasen milliyetçilik ile ilişkiye girmemiş,

523 Mao Zedong, "İnceleme Tarzımızı Yeniden Düzenleyelim" (Mayıs 1941), *Seçme Eserler III*, a.g.e., s. 22-25.

524 Mao, "Basmakalıp Parti Yazılarına Karşı Çıkalım", a.g.e., s. 72.

salt enternasyonalist ve bütün siyasetlerini dünya emekçilerinin mukadderatı üzerine oturtmuş tek bir devrim var mıdır acaba? Çünkü sosyalist devrimler 20. yüzyılda gerçekleşmiştir ve temelde sosyalist üretim ilişkileri ve toplum yapısı tesis etmekten önce bunların her biri millî demokratik devrimlerini tamamlamak görevini önlerine koymuşlardır. Üstelik komünist partiler tarafından yönetilen her ülke de diğer komünist partiler tarafından yönetilen ülkelerle farklı dayanışma biçimleri de olsa, küresel kapitalist sistemin birer parçasıdır. Bu dünya sistemi var oldukça, her ülke, kendisinin çıkarlarını diğerlerinin önüne koymak zorundadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Varşova Paketi ülkeleri ile girdikleri ilişki biçiminin de eşit olmaktan ne kadar uzak olduğu çok açıktır. Bu şartlarda Mao Zedong'un "milliyetçi" tutumu acaba kimde yoktur diye sormak lazım. 20. yüzyılın bütün sosyalist devrimleri, ya da şöyle ifade edelim, komünist ve sosyalist partilerin Marksist-Leninist ideolojiyi rehber edinerek gerçekleştirdikleri tüm devrimler pratikte "millî devrim"lerdir. Daha sonra bunlar içinde sosyalist mülkiyet ilişkileri kurma hususunda daha ileri gidenler olmuşlardır. Fakat hiçkimse, günümüzde de çok net bir sosyalist ekonomik sistemin varlığını iddia edemez. 20. yüzyılın reel sosyalist deneyleri, ekseriyetle eksik tüketim yüksek tasarruf denkleminde yaslanan Keynesyen yapılar olarak tevarüs etti. Bir kısmı içeride piyasa ilişkilerine belli oranlarda izin verdi, ama vermediği iddia edilen dönemlerde bile hepsi dünya ekonomisinin bir parçasıydılar ve ne olursa olsun burada küresel piyasanın ihtiyaçlarına göre arz ve talep belirlenmiştir. Üstelik bu ticaretlerde kullanılan mali araçların neredeyse hepsi küresel sistemin ortak araçlarıdır, başka türlü olması da mümkün değildir.

Bununla beraber, Mao Zedong ve arkadaşlarının 20 yıllık pratiği göz önüne alındığında milliyetçi hassasiyetlerini şiddetlendiren birçok olay sayılabilir. Öncelikle Sovyetlerin ve Komintern'in ÇKP ile kurduğu eşitsiz ilişki ve enternasyonal dayanışmayı aşan müdahaleleri, ÇKP'yi bu konuda çok hassaslaştırmıştır. Üstelik reel durumun ortaya çıkardığı çeşitli zaruretler yüzünden Çin, Sovyetler Birliği'nin kendilerini hayal kırıklığına uğratan karar ve tavırlarına uzun bir süre daha maruz kalmıştır. Çin siyasi elitleri, Marksizmin enternasyonalizmine karşı, ulusal çıkar söz konusu olduğunda ideolojinin nasıl feda edildiğini defalarca tecrübe etmişlerdir. Bu nedenle Çin siyasi elitleri, bir başka ülkenin dostluk sınırını aşan, müttefiklikten ziyade hegemon olarak kendisini dayatan herhangi bir gücü kesinlikle reddederler. Üstelik 1966-1971 döneminde yani Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin en sert yıllarında büyük mağduriyetler yaşayanlar bile, Çin'in sorunlarını başka mahfilde tartışmamış, uluslararası destek aramamışlardır. Bu açıdan Çin siyasi elitlerinin zihin dünyalarında, I. Afyon Savaşı ile başlayan aşağılanmaların, 4 Mayıs Hareketi'nin ve Komintern ile Sovyetlerin tutumu nedeniyle uluslararası alanda eşit ilişki talebinin biçimlendirdiği hassasiyetler günümüzde de etkisini hâlâ sürdürmektedir. Nasıl ki I. Dünya Savaşı'nın travması Liang Qichao ve Yen Fu'yu kadim Çin düşüncesiyle buluşturduysa, ÇKP'nin 20 yıllık tecrübesi de Çin komünistlerinin ayağının "toprağa" basması, o toprağın devrimcileri olarak hareket etmesi açısından belirleyici olmuştur. Yine bu 20 yıllık pratiğin bir sonucu olarak, Çin'in hiçbir ülkeye minnet duyacağı ya da muhatabın kendisini Çinlilere talimat verecek kadar onları borçlu hissettireceği türde bir "dayanışma" biçimine de girmemişlerdir. Bu açıdan Henry Kissinger'ın Mao Zedong ile ilgili olarak

“Moskova’ya en az şeyi borçlu olan liderdi” saptaması çok doğrudur.⁵²⁵ Sovyetler Birliği ve Stalin, aşağıda değinileceği üzere, bundan sonra da Mao’yu borca sokmamış, Mao da mümkün mertebe kendi söküğünü kendisi dikmiştir, üstelik kimi zaman da Sovyetler ve Stalin’e rağmen.

Mao’nun kültür ve sanat politikalarına yönelik Yenan’daki milliyetçi ve halkçı vurguları, yirmi yıllık pratiğin bir başka ürünü olarak “anti-entelektüalizm”ini açığa çıkarır. Sanatın, siyasete hizmet etmesi gerektiğini vurgulayan Mao, sanatçıyı da devrimin misyoneri olmaktan öte bir vasıfla değerlendirmez. Böylece sanatın amacı Parti’ye dolayısıyla da Başkan’ın işaret ettiği görevlere hizmetle sınırlanır. Şüphesiz sanatı kısırlaştıran, sanatçıyı da cendereye sokan bu tavrı, Mao’nun aydın düşmanlığıyla birleşince daha da pekişir. İleride ayrıntılı olarak tartışılan Mao’nun bu tavrının ilk kurbanı da Yenan Kültür ve Sanat Forumu’nda verilmiştir. Philip Short yüzyıllardır Çinli aydınların en çekici ve kalıcı özelliklerinden biri kolayca aldatılabilir olmak değil, samimiyettir, der.⁵²⁶ Mao’nun Parti içindeki doğruları sorgulama çağrısı, 4 Mayıs Hareketi’nde üniversitelerde olduğu gibi Yenan’da da duvar gazetelerini canlandırmış, Başkan’ın çağrısına uyan aydınlar rahatlıkla eleştirilerini yazmaya başlamışlardır. Ancak Wang Shiwei’nin *Yabancı Zambak* adlı denemesi, onun Yenan’daki düşünce özgürlüğünü liberal standartlarda zannetmesiyle ne kadar büyük bir yanılgıya düştüğünü gösterir. “Yenan’ın karanlık yanı”nı kınayarak, kadroların seçkinci ve soğuk olduğunu, yemek ve giyecek konusunda komutanlara ayrıcalık yapıldığını ve Mao’yu kast ederek genç kadınlara ulaşmada siyasi liderliğe ayrıcalık tanıdığını söylemesi, Wang Shiwei’yi bir nevi bütün aydınlara

525 Kissenger, *a.g.e.*, s. 154.

526 Short, *a.g.e.*, s. 351.

gözdağı verircesine çarmıha germek için yeterli olmuştur. İki hafta boyunca hataları tartışılan Wang’a son derece aşağılayıcı ifadelerle saldırılmıştır. Üstelik Mao, adet haline getireceği üzere, bu aşağılamaları kişinin kendi sınıfının üyelerine yaptırmayı uygun bulur, onları da hizaya getirmenin bir yöntemi olduğunu düşünür. Daha sonra kendileri de çeşitli düzeltme kampanyalarında saldırıya uğramış aydınlar, Wang’a en sert şekilde yüklenmişlerdir. Sonrasında Troçkist çete mensubundan, GMD’nin görevlendirdiği ajan olmasına kadar her türlü ithama maruz kalan ve bunların bir kısmını işkencede kabul etmeye zorlanan Wang önce cezaevinde unutulmaya terk edilmiş, ardından 1947’de komünistler Yenan’dan çekildiklerinde yerel askerî komutan olarak bölgede kalan He Long’un emriyle Sarı Irmak yakınlarındaki bir köyde baltayla idam edilmiştir. Wang olayı, daha önce Mao’nun AB-tuan’a karşı kampanyada parti üyelerine olduğu gibi, aydınların da çok rahatlıkla ancak fantezi olarak görülebilecek suçlamalarla hayatlarının mahvolabileceğini bu yüzden de sadakatlerinin her zaman sınanabileceği mesajını vermiştir.⁵²⁷

Wang Shiwei’nin şahsında aydınlara verilen bu mesaj gecikmeden parti üyelerine de hatırlatılmıştır. Sovyet Rusya’da bulunduğu sürede, gizli polis teşkilatı NKDV Şefi ve Stalin’in tetikçisi Lavrentiy Beria’dan etkilenen Kang Sheng’in hazırladığı raporlar sonucu Temmuz 1943’te binden fazla “düşman ajanı” gözaltına alınmış, yeni üye olan parti kadrolarının %70’inin siyasal bakımdan güvenilmez olduğu bildirilmiştir. Suçlamalar neticesine onlarca kişi intihar etmiş ve toplam üye sayısının %5’i parti üyeliğinden ihraç edilmiştir. 1943 yazında Zhongqing’ten dönen Zhou

527 A.e., s. 351-354.

Enlai'nin Kang'ın tespitlerine karşı çıkması üzerine, Kang'ın uygulamalarını araştırmak için Ren Bishi görevlendirilmiştir ve parti kadrolarına yönelik soruşturmalar durdurulmuştur. Aralık 1943'te yapılan araştırmalar, suçlananların %90'ının masum olduğunu ortaya çıkartmış, bazıları ölmüş bu kişilere itibarları iade edilmiştir.⁵²⁸

Neredeyse tüm devrimler, bugünden bakıldığında akıl almaz suçlamalar ve zihinsel kurgulardan ibaret yakıştırmalarla milyonlarca kişinin ölümüne neden olmuştur. Elbette Çin de bundan muaf değildir. Özellikle insan hayatının uzun süredir çok ucuz olduğu Çin'de, ölen insanlar sadece istatistiklerdeki rakamlardan ibaret kalmıştır. Elbette savaş ve devrim dönemlerinde taraflar birbirlerinin içine ajanlar yerleştirirler. Bunların yıkıcı faaliyetlerinin siyasal neticelere büyük tesir ettiği de olmuştur. Fakat adil yargılama ve kanunilik ilkelerinin olmadığı dönemlerde, insanlık için yola çıkanların, döktükleri her kandan sonra kendi insanlıklarını biraz daha yitirdikleri, gençlik masumiyetleriyle cennet yapmak istedikleri ülkelerinin insanların hayatlarını cehenneme çevirdikleri örnekler çoktur. Esasen doğru bir diyalektik anlayış, aşağıda da tartışıldığı üzere, şeylerin zıddını üretmesi kaçınılmaz olan reel düzlemde, toplumsal ve siyasal konularda her türlü aşırılığın ne kadar sorunlu olabileceğini anlamayı gerektirir.

1935-1942 yılları arası, bütün bu çalkantılı süreç içinde ÇKP'de ilk olgun kolektif liderliğin olduğu dönemdir. Mao Zedong, kendisiyle çok sık karşılaştırılan çeşitli totaliter ve otoriter liderlerden farklı olarak, her şeye karar veren diktatör imajına iktidarının tüm dönemlerinde sahip değildir. Çoğu zaman kolektif liderliğin bir numarasıdır. Hatta 1959'dan

528 A.e., s. 353-354.

1962'ye kadar kolektif liderlik içindeki etkisi oldukça tartışmalıdır. Aşağıda derinlemesine tartışıldığı üzere, bu dönemde Mao Zedong, esas olarak ÇKP MK Daimî Komite'de kontrol sahibi değildir. 1966-1976 döneminde bir başka deyişle Büyük Proleter Kültür Devrimi yıllarında ama daha ziyade bu dönemin de ilk beş yılında parti elitlerinin sirkülasyonu o kadar hızlıdır ki kolektif bir liderlikten bahsetmek oldukça zordur. Sonraki beş senede ise Mao Zedong bu durumu belli oranda restore etmiştir. 1935-1942 yıllarını kolektif liderliğin oluşumu ve konsolide olması dönemi olarak tanımlarsak, 1959'a kadar olan dönemde Mao'nun kolektif liderlik içinde oldukça güçlü bir birinci adam olduğunu belirtmek gerekir. 1935-1942 yıllarında oluşan ve uzun yıllar ÇKP'nin kolektif liderliğini yürüten ekip Mao Zedong, Liu Shaoqi, Zhou Enlai, Zhu De ve Chen Yun'dan oluşmuştur.⁵²⁹ 1956 yılındaki ÇKP 8. Kongresi'nde bu isimlere, daha genç kuşaktan Deng Xiaoping eklenmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki özellikle 1949 Devrimi'nden sonra hızla inşa edilen Mao kişilik kültürü, onun “modern filozof İmparator” olarak rol oynayacağı bir süreci de günden güne geliştirmiştir. Elbette İmparator, hükümrân olmakla beraber her şeye karar veren, her ayrıntıyı gözleyen Hitler ve Stalin örneğindeki totaliter liderlerle karıştırılmamalıdır. Fakat Mao konusu olduğunda belki de en tehlikeli olan, onun göklerin kararına uyan bir İmparator değil, kendini göklerden yerdeki kaos ve düzeni belirleyen tanrısal bir imparator olarak görmesidir. Belki Hitler ve Stalin gibi resmin her ayrıntısıyla uğraşmaz ama gözü her zaman en büyük resimdedir ve ayrıntılar ki bunlar çoğunlukla insan hayatıdır, o büyük resim içinde önemsizleşir. Hayatların “önemsizleşmesi”, kimi

529 Deng, *a.g.m.*, s. 461.

zaman her hayat üzerinde tahakküm kurmaktan bile daha korkunç sonuçlar yaratabilmiştir.

3.10. Savaşın Bitişinden Devrime: 1945-1949

Kimi zaman karşılıklı çatışmalar ve had bildirmelerle geçse de *Japonya'ya Karşı Birleşik Cephe* savaşın sonuna kadar sürdürülmüştür. Savaşın bitimiyle beraber GMD, Amerika'nın; ÇKP ise Sovyetler'in desteği ile iç savaşa hazırlanma düşüncesindedir. Oysaki Çin'in kaderi, GMD ve ÇKP'ye bırakılmayacak kadar uluslararası güçler arasında çoktan Yalta Konferansı'nda tartışma konusu olmuş ve bir karara bağlanmıştır. Mevcut uluslararası koşullar dikkate alındığında GMD çok daha avatajlı, ÇKP ise derin hayal kırıklığı içinde olmasına rağmen süreç içinde Chiang'ın hataları ve Mao'nun sabrı iki hegemon gücün de çok tercih etmediği bir sonuca yol açmıştır. 1 Ekim 1949'da Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.

1944 yazında Avrupa'daki savaş belirgin bir biçimde Müttefikler lehine devam edince, Doğu Asya'da yeni bir savaş istemeyen ABD'nin, nabız yoklamak ve Çin komünistlerini daha iyi tanımak için gayriresmî olarak atadığı ABD Gözlem Misyonu 22 Temmuz 1944'te Yenan'a varmıştır. ABD'nin ÇKP'ye yönelik bu yeni ilgisine yol açan aslında Stalin'dir. Çünkü ABD Büyükelçisi Averill Hariman'a Mao ve arkadaşlarının iyi yurtseverler ama margarin komünistleri olduklarını söylemiştir.⁵³⁰ Aynı şekilde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov da Başkan Roosevelt'in özel elçisi olarak Çin'e yollanan Patrick J. Hurley'e ÇKP'yi sentetik devrimciler olarak gördüklerini ifade etmiş ve Çin'in iç işlerine

530 Short, *a.g.e.*, s. 363.

karışmayacaklarını bildirmiştir.⁵³¹ Bu sözlerin anlamı açıktır, Sovyet liderleri ÇKP'lileri komünist olarak görmemektedir. Bu da ABD için oldukça rahatlatıcıdır ve böyle bir dönemde uluslararası alanda tecrit edilmek istemeyen Mao da ABD'lilerin düşüncelerini pekiştirmek için elinden geleni yapmıştır. Mao, Misyon'dan sonra Yenan'a ABD'li gazeteci akınından oldukça memnundur ve kendilerinin Sovyet ekonomi modeli değil, karma ekonomi uygulayacaklarını söylemiş, Sears Robert şirketinin Çin'le posta yoluyla iş birliği yapıp yapmak istemeyeceğini gazetecilere sormuş, hatta Parti'nin adını Demokrat Parti mi yapsak diye yanlarında sesli düşünmüştür.⁵³² Elbette bunlar Mao'nun Çinli taktikleridir ve gerçek düşünceleriyle alakası yoktur. Sovyetler'e çok güvenemeyeceğini bilen Mao, Chiang'ın elinin güçlü olduğunu bilmekte ve mümkün mertebe onu köşeye sıkıştırmaya çalışmaktadır. Çünkü Chiang, yüz yıldır yabancılara Çin'e çektiği acıların bir muhasebesini onların önüne koymaya başlamıştır. Chiang'ın tek alternatif olmanın çıkması Amerikalıları da rahatlatacağı için Mao kendisinin Sovyetlerle olan ilişkisinden çok daha sağlam gördüğü Chiang-ABD ittifakını karıştırmaktadır. Üstelik ABD'nin başında, dünyadaki tüm anti-kapitalistlerin bile demokrat bir kişilik olduğundan şüphe duymadığı çok saygın siyaset adamı Franklin D. Roosevelt vardır. Başkan Roosevelt, Çin'in uluslararası sistemin işleyişini belirleyecek dört büyükten biri olduğunu (diğerleri ABD, SB ve İngiltere'dir), bu zamana kadar Çin ile yapılmış tüm eşitsiz uluslararası anlaşmaların geçersiz olduğunu ilan etmiştir.⁵³³ İlk iş olarak sosyalizmin inşasını değil, bağımsızlık, toprak devrimi

531 Slayke, *a.g.m.*, s. 714.

532 Short, *a.g.e.*, s. 363.

533 Slayke, *a.g.m.*, s. 712.

ve kapitalist ekonominin düzenlenmesi hedefini öne koyan ÇKP için, ABD'nin bu açıklaması şimdilik onları uzlaşabilecek bir güç olarak kabul etmeyi de kolaylaştırmaktadır. Kasım 1944'te Yenan'ı ziyaret eden ve ÇKP ile GMD'nin eşit şartlarda bir koalisyon hükümeti görüşmeleri yapmalarını onaylayan Hurley'in misyonu⁵³⁴, Chiang'ın kendisine aşırı güveni nedeniyle başarısız olsa da Mao, ABD'nin tarafsızlığını sağlayabilme konusunda ümitlidir.⁵³⁵

4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı, Mao'nun bütün taktik çabalarını altüst etmiştir. Roosevelt ve Stalin, Chiang'ın Çin Cumhuriyeti'nin Sovyetlerin hâkim olduğu Kuzeydoğu Asya ile ABD'nin hâkim olduğu Pasifik bölgesini birbirinden ayıran tampon bölge olmasını kabul etmişlerdir. Stalin, anlaşmanın bir parçası olarak ÇKP'yi desteklememe vaadinde bulunmuştur.⁵³⁶ Sovyet liderleri Çin'de çıkacak bir iç savaşın ABD ile Sovyetler Birliği'ni çatışmanın içine çekeceğini düşünmüşlerdir. Böylece Çin, bir dünya savaşının alanı haline gelecek ve Çin ulusu yok olacaktı.⁵³⁷

Yalta Konferansı 20. yüzyılın kapısını açmış ve yeni bir dünya düzeni kurulmuştur. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa Devrimleri ve işgal bölgeleriyle nüfuz alanını muazzam

534 Mao Zedong, "Hurley Siyasetinin Tehlikesi Üzerine" (12 Temmuz 1945), *Seçme Eserler III*, a.g.e., s. 346.

535 Chiang, en başta ÇKP'yi GMD'nin eşit muhatabı olarak almayı kabul etmemektedir. Aslında ÇKP ile GMD'nin bu eşitsiz ilişkisi 1924'ten beri her yakınlaşma durumunda geçerlidir. Fakat Chiang 1945'te şartların çok değiştiğini hesap edememektedir. Nitekim *Time* dergisinin Çin muhabirlerinden edindiği bilgiler, Mao'nun yeterli askeri kuvvetinin bulunmadığı, halk desteğinin çok abartıldığı, Chiang'ın tartışmasız üstün olduğu, Mao'nun küçük kardeş olarak bütün benliği ile Chiang'ın ayağına gitmeye hazır olduğunu bildirmektedir. Bkz. *Time* (3 Eylül 1945), <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,855220-6,00.html>. Erişim Tarihi: 15.08.2023.

536 Short, a.g.e., s. 363.

537 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 259.

geliştirmiş, Hitler'i mağlup eden esas güç olarak dünyada büyük bir saygınlık kazanmıştır. Fakat savaş sırasında çok büyük kayıplara uğramıştır ve en büyük hegemon olabilmek için barışa ihtiyacı vardır. Amerika ise nükleer güç sahibi yeni hegemon güç olarak dünya kapitalist sisteminin kap-
tan köşkündedir. Fakat savaş yıllarında inanılmaz boyutlara ulaşan askerî üretimini yavaşlatmak zorunda kalması, ABD ekonomisi için büyük bir sıkıntıdır. Bu nedenle Avrupa'nın hem komünizm tehlikesinden uzaklaşması hem de kendisini toparlayarak ABD için esas pazar haline gelmesi gerekmektedir. Bu yüzden ABD de yeni bir dünya savaşı istememekte, bu savaşın çıkabileceği en tehlikeli yer olarak görünen Çin'de bir uzlaşma ile küresel sistemi yerli yerine oturtmaya çalışma isteğindedir. Bu şartlarda her iki süper güç, muhataplarına baskı yaparak uzlaştırma gücüne sahiptirler. Fakat Mao'dan farklı olarak Chiang, siyasi güç için Çin'in bağımsızlığından küçük tavizler vermeyi sorun etmeyecek biridir. Nitekim Chiang önemli bir manevra yaparak Yalta Konferansı'nda Sovyetler Birliği'ne, Lenin döneminde yırtılıp atılan çeşitli ayrıcalıkları biraz daha arttırarak rüşvet olarak sunmuştur. Böylece 15 Ağustos'ta, Japonya'nın teslimiyetinden birkaç saat önce, Chiang'ın dışişleri bakanı Wang Shijie (1891-1981) ile Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile Sino-Sovyet Ticaret Dostluk ve Müttefiklik Anlaşması (14 Ağustos 1945) imzalamışlardır.⁵³⁸

Elbette bu haber ÇKP'de bomba etkisi yapmıştır. Böylece eşit ilişki üzerinden masaya oturmak isteyen Mao'nun eli çok zayıflamıştır. ABD her iki gücü de idare edeceğine artık baskısını arkasında Sovyet desteği olmayan ÇKP'ye yönlendirebilirdi. Sovyetler zaten ÇKP'nin Chiang hükümetine

538 Short, *a.g.e.*, s. 364. Slayke, *a.g.m.*, s. 721.

katılmasını ve kendi ordusunu dağıtmasını önermiştir. Üstelik ÇKP üzerindeki baskıyı hafifleten Roosevelt'in 12 Nisan'da ölümü, ABD Huxley'in şahin tavrını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler'den aldığı istihbarat neticesinde ÇKP'yi bir komünist partiden ziyade ABD'deki Cumhuriyetçi Parti'ye benzetmiş ve her iki partinin de siyasal alanda kendilerini daha önemli konumlara taşımaya çalışan muhalefet partileri olarak görmüş olan Huxley için ÇKP'nin ısrarının bir anlamı yoktur. Bu şartlar altında Huxley, Mao'yu da yanına alarak Chongqing'e gitmiş ve Chiang ile müzakareye başlamıştır.⁵³⁹ Chiang'ın uzlaşmaz tutumu müzakerelerden bir netice alınmasını engellemiştir. Chiang, kendi gücüne çok güvenmiş ve uluslararası konjonktürün lehine olduğuna karar vermiştir.

23 Nisan 1945'te ÇKP'nin 7. Millî Kongresi'nde Mao, ÇKP'nin 1.210.000 üyeye, 910.000 kişilik bir orduya, 200.000 kişilik milis kuvvetine, ülkenin dört bir yanına yayılmış halk desteğine sahip olduğunu ve 95.500.000 kişilik nüfusun bulunduğu bir alana hükmettiğini söylemiştir. Böyle bir güce sahip ÇKP'nin, daha önce komünistlere karşı en acımasız saldırılarda bulunmuş, ülkeyi diktatörlükle yöneten ve anti-komünizmi bir histeri haline getirmiş birine teslim olması eşyanın doğasına aykırıdır. Fakat Sovyetler Birliği'nin kendi ulusal çıkarını bu kadar gözetmesi, daha önce de tartışıldığı üzere, komünist enternasyonalizminin içinin ne kadar boş olduğunu, enternasyonal faaliyetlerin de Sovyetler'in çıkarlarını desteklediği ölçüde önemsendiğini defaatle kanıtlamıştır. Bu şartlar altında Çin komünistleri kendi söküklerini kendilerinin dikmekten başka çaresi olmadığını görerek millî bir komünizm veya Çinli Marksizm görüşlerini

539 Mao, "Hurley Siyasetinin Tehlikesi Üzerine", *a.g.m.*, Slayke, *a.g.m.*, s. 714. Short, *a.g.e.*, s. 365.

pekiştirmektedirler. Nitekim 23 Nisan – 11 Mayıs 1945 tarihlerinde toplanan ÇKP 7. Kongresi, tüzük değişikliği yaparak, daha önce yazılı bulunan Sovyetler Birliği'nin dünya devrimci mücadelelerine olan katkıları bölümünü çıkarmıştır.⁵⁴⁰ Artık önemli olan Çin halkının mücadelesidir ve dünyadaki devrimci mücadeleler, Çin'in yararına olduğu müddetçe desteklenmiştir. Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti bu bağlamda kendi ulusal çıkarını ilgilendirmeyen konularla ilgilenmemesiyle meşhurdur. Çinliler “ulusal çıkar” konusunu Sovyetlerden tedris etmeye daha çok devam etmişlerdir.

Mao'nun eşit statüde kabul edilmiş siyasi partilerin, demokratik çok partili siyasal yaşamın anayasal garanti altına alındığı bir zeminde koalisyonu kabul edecekleri, aksi takdirde bulundukları bölgelerde Japonları teslim almaya devam edeceklerini açıklamalarının ardından Sovyetler'den büyük bir tehdit almışlardır. Stalin, Sovyet komutanlara, Çinli yoldaşların bir hafta içinde bütün büyük kentlerden ve ulaşım hatlarından çekilmelerinin sağlanması emrini vermiştir. Bir Sovyet generali kuzey bölgelerinin sorumlusu Peng Zhen'e

540 Slayke, *a.g.m.*, s. 718.

10 Ekim'e kadar süren müzakereler neticesinde Mao ile Chiang, siyasi demokrasi, birleşik bir askerî güç ve tüm siyasal partiler için eşit yasal statü üzerinde anlaşmalarını ilan etmişlerdir. Böylece Sun'un demokrasiye geçmek için kısıtlı bir süre için zorunlu gördüğü vesayet de son bulacaktır. Ayrıca toplanacak Ulusal Meclis ya da Halk Kongresi'nden çıkacak olan hükümet, kişi, din, vicdan, konuşma, yayın ve toplanma haklarını garanti altına alacak, kanuna bağlı asker ve polis gücü dışında özel silahlı unsurlar bulunmayacaktır.

Bu anlaşmaya rağmen, gücüne güvenen ve Komünistlerle yaptığı anlaşmanın sadece bir çerçeve metin olarak, henüz içeriği tam doldurulmamış olduğuna ve bu içeriği istediği gibi belirleyebilecek avantajı elde etmeye odaklanan Chiang, kasım ayında komünistlere karşı büyük bir saldırı başlatmıştır. Saldırıların iyice yoğunlaşması üzerine Chongqing'de arabulucu olarak bekleyen Zhao Enlai Yanan'a geri dönmüştür. Bkz. Spence, *a.g.e.*, s.

“çekilmezseniz sizi tanklarla çıkarırız” demiş, milliyetçilerin ilerlemesini yavaşlatmak için demiryolu hatlarına sabotaj düzenleyen komünist birliklere çekilme çağrısı yapılmış, aksi takdirde silah zoruyla uzaklaştırılacakları bildirilmiştir.⁵⁴¹ Bu hareket sonucu büyük bir sinir zaafiyeti ile bir ay boyunca hasta yatan Mao, daha sonraki yıllarda şu değerlendirmede bulunmuştur: “1945’te onlar Çin’in devrim yapmasına izin vermeme kararı aldılar. Stalin iç savaşı engellemeliyiz ve Chiang’la anlaşmalıyız diyerek devrimi engellemeye çalışıyordu, aksi takdirde Çin halkı mahvolacak.”⁵⁴²

ÇKP’nin belki de tüm tarihi boyunca en büyük açmazda kaldığını hissettiği bu durum karşısında, Amerikan kamuoyunun Japonya’nın teslim oluşundan sonra yeni bir savaş yerine askerleri evde görmek istemesine Başkan Henry Truman’ın olumlu yaklaşımı adeta ilaç gibi gelmiştir. Oysaki Mao’nun ne kadar sıkıştığını gören Hurley, Truman’ın bu tavırında komünistlere sempati duyan Amerikan dışişleri mensuplarının etkisi olduğunu iddia ettiği sert bir mektup yazarak istifa etmiştir. Hurley’nin bu tavrı, daha sonra ABD’de komünist karşıtlığının bir cadı avına döndüğü “McCarthy” döneminin ilk işareti olarak görülmüştür.⁵⁴³

Başkan Truman, Hurley’nin istifası üzerine Çin’deki uzlaşya verdiği önemin bir göstergesi olarak ünlü General George C. Marshall’ı özel temsilci olarak atamıştır. 21 Aralık’ta Chongqing’e gelen Marshall’ın çabalarıyla 10 Ocak 1946’da taraflar ateşkes anlaşması imzalamışlardır. Zhou Enlai, Mao’nun emriyle, GMD’nin en önemli koşulu olan

541 Short, *a.g.e.*, s. 366.

542 *Chairman Mao Talks to People: Talks and Letter: 1956-1971*, New York, Pantheon Books, Edt. Stuard Schram, 1975, s. 191.

543 Suzan Pepper, “The KMT-CCP Conflict 1945-1949”, *The Cambridge History of China*, *a.g.e.*, s. 729.

hükümet birliklerinin Mançurya'daki Çin Sovyeti bölgelerinin yönetimini devralmasını ve güneydeki Japon güçlerinin silahsızlandırılması için hareket özgürlüğünü kabul etmiştir. Bunun üzerine Chiang da Marshall'a jest olarak, daha önce Ekim ayında kabul ettiği fakat uygulanmasına izin vermediği Siyasal Danışma Konferansı'nı toplamıştır.⁵⁴⁴ Ateşkesin imzalanmasıyla toplanan ve 22 gün sürerek 31 Ocak'ta son bulan Konferansa GMD, ÇKP, *Demokratik Birlik*, *Gençlik Partisi* ve partili olmayan önde gelen şahsiyetlerden 38 şahsiyet katılmıştır.⁵⁴⁵ Kendi siyasal meşruiyet zeminini güçlendirmek için böyle bir hamle yapan Chiang için ideolojik olarak GMD ve ÇKP arasında üçüncü bir yol arayan partilerin ve diğer önde gelen şahsiyetlerin ÇKP'nin önerilerine destek vermeleri neticesinde Chiang hiç de memnun olmadığı bir sonuçla konferans tamamlanmıştır. Çıkan sonuç karşısında sarkacın savaştan değil siyasetten yana kaydığını söyleyen Mao, neticeden şüphe duyanları "dar kapıcılık"la eleştirmiş ve Associated Press'ten John Roderick şerefine düzenlediği resmî yemekli bir toplantıda Henry Truman'a övgüler düzmüştür.⁵⁴⁶ Fakat gün sonunda haklı çıkan Mao değil, "dar kapıcılar" olmuştur.

Mart itibarıyla ise uluslararası rüzgâr soğuk esmeye başlamıştır. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Fulton Missouri'de "Demir Perde" konuşmasını yapmış, Avrupa'da gün geçtikçe gerilen ABD-SSCB ilişkileri hızla Soğuk Savaş'a doğru seyretmiştir. Uluslararası ilişkilerdeki bu değişimi dikkatle izleyen Chiang, GMD içindeki sağ kanadın tesiri ve

544 Short, *a.g.e.*, s. 367.

545 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s.

546 John Roderick, *Covering China: The Story of an American Reporter from Revolutionary Days to the Deng Era*, Chicago, Inprint Press, 1993, s. 32-34'ten aktaran Short, *a.g.e.*, s. 367.

desteği ile Marshall'la beraber hazırlanan anayasa taslağını reddettiğini bildirmiştir. Özellikle, eskiden beri Chiang'ın en yakınında olan Chen kardeşler (C. Guofu – C. Lifu) klığı tam bir “savaş partisi” ruhu oluşturmışlar ve ABD'nin komünistlerle savaşmak yerine onlarla uzlaşma çağrısını şiddetle eleştirmişlerdir. Başbakan T.V. Soong da ABD'nin reform taleplerine sert çıkmıştır. Bütün bu gelişmelerle iyice cesaret bulan Chiang, komünistlere karşı yoğun bir saldırı başlatmıştır.⁵⁴⁷ Milliyetçilerin saldırıları karşısında suskun kalan ABD'yi daha fazla beklemeyen Mao, bir hafta sonra Lin Biao'ya karşı saldırı emrini vermiştir.⁵⁴⁸ Chiang, komünist güçlerin saldırılara yanıt vermesi üzerine ABD'nin tam desteğini arkasına almıştır. Bölgede bir savaş istemeyen Sovyetler ise ABD'nin Chiang'a koşulsuz desteği karşısında ÇKP'ye uyguladığı baskının bir işe yaramayacağını düşünmüş ve sessiz kalmıştır. General Marshall ise Chiang ve onun askerî danışmanlarının tahlillerinin aksine, GMD'nin komünistleri kesin olarak mağlup edip kuzeyden çıkarabilmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir.⁵⁴⁹ Mao Zedong ise Amerikalı gazeteci Anna Louis Strong'a verdiği mülakatla ABD-Chiang ittifakına karşı Çin halkına ve dünyaya şu mesajı vermiştir: “Bütün gericiler kâğıttan kaplandır”.⁵⁵⁰ 20. yüzyılın büyük askerleri Mustafa Kemal, Mao Zedong ve Ho Shi Minh'in ittifak ettikleri bir düşünce vardır: Teknoloji çok önemlidir ama son sözü insan iradesi söyler. Mao, komünistlerin moral gücüne inanmakta ve kitlelerin desteğine güvenmektedir. Aynı zamanda Chiang'ın yönetiminin ne kadar çürümüş olduğunu da farkındadır.

547 Pepper, *a.g.m.*, s. 731-734.

548 Short, *a.g.e.*, s. 368.

549 Pepper, *a.g.m.*, s. 758.

550 Mao Zedong, “Amerikalı Muhabir Anna Louis Strong ile Konuşma” (Ağustos 1946), *a.g.e.*, s. 98.

1946 yılı itibariyle ÇKP'nin kontrolü 2.391.000 kilometrekarelik bir alanı, 149 milyon insanı ve 506 şehri kapsamaktadır.⁵⁵¹ İç savaşın tekrar başladığı zamana kadar bu rakamlar artmaya devam etmiştir. Ayrıca ÇKP sadece Chiang ile savaşımaya odaklanmamış, Japonların boşalttığı Mançurya'da, hâkimiyeti altında olan diğer bölgelerdeki gibi toprak reformu yapmaya, işbirlikçileri cezalandırmaya ve halkın ekonomik durumunu düzeltmek için Parti ve ÇKHKO'yu seferber eden çalışmalara başlamıştır. Nitekim Çin'de gün geçtikçe kötüleşen ve adeta büyük bir krize dönüşen ekonomik sorunlara karşın, ÇKP'nin bu stratejisi, kitle desteği açısından çok başarılı olmuştur. Ayrıca Çin'in genelinde, yıllarca süren bütün acılara son verme imkânını Chiang'ın elinin tersiyle ittiği düşüncesi hâkim olmuştur ki, ekonomik sıkıntılarla birleşen bu algı; sadece aydın, işçi ve gençlik kesimlerini değil, normalde GMD'ye daha sempati duyması beklenen millî burjuvazinin de geniş unsurlarını ÇKP ile iş birliğine yanaştırmıştır. Nitekim ÇKP'nin bu süreç içinde oluşturmaya çalıştığı yeni *Demokratik Birleşik Cephe*, aslında tüm millî sınıfların ittifakının siyasal sahnedeki bir yansımasıdır.⁵⁵²

Chiang'ın elinde birkaç kâse pirinç ve cüzi bir maaşa savaştan bir ordu vardır. Oysaki ÇKHKO askerleri yüksek moral seviyesinde, fedai ruhlu ve son derece motive savaşçılardır. Chinag'ın iç savaşı tekrar başlatmasıyla GMD içindeki klikler ayrı örgütlenmelere başlamıştır. Bunların en önemlisi Madam Sun Yat-sen (Soong Ching Ling), ünlü General Li Jishen (1885-1959), General Chen Qian (1882-1968), General Tao Zhiyue (1892-1988) ve ünlü feminist politikacı, ressam, şair He Xiangnin'in (1878-1972) başını çektiği, 1948'de

551 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 251.

552 Spence, a.g.e., s. 491 v.d.

kurulan *Guomindang Devrimci Komitesi*'dir.⁵⁵³ Diğer yurt-sever parti ve derneklerde de ayrışmalar yaşanmış ve büyük çoğunluğu Chiang'a karşı kamuoyunu hareketlendirmede katkılar sunmuştur. Böylece Chiang'ın yanında artık tamamen sağcılaştırmış GMD, ülke sanayisinin üçte ikisini elinde tutarak, burjuvazinin bağımsız sınıfsal gelişimini akamete uğratan bürokratik sermayedarlar ve toprak ağaları kalmıştır. Tüm bu şartlar bir araya geldiğinde 1945 ile 1949 yılları arasında GMD ve ÇKP'nin askerî birliklerinin gelişimi ÇKP'nin lehine tam bir ters orantı görüntüsü vermiştir.⁵⁵⁴ Aynı şekilde ÇKP'nin üye sayısı 1949 yılında dört kat artarak 4.448.080 kişiye ulaşmıştır.⁵⁵⁵

ÇHKO askerlerinin taarruzu karşısında GMD ordularının dağılması ve cephelerin ardı ardına çökmesi karşısında 20 Nisan 1949'da GMD, ÇKP ile barış görüşmelerine başlamıştır. ÇKP'nin tam teslim talebini Chiang reddetmiştir. Bununla birlikte gönderdiği hükümet temsilcileri Pekin'de kalmış ve onların çoğu *Birleşik Demokratik Cephe*'nin devamı olan Yeni Çin Politik Halk Danışma Konferansı Meccili'sinin kuruluş hazırlıklarına katılmışlardır.⁵⁵⁶

Mao'nun bu hamlesi hem GMD saflarındaki dağılmayı hızlandırmayı hem de uzun yıllar bürokratik görevlerde bulunmuş onbinlerce kişiyi bir anda tasfiye etmeye kalkmanın yaratacağı yönetim zafiyetini önlemeye yöneliktir. Ayrıca Mao, kendisini düzeltmek ve yeni rejime hizmet etmek isteyenlere de bir fırsat vermek istemektedir. Çünkü ÇKP'nin ilk dönemi demokratik devrimin tamamlanmasını

553 https://en.wikipedia.org/wiki/Revolutionary_Committee_of_the_Chinese_Kuomintang. Erişim Tarihi: 29.08.2023.

554 Mukayeseli rakamlar için bkz. Spence, *a.g.e.*, s. 507.

555 *A.e.*, s. 547.

556 *ÇKP Tarihi*, *a.g.e.*, s. 295.

amaçlamaktadır. Bu devrim stratejisinde, bütün millî sınıfların desteğini almayı ve onları harekete geçirmeyi önemsemektedir.

21 Eylül 1949'da *Çin Halkının Politik Danışma Konferansı* toplanmıştır. Konferans, ÇKP'den, demokratik partilerden, parti bağları bulunmayan saygın kişilerden, çeşitli halk örgütlerinden, yerel-ulusal ve denizaşırı ülkelerde yaşayan Çinliler arasından seçilen temsilcilerden oluşan delegelerle toplanmıştır. Konferans, "Organik Anayasa'yı, *Çin Halkının Politik Danışma Konferansı*'nın 1. Ulusal Komitesi'ni ve "Ortak Programı" ilan etmiştir. Program devlet sistemi ve hükümet biçimiyle ilgili olarak "Çin Halk Cumhuriyeti, yeni demokratik ya da demokratik halk devletidir. İşçi köylü ittifakı temelinde Çin'deki bütün demokratik sınıfları ve milliyetleri birleştiren, işçi sınıfı tarafından öncülük edilen demokratik halk diktatörlüğü uygular" der.⁵⁵⁷ Her düzeydeki halk kongreleri ve halk hükümetlerinin halk tarafından devlet iktidarının yürütme organları olduğunu vurgulayan program, tüm yönetim birimlerinde demokratik merkeziyetçilik ilkesinin uygulanacağını belirtmiştir.⁵⁵⁸

1 Ekim 1949'da Mao Zedong, Pekin'de Yasak Saray'ın önündeki Tienanmen Meydanı'nda yüzbinlerce kişinin önünde "Çin Halkı Bugün Ayağa Kalkmıştır" sözleriyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu dünyaya ilan etmiştir.

557 A.e., s. 297.

558 A.e.

BÖLÜM IV

MAO ZEDONG'DA DİYALEKTİK, İDEAL İNSAN VE GELENEK

20. yüzyıl Çin siyasal hayatı ve düşünce tarihi çerçevesinde siyasal elitlerin tartışıldığı bölümün ikinci kısmı olan 1949 Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1978'e kadar olan süreci daha iyi analiz edebilmek için Mao Zedong'un diyalektik, gelenek ve ideal insan anlayışı üzerine düşüncelerini tartışmayı önemli buluyorum. Daha önce de vurgulandığı üzere Çin'in 20. yüzyılı, 1949 Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılabilir. 1949 Devrimi ile, Çin'de birkaç küçük istisna dışında toprak bütünlüğü sağlanmış, merkezî egemenlik tesis edilmiş ve bağımsız bir ülke kurulabilmiştir. Böylelikle 1911 Xinhai Devrimi'nden itibaren bir türlü başarısız olan bağımsız, egemen ve iç çatışmaların son bulduğu bir Çin siyasal düzeni tesis edilebilmiştir.

Mao Zedong ve ÇKP'nin en yüksek iktidar elitleri, artık sadece parti üyelerinin şefleri değildir. 1949 itibariyle yüz milyonlarca Çinli'nin hayatının her alanında var olan, hatta dünya siyasetinin mukadderatına etki eden devlet adamlarıdır. Elbette ÇKP, 1949 öncesinde de Kiangsi merkezli Çin Sovyet Cumhuriyeti veya Yenan merkezli Çin Sovyeti gibi kurumsallıklar üzerinden halkı ve belirli bölgeleri yönetmişlerdir. Fakat tüm bu yönetimler, GMD ile iç savaş veya Japon işgali gibi olağanüstü koşullarda olmuş ve o dönemin ruhuna uygun siyasetler izlenmiştir. Şimdi ise ÇKP, Çin

siyasetinin ve yönetiminin merkezindedir. Ülkeyi birleştirmiş, egemenliği tesis etmiş ve merkezî denetimini kurmuştur. Doğal olarak Çin halkı, çektiği bütün acıların sonunda müreffeh ve onurlu yaşamak istemektedir. Devletin yurttaşlarının güvenliğini sağladığı, halkın ürettiği ve önce demokratik devrimin tamamlandığı sonra sosyalist inşa sürecinin başlayacağı bir Çin hayali, bütün ÇKP kadroları tarafından kurulmaktadır. Oysaki devrim sonraları, devrim öncesinin romantizmini ve umutlarını öldüren, kendi evlatlarını yiyen, daha dün yoldaşça ilişkiler kuran insanların birbirine tuzaklar kurduğu bir süreci de tanımlar. En başta iktidar aygıtı, devrimci masumiyeti kırar, dünyanın zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan fedailerini, toprağa ve insanlara hükmeden yöneticilere dönüştürür. Çoğu zaman bürokratik mekanizmalar içinde eskinin hayalpereset devrimcileri halktan kopuk, kendi sosyal ağları içinde yaşayan ayrıcalıklı siyasal-bürokratik elitler haline gelir. Devrime öncülük eden kadrolar kendi içinde bölünerek klik mücadelelerine girer, birer roman karakteri gibi hayranlık uyandıran devrim döneminin kahramanları, her türlü aşağılanmalarla bir kenara atılır ya da katledilirler. Herhalde tüm devrimlerin öncesi ve sonrası üzerinden yapılacak bir muhasebe, çoğu kişiye “bütün bu yaşananlara değdi mi?” sorusunu sordurur.

Buna rağmen tarih bizim yufka yürekli ve alçak gönüllü karakterimizin hayıflanmalarına yüz vermez. Tarihte eski siyasal ve toplumsal yapıların çöktüğü bir dönemde, ulusal ve uluslararası konjonktürün müsait olduğu ve sürece müdahale edecek disiplinli-örgütlü-yetenekli liderliğe sahip bir devrimci aygıtın, tarihsel momentteki doğru müdahalesiyle devrim tarihsel bir olgu olarak tecessüm eder. Nitekim bu netice, olsaydı veya olmasaydı tartışmasından çok, olmasından başka diğer tüm seçeneklerin elendiği bir siyasal durumu

aşıkâr eder. Herhalde tarihte olumsuzluğa en az izin veren, en nadir olay devrimdir. Bu durumun daha sonra ortaya çıkardığı olaylar silsilesi, bu olayları hazırlayan nesnel koşullarla beraber, karar alıcının kendi pratiğinin bir ürünü olarak zihninde oluşan dünya görüşünün izlerini taşır.

Bu açıdan tartışmayı, “Mao Zedong’un felsefi görüşü budur, oysaki şu felsefi yaklaşım daha doğrudur” söylemine sahip bir felsefe uzmanının bakış açısıyla araya mesafe koyarak sürdürme taraftarıyım. Felsefi sorunların yine felsefi tartışmalar üzerinden çözülmeye çalışılması, aslında her tartışmanın aşırı sübjektivizme boğulması ve bir nevi zihinsel anaförler içinde dağılıp gitmesine neden olur. Mao Zedong’un diyalektik anlayışı ve siyasal düşüncesi, masa başında dünyaya ilişkin fantazmalar üreten ve sonra da bunları uygulamaya koyan bir ütöplastin muhayyilesi olarak görülemez. Onun diyalektik ve siyaset anlayışı, kendi siyasal mücadelesinin ve toplumsal pratiğinin ürünüdür. Bu pratik, Çin’in güncel sorunlarının ve binlerce yıllık zihinsel yapılarının üzerinde cereyan eder. Bu açıdan, “Çin Siyasal Elitleri” başlıklı bu çalışmaya, fikirlerden değil; o fikirlerin oluşumuna doğrudan etki eden tarihsel olay ve olguları, Çin mütefekkirlerinin ve siyaset adamlarının edimleri ve söylemleri ile ele alan bir tarihsel süreç analizi ile başladık. Nitekim 1949’a kadar yukarıda tartışılan tarihsel süreç, Mao ve kuşağının zihin dünyasını anlamada döne döne başvurulması gerekenleri açıklamaya çalışmıştır.

Mao’nun diyalektik anlayışı ve siyasal düşüncesinin şekillenmesinde; Çin geleneksel düşüncesi ile Batı felsefesi, siyasal pratiğinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar ve kültürlendiği ortam bağlamında etkili olmuştur. Onun diyalektik anlayışında, Hegel kadar Laozi’nin ve takipçilerinin; Marx’ın komünist toplum anlayışı kadar kadim “Büyük Uyum” düşüncesinin;

Lenin'in öncü parti stratejisi kadar Sun Tzu'dan Zhuge Liang'a büyük Çin stratejistlerinin, modern aklın standartlaştırıcı ve saflaştırıcı vasfı kadar Legalizmin etkisi izlenebilir. Fakat bunların her biri; onun anti-entelektüalizm, kitle siyasetini öndelemesi, özgünlük arayışı, uygulamalarının maliyetlerini önemsemeyen acımasızlığı ve filozof kral edasıyla öne çıkan özelliklerini açığa çıkartan kişisel gelişimi ve siyasal mücadelesi içinde yerli yerine oturur.

Bütün bu ilişkiler ağı neticesinde; Hegel, Marx, Engels ve Stalin ile mukayese edildiğinde çok daha keskin ve sağlam bir diyalektik okuması yapabilen Mao, diyalektik süreci sadece anlamak ve onun kaideleri üzerinden hayata şahit olma seçeneği varken, tarihe yön verme tutkusuyla hareket eden devrimci yönü, onu diyalektik sürece hükmedebileceğini zanneden tanrısal özelliklere sahip filozof imparator rolüne büründürmüştür. Çünkü Mao ne Hegel gibi tarihsel tinin bedene kavuşarak kendi kemalini bulduğu bir sona ne de Marx'ın mutlu insanların müteşekkil ileri komünist toplumuna inanmaz. O, son derece doğru bir diyalektik algısıyla her şeyin kendi zıddıyla kaim olduğunu ve ona dönüşeceğini görür. Fakat Laozi gibi hayatı çekilmez kılacak aşırılıklardan sıyrılıp orta yolcu olmak onun yaşadığı dönemde yüklendiği misyona uymaz. Mao zaten aşırılıklar çağının çocuğudur ve bütün bir Çin'in yükünü omuzladığını hissederek. İnsan iradesinin kişiyi kahraman yapacak kadar çelikleştiği zorlukların içinden geçen ve toplumun kahramanlara ihtiyaç duyduğu bir dönemin baş aktörü olan Mao, diyalektik sürecin izleyicisi olduğunu kabul etmez. Aslında insanın kendi vücut ikliminin bir cüz'ü olarak bütün âlemin ikliminin aynı işleyişi yansıttığını kabul ederek ve böylelikle verili şartlarda sadece önüne çıkan tercihlerden "daha iyisini" seçerek huzurlu bir yol seçme şansı da elbette vardır.

Nitekim çağdaşı Mahatma Gandhi'nin tercihi bu yöndedir. Fakat Mao, seküler teolojisini şahsında ve şahsına münde-miş kıldığı kitlelerde kat'î bir imanla savunmuş, bu yüzden de tarihi deneysel olarak kullanabileceği bir süreç olarak de-ğerlendirmiştir. Bu sırada kaybolan hayatlar, Mao'nun bü-yük kozmik tasavvurunun yanında hiçbir öneme haiz de-ğildir. Aslında “mutlak iyi”nin olmayacağını bilecek kadar diyalektik işleyişe hâkim birinin, “daha iyi” yerine, çelişki-leri hızlandırarak “daha da iyi”yi deneyimlemek için kaos ve düzen diyalektiği ile oynayabileceğini düşünmesi, ahir öm-ründeki hazin sonunu açıklar. Maliyetleri çok ağır deneme-lerden sonra, yumuşak bir geçiş için Hua Guafeng'e yerini bırakan Mao, elbette ufuktaki Deng'i görebilmektedir. Ni-tekim hayata teslim olmuş, realiteyi kabullenmiş Mao, tan-rısal filozof imparatorun derinlikli Çin âlimine dönüşerek macerasını tamamlamıştır.

1949'dan sonra Çin'de siyasal elitleri tartışmak için, ön-celikle siyasal sürecin başında olan ve çoğu zaman elit dola-şımına radikal müdalelerde bulunmasını sağlayan kampanya-larının başlama zamanı gelene kadar, bunu özenle zihninde saklayarak vaktini bekleyen Mao'nun düşünce dünyasını analiz etmek, bu süreçleri bütünlüklü bir şekilde anlamayı kolaylaştıracaktır. Bunun için de Mao'nun diyalektik anla-yışı, gelenekle kurduğu ilişkiyi ve muhayyilesindeki insan tipini analiz etmeye öncelik verilmiştir.

4.1. Mao'nun Diyalektik Düşüncesi

Mao Zedong'un diyalektik düşüncesinin felsefî kökleri Batı felsefî gelenekleri kadar hatta ondan bile daha kuvvetli bir şekilde Çin geleneksel düşüncelerinden tevarüs etmiştir. Bununla beraber Mao'nun gerek Çin'in ulusal çelişkilerinin

gerekse de sınıf çelişiklerinin çok keskin olduğu bir dönemde yaşadığını akıldan çıkarmamak gerek. Onun diyalektik düşüncesinin merkezine “çelişki”yi koyması, yaşadığı dönemin karakterini yansıtır. Her toplum ve o toplumun öncüleri, tarihin önlerine koyduğu sorunları çözmeye çalışır. Modern dünyanın devrimcileri “geri” kaldığını düşündükleri toplumlarının, Batılı toplumları yakalaması ve onları aşması motivasyonu ile hareket ederler. Fakat bunu başara-bilecek maddi imkânların eksikliğinde, kitlelerin dayanma gücüne yaslanarak, insan iradesini her şeyin önüne koyarlar. Böylece nesnel durumun izin vereceğini düşündükleri en uca kadar; kitle mobilizasyonu, siyasal propaganda ve her şeyden önemlisi toplumsal çelişkileri kışkırtarak, insan iradesinin sürekli olarak en yüksek seviyede devreye girmesini arzu ederler. Özellikle karizmatik önderlerin varlığı, bu seferberliği kolaylaştırmakla birlikte, toplumlar ödedikleri ağır bedellerin maddi karşılıklarını göremeyip sadece manevi motivasyonla hareket ettiklerinde, bu durumun diyalektik karşılığı olarak, dalga gibi yükselen kitle hareketleri, yüksekliği ölçüsünde geri çekilir, aşırı yorulan kitleler tarihin çeperine yerleşirken, karar vericiler ödül mekanizması işleterek teknokratik becerilerden ve emekçilerin verimlilik artışından yararlanmaya çalışılır. Herhalde Mao’dan Deng’e, diyalektik seyrin bu şekilde izlenebileceğini söylemek yanlış olmaz.

Devrimci dönem, kitlelerin fail olarak tarih sahnesine çıktıkları nadir zamanlardır. Devrim, bütün şartların olgunlaştığı tarihsel bir momentte, insani eylemin doğru müdahalesiyle başarılabileceği gibi yapılan hatalar neticesinde başarısız da olabilir. Bu moment eski toplumsal yapının çözüldüğü fakat yenisinin henüz yerleşmediği bir zaman aralığında belirir. İşte bu sırada insan iradesi hiç olmadığı kadar

tarihte önem arz eder. Bu nedenle devrim yapmış toplumların liderleri, temelde yapısalcı bakışa sahip olsalar bile, insan iradesine ve dolayısıyla tarihte öznenin rolüne mutlaka atıf yaparlar. Söz konusu olan yedi ateşten geçmiş ÇKP liderliğiye, doğal olarak özne ve irade vurguları öne çıkarak, Hegelyen Marksist bakış kendisini belli eder. Aynı zamanda “sınıf”ın kendisi de bir yapı olmakla beraber, sınıf bilinci, ancak sınıf mücadelesiyle gerçekleşir. Burada bilinç Lenin’in profesyonel devrimcileri tarafından taşınabileceği gibi, toplumsal çelişkilerin keskinleştiği bir ortamda sınıfın kendisi de kendi örgütsel araçlarını yaratarak, kendinde sınıf olmaktan çıkarak kendisi için sınıf haline gelir. Fakat ister Bolşevik örgüt, isterse de sınıfın kendi dinamikleri tarafından kurulmuş olan örgütlenmelerin hepsi, sınıf çelişkilerinin keskin olduğu dönemin ürünüdür. Bu bağlamda özneleşme sürecinin kendisi bizzat nesnel duruma bağlıdır. Fakat bu çelişkilerin zayıfladığı dönemlerde, kitlelerin siyasal manada mobilize olması veya fedai ruhuyla harekete geçmeleri kolay olmaz. İşte Mao, bu durumda çelişkinin kendisini kışkırtarak sorunu çözmeyi dener. Siyasal elitler arasındaki iktidar mücadelesine ve büyük kalkınma projelerine kitleleri dâhil ederek kültürel yapıyı da aynı anda dönüştürmeyi amaçlar. Oysaki gerçek toplumsal çelişkiler yerine karizmatik önderin tesiriyle, bir nevi suni sancı vererek doğum beklemek gibi bir mantıkla, olağan durumdan çıkılarak dışsal müdahaleyle yaratılan kaos bir ifrattır ve doğuma değil düşüğe neden olur. Elbette diyalektik devreye girer ve bu ifradın sonu tefrittir. Çin’de Mao sonrası siyasal durumun birkaç yıl içinde radikal bir şekilde değişimi bu durumu herhalde en iyi şekilde örnekler.

Alt başlıklarda Mao’nun diyalektik anlayışının felsefi köklerini, ardından da diyalektik anlayışının genel çerçevesini

tartışarak hem yukarıdaki iddialarımızı sorgulamış olduk hem de 1949 sonrası Mao'nun müdahaleleriyle şekillenen Çin siyasi hayatı ve elit dolaşımı sürecini tartıştığımız beşinci bölümde bize yol gösteren kavramları ve bakış açılarını değerlendirmeyi amaçladık.

4.1.1. Mao'nun Diyalektik Düşüncesinin Felsefi Kökleri

Diyalektik düşüncenin Marksist ideolojinin bir parçası olarak kabul edilmesi, şüphesiz bu düşünce tarzının tüm dünyada tartışılır olmasında önemli rol oynamıştır. Marksizme sirayet eden diyalektik anlayışın 19. yüzyıldan itibaren felsefenin en önemli konularından biri haline gelmesini şüphesiz Hegel'e borçluyuz. Alman siyasi yapısının birlik ve parçalanma diyalektiğini siyaset felsefesinin temeli haline getiren Hegel, Batı düşüncesinde Heraklitos'tan sonra diyalektiği tekrar meşhur eden kişidir. Antikiteden moderniteye seyreden uzun dönem boyunca diyalektik düşüncenin Avrupa'da çok öne çıkmamasını, Katolik inancın "düalitelere" dayanan yapısına bağlıyorum. Çünkü düalite, iki şeyi birbirinden kökten ayırır ve onların çatışmasını mutlakaştırır. İsa ve Şeytan arasındaki ilişkide, iyiliğin ve kötülüğün kaynağı tartışmalarında bunu görebiliriz. Tevhid gerçekten de anlaşılması zor bir kavramdır. Nitekim tevhid düşüncesinin derinliği karşısında umuma çok daha konforlu gelen düalitelere başvurmak ve inancı bunun üzerine kurmanın hijyenik bir tarafı da vardır. Kötülüğü Ehrimen'e, Şeytan'a, Enlil'e attettiğiniz zaman Hürmüz'ün, İsa'nın ve Enki'nin yaratıcı olarak sadece aydınlık ve iyilik olarak sunulmasını sağlarsınız ki bu cidden hijyenik kılımdır. Oysaki insanın mayasını Celal ve Cemal eliyle yoğuran, onu hidayete erdirebileceği gibi dalaletle de düşürebilen ve bütün tecellileri

Vücudun hareketinin neticesi olarak gören tevhid anlayışı, realiteyi (şeniyet-gerçeklik) diyalektik üzerine kurar. Her şey zıddıyla kaimdir ve her şey potansiyelinde birbiriyle çelişen tüm unsurları taşır. Elbette bu unsurlar istidat ve toplumsallaşma sürecinin etkisiyle aynı oranda tesir etmez ama derviş donundaki canavarla beraber yaşar. Bu açıdan tevhid inancının çok daha sağlam olduğu tasavvufî akımlarda diyalektik gerçeklik zemininde esastır.⁵⁵⁹ Çin’de düaliteye dayalı ve şeriat vazeden Semavî bir din anlayışı yerine, “yol” mefhumu üzerinden güzêrân etmiş Taoculuk, Budizm ve Mohizim gibi akımlar Çin elitlerinin zihin dünyalarında derin izler bırakmıştır. Bu açıdan Batı kaynaklı diyalektik okullarına göre, Çin’in kadim düşünce geleneklerinde temsilini bulan diyalektik anlayışı çok daha köklü ve uzun solukludur. Bu iddiamızı Chenshan Tian da desteklemektedir. Chenshan’a göre yaratıcı sürecin tamamlayıcı karşıtlığın etkileşimi açısından açıklanması, Çin geleneğinin temelini oluşturur. Belirli bir ilke ile onun belirlediği şey arasında ontolojik bir ayrım kuran Batı tarzı düalizmlerin yokluğunda, her şeyin birbirine bağılılığı, dünyadaki düzeni açıklamanın ve felsefe yapmanın bağıntılı bir tarzını teşvik eder. Bu açıdan Çin’de Marksist felsefenin anlaşılmasında ve temsil edilmesinde gelenek önemli bir rol oynamıştır.⁵⁶⁰

Mao’nun Çin klasiklerinin ustası olduğunu biliyoruz. Onun konuşmalarında büyük Marksist teorisyenlere olduğundan çok daha fazla klasik Çin bilginlerine ve metinlerine atıf vardır. Nitekim diyalektik düşünce Çin tarihinin

559 Bu kavramların geleneksel ve modern dünyadaki temsilleri üzerinden bir tartışma için bkz. Can Ulusoy, “Bir Kavram Üç Dönem: Olmak Olarak Hakikat, İnşa Etmek Olarak, Hakikati Kaybetmek”, *a.g.m.*

560 Chenshan Tian, “Mao Zedong, Sinicization of Marxizm and Traditional Chinese Thought Culture”, *Asian Studies*, Vol. VII, Issue 1, Ljubljana, 2019, s. 18.

en eski metinlerinden itibaren “Tongbian felsefesi” üzerinden işlenmiştir. Beş bin yıllık geçmişi olan ve Çin’deki ilk yazma eserlerden *Yi Jing*’ten itibaren “Tongbian felsefesi”, “bianzheng (diyalektik materyalizm)”in gelişminde kritik bir öneme haizdir. Her şeyin değiştiği ama bunun bir süreklilik içinde hiçbir şeyin yok olmadan kendisini yeni şartlarda yeniden ürettiği ve bu değişim sürecinin şeylerin arasındaki zıtlıkların bir ürünü olduğunu söyleyen Tongbian felsefesi⁵⁶¹ dört temel kavram üzerinden anlaşılabilir. Bunlar “das (yol)”, “yi (değişim)”, “ying-yang (kutupların iki unsuru, eril ve dişi)”, “biantong (süreklilikle değişim)”dir. *Bian*, “farklılığın ışığında oluş”; *tong* “sürekli gidişat”tır. Chensan, *Yi jing*’in ünlü, kapının açılma ve kapanma analogisinden yola çıkar. Açmak ve kapamak; *bian*, değişim, açılıp kapanırkenki süreç ise *tong*’tur. Kapı açılırken ve kapanırken, oluşan alan süreci yönüyle eştir ama sürecin kutupları zıttır. Buradan yola çıkan birçok Çinli düşünür de aynı şeyi söylemiştir, göğün altındaki her şeyde (*wanwu*), *bian* ve *tong* beraber bulunur.⁵⁶² Eğer süreklilik olmasa zıtlık anlaşılabilir ve zıtlık olmasa kapı ya her zaman açık ya da her zaman kapalı olacaktır. Bu açıdan ya kapının hiç olmaması ya da duvar olması iktiza eder. Ama şeylerin kendi içindeki zıtlıklar o şeyin kendisi olarak varlığını belirlerken aynı zamanda o varlık bir süreklilik algısıyla onu isimlendirdiğimiz bir “var”a dönüşür.

Tongbian dört önemli fikri içerir: Birincisi, dünyadaki her şey bir başkasıyla ilişkilidir. İkincisi, şeylerin başka şeylerle olan ilişkisi karşılıklı bağlantı meselesidir, bir başka deyişle birbirinin tamamlayıcı zıddıdır. Üçüncüsü, dünyadaki

561 Chenshan Tian, “Tongbian in the Chinese Reading of Dialectical Materialism”, *Philosophy East and West*, Vol. 52, No. 1, Jan. 2002, s. 126.

562 Chensan, “Mao Zedong, Sinicization of Marxism and Traditional Chinese Thought Culture”, *a.g.m.*, s. 16.

her şeyi sürekli değişime veya harekete getiren şey, zıtlığın bu temel modelidir. Dördüncüsü, her şey bir değişim süreci içerisinde ve kendisini odak-alan ilişkisi olarak sunmaktadır.⁵⁶³

Mao, Marksizmin temel eserlerinin hepsine vakıf olmasının yanında, Batı felsefe geleneğini de gençliğinden itibaren dikkatle takip etmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere Dewey-Russel'in Hunan ziyaretine aktif olarak katılmış, onların sunum yaptığı sempozyumların stenograflarından biri olmuştur. Bu yıllarda Kropotkin üzerinden anarşizme duyduğu ilgiyi de biliyoruz. 1914-1918 yılları arasında Hegel çalışmış ve Hunan Birinci Normal Okulu'ndaki çalışma grubunun en önemli tartışma konularından biri Hegel olmuştur. Kırk yılı aşkın bir süre sonra bile Mao hâlâ (Ağustos 1965) bir yabancıyla tanıştığında insanın Hegel okuması gerektiğini söylemiştir.⁵⁶⁴ Mao, Hegel'le beraber Kant, Feurbach, antik Yunan ve klasik Alman felsefesinin en iyi okuyucularından biridir.⁵⁶⁵

Stalin'in desteklediği Sovyet felsefecilerinden Mark Borisoviç Mitin'in (1901-1987) diyalektik materyalizme ilişkin eserleri, Li Da (1890-1966) (Li Da 1921'de partide olan sonra reformizme yönelen 1949'da yeniden partiye katılan birisidir) ve Ai Siqi (1910-1966) tarafından Çinceye kazandırılmıştır. Fakat daha sonra Mao, Mitin ile Stalin'in diyalektik anlayışını eleştirmiştir.⁵⁶⁶ Mao'da belirli ölçüde Engels'in pozitivist bakışı etkisi sürmekle beraber, bu eleştirilerle birlikte Hegelyen Marksizme daha yaklaşmıştır. Bu eleştirileri

563 A.e., s. 17.

564 Ke Lin, "Memoirs of Mao Studying English", *In Mao Zedong's Reading Life*, ed. Gong Yuzhi, Beijing, Sanlian shudian, 1986, s. 704'ten aktaran A.e., s. 20.

565 A.e.

566 Tom Rockmore, "Hegel and Chinese Marxizm", *Asian Studies*, Vol. VII, Issue 1, Ljubljana, 2019, s. 60.

kışkırtan şüphesiz, Stalin'in Mao'yu "deneyselci ve iradeci" olarak görüp, Wang Ming başta olmak üzere Sovyet tedrisatından geçmiş 28 Bolşevik kligi ile girmiş olduğu tartışmalardır. Unutulmaması gereken bir husus da 28 Bolşevik kliginin mensuplarından çok daha fazla Mao Zedong kırsalda, gerilla birliklerinin başında çatışmalardadır. Örgütü masa başından veya ülke dışından talimatlarla yönetmeye kalkanlara karşı uzun yıllar Mao-Zhu Ordusu olarak bilinen ÇKKHO'nun gerçekten de ancak savaş durumunda ortaya çıkabilecek insan iradesinin en sınırlarındaki hallerini herhangi bir diyalektik materyalist felsefe kitabından çıkarsamak mümkün değildir. Üstelik Mao, Sovyetler Birliği ile ideolojik kopuş yaşamaya başladıktan sonra Çin klasiklerine daha çok vurgu yapar olmuş, eskiden Marksist teorisyenlere atfederek açıklamaya çalıştığı diyalektik materyalizmi, artık Çin bilginleri üzerinden konuşmaya başlamış ve Çin düşünce geleneğinde diyalektik olmadığını söyleyenleri eleştirmiştir. Bu eğilim Mao'nun çevresine de sirayet etmiştir. 28 Haziran 1958'de "Asleri İşler Komitesi Genişletilmiş Toplantısının Grup Başkanları Açık Oturumu"nda yaptığı konuşmada Mao'nun sözleri çarpıcıdır:

Li Şih-min (Li Shi-min), Zao Zao (Cao Cao) ve diğerlerinin hepsi savaşmayı biliyorlardır. Çin'in geçmişi çok zengindir. Kay Feng (Kai Feng) yoldaş, Sun-Zu Ping-fa'da (Sun Tzu – Savaş Sanatı) Marksizm olmadığını söyledi; fakat kendisine bu kitabı okuyup okumadığını sorduğumuzda cevap veremedi. Onu okumadan böyle kesin yargılarda bulunmanın yanlışlığı açıktır. (Komutan Lin (Lin Biao) söze karıştı: "Sun-Zu Ping-fa'da hem materyalizm hem de diyalektik vardır."⁵⁶⁷

567 Mao Zedong, "“Asleri İşler Komitesi Genişletilmiş Toplantısının Grup Başkanları Açık Oturumunda Konuşma” (28 Haziran 1958), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s. 95.

Li Shi-Min (599 – 649), Tang Hanedanı'nın kurucusu.

18 Ağustos 1964'te felsefe üzerine yaptığı bir konuşmada, partili aydınlara “ben yerli filozofum, sizler yabancı filozoflarsınız” demiştir.⁵⁶⁸ Bu konuşmasında Lenin’in madenin sonsuz bölünümü ve yok olmaması konusundaki düşüncelerinin, Laozi’nin en ünlü takipçisi Zuangzi’de (M.Ö IV. yüzyıl) aynen var olduğunu açıklamıştır. Zuangzi’nin metinleri incelendiğinde, Mao’nun madde, düzen ve özellikle kaos hakkındaki düşüncelerinde Zuangzi’den yararlandığı görülür.⁵⁶⁹ “Kötü şeyler iyi şeylere dönüştürülebilir mi” sorusunu soran Mao, halk içindeki çelişkiler üzerine konuşurken dogmatik bakışları tekrar eleştirir ve Laozi’nin “talihsizliğin içinde talih, talihin içinde de talihsizlik vardır” sözü ile diyalektik bir açılım sunar.⁵⁷⁰ Konfüçyüsçülüğün rakkip okulu olarak görülen Mohizmin kurucusu Mozi’den ise Mao, “Çin’in Herakleitos’u” olarak bahseder ve onu “antik diyalektik materyalizmin büyük ustası olarak selamlar”.⁵⁷¹

Tekrar etmekte fayda var, Mao, diyalektik materyalizm üzerine Batılı kaynakları okuduktan sonra burada bahsedilen birçok konunun Çin klasikleri ile ilişkisini kurabilmiştir.

Cao Cao (155 – 220), *Üç Krallık Dönemi*’nin ana karakterlerinden, Wei Kralı.

Kai Feng (1906 – 1955), 28 Bolşevik Kligi’nin üyesi, ÇKP’nin eğitim sorumlularından.

568 Mao Zedong, “Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşma” (18 Ağustos 1964), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 327.

569 Hasan Âli Yücel’in Millî Eğitim Bakanlığı sırasında Türkçeye *Zhuangzi’nin Metinleri* kazandırılmıştır. Şimdi İş Bankası Yayınlarından Giray Fidan çevirisi mevcuttur. Chensan Tian da bu konuda Mao’nun Zhuangzi’den etkilendiğini söyler. Bkz. Chensan, “Mao Zedong, Sinicization of Marxism and Traditional Chinese Thought Culture”, a.g.m., s. 23.

570 Mao, Laozi’nin *Tao Te Ching*’in 58. bölümüne atıf yapmıştır. Bkz. Mao Zedong, “Halk İçindeki Çelişkilerin Doğru Ele Alınması Üzerine” (27 Şubat 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2. B.s., 1993, s. 453

571 Chengsan, “Mao Zedong, Sinicization of Marxism and Traditional Chinese Thought Culture”, a.g.m., s. 23.

Fakat ne zaman ki “enternasyonalizm”ın ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda rahatlıkla göz ardı edilebildiğini görmüş, enternasyonalist dayanışma maksadıyla girilen ilişkilerin kısa zaman içinde “sömürge bakışı”na dönüşebildiğini tecrübe etmiş ve iki süper güç tarafından dışlanan bir “anomali” muamelesi görmüş, işte o zaman Marksist düşünce ile Çin geleneksel düşüncesi arasındaki bağlardan rahatlıkla söz eder olmuştur. Yine de Mao, “ideolojilerin” seküler teolojiler olarak dünyevî hakikat temsiline inanmaya devam etmiştir.

4.1.2. Mao’da Diyalektiğin Temel İlkeleri

Mao’da diyalektiğin temeli “çelişki”dir. Zıtların birliğini “tez, antitez, sentez” üçlemesi üzerinden reddeder. Mao da tez, antitez tarafından yenilir, böylece antitezin kendisi de bir tezdır ve kendi zıddını içinde barındırarak ona dönüşür. Yani iki zıtlığın çelişmesi bir üçüncü biçim yaratmaz.⁵⁷² Bu bağlamda Engels’in ve Stalin’in -her ne kadar aksini iddia et-seler de- üst yapıyı ikincil konuma indirgeyen ve alt yapının bağımlı değişkeni haline getiren mekanik determinizminden uzaktır. Marx’ı ayrı tutmak istiyorum, çünkü Marx’ta bir ekonomik indirgemecilik olduğunu düşünmüyorum. Sadece kapitalizmi çözümüleme gayesiyle ve dönemin aşırı idealist tutumlarına karşı ekonomiye kuvvetli vurgu yaptığını savunuyorum. Fakat Engels ve Stalin için aynı şeyleri söyleyebilmek söz konusu değil. Mao da “alt yapı” ve “üst yapı” karşılıklı bir belirlenime sahiptir. Bu açıdan Mao’da siyaset, kültür ve ideoloji, özellikle de insan unsuru ekonomi

572 “Sentez nedir? İki zıddın, Guomindang ile Komünist Partisi’nin, kıta toprakları üzerinde nasıl sentez olduğunu hepimiz gördünüz. Sentez şu şekilde gerçekleşti: Orduları üstümüze geldiler ve biz onları yedik, lokma lokma yiyip bitirdik onları”. Mao, “Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşma”, *a.y.*, s. 325.

kadar önemlidir. Yine de Mao, aydınlanmanın “ilerleme” düsturuna sıkı sıkıya bağlıdır. Diyalektik anlayışını zora sokan nedenlerden biri de budur. “Tarihi ilerleten şey çelişkilerse, çelişkileri keskinleştirmek ilerlemeyi de hızlandırır” olarak özetlenebilecek düşüncesiyle, o da mekanik bir bakışa doğru kayar. Ayrıca bu sürece doğrudan müdahale edebilecek ve yönlendirebilecek kudreti kendisinde göerek, kendisinin de bir parçası olduğu doğanın diyalektik işleyişinin sanki dışındaymış gibi mutlak Hakikatin zuhuru rolünü üstlenir. Bu durum birçok tahlilinde yapılar üzerine çok isabetli saptamalarda bulunan Mao’yu idealist bir iradeciliğe doğru sürükler. Bu bakışının da etkisiyle Çin’e yattığı büyük çalkantıların ağır maliyeti olmuştur. Nihayetinde Deng Xioaping “ilerleme”yi sadece üretici güçlerin gelişimi ile sınırlandırarak, ideolojinin içini boşaltmıştır. Elbette bu sonucun kendisi de diyalektiktir. Nasıl ki Marx, Hegel’in üst-yapıya aşırı vurguları karşısında alt-yapıyı tamamen öne çıkaran bir okumaya yöneldiyse, Deng de tam tersini yapmıştır. Nitekim her şeyin siyasallaşması da doğal olarak siyasal olanı tanımlayacak ve ayıracak bir alan tespit edemeyince, siyasal olanın çöküşüne neden olmuştur. Mao’nun sözleriyle tartışmayı derinleştirelim:

“Felsefe ancak sınıf mücadelesi varsa var olabilir. Pratikten kopuk olarak epistemoloji tartışmak zaman kaybıdır.”⁵⁷³ Mao’nun bu önermesi hemen şu soruları akla getirmektedir: Sınıfların olmadığı toplumlarda felsefe olmayacak mı? Felsefenin konusu sadece epistemoloji midir? “Varlık” sorunu, herhalde kişinin varlığına ilişkin bilince eriştiği andan itibaren karşısına çıkar. Bunun için bırakalım sınıf mücadelesini, ikinci bir kişinin zarureti bile tartışmalıdır. Mao

573 Mao, “Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşma”, a.y., s. 198.

felsefeyi, diğer her şey gibi sınıf mücadelesinin bir aracı kılmıştır. Elbette Mao burada “günümüzde” demek istemiştir, diyenler olacaktır. Yine de varlık felsefesinin sınıf mücadelesi ile doğrudan ilişkisini kurmak, sözü “günümüzde” koşuluyla bile ele almayı zorlaştırmaktadır. Herhalde bu nedenle Mao bir sonraki cümlede sadece “epistemoloji”den bahsetmek zorunda hissetmiştir kendisini. Burada “pratik” vurgusuyla, parti içinde sürekli mücadele ettiği “dogmatikler”i ve “aydınlar”ı kastettiği anlaşılmaktadır. Yalnız Mao’nun sözünde son derece önemli bir tespit var. Pratiğe, yani hayata odaklanmayan, ondan çıkarılmayan ve yine onda sınanmayan her düşünce birer söz oyununa dönüşmektedir. Bu yüzden, en azından ciddi bir iktisat ve tarih bilgisi olmadan kişilerin felsefe tartışmaları hamakattir.

“Materyalist diyalektik, dış nedenleri değişiminin koşulu, iç nedenleri ise değişiminin temeli olarak görür. Dış nedenler, iç nedenler sayesinde etki eder. Uygun bir sıcaklıkta yumurta civcive dönüşür. Ama bir taşı civciv yapabilecek bir sıcaklık yoktur, çünkü bu iki şey, aslında farklıdır.”⁵⁷⁴ Mao’nun bu sözleri, onu salt bir iradeci olarak görenlere karşı yapısalcılığını da aşikâr eder. Nitekim Andrew G. Walder de Mao’yu bir iradeci olarak değerlendirenlere itiraz eder. Mao’nun alt-yapı ve üst-yapı değişimleri arasında karşılıklı bir denge kurmaya çalıştığını, ideolojik dönüşümlerin ancak üretim ilişkilerindeki değişimlerle uzun soluklu olabileceğine inandığını söyler.⁵⁷⁵ Walder’a katıldığım yer, gerçekten de Mao’nun kolektifleştirmeye ve komünleri kurma süreciyle ideolojik kampanyaları, BPKD ile “Şangay Komünü” örneğinde görülen modellerin deneyimlenmesine

574 Mao Zedong, *Çelişki Üzerine*, s. 89.

575 Andrew G. Walder, “Marxizm, Maoizm, and Social Change”, *Modern China*, Vol. 3, No. 1, Jan. 1977, s.s. 101-118.

kısa süreli de izin verdiğini görebiliriz. Zaten sorun bu ikisinin bir aradalığından çok, her iki yapıyı da daha ileri bir seviyeye taşımak için çelişkileri keskinletirmeye çalışması ve bunu yaparken ideolojik mücadeleyi ateşleyici olarak kullanmasıdır. Mao ancak bundan sonra yeniden bir diyalektik süreç kurgular. Şöyle ki öncünün bilinçli kolektif eylemi maddi olanı daha hızla dönüştürürken, maddi olanın hızı da tekrardan genel kolektif bilinci geliştirecektir. Mao özellikle 1921-1949 döneminin pratiğine yaslanarak bunun yapılabilişliğine ikna olmuş olsa gerek. Oysaki savaş gibi zaten çelişkinin en üst seviyede olduğu, ihtiyaçların ancak radikal çözümlerle giderilebildiği dönemlerde bu hızda bir değişim mümkün olurken, hayatın olağan akışında, yani insanların çalışma ve düzene ihtiyaç duydukları dönemlerde ise ifratıdır. Mao, 1921-1949 uzun dönemi boyunca çıkardığı neticelerden yola çıkarak, olağan dönemi de bir savaş dönemine çevirerek benzer sonuçlar elde edebileceğini düşünerek hata eder. Mao, devrim öncesinde bozkırın kuru otlarına bakarak bir kıvılcımla yangın çıkarabilmekteydi, oysa kitleler ne her zaman yanmaya hazırdır ne de her zaman aşırı ısınmış bir ortamdan memnun olurlar. Çoğu zaman da durum bunun tam aksidir.

“Düzenli aralıklarla “yangın tutuşturmak” gereklidir. Bunların sıklığı ne kadar olmalıdır? Yılda bir kere mi, yoksa üç yılda bir mi, hangisini yeğlersiniz? Bence aya göre hesaplanan artık yılda Şubat 29 çekmesinin her üç yılda bir ve beş yılda da iki kez görülmesi gibi, her beş yıllık plan döneminde bunu iki kere yapmalıyız.”⁵⁷⁶ Mao’nun bu sözleri yukarıdaki savımı tamamen desteklemektedir. Dikkat edilirse, üretim ilişkilerin değişime neden olacak ve üretici

576 Mao Zedong, “Burjuva Sağcılarının Saldırılarını Geri Püskürtün” (9 Temmuz 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 498.

güçlerin gelişimini ilerletecek her dönemde ideolojik olarak da harekete geçilmesini savunmaktadır. Bir yönüyle de ideolojik hareket, kitlelerin ekonomik kalkınma projelerine fedakârca destek vermesinin de yolu olarak görülür. Daha önce de vurgulandığı üzere; dış kredilere, borçlanmaya başvurmadan, çok yüksek tasarruflarla büyük yatırımları yapmak için toplumsal rızayı üretmek de zorunludur. Nitekim ideolojik kampanyalar toplumsal rızanın üretimi için son derece önemlidir. Fakat esas sorun şu ki “ne kadar sürdürülebilir”. Eksik tüketim, yüksek tasarruf ve yoğun emek kullanımı, onlarca yıl sadece ideolojik kampanyalarla sürdürülemez. Nihayetinde bu kampanyaların da iyi yetişmiş bürokrat, teknokrat ve aydınlar üzerinde yıkıcı etkileri bir başka maliyettir. Sovyetler Birliği, Stalin döneminde eksik tüketim, yüksek tasarruf ve yoğun emek üzerine oturan kalkınma hamlelerinde ideolojik seferberliği ihmal etti. Bunun neticesi, üretici kitlelerin rejimden uzaklaşması, duyarsızlaşması ve Batı tüketimine karşı bir hayranlık oldu. Herhalde Sovyet döneminden sonra Rusya’nın bir türlü sanayileşmede ileri adımlar atamamasında, toplumun aşırı örselenmişliğinin de payı vardır. Mao, elbette Sovyetlerdeki durumun farkındadır ve bu nedenle ideolojik seferberliğe çok önem vermektedir. Ödül sisteminin ise kapitalist bir mantığa dayanarak, burjuva ideolojisinin kültürel ilişkilerini yeniden üretebileceğini düşünür.⁵⁷⁷ Esasen ortada bir açmaz vardır, merkezî planlamanın verimliliği sağlayamadığı koşullarda kalkınmanın hızını büyük fedakârlıklarla yükseltmek, sosyalizmde ısrar etmenin bir maliyetidir. Nitekim Deng, arz ve talep ilişkisini piyasanın belirleyiciliğine bırakarak ve ödül

577 Mao’nun “maddi teşvikler”e ilişkin eleştirileri için bkz. Mao Zedong, “Sovyet Ders Kitabı “Siyasal İktisat” Üzerine Notlar”, *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 201-204.

mekanizmasını esas motivasyon kaynağı olarak belirleyerek ideolojik seferberliğe gerek bırakmayacak bir verimlilik çözümü getirmiştir. Elbette bunun sonucu da kitlelerin siyaset dışına sürülmesi, gelir dağılımı adaletsizliği ve işçi sınıfının güç kaybıdır.⁵⁷⁸

Yukarıda tartışıldığı üzere, yüksek tasarruflu büyümenin başarılması ve üretim ilişkilerine uygun olarak kültürel yapıya müdahalelerde bulunulması, belli bir yere kadar savunulabilir. Yalnız esas sorun olan, Mao'nun tanrısal bir figüre bürünerek diyalektik süreci yönetebileceğini düşünmesidir. Bunun da herhalde en uç örneklerinden biri “İleriye Doğru Büyük Bir Adım” ismini taşıyan, realist olmaksızın uzak hızlı kalkınma kampanyası sırasında yaşanmıştır: “Bundan başka dört zararlı hayvanı ortadan kaldırma ve temizliğe dikkat etme meselesi vardır. Dört zararlı hayvanın, yani farelerin, serçelerin, sineklerin ve sivrisineklerin ortadan kaldırılmasına çok önem veriyorum. ...Çin faresiz, serçesiz, sineksiz ve sivrisineksiz bir ülke haline gelmelidir.”⁵⁷⁹ Bu sözlerle dört zararlı hayvana karşı bütün ülke çapında büyük bir kampanya başlatmıştır. Kısa bir süre sonra ise Mao “Dört bin yıl boyunca Konfüçyüs de dâhil hiçkimse dört afetin kökünün kurutulmasıyla ilgilenmedi”⁵⁸⁰ diyerek

578 Deng ve takipçileri olan Jiang Zemin ile Hu Jintao döneminde ÇKP'nin resmî tarihçileri, kitle çizgisi ile Marksizmin bir arada anılmasının galat olduğunu dahi iddia etmişlerdir.

“Tarihi yapanın halk olduğu, kitle çizgisinin temel teorik dayanağıdır. ... Ne Marx ne Engels ne de Lenin böyle bir ifadede bulunmamıştır. Bu ifade Sovyet felsefeciler tarafından, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi kitabından kopyaladıkları zoraki bir anoloji/benzetme ve Marksizmin yanlış bir yorumlanmasıdır.” Yang, *a.g.e.*, s. 264.

579 Mao Zedong, “Devrimi İleri Götüren Faal Unsurlar Olun” (9 Ekim 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 532.

580 Mao Zedong, “Yüksek Devlet Konferansı'nda Konuşma” (28 Ocak 1958), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 47.

ne kadar özel ve tarihsel önemde bir iş yaptıklarını vurgulamış olur. Öncelikle Konfüçyüs dâhil geleneksel Çin düşünürleri içinde hiçkimsenin böyle bir çaba içine girmemesi en doğalıdır. Antik dünyada hiçkimse, modernlerin yaptığı şekilde doğayı nesneleştirmez. İnsan ve doğa arasında mücadele her devirde olmuştur fakat bir tahakküm ilişkisi veya onu nesneleştirerek istediği gibi dönüştürme çabası olarak değil, tam da doğanın diyalektiği üzerinden anlaşılabilir bir mücadeledir. Çağdaş Çin düşünürleri içinde de Mao kadar tanrısal bir figüre rast gelmek, doğayı bu kadar nesneleştirebilen aşırı beşermerkezci bir anlayışla karşılaşmak mümkün değildir.

Mao'nun önderliğinde ÇKP, dünyada kimsenin tahmin etmediği bir başarıyla 1949 Devrimi'ni gerçekleştirdiler. Daha siyasal sistemi yerli yerine oturtmaya çalışırken Kore Savaşı'na dâhil oldular ve ABD'yi püskürttüler. Sonraki yedi yılda, Çin'in kalkınması açısından büyük yol kattılar. Tüm bu zorlukları göğüsleyebilen yüksek irade ve stratejik yetkinliğin zamanla Mao'da bir Tanrı kompleksine yol açmış olduğu da söylenebilir. Nitekim Deng Xiaoping de sayısız kez bu duruma işaret etmiştir.

Elbette, doğanın diyalektiği ile bu şekilde oynamanın sonu Çin için felaket olmuştur. Özellikle serçelerin, bugünden bakıldığında bir Haçlı Seferi sarhoşluğu ile hareket eden ÇKP'liler ve kitlelerce katledilmesi, ekinlere çok büyük zarar veren böcek popülasyonda patlamaya neden olmuş, tarımsal verimlilik adeta çakılmıştır. Yalnız bu olay üzerine, Mao diyalektik tanrısı rolünden vazgeçmemiş, sadece serçelerle tahtakurularının yerini değiştirerek, serçelere iade-i itibarda bulunmuştur. Hatta İDBA'daki başarısızlığının, BPKD sürecinde bir şekilde rövanşist histerisini

kışkırttığı ve çelişkileri yönetme deneyini en yüksek seviyeye çıkardığı söylenebilir.

Mao'nun ideolojik seferberlik ile üretici güçleri geliştirme ve kültürel yapıyı dönüştürme arasında kurduğu ilişkinin yürütülebilmesi için yapması gereken “çelişkileri keskinleştirmek”tir. Mao “çelişki”leri şu şekilde ele alır:

Her şeyin içinde yeni ve eski yönleri arasında bir çelişki bulunur ve bu durum inişler ve çıkışlarla dolu bir dizi mücadeleye neden olur. Bu mücadelelerin sonucunda, eski yön önemli olmaktan önemsizliğe doğru değişir ve yavaş yavaş ölüp giderken, yeni yön, küçük ve önemsiz olmaktan büyük ve önemli olmaya doğru değişir ve üstün duruma yükselir. Ve yeni yön eski yön üzerinde üstün bir duruma geldiği anda, eski şey nitel olarak değişip yeni bir şey olur. Böylece, bir şeyin niteliğinin, esas olarak çelişkinin başat yönü, yani çelişkinin üstünlük kazanan yönü tarafından belirlendiği görülebilir. Üstünlük kazanan başat yön değiştiği zaman, şeyin niteliği de buna uygun olarak değişir.⁵⁸¹

Mao dikkat edilirse aynı paragraf içinde hem eskinin ölümünden hem de nitelik olarak değişerek yeni bir şey olmasından bahseder. Bir şeyin nitelik olarak değişimini onun ölümü olarak ele almak oldukça sorunludur. Maddenin çevriminde böyle olmadığı rahatlıkla izlenebilir. Sosyal alanda da bir şeyler temelde ölmezler, öldüğü sanılan şeyler, yeniden anlamlandırılarak farklı biçimlerde aslında yeniden üretilirler. Modern siyaset literatürünün başat kavramları olan güçler ayrılığı, demokrasi, güçler birliği vs. gibi birçok kavramın Antik dönemin siyasal-kurumsal yapılarından modern dünyaya sirayet ederek, yeniden üretildiklerini görebiliriz.

581 Mao Zedong, “Çelişki Üzerine”, *Pratik ve Çelişki Üzerine*, İstanbul, Epos, Çev. Ahmet Kırmızıgül, 2007, s. 110.

Mao'da bir diğer sorunlu yön, bütün “ilerlemeci” ideolojilerin temsilcilerinde görülen, yeni duruma eski duruma göre metafizik bir iyi yükleyen bakışıdır. Oysaki hayat sadece devam etmektedir ve bir şeyler sürekli olarak devreder. Mao, “Çuang-zu'nun yaklaşımını doğru buluyorum. Karısı öldüğünde tef çalıp şarkı söylemişti. İnsanlar öldüğünde diyalektiğin zaferini kutlamak, eskinin yıkılışını kutlamak için şöenler yapılmalıdır” der.⁵⁸² Burada eskinin gidip yeninin gelmesi değil, yaşamın devridir kutlanan. Bu mekanik bir eski ile yeninin yer değiştirmesi değildir. Kadim dünya, ölümü bir son, doğumu ise başlangıç olarak görmez, her ikisi de oluş sürecinin bir parçasıdır. Nitekim bu bakış açısı Tao inancının da en önemli düsturlarındandır.

Mao, “Pratikte çelişki ya da çözülecek ideolojik savaşım yoksa partinin yaşamı sona erer.” der.⁵⁸³ Çelişkileri ele alırken de “bizimle düşman arasındaki çelişkiler” ve “halkın içindeki çelişkiler” ayırımına dikkat eder.⁵⁸⁴ Bir başka deyişle çelişik (paradoks) ile uzlaşmaz çelişki (antagonistik çelişki – contradiction) arasındaki farkı siyaseten somutlaştırır. Mao'nun uzun yıllar boyunca izlediği “cephe” politikaları, çelişkinin bu iki yönüne yaslanmıştır. “Uzlaşmaz çelişki” içinde bulunduğu güçlere karşı, aralarında çelişkiler olmakla birlikte, baş çelişki konusunda uzlaşan güçler ittifak yapabilmişlerdir. Fakat Mao teoride son derece isabetli saptamalar yapmakla, pratikte ise bu isabete uygun “cephe” siyaseti izlemekle birlikte, yine pratikte özellikle “cephe” anlayışının önemsenmediği, buna karşı çeşitli kliklere ya da yönelimlere yönelik ideolojik kampanyaların söz konusu olduğu

582 Mao, “Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşmalar”, *a.g.m.*, s. 329. Metinde “Çuang-zi” olarak yazılan kişi, yukarıda bahsi geçen Taocu keşiş Zhuangzi'dir.

583 Mao, “Çelişki Üzerine”, *a.g.e.*, s. 98.

584 A.e., s. 121-124.

dönemlerde, çelişkinin mahiyeti hızlıca değişebilir. Özellikle “yüz çiçek” kampanyası sırasında, Mao’nun kendilerine yaptığı çağırısı, halk içindeki çelişkiler kapsamında sanan aydınlar, sonrasında büyük bedeller ödemişlerdir. ÇKP ise, 1978 sonrasında, Parti ile aralarındaki “uzlaşmaz çelişkiler” nedeniyle acılar çekmiş insanlara, peyderpey makamlarını ve itibarlarını iade etmeye çalışmıştır. Mao’nun siyasi muarızlarına karşı, kimi zaman çelişkinin yönünü keyfi biçimde tespit ettiği bir vakadır. Burada kastım, “Yeni Demokrasi” döneminde millî burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkinin mahiyetinin, sosyalist dönemde de aynı kalması gerektiğini iddia etmek değildir. Elbette Marksistler, üretim ilişkilerinin değişimiyle siyasal mücadele arasında yeni ilişkileri tespit etmek zorundadır. Burada daha ziyade üzerinde durduğum husus, Mao’nun diyalektik tanrısı rolüne büründüğü zamanlar, insan hayatı ve onurunun değeri konusundaki alırdırırsız tavrıyla bütünleşen tasfiyeci tutumunu, çelişkinin yönünü tespit üzerinden gerekçelendirmesidir.

Mao’nun diyalektik işleyişle kurduğu ilişkide çelişkinin vasfını anlamak açısından “hareket”in kendisi hakkındaki düşüncelerini tartışmak da önemlidir. Çünkü çelişkileri keskinleştirmek ve toplumsal hareketi hızlandırmak için, “hareket”in mahiyeti üzerinde berraklaşması şarttır. Mao’ya göre “Bütün şeyler aynı anda hem hareket halindedir hem de hareket halinde değildirler; işte dünyamızın diyalektiği budur. Saf hareketsizlik diye bir şey olmadığı gibi saf hareket diye de bir şey yoktur. Hareket mutlak, hareketsizlik ise geçici ve şartlıdır.”⁵⁸⁵ Esasen günümüzde kuantum ölçeğinde çoklu hareket yani birden çok yerde bulunabilme de mümkündür. Yine de bu hareketin mutlaklığına ilişkin

585 Mao Zedong, “Çin Komünist Partisi Sekizinci Merkez Komitesinin 2. Genel Toplantısında Konuşma” (15 Kasım 1956, *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 359.

saptaması açısından bir sorun değildir elbette. Aslında diyalektiği anlama açısından en mahir bulduğum tüm vahdet-i vücutçu okullar da sonsuz tecellileri Vücudun hareketinin fonksiyonu olarak görür. Hareketin yönü çelişkiyi üreten kaynaktır. Fakat Mao söz konusu olduğunda sorun, modern dünyadanın üretim fetişizminden kaynaklanan, sermayenin aralıksız ve sonsuz büyümesi ile bu büyümeyi mümkün olan en büyük hızda gerçekleştirme mantığını siyasal alana taşımış olmasıdır. Nitekim üretim fetişizmi nasıl zıttına, tüketim fetişizmine dönüştüyse, Mao'nun "siyasal hareketliliği" yerini son derece bürokratik bir parti ve devlet aygıtıyla, kitle hareketini dışlayan bir siyasal anlayışa yani zıttına bırakmıştır. Esasen, "Bir şey son haddine vardığında karşıtına dönüşür"⁵⁸⁶ tespiti yapan Mao'nun uygulamadaki bu zorlamaları ilk başta kendisiyle bir çelişki gibi durmaktadır. Fakat burada Mao'yu durdurmamayan onun ilerlemeye duyduğu inançtır. Çünkü karşıtına döndüğü andan itibaren bu kez de Mao ona karşı mücadeleyi keskinleştirecek ve diyalektik çevrimin her döngüsünde biraz daha ilerlendiğini umacaktır.

Bu bağlamda Stalin'in karşıtların bir aradalığını, karşıtların birbirine dönüşmemesi olarak ele almasını eleştirirken haklı olan Mao, karşıtların dönüş hızının ilerlemeyi sağladığını düşünerek elbette Marx'ın bakışına uygun bir tahlil ortaya koyar. Fakat Marx, Mao gibi çelişkileri keskinleştirmeye çalışmaz sadece keskinleşmiş çelişkilerin, yapıların çöküşüne eşlik ettiği bir zamanda öznenin müdahalesini savunur ki bu müdahalenin hangi araçlarla yapılacağı hususunda bile kuvvetli bir öngörüsü yoktur. Mao, savaş ve barış örneği veren Stalin'e karşı, "...eğer savaş, barış zamanında

586 Mao Zedong, "Partimizin Bazı Tarihi Tecrübeleri" (25 Eylül 1956), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 356.

için için kaynamasa, nasıl olur da birdenbire patlak verir? Eğer barış, savaş sırasında için için gelişmese, nasıl olur da birdenbire olgu haline gelebilir?” diye sormaktadır. Stalin’in zaten ideolojik mücadele ve kitle hareketlerine kapıyı kapatıp her şeyi polisiye önlemlerle ve devlet gücüyle ezmesinin nedenlerinden biri de bu anlayışdır. Stalin için dün devrimci olan biri bugün kendisine karşı çıkıyorsa, en azından nesnel olarak ajandır. En fazla geçmiş dosyaları açarak onun eskiden de bir karşı devrimci-ajan olduğunu kanıtlamaya çalışır. Eğer Mao sadece bu tespitte kalsa ve siyasal-ideolojik mücadeleyi şeylerin kendi hareketine uygun olarak yerine getirirse herhalde çok tutarlı olurdu. Dünyanın daha hızlı veya daha yavaş dönmesi, dünyadaki canlılığı oluşturan temel çelişkileri toptan değiştirip canlı yaşamı yok edebilir. Oysaki onun hareketini sağlayan tüm çelişiler, aynı zamanda onun şu anki kıvamını da belirler. Mao ise sanki bir Tanrı edasıyla, bunlarla oynayabileceğini düşünmektedir.⁵⁸⁷

Mao’nun üst yapıya en az alt yapı kadar önem verdiği ve birinin diğeri üzerinde daima belirleyici değil, duruma bağlı olarak herhangi birisinin daha öne çıkabildiğini savunduğu söylendi. Herhalde Mao kadar, siyaseti ve kültürü toplumsal dönüşüm için bu denli önemseyen ve kitle siyaseti izleyen bir sosyalist lider daha yoktur. Mao’nun gerek yukarıda tartışılan 1949 öncesi gerekse de aşağıdaki bölüm ve alt başlıklarda tartışılmış olan 1949 sonrası pratiği, onun Hegelyen Marksist olarak anılmasını sağlayacak her türlü bilgiyi içermektedir. Yine de aşağıdaki bölümde yer verilen bir dizi tartışmanın daha iyi anlaşılması için, Mao’nun

587 Mao Zedong, “Eyalet, Merkeze Bağlı Şehir ve Özerk Bölge Parti Komitesi Sekreterleri Konferansında Konuşmalar” (Ocak 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 400.

Sovyet iktisat anlayışı hakkındaki değerlendirmelerine yer vermek uygun olacaktır.

Mao, Stalin’i “sadece teknoloji ve teknik kadroya vurgu yaptı. Teknoloji ve kadrodan başka bir şey istemedi; ne siyaset var ne kitleler. Bu da tek ayak üstünde yürümektir. Ayrıca sanayide hafif sanayiye değil de ağır sanayiye önem verirken de tek ayak üstünde yürüyorlar”⁵⁸⁸ sözleriyle eleştirir. Esasen bu çalışmanın “Giriş” bölümünde yer alan Kautsk-y’nin devrimci siyasal elitlerle bürokratik siyasal elitler arasındaki fark ve çatışmayı vurguladığı sözler Mao’nun eleştirisi hakkında önemli bir teorik çatı işlevi görmektedir. Mao, Sovyet revizyonizminin alamet-i farikası olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin (SBKP) 1956’daki XX. Kongresi’ni ve N. Khrushchev’i görmüştür. Aslında SBKP’nin Lenin döneminden farklı olarak kitlelerden kopuşu, SB’nin devasa bir bürokratik devlet aygıtına dönüşmesi ve SBKP’de bürokratik elitlerin hâkimiyeti Stalin dönemiyle başlar. 1956 Kongresi’nin delege yapısı, Stalin döneminin mirasıdır. 1335 delegenin 643’ü, neredeyse toplam delegenin %50’si direkt parti bürokratlarıdır. 1335 delegenin 758’i yükseköğretim, 116’sı tamamlanmamış yükseköğretim, 169’u ise ortaöğretim mezunudur. Sovyetlerde işçi ve köylülerin ortaöğretim derecesine sahip olduğu göz önüne alınırsa, işçiler toplam delege sayısının %10’u kadar bile temsil edilmemektedir. Geriye kalanlar, parti ve devlet bürokrasisinin parçasıdır.⁵⁸⁹ Bu açıdan Stalin’in kendisi revizyonist olmamakla beraber, revizyonizme giden taşları, sınıf ve kitle siyasetini önemsememesiyle döşemiştir. Mao’nun bir diğer eleştirisi de Stalin’in

588 Mao Zedong, “SSCB’de Sosyalizmin İktisadi Sorunları Üzerine”, (Kasım 1958), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 97.

589 W. W. Kulski, “The Twentieth Congress of Soviet Communist Party”, *The Russian Review*, Vol. 15, No. 3, Jul. 1956, s. 160.

ve daha sonra devam eden bir anlayışla Sovyet siyasal elitlerinin, hafif sanayiye önem vermemelerinin nedenlerinden biri de kitle çizgisi izlememeleridir. Çünkü hafif sanayi, temelde tüketim malları üretimine dayanır. Böylece, Sovyet emekçileri, tasarruf nedeniyle el konan artı-değerlerinin ve fedakâr çalışmalarının karşılığında her zaman eksik tüketimin sıkıntısını çekmişlerdir. 1991 sonrası Sovyetlere gelen yabancı gıda ve giyim mağazaları önünde kuyruklar, bastırılan tüketimin daha sonra üretimden uzaklaşan nesillerdeki aşırılığını gözler önüne serer. Şüphesiz Çin de yüksek tasarruf-eksik tüketim üzerinden kalkınmasını sürdürmüştür ama hafif sanayinin gelişiminde yine de önemli mesafe kaydetmiştir.⁵⁹⁰

Stalin'in kitabı başından sonuna dek üst yapı hakkında hiçbir şey söylemiyor. İnsanlarla ilgili değil, insanları değil eşyaları dikkate alıyor.

...

Onlar teknolojinin, kadroların, her şeyi belirlediğine inanıyorlar; hiç “Kızıl”dan değil hep “uzman”dan, hiç “kitleler”den değil hep “kadrolar”dan söz ediyorlar.

...

Üst yapı ya da politikadan değil, sadece üretim ilişkilerinden söz ediyorlar. Bir komünist hareket olmadan komünizme ulaşılmaz.⁵⁹¹

590

591 Mao Zedong, “Stalin’in “SSCB’de Sosyalizmin İktisadi Sorunları”nın Eleştirisi”, *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 103-104.

Stalin ile Khrushchev arasında bu konuda da benzerlik gözden kaçmıyor. Khrushchev, fabrikalarda siyasal-ideolojik faaliyet ve eğitimden, işçilerin en verimli şekilde çalışmalarını sağlayacak iyi parçalar üretilmesini, profesyonelliği, başarılı montajları esas parti çalışması olarak görür. Lenin’in ise silahlı proletaryanın kontrolü ve önderliği altında kitle çizgisine yaptığı vurguyla, işçi ve bürokratların ücretlerinin eşitliği üzerinden performans ve liyakat sistemine olan tavrıyla, Kızılordu’da rütbeleri söktürmesiyle, Mao

Mao'nun tanrısal bir filozof imparator (kral) olarak di-yalektik sürece ilişkin yaklaşımını eleştirdik. Fakat Ma-o'nun siyaset açısından ufuk açıcı vasfı, onun kimi zaman doğrudan demokrasi denemelerine dahi izin veren “kitlelerden kitlelere” çizgisidir. Siyasetin elitist bir uğraş olarak ele alınması antikitede esastır. Modern dönemde “demokrasi” genel ve eşit oy ilkesi ile tabana yayılmaya çalışılmıştır ama kitle iletişim ve toplumsallaştırma aygıtlarını elinde tutan egemen sınıflar, örgütsüz edilgen toplumlarını adeta propaganda esiri haline getirerek ve iktidarlarını seçimler üzerinden meşrulaştırarak güçlerini pekiştirmişlerdir. Siyasetin elitist vasfı düşünülenin aksine popülizmin de kaynaklarından biridir. Popülistlerin elit düşmanlığı, siyasal söylemlerinin içine gizlenmiş elitizmlerini örter. Türkiye’de elit düşmanı olarak görülen muhafazakârların kendi cenahlarındaki siyasal ve kültürel elitlerini yüceltme dereceleri hiçbir siyasal akımda bu denli yüksek değildir. Çoğu ortalamayı aşamayan muhafazakâr münevverler “üstat, üstad-ı âzâm, gönül dünyamızın öncüsü” gibi aşırı nitelermelerle yüceltilmekte ve neredeyse her türlü eleştiriden muaf tutulmaktadırlar. Muhafazakâr kanadın sembolleştirdiği siyasal elitlere tavrı da en az bunun kadar yüceltiricidir. “Ulu Hakan”, “Mücahit”, hatta “Mehdi-i zaman” gibi nitelermelerle bu siyasal elitleri her türlü eleştirinin dışında tutarlar. Muhafazakâr siyasal elitlerin toplumsal köklerinin çoğunlukla taşraya yaslanıyor olması da bu durumu değiştirmez. Neticede reel sosyalizm deneyimlerinde daha sonra bürokratik elitler olarak adeta ayrı bir egemen sınıf haline gelen kişilerin çoğu, ülkelerindeki ihtilalden evvel fedakâr devrimcilerdi. Taşra kökeni veya taşrayla bağların çeşitli cemaat

yapıları üzerinden sürmesi, bu elitlerin ülkenin ekonomik elitlerinin arasına katıldığı veya onların çıkarlarıyla bütünleşen neo-liberal siyasetler izledikleri gerçeğini örtemez. Oysaki “kitlelerden kitlelere” çizgisi, mücadelecî bir süreçtir, gerektiğinde “kitlelere karşı kitleler” çelişkinin bir diğer taraftaki öznesi olur. Bu yüzden Wang Hui’nin “kitle çizgisi ve kitle siyaseti siyasi canlılığın kaynağıdır, sağ kanattaki halk dalkavukluğuna direnmenin temelidir” derken son derece önemli bir saptamada bulunur.⁵⁹²

Mao’nun kitle çizgisi ve demokrasi arasındaki ilişkiyi tartışırken, günümüzün hâkim bakışı demokrasiyi bizzatıhi “liberal demokrasi” çerçevesinde anlıyor ve tartışıyor. Oysaki “liberal demokrasi” demokrasi türlerinden biridir. Çoğu zaman da demokrasinin eşitlikçi ve çoğunlukçu vasıfları, liberalizmin merkezindeki “birey” ile çıkar çatışması yaşayabilir. Liberaller böyle bir çatışma yaşadıklarında, “birey” yerine “demokrasi”yi feda etmeyi tercih ederler. F. August Von Hayek ve ekibinin Şili’de askerî darbe ile seçilmiş Salvador Allende rejimini yıkıp insanlık suçlarına imza atan diktatörlüğüne danışmanlık yapmaları, Allende’nin “demokratik” uygulamalarının “birey” özgürlüklerini tehdit ettiği üzerinden gerekçelendirilmiştir.⁵⁹³ Mao’nun kitle çizgisinin dayanağı olan demokratik diktatörlüğü “çok geniş bir siyasal bütünleştirme ve temsil kapasitesi olarak” demokratik, “bu siyasî bütünleşme dışlayıcı ve şiddet yüklü olduğundan” diktatörlüktür.⁵⁹⁴

592 Wang, *a.g.e.*, s. 201.

593 Hayek’in bu bu değerlendirmelerine yer veren birçok röportajı yayımlanmıştır. Bu röportajların değerlendirmesi ve takdimi için bkz. Can Madenci, “Hayek’in Kötü Şöhretli Röportajları”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 12, No. 18, 2010, s.s. 99-101.

594 Wang, *a.g.e.*, s. 50.

Mao'nun kitle çizgisi, aynı zamanda “sınıf mücadelesi-nin sınıfı öncelemesi”ne bir örnektir. Özellikle Yenan döneminde uygulanan halk savaşı yöntemi, mücadeleye katılan kitlelerden siyasal anlamda bir sınıf yaratmıştır.⁵⁹⁵ Bu pratiğe yaslanan Mao'nun “bir komünist hareket olmadan komünizme ulaşamaz” saptaması, komünist toplumun da “halk içindeki çelişkileri” çözerek ve “düşmanla olan çelişkiler”de onunla hesaplaşarak bir yapı olarak zuhur edeceğini söyler. Bu manada ünlü Hegelyen Marksist E. P. Thompson'ın İngiliz işçi sınıfından bahsederken neden “emergence” (ortaya çıkış) değil de “making” (yapım, kendini yapma, oluşum) kavramını tercih ettiğini anlayabiliriz. Mao'da “making”, sınıf mücadelesinin ve komünist hareketin süreci demektir.

Çin'de kitle çizgisi, tüm radikal akımları ve türlü örgütleriyle BPKD döneminde zirvedir. Elbette BPKD'nin tek amacı kitle hareketi üzerinden yeni siyasal açılımlar yapmak ve kültürel dönüşümü hızlandırmak değildir. Bununla birlikte, resmî kurumsal vesayet altındaki siyaseti, belli ölçüde bu vesayet sınırlarının dışına çıkararak, onun sadece düzeni çağıran yönüyle değil kaotik bir ortamda, öngörül-müş biçimlerin dışında var olmasının imkânlarını gündeme taşıyan fakat başarısız bir hareket olarak da görmek gerekir. Yine de Fransa'da 1968 Hareketi içinde Maocu grupların yanında yer almış Alain Badiou, Rimbaud'dan mülhem “oradaydım, hâlâ oradayım” demektedir.⁵⁹⁶ Çünkü Badiou “Kültür Devrimi”nin parti-devlete hâlâ içsel olan son belirle-

595 A.e., s. 161.

596 Alain Badiou, *Komünist Hipotez*, İstanbul, *Encore*, Çev. Oylum Bülbül, 2009, s. 87. *Komünist Hipotez*'de yer alan bu bölüm Badiou'nun Petrograd Komünü üzerine değerlendirmelerine yer verdiği bir başka çalışma içinde de basılmıştır. Bkz. Alain Badiou, *Petrograd'dan Şangay'a: 20. Yüzyılın İki Devrimi*, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, Çev. Murat Erşen, 2020, s. 43.

yici sekans olduğunu” düşünmektedir.⁵⁹⁷ Badiou’nun “olay” merkezli yeni bir siyaset anlayışı veya siyasetin yeniden an- lamlandırılması –çünkü günümüzde bir anlamı yok- için ba- şarısız da olsa, değerlendirilip yararlanılabilecek en önemli “olay” olarak BPKD’yi görür.⁵⁹⁸ Wang Hui ve Alain Badi- ou’nun görüşleri, son dönemde siyaset ve siyasal tartışma- larında, Mao’nun Hegelyen Marksist düşüncelerini ve kitle çizgisi siyasetini yeniden gündeme getirmiştir.

Mao’da diyalektiğin temel ilkelerini tartıştığımız bu alt başlıkta son olarak “Büyük Uyum” düşüncesine değinmek istiyorum. Bu kavramın kadim kökleri birinci bölümde tar- tışıldı. İkinci bölümde Kang Youwei’nin “Büyük Uyum” yorumu üzerinde duruldu ve son olarak Dr. Sun Yat-sen’in “Büyük Uyum” anlatısına olan sadakati işlendi. Dikkat edi- lirse, antik dünyadan modern döneme bütün önemli Çin ay- dınları, nihai bir hedef olarak “Büyük Uyum”u işaret et- mişlerdir. Mao Zedong, “... Çin, işçi sınıfının ve Komünist Partisi’nin önderliğinde, sürekli gelişerek bir tarım ülkesi olmaktan çıkıp bir sanayi ülkesi haline gelebilir; yeni de- mokratik bir toplum olmaktan çıkıp sosyalist ve komünist bir toplum haline gelebilir ve sınıfları ortadan kaldırıp Bü- yük Uyum’u gerçekleştirebilir” der.⁵⁹⁹

Mao Zedong elbette sınıfsız toplumun Marksist literatürde “komünist toplum” olarak adlandırıldığını bilir. Öyleyse, ko- münist toplumdan sonra neden sınıfların olmadığı “Büyük Uyum”dan bahsetmektedir? Öncelikle “Büyük Uyum” salt siyasal, sosyal ve kültürel olarak tartışılabilecek bir kavram

597 A.e. (1), s. 88, A.e. (2), s. 44.

598 Badiou “olay” felsefesini üç komün deneyimi üzerinden tartışmaya açar: Paris Komünü, Petrograd Komünü ve Şangay Komünü. Bu konulara değin- diği birçok çalışması olmakla beraber temel eseri *Komünist Hipotez*’dir.

599 Mao, “Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine”, *a.g.m.*, s. 395-396.

değildir. Felsefi bir içeriğe haizdir. Mao, diyalektiğin gereği olarak komünist toplumun da kendi zıttına dönüşeceğini ve ila ahir bu şekilde çelişki ve ilerleme sürecinin devam edeceğini savunur. “Büyük Uyum” işte bu diyalektik ilişkiyi kavramış ve hayatı diyalektik işleyişin yasaları üzerinden okuyan ve yaşayan bir yüksek toplum anlamına gelir. Bir yönüyle de insanlığın, bütün yabancılaşma süreçlerinden kurtulduktan sonra, kendi gerçekliğini, onu oluşturan tüm öğelerle beraber bir bütün olarak kavrayacak bilince ulaşmasıdır. Bu şekilde maddi ve manevi zincilerinden kurtulan toplumun bilinci özgürleşeceği ve kendi pratiğinden doğrudan öğrenebileceği için, toplumda herhangi birinin de filozof olarak nitelenmesine gerek kalmaz. Tersinden de ifade edilebilir, bir yönüyle bütün toplum filozoflaşmıştır. Bu kavram tercihi ile ilgili ikinci olarak dikkat çekmek istediğim husus, Mao’nun nihai aşama ile ilgili olarak Marksist literatürden bir kavram kullanmak yerine Çinli bir kavramı tercih etmesinedir. Bu aslında kendisiyle son derece tutarlıdır. Çünkü yukarıda da tartışıldığı üzere, Marksist düşüncenin doğal olarak bu adla olmamakla beraber kadim Çin düşüncesi içinde epistemolojik olarak var olduğunu düşünmektedir. Ayrıca onun her şeyi bir Çinli temel üzerine oturtan milliyetçi bakışının ve Çin’i hâlâ merkezde gören kadim anlayışın tesirinde olarak bu kavramı kullanmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

4.2. Mao’da İdeal İnsan: İradecilik Üzerine Bir Tartışma

Mao’nun “iradeci” olduğunu Stuart Schram başta olmak üzere, Mao ve Mao Zedong Düşüncesi hakkında çalışan birçok araştırmacı vurgulamıştır. İradecilik, nesnel gerçekliği

kişinin (bu kolektif bir kişilik de olabilir) bedensel ve mental kuvvetiyle dönüştürebileceğine olan inanç olarak tanımlanabilir. Mao, diyalektik sürece müdahale edebileceğini, yani çelişkileri keskinletirip işleyişi hızlandırabileceğini düşünmüştür. Ama verdiği örnekten yola çıkarsak, taşı yumurta yapmaya kalkmamıştır. Bu nedenle Mao'nun "iradeci" olarak tanımlanmasına belirli bir ihtiyatla yaklaşıyorum. Elbette bu Mao'nun insan iradesinin sınırlarına ilişkin aşırı iyimserliğini göz ardı ettiğim anlamına gelmez. Fakat Mao'yu iradeci bir hayalperest olarak görenlerin, sadece onun sözlerinden yola çıkarak, o sözleri hangi bağlamda söylediğini hesaba katmadıklarını düşünüyorum.

Mao, Edgar Snow'la Yenan'da yaptığı mülakatta, çocukluğunda en çok kahramanlık hikâyelerini ve destanlarını anlatan kitaplar okuduğunu söyler ve bunları sıralar.⁶⁰⁰ Oysa Çin'de kahramanlardan ziyade makbul olan, âlimlerdir. Elde kılıç, gelişmiş ve atletik bir bedenle, korkusuzca düşmanın üzerine atını süren bir kahramandansa; ağır yürüyen, ağır konuşan, yıllarını klasikleri ezberlemekle geçirmiş zayıf ve sivri sakallı bir bilge herhalde Çin halkının en çok saygı duyduğu "öğretmen" tipine denk düşer. Bu tip, olağan dönemin büyük adamıdır. Fakat Mao'nun da içinde bulunduğu 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk otuz-kırk senesinde doğmuş olan kuşaklar, olağanüstü bir dönemin içinde yaşadılar. Aynı *Üç Krallık* döneminde olduğu gibi, toplumun kahramanlara ihtiyaç duyduğu, ancak onlara yaslanarak ayakta kalabileceği bir dönemdir bu. Mao'yu "iradecilik ve öznellik" söz konusu olduğunda en çok etkilediği söylenen, hocası ve kayınpederi Yang Changji'nin (1871 – 1920) de 1898'de İmparatoriçe tarafından idam ettirilen,

600 Snow, *a.g.e.*, s. 164.

Yüz Gün Reformları'nın liderlerinden Tang Sitong'un (1865 – 1898) kendini adamışlığı ve dirayetinden çok etkilendiğini, onu birçok Çinli modernist gibi efsanevi bir şehit olarak kutsadığını, onun tutum ve tavırlarına sahip olmak istediğini biliyoruz.⁶⁰¹ Devletlerin kuruluş dönem mitlerinde olduğu gibi, birçok kahraman ve onlara önderlik eden büyük kahraman-karizmatik otorite, insanları peşinden sürükleyecek bir sembol haline gelir. Sahip olduğu bu sembolik sermaye, belirlenen hedef için canını feda etmekten çekinmeyecek olan halkın besin kaynağıdır. Bu yüzden Mao ve kuşağının kahramanlara olan ilgisi ve kahraman olmak istemeleri son derece anlaşılırdır.

Snow, Mao ile ilgili izlenimlerini anlatırken dikkat çekici hususlara işaret eder:

Demir gibi bir yapıya sahipti. Bunu, babasının çiftliğinde güç çalışma koşulları altından geçen bir gençliğe ve okul yıllarında bazı yoldaşlarıyla beraber bir çeşit Sparta kulübü kurarak yaşadığı çok sade bir döneme bağlıyordu. Spartalılar gibi yaşadıkları günlerde, Güney Çin'in ormanlık tepelerinde uzun yürüyüşler yapar, buz gibi suda yüzer, yağmur ve kar altında göğsü bağı çıplak yürürlermiş. Bütün bunların nedeni kendilerini sağlamlaştırmakmış. ...Mao bir keresinde bütün bir yazı, kendi eyaleti Hunan'ı baştan başa gezerek geçirmişti. Bir çiftlikten diğerine giderek çalışmış ve ekmek parasını çıkarmıştı. Bazen de dilenmişti. Günlerce fasulye ve sudan başka bir şey koymamıştı ağzına; bu da midesini "sağlamlaştırmak" içindi.⁶⁰²

601 Liyan Liyu, "The Man Who Molded Mao: Yang Changji and the First Generation of Chinese Communists", *Modern China*, Vol. 32, No. 4, Oct. 2006, s. 493.

602 Snow, *a.g.e.*, s. 120.

Yine bu dönemde Snow'a okuduklarından bahseden Mao, daha çok Batılı kahramanların hayat hikâyelerine merak saldığını söyler ve okuduğu düşünürlerden biri olarak J. J. Rousseau'yu zikreder.⁶⁰³ Short ise bu dönemde Mao'nun yurttaşların efemine tarzlarını hedef alarak, egzersizlerin çıplak yapılmasını önerdiğini söyler.⁶⁰⁴ Tarihte bu tip çıplak egzersizleri Yunan site devletlerinin özellikle Atina ve Spartalıların yaptığını biliyoruz. Yalnız legalizme de ilgi duyan yurtsever Mao için Spartalıları örnek aldığını, kurdukları klübün isminden anlamak mümkün. Burada dikkatimi çeken husus, aynı vurguların Rousseau tarafından da yapılmış olmasıdır. Mao'nun okumaktan ziyade bedene ve deneyime vurgu yaptığını göz önüne alır, bilim ve sanatların ülkenin ve partinin çıkarına olduğu müddetçe değerli olduğuna yönelik düşüncelerine dikkat edersek, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'in yazarı Rousseau ile olan benzerliklerini ihmal edemiyorum. Fakat Mao'nun ne kendisi ne de onun biyografisini çalışanlar bu husus hakkında bir şey söylememekteler. Tek istisna Mao'nun okuduğu kişiler arasında Rousseau'nun da olduğu bilgisini vermesi. Yalnız Rousseau'nun patetik yurttaş anlayışı, püriten yaşam biçimine övgüsü, Roma-Sparta'nın kişinin kendisini tümel olana feda etme ve ancak onunla bir varlık kazanma düşüncesine olan yakınlığı ile Mao'nun düşünceleri arasındaki benzerlik neredeyse bu konular hakkındaki her konuşma ve eylemine yansır. Yeğeni Mao Yuanxin ile konuşurken: "Ailemizin pek çok mensubu Guomindang ve Amerikan emperyalistleri tarafından öldürülerek hayatlarını verdiler, sen bal yiyecek büyüdün ve şimdiye kadar hiç acı çekmedin. Gelecekte bir sağcı olmaz da bir orta yolcu olursan memnun olacağım.

603 A.e., s. 170.

604 Short, a.g.e., s. 74.

Hiç acı çekmedin, nasıl solcu olabilirsin ki?” diye sorar.⁶⁰⁵ Burada Mao’nun patetik anlayışı oldukça belirgindir. Nitekim Mao’dan etkilenen ve burjuva hayat tarzına karşı mücadele verdiğini iddia eden akımlarda, devrimci hayat tarzı savunusu üzerinden yine burjuvaziye ait olan püriten yaşam biçimini övdükleri, sadece bu biçimi bireysel planda ele almayarak kolektif tasarruf ve gündelik hayat pratiği haline getirmek istediklerini söyleyebiliriz.

Mao’nun püriten özellikleri, aşırı tutumlu babasından da kaynaklanmış olabilir. Fakat kahramanlara olan özenini hocası Yang’ın daha fazla kışkırttığı açıktır. Short, Yang’ın Japonya’da bulunduğu süre içinde vücut gelişimi ve dayanıklılık konusunda takıntılı hale geldiğini söyler.⁶⁰⁶ Schram da Yang’ın Kant ve Samuel Smiles’in düşüncelerini Konfüçyüsçü *Analect’in* li chih (iradenin oluşturulması) düşünceyle harmanlayarak Mao ve arkadaşları ile tanıştırdığını belirtir.⁶⁰⁷ Liyan da Yang’ın öznelci ve iradeci bakışını Japonya’daki tedrisatı sırasında geliştirdiğini söyler.⁶⁰⁸ Japonların da benzer bir beden ve irade terbiyesi konusunda Batılılardan aşağı kalır yanı yoktur.

Mao, 1915’ten itibaren sıkı takipçisi olduğu *Yeni Gençlik* dergisinin Nisan 1917 tarihli sayısında ilk yazısını yayımlamıştır. Çin ulusunun “vatansız ve devletsiz köle” haline getirilmek istediğini savunan Mao, “Milletimiz güçten yoksundur. Askeri ruh teşvik edilmedi. Nüfusun fiziksel durumu her geçen gün kötüleşiyor” saptamasında bulunur.⁶⁰⁹ Sch-

605 Mao Zedong, “Mao Yuan-Sin ile Konuşma”, *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 350.

606 Short, a.g.e., s. 80.

607 Stuart Schram, “Mao Tse Tung Thought to 1949”, *The Cambridge History on China*, a.g.e., s. 793.

608 Liyan, a.g.m., s. 495.

609 Erh-shih-pa hua sheng’ (Mao Tse-tung), ‘T’i-yu chih yen-chiu’ (A study of physical education), *New Youth*, Vol. 3. No:2, April 1917’den aktaran Schram, s. 790.

ram, henüz Marksist olmasa da Mao'nun daha ilk yazısında bütün ömrü boyuca düşünce ve eylemlerinin iki temasını açığa çıkardığını söyler: Milliyetçilik veya vatanseverlik ile savaşçı ruha duyulan hayranlık.⁶¹⁰

Schram, Mao'nun bu makalede modern siyasi düşüncelerdense, muazzam klasik bilgisini sergilediğini söyler. Mao, eski zamanın birçok kahramanını övdükten sonra Chu Hsi'yi (Zhu Xi) sivil işlere önem verdiği, askerî işleri ise ihmal ettiği ve böylece zararlı bir ortam yarattığı için suçlayan Yen Yuan'dan alıntılar yapmıştır.⁶¹¹ Burada da Mao'nun tercihi, daha önce de vurgulandığı üzere Konfüçyüs'e muhalif okullardan yanadır.

Mao, 1916'da yazdığı bir mektupta, *Yeni Gençlik*'e göndermek için bir makalenin üzerinde çalıştığını bildirir ve şunları söyler: "Antik Çağ'da, üç büyük erdem olarak adlandırılan bilgi, yardımseverlik ve cesaret aynı anda destekleniyordu. Günümüz eğitimcileri; erdemi, bilgiyi ve sağlam bir bedeni birleştirmemiz gerektiği düşüncesindedirler. Fakat gerçekte erdem ve bilgi bedeninin dışında hiçbir şeye bağlı değildir ve bilgi, yardımseverlik ve sağlam bedenle cesaret olmadan hiçbir işe yaramaz."⁶¹² Dikkat edilirse "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" düsturunu ortaya koyan Atatürk'ün sözleriyle oldukça paraleldir. Cumhuriyetçi etik, güçlü millet ile güçlü beden arasında kurulan bağ ve toplumların önlerindeki zorlukları göğüsleyebilmeleri için beden ve ruhen hazır olmaları çağrısı birçok devrimcinin ortak özelliğidir.

Mao Zedong ve arkadaşları, kendilerine dost veya düşman olan herkesin kabul ettiği üzere Yenian yıllarını

610 A.e., s. 791.

611 A.e. 792.

612 A.e.

“kahramanlık çağı” olarak geçirmişlerdir. Devrimci dönemlerin kişiler açısından en cazibeli kısmı bu olsa gerek. Hayatın bütün acımasızlığı karşısında kendisini kahraman olarak gören insanlar ölümü dahi aşan bir cesarete kavuşurlar. Normal zamanlarda yapılması çok zor görülen işler o hal içinde başarılr, dayanılmaz fedakârlıklar birer gurur kaynağı haline gelir. Bu açıdan, herhangi bir öte dünya inancı olmayan birçok devrimcinin, muazzam bir cesaretle hayatını feda etmekten çekinmemesi, devrim sürecinin insanın manevi yönünü hayret verici oranda güçlendiren bir romantizm kaynağı olduğunu tespit etmek gerekir. Bu nedenle devrimden sonra birçok kişi için bürokratik mekanizma içinde rutin işlerle uğraşmanın soğukluğu, devrimin sıcak günleri ve coşkun hayatı karşısında oldukça rahatsız edicidir. Ernesto Che Guavera’nın Küba Maliye Bakanı görevinden istifa edip Ruanda’dan Bolivya’ya kadar devrimci mücadeleye atılmasını, bir Marksistin enternasyonal dayanışma bilincinden ziyade bu romantizm ile açıklanması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca bu ruh hali, maddi karşılık beklemeksizin en büyük yüklerin altına girme iradesini yarattığı için Mao’nun gözünde tam bir komünist motivasyon kaynağıdır. Oysaki devrimden sonra bu romantizmle beraber, o ruh hali de ortadan kaybolmaya başlar. Mao’nun Kültür Devrimi sırasında sürekli “Yenan Ruhı”na atıf yapması ve o günlerde yanında olan arkadaşlarıyla hesaplaşmasında, onların birer kahramanken bürokratik elitlere dönüşmelerine duyduğu nefretin de payı vardır. Bu yüzden Mao, olağan durumu olağanüstülüğe, düzeni kaosa, barışı savaşa çevirerek Parti’yi yeniden kahramanlaştırmak istemektedir.

Mao’nun “kahramanları” ancak kolektif bir mücadele içinde ve olağanüstü koşullarda tecelli edebilir. Bu yüzden Mao’nun “iradeciliği” zannedildiği kadar öznelci değildir ve

bireyselliğe yönelik bir vurgu içermez. Edgar Snow, Mao için “Kişinin rolüne çok az önem verdiği anlaşılıyordu. Karşılaştığım diğer Kızılilar gibi o da, sadece komiteler, örgütler, ordular, kararlar, savaşlar, taktikler, tedbirler vb. hakkında konuşuyor, nadiren kişisel tecrübelerinden söz ediyordu.”⁶¹³ dedikten sonra görüştüğü her komünistten edindiği ilginç bir izlenimi aktarır: “Komünistlerin gençliklerinde başlarından geçen her şeyi hatırladıklarını, ama Kızıl Ordu’nun bir parçası haline geldikleri andan itibaren, kendilerini bir yerde kaybettiklerini ve üst üste aynı şeyi sormadıkça, kendileri hakkında hiçbir şey, ama Ordu, Sovyetler ya da Parti hakkında pek çok hikâye dinleyebileceğimi anladım.”⁶¹⁴

Mao, bireysel kahramanlıklarla değil, kitlelerin kahramanlığı ile zorlukların üstesinden gelinebileceğini savunmuştur. İzlediği kitle çizgisi de gerçek kahramanın kitleler olduğu yolundaki düşüncesiyle uyumludur. Fakat bireyler devrimden sonra da kendilerini kahraman olarak gördükleri dönemi özleyebilir ve o şekilde yaşamaya devam edebilir. Oysaki kitleler, olağanüstü durumlar dışında sürekli siyasal mobilizasyonla meşgul edilemezler. Elbette Çin devrimi, ne kadar tasarrufçu olursa olsun, devrim öncesi döneme göre insanları ekonomik ve güvenlik açısından rahatlatmıştır. Bu durum karşısında devrimin kitleleri motive etme gücü bir süre daha sürdürülebilir. Yalnız seneler geçtikçe ve devrim öncesinin zorluklarını bizatihi yaşamamış kuşaklar ortaya çıkınca, eldeki bütün toplumsallaştırıcı araçlar bu günleri yeni kuşaklara tedris ettirse bile devrim döneminin kuşaklarının azmi ve kararlılığı oluşmaz. Maddi motivasyon kaynaklarına ise Mao’nun eleştirilerinden bahsedildi. Bu koşullar altında Mao, ülkede belirli aralıklarla ateşi yakmayı,

613 Snow, *a.g.e.*, s. 159.

614 A.e.

yani devrimci durumu yaratmayı ve kitleleri bu koşullar altında eğitip onları kahraman yapacak ruhu geri çağırmaya çalışmıştır. Sovyet ders kitabı *Siyasal İktisat* üzerine yazdığı notlarda Mao şunları belirtir:

Açıkça bir işçinin çalışkan ve hevesli olup olmadığını, teknik veya kültürel uzmanlaşma değil, siyasal bilinci belirler.

...

Maddi teşviğin önemi kabul edilse bile, bu, hiçbir zaman tek bir ilke olamaz. Her zaman bir ilke daha vardır: Yeni siyasal ideolojiden kaynaklanan ruhi esinlenme.

...

Ta Kurtuluşun ilk dönemine kadar halkımız çok çalışarak ve kahramanca savaşılar eşitlikçi bir yaşam sürdürdü; sadece devrimci ruhun esinlenmesine dayanarak, maddi teşviklere hiç bağı olmadan.

...

Kitlelerin yöneltileceği hedef, “bir eş, bir köy evi, bir otomobil, bir piyano, bir televizyon” değildir. Bu kendine hizmet yoludur topluma değil. ...Devrimci heyecan ve gayretten geriye ne kalmıştır?⁶¹⁵

Çin kırsalında çok yaygın olan otarşik ekonomiler, eşitlikçi yapının teminatı olmuştur. Fakat mevsim şartlarının olumsuz seyrettiği dönemlerde, otarşik ekonomilere yaslanan hane geçimi büyük krize girer. Yenân döneminde, toprağın eşit dağılımı, komünistlerin uygun zamanlarında üretime yardımcı olmak için seferber olmaları ve eskiye nazaran kendisini çok daha güvende hisseden köylülerin, sadece manevi teşvikle çok çalıştığını söylemek maddi koşulları göz ardı etmek olur. Mao’nun bu tespiti yapamayacak

615 Mao Zedong, “Sovyet Ders Kitabı “Siyasal İktisat” Üzerine Notlar (1961-1962)”, *a.g.m.*, s. 202-203 ve 223.

biri olduğunu düşünmek herhalde gülünç olur. Ayrıca Mao, her ne kadar kahramanlık çağını yaşatmak, devrimci siyasal elitlerin bürokratik elitler karşısında silinmesini engellemek istiyorsa da kitlelerin sadece siyasal propaganda ve ideolojik gereklilikler ile harekete geçmeyeceğini de bilir. Bu durumda iki maddi şartın Mao'nun bu vurguları yapmasında siyasal-ideolojik amacıyla beraber etkili olduğunu düşünüyorum. Birincisi, daha önce de vurgulandığı üzere, yüksek tasarrufa dayalı kalkınma modelini sürdürebilmek için kitlelerin rızasını kazanma çabasıdır. Bu nedenle yoğun siyasal propaganda üzerinden maddi teşvikle çalışma arasında bağ kurmanın ayıplanması amaca uygundur. İkinci olarak, Mao'nun bu vurgularının 1956 sonrasında gittikçe arttığına dikkat çekmek istiyorum. Nitekim Sovyet iktisadına yönelik eleştirilerini en yoğunlaştırdığı dönem 1959 ve sonrasıdır. Bu dönem Çin'in SB ile arasının bozulduğu, kısa bir süre sonra ise Sovyet uzmanlarının ülkeyi terk ettiği, her türlü Sovyet desteğinin son bulunduğu bir zaman dilimini kapsar. 1973'e kadar Çin, iki büyük süper güç tarafından dışlanan ama gittikçe Sovyet tehdidine daha çok maruz kaldığını düşünen bir ülkedir. SB ile paylaştığı büyük bir sınıra sahiptir. Bu durumda kendi gücüne yaslanmaktan başka çaresi yoktur. Çin'in ancak hızla gelişmesi, ekonomik ve askerî gücünü pekiştirmesi, bununla birlikte halkın ülkeye adanmışlık hissini en yüksekte tutması gerekmektedir. Bu açıdan Mao'nun siyasal-ideolojik amaçlarıyla maddi koşulların ortaya çıkardığı zaruret arasındaki ilişki tespit edilirse, onun her türlü nesnel koşulu göz ardı eden salt iradeci biri gibi algılanmasının doğru bir tespit olmadığı görülür. Evet, Mao bütün devrimciler gibi hatta daha fazla iradeye vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Çin, yüz yıl süreyle yaşadığı aşağılanma ve kayıpları hem psikolojik hem de maddi olarak

telafi edebilmek için böyle bir kolektif irade vurgusundan da yararlanmıştır.

Mao'nun ideal insanı, sınıf bilinciyle hareket eden, her faaliyetini “Büyük Uyum” amacına hizmet edecek şekilde uyarlamış, yurtsever, ayakları kendi toprağına basan, patetik bir Çinlidir. Sanırım yukarıda sınıf bilinci ve patetik yurttaş tipine yönelik yeterli açıklamalarda bulunuldu. Öncelikle sınıf bilinciyle hareket etmek için o bilincin nasıl elde edilebileceğini Mao'nun düşünceleri üzerinden tartışmakla başlayabiliriz.

Mao sınıf bilincinin, ancak o sınıfın maddi gerçekliği içinde anlaşılabilir, sınıf mücadelesi içinde kazanılabileceğini savunur. Nitekim binlerce aydın ve öğrencinin köylülerden ve işçilerden öğrenmek için kırsala ve fabrikalara gönderilmesi bundandır. Bu maddi gerçekliğin, kitaplardan veya sınıfın dışından anlaşılamayacağını savunur. Benzer bir eleştiriyi, dönemin aydınlarına getiren ünlü yazar Lu Xun'un, Mao tarafından çok sevilmesi ve her zaman örnek gösterilmesinde Lu'nun bu düşüncelerinin önemli bir yeri olduğunu söylemek gerekir.⁶¹⁶ Mao, 1915 gibi erken bir tarihte bile kaydettiği ilerlemenin çok azını kitaplara borçlu olduğunu, kazanımlarının büyük kısmının sorgulama ve pratik sorunlara çözüm bulma çabasının bir neticesi olduğunu söyler.⁶¹⁷ Mao'nun bu düşüncesi, daha önce de vurgulandığı üzere, ÇKP içindeki 28 Bolşevik kliği ve Chen Duxiou gibi aydınlarla girdiği yoğun mücadeleler esnasında keskinleşmiştir.

616 Leo Ou-fan Lee'nin makalesinde Lu Xun'un bu konu hakkındaki düşünceleri oldukça açıklayıcı bir şekilde aktarılmış ve tartışılmıştır. Bkz. Leo, *a.g.m.*, s. 422-433.

617 *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings, 1912-49: v. 1: Pre-Marxist Period 1912-20, Revolutionary Writings 1912-49*, London, Routledge, Edt. Stuart Scharam, 1993, s. 68'den aktaran, Short, *a.g.e.*, s. 84.

Mao'nun hayat-kitap ikiliğinden önceliği hayata vermesi Marksist praksis düşüncesi üzerinden bakıldığında son derece isabetlidir. Teorinin pratikten çıkması ve tekrar pratiğe hizmet etmesi, ancak teorinin pratik içinde sınanması ile mümkün olur. Bu manada hayat-kitap ilişkisinde, hayata kitabı dayatanlar, derin hayal kırıklıkları yaşadıkları gibi insanlık açısından son derece negatif neticelere de neden olabilirler. Yalnız Mao'nun kitap-hayat ikiliği üzerindeki düşüncesi herhalde bununla kalsaydı hiçbir sorun teşkil etmezdi. Fakat Mao, kişiyi devrimci hayat tarzından uzaklaştırabileceğini düşündüğü her türlü konfora düşmanlık besler. Üstelik bu aydınlar, konforlu okuma mekânlarında sosyalizm öğrenip daha sonra kırdı, dağlarda, en zor koşullarda gerilla birliklerine komutanlık eden ve ölümün kıyısında yaşayan bir adama ne yapması gerektiğini söyledikleri, onu görevlerinden uzaklaştırdıkları hatta onu küçümsemeye kalktıkları için Mao'nun gözünde sanırım her türlü hal ve hareketleri rahatsız edici olmuştur. Bu yüzden Mao, sürekli aydınları kalıba dökmekten bahseder. Mao'nun "aydınları kalıba dökmek" hakkındaki düşünceleri bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı için şimdilik kitap-hayat ilişkisi üzerine söyledikleriyle devam ediyoruz. Çünkü Mao'nun aydınlarla yönelik tavrı genelde olumsuz olmakla birlikte, kimi zaman daha yumuşadığını kimi zaman ise aşırı sertleştiğini görebiliyoruz. Bu tavrı değişikliğinde dönemin olaylarının büyük payı vardır. Bu nedenle tarihsel süreçle beraber bu düşüncesini ele almak daha doğrudur.

Mao kitap okuma ile ilgili tespitlerinden birkaçı şöyledir:

Çok fazla kitap okumamalıyız. Marksist kitapları okumalıyız, ama gene de çok fazla değil. Bir düzine kadar okumak yeter. Eğer çok fazla okursak kendi zıddımıza dönüşebilir,

kitap kurtları, dogmatikler, revizyonistler haline gelebiliriz. Konfüçyüs'ün yazılarında tarımla ilgili hiçbir şey yoktur. Bu yüzden, öğrencilerinin bedenleri çalışmaya alışkın değildi ve beş tahıl birbirinden ayırt etmesini beceremezlerdi. Bu konuda bir şeyler yapmalıyız.

...

Eğer çok fazla kitap okursanız, bunlar sonucunda zihniniz körelir.⁶¹⁸

Koca ciltler devirmeye gerek yoktur. Küçük kitaplar okuyup genel bir bilgi edinmek yeterlidir.⁶¹⁹

Mao'nun çok fazla kitap okumanın bedeninin güçlenmesini engellediğine ilişkin düşüncesi, 1917'de yazdıklarıyla paraleldir. Ayrıca Mao, okullarda ders sayılarının ve saatlerinin çok uzun olduğunu söyler.⁶²⁰ Bir eğitimci olarak bu konuda Mao'ya hak vermemek mümkün değildir. Herhalde teorik eğitim süresi yarı yarıya azaltılrsa, bunun yerine öğrenciler çeşitli el sanatları ve meslek dallarında çalışarak kendilerini geliştirseler çok daha isabetli olur.

Mao'nun ideal insanının bütün diğer nitelendirmelerle beraber "Çinli" olduğunu söyledik. Mao, kimi enternasyonalist olduğunu iddia edenlerin çok yanlış anladığı üzere, insanın coğrafi ve kültürel bağlamında soyutlanarak, sadece bir canlı türü olmakla ve o canlı türüne ait olduğu varsayılan birtakım hak ve sorumluluklarla tanımlanamayacağını farkındadır. Toplumlar sınıfsız bir yaşama da geçse, coğrafyaya içkin maddi ve manevi kaynaklar ile her topluluğun kendi tarihsel birikimi onu biçimlendirmeye devam eder.

618 Mao Zedong, "Bahar Festivalinde Konuşmalar" (13 Şubat 1964), *Seçme Eserler VI*, a.g.e, s. 308-309.

619 Mao Zedong, "Hangçov Konuşması" (21 Aralık 1965), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 339.

620 Mao Zedong, "Bahar Festivalinde Konuşmalar", a.y., s. 300.

“Çinli” kavramının –ki antik dönemde böyle bir hitap yoktur- tarihsel serencamını milliyetçi akımların nazarında nasıl anlamlandırıldığı daha önce tartışıldı. ÇKP’nin bu kavramı, 1924’te Dr. Sun Yat-sen’in çizdiği çerçeve içinde kabul ettiğini söylemek yeterlidir. Çin, bir ulus adı olarak Çin’in tarihsel sınırları içinde yaşayan, bu bağlamda “Tek Çin” politikası dâhilinde Tayvan’ın yaşayan halkın da dâhil edildiği tüm insanları kapsar. Çin ulusunu oluşturan birçok farklı milliyet vardır. “Çin” kültürünün, bütün bu milliyetlerin katkısıyla, bir tarihsel coğrafyada, süreklilik arz ederek oluştuğu kabul edilir.

İnsanda süreklilik duygusunu oluşturan iki etmenden biri mekân, diğeri geleneklerdir. Kişisel ve toplumsal hafıza, gelenek ve onunla düşünülebilecek adetlerin günlük hayattaki tekerrürü üzerinden, mekânla ilişkili olarak kurulur. En radikal modernist akımlar dahi, zihin dünyalarında yer etmelerine yardımcı olacak köklere sahip olmak isterler.

Mao, Scharam’ın da belirttiği üzere “tam bir geçiş nesli”ne dâhildir.⁶²¹ Bu nesiller için kimlik sorunu ve gelenekle kurulan ilişki oldukça sancılıdır. Bir yandan Çinli guruları ve tarihin en kadim medeniyetlerinden birine sahip olmakla “Çin Yolu”nun üstünlüğünü kabul ederken, diğer taraftan İmparatorluğun çöküşüyle beraber birçok geleneksel kurum ile anlayışın da çözülüşü ve bozulması karşısında yüzlerini Batı’ya dönmek, ülkelerinin kurtuluşu için çözüm arayışlarının bir parçası haline gelmiştir. Bir yönüyle Batı sosyolojisinden tevarüs etmiş kavramlarla kendi toplumlarını anlamaya çalışmanın zorluğu, diğer yandan Batılı kurumları ülkede yerleştirebilmenin alt yapısının eksikliği önemli sorunlardır. Diğer taraftan Batı’ya yüzlerini

621 Scharam, *a.g.m.*, s. 790.

dönmek zorundadırlar, çünkü artık Çin de kapitalist dünya ekonomisinin bir parçasıdır. Bu dünya düzeni içinde ayakta kalabilmek için belirli oranda onunla uyumlanmak gerekmektedir. Fakat bunun sınırının tespit edilmesi ve bir kıvam yakalanması oldukça zordur. Üstelik I. Dünya Savaşı, Batı medeniyetine karşı şüpheleri derinleştirmiş ve “Çin Yolu”-nun insanî -belki de gerçek manada medenî- yönünü tekrar hatırlatmışken, Japonya’nın başarılı modernleşmesi sonucunda Çin için gerçek bir tehtide dönüşmesi, reaksiyoner bakışın yükselişini engellemiştir.

Mao’nun gelenekle ilk hesaplaşması ve birçok yazar tarafından kurulu düzene karşı isyankâr tavrının kökleri çocukluğunda aranmıştır.⁶²² Bu saptamaya doğru veya yanlış diyebilecek bir formasyona sahip değilim. Fakat Mao’nun çocukluğuna yönelik şu sözleri kendi disiplini ve bu çalışmada uygulanan yöntem açısından dikkat çekicidir:

Evin içinde iki taraf vardı, biri iktidar olan babamdı. Muhalefet ise ben, annem, erkek kardeşim ve bazen de işçiden oluşurdu. Ama Muhalefetin “Birleşik Cephe”sinde gene de görüş ayrılıkları vardı. Annem dolaylı saldırı siyasetinden yanaydı; benim hislerimi açıkça göstermemi ve iktidara karşı açık isyan çabalarımı eleştirirdi, “Çinlilerin yolu bu olamaz” derdi.⁶²³

Çin’in Konfüçyüsçü değerleri içinde hiç şüphesiz ilk sırada babaya itaat gelir. İtiraz edilecekse bile, annenin vurguladığı üzere bunun “Çinlilerin yoluyla” olması iktiza eder. Acaba Çinliler gerçekten babalarına mutlak itaat sergileyen oğullara mı sahipti, yoksa “babaya itaatin” bu kadar

622 Özellikle Edgar Snow’a çocukluğunda babasıyla yaşadığı tartışmalar ve onu hiç affedemeyen tavrı bu yorumları desteklemiştir. Bkz. David Shambaugh, *From Mao to Now*, Cambridge, Polity Press, 2021, s. 27. Short, *a.g.e.*, s. 42-44.

623 Snow, *a.g.e.*, s. 163.

vurgulanması Çinli erkek çocukların itaatsizliğinden mi kaynaklanmaktaydı, soruları ister istemez akla gelmektedir. 19. yüzyılın son çeyreğinde Çin’de bulunmuş olan misyoner Arthur H. Smith, “saygılı evlat kavramı yanıltıcıdır ve bizi aldatmamalıdır. Tanıdığımız bütün halklar içinde en asi, babasına karşı en itaatsiz, ne istediklerini bildikleri andan itibaren kendi yollarını izleme konusunda en dirençli olanlar, Çinlilerin erkek evlatlarıydı.” der.⁶²⁴ Smith’in saptaması 19. yüzyıl koşullarında mı geçerlidir, yoksa genelleştirilebilir mi bilmiyoruz. Bu çalışmada bahsi geçen hiçbir anıda veya Çin toplumuna ilişkin tahlillerde “isyankâr erkek evlatlar” vurgusuna rastlanmamıştır. Fakat bir gerçek var ki yeni kuşaklar “Çin Yolu” konusunda artık tereddütlüdür. Özellikle *4 Mayıs Yeni Kültür Hareketi* geleneksel düşünme kalıpları ve edebî dile yönelik eleştirileriyle daha radikal tutumların önünü açmıştır. Bu kuşağın önde gelen temsilcilerinden biri olan Mao için de bu durum aynen geçerlidir. Yalnız klasiklerden hoşlanmadığını söyleyen Mao’nun neredeyse bütün yazı ve konuşmalarında klasiklerden alıntı yapması, şahsi düşüncesini gizlediği resmî görüşü olarak anlamak mümkündür. Atatürk’ün de Türk Klasik Müziği’ni çok sevmesine rağmen bir dönem radyoda yayımlanmasına yasak getirmesi bu tavra benzetilebilir.⁶²⁵ Siyasal ve ideolojik gereklilikler kimi zaman söylem ve eylem arasında belirgin bir farka neden olabilmektedir. Mao 1920’de en çok filoloji, lengüistik ve Budizm okumak istediğini söylemiştir. Bu tarihte Mao, Marksizme ilgi duyan ama hâlâ anarşizmden kuvvetle etkilenmiş bir gençtir. Short’a göre “Mao

624 Arthur H. Smith, *Chinese Characteristic*, Shangai, y.y., 1890, s. 202’den aktaran Short, *a.ge.*, s. 43.

625 Bkz. Füsün Üstel, 1920’li ve 1930’lu yıllarda “Milli Musiki” ve ‘Musiki İnklabı’, *Defter*, No: 22, Ocak 1994, s.s. 41-53.

için Çin kültürü hâlâ her şeyin üzerinde inşa edilmesi gereken temeli oluşturunuyordu. Bu durum hayatının geri kalanında da değişmeyecekti.⁶²⁶

Mao'nun dikkat çekici bir uygulaması da alfabe üzerine olmuştur. Qu Qiubai 1930'da Çin edebi dilinin halk diline uyumlanması konusunda bir kampanya başlatmaya çalışsa da dönemin sert siyasi iklimi içinde bunu pratiğe dökmekte zorlanmıştır. Lu Xun da Qu ile daha basit ve dört ton göstergesi içermeyen bir yeni fonetik şema geliştirmeye çalışmışlardır. Bunun için de örnek aldıkları, Rus Uzakdoğusu'nda Çinli sakinler üzerinde denenilen Latinxua'dır (Latinleştirilmiş Çince).⁶²⁷ Edgar Snow Yenan'da bu konuyla ilgili dikkat çekici bir deneyimden bahseder:

Komünistler, kitlelere okuma yazma öğretmek için daha elverişli bir araç kullanmak amacıyla Çin ideogramlarını Latin alfabesine dönüştürmüşlerdi ve bu yolu sınırlı da olsa kullanmaya başlamışlardı. Yirmi sekiz harfli bir alfabe yayımlamışlardı. Bu alfabeyle Çincedeki hemen hemen bütün sesleri ifade edebileceklerini söylüyorlardı. En çok kullanılan deyimleri çok heceli ve kolayca okunabilen kelimeler haline getirdikleri küçük bir cep sözlüğü yazmışlar ve yayımlamışlardı. *Hun Su Çung Hua* (Kızıl Çin) adlı gazetenin bir kısmı Latin harfleriyle basılıyordu ve Koca Şü, Bao An'da topladığı ve gençlerden meydana gelen bir sınıfta bunu tecrübe ediyordu. Şü, karmaşık Çin ideogramlarının en sonunda kitle çapında eğitime geçildiği zaman terk edilmek zorunda kalınacağına inanıyordu.⁶²⁸

Mao Zedong, “Yenan Kültür ve Sanat Forumu” başta olmak üzere, konuyla ilgili düşüncelerini belirttiği her zaman,

626 Short, *a.g.e.*, s. 110.

627 Leo, *a.g.m.*, s. 430.

628 Snow, *a.g.e.*, s. 289.

halkın dilinden bir edebiyat çağrısında bulunmuştur. Fakat Çin yazısını, yüksek mandarin lehçesi olan “potungua” üzerinden standartlaştırmıştır. Birbirlerini anlamaları çok güç lehçeler konuşan Çinliler “ortak yazı” sistemi üzerinden birleşmektedir. Mao’nun bu birliği Latinxua üzerinden yapmaması, nihayetinde bunu sağlamanın zorluğu kadar, “Çinli” temelde ısrarın payı büyüktür. Fakat bu dönemde, Osmanlıcanın başına gelenler, biraz daha yumuşatılmış bir biçimde klasik-Çincenin de akıbetini açıklar. Klasik metin dilinin yazılı formlarda terk edilmesi ve “potungua”nın günlük konuşma diline çekilmesi, klasik metinlerle yeni Çin aydınlarının irtibatını oldukça daraltmıştır.⁶²⁹

Mao’nun Çin kültürü ve gelenekleri hakkındaki düşüncelerine yer verdikten sonra, onun ideal Çinli insan tipinin ufkuna yerleştirdiği Lu Xun hakkında bazı değerlendirmelere yer verip bu bölümü bitirmek istiyorum. Maalesef Lu Xun’un eserleri Türkçeye yeterince kazandırılmadı. Özellikle *Ah Qi’nin Gerçek Yaşam Öyküsü*’nün Türkçe baskısının yapılmaması büyük eksikliktir.

Mao, daha önce de vurgulandığı üzere, Wang Ming kliğinin dogmatik düşünceleri ve yanlış enternasyonalizmlelerini mahkûm etmeye amaçladığı *Yenan Düzeltme Hareketi* sırasında gerçekleştirilen “Yenan Sanat ve Edebiyat Forumu”nda (Mayıs 1942), gelenekle seçmeci yakınlıklar üzerinden kurduğu bağı ortaya koyar: “Çin’de ve yabancı ülkelerde; sanat ve edebiyat alanında eski çağlardan kalan zengin mirasa ve güzel geleneklere sahip çıkmalıyız. Ama gene de amacımız, halk kitlelerine hizmet etmek olmalıdır. Biz geçmişimizin sanat ve edebiyat biçimlerinden yararlanmayı da

629 Wang Hui, “Yeni Eleştiri”, *Tek Bir Çin Pek Çok Yol*, İstanbul, İletişim Yayınları, Edt. Chaohua Wang, Çev. Evren Çelik Wiltse, 2016, s. 96.

reddetmiyoruz; ama bizim elimizde yeniden yoğrulan ve yeni bir öz kazanan bu eski biçimler de halka hizmet eden devrimci bir şey haline gelirler.”⁶³⁰ Benzer bir tavrı 5 Mart 1956’da el sanatlarına ilişkin kendisine sunulan bir raporla ilgili düşüncelerini aktarırken de sürdürür: “Ama sakın güzel el sanatları ürünlerimizin bir kenara atılmasına izin vermeyin. Çiçek bozuğu Vang’ın ve Zhang Shiaoquan’ın (ki-tapta Çang Siaoquan’ın) mutfak bıçakları ve makasları, hiçbir zaman, bundan on bin yıl sonra bile bir kenara atılmamalıdır. Bir kenara atılmış olan iyi ve Çin özellikleri taşıyan her şey korunmalıdır.”⁶³¹

Konuyla ilgili en çarpıcı düşüncelerini kanımca 24 Ağustos 1956’da müzik işçilerine hitap ederken ortaya koymuştur:

Dünyanın çeşitli ülkelerinin sanatı, kendi özel biçim ve milli üslubuna sahiptir. Bazı kimseler bu noktayı anlamıyorlar. Kendi milli özelliklerini reddediyorlar ve Batı’nın her konuda üstün olduğunu düşünerek Batı’ya körü körüne tapıyorlar. Hatta tamamıyla “Batılılaşmayı” savunacak kadar ileri gidiyorlar. Bu, Çin’in sıradan halkı tarafından kabul edilemeyecektir. Sanatlar ve doğa bilimleri bu açıdan farklıdır. Örneğin, apandisti almanın veya asprin içmenin hiçbir milli şekli yoktur. Sanatlarda durum aynı değildir. Onda milli biçim meselesi ortaya çıkar. Çünkü, sanat, halkın hayat, duygu ve düşüncelerinin ifadesidir ve bir milletin gelenekleri ve diliyle çok yakından ilişkilidir. Tarih olarak sanat mirası, millet çerçevesi içinde gelişmiştir.

...

Hem Çinli hem de yabancı şeylerde ustalaşmalı ve onları organik bir bütün halinde birleştirmeliyiz. Lu Sün (Lu Xun)

630 Mao, “Yenan Sanat ve Edebiyat Forumu’nda Konuşma”, *a.g.e.*, s. 82.

631 Mao Zedong, “El Sanatlarının Sosyalist Dönüşümünü Hızlandırın” (5 Mart 1956), *Seçme Eserler V*, *a.g.e.*, s. 304.

böyle yaptı. O hem Çin eserlerini hem de yabancı eserleri çok iyi biliyordu. Fakat, onun esas başarısı tercümelerinkinden çok, yaratıcı çalışmasıdır. Onun yaratıcı çalışması ne yabancı şeylere ne de eski biçimdeki Çin şeylerine benziyordu. Fakat yine de Çinliydi. Biz Lu Sün'ün ruhundan öğrenmeli hem Çinli hem de yabancı şeylerde ustalaşmalı, Çin ve yabancı sanatının iyi noktalarını almalı, onları kaynaştırmalı ve kendine özgü milli biçim ve üsluba sahip yeni bir sanat yaratmalıyız.

...

Siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan Çin'in çehresi büyük değişiklikler geçirmektedir. Fakat ne kadar değişirse değişsinler Çinli şeyler her zaman kendi özelliklerine sahip olacaktır.

...

Dikkatinizi Çinli şeylere vermeli, onları inceleyip geliştirmek için bütün gücünüzle çalışmalısınız. Bunu yaparken amacınız, kendine özgü milli biçim ve üsluba sahip, kendi Çinli şeylerimizi yaratmak olmalıdır. Bu temel siyaseti kavrarsanız, çalışmanızın büyük bir geleceği olacaktır.⁶³²

Mao konuşmasında ayrıca, Batıcı tarzın Çin sanatına karşı millî nihilizm olduğunu söylemektedir. Bir milletin sanatı içindeki olumsuz öğeleri bile ayıklamanın zorluğuna değinir ve keyfi bir yöntemin “kendimizi tarihimizden koparmak” ve “tarihi mirasımızı bir yana itmek” anlamına geleceğini söyler.⁶³³ Burada en dikkat çekici olan şüphesiz “yeni bir sanat”, “Lu Xun'un ruhundan öğrenmek” vurgularıdır. Son olarak Mao'nun *Chengdu Konferansı*'nda yaptığı bir konuşmadan örnek vererek, Lu Xun hakkında söylediklerini daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

632 Mao Zedong, “Başkan Mao'nun Müzik İşçilerine Yaptığı Konuşma” (24 Ağustos 1956), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 38-43.

633 A.e., s. 38.

“Yayımlanan bütün şiirler geçmişten kalmadır. Niçin halk şiirleri yaratılmıyor? Her yoldaş dönüşünde halk şiirleri toplama sorumluluğunu yüklensin, lütfen. Gençler ve çocuklar da dâhil, her toplum kesiminde pek çok halk şiiri vardır. Bunu bir denememiz gerekir. Herkese üzerine halk şiirleri yazacakları birkaç sayfa kâğıt verilebilir. Emekçilerden yazı yazamayanlar başkalarından yazmalarını isteyebilirler. 10 günlük bir süre koyabiliriz. Çok sayıda eski halk şarkılarını toplayabilir ve bunları yayımlayabiliriz.

Çin şiirinin geleceğinde halk şarkıları birinci, klasik şarkılar ikinci gelir. Bu temel üzerinde yeni bir şiir yaratabiliriz. Şekil olarak halk şarkıları üslubunda olmalı, içerik olarak da iki zıddı, realizm ve romantizmi birleştirmelidir. Eğer aşırı gerçekçiyseniz şiir yazamazsınız. Günümüzün yeni şiiri şekilsizdir. Bunu kimse okumuyor.”⁶³⁴

Mao’nun halk şiirlerinin derlenmesi çağrısı, çok daha önce Atatürk tarafından yapılmış ve birçok aydın kırsala halk şiir ve şarkılarını derlemek üzere gönderilmiştir. Kemalist Devrim, toplanan halk türkülerini çok sesli Batı musikisi kaidelerinde icra ederek modernleştirmek istemiştir. Burada içerik aynı kalırken biçim değişmektedir. Mao’nun çağrısının dikkat çekici tarafı ise biçimin korunması gerekirken içerik olarak değişim çağrısı yapmasıdır. Bu çağrı elbette, her şeyde olduğu gibi sanatların da Mao’nun “ideal insanı”nın oluşumuna hizmet etmesi amacıyla yapılmıştır. Yine de Mao, sanatın estetik ve romantik yönünü vurgulayarak belirli bir özerk alana izin vermektedir.

Lu Xun ve Mao Zedong’un düşüncelerinin mukayeseli analizi açısından okuduğum en iyi makalenin Qian Liqun

634 Mao Zedong, “Çengtu Konferansı’nda Konuşmalar” (Mart 1958), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 87.

tarafından kaleme alınmış olan “Unutmayı Reddetmek” başlıklı çalışma olduğunu söylemek istiyorum. Bu bölümün son tartışma konusuna, Qian’ın düşüncelerinden hareketle yön vermeye çalıştım.

Qian, Lu Xun için “onun düşünceleri hakikaten modern ve Batılı kavramları perakende paketlenmiş halde değil, özgün olarak Çinliydi. Onun orijinallliği de burada yatıyor” derken Mao ile çok benzer bir saptamada bulunur.⁶³⁵ Oksidentalizm veya reaksiyoner olduğunu iddia eden ve birbirilerine amansızca saldıran aydınların bir kısmının, aslında bir düşünce tembelliği içinde olduklarından dolayı, “olduğu gibi almak” veya “olduğu gibi kalmak” arasında keskin tercihler yaptıklarını düşünürüm. Çünkü Lu Xun’un yapmaya çalıştığı “yeni bir dil ve düşünce tarzı üretme” çabası birçok aydında, kıyam tutturamamaktan kaynaklanan rahatsız edici bozulmaları ortaya çıkarır. Lu Xun ise bu kıyama yakalamak için bir yol geliştirmiştir: Nalai zhuyi (başkalarından ödünç almanın etiği). Qian bu yolun veya programın en çarpıcı yönü olarak, “yeni düşünme biçimi” yaratmak için, dış dünyadan öğrenmenin ve geleneğin tepkilerini korumanın araçsallaştırılmış olduğunu söyler.⁶³⁶ Böylece her iki aracı da amaç haline getirerek, aralarında bir uzlaşmaz çelişki yaratanlara karşı Lu Xun, onların zihinlerini zapturapt altına alan mitlere saldırmıştır. Bu manada her ikisi de kendilerine kutsal üstünlük addeden Sino-merkezcilikten ve Avrupa-merkezcilikten kopmuştur. Elbette Avrupa-merkezci düşünceden kopuş, Çinli aydınlar üzerinde büyük etki yapan “evrensellik” iddialarıyla arasında tam bir mesafe koymuştur. Bunun yerine, farklı kültürlerin eş değerliliği üzerinden birbirlerinden ödünç aldığı, birbirleriyle yarıştığı,

635 Qian Liqun, “Unutmayı Reddetmek”, *Tek Bir Çin Pek Çok Yol*, a.g.e., s. 395.

636 A.e., s. 396.

hatta çatışarak birbirlerine reddiyeler sunduğu çok kültürlü olumsal bir evren hayal etmiştir.⁶³⁷

Elbette Lu Xun muhteşem bir formül önererek bütün iç-sel çatışmalarına son vermemiştir. Eğer böyle bir şey yapmaya kalksaydı herhalde bir düşünce adamı olarak hiçbir önemi kalmazdı. Tam aksine Lu Xun, diyalektiğe sadakatle, tüm çelişkileriyle yüzleşmiş ve onları sonlandırmaya değil, olumsuzlukları evreni içinde tüm şıklarla bir şekilde münazara ederek onlarla yaşamaya çalışmıştır. Bu açıdan zenginlik, teknoloji veya kitlelerin yönetiminin tek başına medeniyet olarak tanımlanamayacağı, Çin medeniyetinin göstergesi olan “ruhani özgürlük”ün de alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁶³⁸

Özgürlük, güvenlikten farklı olarak huzur vadetmez. Ama büyük bir tatmin duygusu verebilir. Kişi sonu gelmez bir yok etme ve yaratma güdüsüyle hareket eder. Qian’a göre Mao ile Lu’nun en başta gelen ortak özellikleri ikisini de yok etme-yaratma edimine yaslanan “huzursuz ruhları”dır. Mao’nun özellikle Kültür Devrimi döneminde sürekli olarak “ruhun iç derinliklerindeki devrim” sloganı onun ideal insanının ulaşması gereken mutlak bir aşamadır. Qian, Mao’nun nihai amacının, insanlığın ruhani bir dönüşüm yaşaması ve basit zevklerden arındığı, daha yüksek ahlakı ortaya çıkaracak bir kolektif varoluş biçimi olduğunu söyler.⁶³⁹ Kissenger da Mao’nun kişiler için öngördüğü kaderin hem toplumu hem de kendilerini erdemle çalışarak arındırmak olduğuna işaret eder.⁶⁴⁰ Yukarıda vurgulandığı üzere Mao, bu amacın gerçekleştiği, yani insanın diyalektik işleyişi anla-

637 A.e., s. 397.

638 A.e., s. 399.

639 A.e., s. 402.

640 Kissenger, *a.g.e.*, s. 132.

arak ona uygun yaşıdığı çağa “Büyük Uyum” demektedir. Bu doğal olarak ileri bir bilinç seviyesi ve diyalektiğin madde-mana ilişkisini kavrama açısından sezgilerin çok güçlendiği bir bilgelik durumudur. Fakat bu bilgelik, durgunluktan değil akıştan beslenir, o yüzden coşkuludur. Qian, Mao’nun Lu Xun’dan “bilgelik kompleksi” ve “imparatorluk kompleksi”ne sahip olması nedeniyle ayrıldığını iddia eder ve en büyük girişimi olan Kültür Devrimi’nin bu yüzden katı bir düşünce kontrolü ve entelektüel tiraniye dönüştüğünü söyler.⁶⁴¹ Ben, “hükümrân” ve “âlim” sıfatlarıyla fakat bunun da ötesine geçerek “diyalektik işleyişe müdahale edebilecek” bir olağanüstülük iddiasıyla Mao’nun “Tanrı kompleksi” taşıdığını düşünüyorum. Çünkü bu müdahale, bir imparator ve bilgenin kalibresini aşar, o kişi Gılgamış⁶⁴² bile olsa.

641 Qian, *a.g.m.*, s. 401-402.

642 Efsanevi Sümer kahramanı.

BÖLÜM V

ÇİN’İN YİRMİNCİ YÜZYILINDA SİYASAL ELİTLER

İKİNCİ KISIM: 1949 – 1978

1949 Devrimi ile ÇKP liderleri, siyasal elitlerin merkezine yerleşmişlerdir. Bununla birlikte, iç savaş yıllarında ittifak yaptıkları diğer siyasal güçleri ve göreve davet ettikleri önemli şahsiyetleri yönetime katarak “demokratik cephe” anlayışını, ÇKP’nin artan ağırlığı ile sürdürmüşlerdir. Devrimle beraber doğal olarak ÇKP’ye büyük bir yönelim başlamış, şahsî menfaat veya “yeni iktidara beyat” anlayışıyla üye olanların, partinin örgüt yapısı ve ideolojisini likidite etme ihtimali karşısında Parti üyelikleri sıfırlayarak, kendisini yeniden örgütlemeye çalışmıştır. Henüz 1952 gibi erken bir dönemde demokratik devrim sürecinin esas olarak tamamlandığını düşünen Mao “Yeni Demokrasi”den “sosyalist inşa”ya geçişi başlatmış, bu da parti içinde ve çevresinde, siyasal elitler arasındaki ilk önemli tartışmaları ateşlemiştir. 1957’de ise “İleriye Doğru Büyük Atılım”ın (İDBA) başlamasıyla, Çin’in alt yapısının radikal olarak dönüşümü amaçlanırken üst yapının da buna uygun olarak yenilenmesi düşüncesi, önce “Yüz Çiçek” kampanyasını, ardından da “Sağcılığa Karşı Kampanya”nın başlatılmasına neden olmuş ve siyasal elitlerin bir kısmı bu dönemde tasfiye edilmiş, bunun yanında kültürel elitler yoğun eleştirilere uğramış, bir kısmı ağır bedeller ödemiştir. İDBA’nın

başarısızlığı, Parti’de güç dengelerini sarsarken, bürokratik siyasal elitler yeni bir güç merkezi oluşturarak 1959 itibariyle yönetime ağırlıklarını koymuşlardır. 1962’yle beraber durumunu güçlendiren Mao, uzun süre ön hazırlıklarını yaptığı ve 1966’da başlattığı Büyük Proleter Kültür Devrimi (BPKD) ile, bürokratik siyasal elitlere karşı kitleleri ayağa kaldırarak büyük bir iç karışıklık yaratmıştır. BPKD sürecinden partinin en üst siyasal elitleri de dâhil olmak üzere milyonlarca kişi çok ağır şekilde etkilenmiş, 1967 baharı ve yazında en yüksek seviyeye çıkan kaos durumu, yılın sonlarında düzene doğru evrilmeye başlamıştır. Mao’nun “büyük bir zihinsel ve ruhsal ayaklanma” olarak tasarladığı ve “ideal insanı” yaratma yolunda muazzam bir pratik olarak hizmet edeceğini düşündüğü BPKD, tüm aşırılıklarının zıttına dönüşmesiyle beraber başlangıç hedeflerinden çok uzak bir netice doğurmuş ve “diyalektik tanrısı” Mao son yıllarını, Çin’in kontrolsüz bir elit çatışmasına süreklenmesini önleyecek hamleler yapan bir bilge rolüyle tamamlamıştır. Bu süreçte uluslararası durumun Çin lehine düzelmesi, Mao’nun misyonunu kolaylaştırmıştır.

5.1. Yeni Siyasal Elit Oydaşması ve “Yeni Demokrasi”

Mao, Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) kuruluşunu ilan etmeden birkaç ay önce ÇKP’nin kuruluşunun yirmi sekizinci yıldönümü için yaptığı konuşmada, “bugünkü siyasetimiz kapitalizmi yıkmak değil, düzene sokmaktır” der.⁶⁴³ Bu siyasetin başarılabilmesi için Mao, “küçük burjuvazi ve millî burjuvazi, işçi sınıfının önderliği altında ve işçi-köylü ittifakı temelinde birleştirmeliyiz” açıklamasında bulunur.⁶⁴⁴

643 Mao, “Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine”, *a.g.m.*, s. 399.

644 Mao Zedong, “Dört Bir Yana Yumruk Sallamayalım” (6 Haziran 1950), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 41.

Avrupa ve ABD’den farklı olarak demokratik devrimini burjuvazi önderliğinde gerçekleştiremeyen toplumlarda, ya milliyetçilerin önderliğinde sivil-asker bürokrat ve aydınların iş birliği üzerinden ya da Çin örneğinde olduğu üzere Leninist Öncü Parti’nin halk sınıfları ve onların siyasal temsilcileriyle ittifakı üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Elbette komünist partilerin amacı, sadece demokratik devrimi tamamlamak değil, kamu mülkiyeti esasına dayanan sosyalist toplumu, yani proletarya diktatörlüğünü inşa etmek ve sınıfsız topluma ilerlemektir. Fakat Marksist teori, sosyalist toplumun ancak kapitalizmin bağrında yeşereceğini söyler. Ezici çoğunluğu köylülerden oluşan, sanayinin henüz gelişmemiş ve devlet gelirlerinin yetersiz olduğu ülkelerde, özel mülkiyete derhal son vermek mümkün değildir. Çünkü devletin ülkeyi hızlıca sanayileştirebilecek sermaye birikimi, henüz tasarruflar istenilen seviyede olmadığından mümkün değildir. Millî ve küçük burjuvazinin özel mülkiyeti altında bulunan kuruluş ve işletmelere ise zorla el koymak cazip bir yöntem değildir, makul şartlarla kendilerine ödeme yapılmak suretiyle kamulaştırma seçeneği en doğru olanıdır. Nitekim Çin, 1950’lerin ikinci yarısında bu yöntemi başarıyla sürdürmüştür. Fakat ilk aşama, köylülere toprak dağıtarak, onları çalışmaya motive etmek, millî ve küçük burjuvaziye engellemek, böylelikle sanayileşme için gerekli ham maddenin ve gelir vergileri ile de burjuvaziden tasarruf amaçlı doğrudan vergi gelirlerinin elde edilmesini sağlamaktır. Doğal olarak bu devlet, “proletarya diktatörlüğü” değil “demokratik halk diktatörlüğü” olarak tanımlanabilir. Diktatörlük, işçi sınıfı önderliğinde diğer millî sınıfların; toprak ağaları, komprador ve bürokratik burjuvaziye karşıdır. Böylelikle bu kapitalist ekonominin, sıradan bir kapitalist ekonomi olmadığını da anlamış oluyoruz.

Bu kapitalist ekonomi, içinde sosyalist ekonominin filizlenmeye başladığı bir devlet kapitalizmidir.⁶⁴⁵ Sınıfsal ve siyasal paydaşları da bu özelliğe göre belirlenir. Nitekim Mao Zedong “Yeni Demokrasi aşaması boyunca Çin’de tek sınıf diktatörlüğü ve tek parti hükümeti olması mümkün değildir ve onun için buna teşebbüs edilmemelidir. Komünist Partisi’ne karşı tavırları düşmanca değil, iş birliği yönünde olması şartıyla bütün siyasal partiler, sosyal gruplar ve kişilerle iş birliğini reddetmemiz için hiçbir neden yoktur” diyerek, henüz 1945 yılında genel çerçeveyi belirlemiştir.⁶⁴⁶

Çin’de siyasal sistem, Sovyeler Birliği’nden farklı olarak “tek parti” yönetimine dayanmaz. Yeni Demokrasi aşamasından sonra da çok partili siyasal sistem korunmuştur. Fakat bu çok partili siyasal sistem, Batı demokrasilerinde olduğu gibi işlemez. ÇKP dışındaki sekiz parti, iç savaş yıllarında GMD’ye karşı ÇKP’yi desteklemiş ya da GMD’yle ortak hareket etmemiş “milliyetçi sol – sosyal demokrat – sosyal liberal” örgütlerden oluşur.⁶⁴⁷ Bu partilerin hepsi “Çin’e özgü sosyalizm” yolunu benimsediklerini deklare

645 Mao Zedong, “Devlet Kapitalizmi Üzerine” (9 Temmuz 1933), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 110.

646 Mao, “ÇKP 7. Milli Kongresi’ne Sunulan Rapor”, *a.g.m.*, s. 292.

647 Bu partiler büyüklük ve etki sırasına göre Guomindang Devrimci Komitesi, Çin Demokratik Ligi, Çin Ulusal Demokratik İnşa Birliği, Çin Demokrasiyi Teşvik Birliği, Çin Köylü ve İşçi Demokratik Partisi, Çin Zhi Gong Partisi, Jiusan Topluluğu ve Tayvan Demokratik Özerk Yönetim Birliği’dir. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_parties_in_China#:~:text=The%20People's%20Republic%20of%20China%20is%20a%20one%2Dparty%20state,subservient%20to%20the%20CCP%20exist. Erişim Tarihi: 05.09.2023.

Bu partilerle ilgili 1949-1950 dönemindeki daha ayrıntılı bilgiler Amerikan Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA) tarafından hazırlanmış raporda bulunmaktadır. Bkz. <https://web.archive.org/web/20170123040110/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-00915R000600210003-9.pdf>, s. 15-30. Erişim Tarihi: 09.07.2022.

ederek, ÇKP'nin günümüzde de sürdürdüğü cephe siyasetinin unsurlarıdır.

Bu cephe siyaseti, ÇKP açısından üç önemli fayda üretir. Birincisi, henüz siyasal sistemin kuruluş aşamasında, yeni rejime sadakat ve desteği güçlendirir. İkincisi, ÇKP'nin kendi bünyesi içine dâhil etmek istemediği kesim ve kişiler bu partiler aracılığı ile sisteme dâhil edilerek, sistem dışı örgütlenmelere başvurmaları engellenir. Üçüncüsü karşılıklı bir denetim mekanizması oluşturulmuş olur. Bu cephe siyasetinin Çin yönetim sistemindeki karşılığı 1949 Devrimi'yle beraber Çin Halkının Politik Danışma Konferansı (ÇHPDK) olmuştur. Bu kurum cephe partileriyle beraber, toplumun önde gelen, örgütsüz elitlerden oluşur. 21-30 Eylül 1949'da toplanan ÇHPDK, Millî Komitesi'nin, Merkezî Halk Hükümetini seçmiş ve Merkezî Halk Hükümeti de onunla yürütme organı vazifesini yüklenen Merkezî Halk Hükümeti Konseyi'ni atamıştır. Oy birliğiyle Mao Zedong, Merkezî Halk Hükümetinin başkanlığına; Zhu Deh, Liu Shaoqi, Soong Ching Ling (Madam Sun Yat-sen), Li Jishen (GMD Devrimci Komitesi), Zhang Lan (1872-1955) (Çin Demokratik Ligi'ni kurdu) ve Gao Gang (1905-1954) da başkan yardımcılıklarına seçilmişler, 56 kişi hükümet üyesi olmuştur. Merkezî Halk Hükümet Konseyi, Zhou Enlai'yi Hükümet Yönetim Konseyi'nin başkanı ve dışişleri bakanı olarak atamıştır.⁶⁴⁸ Merkezî Halk Hükümeti Konseyi'nin dört başbakan yardımcısından ikisi komünist olmayan üyelerden belirlenmiştir. Bakanlık dağılımlarında ise dış işleri, iç işleri, ağır sanayi, demiryolları gibi bakanlıklar ÇKP'de kalırken hafif sanayi, tarım, kültür, eğitim bakanlıkları ÇKP dışı partilere bırakılmış, fakat her bakanın, yardımcısı veya bir alt pozis-

648 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 297.

yonda ÇKP’li ve diğer partilerden kişiler bulunmuştur. Böylelikle karşılıklı denetim ve ÇKP’nin ağırlığının korunduğu denge mekanizması oluşturulmuştur.⁶⁴⁹ Danışma Konferansı’nın yurt çapında toplanan 3.012 öneri arasından seçtiği beş yıldızlı ülke bayrağı da cephe siyasetinin sembolik göstergesidir. Soldaki büyük yıldız ÇKP’yi, sağda eşit aralıklarla yer alan küçük yıldızlar ise toplumsal sınıfları, sırasıyla; işçileri, köylüleri, kentsel küçük burjuvazi ile ulusal burjuvaziyi temsil etmektedir.⁶⁵⁰ 1954’te ÇHC’nin ilk anayasasının kabulü ve Ulusal Halk Kongresinin (UHK) açılmasıyla Ortak Program yürürlükten kalkmış; Danışma Konferansı, ÇKP’nin, parti dışındaki toplumsal güçleri birleştirmekten sorumlu Birleşik Cephe İşleri Dairesi’nin bir organına dönüşmüştür.⁶⁵¹

Mao’nun son derece esnek bir siyasetle başardığı yeni siyasal elit oydaşması aynı zamanda Japonlarla iş birliği yapan, GMD’nin suçlarına ortak olan ve halka eziyet etmiş kişilere kaşı ezme kampanyasıyla birlikte yürümüştür. Mao, bu kampanya sırasında yine kitleleri seferber ederek, suçluların önemli bir kısmını onlara yargılatarak cezalarının verilmesini sağlamıştır. Böylece karşı devrimcileri ezme kampanyasını “devrimci” sürecin bir parçası haline getirerek meşru güç kullanma tekeli, “halkın demokratik diktatörlüğü” döneminde kendisini devlet olarak örgütlemiş halkla birlikte kullandığını ilan etmiştir. Yine de kitlelerin bu tip durumlarda ne kadar aşırıya kaçabileceğini ve yoldaşlarını kaybeden partililerin intikam duygusuyla hareket

649 Seriy Sezen, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Siyasal Sistemi: Sürekliliği Koruyarak Değişmek”, *APAM Çin Çalışmaları I: Tarih, Edebiyat, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler*, Edt. A. Merthan Dünder-Gürhan Kirilen, APAM, Ankara 2021, s. 10.

650 A.e.

651 A.e., s. 12.

edebileceğini bilen Mao ve ÇKP MK'sı; “Genel bir kural olarak, bir ölüm cezası vermeden önce kitlelere danışılmalı ve demokrat kişilerin fikri alınmalıdır. Kesin denetim uygulanmalı, rastgele harekete geçilmesine karşı uyanık olunmalı ve hata yapmaktan kaçınılmalıdır” talimatlarını yayımlamıştır.⁶⁵² Suçlu bulunanların bir kısmı idam edilirken bir kısmı da eğitim kamplarına yollanmıştır.

Mao, ÇHC'nin kuruluşundan birkaç ay önce “gerici sınıfların üyelerine ve tek tek gericiilere gelince, siyasi iktidarı devirdikten sonra başkaldırmadıkları, sabotaj yapmadıkları ve karışıklık çıkarmadıkları sürece, yaşamalarını ve çalışarak kendilerini yeni insanlar olarak yeniden biçimlendirmelerini sağlamak için bunlara da toprak ve iş verilecektir” demiştir.⁶⁵³ Nitekim son Qing İmparatoru Pu-Yi ve ailesinden birçok kişi bu eğitim kamplarından sonra emekçi olarak hayatlarını geçirmiş, hatta İmparator, ÇHC'nin tüm kuruluş yıldönümlerinden tebriklerini iletmek için ÇHSDK'ya gelmiştir. 13 Şubat 1964'te Bahar Festivali'nde Mao, Kang Sheng ve Zhang Shizhao ile sohbet ederken şunları söylemiştir: “İmparator Süang Tung (Xuangtong, Pu-Yi) ile çok iyi birleşmeliyiz. Hem Kuang Sü (Guangxu) hem de Süang Tung bizim efendilerimizdi. Süang Tung'un 100 yenden biraz fazla olan aylığı çok az. Bu adam imparator.”⁶⁵⁴

Mao, kimi zaman yıllarca en yakınında bulunan kişileri acımasızca tasfiye edebilirken, kimi zaman da ülkenin lehine olabileceğini düşündüğü her durumda insanı hayrete düşürecek kadar esneyebilmektedir. 19 Kasım 1960 yılında

652 Mao Zedong, “Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosunun Genişletilmiş Toplantısında Alınan Kararların Ana Noktaları” (18 Şubat 1951), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 53.

653 Mao, “Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine”, a.g.m., s. 396.

654 “Bahar Festivalinde Konuşmalar”, a.g.e., s. 293.

Ernesto Che Guavera'nın başkanlık ettiği Küba heyetinin Çin ziyaretinde, onları kabul eden Başkan Mao'nun akşam yemeğinde Kübalı devrimcilerle sohbetindeki aşağıdaki diyalog dikkat çekicidir:

Başkan (Mao): Şimdi Amerikalılar Jiang Jieshi'den (Chiag Kai-shek) hoşlanmıyor. Ona hayranız. Yüzde yüz Amerikan yanlısı olanlar, sadece yüzde 99 Amerikan yanlısı olan Jiang'dan kötü. O, hâlâ kendi etkisini korumak istiyor.

Başbakan [Zhou Enlai]: İşte diyalektik.

[Commandante Eddy] Suñol: Sanırım Jiang Jieshi'nin geri gelmesini bekliyorsunuz.

Başkan: O, kendisini ABD'den kopardığı ölçüde, ona hükümetimizde bir yer veririz.⁶⁵⁵

Mao'nun siyasetleri çelişkinin yönüne doğru ayarlanır. Bu açıdan düşmanlar dost, dostlar düşmana doğru dönüşebilir. Bu yüzden Mao'nun dostu da düşmanı da onunla ilişki kurarken verili durumda çelişkinin yönünü nasıl tayin ettiğine çok dikkat etmesi gerekir. Kendisini Mao ile yoldaş, dost ve müttefik sayan birçok kişi, biraz da Mao'nun diyalektik sürece yön verme arzusuyla çelişkinin yönüne ilişkin saptamalarındaki hızlı değişimleri yakalayamadığından, çok zor durumlarda kalmışlardır. Herhalde bu konuda en dikkatli kişi, vasıflarının da etkisiyle her dönemde ayakta kalmaya başarabilen Başbakan Zhou Enlai'dir. Nitekim "Yeni Demokrasi" sürecinin daha ilk yıllarında çatlaklar başlamıştır. Fakat bu birkaç yıl içinde ÇKP'nin önünde çözmesi gereken iki büyük sorun vardır; birincisi devrimle

655 Che ve Mao'nun buluşması: İki devrimci, devrimci hareketler ve strateji üzerine konuşuyor | Sendika.Org - Üreten Biziz Yöneten de Biz Olacağız. Erişim Tarihi: 10.03.2022.

beraber Parti'nin ideolojik ve örgütsel tutarlılığını yıpratacak ölçüde yeni üye akınına uğraması, ikincisi ise Kore Savaşı'dır (1950-1953).

Ekim 1949 itibariyle ÇKP'nin üye sayısı 4.448.080 kişidir. 1950 sonunda ise 5.821.604 kişiye ulaşmıştır.⁶⁵⁶ Oysaki 1944'te partinin üye sayısı, o da Japonya'ya karşı mücadele içinde oldukça gelişmişti, 1.210.000 kişidir. O dönemde *Agence France-Presse* muhabiri olarak Çin'de bulunan Jaques Locquin, eski rejimin memurlarının ÇKP'ye katılmak içinde adeta birbirleriyle yarıştıklarını, bürokratik kademelere yerleşen ve "bürokrat" tipine çabuk ısınan ÇKP'lilerle bu grubun kaynaşması ile 1930-1945 döneminin kıdemli militanlarının bile bir kenara itildiği, bürokratik hâkimiyetin ve durumdan yararlanma eğilimlerinin kendisini hissettirdiğini, ortaya çıkan tablonun yeni bir reformu zorunlu kıldığını söylemektedir.⁶⁵⁷

Laquin'e göre orta sınıflardan ve özellikle GMD'nin eski memurlarından gelen bu yeni üyelerin "şevki, Marksizm ya da Leninizm'in felsefi temellerini benimsemekten ileri gelmiyordu. Bir beslenme oportünizmi de değildi. Sebebi, Konfüçyüs dininin geleneğindeydi. Bu gelenek, seçkinlerin ve iktidar ajanlarının rolünü tespit ediyordu."⁶⁵⁸ Bu geleneğe göre "her rejim değişikliğinde, politika elitleri, memurlar, ulusun içinde ekonomik ve sosyal ya da kültürel bir rolü olan herkes, yeni imparatora saygılarını sunar ve eski hanedana karşı gösterdiği aynı bağlılıkla yenisine de hizmet ederdi. Komünist Partisi de bu kuraldan kurtulamadı."⁶⁵⁹

656 Scharam, *a.g.e.*, s. 519-520.

657 Jacques Lacquin, "Çin'i Kökten Değiştiren İki Yıl", *Yeni Çin Dün-Bugün*, *a.g.e.*, s. 26

658 Ae, s. 31.

659 A.e., s. 26.

1950 sonu itibariyle bu yeni duruma bir çözüm getirmeye çalışan Mao Zedong, Parti üyelerinin eğitime tabi tutulması, üyeliklerin yenilenmesi, ayrıca toplumsal sınıflara göre diğer partilere üyelerin dağıtılması kararlarının alınmasında kritik bir rol oynamıştır. Başkan Mao, ÇKP MK Siyasi Bürosu'nda konuyla ilgili şu hususlara dikkat çekmiştir:

Bütün üyelerin bir komünistin hangi ölçülere bağlı kalarak yaşaması gerektiğini bilmeleri için bir yılı (1951), bir komünistten neler beklendiği konusunda yaygın bir eğitime ve örgütlenme çalışmasında yer alacak görevlilerin yetiştirilmesine ayırın. ...eğitim gördükten sonra da hâlâ Parti üyeliği ölçülerine uymayan kişileri Partiden çekilmeye ikna edin; ama kendi özgür iradeleriyle çekilmelerine ve kalplerini kırma-maya özen gösterin. 1948'de olduğu gibi "yükleri atma" uygulamasını tekrarlamayın

...

Partiyi şehirlerde ve yeni kurtarılmış bölgelerde inşa ederken ihtiyatlı bir tutum benimsenmelidir. Şehirlerde parti örgütleri öncelikle sanayi işçileri arasında kurulmalıdır. Köylük bölgelerde, ancak toprak reformunun tamamlanmasından sonra, eğitim sonucunda Parti üyeliğine uygun olduklarını kanıtlayanların kabul edilmesiyle Parti kolları kurulabilir; köylük bölgelerdeki bir Parti kolunun üye sayısı ilk iki yıl genel olarak 10'u geçmemelidir. Gerek şehirlerde gerekse köylük bölgelerde, böyle bir eğitime hazır olan faal unsurlar arasında bir komünistin nasıl olması gerektiği konusunda eğitim yapılmalı ve bu eğitimden sonra, Parti üyeliğine gerçekten uygun olanlar kabul edilmelidir.⁶⁶⁰

660 Mao Zedong, "Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosunun Genişletilmiş Toplantısında Alınan Kararın Ana Noktaları", *a.g.m.*, s. 55-56. 1948'de Parti'nin örgütlenme sorumlusu Liu Shaoqi birçok kadroyu köylülerin sırtına yük oldukları gerekçesiyle partiden uzaklaştırmak istemiş, bu da önemli bir sorun yaratmıştır. Bkz. A.e., dipnot 4.

Parti'nin üyelik meselesi gerçekten çok hassas bir konudur. Çünkü devrimle beraber ülkedeki siyasal seçkinler en başta ÇKP üyeleridir. Parti'nin “devrimci” bir örgüt olmaktan çıkıp sıradan bürokratik bir iktidar organına dönüşmemesi için bu müdahale kritiktir. Üstelik ÇKP, halka karşı suç işlememiş bütün bürokratların ve memurların görevlerine devam etmelerini onayladığı için, devlet üzerinde ÇKP'nin hâkimiyeti ve denetimi bir kat daha önem kazanmaktadır.⁶⁶¹ Bu açıdan 1954 ilkbaharına kadar 410.000 kişi partiden çıkarılmış, 1951'de alınan karar doğrultusunda emekçilerin parti içindeki niceliği arttırılmış ve parti üye sayısı 6.090.000 civarına ulaşmıştır.⁶⁶² Burada esas dikkat edilen, Parti'yi az üyeli elitist bir yapı olarak kurmak değil, en az yüzde 80 emekçi sınıfın öncülerinden oluşan büyük bir Parti olarak var etmektir.

1949 Devrimi'yle birlikte sağlanan uzlaşımın elit birlikteliği, kimi sanat çevrelerinin liberal tutumlarını rahatlıkla sürdürebilecekleri yanılgısını doğurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun istibdat devrinde (1878-1908) Servet-i Fünûn Edebiyatı, siyasal ve sosyal konulardan uzak durarak “kişi-aile-konak hayatı” başta olmak üzere daha şahsî meseleler üzerinden kendisini ifade eden bir yazın dönemini temsil eder. Bu konular, yoğun sansür ve jurnal koşullarında sanatçının güvenli sığınağı olarak görülebilir. Oysaki Çin'de, devrimle beraber Chiang'ın “milliyetçi sinema” arzusunun yıkılması ve demokratik partilerin ÇKP ile iş birliği yapması görece daha özgürlükçü bir kültürel ortamın doğacağı

Mao sonrası Çin resmî tarih yazımında Parti'deki büyük tasfiye süreçleri Mao'nun üzerine yığılır. Oysa 1948'de bizzat Liu eliyle, 1951 ve 1957'de ise Liu ve Deng'in yoğun desteği ile tasfiyeler yaşanmıştır.

661 Laquin'ne göre bürokraside GMD kökenlilerin oranı 4'te 3'tür. Bkz. Laquin, *a.g.m.*, s. 53.

662 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 351.

gibi yanlış bir beklenti yaratmıştır. Nitekim 1950’de Kunlun Film Stüdyoları tarafından çekilen ve dönemin en gözde aktörü Zhao Dan’ın başrolünde olduğu, Sun Yu’nun yönetmenliğini yaptığı *Wu Shun’un Hayatı* üzerine çıkan tartışmalar, sanat ve aydın çevrelerine yeni dönemin yaklaşımını sert bir uyarı ile bildirmiştir. “Yardım toplayarak okul açan Wu Shun (1838-1896)”u öven bu film, Çin’in sorunlarının eğitime çözülebileceği keza devrime ihtiyacın olmadığı iddiasındaki liberal anlayışı kışkırttığı, aynı zamanda feodal sınıflara bağlı ve onların zihinsel dünyalarıyla uyumlu kişiler yetiştiren Wu Shun’un övülmesiyle feodal dönemin yüceltildiği söylenmiştir. Film, ÇHC’nin ilk yasaklı yapımı olarak tarihe geçmiş, Mayıs 1951’de *Halkın Günlüğü*’nde yayımlanan eleştiri makalesini kırk eleştiri yazısı daha izlemiştir. Nihayetinde 1953’te hükümet, bütün özel yapım şirketi ve sinemaları yasaklamıştır.⁶⁶³ Mao Zedong bu filmin tartışmasını Parti içine de taşıyarak yakın zamanda başlayacak yeni bir düzeltme harekâtının işaretini vermiştir:

Vu Sün’ün Hayatı (Wu Shun’un Hayatı) gibi bir filmin çevrilmesi ve özellikle de Vu Sün’e (Wu Shun) ve filme yağdırılan övgüler, ülkemizdeki kültür çevrelerinin ne kadar büyük bir ideolojik karışıklık içinde olduğunu göstermektedir!

...

Geri burjuva düşüncelerin, militan Komünist Partisi’ne sızmayı başardığı bir gerçek değil midir? Kimi komünistlerin kavradıklarını söyledikleri Marksizm nereye uçup gitti acaba?⁶⁶⁴

663 Julian Ward, “The Remodelling of a National Cinema: Chinese Films of the Seventeen Years (1949-1966)”, *The Chinese Cinema Book*, Edt. Song Hwee Lim – Julian Ward, London, Bloomsbury Publishing, 2018, s. 88.

664 Mao Zedong, “*Vu Sün’ün Hayatı* Adlı Filmin Tartışılmasına Ciddi Bir Özen Gösterelim” (20 Mayıs 1951), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 64-65.

30 Kasım 1951’de Mao Zedong, özellikle GMD dönemin-den kalma bürokratların ve onlara uyum sağlayan ÇKP’lilerin yozlaşma, israf ve bürokratikleşme yönelimlerine karşı 5 Mart 1952’de rüşvetçilik, vergi kaçırma, dolandırıcılık, zimmetçilik, devlet sırlarını sızdırma başlıklarıyla ticaret ve sanayi burjuvazisinin de dâhil edildiği ““Üç Kötülüğe” ve “Beş Kötülüğe” Karşı Mücadele” kampanyasını başlatmıştır. Mao, bu kampanya sırasında da kitleleri harekete geçirmiştir.⁶⁶⁵ Elbette kitlelerin “aşırılaştırma” eğilimleri burada da ortaya çıkmış ve yüzbinlerce kişi suçlanmıştır.⁶⁶⁶ Başkan Mao 8 Aralık 1951’de yayımladığı bir talimatla kampanyanın yürütülme tarzını şu sözlerle açıklamıştır:

Karşıdevrimcileri bastırma mücadelesinde olduğu gibi bu mücadelede de demokratik partiler ve hayatın bütün kesimlerinden insanlar da içinde olmak üzere geniş kitleler seferber edilmeli, bu mücadele halka geniş çapta tanıtılmalı, önder kadrolar doğrudan doğruya mücadelenin başına geçmeli ve mücadelede yer almalı ve herkes kendi hatalarını ortaya dökmeye ve başkalarının suçunu bildirmeye çağrılmalıdır. Önemsiz olaylarda suçlular eleştirilmeli ve eğitilmelidir. Önemli olaylardaysa suçlular görevden uzaklaştırılmalı, cezalandırılmalı ya da çalıştırılarak düzeltilmek üzere, hapis cezasına çarptırılmalı, en berbatlarıysa kurşuna dizilmelidir. Bu sorun ancak bu yolla çözülebilir.⁶⁶⁷

“Beş Kötülüğe Karşı Mücadele” içinde bulunan “düşmana bilgi sızdırma” maddesi dikkat çekicidir. Bu kampanya yürütülürken Çin, Kore Savaşı’nın içindedir. Kore

665 Mao Zedong, “Üç Kötülüğe” ve “Beş Kötülüğe” Karşı Mücadele” (Kasım 1951 – Mart 1952), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 71-77.

666 Short, a.g.e., s. 396.

667 Mao Zedong, “Üç Kötülüğe” ve “Beş Kötülüğe” Karşı Mücadele”, a.g.m., s. 72.

Savaşı'na ve Kuzey Kore'nin tavrına karşı çıkan *Çin Demokratik Birliği*'nin kurucularından, ÇHSDK ve Merkezî Hükümet Komitesi Üyesi, Danıştay Kültür ve Eğitim Komitesi danışmanı ve Tsinghua Üniversitesinin başkan vekili Zhang Dongsun'un (186-1973) savaşa ilgili ABD'ye bilgi sızdırdığının anlaşılması üzerine görevlerinden azledilmiştir. 20 sene sonra BPKD sırasında önce gözetim altında tutulan, daha sonra 1971'de tutuklanan Zhang, 1973'te hapis-hanede ölmüştür.⁶⁶⁸ Zhang'ın bilgi sızdırması kampanyanın bu maddesi için önemli gerekçelerden biri olmuştur. Ayrıca birçok kişi gibi çok uzun yıllar önceki fiillerinden dolayı cezalandırılarak BPKD'nin boyutlarını anlama açısından da Zhang'ın akıbeti dikkat çekicidir.

Bu dönem Çin-Sovyet ilişkileri açısından da son derece dikkat çekici gelişmelerin yaşandığı ve ÇKP'nin “ulusal çıkar” kavramına daha fazla yaslanmasına neden olacak birçok olayın izlenebildiği bir süreçtir. 16 Aralık 1950'de Moskova'ya varan Mao Zedong, Stalin'le adeta sinir harbine dönen, karşılıklı olarak sabrın ve dayanma gücünün sınıandığı, her iki tarafın da kendi bürokratik geleneklerinin tüm inceliklerini ortaya döktüğü, adeta dünya gündemine Mao'nun alıkonduğuna dair dedikoduların bile yayılmasına neden olan ÇHC – SSCB arasındaki görüşmeler 14 Şubat 1951'de “Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”nın imzalanmasıyla son bulmuştur. Fakat her iki ülkenin siyasal elitlerinin birbirlerinden hoşlanmadığı açıktır. Nitekim çok sıkıntılı geçen müzakereleri Stalin'in tercümanı Nikolay Fedorenko “şeytani bir gösterinin sergilenmekte olduğu bir sahne” olarak tanımlamıştır.⁶⁶⁹

668 https://en.wikipedia.org/wiki/Zhang_Dongsun. Erişim Tarihi: 07.06.2023.

669 Short, *a.g.e.*, s. 385.

Çin ve SSCB arasındaki ikinci büyük kriz Kore Savaşı sırasında yaşanmış, SSCB ilk başta vadettiği yardımları, ABD ile sıcak bir çatışmaya girme ihtimaline karşı askıya almıştır. Short’a göre Stalin’in sadece birkaç hafta önce verdiği askerî taahhütlerden cayması Mao için Stalin’in ihanetlerinin en acısı olmuştur. Ayrıca, Mao’nun Yang’tan yadigâr, oğlu Anying yirmi sekiz yaşında Kore Savaşı’nda öldüğünde, Mao’nun derin bir kişisel bağlılık duyabildiği yegâne insani bağ da kopmuştur.⁶⁷⁰

Kore Savaşı, Mao’nun üstün askerî teknoloji karşı insan iradesini öne çıkaran savaş anlayışını destekleyen örneklerden biri olmuştur. Henüz devrimin ilk yılında, üstelik dünyanın o zamana kadar gördüğü en ileri askerî ve ekonomik güç olan ABD’ye karşı kazanılan zafer, düzeltme kampanyalarının yaratacağı muhtemel olumsuz havayı dağıtarak savaş koşullarında çelikleşmenin şartı olarak görülmesine hizmet etmiştir. Ayrıca ABD gibi bir hegemon güçle savaşan Çin için, Sovyet yardımına güvenilmeyeceği daha iyi anlaşılmış, bu şartlarda Mao, kalkınma ve sosyalizm yolunda ilerlemeye çok daha hız verme ihtiyacı duymuştur. Daha önce de belirtildiği üzere Mao “süper iradecilik” ile suçlanırken, Çin’in karşısında bulunan zorluklara bir tepki gösterdiği hesaba katılmamaktadır. Nitekim 1849’dan sonra Batılılar karşısında hiçbir zaaf göstermeyen Çin Ordusu’nun bu tavrı ulusal gururu ayağa kaldırarak Mao’nun kapısını açmaya hazırlandığı yeni dönemin de psikolojik zeminini yaratmıştır. Buna rağmen daha ihtiyatlı hareket edilmesi gerektiğini savunan ve şimdilik sadece kalkınmaya odaklanmak isteyen kadrolarla, bu ruh halini iyi değerlendirerek

670 A.e., s. 394 ve 390.

daha ileri adımlar atmak isteyen Mao arasında ilk sürtüşmeler de başlamıştır.

“Yeni Demokrasi”, bir diğer deyişle Çin Demokratik Devrim aşaması, bağımsızlık ve toprak devrimi konularında birkaç yıl içinde tamamlanmıştır. Yalnız, kapitalist üretim ilişkilerinin, devlet kapitalizmi biçiminde olgunlaşması, toprak devriminde olduğu gibi sadece bir kanun ve o kanunu devlet-parti-kitleler üzerinden kararlı bir şekilde uygulayarak hızlıca sonuç alınabilecek bir durum değildir. Ülkede üretici güçlerin gelişmesi ve kapitalist üretim biçiminin hâkim konuma gelmesi biraz daha uzun bir süre gerektirir. Nitekim devrimin öncesinde ÇKP liderliği bu süreyi 10-15 sene olarak belirlemiştir. Fakat Mao Zedong’un sosyalist mülkiyet ilişkilerine hızla geçilmesini istemesi, ÇKP liderliği içinde Yenân Düzeltme Harekâtı’ndan itibaren üzerinde tam bir görüş birliği sağlanamayan ilk konudur. Yine de uluslararası durumu, halkın yoğun desteği ve Mao’nun liderliğinin bu zamana kadar ÇKP’yi her zaman ileri taşıması, Başkan’a direnmeyi de mümkün kılmamıştır. Nitekim Başkan Mao, 6 Haziran 1952’de parti liderlerine ilettiği bir notla yeni sürecin kapısını açmıştır: “Toprak ağası sınıfının ve bürokrat-kapitalist sınıfın alaşağı edilmesi sonucunda, işçi sınıfı ile millî burjuvazi arasındaki çelişme Çin’deki baş çelişme durumuna gelmiştir; dolayısıyla bundan böyle millî burjuvazi bir ara sınıf olarak tanımlanmamalıdır”.⁶⁷¹

671 Mao Zedong, “Çin’deki Baş Çelişme İşçi Sınıfı ile Burjuvazi Arasındaki Çelişmedir” (6 Haziran 1952), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 85.

5.2. Sosyalist İnşa Dönemi'nde Yükseliş, Aşırılık ve Kriz: Bürokratik Siyasal Elitlerle Devrimci Siyasal Elitlerin Hesaplaşmalarında İlk Raund (1954-1964)

Mao, 6 Haziran 1952'de sosyalist dönüşümün ilk kıvılcımını ateşlemekle beraber bu Parti içi ve sadece liderliğe sunulan bir yazıdır. Mao, çok daha uzun sürmesi planlanan sosyalizme geçişin hızlandırılacağı bilgisini vererek önce parti liderliğini hazırlamak istemiştir. Yine de 1953 itibarıyla tarımda kooperatifleşme süreci başlamıştır.

1953 yılı boyunca liderliğin sosyalist inşa sürecinin hızlıklarını hızlandırmasını isteyen Mao ile onun halefi sayılan Parti'nin iki numarası Liu Shaoqi arasında gerginliklerin tırmandığı görülür. Liu, "Yeni Demokrasi" siyasetinin daha uzun süre sürdürülmesi ve derinleştirilmesi taraftarıdır. Başbakan Zhou da bu düşünceye yakın durmaktadır. Parti liderliği içindeki bu anlaşmazlıklar, en üst merciyi hedefleyen Parti liderlerinin bir kısmı için de fırsat olarak algılanmışa benziyor.

ÇKP, Mao'nun en çok üstünde durduğu konu "ruhsal ve zihinsel tekâmül" olsa da yarı-feodal az gelişmiş ve siyasetin klikler arası kanlı mücadelelerin sahnesi olduğu bir toplumsal yapının bağrında doğmuştur. İktidar mekanizmasının ele geçirilmediği, halkla temasın en yoğun olduğu, Parti liderlerinin mağaralar veya köy evlerinde basit bir hayat sürdüğü Yenan döneminde kendisini aşıkâr etmeyen güç tutkusu başta olmak üzere birçok negatif özellik, iktidar mekanizmasının ele geçirilmesinden sonra boy vermeye başlamıştır.

Yukarıda anlatıldığı üzere Çin'in en üst düzey liderleri, yani siyasal elitler içindeki elitlerin de eliti denebilecek kişiler ÇKP MK Daimî Komitesi üyeleridir. Bunları, kendileri

de ÇKP MK üyesi olan Çin'in dörde ayrılmış ve her biri Batı Avrupa büyüklüğünde sayılabilecek bölgeleri yöneten liderler izler. 1949 Devrimi ile beş kişi bölgesel yönetimlerde büyük güce sahiptir. Gao Gang, Mançurya'da (Kuzey Doğu), Peng Dehuai (Kuzey Batı), Rao Sushi (Doğu Çin'de), Lin Biao ve Deng Xiaoping Güney Çin'de en yüksek siyasi yönetici durumundadırlar.⁶⁷² Bu isimlerin her biri doğal olarak ÇKP MK Daimî Komitesi'nin muhtemel üyeleridir. Yalnız Çin'de en yüksek liderlik kurumunda dolaşım, çok sınırlıdır ve dolaşım ancak aşağılara doğru gidildikçe hızlanır. 1954 itibarıyla Parti MK'sı Daimî Komitesi dokuz yıldır görevdedir. Parti içinde çok büyük bir çatışma olmadıktan sonra Daimî Komite'nin üyelerinin değişimi mümkün gözükmemektedir, sadece çok sınırlı olarak yeni üyelerin alınabilme ihtimali vardır. Bu şartlar altında, Mao'nun Liu ve Zhou ile görüş ayrılığı içinde olmasından yararlanmak isteyen Gao Gang ve müttefiki Rao Sushi, Liu tarafından hazırlanmış, 1956'da toplanacak olan ÇKP 8. Kongresi'ne sunulacak politbüro üyeliklerine önerilenleri içeren metni şans eseri ele geçirmişlerdir. Bu öneri listesinde, iç savaş döneminde cephede savaşan partililerdense, Liu gibi GMD'nin hâkim olduğu bölgelerde örgütsel faaliyetler içinde bulunan kişilerin daha çok tercih edildiğini gören Gao ve Rao, Peng Dehuai, Lin Biao, Deng Xiaoping ve Chen Yun ile görüşmüşlerdir. Başkan Mao tarafından görevlendirildiklerini ve çalışmanın gizli yürütülmesi gerektiğini söyleyen Gao, Peng ve Lin'i ikna etmiş ama durumdan şüphelenen Deng ile Chen durumu derhal Mao'ya bildirmişlerdir. Başkan tarafından incelikli bir oyunla ve titiz bir tahkikat sonucunda tuzağa düşürülen Gao'nun komplosu, hiçbir şeyden habersiz olarak katıldığı 24 Aralık 1954'te bizzat Başkan

672 Spence, *a.g.e.*, s. 523.

tarafından açıklanmış ve böylece komplo çökmüştür. Peng ve Lin, Başkan Mao'nun onayıyla hareket ettiklerini sandıklarından affedilmiş ama bir daha Liu ile araları düzelmemiştir. Nitekim Peng tasfiye edilirken Liu, Liu tasfiye edilirken de Lin öfkesini karşısındakine kusmuştur. Deng ve Chen'in bu konudaki dikkati ise parti içindeki konumlarını güçlendirmiştir.⁶⁷³

Esasen Gao ile Rao'nun bu hamlesi, iktidar üzerine anarşistlerin eleştirilerini belli oranda haklı çıkarmakla beraber, Çin'de siyasal elitlerin yükselişi ve düşüşünde Başkan Mao'ya yakınlığın ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymuştur. Güçlü lider tipinin olduğu her ülkede benzer bir durumla elbette karşılaşılır. Fakat güçlü lidere rağmen parti içi demokratik işleyiş, liderin hışmına uğrama tehlikesi olmadan yürütülebilirse o zaman kliklerin yer altı faaliyetleri belirli oranda dizginlenebilir.

Gao ve Rao olayı, eski toplumun burjuva ahlakının parti içine yansımaları olarak sınıf mücadelesinin bir parçası olarak görülmüş, kolektif iradeye karşı şahsi hırsların estirdiği kötü rüzgâr olarak kınanmıştır.⁶⁷⁴

Gao ve Rao kliğinin harekete geçmesini sağlayan Parti'nin bir numarası Mao ile iki numarası Liu arasında başlayan sürtüşmeler oldukça önemlidir. Çin resmî tarih yazımında, attan düşerek başını vurması yüzünden davranışları değişen Caligula gibi Mao'nun da kısa sürede değişip Liu ve Deng'e savaş açtığı anlatılır. Oysaki birinci ve ikinci adamlar, uzun yıllar beraber çalışsa da bu bir yönüyle aralarında sürdürülebilir sınır savaşıyla mümkün olur. Bu uzun yıllar içinde aralarındaki görüş farklılıkları ve her birinin hâkim

673 Bkz. Short, *a.g.e.*, s. 402-403.

674 Mao Zedong, "Çin Komünist Partisi Milli Konferansında Yapılan Konuşmalar", *Seçme Eserler V*, *a.g.e.*, s. 167 ve 175.

olduğu gruplar teşkil olur, nihayetinde bu birim bir gün büyük bir enerjiyle açığa çıkar. Türkiye’de Kemal Atatürk ile İsmet İnönü arasındaki birinci ve ikinci adam arasındaki ilişkinin bir benzeri, ama çok daha yoğun bir ideolojik çatışma üzerinden Mao ve Liu arasında da yaşanmıştır. Ayrıca otoriter ve totaliter yönetimlerde ikinci adam olmanın kendisine has bir zorluğu da vardır. Lider değişiminin demokratik mekanizmalarla sağlanamadığı, değişiminin olağan yollar dışında (ölüm, yaşlılık) darbeler veya suikastlarla gerçekleşebildiği bir ortamda, ikinci adam; liderin hem en yakın çalışma arkadaşı hem de en yakın rakibidir. Bu açıdan, özellikle otoriter rejimlerde siyasal liderliğin el değişimi her zaman ciddi bir sorun olmuş ve birçok olumsuz deneyimler neticesinde bu geçiş için belirli formüller üretilebilmiştir. Yalnız bu formüller de (Xi’nin üçüncü döneminde olduğu gibi) zaman içinde rafa kaldırılabilir.

19 Mayıs 1953’te Mao, Liu Shaoqi ve onun her zaman en yakınına olan Yang Shangkun’u (1907 – 1998) MK adına belgeler yayımlayarak disiplini çiğnedikleri için eleştirmişti “Bundan böyle MK adına gönderilen bütün belge ve telgraflar ancak ben gözden geçirdikten sonra yollanabilir, *aksi takdirde geçersizdir*, Lütfen, dikkat edin”.⁶⁷⁵ Mao Zedong, MK toplantılarına bizzat katılmaz, raporları inceler ve düşüncelerini beyan ettikten sonra toplantı kararları yayımlanır. Liu ve Yang’ın buna dikkat etmeyecek kadar deneyimsiz olmaları mümkün değildir.

15 Haziran 1953’te, “Genel Çizgiden Ayrılan Sağ Sapmacı Görüşleri Çürütelim” başlıklı, ÇKP MK Siyasi Bürosu’nda yaptığı konuşmada, Yeni demokrasinin sağlam

675 Mao Zedong, “Liu Şaoqi ve Yang Şangkun’un Yetkili Olmadıkları Halde Merkez Komitesi Adına Belgeler Yayınlayarak Disiplini Çiğnedikleri İçin Eleştirilmeleri” (19 Mayıs 1953), *Seçme Eserler V*, s. 100.

biçimde yerleştirilmesini savunan Liu ve çevresine isim vermeden sert eleştiriler getirmiştir.⁶⁷⁶

16 Ekim 1954'te ise *Kırmızı Odanın Rüyası* başlıklı film ile ilgili ÇKP MK Siyasi Bürosu'na Mao çok sert bir mektup göndermiştir. Bu film Liu tarafından çok övülmüş, fakat Mao, Boxer Ayaklanması'nın eleştirildiği bu filmi karşı-devrimci olduğunu söylemiş, Liu ve çevresini “hiç” ve “kodamanlar” olarak nitelendirerek bugüne kadarki en şiddetli ve öfkeli tavrını sergilemiştir. Mao'nun hem öncesinde hem de sonrasında dikkat çeken bir uygulaması vardır. Birilerine karşı şiddetli bir saldırı gerçekleştirmeden önce, cepheyi kültür politikaları üzerinden açar. Aynı zamanda muarızlarına darbenin çok kısa zamanda geleceği konusunda son bir uyarı, ellerini çabuk tutup Başkan'a beyatlarını yenilemek için son bir fırsata sahip oldukları yönünde üstü kapalı bir çağrıdır. Liu'nun bu son uyarıdan sonra itirazlarını geri aldığı ve sosyalist inşa programının kararlı bir biçimde başlatıldığı görülebilir.

Mao 1953 sonbaharı itibariyle sosyalist dönüşümü önce tarım sektöründe kolektifleştirmelerle başlatmıştır. Aslında bu dönüşümün en başında hem Parti'ye hem de dönüşüme karşı çıkabilecek aydınlara aba altından sopa göstermek için Liang Shuming'e (1893-1988) şiddetli bir saldırıda bulunmuştur. Aslında Liang Shuming, popülist bir siyasetçi ve düşünce adamı olarak Mao ile çok farklı siyasal bakışlara sahiptir. *Çin Demokratik Ligi*'ni desteklemekle birlikte 1949 sonrası rejimden herhangi bir bürokratik beklentisi olmamıştır. Tam aksine ÇKP'nin tarım politikalarını kendi dar çevresi içinde eleştiren bir aydındır. Fakat kamuoyunu

676 Mao Zedong, “Genel Çizgiden Ayrılan Sağ Sapmacı Görüşleri Çürütelim”, *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 101-102.

yönlendirme ya da siyasal bir güç merkezi yaratma iddiası yoktur. Üstelik Mao ile ideolojik olarak zıt olmakla birlikte, kişisel manada uzun yıllara dayanan güçlü bir dostluk ilişkileri olmuştur. *Liu Shuming and The Populist Alternative in China*'nın yazarı Catherine Lynch, Mao'nun bu şartlar altında Liang'a saldırmasını paradoks olarak nitelendirir. Oysa Liang sadece bu sert eleştiriyi kurtulmuştur ve zannımca burada amaç Liang değil, onun üzerinden Mao'nun herkese dönüşüm sürecinin çok demokratik olmayacağı ve birilerinin canının yanabileceği konusundaki uyarısıdır.⁶⁷⁷

Tarımın kooperatifleşmesini Mao elbette salt ekonomi açısından zorunlu görmemiştir. Onun için kooperatif, sosyalist toplum ilişkilerinin kırdı tecessüm ettiği bir yerdir. Bu açıdan ekonomik saiklere yaslananlarla ya da köylülerin direnişlerini dikkate alarak ara çözümler önerenlerle mücadele etmiştir. Parti'nin uzun yıllardır tarım politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynayan Deng Zihui (1896-1972), Liang Shuming üzerinden verilen gözdağına rağmen Mao'ya eleştirilerini iletince kendisini ideolojik mücadelenin konusu haline getirmiştir. Mao, ilk başta onu kibirli davranarak hatalar yapmakla itham etmiş ve ona hatalarını kabul ettirtmiştir.⁶⁷⁸ Yalnız Deng Zihui'nin İDBA sonunda Mao'nun kapitalizme giden yolun taşlarını döşeyeceği için eleştirdiği “hane halkı sözleşme sistemi”ni üretim artışı için hayata geçirmesi, bir yönüyle akıbetini hazırlamıştır. Mao, İDBA döneminin hatalarını kabul etmekle beraber, o dönemde kendisine belli uygulamaların adeta dayatılarak ka-

677 Bkz. Catherine Lynch, *Liu Shuming and The Populist Alternative in China*, London, Brill, 2018, s. 186-187. Mao Zedong, “Liang Şuming'in Gerici Fikirlerinin Eleştirilmesi”, *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 131-141.

678 Mao Zedong, “Tarımın Kooperatif Dönüşümü ve Bugünkü Sınıf Mücadelesi Üzerine Tartışma” (11 Ekim 1955), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 241-242.

bul ettirilmesini hiç unutmamış ve bunu yapan herkesle he-saplaşmıştır. Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'in desteklediği Deng Zihui, BPKD'nin ilk kurbanlarından biri olmuştur.

1955 ve 1956 yıllarında, çeşitli sorunlara rağmen, sosya-list inşa sürecine hız verilmiştir. Ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişimi bu yıllarda göz doldurmaktadır. 1956 so-nunda kooperatiflere katılan köylü ailelerinin oranı %96,3'tür. Bunların %87,8'i yalnızca 7 yıl içinde, önceden düşünülen-den 11 yıl önce ileri düzeyde gelişmiş kooperatiflere katıl-mışlardır. 1956 yılı sonunda ülkedeki özel sanayinin %99'u ve özel ticaretin %82,2'si kamu-özel ortak işletmeciliği gi-rişimi haline gelmiştir.⁶⁷⁹ Aslında dönemin ekonomik veri-leri incelendiğinde, daha sonra Dengçi resmî tarih yazımı-nın iddiasının aksine kolektifleştirmeler son derece başarılı olmuş, Deng döneminde toprakta özel mülkiyete geçiş üre-timi arttırmamış, tam tersi Mao döneminde yapılan büyük alt yapı yatırımları ile tarımı destekleyecek zirai sanayinin gelişimi üretim artışı üzerinde etkili olmuştur. Hatta veri-ler analiz edildiğinde kolektif çiftlikler devam etseydi daha büyük bir üretim artışının yakalanabileceği ortadadır.⁶⁸⁰

Bu şartlarda kendisine güveni oldukça yüksek olan Mao'yu 1956'da vuku bulan iki olay derinden sarsmıştır. Bunlardan ilki 14 - 25 Şubat tarihlerinde gerçekleşmiş olan SBKP 20. Kongresi, diğeri ise 23 Ekim – 11 Kasım tarihleri arasında gerçekleşen Macaristan Ayaklanması'dır.

SBKP 20. Kongresi, Nikita Khurshev'in anti-Stalinist kampanyayı başlattığı tarihtir. Ayrıca uluslararası ilişkilerde

679 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 365.

680 Bilgiler ve yorum için bkz. Burak Gürel, Çin Yükselişinin Tarihsel Arkapla-nı ve Yakın Geleceği, *Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Der. Mustafa Yağcı-Caner Bakır, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 31.

barış içinde bir arada yaşama ilkesi de bu Kongre'den sonra dillendirilmeye başlanmıştır. Bilindiği üzere Mao Zedong, SBKP 20. Kongresi'nin tavrını "revizyonizm" olarak nitelendirmiş, böylelikle ÇKP ile SBKP arasında büyük bir ideolojik çekişme başlamıştır. Bu çekişme uluslararası alana da sirayet etmiş, dünyadaki komünist hareket Troçkistlerin ayrı bir cephe kurmalarından sonra Moskovacı ve Pekinci gruplar arasında bölünmüştür.

Mao'nun Stalin'e karşı alınan tavra yönelik geliştirdiği ideolojik karşı çıkışın elbette temelleri vardır. Fakat Mao'nun tavrını yıllar içinde daha sertleştirerek ifade etmesi, sadece ideolojinin sâfiyetini koruma çabasıyla açıklanamaz. Mao, bürokratik elitlerin Parti içinde sessiz ve derinden ilerleyerek nasıl redd-i miras yapabildiklerini görmüş, en başından beri bürokratik eğilimlere karşı sadece ÇKP'nin ve ÇHC'nin lideri değil, devrimci elitlerin rehberi olarak da mücadele etmiştir. Bugün anti-Stalinizm olarak kendisini ortaya koyan bürokratizm, yarın anti-Maoizm olarak Çin'de hâkim olabilirdi. Üstelik Stalin'in kendisi de bürokratik mekanizmanın bir parçası olmuştur ama basit yaşamı, işçi sınıfının ekonomik gücüne önem vermesi ve sosyalizme olan samimi bağlılığıyla bürokratik elitler için bir noktadan sonra önlerine dikilmiş bir duvar gibidir. Oysa Mao, en başından beri kitle çizgisi, basit yaşama ve bürokratik eğilimlerden kaçınma konularına ağırlık verdiği için şüphesiz Stalin'e göre bürokratik elitler için çok daha büyük bir engel ve nefret simgesi olabilirdi. Mao, SBKP ile girdiği ideolojik mücadele ile ÇKP içindeki bürokratik eğilimlere karşı mücadelenin de zeminini hazırlamış ve çeşitli kampanyalarla devrimci ruhu diri tutmaya çalışmıştır.

İkinci olarak, SB'nin uluslararası ilişkilerde yumuşama arayışı ve Leninist devrim çizgisinden saparak, II.

Enternasyonal parlamentarizmini onaylamaya başlaması, Mao açısından Çin’e SB’nin büyük bir ihanetidir. Çünkü SB, ABD ile her ne kadar soğuk savaşın içinde bulunsun da adı üstünde sıcak savaş ihtimali soğutulmuş, hatta bu gerginlik üzerinden her iki hegemon güç, kendi hinterlandlarında yaptıkları müdahalelere meşruluk kılıfı giydirebilmişlerdir. Oysaki Çin, ABD ile sıcak savaşa girmiş, sadece ateşkes ilan edilen, barış anlaşması imzalanmayan Kore ve 1949’dan beri süregelen Tayvan sorunu üzerinden sıcak savaş ihtimali her zaman bir olasılık olarak Çin siyasal elitlerinin önünde ciddi bir sorundur. Ayrıca ÇHC, Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içine dâhil edilmemiş, ABD müttefiki ülkeler tarafından diplomatik olarak tanınmamıştır. Bu şartlar içinde ABD ile yumuşamaya çalışan SB, Çin’i yalnızlaştırmaktadır. ABD’ye karşı Çin-Sovyet dengesini bozan taraf, ABD’ye stratejik bir üstünlük tanımış olur. Çin’in, henüz ABD’nin SB’ye göre çok daha önde olduğu bir pozisyonda, ABD ile temas kurarak, “Tek Çin” politikasını ve Çin’in uluslararası siyasal sisteme katılımını destekletmesi mümkün olmadığı için, yapacağı tek şey, kendi gücüne güvenmek ve mümkün olduğu kadar ABD ve SB cephelerinde boşluklar yaratarak üçlü bir denge kurulmasını sağlamaktır. Bu işin de ne kadar zor olduğu ortadadır. Çin’in uluslararası sistemde oyun kurucu olarak yer almasını sağlayacak ekonomik gücünün bulunmadığı koşullarda Mao, bu eksikliği ideolojik üstünlük ile kapatmaya çalışarak, bir yandan ABD ve SB’ye karşı tam bağımsızlık arayan ezilen dünya devletlerini yanına çekmeyi, diğer taraftan ise revizyonist SB’ye karşı proleter devrimcilik bayrağını yükselterek dünya komünist hareketi içinde bir güç merkezi oluşturmayı denemiştir. Çin’in karşılaştığı bu güç duruma karşı en büyük silahı olan ideolojik mücadele, içeride de Mao’nun tabiriyle

“iki çizgi mücadelesi”ni şiddetlendirmiş, Çin siyasetinde çelişkilerin çok daha keskinleştirilmesine neden olmuş, ifrat seviyesine varan ideolojik kampanyalar, doğal olarak kendi zıttına dönüşerek Mao sonrası dönemin siyasal çizgisinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Macaristan Ayaklanması da Mao’yu dehşete düşürmüştür. Kitlelerin sağ siyasal taleplerle sosyalist bir ülkeyi dönüştürmek için ayağa kalkması, üstelik işçilerin ve öğrencilerin başı çekmesi, burjuvazinin programı uğruna sosyalizmin asıl dayanaklarının silahlanması karşısında Mao, işçi sınıfına dayanan bir parti olma iddiasıyla, işçi partisi olmak arasındaki farka dikkat çekerek bürokratik elitlere karşı mücadele bayrağını daha da yükseltmiştir.

Macaristan Ayaklanması başladığı zaman ÇKP 8. Genel Kongresi’ni (15-27 Ekim 1956) yapmaktadır. ÇKP’nin kongre süreci yıllar evvel başlar, son derece titiz çalışmalarla partinin önündeki yol haritası ve yeni yönetim kademesi belirlenir. Bu nedenle SB’deki gelişmeleri yakından takip eden ÇKP için Macaristan Ayaklanması tam bir bomba etkisi yapmıştır. Mao Zedong, isyanın Sovyet güçlerince bastırılmasından sadece dört gün sonra Parti MK toplantısında yaptığı uzun konuşmayla, hem SB, Macaristan ve Doğu Avrupa’daki genel durumu değerlendirmiş hem de Partinin yeni dönemde çok daha güçlü bir ideolojik mücadele sürecini başlatmak zorunda olduğunu ilan etmiştir. Mao’nun üslubu, Macar Ayaklanması’ndan ne kadar etkilendiğini gözler önüne serer:

Bazı Doğu Avrupa ülkelerinin temel sorunu, sınıf mücadelesini başarıyla sürdürmemeleri ve bu kadar çok sayıda karşı devrimcinin ortada dolaşmasına göz yummalarıdır; aynı zamanda kendi proletaryalarının, halk ile düşman, doğru ile

yanlış, materyalizm ile idealizm arasında açık seçik bir ayırım yapmayı öğrenmesine yardımcı olmak için onu sınıf mücadelesi içinde eğitmediler. Bu belayı başlarına kendileri saldılar ve şimdi de ektiklerini biçiyorlar.⁶⁸¹

Halk hareketini “büyük demokrasi” olarak nitelendiren Mao, SB ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak Çin’in “büyük demokrasi”den korkmadığını, bundan korkanların ancak kitlelerle bağı olmayan Parti bürokratik elitleri olduğunu vurgulamıştır. Macaristan Ayaklanması eğer Kongre’den birkaç ay önce vuku bulsaydı, bu Kongre’nin ruhuna hatta yönetim kademelerine de yansiyabilirdi. Nitekim iki sene sonra 8. Genel Kongre ikinci oturumla tekrar toplanmıştır. Bu iki sene Çin’de siyasal elitler arasındaki mücadelenin çok keskinleştiği, kitlelerin de bu mücadelenin içine çekildiği bir dönemdir. Mao, bu yeni dönemin nasıl olacağına ilişkin açık, net ve son derece sert mesajlar vermiştir:

Şimdi büyük demokrasinin tekrar uygulanması gerekiyorsa, ben varım. Siz, kitlelerin sokağa dökülmesinden korkuyorsunuz, ama ben korkmuyorum, hatta yüzbinlerin sokağa dökülmesinden bile. “Bin bıçak darbesiyle öldürülmekten korkmayan, imparatoru alaşağı edebilir.

...

Şimdi bazıları, iktidar ele geçirildiğine göre hiçbir şeyi dert edinmeden rahatça uyuyabileceklerini ve kitlelere istedikleri gibi zorbalık edebileceklerini düşünüyorlar. Kitleler bu gibilerine karşı koyacak, onları taşılayacak, sopalayacak ve böylece onlar belalarını bulmuş olacaklardır ki bu da beni son derece mutlu eder. Ayrıca, bazen bir sorunu çözmenin tek yolu savaşmaktır. Komünist Partisi’nin bir derse ihtiyacı

681 Mao, “Çin Komünist Partisi Sekizinci Merkez Komitesinin 2. Genel Toplantısında Konuşma”, *a.g.m.*, s. 370.

vardır. Öğrencilerin ve işçilerin sokaklara dökülmesini siz yoldaşlar iyi bir şey olarak görmelisiniz.⁶⁸²

Bütün bu olayların etkisiyle Mao, 1956 sonunda “Yüz Çiçek Kampanyası” ile ülkedeki bütün düşüncelerin kendisini ifade etmesi gerektiğini, karşıt düşünceleri bilmeden onlara karşı kitleleri ve Parti’yi eğitmenin mümkün olmadığını, özgüvenli bir Parti’nin bunlardan korkmaması gerektiğini, ayrıca sosyalist bir merkezden olmasa da her türlü eleştirinin Parti’yi geliştireceğini söyleyerek kampanyanın yayılması için bizzat çaba sarf etmiştir. Mao dönemini bütünüyle olumsuz bir dil üzerinden anlatan Jung Chang ve Jon Halliday, bu Kampanya’nın aydınlara kurulan bir tuzak olduğunu iddia ederek, “Yüz Çiçeğin Öldürülmesi” adının daha uygun olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸³ Chang ve Halliday’in çalışmasının aşırı öznel tarzı rahatlıkla eleştirilebilmekle beraber, Mao’nun sadece Parti içine yönelik yaptığı konuşmalar-daki sözleri bu şüpheyi güçlendirmektedir. Fakat olayların gidişatı sırasında, Komünist Parti’ye karşı eleştiri dozunun yıkıcı boyutlara ulaşması karşısında da Mao’nun böyle bir tepki geliştirdiği söylenebilir. Fakat her şart altında, aydınlara bakışı oldukça negatif olan Mao’nun “Yüz Çiçek Kampanyası”nı bir nevi kimseye işkence etmeden herkesin kendisini ifşa ettiği bir itiraf kampanyasına dönüştürdüğü ve sonra ağır cezalar kestigi bir gerçektir. Üstelik Mao, bu kampanya sürerken, daha sonra sıklıkla kullanacağı “aydınların kalıba dökülmesi” çağrılarını başlamıştır.

Macaristan’da büyük demokrasi bir kere harekete geçtikten sonra Parti’yi, hükümeti ve orduyu alaşağı etti. Çin’de böyle

682 A.e., s. 372-373.

683 Jung Chang – John Halliday, *Mao: The Unknown Story*, London, Vintage Books, 2006, s. 507.

bir şey olmayacaktır. Bir avuç okul çocuğunun zora başvuru-
 rarak Partimizi, hükümetimizi ve ordumuzu devirebilmesi
 için hepimizin mankafa olması gerekir. Dolayısıyla büyük
 demokrasiden korkmayın.

...

Aydınlar meselesine gelince, bugün, aydınlara iş bulmaya
 fazla önem veren, onların yeniden kalıba dökülmesini ise
 ihmal eden bir eğilim var. ...Yüz çiçek açsın, yüz düşünce
 birbiriyle yarışsın siyasetinin uygulanmaya başlamasından
 beri aydınları yeniden kalıba dökme konusunda belli bir çe-
 kingenlik görülüyor. Kapitalistleri yeniden kalıba dökerken
 çekingen davranmadığımıza göre aydınları ve demokrat ki-
 şileri yeniden kalıba dökerken niçin çekingen davranılsın.

Yüz çiçek açsın; bence buna izin vermeye devam etmeliyiz.
 Bazı yoldaşlar sadece güzel kokan çiçeklerin açmasına izin
 verilmesini, zehirli otların yaşamasına izin verilmemesini sa-
 vunuyorlar. Bu yaklaşım, yüz çiçek açsın, yüz düşünce birbi-
 riyle yarışsın siyasetinin iyi anlaşılmadığını gösteriyor. Ge-
 nel olarak karşı devrimci görüşlerin dile getirilmesi şüphesiz
 yasaklanacaktır. Fakat bu görüşler karşı devrimci bir biçimde
 değil de devrimci bir kılığa bütünüyle ileri sürüldüğünde,
 buna izin vermemiz gerekir. Bu sayede sözlerin gerçek nite-
 liğini kavrayacak ve onlara karşı mücadele edebileceğiz.⁶⁸⁴

Aydınları kalıba dökmek tabiri, insanı son derece nes-
 neleştiren bir dili aşikâr eder. İnsanı her türlü nesneleşme-
 den kurtarma vaadiyle ortaya çıkan Marksizmin 20. yüzyıl-
 daki en önemli reel uygulayıcılarından biri olan Mao'nun bu
 dili, ideolojilerin teolojilere nazaran çok daha insan mühen-
 disliğine yatkın olduğunu gösterir. Bu nedenle "modern te-
 olojiler" olarak ideolojilerden bahsederken bu farkı gözden

684 Mao, "Eyalet, Merkeze Bağlı Şehir ve Özerk Parti Komitesi Sekreterleri
 Konferansında Konuşmalar", *a.g.m*, s. 389.

kaçırmamak gerek. Semavî dinlerden biri olan İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerîm, Yaratıcı'nın insanın çamuruna iki eliyle şekil vererek onu yarattığını söyler (Sâd, 75). Bu iki el, Allah'ın cemal ve celâl elleridir. Böylece insana cemalî ve celâlî sıfatları giydirmiş, ayrıca onların tecellileriyle insanı karşılaştırmıştır. Dikkat edilirse, Yaratıcı bile insanı kalıba sokmamaktadır. Onu iki eliyle kararak tecellilere muhatap kılmış ve hangisine meyil vereceği konusunda seçenekler sunmuştur. Bu manada Mao'nun oynadığı Tanrı rolü, kaynağını teolojiden almakla beraber modern bir Tanrı rolüdür.

Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, sağ-liberal eleştiriler, ÇKP iktidarına karşı büyük bir meydan okumaya da dönüşmüştür. Parti'nin ülkenin yönetimindeki hâkim yapısının sona erdirilmesini savunmuşlar ve iktidarın barışçıl bir şekilde devrini savunmuşlardır.⁶⁸⁵ Özellikle Pekin Üniversitesinde aylardır kurdukları dernek ve duvar gazeteleri yoluyla rejimi eleştiren gençler, öğretmenlerinin de desteği ile rejim değişikliği talebini eylemli bir biçimde ortaya koymaya başlamışlardır. Wuhan'da lise öğrencileri sokaklara dökülerek parti ve hükümet binalarına saldırmışlardır. Sichuan ve Shandong eyaletlerinden de benzer haberler ulaşmıştır.⁶⁸⁶ “Bu durum parti için büyük bir şoktur, çünkü bu cürette bir saldırı beklenilmemiştir.”⁶⁸⁷

Karşı saldırının ve yeni bir düzeltme hareketinin işaretlerini mart ayından itibaren veren Başkan Mao, 8 Haziran itibariyle karşı saldırıyı başlatmıştır. Başkan'ın mart ayındaki konuşmaları daha ziyade parti içine yöneliktir. Böylece yeni düzeltme hareketinde iki yüzü keskin bir kılıç kullanacağını ilan etmiştir. Bir yüzü aydınları ve demokratik

685 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 394.

686 Short, a.g.e., s. 423-424.

687 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 394.

partilerdeki sağcılar, diğer yüzü ise Parti içindeki bürokratik elitleri ve sağ klikleri kesecektir. Mart 1957’de Mao, şu uyarılarda bulunmuştur:

Partimiz yeni bir düzeltme hareketi başlatacaktır. ... Devrimde zafer kazandığımızdan beri, bazı yoldaşlarımızın devrimci iradesi zayıflıyor, devrimci coşkunuğu azalıyor, canı yürekten halka hizmet etmek ve düşmana karşı savaştığımız günlerde gösterdikleri ölüme meydan okuma ruhları zayıflıyor; bunun yanı sıra mevki ve ün kazanmak istiyorlar ne yedikleri ve ne giydikleri konusunda kılı kırk yarıyorlar, yüksek maaşlar için yarışıyorlar ve çıkar ve kazanç peşinde koşuyorlar. Bütün bu eğilimler artmaktadır.

...

Kıdemliliğine dayanamayacağınıza göre de en iyisi daha önce hiçbir görevde bulunmamış gibi kıdemliliğinizi tamamen kafanızdan silip atmanızdır yani bir despot gibi, bir bürokrat gibi, bir diktatör gibi davranmamalı, böyle pozlar takınmamalı ve halkla, astlarınızla kaynaşmalısınız. ...Eski kadrolar, yeni kadrolara eşit davranmalıdırlar. Eski kadrolar birçok bakımdan yeni kadrolara kadar iyi değildirlere ve onlardan öğrenmelidirler.⁶⁸⁸

Başkan Mao, Haziran’da başlatacağı karşı saldırı öncesinde Parti kadrolarına dağıtılmak üzere özel bir yazı hazırlamış ve “Durum Değişmeye Başlıyor” diyerek, çelişkilerin olgunlaşmaya başladığının sinyalini vermiş ve karşı saldırı için hazır olunması çağrısı yapmıştır.

Burjuvazi ve daha önce eski topluma hizmet etmiş olan aydınlardan birçoğu daima inançlı bir biçimde üste çıkmaya

688 Mao Zedong, “Sade Yaşayıp Sıkı Çalışma Konusunda Kararlı Olun, Kitlelerle Sıkı Bağları Sürdürün” (Mart 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 474 ve 477.

çalışır, daima o eski dünyalarının hayalini kurarlar ve kendilerini yeni toplumda daima biraz rahatsız hissederler. Onları yeniden kalıba dökmek oldukça uzun bir zaman gerektirecektir ve bu süreçte kaba yöntemler kullanılmamalıdır.

...

Eski topluma hizmet etmiş olan burjuva unsurların ve aydınların sayısı Çin’de birkaç milyona ulaşmaktadır ve onların bizim için çalışmalarına ihtiyacımız vardır; sosyalizm davasına daha iyi hizmet etmelerini sağlamak, yeniden kalıba dökülmelerini ilerletmek ve giderek işçi sınıfının bir parçası haline gelmelerine yardımcı olmak onları bugün olduklarının zıttına dönüştürmek için onlarla ilişkimizi daha da geliştirmeliyiz.⁶⁸⁹

8 Haziran 1957’de Mao, ÇKP MK’sı adına bir talimat yayımlayarak düzeltme hareketini başlatmıştır.

Sokak duvarlarındaki gerici afişleri indirmek için kitleleri seferber edin.

. . . .

Demokratik partilerdeki gerici unsurların azgın saldırılarına karşı lütfen uyanık olun. Bu partlerin, sol orta ve sağ unsurlarının tümünün katıldığı forumlar düzenlenmesini sağlayın hem olumlu hem de olumsuz eleştirilerin dile getirilmesine izin verin ve bu tartışmaları izlemek üzere muhbirler gönderin. ...Profesörlerin konuşma yapmasına ve öğrencilerin de serbestçe bunlara cevap vermesine olanak tanıyın. Gerici profesörlerin, öğretim görevlilerinin, asistanların ve öğrencilerin içlerindeki zehri dışarı akıtmaları ve çekinmeden konuşmaları daha iyidir.

...

689 Mao Zedong, “Durum Değişmeye Başlıyor” (15 Mayıs 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 481-482.

Kendi isteğimizle bir düzeltme hareketi başlatmakla, olası bir “Macaristan olayı”nı bile bile davet ettik ve onu çeşitli örgütlerde ve yüksekokullarda çıkarılan küçük küçük bir sürü “Macaristan olayı”na parçalayarak, bunların her birini tek tek hallettik.⁶⁹⁰

Mao’nun yukarıdaki paylaşımında yer alan son sözleri çok dikkat çekicidir. Böylece Başkan, kontrol edebileceği ölçüde bir küçük “Macaristan Olayı”nı, “Yüz Çiçek Kampanyası” sayesinde vuku bulmasını sağlamış, sonra da Sun Tzu’dan mülhem ve kendisinin uzun yıllar savaşlarda başarıyla uyguladığı, düşmanı parçalayarak her birini tek tek yok etmeye dayalı askerî taktiği burada da kullanmıştır.

9 Temmuz’da Şangay’da parti kadrolarına verdiği bir konferansta daha önce sözü edilen “düzenli aralıklarla yangını tutuşturma” ifadesini burada kullanmış, önlerindeki en uzun ve zor mücadelenin insanı değiştirme olacağını söylemiştir:

Sosyalist devrim çabuk gerçekleşti. Altı ya da yedi yıl içinde kapitalist mülkiyetin ve küçük üreticilerin bireysel mülkiyetinin dönüştürülmesi büyük ölçüde tamamlandı. Ama insanın dönüştürülmesi, bu yolda biraz ilerleme kaydedilmiş olsa bile, daha epey zaman alacaktır. Sosyalist dönüşüm ikili bir görevdir; birincisi sistemin, ikinci de insanın dönüşümü.⁶⁹¹

Konuşmasının devamında Mao, hedef tahtasına aydınları oturtmuştur. Bu sefer aydınlara çok sert ifadelerle saldırmış, adeta eğer “kalıba girmezlerse” bu büyük fırtınanın daha beterinin de geleceği uyarısında bulunmuştur:

Bütün bilgelik kitlelerden gelir. Her zaman en cahil olanların aydınlar olduğunu söyledim. Meselenin özü budur. Kendini

690 Mao Zedong, “Sağcıların Azgın Saldırılarını Püskürtmek İçin Güçlerimizi Toplayalım” (8 Haziran 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 487-489.

691 Mao, “Burjuva Sağcılarının Saldırılarını Geri Püskürtün”, a.g.m., s. 501.

beğenmiş aydınlar, Maymun Sun Vukung'unkinden daha uzun olan kuyruklarını havaya dikerler. Sun Vukung tam yetmiş iki kılığa girebilir ve bir tanesinde kuyruğunu bayrak direği kadar uzatabilir. Aydınlar kuyruklarını havaya diktiklerinde müthiş bir görünümleri olur. "Gökkubbe Altında Bir Numaralı Kişi ben değilsem, en azından İki Numaralıyım". "İşçiler ve köylüler kendilerini ne sanıyorlar? Onlar mankafadır! Doğru dürüst okuyup yazmasını bile bilmezler". Ama genel durum aydınlar tarafından değil, sonuç olarak emekçi halk, onun ileri kesimi proletarya tarafından belirlenir.

...

Aydınları destekleyen, onların geçimini sağlayan emperyalist mülkiyet, feodal mülkiyet ve kapitalist-bürokratik mülkiyet ortadan kalktı, bu aydınların derileri üzerindeki saç misaliydi. Şimdi tek şansları proleterleşmek.

Şimdi aydınlar hangi deriye bağlıdırlar? Kamu mülkiyeti derisine, proletaryaya. Onların geçimini sağlayan kimdir? İşçiler ve köylüler. Aydınlar, çocuklarını eğitmeleri için, işçi sınıfının ve emekçi halkın işe aldığı öğretilerdir. Efendilerinin isteklerine karşı çıkar da kendi istedikleri konuları, basmakalıp yazıları, Konfüçyüs'ün klasiklerini ya da kapitalist saçmalıkları öğretmekte ısrar eder ve karşıdevrimciler yetiştirirlerse işçi sınıfı bunu hoş karşılamaz, onları işten atar ve bir sonraki yıl için sözleşmelerini yenilemez.⁶⁹²

Mao'nun yukarıdaki sözlerini dördüncü bölümde yürüttüğümüz tartışma ile beraber değerlendirmek faydalı olacaktır. Ayrıca Mao'nun "işçi" tabiriyle sadece kol emeği ile çalışanları kastettiğini vurgulamak gerekir. Oysa "bir sözleşmeyle, emeğini belirli bir ücret karşılığı satan herkes işçidir". Fakat Marksistlerin bu "işçi" tanımını benimsemeleri, ancak Batı'da sanayiden ziyade hizmetler sektörünün

692 A.e., s. 511.

ekonomide daha büyük bir alanı işgal etmesiyle gerçekleşmiştir. Bundan önce ise, burjuvazinin kârının temelinde işçinin artık değerine el konması düşüncesiyle, bu artık değer sadece maddi olarak ele alınmıştır. Oysaki verilen hizmet karşılığı gelir elde eden burjuvazi veya devletin, o hizmeti üreten kişilerin de artık değerine el koyduklarını söylemeye gerek bile yoktur. Eğer aksi olsaydı, herhalde sanayicilerden başka hiç kimse para kazanamazdı. Aslında aydınların kendilerini ayrıcalıklı görmelerine eleştiri getiren Mao, onları işçi sınıfından saymamakla kendisi de onlara ayrıcalıklı bir alan biçmekte, ama bu yüzden onları suçlamaktadır. Burada söz konusu olan esasen daha önce de tartışıldığı üzere, aydınların bürokratik seçkinler olarak devrimci seçkinlerle olan rekabeti, SB deneyiminde aydınların rolü ve Mao'nun Parti tarihi boyunca aydınlarla yaşadığı sorunlardır. Bu etkenler Mao'yu aydınlar konusunda çok daha sert davranmaya ve onları sürekli olarak kitlelerin insafına terk etmekle tehdit etmesine neden olmaktadır. Çünkü Mao, bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere, sınıf mücadelesinin sınıfı öncelediğini düşünen ve ancak sınıf mücadelesi neticesinde sınıf bilinci kazanılarak gerçek manada sınıfa dönüşebileceğine inanan bir Marksisttir. Mao için “kendinde sınıf” ancak “kendisi için sınıf” olma potansiyeline haiz olduğu için önemlidir, bunun dışında başka bir tarihsel önemi yoktur. Konuyla ilgili olarak Mao şunları belirtir:

Şimdi pek çok kimse sendikalara katılmıştır ve bazıları şu soruyu sormaktadır: “Şimdi biz sendikaya girdiğimize göre işçi sınıfından sayılmaz mıyız? Hayır. Bazıları Komünist Partisi'ne katılmıştır ama anti-komünisttir. ...Bir sendikaya katılmak bir insanı otomatik olarak işçi sınıfının bir üyesi haline getirmez, çünkü bu insan yeniden kalıba dökülme sürecinden geçmek zorundadır. Demokratik partilerin üyelerinin,

üniversite profesörlerinin, okumuş kimselerin ve yazarların işçilerle köylüler arasında hiç dostu yoktur. ...Sorarım size bir parça değişmez misiniz? Şu iki yüz kişilik grubunuzu bir kenara bırakın ve işçilerle köylüler arasından yeni bir iki yüz kişi bulun kendinize.⁶⁹³

Başkan Mao, aydınların işçi sınıfının bir parçası olması için, sınıfın aydınları olarak bir “aydınlar ordusu” kurup, burjuvaziye karşı ideolojik mücadelede görev almaları gerektiğini vurgular.⁶⁹⁴ Dikkat edilirse bu çağrı, ünlü İtalyan komünist Antonio Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nde burjuvazinin ideolojik-kültürel hegemonyasına karşı önerdiği çözümdür. Mao gibi Gramsci de “Hegelyen Marksist” olarak tanımlanır. Günümüzde özellikle akademik çevrelerde, Gramsci’nin teorileri çok saygı görür. Şunu belirtmek istiyorum ki, Gramsci’nin burjuvazinin ideolojik-kültürel hegemonyasına yönelik saptamalarına aynen katılıyorum. Fakat çözüm olarak “sınıfın aydınlarının karşı hegemonya mücadelesi”nin, Mao’nun yine akademik çevrelerce çok eleştirilen pratiğinden ne farkı olacağını sormak istiyorum? Gramsci’nin eğer iktidarda olsaydı nasıl bir yöntem izleyeceğini bilemeyeceğimiz için elbette bu soruya yanıt vermesi zordur. Fakat proletarya diktatörlüğünü savunan bir komünistin, işçi sınıfının kendisini devlet olarak örgütlediği bir sistemde, sınıfın yanında yer almayacak, ayak diretecek ya da liberal eğilimlerini sürdürecektir olan aydınlara Mao’dan çok farklı davranacağına ilişkin çok fazla izah elimizde yoktur. Herhalde Mao’nun Devrim’den önce partili aydınlarla yaşadığı sürtüşmenin kendisinde bıraktığı izler dışında, eğer ki

693 Mao Zedong, “Halkın Çoğunluğuna Yürekten Güvenin” (11 Ekim 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 550-551.

694 A.e., s. 553.

Batı-Doğu temelli kültürel izahlara girilmeyecekse çok fazla fark oluşacağını düşünmek için bir nedene sahip değiliz.

Mao, Temmuz 1957’de yazdığı ve Parti kadrolarına dağıtılan bir makalesinde “ülkemizde sosyalist devrim dönemi boyunca Komünist Partisi’ne, halka ve sosyalizme karşı olan burjuva sağcılar ile halk arasındaki çelişme, bizimle düşman arasındaki bir çelişmedir ve ölüm kalım savaşıdır” der. Mao’nun bundan sonra attığı bütün adımlar, bu baş çelişkinin merkezinde olmuştur.⁶⁹⁵

Bu kampanya sürecinde yüzbinlerce kişi, yeniden biçimlendirilmek için eğitim-çalışma kampalarına alınmış veya kırsala köylülerden öğrenmeye gönderilmiştir. Bu kampanya boyunca yüksek yönetim kademelerinde özellikle demokratik partilerden hükümette veya bakanlıklarda görev yapan kişiler itham edilmiştir. Ulaştırma Bakanı Zhang Bojun (1895-1969) bir numaralı, Ormancılık Bakanı Luo Longji (1898-1965) ise iki numaralı sağcı olarak itham edilmişlerdir. Komünist Partisi içinde olup bu dönem sağcılıkla itham edilen en dikkat çekici kişi, 1998-2003 tarihleri arasında başbakan olarak görev yapan Zhu Rongji’dir (1928- ...). Her ne kadar demokratik partilerle ittifak sürüyor olsa da kampanya, bu partilerde büyük bir çalkantıya neden olmuştur. Artık ÇKP’nin çizgisi dışında bir şey söylebilmeleri çok zorlaşmıştır. Short’a göre “sağcılığa karşı kampanya entelektüelleri öyle bir incitmişti ki, Mao’ya bir daha asla inanmayacaklardı.”⁶⁹⁶

Mao’nun bu kampanya sırasında en büyük destekçisi Deng Xiaoping olmuştur. Deng, daha sonra “1957’de yürüttüğümüz Sağcılığa Karşı Mücadele’nin gerekliliği konusu

695 Mao Zedong, “1957 Yazındaki Durum” (Temmuz 1957), *Seçme Eserler V*, a.g.e., s. 515.

696 Short, a.g.e., s. 426.

bugün de onaylanmalıdır. Sosyalist dönüşümün tamamlanmasından sonra gerçekten de sosyalizme karşı, burjuva karakterli, bir güç ve düşünce eğilimi gelişti” diyerek o günkü tavını onaylamıştır. Yalnız “hatamız, mücadelenin kapsamını gereğinden geniş tutmak olmuştur” demeyi de ihmal etmemiştir.⁶⁹⁷ Dengçi anlatıya bağlı ÇKP’nin resmî tarih anlatımında ise 1957’deki “Sağcılığa Karşı Kampanya” Mao Zedong’un hatalarının başlangıcı olarak bir milattır:

Parti MK’sı, burjuva sağcılar ile halk arasındaki çelişkinin bizimle düşman arasındaki çelişki türünden bir çelişki olduğu neticesine vardı.

Oysa “sağcılar” olarak nitelendirilenlerin arasında Parti ve sosyalizm karşıtı olanlar, gerçekte çok azdı. Bunların birçoğu yalnızca Parti’nin ve Parti kadrolarının çalışmalarıyla ilgili eleştirilerde bulunup bazı eleştiriler yapmışlardı. Ancak birçok Parti kadrosu, kendisinin yanılmaz ve hatasız olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla hoş olmayan eleştirileri dinlemiyor ve bu eleştirileri Parti ve sosyalizm karşıtlığı olarak yorumlama eğiliminde idiler.

Birçok sadık yoldaş, Parti’de uzun yıllardır birlikte mücadele yürüten birçok dost, birçok yetenekli aydın ve politik olarak çok gayretli ve çalışkan olan ancak henüz olgunlaşmamış birçok genç insan, yanlış biçimde “sağcı” olarak damgalanmıştı. Sağcılara karşı mücadelenin abartılması, birçok aydının çöküşüne ve bunların Parti’ye duydukları güven duygusuna vurulan bir darbe oldu.

O dönemde Çin’in karşısında esas olarak iki önemli sorun vardı: Birincisi, sosyalizm koşullarında sınıf mücadelesi konusu, diğeri ise sosyalist inşanın ölçeği ve hızı konusuydu. 20 yıllık bir dönem boyunca (1957-1976) Partimiz bu iki

697 Pu Guoliang, *a.g.e.*, s. 50. Deng’in 19 Mart 1980’de MK’nın önde gelen kişileriyle yaptığı konuşmadan alınmıştır.

sorunla ilgili olarak sürekli biçimde olumsuz sonuçlar doğuran ciddi hatalar yaptı.⁶⁹⁸

1956 sonu ve 1957 yılı boyunca yaşanan gelişmeler, Mao'yu ÇKP 8. Kongre'de seçilen MK Daimî Komitesi'de yeni bir denge kurma ihtiyacı hissettirmiştir. 1956 8. Kongrede, Daimî Komite'ye Deng Xiaoping eklenmiştir. Mao'nun bu kararı almasında iki etken, rol oynamıştır. Birincisi, Deng 1930'lu yıllardan beri Mao'nun en sadık destekçilerindenidir. İkincisi son derece yetenekli olan Deng, parti liderliğinin gittikçe yaşlanan üyelerinin yanında Chen Yun ile birlikte gençliği temsil etmekte, böylece Parti'nin geleceğini temsil etmektedir. Hu Angyang Mao'nun o sıralar 52 ve 51 yaşlarında olan Deng ile Chen'i "Jön Türkler Grubu" olarak nitelendirdiğini söyler.⁶⁹⁹

1956 Kongresi'ni veriler üzerinden inceleyen Derek J. Waller, Parti MK'sında Kuan Hsiang-ying Mançu, Wei Pach'un Chung milliyetinden geri kalanların ise Han Çinlisi olduğunu söyler. Taşra orjinlilerde Hunan, Sichuan, ve Hubei kökenlilerin oranı %35,3'tür. Onları, Kiangsu, Kwangtung, Kiangsi ve Chekiang kökenliler izlemektedir. Bu yedi eyalette doğanların oranı %83,5'tir. Bu da esas ağırlığın merkez eyaletlerde olduğunu göstermektedir.⁷⁰⁰

Doğum günü bilinen 80 kişinin %81,3'ü 1895 ile 1909 yılları arasında doğmuştur. 1899'dan önce doğanlar 8. CC'de

698 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 537-538.

699 Hu Angyang, *Çin Komünist Partisi Nasıl Yönetiliyor?*, İstanbul, Yeni İnsan Yayınları, Çev. Daniyar Kassymov, 2016, s. 36.

700 Derek J. Waller, "The Evolution of the Chinese Communist Political Elite 1931-56", *Elites in the People's Republic of China*, Edt, Robert A. Scalapino, Seattle, University of Washington Press, 1972., s. 49.

22,2'dir.⁷⁰¹ Bu veriler parti MK'sının çoğunluğunun üst orta yaş grubundan oluştuğunu göstermektedir. MK Daimî Komitesi'nde ise Deng ve Chen dışındaki liderler; Mao, Liu, Zhou ve Chu'nun yaşları altmışın üstündedir.

MK'ya seçilenlerin ekserinin erkek, seçilen kadınlar ise ekseri üst düzey yöneticilerin eşleri olduğunu belirten Waller, bunu nepotizm örneği olarak görmektedir.⁷⁰² Aslında Waller'ın bu tespitine şüpheyile yaklaşmak lazım. Çünkü Yenan döneminde evliliklerin birçoğu üst düzey kadro olan erkek ve kadınlar arasında yapıldığı için, bu kadınların vasıflarını görmezden gelerek sırf eşlerinden dolayı "nepotizm" örneği olarak sunmak çok doğru olmasa gerek. Bu şüpheli, çünkü koşullar ve devrimci yaşam tarzı içinde çok sık görülen bir durum.

1957 senesi, hava koşullarının da müsaitliğiyle beraber tarım üretiminde büyük bir artışın izlendiği, buna sanayinin de eşlik ettiği verimli bir üretim dönemidir. Yukarıda belirtilen uluslararası durum karşısında Çin'in öz gücüne dayanarak hızlıca kalkınma ihtiyacı, 1949-1957 senesinin başarılarıyla birleşince Mao'yu sosyalist dönüşüm ve üretim artışında rasyonel olmayan yeni bir kampanya düzenlemeye sevk etmiştir. Ayrıca Mao, bu yeni kampanya üzerinden, "Sağcılığa Karşı Mücadele"nin ne kadar verimli geçtiğini ölçmeyi, Parti'nin ne kadar çelikleştiğini görmeyi arzu etmektedir. Fakat daha önce de sosyalist dönüşüme ayak direten Liu Shaoqi'nin etkisini azaltmak ve sağ eğilimlere

701 A.e., s. 49 ve 61. Waller'ın makalesi MK üyelerinin eğitim durumuna da yer vermektedir. Bir önceki MK ile karşılaştırıldığında işçi üyelerindeki artış nedeniyle üniversite mezunu olanların oranında azalma olsa da Parti liderliğinin aydın tabanına yaslanması nedeniyle üniversite mezunu orada yüksektir.

702 A.e., s. 48-49. Waller bu sayfalarda seçilen kadın üyelerin isimlerini eşleriyle birlikte sıralamaktadır.

karşı denge için “sol” eğilimi güçlendirmek amacıyla, Liu ile arası hiç iyi olmayan Lin Biao’yu 1958’de MK Daimî Komitesi’ne dâhil etmiştir.

Mao’nun rasyonaliteden uzak beklentilerine itiraz etmek, “Sağcılığa Karşı Mücadele” döneminde ağzı yanan aydınlar, demokratik partiler ve ÇKP içindeki daha ılımlı kişiler için mümkün değildir. Üstelik Mao, bu dönemde “sağcılık” çitasını biraz daha yükselterek, sadece İleriye Doğru Büyük Adım’ı (İDBA) kişilerin desteklemesini değil, aynı zamanda onun hedeflerini ulaşmasını da şart koşmuştur. Elbette ÇKP’nin özellikle yerel kadroları, bu hedeflerin asgarî olduğunu bildiklerinden dolayı, “sağcı” olarak suçlanmamak için bu büyük kampanyaya tüm güçleriyle asılmış, rasyonel olmayan beklentiler gerçekleşmediğinde ise Mao’nun hışımına uğramamak için rakamlarla oynamışlardır. Yetersiz alt yapı, serçelerin katledilmesi, olumsuz hava koşulları ve komünlere dönüşen kolektif çiftliklerde düşük seyreden üretimin olduğundan çok daha fazla yüksek gösterilmesi büyük bir felakete neden olmuştur. Eğer piyasanın arz-talep temelli kaynak dağıtımını tamamen ortadan kaldırılmasa ve komünlerde bürokratların planlara uyduklarını göstermek için rakamlarla oynamasa böyle bir felaket yaşanmayacaktır. En azından piyasanın kaynak dağılımını düzenlemesi, rakamların çarpıtılmasını engelleyebilirdi. Fakat başta buğday olmak üzere tarım ürünlerinde rapolara yansıyan rakamlara güvenen Merkez, irrasyonel hedef koyduğu çelik üretimini başarma yolunda sermaye ihtiyacını karşılamak için büyük oranda ihracat yapınca ülkede tarifsiz bir açlık baş göstermiştir. Hedeflenen çelik üretimini tutturmak için birçok köylünün tarım alanlarından ziyade çelik üretiminde rol üstlenmesi de zaten az olan üretim için hazır tüketici nüfusu daha

da arttırmıştır. Neticede milyonlarca Çinli açlık nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Bu olay neticesinde ÇKP’de deyim yerindeyse artık hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır. Mao’nun “yanılmaz Başkan” imajı büyük yara almış, onun karizmasından büyülenen kadroların gözünde Başkan, Tanrılar katından beşeriyete tenzil etmiştir. Parti’de birçok kadro için artık sosyalizm, ne zaman gündeme geleceği bilinmeyen bir uzun vadeye havale edilerek, “Yeni Demokrasi” sürecinin canlandırılması esas görev haline gelmiştir. Bu düşüncenin başlıca savunucuları haline gelen Liu ve Deng, Mao’nun bu yaşananlardan sonra biraz geriye çekilmesiyle yönetimdeki esas gücü oluşturmuşlardır. Bu zamana kadar Mao’ya büyük bir sadakatle bağlı olan Deng, artık Maocu değildir, Parti bürokrasisinin büyük bir bölümüne Liu ile hâkim olarak kendi kliklerini oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan tablo karşısında, çok iyi bir askerî lider olarak tavırlarına sabrettiği Peng Dehuai’nin sert eleştirilerinin Sovyetlerin açıklamalarıyla eş zamana denk gelmesi üzerine Mao’nun sabrı taşmış, böylece İBDA süreci Parti’de ilk kurbanını vermiştir. Bu süreçte geri çekilen Mao, yeni bir saldırı için sabırla hazırlıklara başlamıştır. Unutmamak lazımdır ki Mao’da “geri çekilme” askerî bir taktiktir ve bunu Mao her zaman başarıyla uygulamıştır. Şimdi de geri çekilerek güçlerini yeniden toplayıp organize etmeye başlamış ve düşmana saldıracağı en iyi anı kollamaktadır. Nitekim bu saldırı tüm gücüyle 1966’da başlamıştır.

Çin’in Dengçi resmî tarih yazımı, 1959’da yaşanan felaketin ve İBDA kararının bütün sorumluluğunu Mao’nun üstüne yıkmaktadır. Parti’nin resmî ideologlarından Hu Angyang bu kararın alınmasından önce “Mao’nun gücü ve bireysel itibarı artarken, bir yandan da giderek keyfi karar alma eğilimine girmişti. Bu yolla partinin kolektif liderliğinin

bir üyesi olmanın dışına çıkarak bir kontrolör, gözetimci ve otokrat haline dönüşmeye başladı; bir zamanların kolektif liderliğinin demokrat savunucusu, “yüce emirler” bahşeden birine dönüşmüştü. Bunun sonucunda, Daimî Komite, Mao Zedong’un kişisel emirlerini basitçe yerine getiren bir kurum seviyesinde indirgendi” demektedir.⁷⁰³ Oysaki Deng’in Daimî Komite üyesi olduğu 1956 sonbaharında yapılan Kongre’nin sonucuna ilişkin olarak Angyang şunlar söyler: “Burada bireysel güce karşıtlık vardı, partinin kolektif liderliği güçlendirilmişti, yüksek liderin otoritesi sınırlandırılmıştı ve ulusal parti kongresinin işlevleri gözetim ve karar alma süreçlerinde kuvvetlendirilmişti. Bu yeni Çin’in ilk altın dönemi için yaşamsal bir politik temel oluşturmuştur.”⁷⁰⁴

Oysaki gerçek tam olarak şöyledir; Mao kolektif liderliğin başı olarak onların tam desteği “Sağcılara Karşı Mücadele” ve İDBA sürecini başlatmıştır. Yoksa Angyan’ın bahsettiği Kongre ile İDBA kararının alınması arasında bir yıl bile yoktur. Bu süre zarfında da Mao, MK ile son derece uyumlu çalışmış, sadece yukarıda açıklanan gerekçelerle Lin Biao’yu Daimî Komite’ye katmıştır. Hatta bu hamlesi bile Mao’nun keyfi bir idare içinde olmadığını gösterir. Neticede keyfi hareket eden bir lider, güç dengesi oluşturmada bu kadar hassas davranmaz. Fakat bugün Çin resmî tarihinde “yanılmaz Deng” imgesi, Deng ile başlayan kapitalist dönüşümü her veçhesiyle haklı göstermek için hatta Deng’e rağmen üretilmiştir. Deng de Çin tarihinin bu uzun dönemine, BPKD döneminde yaşadığı acıların da etkisiyle nesnel bakışını kimi zaman zorlayan öznel yorumlar getirmiştir. Fakat Deng, Mao ile Marksizmin en temel kavramlarına kadar düşünce farklılığını açıkça ortaya koyan ve

703 Angyang, *a.g.e.*, s. 37-38.

704 A.e., s. 36.

Mao'nun tek başına suçlanmasına karşı çıkan bir dürüstlük de sergilemiştir. İDBA üzerine Mao'ya yapılan eleştirilerle ilgili olarak Deng “bizler de onunla yürümedik mi? Ne Liu Şaoçi yoldaş ne Cu En Lai yoldaş ne de ben ve ne de Chen Yun yoldaş hiçbir itirazda bulunmadık. Bu sorunlar karşısında adil olmalıyız, diğer herkes doğrudu da sadece bir birey hata yaptı şeklinde bir izlenim vermemeliyiz.”⁷⁰⁵ Fallaci ile yaptığı mülakatta da Deng bu süreçte bütün sorumluluğun Mao'ya yüklenemeyeceği ama hataları ilk fark eden ve düzeltenin de o olduğunu söyler.⁷⁰⁶ Ezra Vogel, Deng'in bu süreçte Mao'nun çektiği acılar nedeniyle pişman olduğu, fakat o gün susmalarının nedenlerinden birini, en zor zamanlarda Mao'nun öngörülerinin haklı çıkması nedeniyle ona güvenmeyi seçtiklerini söyler.⁷⁰⁷

23 Temmuz 1959, Luşan toplantısında, Mao “Yoldaşlar 1958 ve 1959'da esas sorumluluk bana aitti ve beni suçlayabilirsiniz” diyerek sorumluluğu üstlenmiş ama hataların abartıldığını da belirtmiştir.⁷⁰⁸ Belki çok daha özeleştiriyeye açık ve yapıcı geçebilecek bu toplantı, Peng Dehuai'nin tespitlerinde haklı da olsa yaptığı çok sert eleştiriler nedeniyle rayından çıkmıştır. Esasen durumun farkında olan Mao'ya Peng'in şahsen bu kadar yüklenmesi ve SB'nin de benzer bir açıklama yapması Mao'yu hiddetlendirmiştir. Ayrıca Mao, Peng'in bu tavrını da fırsata çevirmiştir. Çünkü toplantıda Peng'e meydan okuyarak rakiplerinin gücünü test etmiş ve ÇHKO'nun desteğinin esasen kendi arkasında olduğuna işaret ederek Peng'i ve ordudaki destekçilerini uyar-

705 Deng, *a.g.e.*, s. 53.

706 Fallaci, *a.g.e.*, s. 356.

707 Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, Cambridge, Harward University Press, 2011, s. 41.

708 Mao Zedong, “Luşan Toplantısı'ndaki Konuşma” (23 Temmuz 1959), *Seçme Eserler VI*, *a.g.e.*, s. 131.

mıştır. “Eğer yaptığımız on işten dokuzu kötü olur ve bütün bunları basında yayımlarsak, mutlaka yok oluruz ve yok olmayı da hak ederiz. Bu durumda hükümeti devirmek için köylük bölgelere gidip köylülere önderlik ederim. Kurtuluş Ordusu’nda bulunanlar benimle gelmezlerse, bir Kızıl Ordu bulurum ve başka bir Kurtuluş Ordusu örgütlerim. Fakat Kurtuluş Ordusu’nun beni izleyeceğini sanıyorum.”⁷⁰⁹

Peng Dehuai, Mao’nun sert çıkışı üzerine kendisini Chang Fei’ye benzeterek kaba bir insan olduğunu ve bunun hoşgörülmesini istemiştir. Chang Fei *Üç Krallık*’ta Shu Han İmparatoru Liu Bei’nin iki kan kardeşinden biri ve beş kaplan generalidir. Asıl mesleği kasaplık olan bu büyük general, kaba saba nobran tavırları, şarap düşkünlüğü ve kimi zaman saygısızlık etse de Liu Bei’ye olan sadakatiyle bilinir. Bu benzetme ile Peng, Mao’ya sadakatini bildirmiş ama kendisinin de Chang Fei gibi efsanevi bir general olduğunu da hatırlatmıştır. Bunun üzerine Mao, kendisinin de Chang gibi kaba olmasına rağmen belirli bir inceliği olan insan olduğunu söyler. Çünkü Chang, hata yaptığını anladığı zaman Liu ve diğer kardeşi Guan Yu’nun dizlerine kapanarak göz yaşları içinde af diler. Mao, Peng’in bu incelikten yoksun olduğunu vurgulamış olur, çünkü Chang gibi davrandıysa, samimi bir özür dilemesi gerekmektedir.⁷¹⁰ Peng Dehuai’den nefret eden Lin Biao da fırsat bilerek Peng Dehuai’i “iki-yüzlü”, “şematik” ve “mevki düşkünü” olarak eleştirerek en sert çıkışı yapmıştır. Bu Konferansta “Başını Peng Dehuai’nin Çektiği Parti Karşılıklı Kılığın Yanlışları Üzerine Karar” ile “Sağ Oportünizme Karşı Çıkma ve Partinin Genel Çizgisini Koruma” adlı belgeleri kabul etmiştir. Savunma Bakanı olan Peng’in mektubunu onayladıklarını bildiren Dışişleri

709 A.e., s. 127.

710 A.e., s. 134.

Bakan Yardımcısı Zhang Wentian, ÇHKO Genel Kurmay Başkanı Huang Kecheng, ÇKP Hunan Eyalet Komitesi sekreteri Zhou Xiaozhou gibi isimlerin Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Parti eyalet komitesi sekreterliği görevlerinden alınmalarına karar verilmiştir. Ancak davranışlarına dikkat etmeleri koşuluyla, MK ve Politik Büro'daki görevlerini korumaları onaylanmıştır.⁷¹¹ Philip Short, Lin Biao'nun Peng'e karşı her şeyi yapmaya hazır olduğunu, fakat o sıralarda yetmiş yaşını aşmış saygıdeğer Mareşal Chu De'nin araya girerek kararın bu şekilde alınmasını sağladığını belirtir.⁷¹² Bu kararlar, Gao-Rao kliğinin tasfiyesinden itibaren, Parti içindeki en yüksek konumda olan kişilerin tenzil edildiği kritik bir olaydır. Peng'in görevden alınmasından bir ay sonra Lin Biao yeni Savunma Bakanı olarak atanmıştır.⁷¹³

Mao'nun İBDA hatasının ideolojik kaynağını dördüncü bölümde tartışmıştık. Bir de Mao'yu zorlayan uluslararası duruma da bu bölümde işaret edildi. Ayrıca yerel yöneticiler Mao'ya üretim ile ilgili farklı rakamlar sunmasalar, bu kadar trajik bir netice ortaya çıkmazdı. Yalnız burada esas yönetim sorunu, yerel kadroların böyle bir yalana başvurmak zorunda kalmalarıdır. Elbette Deng'in sosyalizmde sınıf mücadelesini reddeden bakışını paylaşmak zordur ama Mao'nun da her hatayı veya beceriksiziliği sınıf mücadelesine ve sağcılığa bağlaması, 1956'da yaşanan iki olayın üzerinde bıraktığı tesirin, alt kadroları ne kadar kötü etkilediğine bir örnektir.

Mao 1962'ye kadar geri çekilmiştir. Ekonomide “Yeni Demokrasi” standartlarına doğru dönüşe ses çıkartmamış, bu dönemde Sovyet iktisadi eleştirilerini kaleme alarak

711 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 417-418.

712 Short, *a.g.e.*, s. 449.

713 A.e., s. 451.

Çin’de üretimi arttırmaya ve ekonomiyi toparlamaya yönelik adımların, işçilerin ideolojik bilincinin yükseltilmesi ile yürütülmesi, alt-yapı ve üst-yapı arasındaki bağın koparıl-maması, maddi teşviklerin abartılarak kapitalist yarış man-tığının öne çıkarılmaması uyarılarında bulunmuştur. 1959-1962 yılları arasında ülkeyi esas olarak Liu-Deng iş birliği üzerinden Daimî Komite yönetmiş, bürokratik elitlerin et-kinliği bu dönemde en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Mao, 30 Ocak 1962’de Genişletilmiş Merkezi Çalışma Konferansı’nda yaptığı konuşma ile bürokratik elitlere karşı harekete geçmiştir. İDBA’nın bozduğu ekonomik veriler 1962 itibariyle düzelmiş, basın-yayın organları üzerindeki sağlam denetimlerle, bu olayın demokratik bir ülkede ne-den olacağı sorunların çok daha hafifiyle süreç atlatılmış-tır. Mao 1959’dan 1962’ye kadar kendisine “ölmüş at mua-melesi” yapanlara karşı artık hazırdır.

Mao, bu konuşmasının metnini, eski uygulamasının ak-sine Siyasi Büro’da tartışmadan direkt sunmuştur. Çünkü Siyasi Büro’da Liu-Deng kliğinin ağırlığı karşısında, Par-tinin daha geniş katılımlı bir toplantısında bu metni suna-rak arkasındaki desteği de açığa çıkarmıştır. Başkan, bun-dan sonra yeni bir elit dönüşümünün işaretini vererek şu sözleri söylemiştir:

Niçin bir kimse sadece yükselsin ve hiç aşağı inmesin? Ni-çin bir kimse sadece bu yerde çalışsın da hiçbir zaman başka bir yere geçirilmesin? Görev ve yer değiştirmenin haklı ol-sun ya da olmasın, insanlara iyi geldiğini düşünüyorum. Bu şekilde devrimci azimlerini pekiştirirler, çeşitli yeni şartları

araştırıp inceleyebilirler ve yararlı bilgilerini arttırırlar. Benim de bu konuda tecrübem oldu ve büyük yarar sağladım.⁷¹⁴

Mao'nun bu sözleri aslında kamu yönetiminin etkin çalışması açısından da önemlidir. Tenzil-i rütbe, insanların hata-
talarından öğrenerek, daha sonra tekrar yükseldiklerinde çok
daha başarılı olmalarının yolunu açabilir. Türkiye'de bir ki-
şinin yükseldiği dereceden hiç düşmemesi, bir süre sonra
belli kadrolarda yığılmalara neden olmaktadır. Merkez Va-
liliği herhalde bu sorunu en iyi şekilde örnekler.

Başkan Mao, “Devrilmiş olan sınıf geri dönmek isti-
yor. Sosyalist bir toplumda hâlâ yeni burjuva unsurlar ya-
ratılabilir. Bütün sosyalist dönem boyunca sınıflar ve sınıf
mücadelesi vardır ve bu sınıf mücadelesi uzun, karmaşık
hatta bazen bir şiddet olayıdır”⁷¹⁵ diyerek, “Sağcılığa Karşı
Kampanya”dan sonra geçen zaman zarfında, burjuva un-
surların yeniden güç kazandığını ve onlara karşı mücade-
lenin şiddet de dahil olmak üzere hangi araçlarla yürütüle-
ceğini açıklamış olur.

1962 itibariyle yaklaşık 17 milyon Parti üyesinin yüzde
80'inin devrimden sonra katıldığını, 1920'li yıllardan sa-
dece 700 civarı üye kaldığını açıklayan Mao, “gerek eski
gerekse yeni Parti üyeleri arasında –özellikle yeni üye-
ler arasında- daima karakteri ve çalışma tarzı saf olmayan
bazı kimseler vardır. Bunlar bireyciler, bürokratlar ve süb-
jektivistlerdir”⁷¹⁶ diyerek, yeni hareketin ilk olarak kimleri
hedef alacağını açıklamış olur. Tabi bu sefer Mao bir dü-
zeltme hareketi yerine, kendisi ve taraftarlarınca “devrim”,

714 Mao Zedong, “Bir Genişletilmiş Merkezi Çalışma Konferansında Konuş-
ma” (30 Ocak 1962), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 253.

715 A.e., s. 261.

716 A.e., s. 273.

muarrızları tarafından ise “iç savaş” olarak nitelendirilecek çok daha büyük bir süreci başlatmıştır.

Mao’nun bu açıklamalarında dikkat çekici husus, “haklı olsun ya da olmasın” sözüdür. Haksızlığa uğradığını düşünen bir insan tekrar yüksek bir motivasyonla çalışabilir mi? Belki haksızlığa rağmen bu yolu seçmesi onu daha güçlü kılacaktır ama Mao’nun bu sözünden bürokratik elitlerin bir kısmının işlerini iyi yapsalar bile ideolojik olarak kendilerini düzeltmedikten sonra, bu dönüşümün dışında kalamayacakları mesajını taşır.

Bu zamana kadar, Parti liderliği ile ilgili hiç isim vermeden dolaylı bir anlatımı tercih eden Mao, bu sefer Liu ve çevresini direkt hedef almıştır:

Liu Şao-çi yoldaş tarafından verilen raporda birçok külah yok mu? “Bölücülük” bir külah değil midir? Her Tom, Dick ve Harry’nin “bölücülük” damgası yememesi ve herkesin bölücülükle damgalanmaması için insanlara yeteri kadar düşünmeden külah giydirmemeliyiz. Başkaları tarafından giydirilmesi yerine, külahların insanların kendileri tarafından giyilmesi ve giyene uyması daha iyidir. ...Biz, başkalarının hatalarına sarılmamayı, insanlara külah giydirmemeyi ve sopa sallamamayı savunuyoruz. Amaç, insanların yüreklerinin ferah olması ve fikirlerini beyan etmeye cesaret etmelerini sağlamaktır.

...

Bu konuşmamda bazı olayları ve bazı yoldaşları eleştirdim, ama onların adlarını vermedim. Tom, Dick ve Harry’nin kim olduğunu belirtmedim. Siz, kendiniz, kafalarınızda bazı yakıştırmalar yapmışsınızdır?⁷¹⁷

717 A.e., s. 279-280.

Burada Tom, Dick ve Harry, sırasıyla Liu Shaoqi, Deng Xiaoping ve Chen Yun'dur. Fakat bu Çalışma Konferansı'nda Mao kılıcını çekmekle birlikte, açık bir savaş için biraz daha beklemesi gerektiğini anlamıştır. Deng gibi eskiden kendisini en çok destekleyenlerden Peng Chen'in konuşmalarından rahatsız olmuş, Peng Dehuai'nin cezasının kaldırılmasını isteyenler olduğunda Başkan Mao, Liu Shaoqi'nin bu talebe, Peng'in "Moskova ile iş tuttuğunu" söyleyerek şiddetle karşı çıkmasından hoşlanmamıştır. Mao, Peng Dehuai'i affetmeyi düşünmemekle birlikte, sırf konumunu korumak için –Gao olayından sonra Peng ile Liu birbirine düşman olmuştur- Peng'e saldırmasını tehlikeli bulmuştur. Üstelik Liu konuşmasında Mao'nun başarılar 9, başarısızlıkları 1 olarak hesaplamasına itiraz ederek 7'ye 3 olduğunu savunmuştur.⁷¹⁸ Bu orana dikkat etmek gerekiyor, çünkü Mao, Stalin'i Khuruschev'e karşı savunurken onun başarılarının 7, hatalarının ise 3 olduğunu söylemiştir. Elbette Mao, Khuruschev'e karşı Stalin'i savunmak zorundaydı. Bunun nedenlerini yukarıda tartıştık. Yine de Stalin, Mao için hep zorlu bir dost olmuştur. Şahsi olarak birbirilerinden hoşlanmadıkları ve birbirlerinin düşüncelerine katılmadıkları malûmdur. Bu şartlar altında Liu, 7'ye 3 oranıyla bir nevi Mao ile Stalin'i eş tutmaktadır. Tabi Liu bunu tüm Parti'ye yönelik söylemiş olsa da Çin siyasetinin dolaylı üslubunda bunun ne demek olduğu açıktır. Üstelik Liu, İDBA sürecini en başından beri desteklemiş ve esas yürütücülerinden biri olmuştur. Buna rağmen hiçbir sorumluluk üstlenmeden Başkan'ı eleştirmesi dikkat çekicidir.⁷¹⁹ Böylece aralarındaki iktidar kavgası, her ikisi için de uzlaşmaz çelişkiye dönüşmektedir.

718 Short, *a.g.e.*, s 462.

719 Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, s. 43.

Toplantı sonrasında Parti ve devlet işleri sorumluluğunu Liu, Zhou ve Deng'e bırakarak Hangchow'a çekilen Mao, ilkbahar ve yazı burada geçirmiştir. Bu sırada "Yeni Demokrasi" sürecine dönüşü hızlandıran Liu ve Deng, Mao'nun saldırı için beklemesine degecek gerekçeyi o yaz vermiş oldular.⁷²⁰

Deng Xiaoping, Deng Zihui'nin hazırladığı rapor dâhilinde kolektif çiftliklerin sayısını azaltarak bir nevi kiracı sözleşmesi olan ve toprakta özel mülkiyetin önünü açana "hane halkı sorumluluk sistemi"nin daha çok genişletilmesini teklif ettiğinde bir Sichuan özdeyişi olan "fareyi yakalayabildiği sürece kedinin siyah veya beyaz olması önemli değildir" demıştır.⁷²¹

Oysaki bu sırada Başkan Mao da kendi tetkiklerini yaptırmaktadır ve o yıl tarım üretiminin iki kat artacağına dair sahih raporlar edinmiştir. Bu manada üretim artışı ile "hane halkı sorumluluk sistemi"ne geçilmesi arasında hiçbir bağın olmadığı ortaya çıkmış, bunun ideolojik bir tercih olduğu anlaşılmıştır. Başkan Mao bunun üzerine Daimî Komite'den hiçkimseye haber vermeden Pekin'e dönmüş ve Maocu ideologlardan Chen Boda'ya kolektif ekonominin güçlendirilmesi konusunda bir MK karar taslağı hazırlamasını emretmiştir. Bu haberi alan Deng, kedi metaforu üzerinden yaptığı tamamen pragmatik düşüncenin izharı olan açıklamasını raporlardan sildirmeye çalışmış, Chen Yun hastalık bahanesiyle görevden ayrılmış ve ancak Mao'nun ölümünden sonra geri dönmüştür. Liu özeleştirisi vermiş, Zhou ise Başkan tarafından azarlanmıştır. Üstelik Liu'nun ABD ve SB ile yumuşama yanlısı tutumları, Mao için Liu'nun halef durumunu gözünde bitirmiştir.⁷²²

720 Short, *a.g.e.*, s. 463.

721 A.e.

722 A.e., s. 464.

İmparatorluk ve kraliyetlerde halef veya veliaht son derece güçlü bir pozisyon işgal eder. Daha sonra tahta çıkacak olan kişi, veliaht ilan edildikten sonra, taht için hazırlanır. Bu yüzden yarı-imparator gibi hareket eder ve çok güçlü bir ikinci adam haline gelir. Fakat veliaht artık gözden düşer ve konumunu kaybederse, çoğunlukla başını da kaybeder. Bu saatten sonra Liu için de bu akıbet kaçınılmazdır ve sadece zaman meselesidir.

Burada durumu daha dikkat çekici olan Deng Xiaoping'tir. İlk gençlik yıllarından beri Başkan'ın yanındadır ve onun en üst liderlik ekibi içine girmesinde kendi yetenekleri kadar Başkan'ın tavrı da belirleyici olmuştur. Konuyla alakalı yazılmış tüm hatırat ve biyografilerden çıkan sonuç, Başkan'ın Deng'i en sevdiği yoldaşlarından biri olarak gördüğü, onu her ortamda övdüğü, ona Çin'in geleceği olarak baktığı, bu yüzden de Deng 1959 sonrası Liu ile bir klik oluşturup Başkan'a mesafe koyunca bundan çok derin etkilendiğidir.⁷²³ Yine de Mao'nun ileri yıllarda Deng'e acı bir ders verip ondan hesap sormasına rağmen, Liu'dan farklı olarak onu sürekli gözettiği ve günü geldiğinde kendisini tekrar değerlendirmek istediğini anlayabiliyoruz. Nitekim böyle de yapmıştır. Yalnız ilk başlarda Deng'in tekrardan devrimci siyasal elitler içinde yer almasını ummuş olabilir. Fakat onu 1973'te göreve geri çağırdığında Mao'nun böyle bir beklentisi kalmadığını düşünüyorum.

1962 yazı itibariyle en dikkat çekici olan gelişmelerden biri, Mao'nun eşi Jiang Qing'i (1914-1991) ortaya çıkarmasıdır. Başkan Mao, aşırı hırslı bulduğu ve bu yüzden de siyasete karışmasına izin vermediği Jiang ile bu nedenden

723 Vogel de bu düşüncededir. Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, a.g.e., s. 43.

dolayı sert kavgalar etmiş ve evlendikten kısa süre sonra ayrı yaşamaya başlamışlardır. Yakın çevresine yanlış evlilik yaptığından yakınan Mao, kızının annesi ve diğer çocuklarıyla da ilgilendiği için Jiang'tan ayrılamadığını belirtmiş ama onunla yan yana gelmemeye her zaman özen göstermiştir.⁷²⁴ Şimdi ilk defa Endonezya Devlet Başkanı Ahmet Sukarno'yu ağırlarken Jiang Mao'nun yanındadır ve *Halkın Günlüğü*'nde tam boy resmi çıkmıştır. Kısa bir süre sonra da Jiang, Mao'nun teşvikiyle kültür ve sanat alanında Li-u'nun çevresine yönelik eleştirileriyle öne çıkmaya başlamıştır.⁷²⁵ Jiang, 1980'de "Dörtlü Çete" üyesi olmakla yargılanırken, "Ben Başkan Mao'nun köpeğiydim. O kimi ısırmamı istediye onu ısırdım" diye bağırduğu iddia edilir.⁷²⁶ Jiang'ın hırslarını bilen Mao, "sağ"ı "sol"a kırdırmak ve her iki uç arasındaki çelişkileri keskinleştirerek duruma vaziyet etmek istemiş olabilir. Nitekim bu Mao'nun sıklıkla uyguladığı bir geleneksel Çin taktiğidir (barbarları birbirine kırdırmak).

24 Eylül 1962'de Sekizinci Merkez Komitesi Onuncu Genel Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Mao, İDBA'nın esas gerekçesini küresel dünya sistemi üzerinden açıklamıştır. Her iki süper güç tarafından Çin'in tehdit edildiğini, Sovyetlerin desteği ile Hindistan'da millî burjuvazinin temsilcisi olan Nehru'yu Çin'e karşı harekete geçtiğini, Sovyetlerin Çin'i denizaltı projesi önerisiyle güneyden kuşatmaya yeltendiğini, bütün bir 1960 yılını Khrushchev ile savaşıarak geçirdiklerini söylemiştir.⁷²⁷ Aslında uluslararası reel-politik duruma son derece uygun bu açıklama, İDBA'ya karşı

724 Short, *a.g.e.*, s. 343.

725 A.e., s. 470.

726 Haiping Zheng, "The Gang of Four Trial", <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/gangoffour/Gangof4.html>. Erişim Tarihi: 09.09.2023.

727 Mao Zedong, "Sekizinci Merkez Komitesi Onuncu Genel Toplantısı'nda Konuşma" (24 Eylül 1962), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 285.

saldırgan bir tutum içinde olan Parti bürokratlarına da bir uyarıdır. Çünkü İDBA'nın gerekçesi dış revizyonistlerse, İDBA üzerinden Başkan'ı hedef alanlar da içerideki revizyonistler olmaktadır.

13 Şubat 1964'te Mao, "Geçmişte çalışmamızda hatalar yaptık. İlki, uygulanamaz emirler vermektir. İkincisi, çok fazla şey istemektir; bunlar şimdi düzeltilmiştir. Şimdi ters uca gittik; uygulanamaz emirler vermektir, hiç emir vermeme yoluna gittik ve sonuç olarak yapabileceğimizin en iyisini yapamıyoruz"⁷²⁸ demiştir. Burada Mao, Parti bürokrasisinin sadece rutin çalışmaları sürdürmekte olduğundan, devrimci heyecanı yitirdiğinden ve sosyalist inşa hedefinden vazgeçmiş olduğundan şikâyet etmektedir. Elbette Mao'nun bu sözleri, büyük fırtınanın hazırlığı kapsamında ele alınmalıdır. Nitekim Chiang Qing'in kültür-sanat alanında aralıksız dalgalandırdığı sol bayraklarla beraber, Mao'nun da yukarıda belirtildiği üzere aydınlara ilişkin en sert sözleri sarf ettiği konuşmaları Bahar Festivali'nde yapılmıştır.

1964 Temmuz'unda *Peking Review*'de çıkan "Khruschev'in Sahte Komünizmi ve Dünyaya Öğrettiği Tarihi Dersler" başlıklı makalede Mao'nun muhtemel halefi için belirlediği beş kriter ilan edilmiştir:

- 1- Devrim davasını devralacak halefler revizyonist değil, gerçek Marksist-Leninist olmalı.
- 2- Çin halkının ve bütün dünyanın çoğunluğuna bütün kalpleriyle hizmet eden devrimciler olmalı.
- 3- Büyük çoğunlukla birleşebilen ve onlarla birlikte çalışabilen proleter devlet adamları olmalı.
- 4- Partinin demokratik merkezîyetçilik ilkesini uygulamada örnek olmalı.
- 5- Kitle çizgisi yöntemini uygulamalı, alçak

⁷²⁸ Mao, "Bahar Festivalinde Konuşmalar", *a.g.m.*, s. 295.

gönlüllü ve ihtiyatlı olmalı, kibirliliğe ve aceleciliğe karşı uyanık durmalıdır.⁷²⁹

Başkan Mao, esasen 1964 sonbaharı itibariyle BPKD'yi başlatmak için hazırdır. Üstelik Vogel, 1964'te Khrushchev'in çalışma arkadaşlarının darbesiyle iktidardan uzaklaştırılmasıyla, artık kendisini eskisi gibi dinlemeyen ve otoritesini zayıflatan astları arasında bir ilişki kurduğunu söyler.⁷³⁰ Fakat 4 Ağustos 1964'te *Tonkin Körfezi Olayı* sonrası Vietnam'da savaşın kızışması ve ABD'nin topyekûn saldırısı ardından Mao, uluslararası durumun müsait olacağı zamanı beklemiştir. Çünkü Mao, BPKD'nin "kontrol edilebilir iç savaş" durumuna tırmanacağını elbetteki bilmektedir. Parti ve devlet mekanizmalarının bir bölümünün çökeceği, bir kısmının karışıklık içinde bulunacağı koşullarda uluslararası bir çatışmanın içine doğrudan dâhil olma ihtimali, Mao için asla tercih edilemezdir. Unutmamak gerekir ki Mao Çin'de ne kadar deneysel ve şartları zorlayan bir çizgi izlediyse, dış politikada ise son derece reel-politik zemine yaslanan, dikkatli ama kararlı bir siyaset izlemiştir. Bu açıdan BPKD'nin başlaması 1966 ilkbaharına kadar ertelenmiş, fakat bu arada Mao, özellikle kültür ve sanat politikaları üzerinden, Chiang Qing'in aracılığıyla ortamı hazırlamaya devam etmiştir.

5.3. Ateşle Oynamak: "Büyük Proleter Kültür Devrimi" ve Uzlaşımsal Elit Birlikteliğinin Çöküşü

Mao Zedong, yukarıda vurgulandığı üzere 5 yılda bir yangın çıkarmanın iyi olduğunu savunmuştur. Herhalde tarihte Mao kadar kaostan çekinmeyen, hatta onu teşvik eden

729 *Peking Review*, 1964, sayı 29, s. 7-27'den aktaran *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 346-347. (2. No.lu dipnotta).

730 Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, a.g.e., s. 43.

bir lider daha yoktur. Onun diyalektik anlayışında kaos ve düzen sürekli olarak birbirine evrilir. Kişinin düzeni sağlamak için uğraşması beyhudedir, hatta her gecikme kaosu daha şedit hale getirir. Fakat Mao, gecikmenin beyhudeliğinin farkında olmakla beraber, neredeyse tüm devrimcilerde görülen aynı marazdan muzdariptir: Hızlanma. Çelişkileri kışkırtarak düzen ve kaos diyalektiğini hızlandırarak ilerlemeyi desteklemek, çok büyük bir toplum mühendisliği gerektirir. Oysaki büyük toplum mühendisliği çabaları tarihte beklenin tam aksi yönde neticeler çıkarmasıyla bilinir. Üstelik Mao, çok daha deneysel bir toplum mühendisidir. Kontrolü elinde tutabileceği son noktaya kadar şartları zorlamaktan hoşlanır. Onun, “bin bıçak darbesinden korkan imparatoru deviremez” özdeyişine olan sevgisi, kimi zaman devrimci bir cesaret kimi zaman ise gözü karalık olarak zuhur eder. Bu gözü karalığın arkasında, deneylerinin insanî maliyetlerine aldırışsızlığı önemli rol oynar. Mao’nun kendisini diyalektik tanrısı olarak hissettiği kozmik âlem içinde bir şeylerin ölümü alelade bir olaydır. Değil bir kişi, bir ülke, gezegenlerin, yıldızların ölümü kozmik âlem için önemsiz şeylerdir.

Mao’nun kozmik bakışı, şüphesiz maddi yönüyle oldukça mantıklı ve insanı kibirden arındıran bir anlayışı davet eder. Diğer taraftan, bir şeyin başka bir şeyden daha kıymetli olduğuna yönelik nasıl bir hesap yapılabilir ki? Bazı kişiler vardır, bütün bir âlem onun bir katre kanı, bir damla gözyaşına paha olmaz. Âşık olduklarımız böyledir, kimi zaman evlatlarımız ve sevdiklerimiz de. İnsanlar kimi zaman bir kişiyi, birçok kişiyi kurtarmak için feda etmeyi kabul edebilirler. Bu nicelik olarak bakıldığında doğru bir hesap olarak görülebilmekle birlikte, o kişinin diğer herkesten daha büyük bir değeri, önemi ve rolü olmayacağı bilinebilir mi? Belki de o kişi bütün bir dünya yaşamını kurtarmada kritik

rol oynayacaktır. Eğer bir şeyler bir bütün içinde ayrı ayrı anlamlandırılmaz ve o bütün karşısında önemsenmezlerse, bu felsefi olarak nihilizme varacak bir kapı açar. Bir şeylerin her şeyin hikâyesinde sadece büyük işleyişin içindeki geçici şeyler olarak görülmesi, her şeyi hiçbir şey yapar. Çünkü şeyler, zatiyeti itibariyle zevk vermezler, ancak isim ve sıfatlarının tecellisiyle bu sağlanabilir. Bir bütün olarak Varlık'ın anlam dünyası, onu anlayacak, anlatacak ve anlamlandıracak öznelere ister.

Diğer tarftan her şeyin aralıksız zıttına tekabül ettiği bir âlemdede, eğer bir şeyler kendinde değere ve anlama sahip olmazlarsa, tercihlerin de hiçbir anlamı kalmaz. Bu bağlamda bir siyasal sistemin sosyalist, liberal veya faşist olmasının ne anlamı olabilir ki? Nasılsa her şey son haddine vardığında zıttına evrilecektir. Salt üretici güçlerin gelişmesi üzerinden, hiçbir moral düzlemi olamadan bir şeylerin ilerlemesi için toplumların ve kişilerin bu kadar bedel ödemesi kimseyi ikna etmez. Elbette Mao Zedong da bunun farkında olarak, “Büyük Uyum”u maddi ilerlemenin yanında hatta ondan daha çok ruhsal bir tekâmül ya da René Guénon’dan mülhem ve başka bir manada “ruhun metafizik ayaklanması” olarak görür. Fakat hangi ruh vardır ki insanî maliyetleri, acıları bu kadar önemsemeden tekâmül etsin? Burada kastım, insanın steril bir ortamda olgunlaşmayı beklemesi değildir, zaten realitede tecellilerin sayısızlığı, insanın bütün bu tecelliler içindeki deneyimlerinin neticesi olarak çektiği acılarla da pişerek olgunlaşmasını, kendi donundaki canavarlarla boğuşmasını gerektirir. Bu canavarlar dışsal değildir ve yola çıkan herkesin ayakkabıları kirlenir. Burada kritik olan kirlenmek değil, hangi değerler üzerinden yola devam edildiği ve ruhun çürüyecek ölçüde merhametsizleşmemesidir. Çünkü kişi, yol boyunca

kirlenirken arınmanın ve temizliğin zevkini de öğrenir. Fakat bu öğrenme de ancak pâk olmayı bir değer olarak taşıyan insan için mümkündür.

Büyük Proleter Kültür Devrimi, belki de diğer bütün devrimlerle mukayese edildiğinde insanî maliyeti en yüksek olandır. Bu en çok kanın döküldüğü anlamında değildir, diğer toplumsal devrimler, dönüşümün veya toplumsal güçlerin gelişmesinin önündeki engellerin sürecin olağan işleyişi içinde aşılamadığı yerde, en başta maddi dönüşümü sağlamak amacıyla yapılır. BPKD ise bizzat zihinlerde devrim çağrısı yapar, özel ve kamusal hayat ayrımını ortadan kaldırır, insanlar maddi suçları nedeniyle değil; “kalıba uyup uymadıkları” üzerinden saldırıya uğrarlar. Fakat kitlelerin önünde mutlak bir kalıp yoktur, kitle hareketi bir süre sonra kitlesel ruh halinin sürüklediği bir oyuna dönüşerek, kendince sürekli ideal olanın ölçülerini yükseltir, kendinden son derece emin bir halde onu harekete geçiren onlarca psikolojik etkenin kışkırtmasıyla artık kime ve neye karşı savaştığını unuttur. Aslolan sadece kaosu sürdürmek ve alaşağı etmenin verdiği keyiftir. Elleri en azından işaret lambası görevi görsün diye tutuşturulan “Küçük Kızıl Kitap” ise istenildiği kadar geniş ve farklı yorumlanarak herkesi suçlayabilecek bir iddianameye dönüşür. Çin Devrimi’nin büyük komutanı, hayatı boyunca basit ve lekesiz yaşamış, üstelik iyice yaşlanmış Mareşal Zhu De’nin bile itham edilmeye kalkışılması sanırım meramı en iyi şekilde açıklar. Kitlelerin yargılarına çok güvenen Mao, ironik bir biçimde onlarca kişiyi kitlelerden korumak için özel olarak güvenliklerini sağlamıştır.

Mao’nun insanî maliyeti önemsemeyen bakışında elbette daha önce vurgulandığı üzere insan hayatının Çin tarihinde son derece değersizleştiği, çok sert, kanlı olayların arkasının

kesilmediği bir dünyada ayakta kalabilmek için biraz hislerini törpülemiş olmalarının da etkisi vardır. Üstelik Mao, ailesinin çoğunu GMD ve emperyalist güçlerin saldırılarında kaybetmiştir. Bu yaşananlar Mao ve neslini daha dirayetli kılmakla birlikte acımasızlaştırmıştır da. Oysaki her kuşak aynı zorluklardan geçmemektedir. Mao, insanların iradelerinin güçlenmesi için kendi pratiklerinden yola çıkarak onları zorlamayı sever, bunun öğretici olduğunu düşünür.

Mao'nun BPKD denemesine cüret etmesini sağlayan zihin yapısının yanında yine siyasal pratiğinden yola çıkarak savunduğu “aralıksız devrim” düşüncesinin de büyük payı vardır. Mao, giriştiği her düzeltme hareketinden sonra ve sosyalist inşa için her maddi dönüşüm çabasında burjuva ideolojisinin kendisini başta Parti bürokratları, demokratik partiler ve aydınlar içinde sürekli olarak yeniden ürettiğini düşünür. Adeta Mao'nun fırlatıp attığı burjuva zihniyeti, bumerang gibi sürekli olarak geri dönmektedir. Mao'ya göre iktidar mekanizmasına yerleşen bu zihniyet, çok çabuk kendisini bir sınıf olarak üretebilmektedir. Aralarındaki klientalist ağlar, patronaj ilişkileri, nepotizm ve bürokratik ayrıcalıklarını koruma istenci onları yeni bir sömürücü sınıf olarak var etmektedir. Lenin, proletarya diktatörlüğünü işçi sınıfının kendisini devlet yani egemen sınıf olarak örgütlemesi şeklinde tanımlamıştır.⁷³¹ Oysaki reel sosyalist pratikler, devletin sönümlenme amacına hizmet etme düsturuyla yola çıkıp, devlet aygıtının çok daha şiştiği bürokratik bir yapı inşa etmişlerdir. Özel mülkiyet yerine kamu mülkiyetini yerleştirmeye çalışan sosyalistlerin planlama ve devletleştirme merkezli ekonomik bakışları, maddi ve manevi üretimlerin kamu eliyle ama bürokrasi lehine dağıtımına neden

731 V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, Ankara, İnter Yayınları, Çev. Süheyla Kaya – İsmail Yarkın, 1999, s. 34.

olmuştur. Mao, bu durumu aralıksız devrimlerle aşmayı düşünür. Eğer sınıf kendisini devlet olarak örgütleyecekse, sağlam bir sınıf bilincine sahip olması ve döne döne iktidarı ele geçirmesi gerekir. Marksist-Leninist düşünce iktidarın ancak zora dayalı olarak el değiştirilebileceğini savunur. Parlamenter demokrasi içinde kalarak sosyalist program uygulayacağını savunan Karl Kautsky ve Eduard Bernstein'ın Lenin tarafından "revizyonist ve döne" olarak nitelendirilmelerinin temel nedeni budur. İktidar, belirli bir sınıfın güç aygıtıdır, nitekim işçi sınıfının iktidarı ele geçirme mücadelesi de dolayısıyla sınıf savaşıdır ve yöntemi devrimdir. Mao Zedong, BPKD ile ömrünün son döneminde bürokratik elitlere karşı çok büyük bir darbe vurarak sosyalizmi daha güvenli bir şekilde işçi sınıfının öncülerine teslim etmek istemiştir. Bunun için de henüz olgunlaşmamış birçok çelişkiyi kışkırtarak olağan durumu olağanüstü bir duruma çevirmiş, fakat her ifrat sürecinde olduğu gibi sonuç beklenilen tam aksine dönüşmüştür. Deng Xiaoping ve ardıllarının oluşturduğu devlet-parti öncülüğünde, her türlü kitle harekelerine sırtını dönen, sosyalizmde sınıf mücadelesini reddeden, sadece üretici güçleri geliştirmeye odaklanan bir anlayış hâkim olmuştur. Bu anlayışın yerleşmesi için ise Mao dönemi, Parti'nin resmî Çin tarihçileri için yeniden kurgulanarak yeni siyasal ve ekonomik sistemin meşruiyet dayanaklarından biri olarak kullanılmıştır. BPKD süreci ise Deng ve taraftarlarının en çok yaslandıkları dönem olmuştur. Elbette Deng ailesiyle birlikte çok acılar çekmiş, bu süreçte en yakın dostlarının ölümüne ve aşağılanmalarına şahit olmuştur. Bu açıdan Deng'in BPKD sürecine yönelik saptamaları doğrudur; BPKD bir aşırılığın ürünüdür, Parti'nin kolektif yapısına zarar vermiştir. Fakat Mao'nun da istediği bir reform değil, devrimdir. Bu yüzden aşırılık

ve yapıları yıkmak onun birinci vasfıdır. Deng'in doğru sap-tamalarının yanında, bürokratik elitizmin Çin siyasi siste-mi Sovyetik bir modele doğru götürmeye başladığı, İD-BA'nın tüm sorumluluğunu Mao'ya yıkararak oluşturları klik ve bürokratik mekanizmalar üzerindeki ağırlıkları sayesinde devrimci siyasi elitleri ve en başta Başkan Mao'yu etkisiz kılmak istedikleri de bir gerçektir. Üstelik Mao dönemini tamamen siyasi çalkantılar nedeniyle ekonomik kalkınmayı engellediğini söylemek de haksızlıktır. 1959 ve onun etki-lerinin sürdüğü 1962'ye kadar olan dönem hariç tutulursa, ülke 1949-1976 arasında aralıksız büyümüştür. BPKD kırsal bölgelerde hissedilmediği gibi, sanayi üretiminin korun-ması için Mao azami gayret sarf etmiştir. Üstelik Mao'nun kamu gücüne dayanarak oluşturduğu alt yapı, kitleleri üre-tim için seferber etmesi ve yüksek tasarrufu sürdürürken basit yaşamayı herkese bir ödev olarak salık vermesi gibi unsurlar olmasa, 1978 sonrası ekonomik yükseliş sağlana-mazdı. Her biri özel sektörün gücünü çok aşan alt yapı ya-tırımları ve büyük sanayi kuruluşları ancak kamu gücü ve eliyle başarılabilirdi. Fakat BPKD'de yapılan hatalar, Ma-o'nun mirasına öyle büyük bir darbeye dönüşmüştür ki, 1978 sonrasında ortaya çıkan tüm toplumsal ve siyasi sorunla-rın üstünü örtmede BPKD umacısı Deng ve çevresinin en büyük yardımcısı olmuştur.

“Aralıksız devrim” kitlelerin sürekli mobilize olmasına ve gerektiğinde bedel ödemesine neden olur. Öğrenciler açı-sından bakıldığında, ev geçindirme derdi olmayan, gençlik heyecanı yüksek ve henüz oturmamış kişiliklerin kendisini tarih yapan bir güç olarak görüp bu düşünceye sarılanlar, si-yasal mobilizasyondan şikâyeti olmayabilir. Fakat çalışan ve hane düzeni olan insanlar için birkaç yılda bir yangın çıkar-mak son derece yorucudur. Jean Baudrillard, 20. yüzyılın

son çeyreğine kadar kitleler o kadar yorucu vazifelerle mobilize edilmişlerdir ki şimdi istenildiğinde bile kıpırdamayacak sessiz yığınlara dönüşmüşlerdir, der.⁷³² Baudrillard'ın sözleri diyalektik işleyişe son derece uygundur. Mao sonrasında “Dörtlü Çete”nin tasfiyesinin kitleler tarafından kutlanması, düzen istencinin bir ifadesidir.

BPKD ile, Çin'in başta 1957 “Sağıcılara Karşı Kampanya” başta olmak üzere tüm düzeltme faaliyetleri içinde sarsıntılar yaşamasına rağmen sürdürülebilir uzlaşım sal elit birlikteliğı dağılmıştır. Parti'nin kurumsal bütün mekanizması çökmüş, alternatif karar mercileri birer devrimci merkez hüviyetine bürünerek kitlelere yön vermeye çalışmışlardır. Çin Devrimi'nin ürünü olan demokratik partilerle kurulan ittifak bu dönemde sona erdirilmiştir. Bu dönemde Ulusal Halk Komitesi ile Çin Halkının Politik Danışma Konferansı'nın da faaliyetleri askıya alınmıştır. Ulusal Halk Kongresi, Mao'nun ölümünden sonra 1976'da toplanmıştır. Reform ve dışa açılma dönemiyle birlikte yeniden canlanan Çin Halkının Politik Danışma Konferansı 1982 Anayasası ile anayasal statüye kavuşmuştur.⁷³³

Ayrıca bu dönemde özerk yönetimler olarak Çin siyasal yapısı içinde yer alan büyük azınlık milliyetlerinin yaşadığı bölgeleri yöneten o milliyetlere mensup elitler de bulundukları bölgelerde “küçük krallıklar kurmak ve feodal alışkanlıklar yönetmek” iddialarıyla görevlerinden alınmış, bir kısmı eğitim kamplarına veya çalışma kamplarına gönderilmiş, bir kısmı da tutuklanmıştır. Özellikle ÇKP'nin en örgütlü olduğu Moğolların lideri Ulanhu'nun, Moğolistan'ı, Sovyetler etkisindeki Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne

732 Jean Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Oğuz Adanır, 2006, s. 27.

733 Sezen, a.g.e., s. 12.

katmak istediğine ilişkin iddialar, saldırıların ne kadar ileri gidebildiği gösterir. Çin Devrimi'ne özellikle ülkenin kuzeyindeki Moğol ve Müslüman Hui'lerin katkısı inkâr edilemez. Bu konuda bazı Han kökenli o bölgelere atanmış yöneticilerden kaynaklanan sorunlar olmuş; Mao Zedong, Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping bu konuda her zaman çok hassas bir siyaset yürütmüş, azınlık bölgelerindeki elitlerle kurulan ilişkiyi farklı saiklerle değerlendirmiştir. Bu bölgelerin toplumsal yapısı dikkate alındığında, yerel elitlerin birçok niteliğinin Han bölgelerinde bulunan elitlerden farklı olduğu bir gerçektir. Eğer bölgelerin kendi dinamikleri dikkate alınmadan bir elit siyaseti izlenseydi, Çin'de milliyetler sorunu çok çatışmalı bir süreç haline gelirdi. Tabi ülkede herkes suçlanırken, salt kendi yerel koşulları nedeniyle milliyet temsilcilerine dokunmamak, Kızıl Muhafızlarda Han milliyetçisi bir reaksiyona da sebep olabilirdi. Ayrıca, BPKD döneminde, Liu-Deng ikilisini suçlamak için farklı milliyetlerin yerel elitleriyle girdikleri ilişkiler bir dayanak oluşturunca, onlar da BPKD'den nasibini almıştır.⁷³⁴

BPKD başarısız olmuştur. Amaçlarına ulaşmak bir yana neredeyse tam aksi neticeler doğurmuştur. Bununla birlikte BPKD, siyaseti elitler arası bir rekabet ve iş birliği üzerinden toplumsal maddi ve manevi üretimin dağıtımına karar verme süreci olarak kabul etmek istemeyenler için bu dağıtımın “kitlelerden kitlelere” biçiminde yapılması ve doğrudan demokrasiyi günümüz koşullarında yaratabilecek şekilde yeniden tartışılması için değerlendirilmesi gereken bir

734 BPKD döneminde özerk bölgelerdeki elitlerin durumu için bkz. June Dreyer, “China's Minority Nationalities: Traditional and Party Elites”, *Passific Affairs*, Vol 43, No. 4, Winter 1970-1971, s. 525-530. Devrim öncesi milliyetlerin ÇKP ile ilişkisi için bkz. June Dreyer, “Traditional Minorities Elites and the CPR Elite Engaged in Minority Nationality Works”, *Elites in the People's Republic of China*, a.g.e., s. 416 – 450.

tecrübedir. En azından BPKD, kitle hareketlerinin çok özel bir momente öncü militan bir partinin yönlendirdiği devrim tasarımından çok daha çeşitlilik arz edebildiğini ve buna göre kitle hareketleri üzerine yeniden düşünmeye yönelik önemli bir pratiktir. Badiou, “Kültür Devrimi gerek devrimci kitlenin eylemlerini gerek örgütlenmeyle ilgili fenomenleri katı bir ‘sınıfların temsili’ mantığına havale etmenin artık mümkün olmadığını göstermiştir. İşte bu yüzden bu devrim hâlâ birinci önemde bir siyasal epizottur” derken bu olguya işaret eder.⁷³⁵

5.3.1. BPKD Öncesi Güç Dengesi ve Mao’nun Stratejisi

Kültür Devrimi başlarken devrimci elitlerle, bürokratik elitler arasındaki güç dağılımı şu şekilde ifade edilebilir. Mao, ordunun ve kitlelerin genel desteğine sahiptir. Bütün ılımlılığına rağmen Zhou Enlai’nin Başkan Mao’ya sadakatle bağlılığı, Kültür Devrimi boyunca ona çok önemli bir misyon yüklemiştir. Mao, Zhou’nun en zor koşullar altında bile yapılması zorunlu olan bürokratik işleri düzenleyebileceğini, dış işlerini ilgilendiren konularda ülkenin pozisyonunu sağlam tutabileceğini ve gerekli olduğu yerlerde aşırılığı frenleyecek, bu hususta sözünü dinletebilecek olduğunu biliyordu. Zhou ise, varlığının Kültür Devrimi’nin hasarlarını mümkün mertebe asgarî ölçekte tutabilmek ve devlet teşkilatının bütünüyle çökmemesini sağlamak için kritik olduğunu görmüş, bu nedenle Başkan’ın yanında durmuştur. Nitekim Deng Xiaoping “Eğer Zhou Enlai olmasaydı Kültür

735 Badiou, *Petrograd’dan Şangay’a*, a.g.e., s. 53. Son dönemde yeni eşitlikçi kitle hareketleri için Kültür Devrimi dönemine tekrar bakmanın gerekliliği üzerine çıkan bir yayın da Alessandro Russo’nun *Cultural Revolution and Revolutionary Culture* başlıklı kitabıdır. Alessandro Russo’nun *Cultural Revolution and Revolutionary Culture*, Durham, Duke University Press, 2020.

Devrimi çok daha kanlı geçirdi ve yine o olmasaydı bu kadar uzun sürmezdi” der.⁷³⁶ Deng’in tespiti çok doğrudur. Çünkü Başkan Mao’nun son derece ince taktiklerle bürokratik elitlerin gücünü kırdığı bu dönemde, Liu-Deng kliği, kaosu hızlıca en yüksek raddeye ulaştırıp Mao’nun düzeni tekrar tesis etmek için “sol” ile çatışmasına odaklanmışlardır. Malum, Mao’nun da vurguladığı üzere bir şey son raddeye vardığında zıttına evrilir. Bu açıdan Liu-Deng kliği, her şeyin birbirine karıştığı ve artık dost-düşman ayrımının yapılamayacağı bir kaos seçeneğini gündeme getirmişlerdir. Bu şartlarda Zhou’nun müdahaleleri, sürecin sürdürülebilirliğini uzatmıştır. Elbette bu müdahaleleriyle birçok insanın hayatını kurtarıırken BPKD’nin zıttına evrilmesinin de biraz daha zamana yayılmasına neden olmuştur.

Bürokratik elitlerin gücünü tahlil etmeden önce “Liu-Deng kliği” kavramını biraz açmak istiyorum. Çünkü Çin’in resmî tarihinde asla kabul edilmeyen bir kavramdır. Çin, Liu ve Deng’in Parti’nin kolektif liderliğinin bir parçası olduğunu iddia eder, onlara karşı saldırıyı da Parti karşıtı faaliyet olarak nitelendirir. Bu açıklama bir yönüyle doğrudur, Liu ve Deng Parti’nin kolektif liderliğinin bir parçasıdır ve özellikle hiyerarşiye dayalı sistemi yürütme konusunda mahirdirler. Fakat Mao’yu 1959 sonrasında adeta “onursal başkan” rolüne indirgemeye, kendilerine sadık bürokratik elitler aracılığı ile onu ve destekçilerini kuşatmaya çalıştıkları vakadır. BPKD’nin hemen öncesinde Mao’nun bir tedbir olarak görevden aldığı Yang Shangkun’un Mao’yu gizlice dinletmesi azil gerekçesidir.⁷³⁷ Ayrıca Maocu ideologlarla Liu’nun yüksek bürokratlarının birbirlerinden hiç hoşlanmadıkları, Parti tarihinin bütün eleştiri-öz eleştiri kampanyalarında

⁷³⁶ Fallaci, a.g.e., s. 362.

⁷³⁷ Short, a.g.e., s. 476-477.

izlenebilir. Nihayetinde eğer bir şey üzerinden tam hâkimiyetiniz yoksa onun belirli bir parçasını örgütlü ve organize kılarak bütün üzerinde kontrol sağlamaya çalışırsınız. Liu ve Deng de bürokratik elitler üzerindne tüm Parti'yi kontrol altına almaya çalışmışlardır. Elbette bu klik de diğerleri gibi heterojen ve geçişkenliğe açıktır.

Tao Zhu (1908-1969) bir toplantıda Mao'ya “Yüksek iktidar elinizden kaymış bulunuyor” dediği zaman Başkan, “Çünkü ben kasten bıraktım” yanıtını vermiş, diğer yoldaşları ileriye hazırlamak ve öne çıkmalarını sağlamak için yaptığını belirtmiştir.⁷³⁸ Elbette birinci neden bu değildir, 1959 sonrası Mao, yukarıda tartışıldığı üzere geri çekilmek zorunda kalmıştır. Mao'nun devamındaki sözleri dikkat çekicidir:

...ama şimdi bazıları bağımsız krallıklar inşa ediyorlar. Bana danışılmaksızın yapılan birçok şey var. ...Deng Şiaoping bana hiç danışmaya gelmedi. 1959'dan bugüne kadar hiçbir meseleyi bana danışmadı. ...Deng Şiaoping hiçbir zaman gelmedi. Vuçang (Vuzhang) toplantısında beni tatmin etmedi. Yüksek hedefler konusunda bir şey yapamadım. Bu yüzden bir toplantı yapmak için Pekin'e gittim. Ama siz altı gün toplandığınız halde, benim bir günlük toplantı yapmama izin vermediniz. Eserimi tamamlamama izin verilmemesi belki o kadar kötü değil, ama bana ölmüş bir at gibi muamele edilmesinden hiç hoşlanmıyorum.⁷³⁹

“Bağımsız krallıklar” ifadesi mühimdir. Bununla Mao, Liu ve Deng'in Parti'nin kolektif yapısını temsil etme iddialarına da saldırmış olmaktadır. Çünkü Parti, işçi sınıfının

738 Mao Zedong, “Rapor Toplantısı'nda Konuşma” (24 Ekim 1966), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 379.

739 A.e., s. 379-380.

örgütlü gücünün siyasi manada cisimleşmiş halidir. Eğer Parti'deki mücadele bir sınıf mücadelesi ise zaten Liu-Deng çizgisinin daha baştan Parti karşıtı olduğunu Mao söylemiş olur. “Bağımsız krallıklar” Parti’nin hiyerarşik yapılanması karşısında, kendi güç ilişkilerini oluşturmuş klikleri de ifade eder. Burada Mao’ya rağmen sırtını Liu’ya dayayan ama bulundukları bölgede derebeyi gibi hareket eden bürokratik yapılanmaların varlığına işaret edilmektedir. Bu yapılanmaların “bağımsızlığı”, Liu ile kurdukları ittifakın bir ödülüdür. Ayrıca Mao, “krallık” sözünü kullanarak, bu kliklerin feodal kültürle olan bağlarına da işaret etmek istemiştir. Çünkü aralarındaki ilişki Mao’ya göre; merkezi, disiplinli ve öncü bir sınıf partisinin birimleri arasındaki ilişkiden çok, geleneksel bürokratik yapılardan tevarüs etmiş feodal kültürü yansıtır.

Liu-Deng kliğinin elindeki güçler analiz edildiğinde, Parti ve bürokrasinin önemli bir bölümü, yerel seçkinler ve yerel kadrolar aracılığı ile seferber edebilecekleri sınırlı kitle desteği var olduğu söylenebilir. Bu şartlar altında eğer ordu Mao’nun yanında yer almasa, Liu-Deng kliğinin durumu kontrol altına alması çok muhtemeldir. Yalnız Mao, Peng Dehuai’nin tasfiyesi sonrası orduda destekçilerini pekiştirmiş, Liu yurt dışındayken Yang’ı görevden almış, dolaylı ve ihtiyatlı bir siyaset sonucu Liu’nun Pekin’deki önemli ayaklarından birini kesmiştir. Mao, düşman kuvvetleri parçalayıp yok etme konusunda tam bir ustadır. Nitekim Mao, giriş bölümünde de vurgulandığı üzere ÇKP’deki kliklerin kapalı olmayan, heterojen ve geçişkenliğe açık olduğunu bilmektedir. Nitekim bürokratik elitlerin, kliklerini sağlamlaştırma ihtimaline karşı, kadroları mümkün mertebe heterojen kılmaya özen göstermiştir. Bu sayede bürokratik elitlerin klientalist ağlarını zayıflatmayı, parçalamayı hatta bu

ağlarda yer alanların bir kısmını kendi tarafına çekmeyi hedeflemiştir. Örgüt içindeki bu heterojenlik ve akış nedeniyle, bir Parti komitesi tüm üyelerinin her koşulda sadık kalacağı varsayılmaz. Klikler arası akışkanlık da bunun en net göstergesidir.⁷⁴⁰

Mao ile Liu-Deng arasındaki güç muhasebesinde, Parti içinde eski ve yeni kadrolar arasındaki farkı doğru tespit etmek gerekir. Daha önce de vurgulandığı üzere, Yenân döneminde ağırlıkla cephe bulunan liderlerin birçoğu, Yenân romantizmine sadık devrimciler olarak hayatlarını sürdürürken, Deng gibi cephe liderlerinin bir kısmı, Devrim'den sonra uzun yıllar Parti'nin bürokratik mekanizmaları içinde çalışırken o mekanizmanın bir parçası haline gelmişlerdir. Liu Shaoqi söz konusu olduğunda ise, onun cepheye yer almadığı, “beyaz bölgeler”de örgütü yönettiği bilinmektedir. Ayrıca 1950 sonrası Parti üyelerinin ideolojik tutumlarını güçlendirmek için birçok kampanya ve eğitimler yapılsa da onları Parti'ye çeken temel saik, devrim yapma arzusundan çok yönetim mekanizmaları içinde yer almaktır.

Vogel de Parti'deki kuşak farkına dikkat çekerek yetenekli gençlerin eğitim ve beceri değil, kahramanlık ve şan aradığı huzursuz bir dönemde büyüydüklerini söyler. Onlar Japonlara veya Kuomintang'a karşı savaşıyor, kendi kendilerini yetiştirmiş devrimcilerdir. Gerilla savaşının karakteri göz önüne alındığında, genellikle yerel alanlarda uzun süreler boyunca hatırı sayılır bir bağımsızlıkla faaliyet göstermiş ve sonuç olarak liderlik tarzları gururlu ve kişisel olmuştur. Hâlâ şan ve şeref için çabalıyorlar. Parti yapısında demokratik tartışmalar başlatma girişimlerine rağmen, hâlâ astlarından sorgusuz sualsiz itaat beklerler ve alırlar. Bu

740 Vogel, “The Structure of Conflict”, *a.g.m.*, s. 100.

nedenle, sistematik parti inşası ile bile onların daha üst liderlerinin, bu gururlu, kendi kendini yetiştirmiş adamların iş birliğini güvence altına almaları kolay değildir. Çatışma ortaya çıktığında, aşağılamalara maruz kalanların, fırsat verilirse intikam alma ve “hesap verme” tehlikesi her zaman vardır.⁷⁴¹ Tabii, bu tehlike sadece Parti’nin yüksek liderliğini oluşturan Liu-Deng için geçerli değildir. Peng Dehua’nın Mao’ya yönelik tavırlarında da bu durum izlenebilir. Yine de “şan ve şeref” için çabalayan bu kadrolar için, Liu Shaoqi’nin son derece rasyonel bürokratik tarzındansa, büyük bir kahraman olarak Mao’nun insanların ruhuna hitap eden amaçları çok daha caziptir. Liu, Weberyen bir ifade ile bürokratları için rasyonel otorite iken, Mao devrimciler için karizmatik otoritedir. Nitekim genç bürokratlar için Liu gibi olmak bir amaçken, okul gençliğinin gözünde Başkan Mao ile hareket etmek, bir efsane ile aynı hikâyenin içinde olmak anlamına gelmektedir.

Bu güç dengesi içinde Mao’nun olağan Parti kanallarını kullanarak Liu’yu elimine etmesi ve bürokratik elitlerin gücünü kırması mümkün değildir. Eğer Mao, bu kanalı çok zorlarsa, 1964’te keyfî tavırları ve sertliği nedeniyle çalışma arkadaşları tarafından iktidardan indirilen Khurschev’in durumuna düşebilirdi. Diğer yandan Mao, bürokratik yozlaşmanın farkındaydı ve bütün bir hayatı yozlaşmış bürokratların neden olduğu sorunlara karşı mücadeleyle geçmişti. Savaş ağaları dönemi, askerî bürokrasinin, GMD dönemi ise sivil bürokrasinin halka ağır bedeller ödettiği bir dönem olarak Mao’nun hatıralarında hiç şüphesiz diridir. Şimdi bu kadar emek ve bedelden sonra sadece kızıl renge bürünmüş yozlaşmış bürokrasiye ülkeyi bırakıp o şekilde

741 A.e.

bu dünyadan ayrılmak istememesi anlaşılırdır. Fakat Mao'nun kanımca üstünde çalıştığı ve çözemediği iki husus vardır. Birincisi, Sovyet İktisadı üzerine son derece verimli eleştiriler getirmiş olsa da esasen sosyalist bir iktisadın olmadığını bilmektedir. Her kapı ya Keynes'e ya devlet kapitalizmine çıkmakta, her şeyi devletleştirmek bürokrasiyi şişirmekte, komün uygulamaları ise henüz toplumsal kültür buna müsaade etmediği ve her komünün kendine yeterli ölçeği yakalamasının mümkün olmadığı şartlarda başarısız olmaktadır. İnsan nüfusunun 1 milyonu anca bulduğu bir dünyada komünler bu ölçeği yakalayabilirdi ama o dönem için nüfusu 1 milyara yakın bir Çin'de kaynak tahsisi sorununu salt komünler aracılığı ile çözmeye kalkmak, herhalde komünler arası yağma ve savaş doğurmaktan başka bir iş yaramazdı. Nitekim kaynak tahsisi ve verimlilik sorunu kapitalist olmayan bir yol ile çözülmediği sürece Mao'nun kültürel yapıya yüklenmekten başka çaresi de kalmıyordu. Fakat bu müdahale de ya çok büyük bir toplum mühendisliği ya da aşırı kendiliğindencilik sorunlarını gündeme getiriyor ve her biri beklenenin tam aksi neticeler çıkartıyordu. Bu şartlar altında Mao, devrime ve "Büyük Uyum"a inancı süren kuşakları yaratmayı ve diğer bütün sorunları tarihin çözümüne bıraktığı söylenebilir.

5.3.2. BPKD'nin Başlaması, Yükselişi ve Düşüşü

Çin resmî tarihçileri BPKD'yi 1966-1976 arasındaki on yıl olarak nitelendirirler de bu tarih aralığına şüpheyle yaklaşmak gerekir. Onlar, "Dörtlü Çete"nin tasfiyesini BPKD'nin resmen bitişi olarak ele alırlar. Oysaki BPKD yekpare bir süreç olmadığı gibi 1966 Haziran ile 1967 Temmuz sonuna kadar adeta bir kasırğa etkisiyle Çin'i alt-üst etmiş,

1967 Temmuz’unda zirvesine ulaşmış ve kaos yerini düzene bırakmaya başlamıştır. 1969 sonrasında artık bir devrimden ziyade iktidarı paylaşan klikler arasında hesaplaşma devam etmiştir. Zaten ayaklanmalar ya bastırılmış ya da Kızıl Muhafızlar “köylülerden öğrenmek” için kırlara yollanarak fiilen dağıtılmışlardır. 1973’te ABD ile anlaşılması sonucu uluslararası bağlamda çok rahatlayan Mao, Deng’i tekrar göreve davet etmiştir. 1973-1976 dönemi ise Mao’nun kendisinden sonrasını planlayarak geçirdiği, hamlelerini buna göre yaptığı, bütün kliklerin pusuda bekleyerek birbirine vurmak için fırsat kolladığı bir dönemdir. Bu açıdan BPKD’nin Ağustos 1966’da tamamlanan başlangıç aşamasından sonra yükselişi 1967 Temmuz sonuna kadardır. 1967-1969 arasında hareket düşüşe geçmiştir. 1969 sonrasında ise en fazla artçılardan ve yeni döneme hazırlıktan bahsedilebilir.

5.3.2.1. BPKD’nin Başlangıç Aşaması

Jiang Qing’in 1962 itibariyle kültür-sanat hayatı üzerinde Mao’nun desteği ile belirleyici role bürünmeye başlaması, ülkede sanatsal üretimi kısırlaştıran, aydın ve sanatçıların her an suçlamayla karşı karşıya kalabildikleri bir durum yaratmıştır. Jiang Qing’in başını çektiği, eski Çin operası formunun devrimci muhteva ile sunumu; oldukça kaba, şablonik, slogansı metinlerle ve Yen’an döneminin ÇHKO üniformalarıyla birlikte neredeyse dönemin tek kabul gören kültürel üretimi haline gelmiştir. 1965’te ÇKP MK Genel Sekreteri Deng Xiaoping “Bugün insanlar makale yazmaya cesaret edemiyorlar; tiyatrolar ise yalnızca askerler ve dövüş sanatı üzerine oyunlar oynayabiliyorlar. Sinemaya gelince şu film gösterilemez, bu film gösterilemez deniyor. Mükemmel filmi nerede bulacaksınız? Bu “devirmciler” başkalarını

eleştirerek ün elde etmek ve başkalarının omuzlarına basarak bir yerlere ulaşmak istiyorlar” diyerek bu tür tutumların hemen terk edilmesi çağrısı yapmıştır.⁷⁴² Eylül 1965’te de Kültür Bakanlığı’nın düzenlediği ulusal ölçekli bir toplantıda benzer bir tavır ortaya konmuştur.⁷⁴³

Eylülde bu toplantı yapılırken, Jiang Qing de Yao Wen-yuan’a Wu Han’ın yazdığı *Hai Rui’nin Görevden Azledilmesi* oyununun eleştirisini yazmasında yardım etmekte, Mao da metni inceleyip tavsiyeler sunmaktadır.⁷⁴⁴ Aslında Mao, 1959’da İDBA tartışmaları sırasında Hai Rui’yi övmüş, fakat “dünün Hai Rui’si soldaydı, bugünün Hai Rui’si ise sağda” diyerek kendisini eleştiren Peng Dehuai’nin tavrının cesur fakat sağcı olduğunu belirtmek istemiştir.⁷⁴⁵ Hai Rui (1514-1587), Ming Dönemi’nde İmparator Jiajing’e (1507-1567) halkı şikâyetlerini açık yüreklilikle ileten bir memurdur. Sert eleştirileri neticesinde tutuklanmış, idama mahkûm edilmiş, İmparatorun ölümünden sonra serbest bırakılmıştır.⁷⁴⁶ Tarihçi Wu Han, bu konuşmanın hemen ardından *Hai Rui’nin Görevden Azledilmesi* başlıklı oyunu yazmaya başlamış, 1962’nin başlarında oyun Pekin’de sahnelenmiştir. Jiang Qing o günlerde oyunu eleştiren bir tutum aldıysa da Mao’nun sessiz kaldığı söylenebilir. Yıllar önce yaşanmış olayları, yıllar sonra kişilerin önüne koymasıyla

742 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 452.

743 A.e.

744 Tom Fisher, “‘The Play’s the Thing’: Wu Han and Hai Rui Revisited”, *The Australian Journal of Chinese Affairs*, No. 7, Jan., 1982, s. 4.

745 Hai Rui üzerinden Lushan’da yaşanan tartışma ve devamı için bkz. Russo, a.g.e., s. 11-25.

746 Daha sonra Hai Rui’nin yüksek kamu görevlerine getirildiği takip edilebilir. Bkz. Ernst Wolf, “A Preliminary Study of Hai Rui: His Biography in Ming-Jing, s. 157, <https://knit.ucsd.edu/minghistoryinenglish/wp-content/uploads/sites/84/2017/08/19.226.5927-5933-Hai-Rui.pdf>. Erişim Tarihi: 11.09.2023.

tanınan Mao'nun, doğru zaman geldiğinde yangının çıkmasını sağlayacak ilk kıvılcım olarak oyunun eleştirisini beklemeye aldığı söylenebilir.⁷⁴⁷

Aslında Wu Han'ın Mao'yu İmparator Jiajing, Peng'i de Hai Rui yerine koyduğu açıktır. Wu Han bunu sadece vicdanlı bir aydın olarak yapmış olsa herhalde bu olay üzerinden yangın çıkarılamazdı. Wu Han, tarihçiliğinin yanı sıra Pekin Belediye Başkan Yardımcısı'dır. Pekin Belediye Başkanı Peng Zhen'in baş adamı olarak bilinmekteydi ve Peng, Liu Shaoqi'nin desteğini arkasına alarak Mao'nun ifadesiyle Pekin'de "Küçük Krallık" kurmuştu.⁷⁴⁸ Bu yüzden Wu Han'a vurulduğunda Peng de düşecek, Liu ise başkentteki en güçlü destekçilerinin bir kısmını kaybetmiş olacaktır.

Yao Wenyuan'ın "Yeni Tarihsel Opera 'Hai Rui'nin Görevden Alınması' Üzerine Bir Yorum" başlıklı makalesindeki eleştirilerde Peng Dehuai bağlantısını bilerek boş bırakılmıştır. Çünkü Başkan Mao, bütün bilgeliği ile herkesin esas sorunu gözden kaçırdığını açıklamak ve savaşı bizzat başlatmak istemektedir. Nitekim Yao Wenyuan'ın makalesinin yayımlandığı gün Mao, Liu'nun en sadık adamı MK genel Bürosu'nun başında olan Yang Shangkun'u azletmiştir. Onun yerine ise Mao'ya sadakati tartışılmaz olan Merkez Muhafız Tümeni'nin komutanı Wang Dongxing'i (1916-2015) getirmiştir.⁷⁴⁹ Böylece Mao, BPKD'nin hemen

747 Short, Jiang'ın eleştirisini o zaman Mao'nun ciddiye almadığını söyler. Oysaki henüz zamanının gelmediğini söylemek Mao'nun taktiklerini bilenler için daha isabetlidir. Herhalde Short, tarihçi olarak yorum yapmaktan kaçınmış olsa gerek. Bkz. Short, *a.g.e.*, s. 475.

748 A.e., s. 476.

749 A.e., 476-477.

Yang tutuklanmış ve 1978'e kadar hapis yatmıştır. Fakat Liu ve Deng'e olan sadakatinin ödülünü 1978'den sonra almış, 1988-1993 yılları arasında Devlet Başkanı olmuştur. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Yang_Shangkun. Erişim Tarihi: 30.08.2023

öncesinde Parti içi tüm yazışma ve haberleşmeyi kontrolü altına almıştır. Wu Han'ın oyunundaki asıl sorunun tarihsel değil siyasi olduğunu belirten Mao, oyun karakterlerinin kime karşılık geldiğini açıklayarak “kendi oyunu”nu başlatmıştır.⁷⁵⁰

Mao, Pekin’de Liu Shaoqi ile mücadele edecek bir zemin bulamadığı için, Şangay’dan BPKD’nin kıvılcımını çakmak zorunda kaldığını söyler. Ocak 1965’te “Sosyalist Eğitim İçin 23 Nokta” talimatını açıkladığında Liu buna uymayı reddetmiş ve Mao Liu’yu zorlayabilecek durumda olmadığını görmüştür. Konuyla ilgili olarak Mao;

23 madde yayımlandığı sırada uyandım. Pekin’de hiçbir şey yapamadım. Merkez’de hiçbir şey yapamadım. Geçen Eylül ve Ekim ayında, Merkez’de revizyonizmin belirmesi halinde mahalli örgütler ne yapabilir diye sordum. Fikirlerimin Pekin’de uygulanamayacağını hissettim. Vu Han’ın (Wu Han) eleştirisi, neden Pekin’de değil de Şangay’da başlatıldı? Çünkü Pekin’de bu işi yapabilecek kimse yoktu, der.⁷⁵¹

Bu nedenle Mao Zedong, öncelikle Pekin’de Liu’nun desteklediği Peng Zhen’i tasfiye ederek BPKD’nin ilk aşamasını başlatmak istemiştir. Liu, uzun yurt dışı seyahatindeyken, onun bizzat müdahalesini önlemiş ve Liu gelene kadar Mao süreci nakış gibi işlemiştir.

Wang ise Mao ve Hua dönemlerinde en kritik pozisyonlarda bulunmuştur. “Dörtlü Çete”yi 1976’da tutuklayan Wang’tır. Bütün ömrünce Başkan Mao’ya sadık kalmış ve Çin’in Mao sonrası yönelimini cesurca eleştirebilen en önemli kişi olmuştur. Bkz. <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/27/wang-dongxing>. Erişim Tarihi. 11.09.2023. Wang, Mao’nun kişisel sırlarını da en iyi bilen ve onları itinayla saklamasıyla Mao’nun en güvendiği kişi olarak bilinir. Bkz. s. 20.

750 Bütün süreç en ayrıntısıyla Russo tarafından işlenmiştir.

751 Mao Zedong, “Merkezi Çalışma Toplantısı’nda Yapılan Konuşma” (25 Ekim 1966), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 385-386.

1964'te oluşturulan Kültür Devrimi Grubu'nun Başkanı olan Peng Zhen 3 Şubat 1966'da "Şubat Taslağı" olarak bilinen Mevcut Akademik Tartışma Üzerine Rapor Taslağı'nın hazırlanmasına önderlik etmiştir. Fakat bu taslak "sınıf çizgilerini belirsizleştirdiği" gerekçesiyle reddedilmiştir. ÇH-KO'nun Kültürel İşler Şubesi'yle birlikte çalışmaya başlayan Jiang Qing ve Lin Biao (o sırada Askerî Komisyon Başkan Yardımcısı ve Savunma Bakanı) 2 Şubat ve 20 Şubat 1966'da Şangay'da askerlere forum düzenleyerek sanat ve edebiyat çevrelerinin "sosyalizm ve Parti karşıtı bir diktatörlüğün etkisi altında" olduğunu iddia etmişlerdir. 1966 Mart sonunda Mao, Kang Sheng, Jiang Qing ve Zhang Chungqiao (1917-2005) ile görüşerek Şubat Taslağı'nı eleştirmiş, MK Propaganda Bölümünü "Cehennem Sarayı" olarak adlandırarak kralın devrilmesi ve küçük şeytanların da kovulması gerektiğini söylemiştir. 4 Mayıs'ta başlayan ve üç haftadan fazla süren toplantıda Liu Shaoqi'nin yüzüne Peng ve ortaklarının tasfiye edileceği bildirilmiştir.⁷⁵² İlginç olan, Peng hatalarının "Mao Zedong Düşüncesi"ne aykırılığı hakkındaki iddialara Deng Xiaoping'in de katılmasıdır.⁷⁵³ Anlaşılan Deng, Peng ve ekibini feda ederek Mao'yu yatıştırmayı seçmiştir.

Bu toplantının en ilginç notlarından biri Lin Biao'nun "Başkan Mao'nun söylediği her şey doğrudur. Onun tek cümlesi bile binlerce cümleden daha önemlidir" diyerek Mao kültürünü yaratmaya başlamasıdır.⁷⁵⁴ Mao'nun ilk başlarda Lin'in yüceltmelerine sessiz kalması, Ordu'nun tam desteği açısından Lin'in önemi, yine "sağ" ve "sol" klikleri birbirine kırdırma arzusu ve kitlelerin yanılmaz-erişilmez

752 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 466-467. Short, a.g.e., s. 478-479.

753 Roderick Macfarquhar-Michael Schoenhals, *Mao's Last Revolution*, Cambridge, Harward University Press, 2006, s. 33

754 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 470.

tanrısal bir liderin sözlerini paganist bir coşku ile karşılayacaklarını bilmesindendir. Fakat Lin'in, Liu'nun tasfiyesinin ardından ikinci adam olarak tayin edileceğini bilmesi muhakkaktır. Burada Lin'in, Stalin'in Lenin'e yönelik tavrının bir benzeri olduğunu düşünüyorum. Lenin, Maksim Gorki ve Anatoly Lunacharsk'i, Lenin kültü yaratma girişimleri üzerine "din yapıcılar" olarak itham etmiştir. Lenin'in *Materyalizm ve Ampriokritisizm*'i yazma nedenlerinden biri de "din yapıcılara" karşı materyalizm savunusudur. Oysaki Stalin, Lenin'i mumyalayıp mozoleye yerleştirerek "Lenin Dini" oluşturmuş ve kendisi de bu dinin Papa'sı olmuştur. Tanrı yanılmazsa, onun gölgesi ve eli olan Papa da yanılmazdır. Böylelikle Stalin, Lenin kültü üzerinden aslında kendi otoritesinin tartışılmazlığını da ilan etmiştir. Lin'in de Mao'yu ilahlaştırarak, "Mao Dini"nin başrahibi olmaya soyunduğunu düşünüyorum. Fakat Lin, "din yapıcısı" olarak görevini tamamlayamadan "Cennet"ten kavulacaktır.

Mao'nun Liu'yu kuşatma ve parçalara ayırarak yok etme taktığının sivil ayağı Peng ve çevresiyle başlamıştır. Diğer yandan böyle bir mücadelede ordunun tam sadakati kritiktir. Esasen ordunun Mao'nun yanında olduğuna şüphe yoktur. 1959'da Peng Dehuai tasfiye edilirken birçok ordu mensubu üzülmesine rağmen, en zor zamanda Başkan'ın arkasında durmuşlardır. Fakat Lin Biao da kendi gücünü pekiştirmek için bir parça koparmak istemektedir ve hedefinde ÇHKO Müşterek Başkanı Luo Ruiqing (1906-1978) vardır. Luo, Lin tarafından "askerî eğitime çok ağırlık vermek ve ideolojik eğitimi ihmal etmek"le eleştirilmiş, Daimî Komite Luo'nun suçlanmasına gerek görmese de Mao'nun Lin'i desteklemesi ve ısrarı sonucu soruşturma açılmış, bunun üzerine intihar girişiminde bulunan Luo görevden alınmıştır. Luo'nun "ideolojik eğitime" önem vermemesi, BPKD'yi desteklemeyeceği

şeklinde alginlandığı için tasfiyesi kaçınılmaz olmuştur.⁷⁵⁵ Böylece Peng ile “anti parti kiliği”ne dâhil olmakla suçlanan Luo (Ruiqing), Yang (Shangkun) ve Lu Dingyi’nin (Kültür Bakanı) suçları 21 Mayıs’ta Zhou Enlai tarafından açıklanan bir deklarasyonla ilan edilmiştir.⁷⁵⁶

4 Mayıs’ta başlayan toplantının 16 Mayıs oturumunda yayımlanan genelge ile Kültür Devrimi Grubu dağıtılarak yerine Merkezî Kültür Devrimci Grubu kurulmuş, Chen Boda başkan, Kang Sheng danışman, Jiang Qing ile Zhan Chungqiao başkan yardımcıları, Wang Li, Guang Feng, Qi Benyu ve Yao Wenyuan üye olarak tayin edilmiştir.⁷⁵⁷ Böylece Başkan Mao, gittikçe etkisizleşecek MK Daimî Komitesi yerine yeni bir merkez oluşturmuştur.

16 Mayıs 1966’da yayınlanan Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi belgesinde BPKD’nin amacı ana hatlarıyla belirtilmiştir. Pekin Üniversitesinde Felsefe Şubesi Parti Sekreteri Nie Yuanzi, Kang Sheng ve eşi Cao Yi ile görüşmesinin ardından yaklaşık bir hafta sonra 25 Mayıs’ta Pekin Üniversitesi Rektörü’nü ve yönetimi suçlayan “Song Shu, Lu Ping ve Peng Peiyun Kültür Devrimi’nde ne yapıyor?” başlıklı büyük harflerle yazılmış bir afişi asmasıyla BPKD’nin kitle ayağı harekete geçmiştir.⁷⁵⁸

Lu Ping’in başkanlık ettiği Üniversite Parti Komitesi de derhal harekete geçerek, Nie grubunu lanetleyen yüzlerce afişin asılmasını sağlamıştır. Bunun üzerine 1 Haziran’da duruma müdahale eden Mao, Nie’ye büyük bir destekte

755 Macfaruquhar-Schoenhals, *a.g.e.*, s. 21.

756 A.e., s. 37.

757 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 470

758 Nie, Kang ve Cao ile Yenan yıllarından tanışmaktadır. *Biographical Dictionary of Chinese Women: The Twentieth Century*, Editors. Lily Xiao – Hong Lee, London, Routledge, 2015, s. 478.

bulunarak afişin üstündeki yazıların radyo istasyonları aracılığıyla bütün Çin'e yayılmasını emretmiştir. Bu emirle beraber ok yaydan çıkmış, üniversitelerden ortaöğretime kadar milyonlarca öğrenci kendi okullarının Lu Ping'lerinden hesap sormak için ayaklanma başlatmıştır.⁷⁵⁹ Başkan Mao daha sonra, "Nie Yuanzi'nin 25 Mayıs duvar afişlerinin, önemi Paris Komünü'nü bile aşan 20. yüzyılın 60'larının Çin Paris Komünü'nün bir manifestosu olduğunu" söylemiştir.⁷⁶⁰

Haziran'ın ilk günlerinde Liu ve Deng, 8 Maddelik Talimat'ı yayınlayarak üniversitelerde Kültür Devrimi'ne önderlik etmek için çalışma ekipleri yollamaya kalkınca Mao tarafından çok sert eleştirilmişlerdir. Liu ve Deng'in amacı elbette Devrim'e önderlik etmek değil, onu Parti üzerinden kontrol etmek ve soğurmaktır. Mao, bu girişimi hemen durdurarak kitlelerin kendi inisiyatifleriyle davranması konusunda özgür bırakılmasını emretmiştir.⁷⁶¹

Mao, 21 Temmuz'da "Merkezin Önderlerine Hitaben Konuşma"sında "İçinde bulunduğumuz Kültür Devrimi yeri göğü sarsan bir olaydır. Bu yıkım olmadan sosyalizm inşa edilemeyeceği gibi birinci olarak mücadele, ikinci olarak eleştiri, üçüncü olarak dönüşüm gerçekleşemez"⁷⁶² tespitiinde bulunmuş, ayaklanan gençleri bastırmaya yönelik çalışmalarda bulunan Parti liderliği ve Gençlik Birliği Merkez Komitesi'ni (Parti'nin Gençlik Örgütü) çok sert biçimde uyarmıştır: "Hepinize söylüyorum: Gençlik, Büyük Kültür Devrimi'nin büyük ordusudur. Sonuna kadar seferber edilmelidir. Komünistlerin öğrenci hareketinden korkması,

759 Short, *a.g.e.*, s. 482-483.

760 Mao Zedong, "Merkez'in Önderlerine Hitben Konuşma" (21 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, *a.g.e.*, s. 364.

761 *ÇKP Tarihi*, *a.g.e.*, s. 470.

762 *A.e.*, s. 365.

Marksizm düşmanı bir davranıştır. ...Gençlik Birliği Merkez Komitesi'nin öğrenci hareketi yanında saf tutması gerekir. Ama tersine, öğrenci hareketinin bastırılmasının yanında yer alıyor.”⁷⁶³

22 Temmuz'da Bölge Sekreterleri ve Merkez Komitesi'nin Kültür Devrim Grubu Üyeleri'yle toplantı yapan Mao “İnsanların Merkez'e gitmesinden niye korkuyorlar? Bırakın gelsinler ve Devlet Konseyi'ni kuşatsınlar”⁷⁶⁴ demiş ve “Hey siz! Eğer devrim yapmazsanız devrim size karşı yapılacaktır”⁷⁶⁵ sözleriyle bölge sekreterlerini uyarmıştır.

1 Ağustos'ta başlayan ve 12 Ağustos'ta biten “Sekizinci Merkez Komitesi On Birinci Genel Toplantısı”nda alınan “16 Maddelik Talimat” ile BPKD resmen ilan edilmiştir. 1 Ağustos'ta Xinghua Üniversitesi Ortaokulu'ndaki Kızıl Muhafızlar'a mektup yollayarak desteğini ileten Mao⁷⁶⁶, 5 Ağustos 1966'da kendi el yazısıyla “Karargâhı Bombalayın” çağrısını içeren afişi astıktan sonra BPKD süreci bir aşama daha kaydetmiş ve adeta sınırlı iç savaş başlamıştır.⁷⁶⁷ 16 Maddelik Talimat'ta ise “Gençlerin devrimci yönelimi doğrudur, bırakın kitleler kendini eğitsin, hareket içinde özgürleşsin, gençler cesaretle her şeye kaşırı çıksın, bazılarını huzursuz kılmaktan çekinmesinler. Mücadele incelikli, sakın, nazik, ılımlı, kibar, sakıngan ve alicenap olmayabilir”⁷⁶⁸ denilerek her türlü aşırılığın da yolu açılmıştır.

763 A.e., s. 364.

764 Mao Zedong, “Bölge Sekreterleri ve Merkez Komitesi'nin Kültür Devrim Grubu Üyeleriyle Yapılan Bir Toplantıda Konuşma” (22 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 368.

765 A.e.

766 Mektup için bkz. Mao Zedong, *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 373-374.

767 A.e., s. 386.

768 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 471.

Ayrıca bu Genel Toplantı’da Mao Politbüro Daimî Komitesi’nin 7’den 11’e yükseltilmesini teklif ederek Tao Zhu, Chen Boda, Kang Sheng ve Li Fuchun’u en yüksek liderliğe dâhil etmiştir.⁷⁶⁹ Hatırlanacağı üzere 1958’de Lin Biao da Daimî Komite üyesi olmuştur. Zhou Enlai’nin Başkan’a sadakati ve Chu De’nin bütün bu kargaşadan uzak durmasıyla Mao Daimî Komite’nin kontrolünü de tam anlamıyla ele geçirmiştir.

Wu Han’ın suçlanması, Peng, Luo, Yang, Lu “parti karşıtı kligi”nin çökertilmesi, Nie Yuanzhi’nin afişi, Başkan Mao’nun “Karargâhı Bombalayın Afişi” ve 16 Maddelik Talimat, BPKD’nin ilk aşamasının en önemli olaylarıdır. Mao, Liu’nun yokluğunu iyi değerlendirerek bürokratik elitleri gafil avlamış, belirli tavizlerle Mao’yu yatıştırabileceğini düşünen Deng ise yanılmıştır. Mao, Pekin’de elini güçlendirdiği gibi Liu ve bürokratik elitleri küçük parçalara ayırarak yok etme stratejisini uygularken, kitleleri de harekete geçirerek adeta kuşatmayı tamamlamıştır. Herhalde Liu da Deng de Başkan Mao’nun lideri olduğu Parti ve devlet aygıtına bu kadar saldırarak neredeyse iç savaşa yol açabileceğini tahmin etmemiş olabilirler. Fakat durumun ciddiyeti karşısında yanıt vermeye başladıklarında inisiyatif çoktan kaybetmişlerdir.

5.3.2.2. BPKD’nin Yükselişi: Ağustos 1966’dan 20 Temmuz 1967 Wuhan Olayı’na

Mao’nun ustaca hazırladığı ilk saldırısını savuşturamayan, önemli birçok destekçilerini kaybeden ve kitlelerin ayaklanmasını kontrol edemeyen bürokratik elitler, düştükleri zayıf durum içinde kendi taktiklerini geliştirerek BPKD sürecini

769 A.e.

baltalamak ve işleyemez hale getirmek istemişlerdir. Mao'nun kontrol edilebilir sınırlarda olmak koşuluyla en uç noktaya kadar ilerlemesine izin verdiği kargaşayı, dost-düşman ayırımının yapılamayacağı bir aşamaya taşıyarak Mao'yu geri adım atmaya mecbur bırakmak istemişlerdir.

Aslında Maoistlerin de bürokratik elitlerin klikleri gibi homojen olmadığı, çeşitli kliklerden oluştuğu ve bu yapıların da belirli oranda akışkanlığa sahip olduğu açıktır. Her ne kadar Lin Biao ve Jiang Qing şimdilik birlikte hareket ediyor olsalar da hırsları berbaer çalışmayı mümkün kılmayacak kadar büyüktür. Ayrıca Mao, “sağcılar”la hesaplaşmasından sonra, onlarla da mücadele etmesi gerektiğini bilmektedir. Özellikle Lin Biao'nun bazı tavırlarından hoşnut olmadığını Jiang Qing'e daha 8 Temmuz 1966'da yazdığı mektupta bildirmiş, kendisini de hırsları üzerinden eleştirmiştir. Hatırlanacağı üzere Mao, Jiang'ın siyasal hırslarını dizginlemek için onu siyasetten uzak tutmuş, bu da ilişkilerini fiilen bitirmiştir. Bunca yıl sonra iktidar gücünün tadına varan Jiang'ın, bu tutkusuyla her şeyi yapabileceğini tahmin eden Mao, şimdilik kaosa izin vermek zorunda kaldığını ama gerektiğinde düzeni sağlamak için en sert şekilde hareket edeceğini kendisine şu sözlerle bildirmiştir: “Meseleyi şöyle görüyorum: Dağlarda kaplan olmasaydı maymun kral olurdu; işte ben de bu şekilde kral oldum. Bu eklektisizm değildir. Benim kişiliğimde kaplan niteliği hâkim yöndür; onun yanı sıra maymun niteliğim de var, ama bu ikincildir.”⁷⁷⁰

Çin mitolojisinde maymun ve kaplanın karşılıklarının Antik Yunan coğrafyasında Dionisos ve Apollon'a yakın bir

770 Mao Zedong, “Çiang Çing'e Mektup” (8 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 360.

karşılıklı olduğunu birinci bölümde belirtmiştik. Mao, kaosu seven ve ondan beslenen maymun niteliğinin yanında kaplan, yani düzeni sağlama niteliğinin birincil olduğunu söyleyerek Jiang’a sınırı aşmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Lin Biao ve kliği ile ilgili olarak ise;

Öyle büyük gürültü kopartıyorlar ki, kendi irademe aykırı olarak onları izlemekten başka çarem kalmadı. Bana kalırsa bunlar Çong Gi (Zhong Gi)’den yararlanarak şeytanlarla savaşmak niyetindeler; 20. yüzyılın altmışlı yıllarında ben Çong Gi haline gelmiş bulunuyorum. Her şey kendi zıddına dönüşür. Kişi ne kadar yükseklerle tırmanmaya çalışırsa düşüşü o kadar feci olur. Ben de paramparça edilmeye hazırlanıyorum. Ne yapılabilir? der.⁷⁷¹

Zhong Gi, Çin mitolojisinde iblislerin başı olan Tanrı’dır ama aynı zamanda kendisine biat etmeyen iblisleri de cezalandırır. Mao, “kötülüğe karşı kötülük” yaptıklarının da farkındadır.

Mao’nun düşünceleri ile amaçlarına ulaşmak için kullandığı araç arasındaki uyumsuzluğu ifade ettiği sözleri en dikkat çekici olanıdır. Nitekim bürokratik elitlere göre Başkan “sol hatalar” yapan birisi olsa da Mao 1920 ve 1930’lu yıllarda en çok “sol”a karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden kargaşanın büyümesi ile sol hataların artması arasında paralellik olacağını bilen bürokratik elitlerin tahmini doğrudur. Mao, Jiang’a:

Eğer benim fikirlerim yayınlanacak olursa onlar (solcular) üzerinde soğuk duş etkisi yapar ve bundan sağcılar yararlanır. Bugünkü görevimiz Parti içinde sağın bir bölümünü devirmektir. ...Bütün bu fikirlerim acaba ne zaman yayımlanabilir?

771 A.e., s. 361.

Tam kestiremiyorum. Çünkü sol ve kitleler bundan memnun olmayacaklardır. Belki benim ölümümden sonra, sağ iktidara gelip bunları yayımlamak fırsatını ele geçirebilir. Sağcılar benim sözlerimden kara bayrağı yüksekte tutmak için faydalanabilirler, der.⁷⁷²

Parti komiteleri ile gençlik örgütünün hareketi bastırma girişimi Mao'nun müdahalesiyle engellenince, anti-Maoistler, Maoist kisvesi altına saklanmayı daha etkili bulmuşlardır. “Kızıl Bayrak sallayarak Kızıl Bayrakla savaşmak”la bürokratik elitler, dost-düşman ayrımının ortadan kaldırılacağı gibi, kaosu büyüterek düzen istencini daha acil kılacağını düşünmektedirler. Bunu sağlamak için en yaygın ve etkili direniş yöntemleri örgütsel ve propaganda sabotajı olmuştur. Bazı durumlarda, anti-Maoistler işçiler arasında grevleri teşvik ederek, endüstriyel çalışmayı kesintiye uğratarak, iletişim ve ulaşım tesislerini sabote ederek bir tür gerilla savaşı yürütmüşlerdir. Askerî destek aldıkları durumlarda küçük çaplı askerî çatışmalara girişmişler, hatta bazıları saldırıya uğramamak için kırsal veya dağlık bölgelere çekilmiştir.⁷⁷³

Özellikle fabrikalardaki anti-Maoist grupların etkinliği en büyük sorundur. Parti liderlerinin fabrikalardaki, kamu hizmetlerindeki, ulaşım ve iletişim ağlarındaki Parti örgütlerinde hâlâ sağlam kökleri bulunmaktadır. Böylece Parti merkezine saldırıldığında potansiyel olarak ekonomiye büyük zarar verebilme güçleri vardır. Bu nedenle Maoistler, bu örgütleri sabotaj ve işten çıkarmalardan korumak için, Kızıl Muhafızlara paralel olarak, kadrolar ve işçiler arasında “devrimci isyancıların” yeni kitle örgütlerini kurmuşlardır. Öğrenci Kızıl Muhafızlar, ne kadar devrimci olurlarsa olsunlar,

772 A.e., s. 362.

773 Vogel, “The Structure of Conflict”, *a.g.m.*, s. 107-108.

deneyimli ve bazen silahlı daha yaşlı ve daha deneyimli erkeklerle eşleşemeyecekleri için, “devrimci isyancılar” bu zor görevi üstlenmek üzere örgütlenmişlerdir. Parti liderlerinin parayı boşa harcadıklarını iddia ederek, Şanghay’daki ve aksaklıkların ciddileştiği başka yerlerdeki kurumları devralmak için harekete geçmişlerdir. Kızıl Muhafızların iş birliğiyle, ülke çapındaki Parti ve hükümet organlarının merkezlerini ele geçirmek ve bu örgütleri yönlendirmek için yeni liderlik grupları oluşturmaya çalışmışlar, bu nedenle de sadece gençleri değil, üretici güçleri de harekete geçirmişlerdir.⁷⁷⁴

BPKD’nin “devrim”e dönüşmesi de tam bu momentte olmuştur. Çünkü artık yeni aşama “topyekûn iktidarı ele geçirme” olarak belirlenmiştir. Öğrenciler ilk başta Mao’nun çizdiği istikamette, kurumlarındaki ve partideki “revizyonistler”i aşağılayarak ifşa etmiş, “revizyonistler”i kitle önünde “suçlar”ını itiraf ettirmeye zorlamış, okulları işgal etmiş, öğretmenlerine acımasızca saldırmış ve geleneksel kültürle ilişkili gördükleri her yeri talan etmişlerdir. Fakat bürokratik elitlerin sevk ettiği anti-Maoistler’in kimi zaman aşırı solcu söylemlerle kimi zaman Kızıl Muhafız üniformalarıyla çatışmalar çıkartarak ve üretimi felç etmeye çalışan, böylelikle geniş kitlelerin hoşnutsuzluğunu üretmeyi amaçlayan bilinçli çabalarıyla gençler mücadele edememiş, çoğu zaman da tuzağa düşmüşlerdir. Böylelikle sadece yüksek görevlerdeki bürokratik elitleri elimine etme çabasının sonuç vermediği görülünce, bir bütün olarak iktidar savaşı başlamıştır. Elbette bu iktidar savaşı içindeki Maoistler, gevşek ve kendiliğindenci birçok örgütlenmenin arasında deneysel birtakım uygulamalara da izin vermek zorunda kalmışlar, böylelikle çok dikkat çekici siyasal biçimler ortaya

774 A.e., s. 112-113.

çıkıştır. İşte tam da böyle bir ortamda Zhang Chunqiao ve Yao Wenyan'ın yönetimi altındaki Şangay 17 Numaralı Devlet Pamuk Fabrikası'nda çalışan Wang Hongwen'in başında bulunduğu isyancı örgütlenmeler, kentteki hükümet ve parti önderliğini ele geçirerek 5 Ocak 1967'de Şangay Komünü'nü kurmuşlardır.⁷⁷⁵

Mao Zedong Merkezi Kültür Devrimi Grubu'nun 9 Ocak 1967 tarihli toplantısında bu olayı “bir sınıfın diğerini alaşağı etmesi” olarak tanımlanmıştır.⁷⁷⁶ Yalnız olaylar nedeniyle sanayi sektöründe yaşanan daralma Mao'yu endişelendirmiştir. Neticede 1959 krizinin bir benzerinin yaşanma ihtimali, kırsal alanın BPKD'den etkilenmemesi nedeniyle mümkün olmasa da tüketim mallarındaki azalış, kentlerde BPKD'ye karşı büyük bir tepki doğurabilirdi. Bunun üzerine Mao;

“Devrime sarılmak ve üretimi ilerletmekten söz etmeliyiz. Üretimden soyutlanarak devrim yapmaya kalkmamalıyız. Tutucu hizip, üretimin önemini kavramıyor. Bu bir sınıf mücadelesidir. “Kasap Çang ölürse, domuzu kıllarıyla yemek zorunda kalacağımıza” veya onlar olmadan hiçbir şey yapamayacağımıza inanmalısınız. Bu türden saçmalıklara inanmayın” uyarısında bulunmuştur.

Esasen komün örgütlenmesi, Mao'nun BPKD'den beklentisini zorlayan bir gelişmedir. 1967'nin başlarında, Paris Komünü'nün kitlesel demokrasi ve açık seçimler modeli büyük bir coşkuyla propaganda edilmiştir. Ancak Mao, “sol”un desteğinin sürmesi ve “sağ”ın kaostan yararlanma taktiğine karşı Şangay Komünü'nü selamlamaktadır ancak haftalar

⁷⁷⁵ ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 477.

⁷⁷⁶ Mao Zedong, “Merkezi Kültür Devrimi Grubu'nun Bir Toplantısındaki Konuşma”, a.g.m., s. 390.

içinde bu tema terk edilmiş ve daha iyi disiplin çağrıları ile değiştirilerek 20 Şubat 1967’de komün lağvedilmiştir.⁷⁷⁷

Başkan Mao, komün lağvedilmeden hemen önce, Zhang Chunqiao ve Yao Wenyan ile yaptığı görüşmede tavrını net olarak ortaya koymuştur:

Bir halk komününün kurulmasıyla birlikte, bir dizi mesele ortaya çıkar. ...Eğer bütün Çin’de halk komünleri kurulursa, Çin Halk Cumhuriyeti adını ‘Çin Halk Komünü’ne çevirmeli midir? Öyle olsa diğer ülkeler bizi tanır mıydı? ...Birçok bölge halk komünleri kurmak üzere Merkez’e başvurmuş bulunuyor. Merkez tarafından, Şanghai dışında hiçbir yerde halk komünleri kurulmamasını bildiren bir bildiri yayımlandı. Başkan, Şanghai’ın bir değişiklik yaparak, kendisini bir devrimci komite veya bir şehir komitesi veya bir şehir halk komitesi haline getirmesi gerektiği görüşündedir.⁷⁷⁸

Mao’nun bu kararı almasında ülkenin her yerinden komün kurma isteklerinin gelmesiyle birlikte, Mao’nun “revizyonist” sınıflamasına girmeyecek eski tüfeklerin “Ocak Fırtınası” başta olmak üzere yaşanan birçok aşırılığa tepki göstermek için Li Fuchun’un davetiyle gerçekleşen toplantı da önemlidir. Esasen Politbüro Daimî Komiteye seçildikten sonra Tao Zhu da bazı aşırılıklara tepki göstermiş, ama Li gibi devrimci büyükleri yanına toplamadan, şahsi olarak cesur bir tutum almasını hayatıyla ödemiştir. Ağır suçlamalara maruz kalan Tao’nun rahatsızlığı nedeniyle ameliyat olmasına izin verilmemiş, Zhou Enlai’nin büyük çabaları ile izin alındığında ise artık çok geç olmuştur. Bu akıbeti gören Li Fuchun, herkesin saygı duyduğu Tan Zhenlin (1902-1983),

777 Vogel, “The Structure of Conflict”, *a.g.m.*, s.109.

778 Mao Zedong, “Çang-Çun-Çiao ve Yao Ven-Yuan Yoldaşlarla Yapılan Üç Toplantıdaki Konuşmalar” (Şubat 1967), *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 396.

Li Xiannian (1909-1982), Chen Yi (1901-1972), Ye Jianying (1897-1986), Xu Xiangqian (1901-1990) ve Nie Rongzhen'den oluşan tecrübeli devrimcileri yanına alarak Kang Sheng, Chen Boda, Jiang Qing, Zhang Chunqiao ve Xie Fuzhi ile büyük bir tartışmaya girmişler ve onların uygulamalarını şiddetle eleştirmişlerdir. Literatürde “Şubat Karşı Akımı” olarak bilinen bu grup, Mao tarafından eleştirilmiş, Lin Biao tarafından ise çok sert itham edilmiştir. Hatta Mao “Nasıl bir parti önderliği istiyorsunuz?” dedikten sonra madem Wang Ming’in geri getirilmesine, Amerikalıların, Rusların yönetmesine neden izin vermiyorlar mealindeki sözlerinin ardından sesini yükselterek, eğer Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping’in geri gelmesini istiyorlarsa Jingangshan’a Lin Biao ile dönüp yeni bir gerilla savaşı başlatacağını, söylemiştir. 1959’daki Lushan toplantısındaki tehtidinden farkı, bu ultimatomdan sonra öfkeyle çıkıp gitmesidir.⁷⁷⁹

Mao, Li Fuchun’u Daimî Komite’den ve diğerlerini de görevlerinden uzaklaştırmıştır. Fakat kendisi de çok aşırıya kaçırıldığının, dost-düşman ayrımının ortadan kalktığının farkındadır. Bu kadar duygusal bir tepki vermesinin ana nedeni, henüz istediği neticeyi almadan, proleter devrimci olduğuna şüphe duymadığı bu kişilerin kendisine, dur, demesidir. Üstelik Ağustos’ta Politbüro’da kontrolü sağlamış olan Mao, aktif 13 üyenin 7’sinin BPKD sürecini eleştirmesi karşısında da tedirgin olmuştur. Mao, yine de bu kişileri diğer saldırıya uğrayanlardan ayrı korumuş ve 1973’te ABD ile anlaşma gerçekleşince görevlerine geri dönmüşlerdir. Hatta Li Fuchun, Daimî Komite’ye giremse de 1969’da MK üyeliğine tekrar seçilmiştir.

779 Short, *a.g.e.*, s. 504.

Mao, bir yandan düzeni sağlamak, diğer yandan ise Li-u'nun "Çin'in Khrushchev'i" olarak eleştirilmesini ve ona yakınlık duyanların en sert muamelelerden geçmesi için kitleleri seferber etmeye devam etmiştir.⁷⁸⁰ Ülkenin her yerinde kurulması için çağrı yaptığı "Devrimci Komiteler"i "Üçlü Birlik" olarak tarif ettiği bir model üzerinden kurulması çağrısı yapmıştır. Böylelikle Mao, bütün ülkede yerel seçkinler arasında yeni bir elit birliği tesis ederek, artık kimin ne için kiminle savaştığının karıştığı bir ortamda, BPKD'yi bir düzene sokma ihtiyacı hissetmiştir. Diğer yandan "Devrimci Komiteler" bulundukları yerde Parti ve devlet kurumlarının fiilen yerine geçmişlerdir. Bu "Üçlü Birlik" genç devrimcilerden, öz eleştirilerini vermiş eski kadrolardan ve askerlerden oluşmaktadır. Ayrıca Mao, yerel devrimci örgütlerin kendi aralarında çatışmalara son vermeleri ve silah kullanmaktan kaçınmaları çağrısı yapmıştır.⁷⁸¹ Gerçekten de çatışmalar o raddeye varmıştır ki Vietnam'a yardım için gönderilen cephaneler bile birbiriyle çatışan grupların eline geçmiş ve uçaksavarların da içinde bulunduğu silahlar çatışmalarda kullanılmıştır.⁷⁸²

Diğer taraftan BPKD'nin acı bilançosu da gittikçe ağırlaşmaya başlamıştır. Her ne kadar Liu ve Deng'in tasfiye edilmesiyle liderlerini kaybetmiş olsalar da bürokratik elitlerin sevk ettiği anti-Maoist grupların provokasyonları işe yaramıştır. Tahmin edildiği üzere, bu durum "sol" içinde de kimi kliklerin çok daha radikal davranmasına neden olmuştur. "Sol radikalizmin" yükselişi karşısında ise Merkezin

780 Bu ifade ilk defa Qi Benyu (1931-2016) tarafından 1967 Nisan'ında isim vermeden, *Halkın Günlüğü*'nde kullanılmıştır. Bkz. *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 480.

781 Badiou, *Petrograd'dan Şangay'a*, a.g.e., s. 63.

782 Short, a.g.e., s. 505.

talimatlarına rağmen yerel ordu birlikleri harekete geçmiştir. Şüphesiz “sol radikaller”in orduyu da Kültür Devrimi rüzgârına katmak gibi bir amacı vardır. Bu durumun ortaya çıkardığı en dehşetli olaylar ise Temmuz 1967 boyunca Wuhan’da yaşanmıştır ve BPKD’nin dönüm noktası “Wuhan Olayı” olmuştur. Yıllardır Mao’ya sadakatle bağlı ordunun Merkez’den gelen talimatlara direnmesi, Kültür Devrimi’nin sürdürülmesini sağlayan güç dengelerini alt üst etmiştir.⁷⁸³

Wuhan’da üretimi korumak ve Parti yönetiminin zaten Kültür Devrimi ilkelerine bağlı olduğunu düşünen işçilerin oluşturduğu “Milyon Kahraman” grubu ile sol radikallerin “Wuhan İşçi Genel Karargâhı” arasındaki çatışmalar, 27 Ocak’ta İşçi Karargâhı’nın Wuhan’da Parti ve devlet yönetimine el koyarak yönetimi Komün’e devretme girişimi nedeniyle şiddetlenmiş, Wuhan’daki askerî birliklerin komutanı Chen Zaidao’nun (1909-1993) “Milyon Kahraman” yanında saf tutmasıyla, devrim girişimi başarısız olmuştur. Nisan itibarıyla İşçi Karargâhı’nın düzenlediği açlık grevi ve mitingler, her iki tarafın da yüzbinlerce üyesinin çatışmaları sürdürmesine neden olmuştur. Zhou Enlai’nin, Chen Zaidao’yu “Milyon Kahraman”a verdiği desteği çekmesi ve “İşçi Karargâhı”nın esas devrimci grup olarak kabul edilmesi talebine rağmen eyaletteki durumda bir değişiklik olmayınca, Kamu Güvenliği Bakanı Xie Fuzi (1909-1972) ve Kültür Devrimi Grubu’nun önde gelen propagandistlerinden Wang Li (1922-1996), sorunu çözmek üzere Pekin’den Wuhan’a yollanmışlardır. Bu sırada Mao da gizlice Wuhan’a gelmiş 18 Temmuz’da Chen’e talimatlarını bizzat iletmiş ve Chen de kabul etmiştir. Bu talimatların şehir merkezinde asılmış,

783 Maurice Meisner, *Mao’s China and After: A History of People’s Republic*, New York, Simon& Shuster, 1977, s. 336-337.

yalnız talimatların bizzat Başkan tarafından verildiğini bilmeyen “Milyon Kahraman” ve onları destekleyen askerler gece kendilerine şiddet göstererek Xie ile Wang’ı tutuklamışlar, üzerilerine “revizyonist” yazılı dövizlerle meydanlarda dolaştırmışlardır. Bunun üzerine 20 Temmuz’da Zhou Enlai, Lin Biao’ya bağlı askerler tarafından kontrol edilen bir askerî havaalanına inerek duruma el koymuş, özel kuvvetler Xie ile Wang’ı kurtarmış, Pekin’e götürülen Chen görevlerinden alınmıştır. Fakat Mao, Chen’i Pekin’de saldıridan korumuş, onun saklanması sağlamış ve 1972’de göreve iade etmiştir. Silahlı direnişe rağmen Chen’in karşı devrimcilikle suçlanmaması önemlidir. Ertesi gün İşçi Karargâhı’nın saldırısıyla rakip gruplar arasında devam eden çatışmada 600 işçi ölmüş, bir bütün olarak kentte 184.000 kişi yakalanmış, dövülmüş ve sakat kalmıştır. Pekin’e götürülen Xie ile Wang burada kahraman gibi karşılanmıştır. Onlar “karşı devrim”i bastırarak, Wuhan’ı kurtaran devrimciler olarak kitlelerce selamlanmıştır. Mao, daha da ileri giderek Jiang Qing’in “akılla saldır, güçle savun” sözüne sahip çıkarak işçilerin silahlanmasından rahatsız olunmamasını emretmiştir. Fakat 1 Ağustos’ta *Kızıl Bayrak*’ta ÇHKO’nun kuruluşunun 40. yılı nedeniyle yayımlanan yazıda “Ordu içindeki kapitalistlere karşı mücadelenin esas olduğu” yazılınca Mao artık “kaplan” olmaya karar vererek, kaosun düzene evrilmesi kararını vermiştir.⁷⁸⁴

Bu olay “radikal sol” ile “ılımlı Maoistler” arasında 1967 ilkbaharı itibariyle keskin çelişkilerin açığa çıktığını göstermiştir. Mao, “sağ” tasfiye için çizdiği sınırın en sonuna kadar

784 Burada özetlenen olayların detaylı anlatımı için bkz. Thomas W. Robinson. “The Wuhan Incident: Local Strife and Provincial Rebellion During the Cultural Revolution,” *The China Quarterly* (1971), 47: pp. 413-435. Ayrıca Short, *a.g.e.*, s. 507-508.

“radikal sol”u desteklemiştir. Fakat olaylara müdahale etmez ve “ılımlı Maoistler” de “sağcılar” gibi tasfiye edilirse Mao’nun elinde anarşiden başka hiçbir şey kalmayacaktır. Çünkü Başbakan Zhou Enlai bir yandan insanüstü bir çaba ile radikallerin acımasızca saldırdığı binlerce insanı korumaya, en azından zararları azaltmaya çalışmış, diğer yandan üretimin ve zorunlu bürokratik işlerin yürütülmesi için herhalde kimsenin böyle bir ortamda yüklenmek istemeyeceği görevleri üstlenmiştir. Dışişleri Bakanı Maraşel Chen Yi, bütün bu kaos esnasında Çin’in bir de dış tehditle yüzleşmemesi için olağanüstü bir çaba içerisindeydi. Ordu ise kesintisiz bir kurumsal yaşayabilirlik kaydına sahip yegâne kurum olarak devletin belkemiğidir. ÇHKO, “bir hava kuvveti bir hava kuvvetidir” sözünden çok daha başka anlamları ihtiva eden bir kurumdur. Bu kurum, ÇKP’nin bir parçası ve ordu mensupları da Parti’nin üyeleri olmasıyla dünyadaki diğer askerî birimlerden ayrılır. Bu bağlamda siyasal gelişmelerden çok fazla etkilenmekle beraber, yine siyaset kurumunun içinden bir istikrar aracı olarak önemli bir vazife yüklenir. Nitekim bunun ne kadar önemli bir işlev olduğu BPKD sırasında çok daha iyi anlaşılmıştır.⁷⁸⁵

Mao bu üç sacayağı olmadığı takdirde, BPKD’nin tamamen kontrolden çıkacak ve sonunda kendisini bile yutacak bir anafora döneceğinin farkındadır. Sadece onların yüksek dayanıklılığına güverek, “sağ” tasfiye olana ve görmek istediği ruhsal ayaklanma gerçekleşene kadar sabretmiştir. Nisan ayında radikaller, Zhou Enlai’nin “kızıl kapitalist sınıf”ın temsilcisi olduğunu iddia eden afişler asmaya başlamışlardır. Özellikle temmuz ayında yoğunlaşan saldırılar

785 William W. Whitson, “Organizational Perspectives and Decision-Making in the Chinese Communists High Command”, *Elites in the People’s Republic of China*, a.g.e., s.s. 381-414.

neticesinde Kızıl Muhafızlar, Dışişleri Bakanlığı arşivini yakmış, büroları işgal etmiş ve Mareşal Chen Yi'nin görevden alınarak hesap vermesini istemişlerdir.⁷⁸⁶

Wuhan Olayı'ndan bir kahramanlık hikâyesi çıkaran radikaller, hemen ardından bir hafta boyunca, Liu Shaoqi'nin kendilerine teslim edilmesini isteyerek Tienanmen Meydanı'nı işgal etmiş ve Zhou Enlai'nin konutunu kuşatmışlardır. Önlem olarak Chen Yi'nin görevden alınması üzerine, dış siyasete daha çok müdahale eden Lin Biao, yeni bir enternasyonalist program ilan ederek, Çin'in dış elçiliklerine emirler yollamış, doğal olarak bunlar temsilciliklerin bulunduğu ülkelerde tepki çekmiştir. Nihayet Haong-Kong'ta tutuklu olan komünistlerin serbest bırakılması için 22 Ağustos'ta İngiltere'nin Dışişleri Ofisi yakılınca Başkan Mao radikallere karşı saldırıya geçmiştir.⁷⁸⁷

Mao'nun hışmından çekinen Lin Biao ve Jiang Qing, Qi Benyu, Wang Li ve Guan Fe "Parti karşıtı klik" suçuyla tutuklanmışlardır.⁷⁸⁸ Radikallere bağlı örgütlere yönelik soruşturmalar ve çeşitli propagandistlerin tasfiyeleri birbirini izlemiştir.⁷⁸⁹

5 Eylül'de Pekin'deki yetkililer, hiçbir yabancının askerî tesisleri işgal etmemesi ve hiçbir kitle örgütünün ordu silahlarına el koyamaması yönünde bir emir yayınlamıştır.

⁷⁸⁶ Meisner, *a.g.e.*, s. 336.

⁷⁸⁷ A.e., s. 337.

⁷⁸⁸ *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 481. İlginç olan husus, hayatlarının önemli bir kısmını hapiste geçiren ve ancak ihtiyarladıkları zaman dışarı çıkabilen bu kişiler, ömürleri boyu Başkan Mao'yu şaşılacak derecede bir sadakatle savunmuşlardır. Oysaki o dönemin hatalarını Mao'ya yükleyebilirlerdi, neticede daha küçük siyasal aktörler olarak feda edilmişlerdi. Bunun yerine Maoizmin adeta suç muamelesi gördüğü zamanlarda, Maoizmi ısrarla savunmuşlardır. Bu durum ancak birinci bölümde tartışılan Çin siyasal kültürü içinden anlaşılabilir.

⁷⁸⁹ Short, *a.g.e.*, s. 507.

Orduya barışı koruma ve gerektiğinde devrimcileri dizginleme yetkisi verilmiştir; bu, nisandan beri her şeyden çok daha açık, kesin ve ayrıntılı bir yetkidir. Eylül ayından bu yana ordu liderliği hem merkezî hem de yerel düzeyde en önemli güç pozisyonlarını elinde tutmaya başlamış, Zhou Enlai ve Chen Yi gibi hükümet bürokratları savunulmuş ve güçlendirilmişlerdir. Ayrıca Jiang Qing’le berber Komite-si’nin de gücü sınırlandırılmıştır. Zafer, “ılımlı Maoistler”in olmuştur.⁷⁹⁰ Mesnier, bundan sonraki dönemi Fransız Devrimi’nden mülhem “Kültür Devrimi’nin Thermidor’u” olarak adlandırmıştır.⁷⁹¹

5.3.2.3. BPKD’nin Düşüşü ve Kurumsallaşma Çabaları: 1967 Kış’ından 1973 ÇKP 10. Genel Kongresi’ne

Mao’nun kaostan düzen vurgusuna dönmesiyle birlikte, BPKD’nin radikallerine yönelik suçlamalar artmış, 91 dışış-leri mensubu Chen Yi’nin göreve iadesini istemiş ve kamu-oyuna çağrıda bulunmuşlardır.⁷⁹² Rüzgâr tersine doğru esmeye başlamıştır.

Mao’nun gençlerin Kültür Devrimi’ne köylerde köylülerden öğrenerek devam etmelerini istemesi neticesinde 1967 kışından 1968 baharına kadar olaylar yatışmış gözük-mektedir. Bundan sonra Mao, yeni düzeni kurumsal olarak te-sis etmek ve Parti önder kadrolarını belirlemek için hare-kete geçmiştir.

Yerelde Mao düzeni kurmanın aracı olarak “Üçüncü Yol” ittifakını tekrar canlandırmıştır. Buna rağmen ülke sathında Devrimci Komiteler oluşturmakta zorlanılmakta

790 Vogel, “Structure of Conflict”, *a.g.m.*, s. 115.

791 Mesnier, *a.g.e.*, s. 339.

792 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 482.

ancak Geçici Devrimci Komiteler kurulabilmektedir. Bu yeni devrimci komitelerin karşılaştığı temel sorun, Kültür Devrimi sırasında birbirlerine karşı savaşılan düşmanları yeniden bir araya getirmiş olmasıdır. Burjuva öğretmenlere saldıran Kızıl Muhafız öğrencileri şimdi onlarla hizmet etmeye başlamıştır. Parti üyeleri, sadece birkaç ay önce karargâhlarını basan devrimci isyancılarla birlikte çalışmak zorundadır. Kadrolar, saldırıların yeniden başlayabileceği korkusuyla işe dönmek konusunda isteksizdirler. Bununla birlikte, temel uyum yükü, eski devrimciler tarafından isteksizce ama zorunlu olarak yüklenilmiştir. Devrimden sonraki komünist gerillaların eski Guomindang bürokratları altında hizmet etmekten şikâyet etmeleri gibi, pek çok Kızıl Muhafız ve devrimci isyancı, yalnızca birkaç ay önce saldırıya çağrıldıkları kadrolar altında hizmet etmek zorunda kaldıklarında kendilerini ihanete uğramış hissetmişlerdir.⁷⁹³ Bu nedenle Geçici Devrimci Komiteler, Parti kurumsallığının bürokratik işleyişini üstlenmekte zorlanmış, kimi zaman gerginlikler ortaya çıkmıştır. Fakat Merkez artık düzen rüzgârını desteklemektedir ve sürece uyum göstermeyenlerin cezalandırılacağı açıktır.

13-31 Ekim MK 12. Tam Oturumlu Toplantısı'nda, MK'nın %52,7'si çeşitli suçlamalara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Liu Shaoqi bu toplantıda tüm görevlerden alınmış ve partiden süresiz uzaklaştırılmıştır. MK üyesi Chen Shaomin (1902-1977) tüm baskılara rağmen karara katılmamıştır. Bu tavrın sonucu olarak Henan'da bir çiftliğe çalışmaya gönderilen Chen, Lin Biao'nun ölümünün ardından Pekin'e dönebilmiştir.⁷⁹⁴

793 Vogel, "Structure of Conflict", *a.g.m.*, s. 115-116.

794 *Biographical Dictionary of Chinese Women*, a.g.e., s. 78-81. *Çkp Tarihi*, a.g.e., s. 484. Liu Shaoqi, 12 Kasım 1969'da Henan Eyaletindeki Kalfeng'te

1-24 Nisan 1969'da ÇKP'nin 9. Ulusal Kongresi toplanmıştır. 13-31 Ekim'deki Tam Oturumlu MK Toplantısı ile yönetim yetkisinin yeniden ÇKP'nin kurumsal kimliği etrafında toplama çabası bu Kongre'yle liderlik düzeyinde tamamlanmıştır.

Yapılan tüzük değişikliği ile Lin Biao "Başkan Mao'nun en yakın silah arkadaşı ve halefidir" cümlesi tüzüğe yeni bir madde olarak eklenmiştir. Bu madde, Lin Biao'yu resmen en güçlü ikinci adam yapmakla birlikte ateşe de atmış oluyordu. İkinci adamların akıbeti, eğer birinci adam daha uzun süre iktidarda kalıyorsa hiç iyi olmamıştır. Üstelik Mao, MK'da birbirlerinden hiç hoşlanmayan Lin ile Jiang Qing arasında tam bir denge kurmuştur. Böylece Başkan Mao ne-reyi işaret ederse, diğer tarafın tasfiye olacağı çok açıktır. Lin, kısa bir süre içinde Mao kendi isteği ile Lin'i birinci adam yapmazsa zor durumda kalacağını bilincindedir. Bu yüzden Mao kültürünün oluşması için daha kuvvetle mücadeleye başlamıştır ki böylece Başkan Mao'yu muazzam bir siyasal put olarak müzedeki yerine saygıyla taşıyabilecek-tir. Elbette Mao, Lin'in her hareketini okuyacak kadar usta bir savaşçıdır ve günün sonunda kaybeden Lin olacaktır.

MK'ya seçilen 170 asil 109 yedek üyenin, yarıdan çoğu Lin Biao ve Jiang Qing'i desteklemekte, ikisinin güçleri ise dengeli gözükmemektedir. Mao yeniden Başkan, tek Başkan Yardımcısı Lin Biao olarak belirlenmiştir. MK Politik Bürosu Daimî Komitesi üyeleri Mao, Lin, Chen Boda, Zhou Enlai ve Kang Sheng'ten oluşmuştur. Lin, ordunun lideri ve ayrıca genel siyasetin belirlenmesinde Mao'nun yardımcısıdır. Chen Boda ideolojik mücadelenin komutasını almış,

bilinçli bir biçimde ihmal edilen sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle ölmüştür. A.e., s. 485.

Zhou yine bürokratik işlerin sorumluluğunu üstlenmiş, Kang Sheng de her türlü istihbarat biriminin baş yetkilisi olmuştur. Diğer taraftan Kültür Devrimi'nin aşırılıklarına itiraz eden Chen Yin, Li Fuchun, Chen Yi, Xu Xiangqian, Nie Rongzhen gibi üyeler MK'ya seçilmişlerdir.⁷⁹⁵ Bu kongrede hiçbiri en üst liderliğin içine alınmasa da Mao, kritik bir durumda onların düzeni tesis etmek için ağırlıklarını ortaya koyacağını bilmektedir.

Robert A. Scalapino, 8. ve 9. Ulusal Kongreleri rakamsal olarak tablolar üzerinden açıklamıştır. Bu veriler incelendiğinde iki kongrenin delege, MK üyesi, Politik Büro üyeleri ve MK Politik Büro üyeleri arasındaki farklar çarpıcıdır. Bunun yanında Parti'nin gençleşmesini arzulayan Mao, 9. Kongre'ye çok daha yaşlı bir delege yapısıyla gitmiş ve seçilenler de bu özelliği yansıtmıştır.⁷⁹⁶ Böylece Mao'nun BPKD ile sağladığı elit dönüşümü, alttan yeni kadroların yükseltildiği değil, bu yazının "Giriş" bölümünde bahsedilen Kautsky'nin iddiasını haklı çıkartarak, yaşını almış devrimci elitleri daha öne çıkarmıştır. Görece genç olanlar ise Kültür Devrimi sırasında Jiang Qing'in yanında yer alan Şangay grubudur. Böylece Parti'nin genç kadrolarının daha ziyade bürokratik elitler olarak konumlandığı ya da Kautsky'nin de vurguladığı üzere bu amaçla Parti'ye katılmış oldukları söylenebilir.

Mao'nun 28 Nisan 1969'da ÇKP Dokuzuncu MK Birinci Genel Toplantısı'nda yaptığı konuşma çok önemlidir. "Birkaç yıl sonra belki bir devrim daha yapmamız gerekecektir"⁷⁹⁷

795 A.e., s. 486.

796 Ayrıntılı analiz için bkz. Robert A. Scalapino, "The Transition in Chinese Party Leadership: A Comparison of the Eighth and Ninth Central Committees", *Elites in The People's Republic of China*, a.g.e., s. 67-148.

797 Mao Zedong, ÇKP Dokuzuncu MK Birinci Genel Toplantısı'ndaki Konuşma", *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 401.

diyen Mao, aslında BPKD'nin bu kongre ile bittiğini ve artık kurumsal düzene geçişin başladığını söylemiştir. Bu açıdan Alain Badiou BPKD'yi Kasım 1965'ten Temmuz 1968'e uzanan bir sekans olduğunu söylerken haklıdır. 1967 sonbaharında düşüşe geçen devrimci süreç, fiilen Temmuz 1968'de resmen ise Nisan 1969'da bitmiştir. Daha sonra Çin resmî tarih yazımının BPKD'yi 1976'ya kadar uzatması, aslında her şeyin Deng ile düzelmeye başladığı algısı yaratan, bu amaçla tarihe yeni bir milat biçen resmî tarih icadıdır.

Mao'nun “birkaç yıl sonra yeni bir devrim” yapmaktan bahsetmesi, bir yönüyle aba altından sopa gösterme olarak algılanabilir. Her ne kadar Mao'nun düzen-kaos diyalektiği anlayışına uygun bir sözse de henüz BPKD'nin sonuçları belirginleşmeden yeni bir devrimden bahsedilmesi, herkesi dikkatli davranmaya çağırma, arasız devrimin savunucuları olma ve devrimci altüst oluşlara hazırlanma daveti olarak görülebilir.

Mao konuşmasının devamında “kapitalist yolu tutma hatasını işleyenlere gelince, onlar hele hiç tutuklanmamalıdır. Fabrikalardakilerin çalışmalarına, kitle hareketlerine katılmalarına izin verilmelidir”⁷⁹⁸ diyerek cezalandırılanlar ve bu süreçte hayatını kaybedenler dışında kalanların kendilerini düzeltebileceğini ima ederken, diğer taraftan çelişkileri zaman zaman keskinleştirebilmesi için birilerinin “düşman” olarak kalmasını uygun bulduğu söylenebilir.

Başkan Mao, “Bazıları iki yıldır “sığır ağılları”nda kapalı kaldılar. Dünyada neler olup bittiğinden haberleri yok. ...İnceleme dersleri düzenlenmeli, onlara tarihten söz etmeli, Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin son iki yıllık süreci anlatılmalı ve böylece yavaş yavaş uyanmalarını sağlamalıyız”

798 A.e., s. 402.

der.⁷⁹⁹ Bu “bazıları”nın sıkı bir derse ihtiyacı olup daha sonra tekrar değerlendirileceği en başından beri tahmin edilebilmektedir. Aksi bir durumda Mao, onları kitlelerin insafına terk edebilirdi. Ya da Parti’den atabilirdi. Nitekim kongrede Jiang Qing, Deng’in Parti’den atılmasını teklif etmiştir ama bu teklif Mao tarafından reddedilmiş ve Deng’i korumaya devam etmiştir.⁸⁰⁰ Vogel’e göre Mao, Deng’e sadakat dersi vermekte ama ileride onu tekrar değerlendirmek için zarar görmemesine özen göstermektedir.

Ayrıca 1968’de Çekoslovakya’nın SSCB tarafından işgal edilmesi ve 1969’da SSCB ile Çin’in ilk silahlı çatışmaları yaşaması üzerine Mao, olası Sovyet işgaline karşı direniş örgütlemeleri için Parti’nin eski gerilla liderlerini kırsal bölgelere göndermiştir. Zhu De ve Dong Biwu Guangdong’a, Ye Jiangying Hunan’a, Nie Rongzhen ve Chen Yi Henan’a, Chen Yun, Wang Zhen ve Deng Xiaoping Jiangxi’nin muhtelif bölgelerine gönderilmişlerdir. Deng’in özel bir uçakla Jiangxi’ye ailesi ile götürüldüğü malumdur. Dikkat edilirse bu isimlerin bir kısmı kırsalda ya da uzak bölgelerdeki fabrikalarda çalışmaya gönderilmiştir, diğerleri ise BPKD’nin “sol radikalleri”ne tepki gösteren eski tüfekleridir. Mao, böyle bir hazırlık çerçevesinde onların bilgilendirilmesini istemiş olabilir. Tabi henüz işgal vuku bulmadan, “düzeltme” sürecinde olanların dışarıda çalışma yapmalarına izin yoktur. Vogel, Pekin’de birçok zeki kişinin, Sovyet işgali tehdidini abartarak olası rakiplerini Pekin’den uzaklaştırmak isteyen Lin Biao’nun bu kararda etkili olduğuna dikkat çektiklerini söyler. Nitekim Lin Biao’nun 1971’deki ölümünün ardından bu isimler tekrar Pekin’e dönmüşlerdir.⁸⁰¹

799 A.e., s. 403.

800 Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, a.g.e., s. 44.

801 A.e., s. 44 ve 49.

Kongreden sonra normalleşme süreci içinde BPKD'den en çok etkilenmiş olan eğitim için bir reform yapılmıştır. Okullar 1966-1970 arasında kapalı kalmış, öğrenciler dört yıl boyunca hiçbir temel ve mesleki eğitim almamış, yalnızca “Mao Zedong Düşüncesi” öğrenmeleri emredilmiştir. 1970 Haziran'ında Parti MK'sı, deneysel olarak bazı kolej ve üniversitelerin öğrenci almasına izin vermiştir. Yeni sistemde eğitim süresi 2-3 yıl ile sınırlıdır, üniversiteye ulusal sınavla ve yüksek öğrenci notlarıyla değil “kitleler tarafından tavsiye edilme, öğrenci liderlerinin onayı ya da okul yetkililerinin yeniden sınavdan geçirmesi ile alınacağı” karara bağlanmıştır. Bu öğrencilere işçi, köylü, asker öğrenciler denmiştir.⁸⁰² Bir kuşağın eğitim almadığı anlamına gelen bu süreç oldukça ilginçtir. Bunun Çin toplumuna ne kadar olumsuz yansıdığı tamamen yoruma dayalıdır.

Mao, ideolojik söylemlerini sürdürmekle beraber artık “Dağlardaki Kaplan” rolünü tam olarak oynamaya başlamış ve onu zamanın Zhong Kui'si yapanlarla hesaplaşma sürecini başlatmıştır. “Sağ” büyük oranda tasfiye edildiğine göre “düzen” için tehlikeli olan “radikal sol”un hiziplerinin birbiriyle çatıştırılması ve böylece 1969 MK'sında oluşan “aşırı sol”un ağırlığının azaltılarak “ılımlılar ve sol” arasında yeni bir dengenin kurulmasını şart görmüştür. “Sol radikaller” içinde şüphesiz en tehlikelisi Lin Biao'nun kliğidir, çünkü Lin orduyu kontrol etmektedir. Böylece Jiang Qing'in 1970 itibarıyla Lin'e büyük bir saldırı başlattığı ve bunun Mao tarafından desteklendiği açıktır. 23 Ağustos 1970'te Lushan Toplantısı'nda Mao, yıllar içinde Lin ile çok yakınlaşan Chen Boda'yı “revizyonizm” ile itham ederek elimine etmiştir.⁸⁰³

802 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 488.

803 A.e., s. 491.

Bu konferanstan sonra Mao “taş atmak” ve “toprağa kum karıştırmak” adını verdiği taktiklerle Lin’i destekleyen büyük generallerin tasfiyesini ve Lin’in Askerî İşler Komitesi’ndeki gücünü zayıflatmayı hedeflemiş, bunda da başarılı olmuştur.⁸⁰⁴

Mao’nun ustaca Lin’i kuşatmaya devam etmesi üzerine, Beidaihe şehrine çekilen Lin, çocuklarının evlilik planlarını yaparak vaktini geçirirken, kendisine ulaşan haberlerin periyodlarının uzunluğu, çevresinin ne kadar boşaltıldığını göstermiştir. Bu şartlarda babasının akıbetini kabullenmek istemeyen ÇHKO subaylarından Lin Lingu yakın arkadaşlarıyla beraber Başkan Mao’ya bir suikast planı hazırlamışlardır. Lin Biao da bir direniş örgütlemek için Kanton’a götürülecektir. Yalnız annesinden nefret eden ve ağabeyinden hoşlandığı da söylenemeyecek olan Lin Biao’nun kızı Lin Liheng kendisiyle beraber babasının da ağabeyi ve annesi tarafından kaçırılacağını zannederek evden gizlice çıkmış ve Lin’in muhafızlarına durumu bildirmiştir. Yarım saat sonra bilgilendirilen Zhou Enlai, durumu hemen kavramış ve Lin’in uçağının durdurulması emrini vermiştir. Haberin Lin’e ulaşması üzerine Kanton yerine en yakında olan Moğolistan’a kaçma kararı veren Lin harekete geçmiş, iki gün boyunca uçuşlara yasak getiren Zhou, 13 Eylül 1971’de Lin’in uçağını tespit ederek düşürülmesi izni için Başkan Mao’ya başvurmuştur. Başkan Mao “Gökten yağmur yağar, dullar yeniden evlenirler; bu işler durdurulamaz. Bırak gitsinler” demiştir. Fakat yakıtı biten uçak acil iniş yapmaya çalışınca devrilmiş ve alev almıştır. Sovyet KGB tıp uzmanları cesetleri teşhis ederek civara gömmüşlerdir.⁸⁰⁵

804 (Dipnot) *Seçme Eserler VI*, a.g.e., s. 416.

805 Short, a.g.e., s. 535-536.

Bu olayla birlikte Lin’le bağlantısı olan herkes tutuklanmıştır. Büyük ihtimalle hiçbirinin bu son komplo ile ilgisi yoktur ama Başkan Mao’nun hayatına kastedilme girişimi bütün bir kligin üyelerinin tasfiyesi ve ağır cezalara çarptırılmalarıyla sonuçlanmıştır.⁸⁰⁶ Bütün bu olayların Başkan Mao’nun depresif psikolojisine çok sert etkileri olmuştur.

Üstelik Başkan 6 Ocak 1972’de ölen Mareşal Chen Yi’nin cenazesine doktorları ve bütün yakınlarının ısrarına rağmen katılmış, soğukta saatlerce ayakta kalan Başkan’ın sağlık durumu bu olaydan sonra çok daha kötüleşmiştir.⁸⁰⁷ Başkan Mao, gençliğinden bu yana eski yoldaşlarına düzgün bir şekilde veda etme olanağını çoğu zaman bulamamıştır. Onun Chen Yi’nin cenazesine katılması hem son yıllarında çeşitli saldırılara uğramış büyük bir komüniste veda hem de BPKD sürecinin “ılımlı çizgisinin” Lin kliginin tasfiyesinden sonra kararlılıkla sürdürüleceğinin sembolik göstergisidir.

1972-1973 yılları arasında BPKD’den zarar görmüş eski Partililerin bir kısmı rehabilite edilerek görevlerine dönmüş, o günlerde “radikal sol”a karşı çıktıkları için sert eleştirilere maruz kalanların haklılığı vurgulanmış, Parti’nin emektar kadrolarının Çin’in en büyük değeri olduğu söylenmiştir.⁸⁰⁸

Şüphesiz bu yumuşama ortamında Çin’in uluslararası arenada elinin güçlenmesinin büyük payı vardır. Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya ile ticari ilişkiler gelişirken, Vietnam’da büyük bir yenilgi yaşayan ABD artık Çin için askeri bir tehdit değildir. ABD’nin gerek ekonomik gerekse de hegemonik gücünün SSCB karşısında gerilemesi, ABD ile Çin’in yakınlaşmasının zemini olmuştur. SSCB’nin gücünü pekiştirmesiyle, Çin karşısında birincil tehdit haline

806 A.e., s. 536.

807 A.e.

808 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 498.

gelmesi ABD ve Çin'i ortak düşmana karşı birleştirmiştir. 1973'te gerçekleşen Çin-ABD Anlaşması ile Çin'e Batı'nın kapıları açılmış, 1960'tan beri dışlandığı Dünya Sistemi'ne tekrar fakat başka bir kutuptan dâhil olmuştur. Bu durum şüphesiz Çin'in güvenlik endişelerini çok rahatlattığı gibi, ekonomik gelişmesi için de büyük bir fırsattır. Tekrar hatırlatmakta fayda var, Çin kendisini güvensiz hissettiği ve ekonomik olarak da kendi gücüne güvenmek zorunda kaldığı koşullarda, içeride çok daha radikalleşme ihtiyacı duymuş, ideolojik seferberlikle bu durumun yarattığı zorluklara göğüs gerecek iradeyi oluşturmaya çalışmıştır. Şimdi ise konjonktür, dışarıda rahatlamayı sağladığı için içeride de bunun yansımaları görülmüştür. Bu dönemde Kissenger ile görüşmelerinde Başkan Mao, zamanında geliştirdikleri ideolojik söylemlerin bir kısmıyla istihza ederek, bu söylemlerin maddi şartlara olan bağlılığını vurgulamıştır.⁸⁰⁹

Deng Xiaoping, sürgünde fabrika işçisi olarak çalıştığı dönemde dahi Başkan Mao'ya düzenli olarak mektup yazmıştır. Başkan Mao'nun kendisinde Li Shaoqi'den farklı olarak tamamen vazgeçmeyeceğinden emindir. Bunu “her zaman Başkan Mao'ya güvendim çünkü beni en iyi o bilir” sözleriyle açıklamıştır.⁸¹⁰ Jiangxi'deki bir traktör tamir atölyesinde çalışmakta olan Deng, fabrikadaki Parti toplantısında Lin Biao'nun ölüm haberini duyunca 8 Kasım 1971'de Başkan Mao'ya mektup yazarak hizmete hazır olduğunu bildirmiştir.⁸¹¹ O sıralarda tedavi için rutin devlet işlerini yürütemeyecek olan Zhou Enlai'nin eksikliğinin ancak Deng niteliğinde biri tarafından doldurulabileceğini bilen Başkan

809 Kissenger, *a.g.e.*, s. 321-323.

810 Fallaci, *a.g.e.*, s. 361.

811 Michael Dillon, Zhou Enlai: The Enigma Behind Chairman Mao, London, I. B. Tauris, 2020. s. 265.

Mao, bu teklife olumlu yaklaşmıştır. Eğer Zhou yoksa Jiang Qing kligini dengeleyebilecek bir güç merkezi için Deng'e ihtiyacı vardır. Ayrıca görevlerinden azledilip kendisini düzeltmesi için sürgünde bulunduğu dönemde Deng, yılgınlık göstermemiş, oğlunun Kızıl Muhafızlar tarafından sakat bırakılmasına rağmen Başkan Mao'ya daima mektup yazmış ve yaşına rağmen Fransa yıllarından aşına olduğu motor bilgisi ile diğer işçilere örnek olacak bir çalışma performansı göstermiştir. Bunlar belki Mao'nun gözünde Deng'i artık bir "solcu" yapmaz, ama Deng'e bir ders vermiş, o da proleter disipline ve Başkan'a sadakatle bağlı olduğuna şüphe bırakmayacak bir pratik ortaya koymuştur.

1972'de Deng'in mektubunu olumlayan ve bunu kamuoyuna duyuran Mao, Deng'le aralarındaki çelişkinin halk içindeki çelişmeler kapsamında ele alınması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Zhou Enlai ve Maraşel Ye Jianyang harekete geçerek Deng Xiaoping'i geri getirmişler ve 10 Mart 1973'te Deng eski görevlerine geri dönmüştür.⁸¹² Neredeyse bu konu hakkında yazılmış tüm kaynaklar Deng'in tekrar göreve dönmesini sağlayanın Zhou Enlai olduğunu söyler. Oysaki Deng, kendisini tekrar göreve çağıranın Zhou Enlai değil Başkan Mao olduğunu ısrarla söylemiş, Lin Biao ve Dörtlü Çete'nin kendisini öldürtmek istediğini ama Mao'nun her zaman engel olduğunu belirtmiştir.⁸¹³

Deng Xiaoping'in bu demeçlerinin yanlış olduğunu söylemek için elde hiçbir neden yoktur. Evet, Zhou Enlai BPKD boyunca birçok Parti kadrosunu korumak için bir insanın yapabileceği her şeyi zorlamış olabilir ama Deng konumunda birini Mao Zedong affetmeyecek veya korumayacak olsa,

812 ÇKP Tarihi, a.g.e., s. 499.

813 Fallaci, a.g.e., s. 360.

akıbetinin Liu Shaoqi veya Peng Dehuai'den farklı olması zordur. Ayrıca Mao'nun dostluk ve düşmanlık kavramlarına da diyalektik temelde yaklaştığı söylenebilir. Çelişkinin yönü Mao'nun ilişki biçiminde belirleyici rol oynar. Bu yön değiştiğinde dostlar düşman, düşmanlar dost olabilir. Daha önce “düşmanla aralarındaki çelişki” kategorisinde olan Mao-Deng ilişkisi, şimdi “Halkın arasındaki çelişkiler” olarak yön değiştirmiştir. Uluslararası alanda Sovyetlerle olan çelişkiler paradokstan uzlaşmaz çelişkiye dönerken ABD ile olan çelişkiler ise uzlaşmaz çelişkiden paradoksa dönmüştür. Tabi bu dönüşler söz konusuysen “uzlaşmaz çelişki” kavramının anlaşılması da sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden “uzlaşmaz çelişki” havada asılı durmaz, zemin ve zamana bağlıdır. Bütün çelişkiler verimli durum üzerinden ele alınmak zorundadır. Yoksa tarihselci değil mekanik bir bakış hâkim olur.

1973'te Deng'in tekrar göreve dönmesinden sonra siyasal elitler arasında güç dengesi tekrar oluşturulmuş ve bu sayede yeni çatışma süreci de başlamıştır. Bundan sonra Deng Xiaoping, onu destekleyen Zhou Enlai ve partinin emektar kadroları bir uçta, Jiang Qing ve kliği diğer uçtadır. Bu sefer Başkan Mao, diyalektik tanrısı olarak değil, çatışmayı belirli bir dengede tutan ve yeri geldiğinde her iki tarafa da vurmasına bilen bir bilge olarak davranmıştır. Onun ise yanında Kang Sheng, Wang Dongxing, Li Xian-nian gibi Mao'nun en sadık takipçileri ve “ılımlı Mao”cular olarak bilinen güvenilir kişiler bulunmaktadır.

1973-1978 arasındaki elitler arası mücadele ve oydurma süreçlerini tartışmadan önce kısaca BPKD'nin başarısızlığının nedenleri üzerinde biraz durmak istiyorum. Bu nedenlerin anlaşılması, 1973-1978 sonrası süreci kavramak açısından önemlidir.

5.3.2.4. Kültür Devrimi’nin Başarısızlık Nedenleri ve Kısa Bir Değerlendirme

Aslında ilk madde, Napolyon’un geri çekilme raporunu dinlerken henüz birinci maddeden sonra “gerisini söylemene lüzum yok” demesi gibi başka bir nedene gerek bırakmadan Kültür Devrimi’nin başarısızlığını açıklar. Diğer nedenler belki erken bir “aydınlanma” yaşamasıyla ortaya çıkmayabilir ya da belirli ölçüde telafi edilebilirdi. Fakat ilk maddenin vasfı zaten diğer hataları ortaya çıkarmıştır.

- Mao, “diyalektik tanrısı” rolüne bürünerek tarihsel-liğe meydan okumuş ve acı bir deneyimle beşer olduğunun farkına varmıştır.

- Mao’nun BPKD’den tam olarak ne beklediğini yakın çevresi dâhil net olarak anlayan biri yoktur. Bu nedenle sabah devrimci olarak uyananlar, hiç tahmin etmedikleri, hatta amaca hizmet eder buldukları tavırları nedeniyle akşam revizyonist olarak damgalanabildiler. Özellikle tasfiye edilen “sol radikaller” için bu durum oldukça geçerlidir.

- Hedefin tam olarak belli olmaması ve kitlelere kişileri suçlamada tanınan inisiyatif nedeniyle, o kadar çok kişi suçlanmıştır ki bu da mücadeleyi sulandırmıştır. Herkes birbirinden “daha kızıl” olduğunu göstermek için hayal sınırlarını zorlayan saptamalarla milyonlarca kişiyi hedefe koymuşlardır. Bu durum sürecin meşruiyetine ve halk desteğine büyük zarar vermiştir.

- Kişiler suçlanırken, çok eski zamanlarda söylenen sözler, yazılan yazılar dayanak olmaktadır. Eğer bu doğru bir yöntemse, Mao’nun anarşist olduğu dönemde yazdıkları da öne sürülerek birilerinin suçlama yöneltmesi herhalde yanlış olmazdı. Başkan Mao, Liu Shaoqi’nin 1939’da yazdığı ve Parti’nin Yenian döneminden başlanarak her zaman eğitim kaynağı olarak kullanılmış “Nasıl İyi Bir Komünist

Olunur” adlı kitabın, 1967’de Marksizm-Leninizme düşman bir kitap olduğunu söylemiştir.⁸¹⁴ Liu Shaoqi’nin revizyonist ve kariyerist olarak tanımlanmasında en büyük kanıtlardan biri bu kitaptır. Elbette ilginç olan bunun 1937’den beri anlaşılmamış olması, Mao’nun Yen’an döneminde henüz çok daha zayıf bir konumda olan Liu’ya hiçbir şey söylememesidir. Bu çalışmada da görüleceği üzere benzer birçok örnek mevcuttur. Bu şartlarda insanların dürüst davranması beklenemeyeceği gibi, Başkan’ı tekrarlamak dışında bir fikir beyan etmeleri bile mümkün olmaz. Bu ruh halinden bir büyük tekâmül değil ancak endişeler ürer.

- Her karmaşa dönemi, kendisinden yararlanmak isteyen fırsatçıları ortaya çıkarır. Hırslı siyasetçiler bu gibi dönemlerde sahip oldukları niteliğin çok üstünde makamlar elde edebilirler. Daha sonra bu makamları korumak için, çatışmanın sürmesi gerektiğinin farkındadırlar. Toz duman durulduğunda işbilir bürokratlara ihtiyaç doğar. Bunun farkında oldukları için istikrar istemezler. Özellikle “Dörtlü Çete” ve bu kliğe bağlı kişilerin eğilimlerinde bu durum gözlenebilir.

- Lin Biao’nun tasfiyesi ile sonuçlanan olaylar da BP-KD’nin kaderinde çok etkilidir. “Kızıl Kitap”ın derleyicisi, “Mao’nun en yakın silah arkadaşı ve halefi”, bir nevi elinde revizyonist ölçer alet var gibi davranan Lin Biao’nun daha sonra “kariyerist ve komplocu” olarak nitelendirilmesi elbette şok etkisi yaratmıştır. Milyonlarca insan itham edilirken, Başkan Mao’nun daha en yakınındakileri anlayamamış olduğu düşüncesi, onun çevresinde geliştirilen mite de büyük darbe vurmuştur.

- Mao, hareketin başında öğrencileri ayaklandırdığı zaman, onların eylemlerini sınıf mücadelesi olarak nitelendirmiştir.

814 Mao, “Çang Çun-Çiao ve Yen-Yuan Yoldaşlarla Yapılan Üç Toplantıdaki Konuşmalar”, *a.g.m.*, s. 396.

Oysaki düzeni tekrar tesis etmesi gerektiği zaman, aynı öğrenciler ve öğretmenler aynı diğer birimlerde çatışanlar arasında olduğu gibi beraber çalışmaya zorlanmışlardır. Acaba hangi ölçüt sınıf mücadelesinden çelişkiyi çıkararak halk içindeki çelişkiler mertebesine taşımıştır? Çelişkinin yönü tarihseldir ama kişiler de yeni şartlarda çelişkinin hangi tarafında durduğunu pratikleri ile belirler. Buralarda rejimin tavrı son derece müphemdir ve büyük bir güven bunalımına neden olmuştur.

Önceki sayfalarda da vurgulandığı üzere ifrat tefriti doğurmuştur. 1978 sonrası yönelim ve bu yönelimin hızı, durumu net bir şekilde açığa kavuşturur. Mao da sonucun farkındadır. 1971’de Edgar Snow’la yaptığı mülakatta BPKD’yi sona erdireceğini, ahlaki ve entelektüel arınma olmasını istediği her şeyin baskı ve zorlamaya dönüştüğünü söylemiştir. Artık elinde kalmasını istediği tek unvan “öğretmen”dir.⁸¹⁵ Bu sözlerin ardında ABD ile ilişki kurmak isteyen Çin’in BPKD gibi radikal bir hareketten çekinen Birleşik Devletleri rahatlatma istenci de şüphesiz etkilidir ama sonuç zaten Mao’nun dediği gibidir. Daha da ilginç olanı, “öğretmen” sıfatını, Çinli bilginler isimlerinin yanına kullanmışlardır. Herhalde bundan olsa gerek, Kissinger tanıştığı Mao için “dünün ağzından ateşler çıkan radikal ideologu şimdi Konfüçyüsçü bilge kisvesine bürünmüştü” der.⁸¹⁶

BPKD süreci daha sonra Çin resmî tarihçileri ve bu dönemin anlatısını defalarca, bıkıp usanmadan anlatan Deng tarafından öyle bir yeknesak sunulmuş ve tartışmaya kapatılmıştır ki BPKD üstüne ancak Wang Hui gibi Çin’in “yeni sol” aydınları henüz son dönemde tartışmalar açabilmişlerdir. Bu açıdan büyük bir siyasal tecrübe, yaşattığı travma

815 Edgar Snow, “Mao Zedon ile Röportaj”, *Life Dergisi*, sayı 16, 30 Nisan 1971, s. 46’dan aktaran Kissinger, *a.g.e.*, s. 286.

816 A.e., s. 288.

nedeniyle sadece olumsuzluklarıyla hatırlanan bir dönem olmuş, siyasal üzerine yürütülecek tartışmalarda ciddi bir şekilde yararlanılması da zorlaşmış hatta üstüne konuşmak arkaik bir tavır olarak görülmüştür.⁸¹⁷

BPKD, bürokratik elitlerin gücünü bir süreliğine kırmış ve Çin'i sosyalist bir ülke yapma amacını sıcak tutmuştur. Eğer BPKD olmasa “Yeni Demokrasi” dönemi uygulamalarına çok daha hızlı geçilebilirdi. Fakat Çin iddia edildiği gibi bir on sene kaybetmiştir, yorumu çok abartılıdır. 1966-1967 yılı kentler için zorlu olmakla birlikte kırsal kesimler bundan etkilenmemiş, 1970 sonrası ekonomi büyük yatırımlarla güçlenmeye devam etmiştir. Deng, ABD ile barışıldığı, böylelikle Çin'in ucuz tüketim mallarını dünyaya ihraç edebileceği bir iklimde iktidar olduğu için işi kolaylaştırmıştır. Çin'in ABD ve SB ile eş zamanlı mücadele ettiği bir zaman diliminde eğer yapılsaydı bile Deng'in reformlarının “başarılı” sayılabileceği bir zemin oluşmamıştı. Bu nedenle 1949'dan 1976'ya kadar geline süreçte, nükleer güç sahibi bir ülke olarak Çin, Mao döneminde, dış politika-kada muazzam başarılı, ekonomide birkaç zorlu yıl dışında çok başarılıdır.

5.4. Mao Sonrası'na Hazırlık: Filozof Kral'dan Demirci'nin Zaferine (1973-1978)

Bu alt başlığın 1976-1978 yılları arasını kapsayan süreci, bu çalışmanın ikinci cildinde daha ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır. Şimdilik sadece elit dolaşımı ve değişimi üzerinden bu döneme yaklaşılmış, Mao sonrasının önde gelen

817 Öyleki Hu Angang Deng'le beraber kurulan sistemin yeni bir Mao Zedong'un ortaya çıkışını engelleyeceğini söyler. Angang, *a.g.e.*, s. 96. Şimdi o sistem en azından Parti Genel Sekreteri'nin görevi konusunda değiştiğine göre Hu Angang başka değişimlerle yeni bir Mao'yu bekliyor mudur acaba?

siyasal elitlerinin Çin siyasal düşünce tarihindeki yerleri bir sonraki cildin konusu olarak ayrılmıştır. Çünkü 1978 sonrasında siyasal elitler arasındaki çelişkileri saptamak için bu döneme tekrar dönülmesi zorunludur. Uzun tekrarlardan kaçınmak için bu tercihte bulunulmuştur.

Deng Xiaoping'in tekrar göreve gelmesi ile elitler arasında yeni bir denge kuran Mao Zedong, 24-28 Ağustos 1973'te toplanan ÇKP 10. Kongresi'nde yeni denge durumunu Parti'nin yönetim kademelerine yansıtmıştır. Elbette her yeni denge durumu, kurulan dengenin tarafları arasında yeni bir çatışma süreci anlamına da gelmektedir.

195 asil 124 yedek üyenin seçildiği MK'da Lin Biao ile bağlantılı olduğu düşünülen herkes elimine edilmiştir. Bunun en büyük yansıması da ÇHKO mensuplarının MK'daki temsillerinde görülür. Bir önceki Kongrede 195 asil üyenin 89'u ordu mensubuyken, şimdi sadece 44'tür. Jiang Qing'in kliğine mensuplar da MK içinde, Lin Biao'nun tasfiyesinin etkisiyle güçlerini pekiştirmişlerdir. Ayrıca Kültür Devrimi sırasında tasfiye edilenlerden 40 kişi MK üyeliğine bu Kongre'de geri dönmüştür.⁸¹⁸ Bu kişiler arasında Deng Xiaopin, Wang Jiaxiang, Ulanhu, Li Jingquan (1909-1989), Tan Zhenlin ve Liao Chengzhi (1908-1983) gibi BPKD sürecinde en sert şekilde eleştirilmiş kişiler de bulunmaktadır.⁸¹⁹ Ulanhu'nun MK'ya geri dönüşü de milliyetlerin yerel elitlerinin üstündeki baskının oldukça azaldığı anlamına gelmektedir.

Politbüro Daimî Komitesi Üyeleri ise Mao Zedong, Zhou Enlai, Wang Hongwen, Kang Sheng, Ye Jianying, Li Desheng ve Zhu De'den oluşmuştur. Ye ve Li, Jiang Qing'e karşı olan isimlerdendir. Zhou Enlai, Deng'in arkasında duran kişi

818 Spence, *a.g.e.*, s. 633-634.

819 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 500.

olarak Jiang kliğinin hedefindeki başlıca kişi haline gelmiştir. Zhou da 1974'te Deng'in Daimî Komite'ye başkan yardımcısı olarak girmesini sağlamıştır. Kang Sheng ise Mao'ya bağlılığını tartışmasız bir biçimde sürdürmüştür. Wang Hongwen ise bu kongreden sonra "Dörtlü Çete" olarak tanımlanmaya başlanan Jiang kliğinin liderlerindendir. Gençliği ve karizmasıyla "Dörtlü Çete"nin vitrin yüzüdür. Büyük Mareşal Zhu De ise bütün bu klik çatışmalarının dışında olmakla birlikte, Mao ve Zhou ile ÇKP'nin ilk yıllarından bu yana çok yakındır.⁸²⁰

1973 sonbaharında başlayan ve 1974 boyunca yoğunlaşan; Çin'de mitingler, büyük toplantılar, yabancılara bitmek bilmez brifinglerle önemi anlatılmaya çalışılan yeni bir kampanya başlamıştır. Elbette Çinlilerin bir kısmı yeni bir kampanya karşısında alaycıdır ama bu kampanyanın sürdürülmesi Başkan Mao'nun arzusu olduğu için Parti seferber edilmiştir. Çin, birkaç yıllık suskunluktan sonra "Lin Biao ve Konfüçyüs Karşıtı Kampanya" ile hareketlenmiştir. Kampanya'nın sözde amacı "20. yüzyılın Hu Shih gibi büyük bir Konfüçyüsçüsü olan Lin Biao ve onun eylemlerinin arkasında yatan Konfüçyüsçü düşüncüyü Çin'den temelli söküp atmaktır." Gerçek amacı ise, Zhou Enlai'nin "Konfüçyüsçülük"le itham edilerek zayıflatılması, mümkünse Ye Jianying ile elimine edilmesidir. Kampanya'nın başında Jiang Qing ve kliği vardır. Çin'de bu tip kampanyaların sonunun nereye varacağı belli olmadığı için şüphesiz Zhou Enlai de tedirgindir. Yine de Mao, denge siyasetini çok başarılı bir biçimde sürdürmüştür.

Bu kampanya 1973'te üniversiteye giriş için tekrar sınavların yapılmasına duyulan tepki üzerinden doğmuştur.

820 A.e., s. 501. Angang, *a.g.e.*, s. 41-42.

Yıllardır günde 18 saate yakın komünlerde çalıştıklarını söyleyen öğrenciler içinde, onların bilgisini yazılı olarak test etmeye çalışan öğretmenlere karşı üstenci bir bakış mevcuttur. Hatta bir kısmı köylere, komünlere geri dönmüştür. Yüzlerce yıl kamu personeli olmak için sınavlara giren Çinliler için zaten sınav dendiğinde akla ilk gelen Konfüçyüsçülük'tür. Öğrencilerin bu tepkisinden Jiang, kendi lehine siyasal sonuçlar çıkartmak istemiştir. Onların kitlesel desteği ile güç mücadelesinde önemli bir atak yapmasını sağlayabileceği inancıyla bu kampanyaya önderlik yapmıştır. Mao ise, öğrencilerin “saf devrimci ruhla köylere dönme isteği”nde BPKD’nin en önemli amacı olan devrimci ruhsal ayaklanmanın bir örneğini gördüğü için mutludur. En azından BPKD’nin tamamen tersine dönmüş olduğunu düşünmemesi ve BPKD’nin bütünüyle eleştirilmemesi için önemli bir mevzi kazandığına inanarak bu kampanyaya destek olmuştur.⁸²¹

Zhou Enlai, önemli rol oynadığı Wuhan Olayı sonrası gelişmelerde Kültür Devrimi Grubu’nun üç aktif üyesi olan Wu, Guan ve Qi’nin tutuklanması üzerine, kendisine zaten antipati besleyen Jiang Qing’in düşmanlığını kazanmasına neden olmuştur.⁸²² Fakat Mao’nun Zhou’dan asla vazgeçmemesi karşısında elinden bir şey gelmeyen Jiang için, yaşlı ve hasta Başbakan’ı devirebilmek için bu durum bir fırsat yaratmıştır. Öncelikle Batı müziği başta olmak üzere, Batılı kültürel ürünlere karşı Jiang ve destekçileri ateşli bir itiraz yükseltmiştir. Burada amaç, Batı ile iyi ilişkiler kurmak için çabalayan Zhou’yu Batı burjuva kültürü ile ilişkilendirmektir. Ayrıca onun uzlaşya dayalı ılımlı siyasetini Konfüçyüsçü devlet adamlarının tavrıyla eş tutmuşlardır. Ülkenin çeşitli yerlerinde Zhou Enlai’yi eleştiren afişler asmışlardır.

821 Spence, *a.g.e.*, s 637-638.

822 Dillon, *a.g.e.*, s. 262.

Elbette Mao'dan çekindikleri için Jiang kligi liderleri Bakan'ın ismini açıkça vermemiştir ama kimin kastedildiği herkesin malumdur.

Henry Kissinger, büyük ihtimalle Çin'deki durumu daha iyi anlamak için Zhou Enlai'ye tam da bu dönemde Konfüçyüsçülük ve Çin hakkındaki düşüncelerini açıklarken, Bakan ilk defa öfkeyle patlamıştır:

Zhou, Amerikalılarla görüşmelerinde şaşmaz bir kendine güvenme sergilemeye devam ediyordu. Sadece bir olayda sükûnetini kaybetmişti. 1973 Kasım'ında Büyük Salon'daki bir akşam yemeğinde geçen bir söyleşide benim görüşüme göre, Çin'in sosyal birlik ve bireysel tutum bağlamında evrensel ve genel geçer yegâne gerçekliğe olan inancıyla temelde Konfüçyüsçü kalmaya devam ettiğine dair gözlemimi söylemiştim. Komünizmin katkısı, bu gerçekliğin içeriği olarak Marksizmi oluşturmak olmuştur.

... Zhou patlayıvermişti; soğukkanlılığını kaybettiğini ilk kez görüyordum. Konfüçyüsçülük bir sınıf baskısı öğretisiyken, komünizmin bir özgülleşme felsefesini temsil ettiğini söyledi. Onda alışık olmadığımız bir ısrarla bu savını sürdürdü; kuşkusuz bu ısrarında sözlerinin Jiang Qing'e yakın olan tercüman Nancy Tang ve sürekli Zhou'nun etrafında dolaşan Mao'nun yeğeni Wang Hairong tarafından kayda geçirilmesini istemesinin payı vardı.⁸²³

Bu arada Konfüçyüs karşıtı kampanya, klasik Çin edebiyatı derslerinde Konfüçyüs metinlerinin incelenmesi için bir fırsat da yaratmıştır. Öğrencilerin Konfüçyüsçü düşünce ile bağının kopmasını istemeyen öğretmenler “eğer Konfüçyüs'ün gerici dilinin her nüansını bilmezlerse, öğrencilerin onu nasıl kıyasıya eleştirebileceklerini” söyleyerek

823 Kissinger, *a.g.e.*, s. 370-371.

kendilerine gerekçe yaratmışlardır.⁸²⁴ Çin’de, toplum mühendisliği çabalarının zıddına evrilmesine güzel bir örnek daha böylece verilmiş olmuştur.

Jiang’ın kampanyasına destek veren Mao, dengenin bozulmaması için oldukça dikkatli davranmıştır. Mao, Jiang Qing’i ve kliğini toplantılarda eleştirmiş, onları küçük klik olmamaları konusunda uyarmaya devam etmiştir. 4 Ekim’de, Mao Deng’i birinci başkan yardımcısı yapmış, onun Jiang’a karşı açık ve sert mücadelesini desteklemiştir. 18 Ekim’de Zhou Enlai ve Deng’i suçlayan bir rapor getiren Wang Hongwen’i Jiang’a dikkat etmesi ve onunla bir çete oluşturmaması için uyarmıştır. 23 Aralık 1974’te Zhou Enlai’nin yanında Wang Hongwen’i bir kez daha ikaz etmiştir. 17 Ocak 1975’te 4. Ulusal Halk Kongresi sorunsuz gerçekleşmiş, bunda Mao’nun Jiang ve kliğinin komplolarını engellemesi büyük rol oynamıştır. Ulusal Halk Kongresi Zhu De’yi yeniden Ulusal Halk Kongresi Daimî Komitesi’ne Dong Biwu, Soong Ching Ling ve 20 kişiyi başkan yardımcılıklarına seçmiştir. Kongre Zhou Enlai’nin başbakanlığı sürdürmesine; Deng, Zhang Chungqiao, Li Xiannian, Hu Guofeng ve sekiz kişinin başbakan yardımcılığına atanmasına karar vermiştir. Böylece Jiang’ın Parti üst yönetimindeki gücü bir ölçüde kırılmıştır.⁸²⁵

Başkan Mao, Aralık 1974 itibariyle Deng’in yetkilerini arttırmıştı. Ulusal Halk Kongresi’nde pozisyonu onaylanan Deng’e 1 Şubat 1975’te Zhou yetkilerini devretmek istemiş, Mao’da bunu onaylamıştır.⁸²⁶ Böylece Deng, MK Politbüro içinde Mao’dan sonra en güçlü konuma gelmiştir.

824 Spence, *a.g.e.*, s.637.

825 ÇKP Tarihi, *a.g.e.*, s. 510-512.

826 Dillon, *a.g.e.*, s. 266.

1974 ve 1975 itibariyle Mao'nun Wang Hongwen'i, Jiang'ın kliğinin diğer üyelerinden ayırarak uyarması önemlidir. Eğer Wang, Jiang kliği ile arasına mesafe koymayı başarıp "ılımlı Maocular" arasına katılsaydı halef olabilirdi. Ayrıca Şangay Komünü'ne önderlik etmiş bu genç ve tecrübesiz devrimcinin, klik savaşlarına kurban gitmesini istememiş de olabilir. Çünkü Parti'de çok hızlı bir şekilde ilerleyen Wang, bir yönüyle işçi sınıfının devrimci yönelimini de temsil etmektedir. Onun klik çatışmaları içinde harcanması işçi sınıfının siyasal temsiliyeti açısından da olumsuz bir görünüm olacaktır. Fakat Wang Hongwen bütün bu uyarılara rağmen Jiang'la hareket etmiş ve 1976 sonrası cezaevinde son bulan zor bir hayat sürmüştür.

1975'te yaşanan dikkat çekici bir olay ise Jiang Qing'in Lu Xun'un mektup ve yazışmalarının yayınlanmasını engellemesidir. 1975'in görece özgür ortamında Lu Xun'un oğlu Zhou Haiying, Deng aracılığıyla Mao'ya bir mektup göndererek eserlerin basılmasını talep etmiştir. Mao, mektubu okuyarak Yoldaş Zhou Haiying'e destek vermiş, mektubun çoğaltılarak basılmasını ve Lu Xun'un eserlerinin yayımlanması için gereğinin yapılmasını emretmiştir.⁸²⁷

Deng, 1974 sonu ve 1975 yılı içinde uyguladığı ekonomik program ile Mao'nun eleştirilerine maruz kalmaya başlamıştır. Çin resmî tarihi, bu dönemde "Dörtlü Çete" ve onu destekleyen Mao'nun yeğenleri aracılığı ile Deng hakkında yanlış bilgiler edindiği ve sonunda Deng'i tekrar kızığa çektiğini söyleyerek Başkan Mao'nun son bir "sol hata"sından bahsederler.⁸²⁸ Başkan Mao, 21 Ocak 1976'da Deng yerine Hu Guofeng'i yetkilendirmiştir.

827 *ÇKP Tarihi*, a.g.e., s. 514.

828 A.e., s. 519.

Aslında 1976 geldiği zaman Çin'deki durum Mao'nun bu kararı hakkında bir fikir verebilir. 2 Nisan 1975'te Dong Biwu, 16 Aralık 1975'te Kang Sheng ölmüştür. Zhou Enlai çok hastadır, Zhu De 90 yaşındadır. Mao, artık çok nadir görülmekte ve zorunlu kalmadıktan sonra ikili görüşmelere bile katılamayacak durumdadır. Bu şartlarda kendisinden sonrasını hazırlaması elzemdir. Partinin birinci lider kuşağı, 1975 ve 1976 yıllarında hayata veda etmişlerdir.

Hu Angang, Mao'nun kendi isteğiyle belirlenen üç halefi olarak Wang Hongwen (38), Li Desheng (57) ve Zhang Chunqiao'nun (56) adını verir.⁸²⁹ Mao'nun bu isimleri zikretmesi büyük ihtimalle yerine düşündüğü asıl kişiyi bir müddet daha korumak içindir. Zaten Wang ve Zhang “Dörtlü Çete”nin iki lideridir. Aynı ekipten iki kişinin zikredilmesi, siyasetin doğasında ikisinin de olmayacağı anlamına gelir. Li Desheng, Mao'ya en bağlı kişilerden biri olmakla beraber, Ocak 1975'te görevlerinden ayrılmış ve 1977'ye kadar beklemiştir. Li'nin Jiang klığı ile anlaşmazlığı açıktır. Mao, birbiriyle çatışanlardan bir lider seçmek yerine, son yıllarda kendisinin üstlendiği “hakem” rolünü oynayacak bir lider düşünmektedir. Bunun da “ılımlı Maoocular” arasından, sicili temiz biri olması en mantıklı olandır. Çünkü Jiang'ın ekibinden biri, Lin veya Deng halef olsaydı, ihtimal ki Mao'ya rağmen bile aralarında şiddetli çatışma çıkabilirdi. Mao, dengeyi sağlama açısından Jiang ve Deng kliklerinin ikisini de belli ölçüde zayıflatarak kendisine en bağlı “ılımlı Maoocular”ın saygın ismi Hu Guofeng'i halefi yapmıştır. Eğer Hu, dengeyi sağlayamazsa, iki gruptan biriyle anlaşarak diğerini tasfiye edebilir ve yeni bir denge kurabilirdi. Mao Zedong siyasi hayatı boyunca bunu birçok kez yapmıştı. Bu açıdan Mao'nun tavrı “sol hata” ile Dengi tasfiye etmek değildir.

829 Angang, *a.g.e.*, s. 78.

Deng’le olan çelişkinin “halkın içindeki çelişkiler” olarak görüşmesini istemesi ve Deng’in Politbüro üyeliğine devam etmesi, Çin resmî tarihinin bu konudaki tavrının, Deng’in üzerinde çok durduğu “hakikati olgularda aramak” düşüncesine uymadığı söylenebilir.

Elbette Deng de sadece beklememiş ve hamleler yapmaya devam etmiştir. Bu zamana kadar kitlelerin gücüne yaslanan her zaman Başkan Mao olmuştur. Fakat çok açık olan bir şey vardır ki kitleler artık ütöpik söylemlerle ya da Jiang da olduğu üzere siyasal hırsların ideolojik bir çatışma konusu haline gelmesiyle mobilize edilmekte yorulmuştur. Düzen ve istikrarlı olarak Çin’in gelişmesi en büyük istekleridir. 1949’dan beri Çin’in yaşadığı olayların hızı, dünyanın hiçbir ülkesi ile hatta hiçbir tarihsel dönem ile mukayese etmez. Bu şartlarda, Deng, bütün bürokratik tutumunu bir yana koyarak “kitle” kartını masaya sürmüştür.

8 Ocak 1978’de Zhou Enlai öldü. Mao, son aylarda Zhou’yu ziyaret etmemiş ve neredeyse bütün bir ömrü paylaştığı yoldaşı için kişisel bir mesaj yayımlamamıştır. Cenazeye katılmaması rahatsızlığı ile ilgili olabilir, ama bütün hayatı boyunca Parti’ye hizmet etmiş Zhou’nun eşine kamuya açık kişisel bir başsağlığı da dilememiştir.⁸³⁰ Anlaşılan o ki Mao, son yıllarında Deng Xiaoping’in arkasında duran ve Çin’in geleceğinde Deng’i görmek isteyen Zhou ile arasına mesafe koyarak, halef tercihinin bundan zarar görmesini istememiştir. Çünkü Mao henüz halefini belli etmemiştir.

Zhou Enlai, dürüstlüğü, her zor durumda Çin’in sigortası olarak neredeyse insanüstü bir çaba çalışması ve BPKD gibi dönemlerde birçok insanın hayatını kurtarmasıyla halkın gözünde abidevi bir kişiliktir. Bu efsanevi devrimcinin, küllerinin gömülmesi yerine çok sevdiği ülkesinin toprakları

830 Spence, *a.g.e.*, s. 645-646.

ve nehirlerine saçılmasını istemesi, halkın hissiyatını daha da yükseltmiştir. Mao'nun yokluğunda, milyonların akın ettiği töreni Başbakan Yardımcısı Deng Xiaoping yönetmiştir.⁸³¹ Deng, MK tarafından hazırlanan resmî metni okuduktan sonra Zhou Enlai'nin "açık ve dürüst" olduğunu, kendisini parçalama konusunda katı, kitleleri kadrolarla birleştirmede iyi, Parti'nin birlik ve beraberliğini en üstte tutan, sıcak kalpli, alçakgönüllü, sağduyulu, cana yakın" biri olduğunu söyleyerek birçoklarına göre Kültür Devrimi ve onun müsebbiblerine sert eleştirilerde bulunmuştur. Çünkü sayılan özelliklerin neredeyse hiçbiri Mao'nun etrafını saran "sol radikaller"de yoktur.⁸³² Bu elbette milyonların aktığı bir törende kitlelere verilen bir mesajdır. Yeni dönemde nasıl bir siyasal anlayışı desteklemeleri gerektiğini, önlerinde hangi seçenekler olduğunu belirtmek istemiştir.

21 Ocak'ta görevden alınan Deng, Zhou Enlai'nin temsil ettiği "düzen, birlik, çalışkanlık, dürüstlük, incelik, sağduyu, samimiyet, kitlelere yakınlık" gibi hasletlere kitlelerin ne kadar büyük bir güçle sarıldığını görmüştür. 4 Nisan 1976'da "Atalara Saygı Günü" olan Qingming Festivali'nde yüzbinlerce kişi Tienanmen Meydanı'nı doldurarak, Zhou Enlai anısına Çin Devrim Şehitleri, çiçekler ve övgülerin yazılı olduğu metinler, afişler vs. bırakmışlardır. 5 Nisan'da toplanan yeni kalabalıklar, gece polis tarafından bütün övgülerin kaldırıldığını görmüşlerdir. Bunun üzerine polisle çatışan göstericiler birçok kamu binasını işgal etmiş, saat 18.00 civarında Pekin Belediye Başkanı'nın konuşmasıyla dağılmışlardır. Buna rağmen meydana kalan çekirdek bir grup, onbinlerce işçi-milisle desteklenen polis tarafından tutuklanmıştır. Esas dikkat çeken ise grubun pankartlarında "Qin Shi Huang'ın imparatorluğunun devam ettiği, Huang'ın

831 A.e., s. 646.

832 A.e.

gidip gerçek “Marksizm Leninizm”in gelmesi gerektiği”ni söyleyen sloganlardır. Elbette Qin Shi Huang, Mao’nun hakkında şiir yazacak kadar çok sevdiği Qin İmparatorluğu’nun ilk hükümdarı olarak Mao ile özdeşleştirilmiştir.⁸³³

Mao’nun doğal olarak tepkisi sert olmuştur. Deng ertesi gün sadece bir Parti üyesi olarak kalmasına izin verilecek şekilde tüm görevlerinden azledilmiştir. Hu Guofeng aynı gün MK tarafından “Birinci Başkan Yardımcısı” ve Danıştay Başkanı olarak atanarak, sadece halef değil, en güçlü “ikinci adam” olmuştur. Mao, Deng ve onun düşüncesinin eleştirilmesini istemiş, Parti bu konuda seferber edilmiştir.⁸³⁴

Deng’in Mao’nun böyle bir tepki göstereceğini bilmemesi elbette mümkün değildir. Çok açık ki Deng, artık Başkan Mao’ya değil, Hu’ya mesaj vermek istemektedir. Çünkü ne yaparsa yapsın, Başkan Mao onaylamadan onun yerine geçemez. Ama Başkan’dan sonra Hu’nun önüne şöyle bir tercih koymuş olur: Arkasında halk desteği olan benimle mi ittifak kuracaksın, yoksa bu ülkeye kargaşadan başka hiçbir şey vaat etmeyen aşırı hırslı Jiang Qing’le mi?

Deng’in Hu’yu zayıf yanından yakaladığı anlaşılıyor. Henry Kissenger, Zhou kadar nazik, Mao gibi iğneleyici bir alaycılığa sahip olmasa da bilgili ve kendine güvenli biri olarak tanımlandıktan sonra Hua’nın eksikliği siyasi seçmen grubunun olmamasıydı, der.⁸³⁵ Bu şartlar altında Deng’in teklifi son derece cazip görünmektedir. Elbette Hu da Parti içindeki desteğine güvenerek, başarılı ve müreffeh bir ülkenin başkanı olduğu müddetçe Deng’in onu deviremeyeceğini düşünmüş olabilir.

833 A.e.

834 A.e.

835 Kissenger, *a.g.e.*, s. 404.

Kissenger, Deng için “haşın, dolaysız, pratik olana önem veren biri” der.⁸³⁶ Deng, Filozof Kral’ın muhayyilesinde olanları denemesinden yorulmuş halk için “demirci”dir. Platon’u “bize filozof değil demirci lazım” diyerek kovan halk gibi Çin halkının da aradığının filozof değil demirci olduğunun farkındadır.

Mao, 9 Eylül 1976’da öldü. Mao’nun ölümünün hemen ardından Hu’ya baskı uygulamaya başlayan Jiang kliğine karşı Deng ile anlaşılan Hu, Wang Dongxing’in başında olduğu bir operasyonlar “Dörtlü Çete”yi ve Mao’nun yeğeni Mao Yuanxin’i tutuklamışlardır. Halk bu olay karşısında büyük sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Böylece “ılımlı Maoistler” ile Deng kliği kendisini “sol” olarak gören Jiang kliğini elimine etmişlerdir. Böylece Lin Biao’nun ve Jiang Qing’in tasfiyesinden sonra Çin siyasetinde radikal sol unsurlar çepere çekilirken, siyasetin merkezi “sosyalist piyasa ekonomisi”ni savunan ve her şeyin temelini “üretici güçlerin geliştirilmesi” üzerinden okuyan Deng kliği ile “ılımlı Maoistler” doldurmuştur.⁸³⁷

12-18 Ağustos 1977’de toplanan ÇKP 11. Genel Kongresi ve Şubat-Mart 1978’de toplanan Ulusal Halk Kongresi bu iki grubun ittifakını en iyi şekilde yansıtmıştır. Fakat bu süre içinde Deng Xiaoping, yaptığı kritik atamaların etkisi ve Parti’nin eski kuşak devrimcilerinin desteğiyle 18-22 Aralık 1978’de toplanan ÇKP 11. Merkez Komitesi’nin Tam Katılımlı 3. Oturumu’nda iktidar gücünü eline geçirmiştir.⁸³⁸ Bu tarih Çin için bir dönüm noktasıdır. Artık “demirci”nin yani Deng Xiaoping’in ve onun destekleyeceği yeni bir siyasal elit grubunun dönemi başlamıştır.

836 A.e., s. 398.

837 ÇKP Tarihi, s. 528-529

838 A.e., s. 536.

SONUÇ

Çin siyasal elitlerini, elit dolaşımı ve değişimi süreçlerini; Çin siyasi düşünce tarihi ve siyasi tarih bağlamında tartışan bu çalışma, Çin'in modernleşme sürecini Türkiye'nin modernleşme süreci ile mukayeseli bir şekilde analiz etmeye çalışmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle kapitalist dünya ekonomisinin bir parçası haline gelen Çin'in siyasal elitleri ilk önce bu durumun geçici olduğunu düşünerek, kadim stratejilerini uygulayarak “uzak barbarlar”ın çekilmesini ya da “eşsiz Çin kültürü” içinde elimine olmasını beklemişlerdir. Oysaki “Batılı barbarlar”, daha önceden aşına oldukları diğer barbarlardan farklı olarak ne Çin'i bütünüyle istila etme derdindedirler ne de Orta Krallık'ın yeni hanedanı olma peşindedirler. Onlar uçsuz bucaksız toprakları ve büyük nüfusuyla, Çin'in toprak altı ve toprak üstü zenginliğinden yararlanma, büyük nüfusu sürekli genişleyen ekonomileri için pazar haline getirme ve bu sürecin mümkün olan en uzun süre devam etmesi için Çin'in gelişiminin önünü kapayacak her türlü eşitsiz anlaşılmayı dayatmayı tercih etmişlerdir. Çin siyasal elitleri bu şartlar altında ilk defa “başkalarından öğrenmek” düşüncesini kabul ederek, “bilim ve tekniği Batı'dan almak ama Çinli özü korumak” olarak adlandırılan bir stratejiyi uygulamaya başlamışlardır. Buraya kadar Çin'in hikâyesi, Türkiye ile birçok noktada kesişmiş, siyasal elitler benzer durumlara benzer karşılıklar üretmişlerdir. Ayrıca her iki ülkede de modern dünyayı anlama ve ondan faydalanmaya çalışan elitlerle daha muhafazakâr elitler

arasında çelişkiler, Çin siyasetinin en önemli bu dönemdeki en önemli çatışma konusu haline gelmiştir. Çin'in, Türkiye'den farklı olarak Batı'ya olan uzaklığı, onlarla çok sınırlı teması ve kadim Çin hayatını bir süreklilik içinde üreten dinamikleri mevcutken çok hızlı bir şekilde Batılıları, onların kurumlarını ve müteşebbislerini Çin'de görmeleri, ülkenin siyasal elitleri açısından çok daha travmatik bir durum yaratmıştır. Bu yüzden Çin reaksiyonarizmi, Türkiye'nin siyasal pratiğinde hiç olmadığı kadar kuvvetlidir.

Çin nüfusunun ezici çoğunluğu Han milliyetinden olmakla birlikte, ülkeyi yöneten hanedanın Mançu kökenli olması, ülkenin içine düştüğü zor durumdan Batılıları ve Mançuları, bir başka deyişle “yabancı barbarları” eşit derecede, hatta kimi zaman Mançuları çok daha fazla sorumlu tutan bir milliyetçiliğin gelişimine neden olmuştur. Türkiye'de hanedanın kökeni Türk, ordunun dili Türkçedir. Bu nedenle İmparatorluk unsurlarından Türkler, İmparatorluğun bekası için son ana kadar direnmişler, bu nedenle Türk siyasal elitlerinde milliyetçilik çok geç merkezî öneme haiz olmuştur. Oysaki Han milliyetçileri tam tersine imparatorluktan Han ulusuna dayanan bir ulus-devlet kurma projesiyle ortaya çıkmış, Çin'in unsurları içinde milliyetçilik ilk olarak Hanlılar arasında yayılmıştır. Özellikle kapitalist dünya ekonomisi ile eklemlenmiş, başta misyoner okulları olmak üzere çok fazla modern eğitim kurumunun olduğu güney ve doğu eyaletlerinde öğrenim gören gençler içinde milliyetçilik önemli bir akım haline gelmiştir.

1840 Afyon Savaşı ile başlayan bu yeni siyasal süreç içinde ikinci büyük kırılma, 1895'te Japonlar karşısında alınan ağır mağlubiyet sonrasında, başarılı bir modernleşme pratiği ortaya koymuş olan “Japonlardan öğrenme” düsturu öne çıkmıştır. Bir yandan Çinliler ilk defa Asyalı bir güçten

öğrenmeyi kabul ederek Sinocentric dünya anlayışıyla aralarına mesafe koymuşlar, diğer yandan binlerce öğrenci Japonya'ya eğitim almaya gitmiştir. Japonların “sarı ırkın birliği” üzerine oturttuğu jeo-stratejik söylemi, Han milliyetçilerinin üzerinde etkili olmuş, Japon milliyetçi düşüncesi ve orada kendilerini destekleyen Japon siyasetçileri ile aydınlar sayesinde milliyetçi anlayışları “ırk”ı ön plana alan yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Bu dönemde Japonya, Çinliler için modern bilimleri öğrenme, milliyetçi düşüncenin gelişimi ve yurtsever-milliyetçi gençlik örgütlenmelerinin yatağı olarak son derece önemlidir. Ayrıca Çin'in Japon Savaşı sonrası gündeme aldığı reform programının başarısızlığı ve İmparatoriçe Cixi'nin radikal reformist siyasal elitleri tasfiye etmesi üzerine, Qing Hanedanı'ndan ümidini tamamen kesen milliyetçiler, devrimci cumhuriyetçiler olarak Çin siyasetinden konumlanmışlardır. Ayrıca bu dönemde Japonya üzerinden Çin'e anarşist düşünce taşınmıştır. Fakat Batı'dan farklı olarak Çinli anarşistler oksimoron gibi gözüксе de çoğu zaman Han milliyetçisi kimliğine de sahip olmuşlardır. Anarşist gruplarla milliyetçi gruplar arasındaki geçişkenlik çok kolay olduğu gibi, aynı zamanda Tongmenhui'nin çatısı altında olan birçok anarşist grup mevcuttur. Çin'in yaşadığı sorunların kaynağını kapitalizm olarak gören gençler içinde yayılan anarşizm temelde anti-kapitalist bir tepkidir. Bu tepkinin daha taşralı ve Çin kıtasındaki etkin karşılığı kendisini reaksiyoner Boxer hareketi ile ortaya koymuştur.

1911'de Tongmenhui'nin öncülük ettiği Xinhai ayaklanması sırasında artık Mançu Hanedanı'nın Çin'i yönetmesinin mümkün olmadığına inanan, en başta Beiyang Ordusu'nun askerî elitleri ve onların yanında yer alan siyasal elitler, milliyetçiler ile iş birliği yaparak bir uzlaşım sal elit birliğinde birlikteliği oluşturmuşlar ve hanedana son vererek cumhuriyet ilan

etmişlerdir. Tek başlarına Mançuları yıkmaları mümkün görünmeyen milliyetçiler, imparatorluk bakiyesinden modern bir devlet inşa etme zorunluluğu karşısında “beş milletli ulus, beş renkli bayrak” sloganını benimseyerek Han milliyetçiliğini resmen terk etmişlerdir. Beiyan Ordusu lideri ve Dr. Sun Yat-sen’den sonra ülkenin Cumhurbaşkanı olan Yuan Shikai’nin milliyetçilerle birlikteliğe son verip, İmparatorluğu kendi soyuna dayanan bir hanedan üzerinden yeniden ihya etme çabası ülkede uzun yıllar sürecek olan “savaş ağaları” dönemini başlatmıştır. Bu zaman zarfı içinde Japonya’nın Çin üzerinde nüfuz kurma çabaları ve toprak talepleri artmış, I. Dünya Savaşı sonunda galip devletlerden olmasına rağmen eşit muamele görmeyen Çin’de yurtsever gençler 4 Mayıs’ta başlattıkları protesto hareketleri ile Çin tarihinin 1840 Afyon Savaşı ve Japonya’dan öğrenme süreci sonrasındaki en önemli siyasal ve zihinsel dönüşüm sürecini başlatmışlardır. 1917 Devrimi’nin Japonya ve Komintern üzerinden Marksizm-Leninizm’i Çin’e taşımasıyla, 4 Mayıs radikallerinin bir kısmı Çin Marksistlerine dönüşerek 1921’de Çin Komünist Partisi’ni kurmuşlardır.

Sovyet Rusya’nın Çin ile Çarlık Dönemi’nde imzalanan tüm eşitsiz anlaşmaları feshettiğini açıklaması üzerine, Çin milliyetçileri de uluslararası destek için yüzlerini Moskova’ya dönmüşlerdir. “Savaş ağaları” döneminde askerî güçten yoksun milliyetçilerin, büyük maddi destek alabilecekleri bir dış güç olmadan Çin’i birleştirebilmeleri ve demokratik devrimini tamamlayabilmeleri mümkün değildir. Lenin’in mazlum milletleri enternasyonalist dayanışma ile destekleme kararı üzerine milliyetçilerin lideri Dr. Sun Yat-sen’in Guomindang Partisi ile Çin Komünist Partisi arasında ittifak tesis edilmiş, böylece Çin’in yurtsever, demokratik devrimci güçleri bir araya gelmiştir. Bu ittifakın

ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile 1927'de Kuzey Seferi'ni başlatan Guomintang'ın yeni lideri Chiang Kai-Shek, ülkeyi birleştirebilecek gücü kendisinde gördüğü zaman, Batılılara yaklaşıp ÇKP'ye karşı büyük bir katliam süreci başlatmıştır. Böylece milliyetçi ve komünistlerin demokratik devrim programı üzerinden tesis ettikleri ittifak son bulmuştur.

Chiang döneminde kitlelerle bağı zayıflayan Guomintang çok güçlü ayrıcalıklara sahip bürokratik elit bir sınıf yaratmış, bu sınıf ülkedeki toprak ağaları ile ittifak yaparak, Dr. Sun'un demokratik devrim programını "sağ" siyasal düşünce çerçevesinde revize etmiştir. Guomintang bu dönemde "Yeni Hayat" adı verilen iyi yurttaş projesi, korporatist eğilimler ve anti-komünizm üzerinden Türkiye'deki Kemalist rejim ile aralarında ideolojik bağ olduğunu savunmuştur.

Guomintang'ın saldırıları sonucu yıkılan Kiangxi Sovyeti'nden geriye kalanlar ise "Uzun Yürüyüş" adı verilen büyük bir siyasi ve askerî strateji dâhilinde Çin'in kuzeydoğusuna, Yen'an merkezli olarak yerleşmiş ve burada siyasal üs kurmuşlardır. Daha çok aydın kökenli ÇKP liderliği içinde hizip mücadeleleri ve ÇKP üzerinde adeta patronaj uygulayan, ona bir sömürge topluluğu muamelesi yapan Sovyet ve Komintern uzmanlarının Çin gerçeklerini anlamadan verdikleri hatalı kararlar nedeniyle ağır mağlubiyetler yaşayan ÇKP, Uzun Yürüyüş sırasında öne çıkan Mao'nun liderliği altında kendisini toparlamaya başlamıştır. Komintern'in, Moskova'da okumuş 28 Bolşevik kılığı üzerinden ÇKP'ye müdahalesi ve Stalin'in Mao'nun çizgisine olan karşılığının tekrar alevlendirdiği ÇKP siyasi elitlerinin mücadelesi 1942'de nihai olarak son bulmuştur. Bütün bu pratik Çin komünist siyasal elitlerini çok daha milliyetçi, millî çıkarlar söz konusu olduğunda realist ve ÇKP üzerinde hiçbir siyasal gücün hegemonya kuramayacağı eşit ilişki talebi

ile Sovyetlere en az şeyi borçlu olan bir devrim başarısıyla, dünya komünist hareketi içinde özel bir yere sahip olmuştur.

1949 Devrimi ile yeni bir uzlaşım sal elit birliğı tesis eden Mao, belirli aksaklıklar olmakla beraber 1957'ye kadar bu çizgiyi korumuş ve Çin'in demokratik devriminin tamamlanması için bu ittifaka büyük önem vermiştir. 1957'den sonra ise bürokratik elitler ile devrimci siyasal elitler arasında çelişkilerin keskinleşmesi, ÇKP dışındaki yurtsever örgütlerde sağ ideolojik eğilimlerin güçlenmesi, Sovyetler Birliği'nde Khrushchev revizyonizminin hâkimiyeti, 1958 Macaristan İsyanı, demokratik devrim ve sosyalist inşa sürecindeki başarıların devrimci siyasal elitlerde yükselttiğı öz güven ve gittikçe dünya sisteminin iki süper gücü tarafından düşmanlaştırılan Çin'in kendi gücüne güvenmekten başka seçeneğinin kalmaması gibi etkenler, Çin'de 1949 sonrası oluşan siyasal elitlerin uzlaşım sal birlikteliğinde ilk büyük çatlamalara neden olan "Sağcılık Karşıtı Kampanya" ve onu izleyen İleri Doğru Büyük Adım'ın Çin'de gündeme gelmesine neden olmuştur. İDBA'nın büyük bir açlık krizi ile sonuçlanması karşısında, Mao'nun o zamana kadar karizmatik otoritesine karşı koymayan bürokratik elitler, Parti mekanizmalarına hâkim olarak, Başkan'ı adeta etkisiz ve sembolik bir figür haline getirmeye çalışmışlardır.

Kendisini diyalektik süreci yönlendirebilecek kudrette gören Mao ise bürokratik elitlerin hakimiyetine ve onların sosyalizmin inşasından vazgeçerek, "Yeni Demokrasi" sürecini pekiştirerek sadece üretici güçleri geliştirmeyi öne alan sağ ekonomizmlerine karşı, toplumsal mühendislik kavramının bile bütün sınırlarını zorlayan Büyük Proleter Kültür Devrimi ile karşılık vermiştir. Tam olarak belirli olmayan ve sınırları net çizilmemiş siyasal hedefler doğrultusunda mobilize edilen kitleler, her türlü vulgarize tarzı eylem çizgisine

yansıtırken, BPKD'ye doğrudan karşı koyma gücünü yitirmiş olan bürokratik elitler ise onu sabote ederek, dost-düşman ayrımını belirsizleştirmek ve böylece Kültür Devrimi'nden geri adım atılmasını sağlama strejisine sarılmışlardır. Bu iki etken yan yana gelince, Hobbesvari bir "herkesin herkesle savaşı" durumu açığa çıkmış, ayrıca BPKD'den büyük bir devrimci ruhsal ayaklanma bekleyen Mao, neredeyse tam tersi bir durumla yüz yüze gelmiştir. BPKD'nin en önemli savunucularından olan ve Başkan'ın halefi ilan edilen Lin Biao'nun darbe teşebbüsü ve Jing Qing'in dizginlenemeyen hırsları, BPKD'nin sâfiyet arayışının sorgulanmasına neden olmuştur. Mao için büyük bir hayal kırıklığı ile biten BPKD'nin sonunda, elitler arası yaşanan büyük mücadelelerin ardından, BPKD'nin iki numaralı hedefi Deng Xiaoping 1978'de iktidarın iplerini eline almış ve Çin'i, içini kendisinin doldurduğu "Mao Zedong Düşüncesi" üzerinden Maoizm'den uzaklaştırmıştır.

ÇKP içindeki bürokratik elitler ile devrimci siyasal elitler arasındaki çatışmalara rağmen, Çin siyasal elitinin "ortak tutum demeti" mevcuttur. Çin'in bağımsızlığı ve "Tek Çin Siyaseti"nin savunulması; Çin'in iç işlerine karışılmasına şiddetle karşı çıkış; dış ilişkilerde aceleci ve maceracı olmayan, fakat netice alabileceği durumlarda son derece kararlı bir eylem tarzı; ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda farklı güçlerle ittifak kurmada esneklik, barışçıl yollarla çözülebilecek kritik sorunlar karşısında on yıllar da sürse savaşı son çare olarak kabul edip sabretme, Marksist ya da sağ siyasal akımların etkisi ne kadar yüksek olursa olsun her şeyin Çinli temel üzerine oturması konusunda netlik, "evrensel olan" ile Çin'e özgü olan arasında bağ kurulurken gösterilen titizlik, ilişkilerde belirli bir mesafeye dikkat ve iç tehdit karşısında acımasızlığa varan sertlik Çin siyasal

elitlerinin “ortak tutum demeti” olarak görülebilir. Bu “ortak tutum demeti”nin varlığında, 1840-1957 yılları arasına yönelik olarak Çin siyasi elitlerinin, Çin tarihi üzerinde net bir düşünce birliği göze çarpar. Türk siyasi hayatı, modernleşme süreci üzerindeki tarihsel tecrübelerin yorumlanması üzerinden girilen sert polemiklerle keskinleşen kültürel temelli çatışmalardan muzdaripse, Çin siyasi hayatı Çin’in modernleşme sürecine bakışta o kadar net ve ittifak halindedir. Bu yüzden, bu çalışmanın sonraki ciltlerinde de takip edilebileceği üzere, Çin’de siyasi muarızlar arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik ve sınıfsal temelli olarak siyasi alana yansımaktadır. Bu açıdan, Batılı demokratik siyasi kurumlar olmamasına rağmen Çin’de siyaset, Türkiye’nin kültürel çatışmaları üzerinden kısırlaşan ve bir türlü kapanmayan tarihsel dosyalar üzerinden aşırılaşan siyasi hayatıyla mukayese edildiğinde çok daha verimli işlemektedir.

KAYNAKÇA

- Aurelius Augustinus, *De Civitate Dei*, translate by Marcus Duds, <https://www.gutenberg.org/files/45304/45304-h/45304-h.htm>. Erişim Tarihi: 03.04.2023.
- Aurelius Augustinus: “Tanrı Devleti’nden Seçme Parçalar”, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi: Eski ve Orta Çağlar*, Der. Mete Tunçay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Bs., 2018.
- Avcı, İsmigül: “Mançu Hanedanı Çin Klasik Sınav Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 54, 2017, s.s. 13-21.
- Badiou, Alain: *Komünist Hipotez*, İstanbul, *Encore*, Çev. Oylum Bülbül, 2009.
- Badiou, Alain: *Petrograd’dan Şangay’a: 20. Yüzyılın İki Devrimi*, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, Çev. Murat Erşen, 2020.
- Baktıaya, Adil: “19. Yüzyıl Sonlarında Anarşist Terör, “Toplumun Anarşistlere Karşı Korunması Konferansı (1908) ve Osmanlı Devleti”, *Bilgi ve Bellek*, Yıl: 4, Sayı: 8, Yaz 2007, s. 43 – 55.
- Baudrillard, Jean: *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Oğuz Adanır, 2006.
- Beavoir, Simon de: “Yeni Çin’den İzlenimler”, *Yeni Çin: Dün- Bugün*, Der. Yok, İstanbul, Payel Yayınevi, Çev. Zaven Biberyan, 1966, s.s. 74-94.
- Benton Gregore: “The Second Wang Ming Line”, *The China Quarterly*, Vol. 61, Mart 1975, p.p. 61 – 94.
- Bernstein, Gail Lee: *Japanese Marksist: Kawakami Hajime, 1879-1946*, Harward University Asia Center, 1976.
- Bohr, P. Richard: “Did the Hakka Save China: Ethnicity, Identity and Minority Status in China’s Modern Transformation, *Headwaters*, Vol: 26, 2009, p.p. 10-18.

- Bottomore, T. B. *Seçkinler ve Toplum*, Gündoğan Yayınları, Çev. Erol Mutlu, Ankara, 1990.
- Bowington, Gardner: *The Uyghurs: Strangers in Their Own Land*, New York, Colombia University Press, 2010.
- Bridgam, Philip: “Mao’s “Cultural Revolution”: Origin and Development”, *The China Quarterly*, Jan-March 1967, No: 29, p.p. 1-35.
- Brophy David: *A Decade in Sino-Soviet Diplomacy: The Diaries of Liu Zerong, 1940 – 1949*, Singapore, Springer Nature, Çev. Chris J. McDowell – Leonella H Lui, 2023.
- Certau, Michel de: *Gündelik Hayatın Keşfi – I: Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*, Ankara, Dost Kitabevi, Çev. Lale Aslan Özcan, 2008.
- Chan, Lien: “Hu Shih”, Hu Shih | Chinese Philosopher, Diplomat & Educator | Britannica. Erişim Tarihi: 07.08.2023.
- Chang, Jung – Halliday, John: *Mao: The Unknown Story*, London, Vintage Books, 2006.
- Chang, Chung-Li: *The Chinese Gentry*, Seattle, University of Washington Press, 1955.
- Chen, Albert H. Y.: “The Consept of “*Datong*” in Chinese Philosophy as an Expression of the Idea of the Common Good”, <https://core.ac.uk/download/pdf/37965443.pdf>, s. 4-5. (Erişim Tarihi: 21.07.2023)
- Chen, Jerome: “The Communist Movement 1927 – 1937”, *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 168-229.
- Chen, Xiaomei: “Six “Taiping Rebellion” Trajedies: Heroes, Traitors, and the Discourse of the Chineseee Revulation”, *Changing the Subject: Marvin Carlson and Theatre Studies: 1959-2009*, Michigan, University of Michigan Press, edt. Paula Vogel, 2009, p.p. 278-291.
- Cheng, Jin: “Orientalism and Representations of China in the Early 19th Century: A Case Study of The Chinese Repository”, Durham

- theses, Durham University, 2019. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/13227/>. Erişim Tarihi 01.02.2023.
- Cheng, Li: “From Selection to Election? Experiments in the Recruitment of Chinese Political Elites”, *China Leadership Monitor*, No: 26, 2008, p.p. 1-14.
- Chenshan, Tian: “Mao Zedong, Sinicization of Marxizm and Traditional Chinese Thought Culture”, *Asian Studies*, Vol. VII, Issue 1, Ljubljana, 2019, p.p. 13-36.
- Chenshan Tian, “Tongbian in the Chinese Reading of Dialectical Materialism”, *Philosophy East and West*, Vol. 52, No. 1, Jan. 2002, p.p. 126-144.
- Chiang, Kai-Shek, “Essential of The New Life Movement”, (demeç, 1934), http://afe.easia.columbia.edu/ps/cup/chiang_kaishek_new_life.pdf. Erişim Tarihi: 16.08.2023
- Clarke, Prescott – Gregory, J.S.: *Western Reports on the Taiping*, Canberra, Australian National University Press, 1982.
- Cohen, Alvin P.: “Brief Note: The Origin of the Yellow King Era Chronology”, <https://web.archive.org/web/20200801082232/https://www2.ihp.sinica.edu.tw/file/1097kaBVwNb.pdf>. Erişim tarihi: 27.07.2023.
- Collins, Logan P.: “British Periodical Representations of China: 1793-1830”, Unpublished Master of Arts Thesis, University of Huston, May 2014.
- ÇKP Merkez Komitesi Parti Tarihi Araştırma Enstitüsü: *Çin Komünist Partisi Tarihi*, İstanbul, Canut Yayınları, Çev. Tomas Aliyev, 2012.
- Demircan, Necati: “Interaction Between Two Republics: The Republic of Turkey and Republic of China (1923-1949), *Belt & Road Initiative Quarterly*, 3(1), 2021-2022, p.p. 26-239.
- Didier, John C.: *In and Outside the Square: The Sky and the Power of Belief in Ancient China and the World, c. 4500 BC – AD 200, Sino-Platonic Papers (book series)*, Number 192, September 2009 (e-book).

- Dillon, Michael: Zhou Enlai: The Enigma Behind Chairman Mao, London, I. B. Tauris, 2020.
- Dimitrov, Georgi: “Çin Sorunu Üzerine Konuşma”, <https://www.marxists.org/reference/archive/dimitrov/works/1936/china1.htm>. Erişim Tarihi: 18.08.2023.
- Dimitrov, Georgi: *The Diary of Georgi Dimitrov 1933-1949*, Hız. ve ed. Ivo Banac, New Haven, Yale University Press, 2003.
- Dirlik, Arif: *Anarchism in the Chinese Revolution*, Anarchism in the Chinese Revolution | The Anarchist Library. Erişim Tarihi: 23.03.2022.
- Dirlik, Arif: “The Ideological Foundations of the New Life Movement: A Study in Counterrevolution”, *Journal of Asian Studies*, Vol.36, No: 4, 1975, p.p. 945-980.
- Dirlik, Arif: *The Origins of Chinese Communism*, New York, Cambridge University Press, 1989.
- Dreyer, June “China’s Minority Nationalities: Traditional and Party Elites”, *Passific Affairs*, Vol 43, No. 4, Winter 1970-1971, s. 506-530.
- Dreyer, June Teufel: *Middle Kingdom and Empire Rising of the Sun: Sino-Japanese Relations: Past and Present*, New York, Oxford University Press, 2016.
- Dreyer, June: “Traditional Minorities Elites and the CPR Elite Engaged in Minority Nationality Works”, *Elites in the People’s Republic of China*, Seattle, University of Washington Press, Ed. Robert A. Scalapino, 1972, p.p. 416 – 450.
- Du, Lun: “The Early Zhou Period: Origin of the Idea of Political Legitimacy and the Political Philosophy of Confuchianism”, *Asian Studies*, Vol: V (XXI), 2017, p.p. 67-80.
- Duara, Pransanjit: *Rescuing the History From the Nation: Questioning Narratives of Modern China*, Chicago, University of Chicago Press, 1995.
- Duara, Pransanjit: “The Temporal Analytics of Nationalism”, *Nations and Nationalism*, Vol. 22, No: 3, 2016, p.p. 419-423.

- Duara, Pransenjit: "Transnationalism and the Predicament of Sovereignty: China, 1900-1945", *The American Historical Review*, Vol: 102, No: 4, Oct. 1997, p.p. 1030-1051.
- Eastman, Llouyd E.: "Nationalist China During Nanking Decade 1927 – 1937", *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 547-608.
- Eberhard, Wolfram: *Çin Simgeleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Eberhard, Wolfram: *Çin Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Eckel, Paul E. *The Far East Since 1500*, New York, Harcourt Brace and Company, 1948.
- Elman, Benjamin A., "The Civil Examination System in Late Imperial China, 1400–1900", *Frontiers of History in China*, Vol: 8 – 1, 2013, p.p. 32-50.
- Esherick, Joseph W.: *Accidental Holly Land: The Communist Revolution in Northwest China*, California, University of California Press, 2022.
- Etō, Shinkichi: "China's International Relations 1911 – 1931", *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 74-115.
- Fallaci, Oriana: *Interviews with History and Conversation with Power*, New York, Rizzoli International Publication, 2011.
- Fidan, Giray: *Cumhuriyet'in Çinli Misafirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Fidan, Giray: *Çin'den Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang You Wei'nin Türk Seyahatnâmesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Fisher, Tom: "'The Play's the Thing': Wu Han and Hai Rui Revisited", *The Australian Journal of Chinese Affairs*, No. 7, Jan., 1982, p.p. 1-35.

- Fogel, Jashua A. *Articulating the Sinosphere: Sino-Japanese Relations in Space and Time*, London, Harward University Press, 2009.
- Fogel, Joshua A.: *Maiden Voyage: The Senzaimaru and the Creation of Modern Sino-Japanese Relation*, University of California Press, Oakland-California, 2014.
- Fund, Edmund: *Intellectual Foundations of Chinese Modernity: Cultural and Political Thought the Republican Era*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Furet, François Furet: *Devrim'in Yorumu. Fransız Devrimi'ne Üç Yaklaşım Biçimi*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Ahmet Kuyaş, 2013.
- Gardner, Daniel K. "Principle and Pedagogy: Chu Hsi and The Four Books." *Harvard Journal of Asiatic Studies*, s. 44, No. 1, Jun. 1984, p.p. 51-87.
- Goodnow, Frank J.: "Reform in China", *The American Political Science Review*, Vol. 9, No: 2, May 1915, p.p. 209-224.
- Gray, Jack: *Rebellions and Revolutions: China from the 1800s to 2000*, New York, Oxford University Press, 2002.
- Grieder, Jerome B.: *Hu Shih and the Chinese Renaissance: Liberalism in the Chinese Revolution, 1917-1937*, Massachussets, Harward University Press, 1970.
- Guo, Wu: *Zheng Guanying: Merchant Reformer of Late Qing China and his Influence on Economics, Politics, and Society*, e-book, Cambria Press, 2010.
- Güç, Ahmet "Konfüçyüsçülükte Kutsal Metinler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 2001, s.s. 74-94.
- Gürel, Burak: Çin Yükselişinin Tarihsel Arkaplanı ve Yakın Geleceği, *Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Der. Mustafa Yağcı-Caner Bakır, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s.s. 21-51.
- Hayton, Billy: *The Invention of China*, New Haven, Yale University Press, 2020.

- Higley, John – Burton, Michael G.: “The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns”, *American Sociological Review*, Vol. 54, No: 1, Feb. 1989, p.p. 17-32.
- Horowitz, Richard S.: “International Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire During the Nineteenth Century”, *Journal of World History*, Vol. 15, No. 4, Dec. 2004, p.p. 445-496.
- Hu Angyang, *Çin Komünist Partisi Nasıl Yönetiliyor?*, İstanbul, Yeni İnsan Yayımevi, Çev. Daniyar Kassymov, 2016.
- Huang, Lingshuang: <https://tr.anarchistlibraries.net/library/huang-lingshuang-evrim-ozgurluk-ve-marksizm-uzerine-yazilar>. . Erişim Tarihi: 09.08.2023.
- Hughes, James – John, Peter: “Local Elites and Transition in Russia: Adaptation or Competition”, *British Journal of Political Science*, Vol. 31, No: 4, Oct. 2001, p.p. 673-686
- Huntington, Samuel: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oclahoma Univesity Press, 1993.
- Ishikawa, Yoshihiro: *The Formation of the Chinese Communist Party*, New York, Colombia University Press, Tranlate by Jas-hua A. Fogel, 2013.
- İnayet, Alimcan: “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Türk-Uygur İlişkileri Üzerine (1861-1934)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2000, sayı IV, s.s. 319 – 324.
- Karabel, Jerome: “Towards of Intellectuals and Politics”, *Theory and Society*, Vol. 25, No: 2, 1996, p.p. 205-233.
- Kautsky, John H.: “Revolutionary and Managerial Elites in Modernizing Regimes”, *Comparative Politics*, Vol. 1, No. 4, Jul. 1969, p.p. 441-467.
- Kim, Chew Ng: “Sinophone/Chinese: “The South Where Language Is Lost And Reinvented”, *Sinophone Studies: A Critical Reader*, Edt. By. Shu-Mei Shih, Chien-hsin Tsai, Brian Bernards, New York, Colombia University Press, 2013, s.s. 99-101.

- Kim, Jongmyung: “King Sejong’s Buddhist Faith and Invention of Korean Alphabet: A Historical Perspective”, *Korean Journal*, Vol. 47 – 3, Autumunn 2007, p.p. 134-159.
- Kissenger, Henry, *Çin: Düünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, Çev. Nalan Işık Çeper, 2015.
- Kitson, Peter: *Forging Romantic China: Sino-British Cultural Exchange 1760-1840*, New York, Cambridge University Press, 2013.
- Knight, Sabina: *Chinese Literature: A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2012.
- Kojin, Karatani: *Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*, İstanbul, Metis Yayınevi, Çev. Ali Karatay, 2017.
- Köprülü, Fuat: *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. B.s., 2001.
- Ku, Hung Ming: *Çin Halkının Zihniyeti*, İstanbul, Doğu Batı Yayınevi, Çev. Hanife Güven, 2020.
- Kulski, W. W.: “The Twentieth Congress of Soviet Communist Party”, *The Russian Review*, Vol. 15, No. 3, Jul. 1956, p.p. 149-164.
- Kun, Qian: *Imperial-Time-Order: Literature, Intellectual History and China’s Road to Empire*, Leiden, Brill, 2016.
- Lee, K. H., Wong, D. T., & Ng, K. H.: Dr Sun Yat-sen (1866–1925): Medical Doctor and China’s Founding President. *Singapore Medical Journal*, Vol. 54, No: 6, 2013, 356-358.
- Lacquin, Jacques: “Çin’i Kökten Değiştiren İki Yıl”, *Yeni Çin Dün-Bugün*, Der. Yok, İstanbul, Payel Yayınevi, Çev. Zaven Biberyan, 1966, s.s. 21-58.
- Lee, Leo Ou-Fan: “Literary Trends: Road to Revolution 1927 – 1949”, *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 421-491.
- Lenin, V. İ.: *Devlet ve Devrim*, Ankara, İnter Yayınları, Çev. Süheyla Kaya – İsmail Yarkın, 1999.
- Leonhard, Robert: *The China Relief Expedition: Joint Coalition Warfare in China Summer 1900*, <https://web.archive.org/>

- web/20161206044959/http://www.jhuapl.edu/ourwork/nsa/papers/China%20ReliefSm.pdf. Erişim Tarihi: 15.07.2023.
- Li, Cheng- White, Lynn: "Elite Transformation and Modern Change in Mainland China and Taiwan: Empirical Data and the Theory of Technocracy, *The China Quarterly*, No: 121, Mar. 1990, p.p. 1-35.
- Liang, Sui: "Li Li-san Line", Failure of Independent Trial by Leaders of CCP, *Asian Culture and History*, Vol. 2, No: 1, Jan. 2010, p.p. 21-27.
- Lin, Rongron Lin, *The Promotion Mechanism of Political Elites in Refroming China*, Phd. Thesis, School of Asian Studies (The Univesity of Sheffield), 2015.
- Little, Alice Archibald: *Li Hung-Chang: His Life And Times*, London, Cassel & Company, 1903.
- Liu Kwang-Ching: "The Confucian as Patriot and Pragmatist: Li Hung-chang's Formative Years, 1823-1866", *Li Hung-Chang and China's Early Modernizations*, New York, An East Gate Book, Edt. Samuel C. Chu- Kwang-Ching Liu, 1994, p.p. 17-48.
- Liu, Kwang-Ching: "The Beginings of China's Modernization", *Li Hung-chang and China's Early Modernization*, New York, An East Gate Book, Edt. Samuel C. Chu- Kwang-Ching Liu, 1994, p.p. 3-14.
- Liu, Mingfu: *The China Dream: Great Power Thinking and Strategic Posture in the Post American Era*, New York, CN Times Books, 1999.
- Luo, Guanzhong: *The Romans of Three Kingdoms*, Trasnlated by C.H. Brewitt Taylor, e book design by DW Three Kingdoms.
- Liyen Liyu, "The Man Who Molded Mao: Yang Changji and the First Generation of Chinese Communists", *Modern China*, Vol. 32, No. 4, Oct. 2006, 483-512.
- Macfarquhar, Roderick- Schoenhals, Michael: *Mao's Last Revolution*, Cambridge, Harward University Press, 2006.

- Madenci, Can: “Hayek’in Kötü Şöhretli Ropörtajları”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 12, No. 18, 2010, s.s. 99-101.
- Lynch, Catherine: *Liu Shuming and The Populist Alternative in China*, London, Brill, 2018.
- Mao Zedong, “1957 Yazındaki Durum” (Temmuz 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 515-525.
- Mao, Zedong: “Amerikalı Muhabir Anna Louis Strong ile Konuşma” (Ağustos 1946), *Seçme Eserler IV.*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, Üçüncü Basım., 2012, s.s. 94-99.
- Mao, Zedong: ““Asleri İşler Komitesi Genişletilmiş Toplantısının Grup Başkanları Açık Oturumunda Konuşma” (28 Haziran 1958), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 89-96.
- Mao Zedong, “Bahar Festivalinde Konuşmalar” (13 Şubat 1964), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 292-309.
- Mao, Zedong: “Basmakalıp Parti Yazılarına Karşı Çıkalım (8 Şubat 1942)”, *Seçme Eserler Cilt III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Basım, 2013, s.s. 55-72.
- Mao Zedong, “Başkan Mao’nun Müzik İşçilerine Yaptığı Konuşma” (24 Ağustos 1956), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Üçüncü Basım, 2012, s.s. 37-43.
- Mao, Zedong: “Bir Genişletilmiş Merkezi Çalışma Konferansında Konuşma” (30 Ocak 1962), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 250-291.
- Mao Zedong, “Bölge Sekreterleri ve Merkez Komitesi’nin Kültür Devrim Grubu Üyeleriyle Yapılan Bir Toplantıda Konuşma” (22 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 367-372.

- Mao, Zedong: “Burjuva Sağcılarının Saldırılarını Geri Püskürtün” (9 Temmuz 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 497-514.
- Mao Zedong, “Çang-Çun-Çiao ve Yao Ven-Yuan Yoldaşlarla Yapılan Üç Toplantıdaki Konuşmalar” (Şubat 1967), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 393-397.
- Mao, Zedong: “Çelişki Üzerine”, *Pratik ve Çelişki Üzerine*, İstanbul, Epos, Çev. Ahmet Kırmızıgül, 2007, s.s. 85-123.
- Mao, Zedong: “Çengtu Konferansın’da Konuşmalar” (Mart 1958), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 52-88.
- Mao Zedong, “Çiang Çing’e Mektup” (8 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 359-363.
- Mao, Zedong: “Çin’deki Baş Çelişme İşçi Sınıfı ile Burjuvazi Arasındaki Çelişmedir” (6 Haziran 1952), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 85.
- Mao Zedong, “Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosunun Genişletilmiş Toplantısında Alınan Kararların Ana Noktaları” (18 Şubat 1951), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 52-56.
- Mao Zedong, “Çin Komünist Partisi Milli Konferansında Yapılan Konuşmalar”, *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 166-186.
- Mao Zedong, “Çin Komünist Partisi Sekizinci Merkez Komitesinin 2. Genel Toplantısında Konuşma” (15 Kasım 1956), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 359-378.
- Mao, Zedong: “Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine”, Çin Komünist Partisi’nin Kuruluşunun Yirmi Sekizinci Yıldönümü Dolayısıyla, 30 Haziran 1949”, *Seçme Eserler IV*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Üçüncü Basım, 2012, s.s. 387-402.

- Mao, Zedong: “Devlet Kapitalizmi Üzerine” (9 Temmuz 1933), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 110.
- Mao, Zedong: “Devrimi İleri Götüren Faal Unsurlar Olun” (9 Ekim 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 526-542.
- Mao Zedong, ÇKP Dokuzuncu MK Birinci Genel Toplantısı’ndaki Konuşma”, *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 400-408.
- Mao, Zedong: “Dört Bir Yana Yumruk Sallamayalım” (6 Haziran 1950), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 39-42.
- Mao, Zedong: “Durum Değişmeye Başlıyor” (15 Mayıs 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 478-485.
- Mao, Zedong: “El Sanatlarının Sosyalist Dönüşümünü Hızlandırın” (5 Mart 1956), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 303-306.
- Mao, Zedong: “Eyalet, Merkeze Bağlı Şehir ve Özerk Bölge Parti Komitesi Sekreterleri Konferansında Konuşmalar” (Ocak 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 378-417.
- Mao, Zedong: “Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşma” (18 Ağustos 1964), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 310-332.
- Mao, Zedong: “Genel Çizgiden Ayrılan Sağ Sapmacı Görüşleri Çürütelim”, *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 101-102.
- Mao, Zedong: “Halkın Çoğunluğuna Yürekten Güvenin” (11 Ekim 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 550-560.

- Mao, Zedong: “Halk İçindeki Çelişkilerin Doğru Ele Alınması Üzerine” (27 Şubat 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 418-457.
- Mao, Zedong: “Hangçov Konuşması” (21 Aralık 1965), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 337-345.
- Mao, Zedong: “Hurley Siyasetinin Tehlikesi Üzerine” (12 Temmuz 1945), *Seçme Eserler III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Basım, 2013, s.s.346-347.
- Mao, Zedong: “İnceleme Tarzımızı Yeniden Düzenleyelim” (Mayıs 1941), *Seçme Eserler III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Basım, 2013, s.s. 22-28.
- Mao, Zedong: “Koalisyon Hükümeti Üzerine (22 Nisan 1945), *Seçme Eserler Cilt III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Basım, 2013, s.s. 259-332.
- Mao, Zedong: “Liang Şuming’in Gerici Fikirlerinin Eleştirilmesi”, *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 131-141.
- Mao, Zedong: “Liu Şaoçi ve Yang Şangkun’un Yetkili olmadıkları Halde Merkez Komitesi Adına Belgeler Yayınlayarak Disiplini Çığnedikleri İçin Eleştirilmeleri” (19 Mayıs 1953), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 100.
- Mao, Zedong: “Luşan Toplantısı’ndaki Konuşma” (23 Temmuz 1959), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s.117-135.
- Mao, Zedong: “Merkezi Çalışma Toplantısı’nda Yapılan Konuşma” (25 Ekim 1966), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 385-389.
- Mao Zedong, “Merkez’in Önderlerine Hitben Konuşma” (21 Temmuz 1966), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 364-366.
- Mao, Zedong: “Mao Yuan-Sin ile Konuşma”, *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 346-358.

- Mao, Zedong: “On New Democracy” (Ocak 1940), *Selected Works*, Vol.2, Foreign Language Press, 1975, p.p. 330-369.
- Mao, Zedong: “Partimizin Bazı Tarihi Tecrübeleri” (25 Eylül 1956), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 350-356.
- Mao Zedong, “Rapor Toplantısı’nda Konuşma” (24 Ekim 1966), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 377-384.
- Mao, Zedong: “Sade Yaşayıp Sıkı Çalışma Konusunda Kararlı Olun, Kitlelerle Sıkı Bağları Sürdürün” (Mart 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 474-477.
- Mao, Zedong: “Sağcıların Azgın Saldırılarını Püskürtmek İçin Güçlerimizi Toplayalım” (8 Haziran 1957), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 487-489.
- Mao, Zedong: “Sekizinci Merkez Komitesi Onuncu Genel Toplantısı’nda Konuşma” (24 Eylül 1962), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 282-291.
- Mao, Zedong: “Sovyet Ders Kitabı “Siyasal İktisat” Üzerine Notlar”, *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s.148-249.
- Mao, Zedong: “SSCB’de Sosyalizmin İktisadi Sorunları Üzerine”, (Kasım 1958), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 97-102.
- Mao, Zedong: “Stalin’in “SSCB’de Sosyalizmin İktisadi Sorunları”-nın Eleştirisi”, *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 103-116.
- Mao, Zedong, ““Üç Kötülüğe” ve “Beş Kötülüğe” Karşı Mücadele” (Kasım 1951 – Mart 1952), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 71-77.
- Mao, Zedong: “*Vu Sün’ün Hayatı* Adlı Filmin Tartışılmasına Ciddi Bir Özen Gösterelim” (20 Mayıs 1951), *Seçme Eserler V*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, İkinci Basım, 1993, s.s. 64-65.

- Mao, Zedong: “Yenan Sanat ve Edebiyat Forumu’nda Konuşma”, *Seçme Eserler Cilt III*, İstanbul, Kaynak Yayınlar, Üçüncü Baskım, 2013, s.s.73-105.
- Mao, Zedong: “Yüksek Devlet Konferansı’nda Konuşma” (28 Ocak 1958), *Seçme Eserler VI*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Yok, 2000, s.s. 47-51.
- Marx, Karl: *18. Yüzyılda Gizli Diploması: Rus Despotizminin Asyetik Kökenleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. Işık Soner, 1992.
- Marx, Karl: *Felsefenin Sefaleti*, Ankara, Sol Yayınları, Çev. Ahmet Kardam, 5. B.s., 1999.
- Mencius: *Mencius*, edited and with an introduction by Philip J. Ivanhoe, New York, Columbia University Press, translated by, Irene Bloom, 2009.
- Meisner, Maurice: *Mao’s China and After: A History of People’s Republic*, New York, Simon& Shuster, 1977.
- Nathan, Andrew J.: “A Factionalism Model for CCP Politics”, *The China Quarterly*, Jan. - Mar., 1973, No. 53 (Jan. - Mar., 1973), p.p. 34-66.
- Nathan, Andrew J.- Tsai, S. Kellee, “Factionalism: A New Institutional Restatement”, *The China Journal*, Jul., 1995, No. 34 (Jul., 1995), p.p. 157-192.
- Ortaylı, İlber: *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2. B.s., 2000.
- Öztürk, Ayşe: “Sun Yat-Sen’in Xinhai Devrimi’ne Yön Veren Üç Halk İlkesi *SANMİNZHUYİ*”, *Türkiye’de Tayvan Çalışmaları –II*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yay. Hz. A. Mervhan Dündar, 2019, s.s. 45-74.
- Pepper, Suzan: “The KMT-CCP Conflict 1945-1949”, *The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 723-788.
- Plencner, Scott: “The Failure of China’s First Modernization Plan: The Roots of the Failure of Hong Rengan’s Taiping Reforms”,

- <http://www.splencner.com/history/Papers/Taipingweb.pdf>. (Erişim tarihi: 23.06.2023.).
- Pritchard, Earl H.: "Private Trade Between England and China In The Eighteenth Century", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol.1, No:2, Apr. 1958, p.p. 221-256.
- Prunen, Matti: *Warring States and Harmonized Nations Tianxia Theory as a World Political Argument*, Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2020.
- Pu, Guoliang: *Deng Xiaoping Çağdaş Çin'in Mimarı: Biyografisi ve Görüşleri*, (Deng'in 31 Mayıs 1989 tarihli "Reformu Yürütecek ve Gelecek İçin Umut Vaat Eden Kolektif Önderliği Kurmalıyız" başlıklı konuşmasının içinde), İstanbul, Canut Yayınevi, Çev. Deniz Kızılçeç, 2015.
- Qian, Liqun: "Unutmayı Reddetmek", *Tek Bir Çin Pek Çok Yol*, İstanbul, İletişim Yayınları, Edt. Chaohua Wang, Çev. Evren Çelik Wiltse, 2016, s.s. 389-413.
- Rankin, Mary B.- Fairbank, John K.- Feuerwerker, Albert- Arbor, Ann: *Introduction: Perspectives on Modern China History, The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 1-71.
- Reynolds, Douglas R.: "Chinese Area Studies in Prewar China: Japan's Tōa Dōbun Shoin in Shanghai", *Asian Studies*, Vol: 45, No: 5, 1986, p.p. 945-970.
- Robinson, Thomas W.: "The Wuhan Incident: Local Strife and Provincial Rebellion During the Cultural Revolution," *The China Quarterly* (1971), 47: pp. 413-435.
- Rockmore, Tom: "Hegel and Chinese Marxizm", *Asian Studies*, Vol. VII, Issue 1, Ljubljana, 2019, p.p. 55-73.
- Rose, Caroline: *Interpreting History in Sino-Japanese Relations: A Case Study in Political Decision-Making*, London, Routledge, 1998.

- Russo, Alessandro: *Cultural Revolution and Revolutionary Culture*, Durham, Duke University Press, 2020.
- Saayman, Matthew: "Elites and Democracy in China", <https://www.e-ir.info/2013/09/06/elites-and-democracy-in-china/>. Erişim Tarihi: 20.07.2022.
- Scalapino, Robert – Yu, George: *The Chinese Anarchist Movement*, The Chinese Anarchist Movement | The Anarchist Library. (<https://theanarchistlibrary.org/library/robert-scalapino-and-george-t-yu-the-chinese-anarchist-movement#fn5>). Erişim Tarihi: 07.08.2023.
- Scalapino, Robert A., "The Transition in Chinese Party Leadership: A Comparison of the Eighth and Ninth Central Committees", *Elites in The People's Republic of China*, ed. Robert E. Scalapino, Washington, University of Washington Press, 1972, p.p. 67-148.
- Schell, Orville – Delury, John: *Wealth and Power: China's Long March to the Twenty First Century*, New York, Published by Random House, 2013.
- Schram, Stuart: "Mao Tse Tung Thought to 1949", *The Cambridge History Of China, The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Ed. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 789-769.
- Schroeder, Ralph: *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.
- Schwartz, Benjamin I.: *In Search of Wealth and Power: Yen Fu and the West*, Harward, Belknap Press, 1964.
- Scot, Gregory Adam: "The Buddhist Nationalism of Dai Jitao", *Journal of Chinese Religion*, Vol. 39, No. 1, 2011, p.p. 55-81.
- Seung, Hwan Mun: "Printing Press without Copyright: A Historical Analysis of Printing and Publishing in Song, China", *Chinese Journal of Communication*, Vol 6 (1), 2013, s.s. 1-23.
- Sezen, Seriya: "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Siyasal Sistemi: Sürekliği Koruyarak Değişmek", *APAM Çin Çalışmaları I: Tarih*,

- Edebiyat, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler*, Edt. A. Merthan Dündar-Gürhan Kirilen, APAM, Ankara 2021, s.s. 1-30.
- Shambaugh, David: *From Mao to Now*, Cambridge, Polity Press, 2021.
- Shen, Zhijia: *A History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991*, Londra, Palgrave Mc Millian, 2020.
- Short, Philip: *Mao Zedong: Bir Yaşam*, İstanbul, İthaki Yayınları, Çev. Yavuz Alagon, 2007.
- Simon, Eugène: *Çin Uygarlığı*, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, Çev. Oğuz Adanır, 2. B.s., 2022.
- Slack, Edward R.: *Edward R. Slack, Opium, State and Society: China's Narco-Economy and the Guomindang, 1924 – 1937*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2001.
- Slayke, Lyman Van: "The Chinese Communist Movement During the Sino-Japanese War 1937-1945, *The Cambridge History Of China, The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. 609-722.
- Smedly, Agnes: *Red Army Marches*, New York, The Vanguard Press, 1934.
- Snow, Edgar: *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*, İstanbul, Yordam Kitap, Çev. Enis Esmer, 2015.
- Spence, Johnatan D.: *The Search for Modern China*, New York, W. W. Norton & Company, 1990.
- Spruyt, Hendrik: *The World Imagined: Collective Beliefs and Political Order in the Sinocentric, Islamic and Southeast Asian International Societies*, New York, Cambridge University Press, 2020.
- Suleski, Ronald: "The Futien Incident Reconsidered", *The China Quarterly*, Vol. 89, 1982, s. 98-104.
- Sun; E-Tu Zen : "The Growth of the Academic Community (1912 – 1949), *The Cambridge History Of China, The Cambridge History of China: Volume 13 Republican China 1912-1949 Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, Edt. John K. Fairbank – Albert Feuerberker, 1986, p.p. s. 361-420.

- Şeyh Bedreddin, *Varidat*, İstanbul, Tekin Yayınevi, Yay. Hz. Mehmet Kanar, 2015.
- Tam, Gina Anne: *Dialect and Nationalism in China: 1860-1960*, New York, Cambridge University Press, 2020.
- Taylor, Jay: *The Generalissimo Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Massachusetts, Harvard University Press, 2009.
- Tsuzuki, Chushichi: “Kotogu, Osugi and Japanese Anarchism”, <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/hermes/ir/re/8492/HJsoc0030100300.pdf>. Erişim Tarihi: 30.07.2023.
- Turner, Bryan S.: *Marx ve Oryantalizmin Sonu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Çev. H. Çağatay Keskinok, 2. B.s., 2001.
- Ulusoy, Can: “Bir Kavram Üç Dönem: Olmak Olarak Hakikat, İnşa Etmek Olarak Hakikat ve Hakikati Kaybetmek”, *Hakikat Sonrası: Siyaset, Felsefe, Medya, Uluslararası İlişkiler*, Der. Bülent Özçelik, Ankara, Nika Yayınevi, 2021, s.s. 43-95.
- Ulusoy, Can: 19. Yüzyılın Otoriter Başbakanları: Metternich, Bismarck, Âli Paşa, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 107, Yaz 2011, s. 50-56.
- Üstel, Fusun: 1920’li ve 1930’lu yıllarda ‘Milli Musiki’ ve ‘Musiki İnkılabı’, *Defter*, No: 22, Ocak 1994, s.s. 41-53.
- Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and The Transformation of China*, Cambridge, Harvard University Press, 2011.
- Vogel, Ezra - Harrel, Paula S.: “Japanese Lesson for Modernizing China, 1895-1937”, *China and Japon: Facing History*, ed. Ezra Vogel London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2019, p.p. 29-64.
- Vogel, Ezra: The Structure of Conflict: China in 1967”, *The Cultural Revolution*, Editor(s): Chang Chun-shu- James Crump- Rhoads Murphey, Michigan, University of Michigan Press, 1968, p.p. 97-125.
- Wallerstein, Immanuel: *Dünya Sistemleri Teorisi I*, İstanbul, Yarın Yayıncılık, Çev. Latif Boyacı, 2010.

- Wagner, Rudolph: "The Early Chinese Newspaper and the Chinese Puplic Sphere", *European Journal Of East Asian Studies*, Leiden, Brill, Vol. 1-1, 2001, p.p. 1-34.
- Wagner, Rudolph "The Shenbao in Crisis: The International Environment and the Conflict Between Guo Songtao and the Shenbao", *Late Imperial China*, Vol: 20, No: 1, 2 June 1999, p.p. 107-138.
- Wagner, Rudolph: "Understanding Taiping Christian China: Analogy, Interest, and Policy", *Christen und Gewurze: Konfrontation und Interaktion Kolonialer Und Indigener Christentumsvarianten*, edt. Klaus Koschorke, Göttingen, Vandenohek – Ruprecht, 1998, p.p. 132-157.
- Wakeman, Frederic, Jr. Wakeman: "A Revisionist View of the Nanjing Decade: Confucian Fascism." *The China Quarterly*, Special Issue: Reappraising Republic China, No: 150, June 1997, p.p. 395–432.
- Walder, Andrew G.: "Marxizm, Maoizm, and Social Change", *Modern China*, Vol. 3, No. 1, Jan. 1977, p.p. 101-118.
- Waller, Derek J., "The Evolution of the Chinese Communist Political Elite 1931-56", *Elites in the People's Republic of China*, Edt, Robert A. Scalapino, Seattle, University of Washington Press, 1972, p.p. 41-65.
- Wang, Hui: "Contemporary Chinese Thought and Question of Modernity", *China's New Order, Society, Politics and Economy in Transition*, Cambridge, Harward University Press, *Translated by Rebecca E. Carl*, 2003, p.p. 139-187.
- Wang, Hui: *Çin'in Yirminci Yüzyılı: Devrim, Geri Çekilme ve Eşitliğe Giden Yol*, İstanbul, Yordam Kitap, Çev. Ümit Şenesen, 2015.
- Wang, Hui: "From Empire to State: Kang Youwei, Confucian Universalism and Unity", *Chinese Vision of World Order*, Durham, Duke University Press, edt. Ban Wang, 2017, p.p. 49-64.
- Wang, Hui: "Yeni Eleştirisi", *Tek Bir Çin Çok Yol*, İstanbul, İletişim Yayınları, Edt. Chaohua Wang, Çev. Evren Çelik Wiltse, 2016, s.s. 71-114.

- Wang Lawrence – Wong, Chi: “Translation Problem in Late Ching”, *Mapping Meanings: The Field of New Learning in Late Qing China*, ed. Michael Lackner – Natascha Vittinghoff, Brill, Leiden, 2004, p.p. 239-264.
- Wang, Ruichang – Fan, Ruiping: “Tracing Confucianism in Contemporary China”, *Journal of East-West Thought*, Vol. 9, No. 4, Winter 2019, 1-21.
- Julian Ward, “The Remodelling of a National Cinema: Chinese Films of the Seventeen Years (1949-1966)”, *The Chinese Cinema Book*, Ed. Song Hwee Lim – Julian Ward, London, Bloomsbury Publishing, 2018, p.p. 87-94.
- Weaver, William C.: “The Social, Economic, and Political Philosophy of Dr. Sun Yat-Sen”, *The Historian*, Vol: 1, No: 2, 1939, p.p. 132-141.
- Weber, Max: *Religion of China: Confucianism and Taoism*, New York, The Free Press, Çev. Hans H. Gerth, 3. B.s., 1964.
- Wells, Audrey: *The Political Thought of Sun Yat Sen: Development and Impact*, London, Palgrave, 2001.
- Werner, Ernst: *Büyük Bir Devletin Doğuşu II – Osmanlılar: Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm (1300 – 1481)*, İstanbul, Alan Yayıncılık, Çev. Yılmaz Öner, 1988.
- W. Whitson, William W: “Organizational Perspectives and Decision-Making In the Chinese Communists High Command”, *Elites in the People’s Republic of China*, ed. Robert E. Scalapino, Washington, University of Washington Press, 1972, p.p. 381-414.
- Wilbur, Martin C.: *Nationalist Revolution in China 1923-1928*, Cambridge University Press, 1983.
- Wolf, Ernst: “A Preliminary Study of Hai Jui: His Biography in Ming-Jing, <https://knit.ucsd.edu/minghistoryinenglish/wp-content/uploads/sites/84/2017/08/19.226.5927-5933-Hai-Rui.pdf>. Erişim Tarihi: 11.09.2023.

- Wong, Young-Tsu: “Revisionism Reconsidered: Kang Youwei and the Reform Movement of 1898”, *The Journal of Asian Studies*. Vol, 51 No:3, 1992, p.p. 513–544.
- Xi, Jinping: “ÇKP 19. Ulusal Kongre Raporu: Her Bakımdan Orta Halli Refah Toplumu İnşasında Kesin Zaferi Sağlamlaştırmak ve Yeni Çağda Çin’e Özgü Sosyalizmin Büyük Başarısı İçin Çabalamak”, *Teori*, Sayı 337, Şubat 2018, s.s. 22-61.
- Xi, Jinping: “Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China: Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects”, https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202210/t20221025_10791908.html, Erişim Tarihi 3.04.2023.
- Xi Jinping, “Speech at the Conference to Commemorate the 150th Anniversary of the Birth of Dr. Sun Yat-Sen”, <https://interpret.csis.org/translations/speech-at-the-conference-to-commemorate-the-150th-anniversary-of-the-birth-of-dr-sun-yat-sen/> Erişim Tarihi: 14.08.2023.
- Yan, Xuetong: “Xunzi’s Interstate Political Philosophy and Its Message for Today”, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton, Princeton University Press, Edt by. Yan Xuetong, Daniel A. Bell, Sun Zhe, Translated by Edmund Ryden, 2013, 70-106.
- Yang, Fa-Ch’en: “The Futiang Incident and The Anti Bolshevik League: The “Terror” in the CCP Revolution”, *Republican China*, John Hopkins University Press, Vol 19, No: 2, April 1994, s.s. 1-51.
- Yang, Fencheng: *Mao’nun İdeolojisi: Mao ve Düşünceleri Üzerine Batılı ve Çin’li Düşünürlerin Araştırmaları (1920-2007)*, İstanbul, Canut Yayınları, Çev. Yok, 2016.
- Yung, Wing: *My Life in China and America*, New York, Henry Holt and Company, 1909.

Zachman, Urs Matthias: *China and Japan in the Late Meici Period: China Policy and the Japanese Discourse on National Identity (1852 – 1904)*, New York, Routledge, 2009.

Zarrow, Peter: *Anarchism and Chinese Political Culture*, Anarchism and Chinese Political Culture | The Anarchist Library. Erişim Tarihi: 27.07.2023.

Zhao, Xuduo “Tempered Radicalism: Zhang Dongsun and Chinese Guild Socialism, 1913–1922”, *International Review of Social History*, Vol. 68, Issue 2, August 2023, p.p. 233 – 256.

Zheng, Haiping: “The Gang of Four Trial”, <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/gangoffour/Gangof4.html>. Erişim Tarihi: 09.09.2023.

.....: *Biographical Dictionary of Chinese Women: The Twentieth Century*, Editors. Lily Xiao – Hong Lee, London, Routledge, 2015.

.....: “Boston Seaman’s Friend Society, 1828”, *Boston Notions*. Boston, N. Dearborn. 1848.

.....: *Chairman Mao Talks to People: Talks and Letter: 1956-1971*, New York, Pantheon Books, Edt. Stuard Schram, 1975.

.....: *Modern China: An Encyclopedia of History, Culture and Nationalism*, New York, Garland Publishing, Edt. Wang Ke-wen, 1998.

Diğer Elektronik Kaynaklar

Che ve Mao’nun buluşması: İki devrimci, devrimci hareketler ve strateji üzerine konuşuyor | Sendika.Org - Üreten Biziz Yöneten de Biz Olacağız. Erişim Tarihi: 10.03.2022.

Time, 3 Ocak 1938,

<https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,847922-8,00.html>. Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Time, 3 Eylül 1945 Pazartesi, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,855220-6,00.html>. Erişim Tarihi: 16.08.2023.

<https://www.academia.edu/7492418/Mencius>. Erişim Tarihi: 06.03.2023.

<https://acrosstheamur.wordpress.com/2018/04/30/the-petrograd-soviet-and-chinese-workers/>. Erişim Tarihi: 09.08.2023.

<https://web.archive.org/web/20170123040110/https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-00915R000600210003-9.pdf>. Erişim Tarihi: 09.07.2022.

<https://web.archive.org/web/20190318111931/https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/chinese-legalism/>. Erişim Tarihi: 04.03.2023.

<http://www.britannica.com/biography/Heshen>. Erişim Tarihi: 01.03.2023.

<https://www.britannica.com/biography/Hong-Xiuquan>. Erişim Tarihi: 30.03.2023.

<https://www.britannica.com/biography/Liang-Qichao> Erişim tarihi: 18.07.2023.

<https://www.britannica.com/topic/Peking-University>. Erişim Tarihi: 05.08.2023.

<https://www.britannica.com/biography/Shi-Dakai>. Erişim Tarihi: 20.06.2023.

<https://www.britannica.com/biography/Yan-Fu>. Erişim zamanı: 18.07.2023.

<https://www.britannica.com/biography/Yang-Xiuqing>. Erişim Tarihi: 20.06.2023.

<https://www.britannica.com/event/Sino-French-War>. Erişim tarihi: 14.07.2023.

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/memorandum-mr-b-kuniholm-enver-shakul-news-sinkiang>. Erişim Tarihi: 09.08.2023.

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/letter-governor-shi-cai-sheng-cdes-stalin-molotov-and-voroshilov>. Erişim Tarihi: 18.08.2023

Stalin'den G. Apresov'a, Urumçi Başkonsolosuna Mektup, 27 Temmuz 1934. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/letter-stalin-cde-g-apresov-consul-general-urumqi>. Erişim Tarihi: 18.08.2023.

- Vali, Shicai Shen'in Mektubu (Haziran 1934), <https://www.encyclopedia.com/arts/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/true-story-ah-q-ah-q-zhengzhuan-lu-xun-1923>. Erişim Tarihi: 12.08.2023.
- <https://www.japanesewiki.com/person/Atsumaro%20KONOE.html>. Erişim Tarihi: 19.07.2023.
- <https://www.historic-shanghai.com/shanghai-gangsters-the-big-eight-mob/>. Erişim Tarihi: 04.08.2023.
- <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/27/wang-dongxing>. Erişim Tarihi: 11.09.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Boston_Seaman%27s_Friend_Society. Erişim Tarihi: 30.03.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Carsun_Chang. Erişim Tarihi: 08.08.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/1912_Chinese_National_Assembly_election. Erişim Tarihi: 04.08.2023.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Gelaohui>. Erişim Tarihi: 26.07.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Jiang_Kanghu. Erişim tarihi: 27.07.2023.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Huaxinghui>. Erişim tarihi: 26.07.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_parties_in_China#:~:text=The%20People's%20Republic%20of%20China%20is%20a%20one%2Dparty%20state,subservient%20to%20the%20CCP%20exist. Erişim Tarihi: 05.09.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Revolutionary_Committee_of_the_Chinese_Kuomintang. Erişim Tarihi: 29.08.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Yang_Shangkun. Erişim Tarihi: 30.08.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Zhang_Dongsun. Erişim Tarihi: 08.08.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Zou_Rong. Erişim Tarihi: 26.07.2023.

Çin Siyasal Düşüncesi ve Siyasal Tarihi Bağlamında Çin Siyasal Elitleri

Cilt 1 (1840 – 1978)

Can Ulusoy

Bu çalışma, Çin siyasal düşünceler tarihi ve siyasal tarih bağlamında Çin siyasal elitlerini 1840-1978 yılları arasında elit dolaşımı teorileri eşliğinde tartışmaktadır. Ayrıca geleneksel siyasal elit tipinin dönüşümünü açıklayabilmek için Çin Klasik Çağı'nın siyasal elitlerini şekillendiren kurumsal yapı ve düşünce okulları hakkında bilgiler nakledilmiştir.

Elinizdeki kitap, üç ciltlik bir çalışma planının ilk cildidir. İkinci ciltte 1978'den 2011'e, üçüncü ciltte ise Xi Jinping Düşüncesi ve dönemi tartışılacaktır.

Kuşak-Yol Girişimi başta olmak üzere, Çin'in küresel bir aktör olarak bölgemizde ve ülkemizde etkinliğini arttırdığı bir dönemde Çin siyasal karar alıcılarını tanımak, onların düşünce ve davranış biçimlerini kavramak, siyasal-diplomatik dillerini anlamak ve sınırlarını bilmek Türkiye'de konunun tüm siyasal, akademik ve diplomatik muhatapları açısından elzemdir. Bu çalışma, Türkiye'deki Çin araştırmaları açısından mühim bir eksikliği gidermek için ortaya konmuş bir çaba ve benzeri çalışmaları teşvik edecek bir öncü adımdır. Elbette tartışılan dönemlerin her bir alt başlığından onlarca ayrı çalışma yapılabilir. Böylelikle uluslararası literatüre de Türkiye merkezli önemli bir katkı sunulabilir. Nitekim tüm ciltler tamamlandığında, Çin siyasal elitleri üzerine uluslararası literatürdeki en kapsamlı çalışma ortaya konmuş olacaktır.

Bu kitapta okuyucu, Osmanlı İmparatorluğu ile Qing İmparatorluğu'nun kapitalist dünya ekonomisine eklemlenme süreci ve modernleşme çabaları içinde siyasal elitlerin düşünce, tutum ve uygulamalarının mukayeseli tartışmasını da takip edebilir.

Nevşehir Yerleşkeleri:
Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp
Tel: 0384 353 5009 (pbx) Faks: 0384 353 5125
İstanbul Yerleşkesi:
Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı
Tel: 0216 588 0010 (pbx) Faks: 0216 588 0012
info@kapadokya.edu.tr

